زوردۇن سابىر

ئانا يۇرت

(2)

شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى

زوردۇن سابىر

ئانا يۇرت

تارىخىي رومان

(2)

شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى

غۇلجا گىمنازىيىسىگە مۇئەللىم بولۇپ كەلگىنى ئۇنىڭ جازالانغىنى. ئۇ نېمە ئۈچۈن جازالانغىنىنى بىلمەيدۇ. ئۈرۈمچى دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپىدىن نېمە ئۈچۈن 1939 - يىلى ئىلى گىمنازىيىسىگە يۆتكىلىپ كەلدى. مانا ھازىر بۇ يەردە ھەربىر كۈنى دەككە - دۈككە ئىچىدە ئۆتمەكتە. دادىسى مامۇت سىجاڭغا يېڭىجاڭ بولغىنى ئۈچۈنمۇ؟ ياكى ئۆزى تاشكەنتتە ساگو (ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەتلىك ئۇنىۋېرسىتېتى) يېنىدىكى مەمۇرىي ھوقۇق فاكۇلتېتىدا ئىككى يىل ئوقۇپ ماركسىزم - لېنىنىزمنى ئۆگەنگەنلىكى ئۈچۈنمۇ؟ ياكى گىمنازىيىدە ئۇنىڭ تەسىرى بىلەن نۇرغا ئوخشاش ئوقۇغۇچىلار قوللىرىغا قورال ئېلىپ خەلقنى زۇلۇمدىن قۇتۇلدۇرۇشقا جان پىدا قىلغانلىقى ئۈچۈنمۇ؟ …

مۇئەللىم ئوقۇغۇچىلىرىغا نېمىلەرنى دېمەيدۇ؟ ئۆزىنىڭ ئىنسان، تۇرمۇش ۋە ئىستىقبال توغرىسىدىكى پىكىرلىرىنى ئوقۇغۇچىلىرىغا دېمەي كىمگە دەيدۇ. «ھەممىلا ئىشتا خەلق تەرىپىدە تۇرۇش، خەلقنىڭ ئارزۇسىنى ئۆزىنىڭ كۈرەش نىشانى قىلىش، ھەقىقەت ۋە گۈزەل ھاياتقا ئۆز خەلقىنى ئۈندەش ۋە شۇلار ئۈچۈن كۈرەش قىلىشقا ئىلھاملاندۇرۇش» دېگەندەك زامان خالايدىغان سۆزلەرنى فىزىكا، ماتېماتىكا دەرسلىرىنىڭ ئارىلىقلىرىدىمۇ دېمىسە ئۇ قانداقمۇ مۇئەللىم بولالايدۇ؟ تۇرپان شەھىرىنىڭ غەربىدىكى يارغول ئەتراپىدا، توپىلىرى قىزىل ۋە قاتتىق بەش بۇلۇڭ يېزىسىدا يېگىرمە بىر جان بىر كىچىككىنە ئۆيدە ياشايدىغان نامراتنىڭ بالىسى، بىر چەتتىن شەھەر سىرتىدىكى ئەسقەر ھاجى كارىزىدىن ئېشەك بىلەن سۇ توشۇپ سېتىپ پۇل تېپىپ، بىر چەتتىن ئاپىسىنىڭ ئىنىلىرى بىلەن باشلانغۇچ

«ئانا يۇرت» رومانىنى تەكشۈرۈپ بېكىتكۈچىلەر :
ئابدۇشۇكۇر تۇردى ، ئىمىن ئەخمىدى ، ئابلەت نۇردۇن ،
ئابدۇكېرىم راخمان ، مەمتىمىن ھوشۇر ، سۇلتان ھاشىم ،
ئازات سۇلتان ، نىجات مۇخلىس

مەسئۇل مۇھەررىرلىرى : ئابدۇراخمان ئەبەي
مەسئۇت خالىت

مەسئۇل كوررېكتورلىرى : ئابلىز ئابباس
ۋەلى زەيدىن

مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى : نۇرمەھەممەت توختى

ئانا يۇرت

(تارىخىي رومان)

(2)

ئاپتورى : زوردۇن سابىر

*

شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى غالىبىيەت يولى 100 - قورۇ ، پ : 830001)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
ئۆلچىمى : 1168×850 مم ، 32 كەسلەم ، باسما تاۋىقى : 17
2000 - يىل 11 - ئاي 1 - نەشرى
2006 - يىل 12 - ئاي 6 - بېسىلىشى
ISBN 7 — 5371 — 2970 — 3/I • 988
باھاسى : 26.00 يۈەن
(ئۈچ كىتابنىڭ ئومۇمىي باھاسى : 78.00 يۈەن)

بېسىلىشتا ، تۈپلەشتە خاتالىق بولسا نەشرىياتىمىزغا ئەۋەتىڭ ، تېگىشىپ بېرىمىز

مەكتەپتە ئوقۇپ يۈرۈپ، لېتىپ ئەپەندىمدىن لاتىنچە يېزىشنىمۇ ئۆگىنىۋالغان غەيرەتلىك، ئىدراكلىق بالا خەلقىگە ئۆزىنى بېغىشلاشنى ئۆگەنمەي، نامراتلارغا ياخشى كۈن تىلىمەي تۇرالايتتىمۇ؟ 1935 - يىلى قەشقەردە مامۇت سىجاڭنىڭ ياردىمىدە تاشكەنتتە ئوقۇشقا ئىمتىھان بەرگەندە ئۇنىڭ ئاشۇ لاتىنچە يېزىقنى بىلگىنى تازا ئەسقاتقان. ئۇ تاشكەنتكە بېرىپ بۇ دۇنيادا راھەت - پاراغەت دېگەننىڭمۇ بارلىقىنى كۆردى. نامراتلارنىڭ بالىلىرىمۇ كاستۇم - بۇرۇلكا، پەلتو كىيىسە يارىشىدىغانلىقىنى، بىر تىيىن خەجلىمەيمۇ كۈنىگە تۆت ۋاخ تاماق يېيەلەيدىغانلىقىنى كۆرۈپ سوۋېت سوتسىيالىزم دۆلىتىگە چىن قەلبىدىن ئەقىدە باغلىدى. ئەتىگەنلىكى بولكا، سۈت، ۋارىنىلەر، چۈشتە ماكارون (قولداما)، ۋېرشىل (ئۈگرە ئاش)، كاتلىت، بورش (كاپۇستا شورپىسى)، سۇپ (كۆكتات شورپىسى) دېگەن تاماقلار بىلەن ئوزۇقلىنىش بەشبۇلۇڭ يېزىسىدا نان بىلەنلا غىزالىنىپ ئۆگىنىپ قالغان بالا ئۈچۈن بىر كارامەت ئەمەسمىدى؟ سىم كارىۋات، يوتقان - كۆرپىلەر، ھەپتىدە بىر يۆتكىلىپ تۇرىدىغان پراستىنا، كىرلىكلەر، كىيىملىرىنى بەكارغا يۇيۇپ بېرىشلىرىچۇ؟ ئۇنىڭ مەخسۇس 182 - نومۇرلۇق مۇلازىمەت ساندۇقى بار ئىدى. ئۇنىڭ ھەممە ئىشى شۇ نومۇر بىلەن پۈتەتتى. ھەر ئايدا شۇنچە كۆپ پۇل ئايلىق بېرىشلىرىچۇ تېخى؟ شىڭ دۇبەننىڭ ھازىر بېرىدىغان ئايلىقىمۇ ئۇنىڭغا يەتمەيدۇ - دە ... ئۆزىنى شۇنداق ئەتىۋارلاپ، ئەمگەكچىنىڭ بالىسى دەپ بېشىغا كۆتۈرگەن سوۋېت دۆلىتىنى ئۇ نېمىشقا ماختىمىسۇن؟ ئۇ ھەممىنى ئويلىدى، سېلىشتۇردى، تۇرپاننىڭ ئىككى كىلومېتىرغا سوزۇلىدىغان ئۈستى بورا بىلەن يېپىقلىق بازىرىدا يالىڭاچ دېگۈدەك ئولتۇرىدىغان جەنۇبىي شىنجاڭدىن چىققان دىۋانىلەر كەچ كىرگۈچە تۇرپاننىڭ چوغدەك ئىسسىق ھاۋاسىدا كۆيۈپ، تۇخۇم كۆمسە پىشىدىغان توپىلىقنى دەسسەپ يۈرۈپ

سۇ توشۇپ، ئوتۇن سېتىپ قورسىقىنى ئارانلا باقالايدىغان نامراتلار ھەر ۋاخ تامىقىدا ئۇنىڭ ئۇستىلى ئالدىدا پەيدا بولاتتى. ئۇلارمۇ ئادەم، ئانىلىرى «ئىڭگە»لەپ تۇغۇلغاندا ئۇلارنىمۇ پاكىز سۇدا يۇيۇپ باغرىغا بېسىپ خۇشال بولۇپ: «بەختىڭ بۇ دۇنيا» دېگەن. لېكىن ئۇلار بەخت بىلەن ئۇچرىشالمىدى، بەلكى ئۆمۈربويى ئۇچرىشالمايدۇ. شۇنداقلارنىڭ بەختى ئۈچۈن تىرىشىشنىڭ نېمىسى يامانكەن؟

ئىلى گىمنازىيىسى بىر مەھەل ماركسىزم - لېنىنىزمنىڭ تەشۋىقات ئورنىغا ئايلانغاندا، ئوقۇتقۇچىلاردىن بۇ بىلىمنى بىلمىگەنلەر نادان، قالاق ھېسابلانغان. مانا ئەمدى ئاشۇ نادانلار ئەتىۋارلانماقتا. ماركس، لېنىننىڭ رەسىملىرى، كىتابلىرىمۇ چەكلەندى، ئۇنى ئەتىۋارلىغۇچىلار مانا ھازىر تەھدىت ئاستىدا. مانا، باياتىن بېرى تەنتەربىيە مەيدانىنىڭ چۆرىسىدىكى ياغاچ بەندىڭدە ئولتۇرۇپ خىيال سۈرۈۋاتقان تۇرپانلىق يىگىت — تاشكەنتچى مۇئەللىم ساتتار سادىروف ئورنىدىن تۇردى. ئاسمايكا كىيگەن تەنتەربىيە مۇئەللىمى قولىغا ۋالىبول توپىنى ئېلىۋېلىپ ھجىيىپ ئۇنىڭ ئالدىغا كەلمەكتە. سادىروف ئۇنىڭ بىلەن كۆز ئۇچراشتۇرۇشنىمۇ جىنايەت ھېسابلايتتى. چۈنكى ئۇنىڭ كاساپىتىدىن گىمنازىيىنىڭ ئەڭ ياخشى ئوقۇغۇچىلىرى ھازىر تۈرمىدە، نە - نەلەردە سەرگەردان.

— سادىروف! — دېدى ئۇ ھجىيىپ يېقىنلاپ، — ئەتە تەتىل، تەتىلنى نەدە ئۆتكۈزمەكچىسىز؟

— تېكەستە! — دېدى ئۇ سوغۇقلا قىلىپ.

— ئاڭلىسام خونخاي تەرەپكە، ئەۋلىيا چوققىغا چىقىپ دەم ئالغۇدەكسىزغۇ؟

— قولىقىڭىز بەك ئۇزۇنكەنغۇ، مەن ئەتىلا تېكەسكە ماڭىمەن. خاتالىشىپ خونخاينىڭ يولىدا ئىزچىلىق قىلىپ يۈرمەڭ — دە!

— مېنى دېسىڭىز نىلقىغا ئوقۇغۇچىلىرىڭىزنىڭ يېنىغا، چىقىڭ سادىروف، سىزمۇ ماڭا تەنە قىلغىلى تۇردىڭىزمۇ؟ مەن بىر تەنتەربىيە مۇئەللىمى، خەلقىنىڭ بەدەن قۇرۇلۇشىنى ياخشىلاش مېنىڭ ئارزۇيۇم.

— بەدەن تۇرمىدە ياخشىلانمايدۇ — دە. ئاڭلاپ قويۇڭ، گېرمانلار كەينى — كەينىدىن مەغلۇپ بولۇپ چېكىنگىلى تۇردى، ياپون پاراخوتلىرىنى ئامېرىكا هاۋا ئارمىيىسى دېڭىزغا چۆكۈرمەكتە. ھەقىقانىيەت ھەممىلا جايدا غالىب كەلمەكتە!

— سىز نېمە دېمەكچى، سادىروف، نۇرىدىن ئەپۇ سوراڭ دېمەكچىمۇ سىز؟

— بىر ئوبدان ئوقۇۋاتقان باللار پۇتتۇرىدىغان چاغدا تۇرمىگە كىرسە، تاغلاردا قېچىپ يۈرسە، ھەربىر ۋىجدان ئىگىسىنىڭ ئىچى ئېچىشىدۇ دېمەكچىمەن!

— سىز مېنى ۋىجدانسىز دېمەكچىمۇ؟

— مەن ئۇنداق دېمىگەندىمەن؟

— گېپىڭىزدە شۇ مەنە بار، ئەپەندىم.

— سىزنىڭ يۈرمىلاش ماھارىتىڭىز ۋالىبولدا پاس چىقىرىش ماھارىتىڭىزدىن نۇرغۇن يۇقىرىكەن!

ئېگىز، قاملاشقان، قارا قاش يىگىت سىرتقا ئالدىراپ يۈرۈپ كەتتى.

ئىلى گىمنازىيىسى تۆت كوچىنىڭ دوقمۇشىغا جايلاشقان. غەربكە كەتكەن يولى نوۋگورد، يەنى 1920 — يىلىدىن كېيىن

رۇسلار، تاتارلار ۋە بەزى ئۇيغۇر — ئۆزبېك بايلىرى تەر تۆكۈپ بەرپا قىلغان مەھەللە. بۇ كوچا ۋاڭ قادىر بېغىغا بېرىپ تاقىلىدۇ. سادىروف مۇشۇ يول بىلەن باغچىغا بېرىپ ھەر كۈنى ئەتىگەنلىكى يۈگۈرۈپ چېنىقىدۇ. گىمنازىيىنىڭ شەرقى، ياغاچ كۆۋرۈكتىن ئۆتسىڭىزلا غۇلجىدىكى ئەڭ چوڭ زاۋۇت — شېڭ شىسەي پايچىلارغا تايىنىپ سالدۇرغان ئۇن زاۋۇتى بىلەن ئېلېكتر ئىستانسىسى. گىمنازىيىنىڭ جەنۇب بىقىنىدا ئىلى ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز كۇلۇبى بار. بۇ يەردە 1933 — يىلىدىن 1940 — يىلىغىچە سانايىنەپىسە قۇرۇلۇپ نۇرغۇن دراملار ئوينالغان، نۇرغۇن تالانت ئىگىلىرى ئۆز ماھارەتلىرىنى كۆرسەتكەن. بولۇپمۇ ئىسھاقبېك لۇيجاڭ قازاق — قىرغىز ئۇيۇشمىسىنىڭ باشلىقى بولۇپ كەلگەندىن كېيىن، مائارىپ، سەنئەت ۋە خىلمۇ خىل كۇرژۇكلار گۈللىنىپ كەتكەن. ئۇزۇن يىللار نادانلىق، قاششاقلىق ۋە نامراتلىقنىڭ دەردىنى تارتقان ئىلى خەلقى يېڭى مەكتەپ، سەنئەت ۋە مەدەنىيەتنىڭ باشقا ساھەلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ دەۋرگە، شېڭ دۇبەنگە چىن دىلىدىن رەھمەت ئېيتىشقانىدى. مانا ھازىر بۇ گۈللۈككە ئۇششۇك چۈشتى. بەرگىلەر قۇرۇپ، غۇنچىلار سولاشتى. گىمنازىيىنىڭ ئەڭ ياخشى ئوقۇتقۇچىلىرى تۈرمىلەرگە سولاندى، ئەڭ ياخشى ئوقۇغۇچىلىرى خانىۋەيران، ئىز — دېرەكسىز. ۋەھىمىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن بىرلا يول قالدى — سوۋېت ئىتتىپاقىغا قېچىش.

سادىروف ئېگىز تېرەكلەر تۈۋىدە ئويناقشىپ ئېقىۋاتقان سۇنى ياقىلاپ كېتىپ بېرىپ، تېگى يوق خىيال دېڭىزىدا ئۈزمەكتە ئىدى. ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقىغا پۈتۈن ئىخلاسى بىلەن

بېرىلگەن، سوتسىيالىزم، كوممۇنىزم ئەقىدىسى ئۇنىڭ ۋۇجۇ-
دىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالغان، كىمكى بۇ ئەقىدىگە قارشى تۇرد-
دىكەن، ئۇ ئىنسانىيەتنىڭ ئورتاق دۇشمىنى دەپ قارايدىغان،
ئۆزى بۇ ئەقىدىسىنى تېخىمۇ چوڭقۇرلاشتۇرۇش، ئۇنىڭ مېۋد-
سىنى كۆرۈش ئۈچۈن پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئۆگىنىش، پىكىر
قىلىشقا بېرىلگەن يىگىت ئىدى. ئۇ كۈندىلىك «شىنجاڭ گېزد-
تى»نىڭ خەلقئارا بەتلىرىنى ئوقۇپ، دۇنيادا بولۇۋاتقان ۋەقە-
لەرنى يادقا بىلەتتى. هازىر سوۋېت ئارمىيىسى گېرمانىيە ئارمد-
يىسىنى چېكىندۈرۈپ نەگە باردى، تىنچ ئوكياندا فىلىپپىن،
ۋېيتنام، جەنۇبىي هىندىستاندا، جۇڭگو تۇپرىقىدا بولۇۋاتقان
سوقۇشلار، موسكۋادىكى تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىرى يىغىنى
ھەتتا شىنجاڭدا ھەر كۈنى بولۇۋاتقان ئىشلار، مەسىلەن: گو-
مىنداڭنىڭ شىنجاڭغا قول تىقىشى، شېڭ شىسەينىڭ كۈندىن -
كۈنگە غالجىرلىشىپ سوۋېت ئىتتىپاقى، جۇڭگو كومپارتىيىسد-
گە قارشى ئېلىپ بېرىۋاتقان ھەرىكەتلىرىنى تولۇقى بىلەن ئۆز-
لەشتۈرۈپ بارماقتا ئىدى. ئۇ قانداق قىلىپ خەلقنى تەشكىل-
لەپ، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ياردەم ئېلىپ شېڭ شىسەي هاكد-
مىيىتىنى ئاغدۇرۇش ئۈچۈن قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرگىلى
بولاركىن دېگەن مەسىلىدە يېقىنلىرى بىلەن دائىم سىردىشاتتى.
لېكىن ئۇ كەم سۆز، ئېغىر - بېسىق، ئېھتىياتچان يىگىت
بولغاچقا، ئۆز غەزىپىنى ئوچۇقلا ئاشكارىلىمايتتى. بۈگۈن
ئۆزىنىڭ سۆيۈملۈك ئوقۇغۇچىلىرىغا زىيانكەشلىك قىلغان جا-
سۇس ئالدىدا ئۆز غەزىپىنى يوشۇرالماي بىرنەچچە ئېغىز قاتتىق
گەپ قىلىۋەتتى. مانا ئۇ هازىر ئەندىشىدە. ئۇ بىرى بىلەن
قانداق قىلىش كېرەك دېگەن ئىش بىلەن مەسلىھەتلەشمەكچى.
كىم بىلەن؟ ئۇنىڭ يادىغا ئابدۇكېرىم ئابباسوف، رەخىمجان
سابىر هاجى، ئەنۋەر مۇسابايوفلار كەلدى. ئۇلار بىلەن ئۇيغۇر
ئۇيۇشمىسىدا تونۇشۇپ قالغان، ئۇلار سادىروف بىلەن پىكىرداش

ئىدى. بىر قېتىم سادىروف ئابباسوفنىڭ: «ئىمكان بولسا بول-
شېۋىكلار پارتىيىسىگە ياكى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە
ئەزا بولۇپ كىرەتتىم» دېگىنىنى ئاڭلاپ قالغان. رەخىمجاننىڭ
«خەلقنى قوزغىساقلا شېڭ شىسەينى چوقۇم ئاغدۇرالايمىز» دې-
گىنىنى، ئەنۋەر مۇسابايوفنىڭ: «خەلق قوزغالسا مەن ئىك-
كى - ئۈچ مىڭ ئادەمنى ئەڭ ياخشى مىلتىق، پىلىموت بىلەن
قوراللاندۇرالايمەن. زۆرۈر تېپىلسا تانكا، ئايروپىلانلارنىمۇ
سېتىۋېلىشقىمۇ تەييارمەن. ۋەسلىم كەتسە مەيلى، مىللىي زۇ-
لۇمدىن قۇتۇلساقلا بولاتتى» دېگەن سۆزلىرىنى يادىدا ساقلىغان.
قايسىسىغا بېرىش كېرەك؟ «ئۇلارنىڭ ئۈچىلىسىلا باي باللد-
رى. باي باللىرىنىڭ سۆزلىرىگە ئىشىنىپ كەتكىلى بولارمۇ؟»
دەپ ئويلىدى ئۇ. ئۇنىڭ يادىغا بىردىنلا بۇرناكۈن بولغان بىر
ئىش كەلدى: گىمنازىيىدە ياقۇپ پوچى ئىسىملىك بىر ئوقۇغۇ-
چى پۈتىدىكى ساقايماس تەمرەتكىسىنى تېڭىۋېتىپ پوچىلىق قد-
لىپ: «ھېلىقى چاغدا ئۈچقۇچىلار بىلەن ئېلىشقاندا مەنمۇ بار
ئىدىم. شۇ چاغدا پۇتۇمغا ئوق تەگكەن، تېخىچە ساقايمىدى»
دېگەن. ئەتىسىلا ئۇنى تۇتقىلى ئادەم كەلگەن. ئۇنى ۋالىبول
مەيدانىدىلا ئىككى ساقچى كېلىپ تۇتقان. ئوقۇغۇچىلار ساقچىلار
بىلەن جېدەللەشكەن، مۇئەللىملەر ئارىلىشالمىغان، شۇ چاغدا
مەكتەپ دېرىزىلىرىگە ئەينەك قويۇپ يۈرگەن ئەينەكچى ساقچد-
لارنى چەتكە تارتىپ بىرنېمىلەرنى دەپ بىر نەرسە بەرگەن.
ساقچىلار ۋارقىراپ - تىللاپ، پوپوزا قىلىپ قويۇپ كېتىپ
قالغان.

سادىروف ئەينەكچىنىڭ يېنىغا باردى.

— ئاكا! — دېدى ئۇ ئۆڭۈپ كەتكەن قارا تېرىكىدىن
شىم - تۇجۇركا، بېشىغا ئەسكى بۆك كىيىۋالغان قارىقۇمچاق،
قاڭشارلىق، سول كۆزى سەل قىسىقراق ئادەمگە مۇلايىملىق
بىلەن، — ئۇلارغا نېمە دېدىڭىز، ئوڭايلا ئېرىتتىڭىزغۇ؟

— ياخشى گەپ قىلدىم.
— خەنزۇچە بىلەمسىز؟
— رۇسچە سۆزلىدىم.
— ئۇلارنىڭ رۇسچە بىلىدىغىنىنى نەدىن بىلىسىز؟
— رۇسچە سۆزلەش ساقچىلار ئۈچۈن يېڭى مودا.
— سۆزلىگىنىڭىزگىلا قويۇۋەتمىگەندۇر؟
— بىر ئايلىق تاپاۋىتىمنى يانچۇقىغا سالدىم.
— ھەر بىر چاتاقچىغا بىر ئايلىقىڭىزنى خەجلىسىڭىز،
ئۆزىڭىز يېگۈدەك نانغىمۇ ئېرىشەلمەيسىز جۇمۇڭ.
— ئۇنىڭسىزمۇ خەلق ئاچ - يالىڭاچ ئۇكام، سىلەر
ئەپەندىلەر نان ئۈچۈن كۈرەش — سوتسىيالىزم ئۈچۈن كۈرەش
دېگەن سۆزنى قانداق شەرھلەيسىلەركىنتاڭ. مېنىڭچە، ئۇ سۆز-
نىڭ مەنىسى كۈرەش قىلمىساڭ نامراتلىقتىن قۇتۇلالمايسەن دې-
گەن بولىدۇ.
ئاندىن كېيىن ئۇ رۇسچە شېئىر ئوقۇدى.
— ماياكوۋسكىينىڭ شېئىرىغۇ؟ — دېدى سادىروف
ھەيران قېلىپ، — ئەدەبىياتقا قىزىقىدىكەنسىز - ھە؟
— سىز رۇسچىنى نەدە ئۆگەنگەن؟
— ساگودا.
— بەللى، ساۋاقداش چىقىپ قالدۇق. مەنمۇ ساگودا
بولغانمەن.
— ھە، ھە ... كېيىنچۇ؟
— كېيىن ... — ئۇ مۇرىسىنى چىقىرىپ قويدى. بۇ
ھەرىكەتتىن سادىروف نۇرغۇن مەنىلەرنى چۈشەندى. ئۇ:
— ئىسمىڭىز نېمە؟ — دەپ سورىدى.
— قاسىمى دېسىڭىز بولىدۇ.
— دوست بولايلى، مېنىڭ ئىسمىم ساتتار، فامىلەم
سادىروف، تۇرپانلىقمەن، ئۈچ يىلنىڭ ئالدىدا سۈرگۈن قىلد-

ىپ ئۈرۈمچىدىن بۇ يەرگە كەلگەن.
— مەن سۈرگۈنلەرگە ئامراق. لېنىنمۇ، ستالىنمۇ سۈر-
گۈن قىلىنغان. سۈرگۈن قىلىنىش سىزدە نەپرەت، غەزەپ پەيدا
قىلىدۇ. غەزەپ - نەپرەت قىممەتلىك بايلىق، بولۇپمۇ ھازىر.
ئۇلار بىللە چۈشلۈك تاماق يېدى. ناچار كىيىنگەن، قول-
لىرى قاداق، كەم سۆز، لېكىن ھەربىر سۆزى كىشىگە تەسىر
قالدۇرالايدىغان، تېخى ئوتتۇزغا كىرمىگەن بولسىمۇ ئېغىر ئەم-
گەك، قىيىن تۇرمۇش ئۇنىڭ چىرايىنى قىرىق ياشلىق ئادەمدەك
قىلىپ قويغان بۇ ئاددىي ئادەم بىردىنلا سادىروفقا بۈيۈك ئىنسان
بولۇپ تۇيۇلۇشقا باشلىدى. ئۇ ئادەم ئۆزىنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن-
لىرىنى قىسقىلا قىلىپ سۆزلەپ بەردى. ئۇ سادىروفتىن تۆت
ياش چوڭ ئىكەن. بۇ يىل يىگىرمە سەككىز ياشقا كىرىپتۇ.
ئىسمى ئەخمەتجان ئىكەن، 1914 - يىلى مۇشۇ شەھەردە تۇغۇ-
لۇپتۇ. دادىسى نادىر مەھمۇت ياخشى سازچىكەن، ياغاچچىلىق،
•وزدۆزلۇق، كېسەكچىلىك قىلالايتتىكەن. قاسىمى دادىسىنىڭ
باشىدا چۆچەكلىرىگە تولىمۇ قىزىقاتتىكەن. ھەر كۈنى ئۇخلاش
ئالدىدا دادىسىنىڭ بويىنىغا ئوڭ قولىنى سېلىپ ئوڭ پۇتىنى
دادىسىنىڭ قورسىقىغا ئارتىۋېلىپ: «ھېكايە ئېيتىپ بېرە ئەم-
دى» دەيتتىكەن. دادىسىنىڭ ھېكايىسى ئانىسىنىڭ «ئەللەي»
لىرىدىنمۇ قالتىس تەسىر قىلاتتىكەن. ئۇ شۇ چۆچەكلەرنىڭ
سىرلىق ۋەقەلىرىنى ئاڭلاپ يېتىپ ئۇخلاپ قالاتتىكەن.
1920 - يىلى ئۇنىڭ دادىسىنى ئۇيغۇر بايلىرى لۈكچەكلەرگە
ئۇرغۇزۇپ ئۆلتۈرۈۋېتىدىكەن. ئالتە ياشلىق بالىنىڭ يۈرىكىدە
زامان زومىگەرلىرىگە قاتتىق نەپرەت پەيدا بولۇپ، ۋۇجۇدىدا
قىساس ئوتى يالقۇنلايدىكەن. ئۇنىڭ ھەدىسىمۇ يوقسۇزچىلىق
دەردىدە ئۆپكە كېسىلى بىلەن ياش تۇرۇپ ئۆلۈپ كېتىدىكەن.
ئۇ تاغىسى ئۆمەر قاسىمىنىڭ ئىگىدارچىلىقىدا باشلانغۇچ مەك-
تەپتە ئوقۇيدىكەن. تاغىسى ئۆمەر قاسىمى تاشكەنتتە سانائەت

ئىنستىتۇتىنى تۈگەتكەنىكەن. بۇ يەردە باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىلىق قىلىدىكەن. ئۇ ئۆزىگە ۋە ھەدىسى شەرۋانەمنىڭ يالغۇز ئوغلىغا ئىستىقبال ئىزدەپ ئاخىر سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يەركەنت شەھىرىگە كېتىدىكەن. قاسىمى تاغىسىنىڭ فامىلىسى ئىكەن. ئەخمەتجان باشلانغۇچ، تولۇقسىز ئوتتۇرا ۋە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپلەرنى تىرىشىپ ئوقۇپ ئەلا نەتىجە بىلەن پۈتتۈرىدىكەن. ئانىسى ئۇزۇن ئۆتمەي ۋاپات بولىدىكەن. 1932 - يىلى ئالمۇتا شەھىرىدە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى تۈگەتكەن يىلى تاغىسى يوقىلاڭ بىر جىنايەت بىلەن سۈرگۈن قىلىنىدىكەن. ئەخمەتجان تۇرمۇش ھەلەكچىلىكىدە مەدىكارچىلىق قىلىدىكەن. كۈنىگە ئون - ئون ئىككى سائەتلەپ قۇرۇلۇشلاردا خىش كۆتۈرۈپ، لاي توشۇپ، يۈك ئاپتوموبىللىرىغا يۈك قاچىلاپ ئون سەككىز ياشلىق قەيسەر چاغلىرىنى ئېغىر ئەمگەككە سەرپ قىلىدىكەن. ئۇ بەزى كۈنلىرى كۈندۈزى ئىشلىگىنىگە قانائەت قىلماي كېچىلىرىمۇ تۆت - بەش سائەت ئىشلەپ بىر سوتكىدا بەش - ئالتە سائەتلا ئۇخلايتتىكەن. ئۇ ھازىرمۇ مىنۇت بىكار تۇرۇپ قالسىلا قىينىلىدىكەن، ھۇرۇنلۇق، راھەتكە بېرىلىش ئۇنىڭ ئۈچۈن تولىمۇ يىرگىنچلىك ئىكەن. لېكىن ئۇنىڭ قاتتىق ئىشلەپ پۇل تېپىپ باي بولۇش نىيىتى يوقكەن. ئۇ، ئىنسان مۇشۇنداق بولۇشى كېرەك دېگەن چۈشەنچىدىكەن ...

ئۇ كېيىن نەمەنگانغا بېرىپ باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى بولىدىكەن، ياخشى ئىشلەپ ئىناۋەت تېپىپ ساگودا، كېيىن موسكۋادا ئوقۇيدىكەن ... بۇ يىل 6 - ئايدا چۆچەك ئارقىلىق بۇ يەرگە كەپتۇ. ئۇ موسكۋادا نېمە ئوقۇغانلىقى، 1936 - يىلىدىن 1942 - يىلىغىچە بولغان ئالتە يىل ئىچىدە بېشىدىن ئۆتكەنلىرى ھەققىدە قىسقىلا قىلىپ:

— سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مەركىزى موسكۋا شەھىرىدە مەن ئادەم نېمە ئۈچۈن ياشايدۇ، كىم ئۈچۈن ياشايدۇ دېگەن

سوئاللارغا جاۋاب تاپتىم. ئۈچ خىل ئادەملەر بولىدىكەن: بىر خىللىرى پەقەت ئۆزى ئۈچۈنلا ياشايدىكەن، يەنە بىر خىللىرى بىر بۆلەك ئادەملەر (قەبىلە، مىللەت، گۇرۇھ) ئۈچۈنلا ياشايدىكەن، ئاخىرقى بىرلىرى ناھايىتى ئاز بولىدىكەن، ئۇلار پۈتۈن ئىنسانىيەتنىڭ بەختى ئۈچۈن ياشايدىكەن. مەن ھازىر بەلكى ئىككىنچى خىلىغا كىرەرمەن، لېكىن نىشانىم ئۈچىنچى خىلى! — دېدى.

«بىر ئەينەكچى بۇ خىل گەپلەرنى قىلالامدۇ، بۇ چوقۇم بىر سىرلىق ئادەم» دەپ ئويلىدى سادىروف. ئۇلار ئەخمەتجاننىڭ كىچىك دادىسى ناسىر كېسىكچىنىڭ ئۆيىدە پات - پات ئۇچرىشىپ تۇردى. سادىروف مانا ھازىر ئۆزىگە بىر مۆڭدىشىدىغان ئادەم ئىزدىگەندە ئاشۇ ئەينەكچى يادىغا كەلدى. ئۇ كەينىگە ياندى، ناسىر كېسىكچىنىڭ ئۆيىگە بارماقچى بولدى. لېكىن «كەينىمگە ئادەم كىرىۋالغان بولسىچۇ؟» دەپ ئويلىدى. ئۇ ھېلىقى ئەينەكچىگە زىيان يېتىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ قەدىمىنى توختاتتى ۋە مەقسەتسىزلا نوۋگورود مەھەللىسىنىڭ تۆتىنچى دوچىسىغا بۇرۇلدى.

ئىككى تەرىپى قويۇق تېرەكلىك، كوچىلار پاكىز سۈپۈرۈلۈپ سۇ سېپىلگەن، ئۈستى قاڭالتىرلىق، دېرىزىلىرى كوچىغا قارىغان، قاپقىلىق ھويلىلارغا كەڭرى ئېچىلغان سىرلانغان دەرۋازىلاردىن قارىساڭ، ھويلىدىكى باغ، گۈللەر كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان تولىمۇ چىرايلىق تاتار بايلىرىنىڭ ئۆيلىرى ئۇنىڭ زوقىنى قوزغايتتى. ئۇ بايلارنىڭ ئۆيلىرى ئالدىدىن ئۆتكەندە، دەرۋازا يېنىدىكى بەندىڭلەردە ئولتۇرۇشقان سېرىق چاچ قىزلار، مەغرۇر يىگىتلەر ئۇنىڭغا ئۆز پاراغەتلىرىنى كۆز - كۆز قىلىۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. شۇنداق چاغلاردا ئۇ تۇرپاننىڭ غەربىدىكى ئۆزىنىڭ توپىلىق يېزىسى، ئۇ يەردە يالاڭ ئاياغ يۈرۈشكەن، بەدەنلىرى قاسماق باللارنى، ئاپتاپتا كۆيۈپ، قورۇلۇپ كەتكەن

جاپاكەش ئاياللارنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەتتى.

«مېنىڭ خەلقىم قاچانمۇ تۇرمۇشنىڭ لەززىتىنى كۆرەر! — دەيتتى ئۇ ئۆز - ئۆزىگە، — شۇلارغا سوۋېت ئىتتىپاقىدەك تۇرمۇش يارىتىپ بېرىش يولىدا ئۆلۈپ كەتسەڭ ئۆزۈڭنى بەختلىك ھېسابلىساڭ بولىدۇ.»

— سادىروف!

ئۇ يانغا قارىدى. كۆك دەرۋازىلىق تاتار بېيىنىڭ دەرۋازا ئورۇندۇقىدىن قىسقا يەڭلىك كۆڭلەك كىيگەن، چىرايلىق بۇرۇت قويۇۋالغان بىر يىگىت ئۆرە تۇرۇپ ئۇنىڭغا قاراپ ماڭدى.

— خەمىت! — سادىروف. ئۇ ۋالىبول ئويناپ دوست بولغان يىگىتنى كۆرۈپ خۇشال بولدى، — قاچان كەلدىڭ؟

ئۇلار رۇس ئادىتىچە يېرىم قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى.

— بىكارمۇ سەن؟

— بىزگە تەتىل، بىكارمەن.

— يۈر ئەمىسە، زايومكىدا ئويناپ كېلىمىز. خادىك تەييار.

سادىروف خەمىت بىلەن بىللە ھويلىغا كىردى. ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا قۇدۇق، سالاسۇن بىلەن تورالغان باغ، باغنىڭ ئوتتۇرىسىدا چىرايلىق راۋاق بار ئىدى. راۋاق كۆك سىرلانغان، گىلەم، كۆرپىلەر سېلىنغانىدى.

— بۇ ئالداگاروفلارنىڭ ھويلىسى، — دېدى خەمىت راۋاقتا ئولتۇرغاندىن كېيىن سادىروفقا چاي قۇيۇپ، — بىزنى قوغدايدۇ، قازان تاتارلىرىدىن. ھازىر چوڭ بېيىمىزمۇ شۇ كىشى. ئاخشام كەلدىم، ئەتە كېتىمەن، كىم بىلىدۇ، تۇتۇلۇپ قالىمەنمۇ تېخى. ھازىر ھۆكۈمەتكە قارشى قوزغالغانلاردىن ئۇلارنى تۇتىدىغانلار نەچچە ھەسسە كۆپ.

— بىزنىڭ بالىلار قانداقراق؟

— گىمنازىيىدىن دەسلەپ تۆت بالا چىققان، ھە شۇ، نۇرى باشلىق. ھازىر ئۇلار ئون تۆتكە يەتتى. مىڭمارالدىكى سوقۇشتا تۆت يىگىت قۇربان بولدى.

— ئۇلار قورال تۇتالىغۇدەك بولدىمۇ زادى؟

— ھازىر ھەممىسىلا مەرگەن. بولۇپمۇ نۇرى، كۆزىگە ئىلىشقاننى قويمايدۇ.

— ئۇ ھەممىدە ياخشى ئىدى.

— ئۇ شېئىر يازىدۇ، توختىماي كىتاب ئوقۇيدۇ. يەرگە يورۇق چۈشمەسىنە ئورنىدىن تۇرۇۋېلىپ بىر چېلەك سوغۇق سۇنى بېشىدىن قۇيىدۇ. ئۇ سوۋۇرۇۋقا تەقلىد قىلماقتا، ئەڭ قېيىن، خەتەرلىك ئىشلارغا بىرىنچى بولۇپ ماڭىدۇ!

— ئۇنى ئاسراڭلار، بىھۇدە قۇربان بولمىسۇن - دە!

— ئۇنى ئىككى تاتار ئاسراۋاتىدۇ!

— بۇ نېمە دېگىنىڭ؟

— ھەدە - سىڭىل ئىككى قىز ئۇنى تالاشماقتا.

— نىلقىلىق قىزلارما؟

— ياق، بىلىسەن، ھېلىقى سەھرالىق مىڭبېگىگە تەگكەن ئاسىيە ئابىستەبىنىڭ قىزلىرى.

— ئاڭلىغانمەن. قىزلار قوغدىيالمايدۇ، ئۇنى نابۇت قىلىدۇ، ئۇنداق باشلار بىزگە زۆرۈر، بولۇپمۇ ھازىر!

— ئادەملىرىمىز كۆپەيمەكتە. سىگانچىسىغا كۆچۈپ يۈرۈپ جان ساقلاۋاتىمىز. مەن سوۋېت كونسۇلىنىڭ ماشىنىسى بىلەن كەلدىم. چېگراغا قورال سودىسى بىلەن بېرىپ كېلىشىم.

— ھەل بولدىمۇ؟

— يىگىرمە تال بەشئاتار، ئون ساندۇق ئوق مىڭ قويغا توختىدى.

— زايومكا خەتەرلىك ئەمەسمۇ؟

— ھەممە يەر خەتەرلىك، خەتەردىن قورقساڭ شىڭ دۇ-

بەنگە جاسۇسلۇق قىلساڭ بولىدۇ شۇ .

— جاسۇس كۆپىيىپ كەتتى .

— تەڭدىن تولىسى بىز خەق !

— شۇنداقلارغا مەنسەپ ، پۇل تەييار - دە !

— خەلققە ياخشىلىق قىلمەن دېگەنلەرگە كۈن يوق ، خائىنلار ئەتىۋارلىق . بۇ قانداق جاھان - ھە ؟

— غېنى ، پاتىخ ئاكىلار قانداقراق ؟

— غېنىكام ، پاتىخ ئاكام ، ئەكبەر ئاكاملار بىزنىڭ چاپايوفلىرىمىز . قارام ، مەرگەن ، قورقۇمسىز . لېكىن ئۇلارغا توغرا يول كۆرسىتىدىغان فورمانوف يوق . ھازىر ئۇلارغا يول كۆرسىتىدىغان كاللىسى سەگەك ، ئۆتكۈر يېتەكچى كېرەك . كۆپ ئىشلاردا نۇرى ئەقىل كۆرسىتىۋاتىدۇ ، لېكىن ئۇ تېخى ياش ، تەجرىبىسىز - دە .

— خەمىت ئاداش ، مەنمۇ خەۋپ ئاستىدا قالدىم ، گىمنازىيىدە «قۇلاق »لار پەيدا بولۇپ قالدى . يېقىن ئوقۇغۇچىلىرىمدىن بىرنەچچىسىنى ئېلىپ سوۋېتقا قاچاي دەيمەن .

ياز پەسلىدە زايومكىدا تاماشا قىلىش غۇلجا ياشلىرى ئۈچۈن كۆڭۈللۈك مودا . دەريا بويىدىكى ئورمانلىق ، يۇمشاق چىمەنلىك ، ئارال ۋە ئويناقشىپ تۇرغان دەريا ياشلاردا ھېسسىيات ، ياشلىق غۇرۇر پەيدا قىلىدۇ ، قىز - يىگىتلەر بىرگە بولسا تەبىئەت قوزغىغان ھېسسىيات بىلەن خۇدىنى يوقىتىپ ، قېلىن ئورمانلار ئارىسىدا ياشلىق لەززىتىگە بېرىلىپ ، بىر ئۆمۈرلۈك تاتلىق ياكى ئاچچىق خاتىرىلەرگە ئىگە بولۇپ قالىدۇ .

ئۇ يەردە قازان ئېسىپ ناخشا - ساز ، ئويۇن - چاقچاق بىلەن ئۆتكۈزگەن بىر كۈننى غۇلجا ياشلىرى ئۇنتۇلغۇسىز خاتىرە سۈپىتىدە بىر ئۆمۈر ئەتىۋارلايدۇ . ئەڭ كۆڭۈللۈك چاغلىرىنى تىلغا ئالغاندا : «زايومكىدىكى ھېلىقى چاغ - ھە» دەپ لېۋىنى تامشىپ قويىدۇ .

بۈگۈن تاتار ، رۇس قىز - يىگىتلىرى گارمۇنچېلىپ جىر جىرلاپ ، «پاڭ - پاڭ» ئېتىلىدىغان غۇلجا پىۋىسى بىلەن مەست بولۇشۇپ ، كىيىملىرى بىلەنلا دەرياغا سەكرىشىپ ئۈزۈپ ئوينىشاتتى . قاراڭغۇ چۈشەي دېگەندە يىگىت - قىزلار نەلەرگىدۇر جۈپ - جۈپ بولۇپ تارقىلىشتى - دە ، خەمىت بىلەن سادىروف باياشات داستىخاندا يالغۇز قېلىشتى .

— كېتەيلى ، — دېدى خەمىت ئاخىر خاپا بولۇپ ، — مېنى دەپ ئۇيۇشتۇرغان ئويۇن بۇ ، بىراق ئەھۋال مانا ! ...

سادىروف ئېچىچىدە تۈزۈك ئۇخلىيالمىدى . ھازىرلا دېرىزىدىن چىراغ يورۇقى چۈشىدىغاندەك ، ئارقىدىنلا ئەسكەرلەر كىرىدىغاندەك ئۇ ئەنسىزچىلىكتە ئۇخلىيالمىدى . ھېلىدىن - ھېلىغا سىرتقا چىقىپ تىڭ تىڭلىدى : نەلەردىدۇر مىلتىق ئېتىلاتتى ، ئادەملەر ۋارقىرىشاتتى ، يىغلىشاتتى ...

ئۇ ، يەرگە يورۇق چۈشمەستە ئوقۇغۇچىلار ياتىقىغا كىرىپ ، سىپتىۋالدى ، مۇھەممەت يولداش ئىسىملىك ئوقۇغۇچىلىرىنى ئويغاتتى .

— بىز بۈگۈنلا خونىخاي مازارغا ماڭايلى ، — دېدى ئۇ ھودۇقۇپ ، — يۈرۈڭلار ، ھازىرلا ئويماندەڭگە بېرىپ ھارۋا ئۇقۇشايلى .

كوچىلاردا ئەسكەرلەر كۆپەيگەن . نەگىلا قارىسا قوراللىق ئەسكەرلەر ئايلىنىپ يۈرگەن ، سادىروف باللارنى ئېلىپ چوڭ كوچا بىلەن ماڭماي ، مەكتەپنىڭ جەنۇبىقا قارىغان يان ئىشىكىدىن چىقىپ سايغا چۈشتى ، سۇنى ياقىلاپ دۆڭمەھەللىگە بېرىپ ، ساي بىلەن ناغىرچى تەرەپكە ماڭدى ۋە ئىككى ئوقۇغۇچىغا :

— سىلەر دەڭگە بېرىپ ھارۋا ئۇقۇشۇپ ، دەريا بويىغا بېرىڭلار ، مەن سىلەرنى كېمە بويىدا ساقلايمەن ، — دېدى . ئوقۇغۇچىلار كەتكەندىن كېيىن ، ئۇ سۇنى ياقىلاپ بۇ تاغ سۈيى-

نىڭ ئىلى دەرياسىغا قۇيۇلىدىغان ساي قويۇلۇش دەپ ئاتىلىدىغان يېرىگە قاراپ ماڭدى. ماڭا تۇگمەنگە كەلدى. سېمىز رۇس خوتۇن يالىڭاچ بولۇۋېلىپ چۆشۈرگە ئاستىدا سوغۇق سۇدا يۇيۇنۇۋاتقانىكەن. ئۇ سادىروفنى تونۇپ:

— قاچاسىن، كىل، پاۋىل بار! — دېدى. پاۋىل پاۋلوۋىچ ئۇنىڭ ئوغلى. بۇ سېلىسار يىگىت ۋالىبول ھەۋەسكارى ئىدى. سادىروف كۆچلۈك ھۇجۇمچى بولغاچقا، ۋالىبولچىلار ئىچىدە ھۆرمىتى چوڭ ئىدى. پاۋىل ئۇنى نەچچە قېتىم بۇ تۇگمەن يېنىدىكى ئۆيىگە باشلاپ كەلگەن. پاۋىل ئاق پادىشاھ ئوفىتسېرىنىڭ ئوغلى بولسىمۇ سوۋېت ھۆكۈمىتىگە قايىل ئىدى. ئۇ رۇس ئەدەبىياتىغا تولىمۇ قىزىقاتتى. ئۇنىڭ ئۆيىدە گوگولدىن تارتىپ فادىيېۋ، شولوخوفلارغىچە بولغان رۇس يازغۇچىلىرىنىڭ ھەممە كىتابلىرى بار ئىدى.

— تولستوي بىزنىڭ تۇغقىنىمىز. دادام «ئۇرۇش ۋە تىنچلىق» رومانىدىكى پلوخوفنىڭ ئادەم ئىكەن! — دەپ سۆز باشلايتتى ئۇ.

پاۋىل ئۇيغۇرچە، تاتارچە ياخشى سۆزلىيەلەيتتى. ئۇ دادىسىغا ئەگىشىپ شىنجاڭغا كەلگۈچە تۇرغۇن سەرگەردانلىق ئازابىنى تارتقان، كاتتىۋېشى دوتوف ئېتىلغاندىن كېيىن، تارقىلىپ كەتكەن چارروسىيە ئەسكەرلىرى بېشىدىن كەچۈرگەن ھەممە ئېغىرچىلىقلارنى كۆرگەن. ئېغىر كۈنلەردە قالغاندا، دائىم ئۇيغۇرلارنىڭ شەپقىتىگە ئېرىشىپ كەلگەن. ئۇلار كېيىن رۇسلار بىلەن ئارىلاشماس بولۇۋېلىپ ئۇيغۇرلار بىلەنلا بىللە ياشىغان. ئاخىر ناغرىچىلىق تارانچىلارنىڭ تۇگمىنىگە ئىشلەپ يۈرۈپ مۇشۇ ئىككى تاشلىق تۇگمەنگە ئىگە بولۇۋالغان. غۇلجا سۈيى ئۇنى باقماقتا، ھازىر ئۇ خېلىلا باي: تۇگمەن قىش - ياز توختىماي ماڭغاچقا كىرىمى ياخشى، ئۇنىڭ غاز - ئۆردەكلىرىلا ناغرىچى مەھەللىسىنىڭ بۇ كەڭ سايلىقىنى ئىگىلىگەن،

نەسىللىك كالىلىرى، ئارغىماق، خادىكلىرىمۇ كاتتا ...

— پاۋىل ۋىلاسوف! — دېدى باش - كۆزى ئۇن بولۇپ كەتكەن پاۋىلنى كۆرگەن سادىروف خۇشال بولۇپ، — ئىش چاتاق. ھەممىلا يەردە يەنە تۇت - تۇت باشلاندى. بىزنى مىللەت سۇپىتىدە يوقىتىدىغان ئوخشايدۇ بۇ شېڭ جاللات!

— تۇنۇگۈن ناغرىچىدىن نۆت ئادەمنى تۇتتى. بىزگە يىگىرمە خو ئۇن سېلىق سالدى، بەش كۈنگىچە تاپشۇرمىساڭ سولايمىز، دېدى. مۇتائالى خەلپەت، تىيىپزات خەلپەت، ئابدۇرۇپ دېگەن كىشىلەرمۇ قورقۇپ چاپچال تاغلىرىغا قېچىپ كېتىپتۇ. ھەممىسىلا ئادەم قاچماقتا! — دېدى پاۋىل قوشۇمچىلاپ.

— خونىخاي مازارلىق ئىككى ئوقۇغۇچى ئويماندەڭگە ھارۋا ئىزدەپ كەتتى. مەن ئۇلارنى كېمە بويىدا ساقلىماقچى!

— ياق، بولمايدۇ. سىن ئۇخلا مۇندا. مىن ئۇلارنى تاپىپ كىلەدى! — چاچ - ساقاللىرى ئۇندەك ئاق، تېرىسى قىزىل قېرى پاۋىل كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ بالىسىنىڭ ئۆيىگە كىردى، — مىن سىندەردى خالىخايغا ئاپارادى، ئاتى كىم، سېتىۋالدى، مامات يولداش، بولدى تاپادى. ئويماندەڭ مىن بىلەدى!

بوۋاي ئويناقلاپ تۇرىدىغان تورۇق ئېتىغا ياۋىداق مىنىپ چىقىپ كەتتى.

موماي ھور چىقىپ تۇرىدىغان سۈت، تۇخۇم ۋە بولكا ئەكىردى:

— يە، سادىروف.

— دادام بىلەن ئاپام سىلەر ئۇيغۇرلارغا بەك ئىچ ئاغرىتىدۇ. سىلەر مېھماندوست، كۆيۈمچان، مېھرىبان خەلق. سىلەرنى تۆت تال خىتاي سورايدۇ. ئۇلار سىلەرنىڭ يەرگە كىردىۋالدى، يەنە تېخى بۇ يەر بىزنىڭ دەيدۇ. سېپىلنى نېمىشقا قورغاسقا سوقمىدىڭ ئەمىسە؟ شىنجاڭ دېگەن سۆزنىڭ مەنىسى

يېڭى چېگرا دېگەن گەپكەن. سېنىڭ بولسا نېمىشقا يېڭى دەي-
سەن؟ گېنېرال كالپاكوۋسكى غۇلجىنى ئون يىل سورىغاندا
نېمىشقا شىنجاڭغا ئەسكەر كىرگۈزۈپ ھەممە يەرنى بېسىۋېلىپ
بۇ يەردە ئۇيغۇر دۆلىتىنى قۇرمىدى؟ سەن ستالىندىن ئۈمىد
كۈتمە، ئۇ سىلەرگە دۆلەت قۇرۇپ بەرمەيدۇ، قورقىدۇ. ئۇ
شېڭ دۇبەنگە دۆلەت قۇرۇپ بېرىشكە ئۈنىمىدى، سىلەرگە ئۇ-
نامدۇ، ئۈنىمايدۇ!
— خەلق زۇلۇمدىن قۇتۇلسا، بۇ يەردە سوتسىيالىزم
بولسىلا مەن رازى.
راست دېگەندەك، قېرى پاۋىل مۇھەممەت يولداش بىلەن
سېتىۋالدىنى تېپىپ كەلدى. بوۋاي ئالدىراپ دىشلۇ ھارۋىسىنى
قوشتى. ئۇ جاغىستايدىن بۇغداي ئەكەلمەكچى، مۇنۇ ئۈچ يىگىت
ئۇنىڭ ياردەمچىلىرىمىش ...
دىشلۇ كېمە بويىغا كەلگەندە ساقچىلار ئۇلارنى توسىدى.
كىيىملىرىگە ئۇن چېچىۋالغان ئۈچ يىگىت مىشكاپلار ئۈستىدە
يېنىچە ياتاتتى. بوۋاي ساقچىلارغا:
— شېن دوبانگا يىگىرمە خو ئۇن بېرەدى، مىن نۇ
جاغىستايدىن بوگداي ئەكىلەدى، ئۇندا ئەرزان! — دېدى.
ساقچىلار ھارۋىنى، ئادەملەرنى ئاختۇردى. سادىروف دەككە -
دۈككىدە ئەنسىرەپ ئولتۇردى.
ئاخىر دىشلۇ كېمىگە چىقتى. كېمە ئارغامچىلىرى بوشىتى-
لىپ قىرغاقتىن قوزغىلىپ ئون مېتىردەك ماڭغاندىن كېيىنلا
يېنىدىكى ھەمراھلىرىنى چىڭ قۇچاقلاپ:
— بىرىنچى دەرۋازىدىن سالامەت چىقتۇق! — دېدى.
دەريانىڭ ئوتتۇرىسىغا كەلگەندە ئويناقشىپ، دولقۇن ياساپ
ئېقىۋاتقان ئۇلۇغ سۇغا قاراپ:
— دەريا بىلەن سالدا ئېقىپ بالىقاش كۆلىگە بارسا
كىشى! — دېۋىدى، مۇھەممەت يولداش:

— ئەپەندىم، سىز ئۇياققا كېتىشنى ئارزۇ قىلامسىز؟ —
دەپ سورىۋىدى، سادىروف ئاستا بېشىنى لىڭشىتىپ:
— تۇرغۇدەك يەر قالمىدى. تۇرپاندىن بارغانسېرى يىراق-
لاپ كېتىۋاتىمەن، ھەي ئىسىت، تۇرپاندا بۇنداق ئۇلۇغ سۇنى
بىر ئۆمۈر كۆرەلمەيدىغان بىچارىلەر ناھايىتى كۆپ، —
دەپ قويدى.
— مەنمۇ كېتىمەن، — دېدى مۇھەممەت يولداش.
— نېمىشقا؟
— دادام ئۆيلەپ قويىمەن دەپ! ...
— خوتۇندىن قورقىدىغان بىرىنچى قورققاق! —
دېدى سېتىۋالدى، — ماڭا ئۇنداق ئامەت كەلسە كەتمەيتتىم.
— سەنمۇ كەتمەكچىمۇ؟
— سىلەردىن ئايرىلمايمەن. بىزنىڭ ئۆي چازىغا يېقىن.
بىردەمدىلا چېگرىدىن ئۆتۈپ كېتەلەيمىز!
سادىروف بىر جۈپ قارا ئارغىماققا تىكىلىپلا ئولتۇرغان
ئاپئاق ساقال ئورۇسنى شەرەت قىلىپ قويۇپ:
— پاھ، قاراڭلار، چاپچال سېپىلى! — دېدى.
— ئالتە سۇمۇل سېپىلى!
ھارۋا سېپىل سىرتى بىلەن جەنۇبقا — ئالدىدا كۆرۈنۈپ
تۇرغان ئاپئاق قارلىق چوققىلىرى ئەتىگەنلىك كۈن نۇرىدا چاق-
ناپ تۇرغان تاغقا قاراپ يەڭگىل تاراقلاپ، توپا توزۇتۇپ يۈرۈپ
كەتتى. مانا چەكسىز بىنەملىك ... بەل خەلقى بۇ يەرلەرگە
ئاشلىق تېرىپ خۇدانىڭ ئىلتىپاتى بىلەن «تاشقا چاچ، بەختىڭ-
دىن كۆر» دەپ ياشايدۇ، يامغۇر ياغقان يىللىرى شېڭغا تاغارلاپ
ھوسۇل تاپشۇرىدۇ، قۇرغاقچىلىق بولسا دان تۇرماق سامانمۇ
يوق. بۇ يىل ھۆل - يېغىن ياخشى، بۇغدايلار تاختا بولاي
دەپتۇ، دېھقان كۈلىدىغان يىلكەن. بىراق ... يول بىردە ئۆرىگە،
بەزىدە پەسكە ماڭغاندەك قىلغان بىلەن ئىلى دەرياسى بويىدىن

تاغ قاپتىلىغا قاراپ ئۆرلىمەكتە ئىدى . شۇڭا ئاتلار تەرلەپ ، ئەتىگەنكى ئويناقلاشلىرىنى يوقىتىپ ، سوزۇلۇپ ، تەستە قاتراپ ماڭماقتا ئىدى . قىرى پاۋىل قامچىسىنى ھاۋادا ئويىنىتىپ قوياتتى .

كۈن پېشىندىن ئۆتكەندە ھارۋا غەربكە بۇرالدى . مۇھەممەت يولداشنىڭ ئۆيى تۆۋەندە ئىدى . ئاخىر ئۇلار ياپپېشىل قاپتاللاردىن ئۆتۈپ تۈزلەڭلىككە چىقتى . ئۇ يەردە مەھەللە بار ئىدى .

مۇھەممەت يولداشنىڭ دادىسى بالىسىنىڭ مېھمانلىرىغا قوي سويدى ، ئۇ تولىمۇ ئىتتىك سۆزلەيدىغان ، ئوقەت ئەھۋالى خېلىلا باخشى ئادەم ئىكەن . ئۇلار ئازادە تارانچى ئۆيىدە خاتىرجەم ئۇخلاشتى . ئەتىگەنلىكى رۇس بوۋاي ئۇلار بىلەن خوشلاشتى . يولداشباي ئۇنىڭغا ئىككى تاغار بۇغداي بېسىپ بەردى ، ئۇنىڭ بىلەن دوستلىشىپمۇ قالدى . ئۇلار ئۆگۈنلۈكى يايلاققا چىقىمىز دەپ ئۆيدىن خوشلىشىپ چىقىپ سېتىۋالدىنىڭ ئۆيىگە كەلدى . بۇ ئۆي خونخاي مازارغا ھەم چېگراغا يېقىن ئىدى . ئۇلار كۈندۈزى خونخاي مازارغا ، ئۇ يەردىن يۈسۈپ سەككاكى مازىرىغا باردى . ئۇلار خونخاي غولى ئەتراپىدىكى دۆڭمەھەللە ، دولاتا ، چوڭ بۇغرا ، كىچىك بۇغرا ، سوپۇنبۇلاق ، تېۋىلغا مەھەللە قاتارلىق خونخاي يېزىلىرىنى ئارىلىدى . بۇ جاينى روسىيە بۆلۈۋالغاندىن كېيىن قەدىمي يۇرتنى ئاۋات قىلىش ئۈچۈن غۇلجا شەھىرى ، ئاراتۆستەڭ ، جاغىستاي ، ياركەنت ، غالجاتلاردىن ئون تۆت ئۆيلۈك كىشى مازار ئەتراپىغا ئۆي - جاي سېلىپ ، دېھقانچىلىق قىلىپ بۇ يەرنى ئاۋات قىلىشقا باشلىغان . 1937 - يىلىغىچە بۇ يەرگە ئۈچ يۈز ئۆيلۈكتىن جىق ئۇيغۇر كۆچۈپ كېلىپ مازارنى ئاۋات قىلىشقان . مانا ھازىر شىڭ دۇبەن بۇ يەردىكى ئادەملەرنى خەتەرلىك ھېسابلاپ تارقاقلاشتۇرۇپ تېكەس ، موڭغۇلكۈرە ۋە غۇلجىغا كەتكۈزۈۋېتىشكە بۇيرۇق بەرگەن . سېتىۋالدىنىڭ دادىسىدىن بۇ گەپنى ئاڭلاپ سادىروف

تېخىمۇ قاتتىق غەزەپلىنىپ :

— ئۆز يۇرتىنى گۈللەندۈرۈش ھوقۇقىمۇ يوقمىكەن خەلقىمىزنىڭ - ھە ! — دېدى .

ئۇلار خونخاي مازارغا كەلدى . دۆڭگە جايلاشقان بۇ مازارنىڭ شەيخى ئۇلارنى خۇشال كۈتۈۋالدى .

ئۈستى چېدىر شەكلىدە ياسالغان مازارنىڭ تاملىرى تىك تۆتبۇلۇڭ شەكلىدە بولۇپ ، چېدىرچە ئۈستىدىكى رەڭلىك كاھىشلار رەڭگى ۋە شەكلىنى ھېلىھەم يوقاتمىغانىدى . مازارنىڭ جەنۇبقا قارىغان ئىشىكىدىن كىرىپ سادىروفلار تامغا يېزىلغان زىيارەت خاتىرىلىرىنى ئوقۇدى . مانا بىر شېئىر :

خونخاي مازارىغا مەن زار ئىدىم ،
كىم زىيارەت ئەيلىسە ، مەن يار ئىدىم .
«يۈسۈپ سەككاكى قىزىل گۈل بولسا ،
مەن گوياكى بۇلبۇلى شەيدا ئىدىم» .

— يۈسۈپ سەككاكى مازىرىمۇ بۇ ؟

— بىز ئۈچ ئەۋلاد مۇشۇ مازارنىڭ شەيخى ، — دېدى ئۇزۇن ئاق ئىشتان ، كۆڭلەك كىيگەن چارساقال شەيخ ، — ئاتا - بوۋىمىزدىن تارتىپ بۇ مازارنى مەۋلانە سەككاكىنىڭ مازىرى دەپ تونۇپ كېلىۋاتىمىز .

— سەككاكى كىم ؟

— ھا - ھا ... ئەپەندىم ، سالامەت كەپسىز ! — دېدى مازارغا كىرىپ كەلگەن گەۋدىلىك ، چارساقال ئادەم قاقاقلاپ كۈلۈپ ، — مەن سىزگە سۆزلەپ بېرەي .

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ! — دېدى سادىروف كەينىگە بۇرۇلۇپ ، — مۇتائالى خەلپىتىم ، سىزمۇ بۇ يەرگە كەلگەنىكەنسىز .

ئۇلار كۆرۈشتى . خەلپىتىم ساقىلىنى سىيپاپ قويۇپ :

— تولىمۇ ۋەسۋەسە ئىچىدە كۈن كۆرۈۋاتىمىز . بۇ يەردى-
كى خەلقىمىزنى قوغلاپتۇ دەپ ئاڭلاپ هال سوراپ كېلىۋىدۇق .
كۆرمەمسىز ئەپەندىم . ئۆز يېرىدىن قوغلاندى دېگەن جازادىنمۇ
قاتتىق جازا بولامدۇ ؟ بىز خەق جازالىنىشقىلا يارالغانمۇ ؟ مەۋلا-
نە يۈسۈپ سەككاكىمۇ جازالانغان .

هەممە ئۇنىڭ ئاغزىغا قاراپلا قالدى . ئۇ سۆزلىدى :

— بابا سىز ئوقۇغان شېئىرنى مەرسىيەتپەرۋەر شائىر نەسۇ-
ها داموللام 1920 - يىلى بۇ مازارنى زىيارەت قىلغاندا يېزىپ
قالدۇرغان .

ئۇ كىشى ئالدىرىماي تارىخ سۆزلىدى :

چىڭگىزخان ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا قول ئاستىدىكى
يەرلەرنى تۆت ئوغلىغا بۆلۈپ بەرگەن . ئىككىنچى ئوغلى چاغاتاي-
غا (تەختتە ئولتۇرغان ۋاقتى 1227 - يىلدىن 1241 - يىلغى-
چە) شەرق تەرەپتىن ئىلى دەرياسى ۋادىسىغىچە ، جەنۇب تەرەپ-
تىن هازىرقى قارا شەهەرنىڭ غەربىدىكى رايونلار ، غەرب تەرەپ-
تىن تا ئامۇ دەرياسىغىچە بولغان جايلارنى بۆلۈپ بەرگەن . بۇ
جايلاردىكى ئۇيغۇرلار خېلى يۇقىرى مەدەنىيەتكە ئىگە ئىدى .
مەۋلانە يۈسۈپ سەككاكى ئاشۇ مەدەنىيەتنىڭ ۋەكىللىرىدىن ئى-
دى . ئۇ كىشى 1160 - يىلى تۇغۇلۇپ 1229 - يىلى 69 يېشىدا
ۋاپات بولغان . ئۇ كىشى بىلىملىك ئادەم ئىدى . ئۇ زاتنىڭ
«مىفتاهىل ئۇلۇم » دېگەن ئەسىرى مەندە بار . بۇ گەپنىڭ مەنى-
سى ئىلىملەر ئاچقۇچى دېگەن بولىدۇ . چاغاتاي ئۇ زاتنىڭ بى-
لىملىك ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلگەندىن كېيىن ، ئۆز ئوردىسىغا
چاقىرتىپ كېلىپ ئىلمىي مەسلىهەتچى قىلىۋالغان . بۇ ئىش
ئوردىدىكى مەنسەپدارلارنىڭ هەسەتخورلۇقىنى قوزغىغان . ئوبۇل-
غازى باهادىرخان دېگەن ئالىم «شەجەرەئى تۈرك » ناملىق ئەسى-
رىنىڭ 5 - بابىدا بۇ توغرۇلۇق مۇنداق يازغان : «موللا سەككا-

كى دېگەن زات خاننىڭ مەسلىهەتچىسى ئىدى. چاغاتاي خاننىڭ
بىر ۋەزىرى بولۇپ ئۇ سەككاكىغا دۈشمەن ئىدى. ئۇ بىر كۈنى
پۇرسەت تېپىپ سەككاكىنى خانغا يامان كۆرسىتىپ زىندانغا
سولاتتى، خۇدادىن تەقدىر ئېرىشىپ ئۇ شۇ زىنداندا ۋاپات بول-
دى. » مىرزا مۇهەممەت هەيدەر «تارىخىي رەشىدى» دېگەن
ئەسىرىدىمۇ سەككاكىنى تىلغا ئالغان هەم ئۇنىڭ مازىرى مۇشۇ
خونخاي مازىرى ئىكەنلىكىنى كۆرسەتكەن. ئۇ زاتنىڭ دېيىشى-
چە، بۇ يەر ئۆز ۋاقتىدا شەهەر ئىكەن، ئاهالىسى ئۇيغۇرلار
ئىكەن. جامال قارشى ناملىق ئالىمىمىزمۇ سەككاكى ۋاپاتىدىن
بىر يىل كېيىن، يەنى 1230 - يىلى ئالمالىقتا تۇغۇلغان،
1315 - يىلى ۋاپات بولغان. ئۇ كىشىمۇ تىل، مەنتىقە ۋە باشقا
ئىلىملەردە يېتىلگەن زات ئىدى. بالىلىرىم، بۇ ۋادىدا ئاجايىپ -
ئاجايىپ ئادەملەر ئۆتكەن. بىز ئۇيغۇرلار ناهايىتى ئۇزۇن
يىللاردىن بېرى مۇشۇ يەردە ياشاپ، مۇشۇ يەر ئۈچۈن قان -
تەر تۆكۈپ كەلگەن. بۇ يەر بىزنىڭ ئانا يۇرتىمىز. بۈگۈن
جالالات شېڭ شىسەي بىزنىڭ ياشاش هوقۇقىمىزنى تارتىۋالدى،
ئانا يۇرتىمىزنى بىزنىڭ گۆرىمىز قىلماقچى بولۇۋاتىدۇ. بىز
هەممە ئادەم بۇنى چۈشەندۇق. چۈشەنگەنىكەنمىز، ئانا يۇرتىمىز
ئۈچۈن جاننى ئايىماي، ئۆزىمىزنىڭ ئىنسان ئىكەنلىكىمىزنى
كۆرسىتىپ قويۇشىمىز كېرەك!

سادىروف گەرچە ئۇ كىشىنى ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىدا نۇرغۇن
كۆرگەن، سۆزلەشكەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ هازىرقىدەك
هاياجانلانغىنىنى زادىلا كۆرمىگەن.

— سىلەرنى يايلاقتا دەپ ئاڭلىغانىدۇق.

— يايلاق ئەنە، ئاۋۇ موڭغۇلكۈرەگە ئاشىدىغان قارلىق
داۋاننىڭ ئاستىدا، بىز دائىم بىللە ئىستىقامەت قىلىپ سىردى-
شىدىغانلار يايلاقتا چىقتۇق. ئەنۋەر مۇسابايوف، رەخمجان،
ئېلىخان تۆرە دېگەن بىر زات، زېرىپ قارىهاجىلارمۇ بار. بېرىپ

ئىككى - ئۈچ كۈن ئويناپ كەلمەمسىز ، ئەپەندىم ؟

— مەنمۇ ئەتە تاغقا چىقىمەن . مۇنۇ ئىككى ئوقۇغۇچى بىلەن ، — دېدى سادىروف ، — كەلگۈسىدە يەنە ھەمسۆھبەت بولارمىز . سىزدىن جىق بىلىم ئۆگەندۇق ، رەھمەت ، خەلپەتىم !

ئۇ خەلپىتىم دېگەن سۆزنى ئالاھىدە تەكىتلىدى ، خەلپەتىمنى قولتۇقىدىن يۆلەپ يورغىسىغا مىندۈردى . ئۇ كىشى بىللە كەلگەن ئادەملىرى بىلەن يۇقىرىلاپ يۈرۈپ كەتتى . سادىروف خۇددى مەڭگۈلۈك خوشلاشقاندەك ، دەسسەپ تۇرغان گۈزەل تۇپراقنى ئىككىنچى قېتىم كۆرەلمەيدىغاندەك ئېغىر ئۇھ تارتىپ بېشىنى چايقىدى .

يېرىم كېچە ، ئاسماندا يۇلتۇزلار جىمىرلايدۇ ، ئۇلار سېنى كۆرۈپ تۇرىدۇ ، لېكىن ساڭا خائىنلىق قىلمايدۇ . ئۇلارنىڭ يېرىم كېچىدە تارانچى ئۆيىنىڭ چاقىسىنى ئاستا ئېچىپ ، مەھەللىنىڭ غەربىگە — تاشلىق سايغا چۈشىدىغان يولنىڭ بېشىغا ئالدىراپ - ھودۇقۇپ چىققىنىنى يۇلتۇزلاردىن باشقا ھېچكىم سەزمىدى . سېتىۋالدى بىلەن مۇھەممەت يولداش بەللىرىگە ماتا پوتىلارنى باغلاپ نان تۈگۈۋالغان . سادىروفنىڭ كىچىككىنە بوپىسىدا كىيىملىرى بىلەن تۆت - بەش تال كىتابىلا بار . مانا ئۇلار ساي بىلەن شىغىللىق چىغىر يولدا كۈنپېتىشقا قاراپ ئالدىراپ مېڭىشماقتا . قاراۋۇلخانا كۆرۈندى ، بۈگۈن ئەسكەرلەر چېگرا تەكشۈرۈشكە چىقمايدىغان كۈن . كېچە سائەت بىردىن ئۆتكەندە بۇ چېگرانى كىممۇ تەكشۈرەتتى . بۇ قانداق دۆلەت چېگراسى ، ئوخشاشلا تاشلىق ساي ، ھەممىلا نېمىسى ئوخشاش . نە سىم توسۇق ، نە بىرەر چېگرا بەلگىسى يوق ، دۆلەت چېگراسى دېگەندە ، ھېچ بولمىغاندا ئۇرۇمچىدىكى 1 - تۇرمىدىكىدەك سىم توسۇق بولمامدۇ ؟ …

— ئۆتتۇق ! — دېدى بىر چاغدا سېتىۋالدى خۇشال بولۇپ ، — ئەمدى شىڭ شىسەينىڭ ئەسكەرلىرى يوق .

ئۇلار يەنە ئىككى سائەتتەك پىيادە ماڭدى. ئاخىر بىر سۇ بويىدا دەم ئېلىشقا ئولتۇردى. كۈنچىقىشتا تاڭ بەلگىسى سۇبھى كۆتۈرۈلدى.

— بىز ھازىر سوۋېت ئىتتىپاقىدا، — دېدى مۇھەممەت يولداش كۈلۈپلا تۇرىدىغان ئاق سېرىق ئۇن سەككىزگە ئەمدىلا كىرگەن ئوقۇغۇچى خۇشال بولۇپ، — ئەپەندىم، سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئەمدى گىمنازىيىگە كىرگىلى بولارمۇ؟ بولار - ھە سوتسىيالىزم بولغاندىكىن …

— قاچقۇنغا نەنىڭ مەكتىپى، نەنىڭ سوتسىيالىزمى! — دېدى سېتىۋالدى سۇبھى كۆتۈرۈلۈۋاتقان تەرەپكە، كىندىك قېنى تۆكۈلگەن يۇرتىغا تويماستىن قاراپ، — مەن ئەسكەر بولدىمەن، سوۋېت ئەسكەرلىرى بىلەن بېرلىنغا بارىمەن. گىتلېر دېگەن شىڭ دۇبەنىنىڭ ئاكىسى، مەن ئۇنىڭدىن ساۋاقداشلىرىم ئۈچۈن ئىنتىقام ئالىمەن!

ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياشلار تۆكۈلدى.

— نېمىگە يىغلايسەن سېتە؟ فاشىزىم قىلىچىدىن قۇتۇلدۇق، ھۆر ماكانغا ئاياغ باستىڭ، يەنە نېمە يىغا؟

— ھۆر ماكان؟ ئۆز يۇرتۇڭدىن باشقا يەر ھۆر ماكان ئەمەس.

— يۇرتۇڭدا ھۆرلۈك بارما؟ ھۆرلۈك بولسا نۇرىلار ئىككى يىلدىن بېرى تاغنىڭ كامارلىرىدا مۆكۈپ يۈرەتتىمۇ؟

— مەن سىياسەتنى دەۋاتمايمەن، رېئال تۇرمۇشنى دەۋاتىمەن.

— بىر قىزغا ئاشىقمىدىڭ يە؟

— سەن ئۇ، ھە دېسىلا قىزلارنىڭ گېپىنى قىلىدىغان.

— تۇرۇڭلار، چاقىرىلمىغان مېھمانلار!

تۇيۇقسىزلا چاتقال ئارىسىدىن ئىككى ئەسكەر چىقتى. ئۇلار قورال تەڭلىمەي، كۈلۈپ تۇرۇپ سۆزلىدى:

— تۇرۇڭدار قوناقدارىم!
— قېنى چاققان!
سادىروف ئەمدىلا مۇگىدىگەنىدى. ئۇ چۆچۈپ ئورنىدىن تۇرۇپ ئىككى ئەسكەر بىلەن رۇسچە سالاملاشتى.
ئەسكەرلەر ئۇلارنى بۇك ئورمان ئىچىدىكى ئاپئاق هاكىلانغان ئىككى ئېغىزلىق ئۆيگە باشلاپ باردى.
تاتارچە سۆزلەيدىغان، چاسىنچە كىيىنگەن سېرىق چاچ، يوغان بۇرۇن ئادەم ئۇلارنى سوراق قىلدى:
— ئېتىڭىز نېمە؟
— ئېتىم ساتتار، دادامنىڭ ئېتى سادىر.
— سادىروف، گىمنازىيىنىڭ مۇئەللىمى. فىزىكا ـ ماتې-ماتىكا بېرىسىزغۇ دەيمەن.
— شۇنداق! — دېدى سادىروف چۆچۈپ هەيران بولۇپ، — نەدىن بىلىسىز ناچالنىك؟
— 1935 - يىلى قەشقەردە ئىمتىهان بېرىپ ساگوغا ئوقۇشقا بارغان. 1937 - يىلى تاشكەنتتىن ئۇرۇمچىگە قايتقان. شۇ يىلى غوجانىيازنى قولغا ئالغاندىن كېيىن سىزنى غۇلجىغا سۈرگۈن قىلغان. يادىڭىزدىدۇر، سىز قەشقەردە ئىمتىهان بەر-گەندە، ماۋت شىجاڭ هوقۇق، هاكىمىيەت دېگەن مانا مۇشۇ دەپ تاپانچىسىنى كۆرسەتكەن. سىز بۇ گەپنى نۇرغۇن قېتىم تەكرارلىغان، راستمۇ؟
— راست، لېكىن ···
— توختاڭ، سىز هازىر شېڭ شىسەينىڭ تىزىملىكىدە بار، تۇتۇلۇش ئالدىدا قېچىپ كەلدىڭىز. سىز 1939 - يىلى غۇلجا گىمنازىيىسىگە كەلگەندىن بېرى كىملەر بىلەن، قەيەردە ئۇچراشتىڭىز، هەممىسى خاتىرىگە ئېلىنغان. خوش، سېنىڭ ئېتىڭ نېمە؟
— مۇهەممەت يولداش.

— هى - هى - هى ··· داداڭ بىچارە سېنى ئۆيلەيمەن دەۋاتسا قېچىپ كەلگىنىڭ نېمىسى؟
— مەن ئوقۇيمەن، ئۆيلەنمەيمەن. ئوقۇغىلى كەلدىم، — ئولتۇرغانلار كۈلۈشۈپ كەتتى.
ئۇلارنى بولكا، سېرىقماي، هەسەللەر بىلەن مېهمان قىل-دى. ئۇلار شۇ يەردە قونۇپ قالدى.
ئەتىگەنلىكى هېلىقى ئادەم:
— سادىروف، يۈرۈڭ! — دېدى. سادىروف ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ماڭدى. سېتىۋالدى بىلەن مۇهەممەت يولداشنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇۋىدى، هې-لىقى ئادەم:
— سىلەر مەشەدە تۇرۇپ تۇرۇڭلار! — دېدى.
سادىروفنى ماشىنىغا سالدى. ماشىنىدا سىرتتىكى هېچنې-مە كۆرۈنمەيتتى. ئۇنىڭغا هېچكىم، هېچنېمە دېمىدى. ئۇ قا-ياققا، قانچىلىك ماڭغىنىنىمۇ بىلمىدى.
ئاخىر ئۇ قېلىن ئورمانلىق ئىچىدىكى چىرايلىق ياسالغان ئىككى قەۋەتلىك بىنانىڭ ئالدىدا ماشىنىدىن چۈشتى.
— ئالماتىنىسكى غول، — دېدى هېلىقى ئادەم شۇ چاغدىلا گەپ قىلىپ، —ساملار كوم، 2 ـ دوم، سوۋېتىسكى نارودنى كومىسسارىيات!
سادىروف ۋەهىمە بىلەن:
— مەن هازىر ئالمۇتىدىمۇ؟ — دەپ سورىۋىدى، هېلىقى ئادەم جاۋاب بەرمەي ئۇنى بىر ئىشخانىغا باشلاپ كىردى. بىر قازاق يىگىت ئۇنىڭغا:
— تاماق، ياتاق، ۋالىبول، بىليارت بىكار، ياتاسىن، ئوقىيسىن! — دېدى.
كۈتۈلمىگەندە ئۇ غۇلجىدا خوشلاشقان خەمىت بىلەن ئۇچرى-شىپ قالدى. ئۇلار قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى.

— بۇ نېمە گەپ ؟

— بىز يەتتە ئادەم . ئاكام پاتىخ ، بايچۇرىن ، مەن ، بىز ئۈچ تاتار ، قۇربان بۇرھانىدىنوف ، ئۇرۇمچى ھەربىي مەكتەپىنىڭ ئوقۇغۇچىسى ، قولغا ئېلىنغان ، ئاغرىدىم دەپ دوختۇرغا كېتىۋېتىپ قاچقان . نۇر ئوبۇلوف ، ھوشۇر مامىتوف ، ئوسمان ئىبراھىموفلارمۇ بار . ئۇلار غۇلجىدىكى ئۇچقۇچىلار مەكتىپىنىڭ سوۋېت مۇتەخەسسىسلىرىنى كۈتىدىغان ئىشچىلىرى . سەككىزىنچىسى سەن ، ئالىي مەلۇماتلىق ، ماركسىزم ـ لېنىنىزمنى يادقا بىلىدىغىنىمۇ سەن ! سەن پاتىخ ئاكام بىلەن بىر ياتاقتا تۇرىدىكەنسەن .

سادىروفنىڭ يېڭى بىر ھاياتى باشلاندى . ئۇ كەلگۈسىدە نېمە قىلارىكىن ؟

ئۇ بىرنەچچە كۈنگىچە ھەمراھلىرى مۇھەممەت يولداش بىلەن سېتىۋالدىنى ئويلاپ يۈردى . ئۇلارنى نېمىشقا بۇ يەرگە ئەكەلمىدى ، ئەسلىدە ئۇلار ئوقۇشقا تولىمۇ ئىنتىزار ئىدىغۇ ؟ ...

27

بۇگۈن يەنە ئەللىك ئات پەيدا بولدى . قايسى كۈنىلا غېنى ، ئەكبەرلەر ئوتتۇز تۇياق بىيە ، ئىككى ئايغىر ھەيدەپ كېلىپ نۇرىلارنى ئات باققىلى سالغانىدى . نۇرى بىر كېچىنى ئات ئۈستىدە مۈگدەپ ئۆتكۈزدى . سىم ـ سىم يامغۇر جان ـ جېنىدىن ئۆتۈپ كەتسىمۇ ئۇ غېنى ئاكىسىنىڭ : «ئاتتىن چۈشمە ، بۇ ئاتلارنى كۈنەستىن ئوغرىلاپ كەلدۇق . ئات دېگەن يۇرتىنى كېنەيدۇ ، قېچىپ كەتسە ئاناڭنى كۆرىسەن !» دېگەن سۆزىنى ئاڭلاپ ، شىمالنى توراپ بىر كېچە جېسەكچىلىك قىلىپ چىق-

تى . ئۇ قېيىن ئىشقا يولۇقسىلا : «بۇنىڭدىنمۇ قېيىن ئىش قىلىۋاتقانلار بارغۇ ، ھازىر ھەممە يەردە سوقۇش بولۇۋاتىدۇ . جەڭچىلەر سوتكىسىغا بىر ـ ئىككى سائەتلا ئۇخلىيالىسا چوڭ گەپ ... تېخى سوتكىلاپ سۇدا ياتىدىغانلارمۇ بولىدىكەن ... » دەپ ئويلايدىغان ، شۇنىڭ بىلەن تەسەللى تاپىدىغان بولۇۋالدى .

— بۇ ئاتلارمۇ كۈنەسىنىڭمۇ ؟

— ياق ، توققۇزتارانىڭ !

— قاچامدۇ بۇلارمۇ ؟

— سېپىنى دوراپ قالغان ئاتلاركەن ، قاچىقاق ! ئۇخلىماي بېقىڭلار ! — دېدى ئۇ سۇ بويىدىكى كىگىز ئۆيگە كېتىۋېتىپ ، — ئۈچىڭلار ئۈچ چوققىدا كۆزىتىڭلار . ئىزچىلار ئىز قوغلاپ كېلىپ قېلىشى مۇمكىن !

مانا قاراڭغۇ چۈشتى . يىراقتىن بۆرىنىڭ ھۇۋلىغان ئاۋازى ، بورسۇقلارنىڭ چۇقانلىرى ئاڭلانماقتا ، ئايغىر غەزەپ بىلەن چىڭقىلىپ كىشنىمەكتە . ئۇ بىر ئۇيۇر يىلقىنى توققۇزتارانىڭ تاغلىرىغا قېچىشقا چاقىرىۋاتامدىكىن ؟ مانا مىلتىق ئېتىلىۋىدى ، غول ـ غوللاردىن ئەكس سادا يېنىپ تاغنى ۋەھىمە قاپلىدى .

ئۇ كونا پەرىجىگە ئورىلىپ ، بېشىدىكى قىرغىز قالپىقىنى چۆكۈرۈپ كىيىۋېلىپ ، تېقىمىغا چىڭ قىستۇرۇۋالغان قوش ئاۋۇز (ئېغىز) ئوۋ مىلتىقىنى تۇتۇپ قويىدى ـ دە : «... ھەممە يەردە سوقۇش ، ئامېرىكا قىتئەسى جىم ، لېكىن ئۇ يەرنىڭ ئىگىلىرى ئامېرىكىلىقلار ، كانادالىقلار ھازىر ئافرىقىدا ، تىنچ ئوكيان ئاراللىرىدا ماڭا ئوخشاش پوستتا ياكى ھۇجۇمدا . ئۆمىلەپ كېتىۋاتقان ، قانغا مىلىنىپ ياتقان ، جان ئۈزۈش ئالدىدا سۆيگەن قىزىنىڭ ... »

قىز خىيالىغا كېلىۋىدى ، ئۇ سەبىخەنى يادىغا ئالدى . مانا سەبىخە ئوغۇلچە كىيىنگەن ، ناسكالرەڭ كىيىم ، شەپكە ئۇنىڭغا ياراشقان .

— مەن ئوفتسېرلار مەكتىپىدە تەرجىمانلىق قىلغاندا تارقىتىپ بەرگەن ھەربىيچە كىيىم ! — دېگەنىدى ئۇ بىرنەچچە ئاينىڭ ئالدىدا ئۇلاستاينىڭ ھېلىقى ئايۋۆلى ساي دېگەن چىرايلىق غولىدا ئۇچراشقاندا ئۆزىگە تىكىلىپ قارىغان نۇرىغا ئىزاھات بېرىپ ، — مەنمۇ پارتىزان !

سەن كىمگە پارتىزان ، بىزدەكلەرنى تۇتۇپ بېرىدىغان پارتىزانمۇ ؟ سەن چيۇ سىلىڭنىڭ ئوغلىغا بەدىنىڭ بىلەن ياردىڭمۇ ، روھىڭ بىلەنمۇ ؟ باللار سەندە تاپانچا باركەن دېيىشىدۇ ، قازاق خوتۇن ھىمايە قىلىپ ساقلاپ قالمىغان بولسا ئۇلار سېنىڭ بۇ تاغقا نېمە ئىش بىلەن كەلگەنلىكىڭنى بىلىپ بولاتتى . سەن ئۇ چاغدا ئاخىر مەن بىلەن كۆرۈشتۈڭ . مۇرەمگە بېشىڭنى قويۇپ ئۇزاق يىغلىدىڭ ، لېكىن بۇ يىغاڭ ھېلىقى چاغدا چانا بىلەن قاسىم مىراپنىڭ ئۆيىدە قونۇپ ئەتىسى ئايرىلغاندىكى يىغاڭغا زادىلا ئوخشىمىدى . ئۇ چاغدا مەنمۇ ساڭا قوشۇلۇپ يىغلىغان ، لېكىن كۆز يېشىمنى ساڭا كۆرسەتمىگەنىدىم . ھازىرقى يىغاڭ مېنى يىرگەندۈردى ، بۇ نېمە ئۈچۈن ؟

پەرىخەدىكى ساپلىق ، چىن ھېسسىيات مەندە يوق . لېكىن پەرىخەنىڭ ماڭا ھەدىسىگە ئوخشاشلا بېرىلگەنلىكىنى سېزىپ قىزلارنىڭ تۇنجى مۇھەببىتىنى ھۆرمەتلەپ باغرىمغا باستىم ، ئۇ سۆيگۈ ئىستىكى بىلەن مەست بولۇپ لەۋلىرىنى ئېڭەكلىرىمگە تەگكۈزگەندە ، بۇ لەۋلەرگە لەۋلىرىمنى تەگكۈزەلمىدىم ، چۈنكى ئۇ لەۋلەردىن سېنى كۆردۈم . سەن مېنىڭ قەلبىمدە مۇھەببەت ئىستىكىمگە مەڭگۈلۈك ئۇيقۇ ھەدىيە قىلغان ئوخشايسەن . لېكىن مەن رېئالىست ، خىيال مېنىڭ ھەرىكىتىم ئەمەس . ھەرىكىتىم ئەقلىمنىڭ ئىپادىسى . مانا مېڭەمگە يەنە سەن كىرىۋالدىڭ ، مەن سېنى قاچانمۇ ئۇنتۇپ كېتەرمەن ، سەن قاچانغىچە مېنىڭ روھىمغا ئارىلىشىپ شېرىن خىياللىرىمغا دەخلى قىلارسەن . بىلەمسەن ، مەن ھازىر ئۆيۈمنى كۆرمىگىلى ئىككى يىل

بولغان سەرگەردان . يازدا تەبىئەتنىڭ قوينى راھەت ، شار ـ شار يامغۇردا قارىغاي ئاستىدا يىلتىزغا باش قويۇپ ، توقۇمنى ئاستىمغا سېلىپ ئۇخلىسام لەززەتلىنىمەن . لېكىن قىشلاۋ قىشلىرى ، تەر ، ماي پۇراپ تۇرىدىغان ، پەنجىرىسىز ، كىچىككىنە ئۆيدە ئون نەچچە كىشى پىتلار بىلەن جەڭ قىلىپ ياتماق قانچىلىك ئازاب ؟ ئايلاپ ـ ئايلاپ مۇنچا ياكى بىر چېلەك ئىللىق سۇ كۆرمەيمەن ، ئات گۆشى بىلەن قېزا ماڭا ئۆيۈمنىڭ قاتتىق نانلىرى بىلەن چامغۇر ، پۇرچاق سېلىپ ئەتكەن سۇيۇقئاشلىرىنى تۇتىيا قىلىۋەتتى . ئۈچ ۋاخ گۆش يەيدىغان بۆرە ئەمەستە بىز . غېنىكامنىڭ ئاچچىقى كەلگەندىكى تىللاشلىرى جېنىمغا پاتىدۇ ـ دە ، كەتمەكچى بولىمەن . نەگە ؟ شېڭ شىسەينىڭ تۈرمىسىگىمۇ ؟ تۈرمە بىلەن سەرگەردانلىقنىڭ پەرقى بىرلا : قەلبىمدە ئۈمىد ئۇچقۇنى بار ، بۇ ئۈمىد سەبىخە سەن ئەمەس . بۇ قىساس ئېلىش پۇرسىتى . خەلقىمگە : «مانا مۇنداق ئادىل ھۆكۈمەت ، كۆڭۈللۈك تۈرمۇشمۇ بار !» دېگەن گەپنى ئۈنلۈك قىلىپ دەۋېلىش . خەلقىم شۇنىڭغا تەشنا . خەلق تەشنالىقىغا ئۆزىنى بېغىشلىغان نەچچە مىڭ ئوغلانى بار بىر مىللەتنىڭ كەلگۈسى پارلاق . مەن شۇ پارلاق كېلەچەك ئۈچۈن ياشاۋاتىمەن . لېكىن بۇ كېلەچەك سەن بىلەن مۇناسىۋەتسىز . ھەي سەبىخە ، خىيال دۇنيايىمدىن غايىب بولغىنا ، خۇددى مەن ئانامنىڭ ، ئىنىمنىڭ قەبرىسى بار يېزامدىن غايىب بولغاندەك ... مانا يامغۇر ياغدى ، كېپىنەك تون نەدىسەن ؟ قىل تاغاردىن قىلىنغان بۇ تون — بىر بۇرجىكى بېشىمنى ، تۆۋىنى بەدىنىمنى يېپىپ مېنى يامغۇر ھۇجۇمىدىن ساقلايدۇ . مەن قولۇمدىكى سويلامنى ھاۋادا پۇلاڭلىتىپ مۇشۇ يايلاقنىڭ ئون يىللىق يىلقىچىسىدەك : «ھايت ـ ھۇيت» دەپ ۋارقىراپ ، نېرىقى چوققىدىكى بۆرىۋاي بىلەن توختىغا بەلگە بېرىپ قويىمەن . ئۇلارمۇ جاۋابەن ۋارقىراپ : «بىز ئۇخلىمىدۇق ، سەگەك !» دېيىشىدۇ .

ھەي سەۋەبتىن، بۇ خىل تۇرمۇش كەلگۈسىدە ئەسلەشكە ، ئەۋلادلار
قەدىرلەشكە ئەرزىيدىغان بىر خىل رومانتىك تۇرمۇش . سەن
مېنىڭ بۇ تۇرمۇشۇمغا ئارىلىشىۋالمىساڭ بولاتتى .

ئىككىمىزنىڭ تۇرمۇشىدا قانچىلىك چوڭ پەرق بار ـ ھە ؟
سەن ماڭا دۈشمەن كۈچلەرنىڭ ئەتىۋارلىقى ، مەن سېنىڭ يولەن-
چۈككىڭنىڭ ئەشەددىي دۈشمىنى . بۇنداق دېسەم سەن : مېنى
چۈشەنمەيسەن ، مەنمۇ قىساس ئېلىش ئۈچۈن ئەتىۋارلىنىۋا-
تىمەن ، دېيىشىڭ مۇمكىن . گۇناھكار ئىنسانغا ئۆزىنى ئاقلاش
ئۈچۈن دائىم سۆز تېپىلىدۇ . «گۇناھكار» دېسەم : «مېنى تې-
خىمۇ چۈشەنمىدىڭ» دېيىشىڭ مۇمكىن . ئىلاجىسىزلىقىڭنى
چۈشىنىمەن ، تاللىۋالغان يولۇڭنىڭ ئارزۇيۇڭغا ئۇيغۇن ئىكەن-
لىكىمۇ چۈشىنىشلىك ، سەن پەيت تېپىپ ئىنتىقام ئالماقچى .
لېكىن شارائىت ئىنساننى ئۆزگەرتىدۇ . بولۇپمۇ قىزلارنى .
سەن بەلكى ئويلىمىغان پاراغەت بىلەن ئۇچراشقانسەن ، بەلكى
يەنە پاراغەت توغرىسىدا ئارزۇلىرىڭ باردۇر ؟ ••• بىزنىڭ پەرقى-
مىز مۇشۇ يەردە . مەن سەھەر تۇرۇپ مۇزدەك تاغ سۈيىدە
يۇيۇنىمەن . تاغ قاپتىلىدىن ھەر كۈنى چوققىلارغا يۈگۈرۈپ
چىقىمەن . شېغىللىق سايدىن چاتقال ـ تىكەنلەر ئارىسىدا ھەر
كۈنى بەش يۈز مېتىر يەرگە يەر بېغىرلاپ يىلانچىلاپ ماڭىمەن .
ئاساۋ ئاتلارنى كۆندۈرىمەن ، مىلتىق ئېتىپ مەرگەنلىكىمنى
يېتىلدۈرىمەن . ھازىر مانا چېلىشتا ، قارامىلىقتا ، مەرگەنلىكتە
غېنىكام بىلەن تەڭلىشىپ قالدىم . شۇڭا ئۇ ئادەم مېنى پات ـ
پاتلا تىللايدۇ .

مەن بەلكى ئۆلۈمگە تەييارلىنىۋاتقاندىمەن ، مېنىڭ قەلبىم-
دە ھالاۋەت كۆرۈش ئىستىكى يوق ، دۇنيادىكى ئىنسان بالىسىغا
كېلىدىغان ئەڭ ئېغىر جەبىر ـ مۇشەققەتلەرنى تارتىپ باقسام
دەيمەن . سەن نېمە ئۈچۈن بۇ يولنى تاللىۋالغىنىمنى چۈشىنەل-
مەيسەن . سەۋەبى ، مېنىڭ تازا ناخشا ئېيتىدىغان ، قاقاقلاپ

كۈلىدىغان چاغلىرىم، لېكىن مەن كۈلكىنى ئۇنتۇغان، ناخشىغا
بولغان ھەۋىسىم قورام تاش ئاستىدىكى گىياھقا ئوخشاپ قالدى.
ياشلىق ھاياتىم نېمىدىن دېرەك بېرىدۇ؟ ھايات باھاردىن. لې-
كىن بۇ باھار مۇز بىلەن قاپلانغان. بەزىدە بىرىگە ئەركىلىگۈم
كېلىدۇ، لېكىن مېنى ئانا تۇپراق، ئۇلۇغ تەبىئەتتىن باشقا
ھېچكىم ئەركىلەتمەيدۇ. مەن بۇ ئەزىم تاغنىڭ قارىغايلىرى
بىلەن تىك چوققىلىرىغا ئەركىلەيمەن. سەۋەبى، سېنى ئەيىبلەي-
مەنۇ، لېكىن يەنە يۈرەكتىكى ئىزھار قىلىنىشقا تەقەززا ھېسلى-
رىمنى ساڭا دەيمەن. بۇنداق دېسەم مېنى سۆيىدىكەن، چىن
يۈرىكىدىن ياخشى كۆرىدىكەن دەپ ئويلاپ قالما، سۆيگۈ سەن
ئۈچۈن تولىمۇ يات، قورقۇنچلۇق چۈشتەك بىرنېمە. بالىلىق
چاغلاردىكى مۇھەببەتنىڭ يۈرەككە سالغان ئازابلىرىلا قەدىرلىك،
گويا ئۇ سېنىڭ ھايات لەززىتىڭنىڭ ئەڭ يۇقىرى پەللىسى •••

مانا ھاۋا گۈلدۈرلىمەكتە، پۈتۈن تاغلار تىترىمەكتە، يې-
قىنلا يەرگە چېقىلغان چۈشتى. ئاسىيالىق يىلقىچىغا دەھشەت
تۇيۇلغان بۇ ھادىسە ياۋروپا جەڭ مەيدانى ئۈچۈن بەلكى كۆندىلىك
تۇرمۇشتۇر. سەن سەۋەبى شۇ تۇرقىدا بەلكى يۇمشاق كارىۋاتتا
شېرىن چۈش كۆرۈۋاتقانسەن ـ ھە، ئەمما سىڭلىڭ پەرىخە
چىرايلىق كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ تاغ گۈلدۈرمامىسى بىلەن
بىرـزدەك تاغلىقلارغا كېلىدىغان كۆڭۈلسىزلىكلەرنى ئويلا-
ۋاتىدۇ •••

••• يېنىدىلا — چوڭقۇر سايدا چاقماق چېقىپ قاراس ـ
قۇرۇس، يالت ـ يۇلت قىلىۋىدى، نۇرنىڭ ئېتى تۇيۇقسىز
ئۈركىدى.

— ئۇخلىما، جالاپ خوتۇننىڭ باللىرى، ئات دېگەن
مۇشۇنداق چاغدا ئۈركۈپ قاچىدۇ!

غېنى ئاكىسى تاغدىن تاش غۇلىغاندەك ئاۋاز چىقىرىپ
باللارنى تىللىدى ـ دە، ئېتىنى يورۇتۇپ نۇرنىڭ يېنىغا

كەلدى:

— ئۇخلىمىغانسەن؟

— ياق، ئاكا!

— مە، مۇنۇ پاقلان گۆشنى يېۋال، هازىرلا ئاتلارنى هەيدەپ مىڭمارال بىلەن بورتالاغا ئاشىمىز، ئەتىگەن كۈندىن بۇرۇن گۆرسايدىن چىقىپ كەتمىسەك بولمايدۇ!

— ۋاي - ۋۇي، بۇ يول بەك ئۇزاق، غېنىكا!

— بويتاق داداڭنىڭ ئۆيى يېقىن، كەت چىدىمىساڭ!

— سەن چىدىغانغا چىدايمەن. سېنىڭ پېشىڭنى قويۇپ بەرمەيمەن، ئاكا!

— يارايسەن، نۇرى، ئاتلارنى سايغا هەيدەڭلار ئەمىسە!

هايت - هۇيت، قىقاس - چۇقان بىلەن سەكسەن تۇياق شاش ئاتنى تاغ ئۇستىدىكى ياپيېشىل، ئىپار هىدلىق چۆپلەردىن ئايرىپ سايغا هەيدىمەك تولىمۇ تەس. ئاتلار ئۇياقتىن - بۇياققا قاچىدۇ، قۇيرۇقلىرىنى شىڭتايتىپ بۇ رەهىمسىز ئادەملەر ئۈستىدىن ئىسيان كۆتۈرىدۇ، كىشنىشىپ نارازىلىق بىلدۈرىدۇ. لېكىن ئادەملەردە مېهىر - شەپقەت بولغىنى بىلەن، ئۇنى كەم ئىشلىتىدۇ - دە، نەلەردىن هەيدىلىپ - ئوغرىلىنىپ بۇ يەرگە كەلگەن ئاتلارنى ئايىغى تەگمىگەن يات - ياقىلارغا مەجبۇرىي هەيدەپ ئاپىرالايدۇ. مانا ئاتلار سايغا چۈشتى، ئۇلار بىردەمدىلا بۇيرۇققا كۆنگەن ئەسكەرلەرگە ئوخشاپ قالدى. سايدىن - سايغا، بۇ غولدىن - ئۇ غولغا قاتىرىشىپ ئۆتۈشۈپ ئاخىر مانا كەڭ، ئوتتۇرىسىدىن تاغ سۈيى ئېقىپ چۈشىدىغان، ئىككى چېتى تىك چوققىلار تىزمىسى بولۇپ كۆرۈنىدىغان گۆرساي ئېغىزىغا كەلدى. ئۇلار قانچىلىك يول ماڭغىنىنى بىلمەيدۇ، نۇرى ئىككى قېتىم مىنىشلىك ئات ئالماشتۇردى. مانا هازىر ئاستىدىكى سار ئاتمۇ تايتاڭشىپ قالدى. ئۇ بۆرىۋاي بىلەن قوغلاپ يۈرۈپ قارا ئايغىرغا سالما سېلىۋالدى، ئايغىر ئۆرىدەپ

قاتتىق تىركەشتى. كانىيىغا چۈشكەن سىرتماق ئاخىر ئۇنى هالسىراتتى. جۇنۇسباي چال ئۇنىڭ ئىككى قۇلىقىدىن تۇتۇشىدىغىلا نۇرى ئايغىرغا يۈگەن سېلىپ بولدى. باشقا ئاتچىلار ئېگەرلەپ ئۇلاغلىرىنىمۇ بېكىتتى. نۇرى «بىسمىللا» دەپ ئاتقا سەكرەپ مىندى، ئات بىر ئۆرىدىدى ۋە يېشىل چىمەنلىك ئۆرىگە قاراپ چېپىپ كەتتى. نۇرى ئېغىزدۇرۇق سېلىنغان يۈگەننىڭ چۇلۋۇرىنى چىڭ تارتىپ، ئۆتۈك كىيگەن ئاياغلىرى بىلەن ئۇزەڭگىگە چىڭ دەسسەپ، ئات ئۈستىدە مىخلاپ قويغاندەك ئولتۇراتتى. غېنى ئادىسى قاقاقلاپ كۈلۈپ:

— يامان نېمە، ئايغىرنى تۇغدۇرۇۋېتىدۇ! — دېدى.

ئىككىنچى كۈنى ئۇلار گۆرساينىڭ ئېغىزىدا ئاتلارنى ئوتلىتىپ، ئۆزلىرىمۇ كۆمبە نان، پىششىق گۆش ۋە تاغ سۈيى بىلەن غىزالىنىۋېلىپ، چۈشتىن كېيىن ئاتلارنى يەنە هەيدىدى. غېنى ئادىسى ئوزۇق - تۈلۈك ئارتىلغان ئاتنىڭ چۇلۋۇرىنى غانجۇغىسىغا باغلىۋالغان جۇنۇس چال بىلەن ئالدىرىماي ماڭاتتى. قالغان ئالتە نەپەر ياش يىلقىچى توختىماي ئات دېۋىتىپ، قوللىرىدىكى ئۇزۇن سويلىلىرىنى پۇلاڭلىتىپ ئاتلارنى هەيدەيتتى. ئاتلار يات - ياقا يۇرتقا جاهىللىق قىلىپ تەستە ماڭاتتى. بەزىلىرى، هەتتا كەينىگە يېنىپ قاچاتتى. كۈنەسنىڭ گۈللەر هۆپپىدە ئېچىلىپ كېتىدىغان، ئوتلىرى ئات قارنىغا كېلىدىغان چەكسىز يايلىقىدا، توققۇزتارانىڭ بۈك قارىغايلىق تاغلىرىنىڭ شېرىن چۆپلۈك قاپتاللىرىدا ئەركىن ئوتلاپ، قېيغىتىپ يايلىغان بۇ ئاتلار ئۆز ئانا يۇرتلىرىدىن تولىمۇ يىراقلاپ، نېمە ئۈچۈن مۇنۇ غول بىلەن شىمالغا ئۆرلەپ تاغ ئېشىپ يات يەرلەرگە بارغۇدەك؟ ئۇلارنى يەنە قانداق تەقدىر كۈتۈۋاتىدۇ؟ ئۇلار سېتىلىدۇ، بەلكى سويۇلۇپ مۇنۇ يالتىراپ تۇرىدىغان تېرىلىرى قۇرۇتۇلۇپ ئىنسانلارنىڭ ئاياغ كىيىمىگە ئايلىنىپ چەيلىنەر، بەلكى ئۇلارنىڭ گۆشلىرى ماۋۇ چىرايلىق يايلى - قۇيرۇقلىرى بىلەن مەڭگۈ-

لۈككە خوشلىشار، ئۇلارنىڭ قىزىل قېنى يات يەرلەردە يەرگە سىڭەر ... ئۇلار بۇ تەقدىردىن قېچىشقىمۇ ھوقۇقسىز. ئۇلارنىڭ بۇ تەرىپى نۇرىلارغا ئوخشايدۇ.

— قانچە مىلتىق كېلىدۇ غېنى ئاكا بۇ ئاتلارغا؟

تۇرسۇن ئىسمىلىك كۆسەيدەك قارا يىگىت سورىدى.

— ئىشقىلىپ، ساڭا بىر تال مىلتىق، يۈز تال ئوق تېگىدۇ. قارىغاي، ئېيتقىنا، نەچچە دۈشمەننىڭ جېنىنى قەستلىدىڭ؟

— غايىب ئوق تېگىپ كەتمىسىلا يۈزنىڭ جېنىنى ئالىقىنىمدا، ئاكا. قاچان بولىدۇ بۇ جەڭ؟

— نۇرىدىن سورا، ئاشۇ بىلىدۇ. ھەي نۇرى، ئېيتقىنا، ئىككىنچى جاھان ئۇرۇشى بۇ يەرگە قاچان كېلىدۇ؟

— بىزنىڭ گىتلېردىن سورا!

— ھەي نۇرى، ئېيتقىنا، ستالىن دېگەنگە ئوق ئۆتمەيدۇ دەيدۇ، راستمۇ؟

— سوۋېت ھۆكۈمىتىگە ئوق ئۆتمەيدۇ دېگەن سۆز بۇ!

— مۇنداق دېگىنە. ھە راست پاتىخ، رەپىق بايچۇرىن خەمىتلەر ئالمۇتىدىكەن. ئۇلار كەلسىلا سوقۇش باشلىنىدۇ، راستمۇ غېنى ئاكا؟

— راست دەيسەن. بۇدا ئىككى يۈز مىلتىق ئېلىۋالساق، ئۇلار كېلىشىگىلا ئۇلاستايدىكى ساقچى ئىدارىسىگە ھۇجۇم باشلايمىز. بىز ھازىر ئەللىك ئاتلىققا يېتەي دېدۇق. ئۇلاستاينى ئالساق ئەسكىرىمىز يۈز بولىدۇ.

— شىڭ شىسەيگە غۇلجىدىكى باندىتلارنى تازىلاپ بولدۇق، قالدى - قاتتىلىرى چەتكە قېچىپ تۈگىدى دەپ دوكلات قىپتىكەن، شىڭ شىسەي لىيۇبىڭدېنى مۇكاپاتلاپتۇ. ئۇنىڭ نىلقا تاغلىرىدا ئەللىك نەچچە ئەسكىرىنىڭ ئۆلگەنلىكىنى بىلمەيدۇ - دە ئۇ!

— ئەكبەر باتۇر قايدا ئەزىر؟

— سايرام كۆلى بويىدا، بىزنى كۈتۈپ تۇرىدۇ!

بىردىنلا مىڭمارال چوققىسىدا قارا بۇلۇت پەيدا بولدى. ھاۋا گۈلدۈرلەپ، قاراسلاپ چاقماق چېقىپ شارقىراپ يامغۇر يېغىشقا باشلىدى. ئاتلار يۇقىرىغا قاراپ يورۇتۇپ ماڭماقتا، ئاتچىلار كېپىنەك تونلىرىنى كىيىشىپ، تېيىلغاق، قورام تاشلىق غول ئىچىدە يۇقىرىغا ئۆرلىمەكتە. مانا يامغۇر بىردىنلا قارغا ئايلاندى. 7 - ئايدىمۇ قار ياغىدىغان ئىش مۇشۇ گۆرسايدىلا بار. شۇڭا بۇ يەرنى «گۆر» - دەيدۇ - دە. بۇ يەرنىڭ جۇدۇنلىرىدا، قار كۆچلىرىدە تولىمۇ جىق مال، ئادەملەر يورۇق دۇنيا بىلەن خوشلاشقان. شۇڭا بۇ يەر «گۆر» دە. قار بىردىنلا لەپىلدەپ يېغىپ ئەتراپ زىمىستانغا ئايلاندى. ئاتلار قار بىلەن زىنىنەتلەندى، جانىۋارلار باشلىرىنى تۆۋەن قىلىشىپ ئۆرلىمەكتە، ئۇلار غولدىن چىقىشقا ئادەملەردىنمۇ بەكرەك ئالدىرايدىغان ئوخشايدۇ ...

نۇرى خۇشال بولدى. ئۇ تەبىئەتنىڭ ھەممە ھۇجۇملىرى بىلەن ئۇچرىشىشنى خالايتتى، مانا قار، بىردەمدىلا ئوشۇقتىن ئاشتى، يول يۈرمەك قىيىنلاشتى.

— ئاتلارنىڭ ئالدىنى توراپ، ئاۋۇ قارىغايلىق ئاستىدا دەم ئالدۇرايلى، — دېدى جۇنۇسباي.

— قايرىڭلار! — غېنى تاغدىن تاش غۇلىغاندەك ۋارقىرىدى. يىلقىچىلار ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ يىلقىلارنى قايرىشقا مېڭىشتى.

بىردەمدىن كېيىن ئاتلارنى قارىغايلىق ئاستىغا توپلىۋالدى. ئاتلار بىر - بىرىنى پۇرىشىپ، سۇ بويىدا جىم تۇرۇشتى، ئادەملەر ئاتلىرىدىن چۈشۈپ، قۇرۇق شاخلارنى تېپىپ كېلىپ گۈلخان يېقىشتى، ئۈچ پۇتلۇق ئوچاقلىرىغا قازان ئېسىپ سۇ قاينىتىشتى. غېنى بىردىنلا تولىمۇ يىراقتىكى بىر

كېيىكنى قارىغا ئالدى. كېيىك بىچارە غىمىدە يوق شىڭتىيىپ
جىم تۇراتتى. مىلتىق «ۋاڭ!» قىلدى، كېيىك يوقالدى.

— مېڭىڭلار، ئەكېلىڭلار!

— تەگمىدى، غېنى ئاكا!

— تېز ماڭ، هارام بولىدۇ بىكار، غېنىكاڭ بىر تال
ئوقنىمۇ هاۋاغا ئاتقان ئەمەس!

ئىككى ئاتلىق بىردەمدىن كېيىن راست دېگەندەك يوغان
بىر كېيىكنى ئۆڭتۈرۈپ كېلىشتى. ئۇلار قارىغاي ئاستىدا كې-
يىكنى سويۇپ، قۇرغاق، مايسىز كېيىك گۆشى بىلەن قورساق-
لىرىنى تويدۇرۇپ، يەردىن بۆرتۈپ چىققان قارىغاي يىلتىزلى-
رىغا باشلىرىنى قويۇپ يېتىپ قېلىشتى.

مانا تۇرسۇننىڭ بېشى تۇرىنىڭ يانپىشىدا، قارىمۇتۇق،
ئورۇق بۇ يىگىت تۇرىغا ئەگىشىپ يۈرگىلى ئىككى يىل بولدى.
ئۆز ۋاقتىدا ساددا هېسسىيات بىلەن بىر - بىرىگە قەسەم بېرىش-
كەن ئون ئالتە يىگىتنىڭ بىرى مۇشۇ. ئۇچقۇچىلاردىن ئىككە-
سىنى غېنى ئاكىسى ئېتىپ ئۆلتۈرگەندىن كېيىن يىگىتلەردىن
ئالتىسى تۇتۇلۇپ كەتتى. ئۇلاردىن ياقۇپ، ئارسلان ئىككىسىنى
سوت قىلىپ ئېتىۋەتتى، قالغانلىرى نەدىكىن؟ تاغقا قېچىپ
چىققان سەككىز بالىدىن ئىسلام بىلەن سەلىم شەهەرگە قايتىپ
كەتتى، ئۇلار هازىر سوۋېت ئىتتىپاقىغا قېچىپ كېتىپتەك. تاغ
سوقۇشلىرىدا بىخەستەلىك قىلىپ ئىككى يىگىتكە ئوق تەگدى.
شۇ چاغدا تاش دالدىسىدىن چىقمىغان بولسا ئۇلار قۇربان بولماس
ئىدى، غېنىكامىنى دورايمەن دەپ قاراملىق قىلىپ قۇربان
بولدى - دە ... هازىر تۇرىنىڭ سۆيۈملۈك دوستلىرىدىن يېنىدا
مۇشۇ تۇرسۇن بىلەن بۆرىۋايلا قالدى. ئۇلار تۇرى نېمە قىلسا
شۇنى قىلىدۇ، مانا هازىر ئۇلارنىڭ بەدىنىمۇ تۇرىنىڭكىدەك
تۆمۈرگە ئايلانغان. ئۇيقۇسى كەلسە يەر تاللىمايدۇ، قورسىقى
ئاچسا غىزا تاللىمايدۇ، ئۇلار هازىر قورقۇش، رەهىم قىلىش،

ئىككىلىنىش دېگەنلەرنى ئۇنتۇغان . شۇنداقلا ئۆزلىرىنىڭ كەل-
گۈسى ۋە شەخسىي ئىستىقبالىنىمۇ ئۇنتۇغان . ئۇلارنىڭ قەلبىدە
دوستلىرى ئۈچۈن ، شەپقەتسىز ئۆلتۈرۈلۈۋاتقان خەلقى ئۈچۈن
قىساس ئېلىشتىن باشقا ئىستەك يوق . ئۇلارنىڭ يۈرىكىمۇ تاشقا
ئايلانغان ، ئۇلارنىڭ كۆز ياشلىرى گويا قىشتا يوقالغان باغ
بۇلبۇللىرىدەك غايىب بولغان ، ئۇلارنىڭ قىلىشىدىغان گەپلىرى-
مۇ ، سورىشىدىغان سوئاللىرىمۇ تۈگىگەن . بىرى بىلگەننى ھەم-
مىسى بىلىدۇ ، بىرى ئويلىغاننى ھەممىسى ئويلايدۇ ، رېئال-
لىق ئۇلارغا بىرلا نەرسىنى — خەلقى ئۈچۈن ياشاش ، خەلقى
ئۈچۈن جان بېرىش ھاياتنىڭ مېغىزى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ
بەرگەن . شۇڭا ئۇلار ھەرقاچان ئېلىشىشقا تەييار ، ئۆلۈشكە
تەييار !

— بىز ئوغرىمۇ ؟ — دەپ سورىدى تۇرسۇن ئاستا پىچىر-
لاپ .

— ياق !

— مۇشۇ ئاتلار ئوغرىلانغان ئەمەسمۇ ؟

— قەرز ئېلىنغان ، مەجبۇرىي قەرز ئېلىنغان . كەلگۈسى-
دە ئىگىلىرىگە قايتۇرۇپ بېرىمىز !

— سېنىڭچە ، بىزنىڭ كەلگۈسىمىز راستلا بارما ؟

— ئەلۋەتتە . مانجۇلارمۇ ، ياڭ زېڭشىن ، جىن شۇرېنلار-
مۇ بىزنىڭ كەلگۈسىمىزنى يوقىتىۋېتەلمىگەن . بۇ قانخورمۇ يو-
قىتالمايدۇ !

— راست دەيسەن ، بىزنى ھېچكىم يوقىتالمايدۇ ، بىز
ئۇلارنى يوقىتىمىز !

بۇ غېنى باتۇرنىڭ ئاۋازى . ئۇ ھۇۋۇلاۋاتقان شۇۋىرغاننى
تىڭشاپ ئېگەرنى بېشىغا قويۇپ ، قىرغىز قالپىقىنى كۆزىگە
كىيىپ ئوڭدا ياتاتتى . ئۇ شۇ يېتىشىدا خۇددى بىر يىقىلغان
قارىغايغىلا ئوخشايتتى . ئۇنىڭ ئۇزۇن پۇتلىرى ئالماشتۇرۇل-

غان ، تىزلىرى پۈكۈلگەن ، سوغۇقتىمۇ مەيدىسى ئېچىۋېتىلگە-
ندى . ئۇ بوم ، سۈرلۈك ئاۋازى بىلەن يەنە سۆزلىدى :

— مەن سەككىز قېتىم تۈرمىگە كىردىم . ھەممىسىدە
قېچىپ چىقتىم . قېچىپ چىققانلىرىم سادىر پالۋاننىڭكىدىن
كۆپ ، ئېيتقىنا ، مەن سادىر پالۋانمۇ ، ئەمەسمۇ ؟

— باياندايىنى پارتلىتالىساڭ سادىر پالۋان بولالايسەن !

— ھا - ھا - ھا ... جالاپ ... ھە ، ماقۇل ئاغزىمنى
بۇزماي ، ھازىر نەدە سىپىل باركەن ؟

— شەھەردە ، ھەربىي ئىسكىلاتتا بار !

— تىتىۋېتىمەن !

— شىڭ شىسەينىڭ ھاكىمىيىتى بىر سىپىلغۇ !

— ھا - ھا - ھا ... نۇرى ، گېپىڭ قالتىستە سىنىڭ ،
يورۇق بولغان بولسا كىتاب ئوقۇپ بېرەتتىڭ - ھە ، مۇنۇ
قارىغايلار نېمانچە غاراسلايدۇ ، بوران كۈچىيىۋاتامدۇ نېمە ؟

— يوللار تىنىپ كەتتى - دە !

— ئارغى بېت جاسىل جايلاۋغۇي !

— ئەكبەر باتۇرلار بىزنى سايرام بويىدا كۈتۈۋاتىدۇ !

— قورالّلارنى ئېلىپ قايتارمىز - ھە غېنىكا ، بىر تال
مىلتىق يۈز پاي ئوق !

— سەن قورالنى ئۇلاستاينىڭ ھېلىقى جىلغىسىدا ئالدى-
سەن !

— ئەتىلا شەھەرگە ھۇجۇم قىلساق دەيمىنا !

— پاتىخلار ئالمۇتىدىن كىرمەي تۇرۇپ ھۇجۇم قوز-
غىمايمىز . ئىۋان ئىۋانوۋىچ شۇنداق دېدى .

— ئۇ ئورۇسنىڭ ئاغزىغا قارايمىزمۇ ، ئۇلاستاي ساقچى-
سىغا ھۇجۇم قىلىۋېرەيلى ، يەنە نېمىنى كۈتىمىز !

— قاراپاقا ، سەن مۇنۇ نۇرىنىڭ ئاغزىغا قارا . ئاڭلىدىڭ-
مۇ ، شەھەردىمۇ بايلار ، خەلپەتلەر ، ئەپەندىلەر ھەرىكەت قىلىۋې-

تىپتەك . ھەممە يەردە بىراقلا قوزغالمىساق بولمايدۇ ، راستمۇ
نۇرى ؟

— شۇنداق غېنى ئاكا ، قارامىلىق قىلىشقا بولمايدۇ . بىرلا
باستۇرۇلساق ئۆرە بولالمايمىز . شىنجاڭغا ھازىر گومىنداڭنىڭ
ئەسكەرلىرى كىرىشكە باشلىدى . شىڭ دۇبەن ھازىر سوۋېت
ئىتتىپاقىدىن يۈز ئۆرۈپ گومىنداڭنىڭ تاپىنىنى يالاۋاتىدۇ .
مېنىڭچە ، ستالىن ئۇنى جازالايدۇ . قۇمۇلدىكى 8 - پولك
تېخى چىقىپ كەتمىدى . ئۈرۈمچى تۇدۇڭخابا دېگەن يەردىمۇ
سوۋېت تانكىلىرى ، ئايروپىلانلىرى باردەك . بىز سوۋېت ئەس-
كەرلىرى بىلەن ماسلىشىپ ئىش قىلساق تېز غەلىبە قازى-
نىمىز !

— سىنىڭچە ، ستالىن ئەسكەر ئەۋەتەرمۇ ؟

— ئەۋەتىشى مۇمكىن .

— مۇمكىن دېگىنىڭ نېمىسى ، يا ھەئە ، يا ياق ، دې-
مەمسەن ! — غېنى ئاكىسى قاتتىق ۋارقىرىدى .

— ھەئە ، ھەئە ! بولدىما . ئىسھاقبېكمۇ ئەسكەر تەييارلا-
ۋېتىپتەك !

— ھېلىقى سەن دېگەن قىرغىزما ؟

— ھەئە غېنى ئاكا ، ئۇ قالتىس ئادەم ، ھەربىي ئىشلاردا
بىلىملىك . شىڭ دۇبەنگە ئىككى قېتىم گارنىزون قوماندانى
بولغان !

— نەچچىلىك ئەسكەر ئۇ ؟

— بەش - ئالتە مىڭ !

— ۋاي - ۋۇي ، بىزنىڭ ئادەملىرىمىز ئەللىككىمۇ يەت-
مەيدۇ ، يېرىمى مىلتىق ئېتىشنى بىلمەيدۇ ، بۇ ھەزىلەكلەر-
نىڭ !

— ھازىر ئالتايدا ئوسمان ئىسلام دېگەن بىر قازاق باتۇر
قوراللىنىپ شىڭ دۇبەنگە قارشى سوقۇشۇۋېتىپتۇ !

— تاشقورغاندىمۇ مىلتىق ئاۋازى باردەك!

— ئۈچ يىل ئىلگىرى ئالتايدا ئىرىسقان، ئېشىمقانلار قوزغالغاندى. هازىر ئۇلارنىڭ ئىشىنى ئوسمان باتۇر داۋام قىلىۋېتىپتۇ!

— تەييارلىق پۇختا بولمىسا ئالدىراپ قوزغالساق زىيان تارتىپ قالىمىز!

شۇۋىرغان ھۇۋلىماقتا، دەرەخلەر غاراسلىماقتا، شۇمشىيىپ غۇژمەك بولۇشۇپ قۇيرۇق تەرىپىنى شۇۋىرغان ئۇرغان تەرەپكە قىلىشۋېلىشقان ئاتلار خۇددى تاغنىڭ قورام تاشلىرىدەك مىت قىلماي تۇرۇشاتتى. بۆرىۋاي بىلەن يەنە بىر ئۇيغۇر يىگىت مىلتىقلىرىنى تىك تۇتۇپ، كېپىنەك تون كىيىپ ئاتلارغا كۆزەتتە تۇرماقتا. يوغان قارىغاي ئاستىدىكى قۇرۇق يەردە نە قار، نە بوران يوق، بايىقى پاراڭچىلار ئاستا - ئاستا جىمىپ قېلىشتى ...

... تىك دەريا قىرغىقى، قاش دەرياسى تولغىنىپ، قورقۇنچلۇق ئاقماقتا. دەريا بويىدىكى قارىغاي تۈۋىدە تولىمۇ چىرايلىق ياسانغان سەبىخە نۇرىنىڭ بويىنىغا گىرە سېلىپ لەۋلىرىنى شوراپ سۆيمەكتە، نۇرىنىڭ پۈتۈن بەدىنى ئېرىمەكتە. ئۇلارنىڭ ھەممە ئەزالىرى بىر - بىرىگە ئۇدۇلمۇ ئۇدۇل، قىز گويا ئەقلىدىن ئازغان، نۇرىنى يەۋېتىدىغاندەك. «خائىن» دەپ ۋارقىرىدى بىرى. نۇرى قايرىلىپ قارىدى، پەرىخە چاچلىرى چۇۋۇلغان، كىيىملىرى يىرتىلغان، قورقۇنچلۇق ۋارقىراپ ئۇلارغا قاراپ يۈگۈرۈپ كەلمەكتە. نۇرىنى ھەدىسى چىڭ قۇچاقلىۋالغان، سەبىخە ئۇنىڭ بويۇنلىرىغا سۆيمەكتە. پەرىخە يۈگۈرۈپ كېلىپ ئۇلارنى كۈچ بىلەن ئىتتەردى، ئۇلار دەرياغا قاراپ ئۇچتى. تۈۋەندە دەريا مەۋج ئۇرۇپ، تولغىنىپ ئاقماقتا، ئۇلار ئاسماندىن دەرياغا قاراپ لەيلەپ چۈشمەكتە. سەبىخە: «نۇرى!» دەپ ۋارقىراپ دەرياغا چۈشتى، ئېگىز، ئاپئاق بۇژغۇن كۆتۈ-

رۇلدى!

— سەبىخە! — نۇرى چۆچۈپ ئويغاندى. تۇرسۇن ئۇنىڭ چاتىرىسىغا بېشىنى تىقىپ ئۇخلاۋاتقانىكەن. ئۇ تۇرسۇننى ئىتتىرىپ قوپۇپ ئولتۇردى.

— ھە، نوغاي قىزنى چۈشۈڭدە كۆردۈڭمۇ؟

— ياق، غېنىكا! ...

— زادى يالغان ئېيتمايمەن دېگەنىدىڭغۇ؟

— راست، ئاكا، ھېلىقى سەبىخە چۈشۈمگە كىرىپ، مېنى قارا باستى.

— سىڭلىسى كىرمەي ھەدىسى كىرگىنى نېمىسى؟ ئۇ دېگەن يۈز خىتاينىڭ ئاستىدىن چىققان بۇزۇق. مەن كۆرسەم ئېتىۋېتىمەن ئۇ قانجۇقنى!

— ياق، غېنىكا، ئۇنداق قىلما!

— كۆڭلۈڭ بار ئوخشىمامدۇ، سىڭلىسىنى ئال، ئوتى بېسىلىدۇ. سىڭلىسى دېگەن بىر پاقلان، ئۇ دېگەن ئورۇق، قېرى ئۆچكە، سىڭلىسى تازا تولۇپتۇ، ھەي، سېنىڭ بولۇپ قالدى، بولمىسا ...

— ئۇنداق دېمە، غېنى ئاكا!

— كۆزۈمگە ياخشى كۆرۈنگەننى قويمايدىغىنى مەن، سېنىڭ يۈزۈڭ، بولمىسا ھېلىقى چاغدا، خەمىتلەر بىلەن بىزنى قوغدىغىلى چىققاندا، ھېلىقى چېدىردا بىللە ياتقاندا ...

— نېمە دەيسەنۇي، قىزدىن بىسوراقما، كۆڭلى بولمىسىمۇ مەيلىما؟

— خوتۇن خەقتە نېمە كۆڭۈل! كۆڭۈل دېگەن ئەركىشىدە بولىدىغان نەرسە! خوتۇن خەق دېگەن ئاستىڭغا چۈشسە كۆڭۈل پەيدا بولۇۋېرىدۇ!

— ياق، غېنىكا، سەن خوتۇن - قىزلارنى چۈشەنمەيدىكەنسەن!

ئۇ يېنىدا ئوڭدا يېتىپ ھەممىگە ھۆكۈمرانلىق قىلىپ ، ھەممىگە ئۆز دېگىنىنى دېگۈزىدىغان بۇ ئادەمگە بىرىنچى قېتىم قارشى گەپ قىلدى .

— مېنىڭ خاتاما ؟ سەن قانچە ئايال بىلەن ياتتىڭ ، كۆپ بولسا ئىككى - ئۈچ . مەن دېگەن ساناپ باقسام ئەللىك خوتۇن بىلەن …

— گەپ ئۇنىڭدا ئەمەس غېنىكا !

— كىتابتا يېزىلغىنى راست دەيسەن - دە !

— بۇمۇ بىر تەرىپى . مۇھىم تەرىپى ساپ مۇھەببەتنى چۈشەنسەڭ !

— ساپ مۇھەببەت ، چىۋ سىلىگىنىڭ بالىسىغا خوتۇن بولغان قانجۇقتا ساپ مۇھەببەت نېمە قىلىدۇ قاپاق !

نۇرى ئورنىدىن ئىختىيارسىز سەكرەپ تۇرۇپ كەتتى . پەرىخە پاك ، نۇرىغا پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلگەن ، لېكىن نۇرى ئۇنى ئويلىمايدۇ . سەبىخە راست پاك ئەمەس ، لېكىن نۇرىنىڭ خىيالىدىن چىقمايدۇ ! مۇھەببەت دېگەن قانداق بىر كۈچ ؟ سېھرىي كۈچمۇ ياكى كەلكۈندەك قارا كۈچمۇ ؟ سەبىخە ئىلاجىسىز ، بەلكى ئۇنىڭ روھى پاك ، مۇھەببەت ئىنسان جىسمىدىن سىرت بىر خىل روھىي كۈچ بولسا كېرەك . غېنىكام بۇنى چۈشەنمەيدۇ - دە ، ئۇنىڭغا قارشى گەپ قىلىشنىڭ ھاجىتى بارمۇ ؟ ئۇنىڭ قوپاللىقى بىر خىل ساددا ھەقىقەتنى يورۇتىدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن كىشىگە ئار كەلمەيدۇ ، لېكىن سەبىخەنى «قازجۇق» دېگىنىگە چىدىمىدىم ، ئەمدى ئۇ مېنى يامان كۆرۈپ قالارمۇ ؟ ئۇ يامان كۆرۈپ قالسا نەگە باراي ؟ مەنمۇ سوۋېت ئىتتىپاقىغا قاچايمۇ ؟ …

ئۇ ۋىژىلداپ يۈزىگە ئۇرۇۋاتقان قارغا پىسەنت قىلماي دۈگدىيىپ تۇرۇشقان ئاتلارنىڭ يېنىغا كەلدى . قارىغاي ئاستىدا بۆرىۋاي خۇددى قاتۇرۇپ قويغاندەك تىك تۇراتتى .

— بۆرىۋاي ! — ئۇنىڭدىن سادا چىقمىدى . دېمەك ئۇ ئۆرە تۇرۇپ ئۇخلاۋېتىپتۇ . ئۇلار ئات ئۈستىدە ، پىيادە كېتىۋېتىپ ، مۈشۈنداق تىك تۇرۇپ ھەر خىل ئۇخلاشلارغا كۆنۈك . يىگىرمىگە كىرمىگەن يىگىتلەر ھاياتنىڭ نۇرغۇن سىناقلىرىغا قاتنىشىپ ، چوڭلار بىلمىگەننى بىلدى ، كىتابلاردا يېزىلمىغاننى چۈشەندى … ئۇلارنىڭ خاتىرجەم ئوقۇيدىغان ، ئۇلۇغ غايە ئۈچۈن ئىنتىلىدىغان چاغلىرى ئىدى ، لېكىن ئۇلار چىلبۆرىلەرچە ياشىماقتا …

— بۆرىۋاي ، ماڭ بېرىپ ئۇخلىۋال !

ئۇ دوستىنى سىلكىپ تەستە ئويغاتتى .

شىۋىرغان ھۇۋلىماقتا ، قارىغايلار غاراسلىماقتا ، نېمىلەردۇر چىرقىرىماقتا ، قار تېخىمۇ قاتتىق ياغماقتا ، گۆرساي ئۆز نامىنى ئىسپاتلىماقتا . نۇرى مۈزلىدى ، جايىدا تىنماي سەكرىدى ، ئۇ ياقتىن - بۇ ياققا ماڭدى ، قوللىرىنى ئاغزى بىلەن ھوردىدى ، بىرلا كونا گىمناستوركا بىلەن مۈزلاۋاتقان بەدىنىنى ئىسسىتىش ئۈچۈن قارىغاي شاخلىرىغا ئېسىلىپ تەنتەربىيە قىلدى .

ئۇ ھەرقانچە قىلىپمۇ ئىسسىمىدى . ئۇ قارىغايغا يۆلىنىپ دۈگدىيىپ ئولتۇرۇپ دادىسىنى ئەسلىدى : ئىنىلىرى ، ئاپىسى ، دادىسى مايلىشىپ تۇرىدىغان قىزىل جوزىنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇپ ئەتىگەنلىك چاي ئىچىدىغان چاغلار ئەجەب كۆڭۈللۈك ئىدى . قەدىردان ئانىسى ھەربىر بالىسىنىڭ چاي ئىچىشلىرىگە زوق بىلەن قاراپ شاما چايناپ ئولتۇرىدىغان ، ئۆلۈپ كەتكەن ئىنىسى ئاپىسىغا ئەركىلەپ قەغىشلىك قىلاتتى ، سىڭلىسى دادىسىنىڭ تىزىدىن چۈشمەيتتى ، بەرا بىلەن دەرا ئويۇنغا قىزىقىپ چايلىرىنى ئالدىراپ ئىچىپ ، يانچۇقلىرىغا بىر پارچىدىن نان سېلىپ سىرتقا يۈگۈرۈشىدىغان . ئانىسى نۇرىغا كۆزىنى ئۈزمەستىن قاراپ بالىسىنى خىجالەت قىلاتتى … ئۇ كۆڭۈللۈك ھايات نەلەر-

دە قالدى ـ ھە ؟ بايلىق ، مەنسەپ ھاياتلىق ئۈچۈن زۆرۈر بولىد-
مۇ بەختنىڭ مەنبەسى ئەمەس ، نامرات ئائىلىدە بەخت بولىدۇ ،
ئۇنى مىليون دوللار بىلەنمۇ سېتىۋالغىلى بولمايدۇ ، كاتتا ئائى-
لىدىمۇ بەختسىزلىك بولىدۇ ، ئوخشاشلا ئۇنى پۇل ۋە ھۆكۈمەت
كۈچى بىلەن يوقاتقىلى بولمايدۇ . بەختىنىڭ مەنبەسى قەلب ،
بىر ـ بىرىنى چىن دىلىدىن ياخشى كۆرىدىغان جانلار بىر ئۆيگە
جەم بولسا ، ئۇ ئۆيدە بەخت دەريا بولۇپ ئاقىدۇ ، تەمەلىرى
ھەر خىل ، بىر ـ بىرىنى شوتا قىلىش كويىدىكى ئادەملەر بىر
ئۆيگە جەم بولسا ، ئۇ ئۆيدە بەخت تامچىسىمۇ بولمايدۇ ، بالايىئا-
پەت كەلكۈن بولۇپ ئاقىدۇ ، مانا بۇلار نۇرىنىڭ تۇرمۇش توغرى-
سىدىكى قاراشلىرى . شۇڭا ھايات ، بەخت دېگەنلەر ھەم مۇرەك-
كەپ ، ھەم ئاددىي چۈشەنچە ، مۇرەككەپلىكى ئېرىشمەكنىڭ تەس-
لىكى ، ئوڭايلىقى ئۇنىڭ كونكرېت ئىكەنلىكى ...

ئۇ قاتتىق مۇزلىدى ، تىترىدى ، خۇددى دۇمبىلىرى مۇز
بولۇپ قاتقان ئاتلاردەك . ئۇنىڭ خىيالىغا ئەنۋەر مۇسابايوفلار-
نىڭ باغ قورۇسى ، ياسىداق ئۆيلىرى كەلدى . سالاسۇن ئىچىدى-
كى چىمەنلىك باغ ، ياش ئالما كۆچەتلىرى ، گۈللەر ، تېرەك
يوپۇرماقلىرىنىڭ كۈن نۇرىدا كۈمۈش تەڭگىلەردەك يالتىراشلى-
رى ، شىلدىرلاپ ئېقىۋاتقان سۈزۈك سۇ ... گويا سۇ ئۆسۈملۈك-
لەرگە ھېكايە ئېيتىپ بېرىۋاتىدۇ ، مېھرىبان ئانا قۇچىقىدىكى
ئوماق بالىغا ئېيتىپ بېرىۋاتقاندەك ... تەبىئەت چەكسىز مېھرى-
بان ھەم چەكسىز رەھىمسىز : تاشلار ئارىسىدا گۈللەرنى ئېچىل-
دۇرىدۇ ھەم ئەڭ گۈزەل نەرسىلەرنى نابۇت قىلىدۇ . خۇددى
نۇرىنىڭ ئارزۇلىرىنى ۋەزىيەت نابۇت قىلغاندەك .

نېمە گۇناھ قىلغىنىغا ئۇ شۇنچە خورلىنىدۇ ، خەتەرلىك
سانىلىدۇ ـ ھە ؟ دادىسىچۇ ؟ ئۇمۇ ھېچ ئىشنى خاتا قىلمىدىغۇ ؟
ئۇنىڭ سەمىمىي ـ سادىق بولغىنى گۇناھىمۇ ؟ نۇرىنىڭ ئۇلۇغ
غايىلەرنى كۆڭلىگە پۈككىنى جىنايەتمۇ ؟ جەمئىيەت ، دۆلەت ،

ھاكىمىيەت دېگەنلەر نېمىشقا ھەقىقەت ۋە گۈزەللىكنى ئىشلىرىغا
ئۆلچەم قىلمايدۇ ـ ھە ؟ دۇنيادا بولۇۋاتقان سوقۇش ، قىرغىن-
لارنى قوزغىغۇچىلار ھەقىقەت بىلەن گۈزەللىكنى ئىنسانلار قەل-
بىدىن چىقىرىپ تاشلاپ ، ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنى ۋەھشىيلىك-
كە باشلىماقچى . شۇنىڭ ئۈچۈن ھازىر دۇنيا ئۇرۇشى بولۇۋاتى-
دۇ ، مۇشۇ تۇرقىنىڭ ئۆزىدە نى ـ نى غايىلىك قەلبلەر
كاردىن چىقىۋاتىدۇ ، ئاجايىپ ياراتقۇچىلار ئۆلۈۋاتىدۇ ...

— نۇرى ، ھەي ، قېتىپ قالمىغانسەن !

غېنى ئاكىسىنىڭ بوران بىلەن ئېلىشالايدىغان ئاۋازى ئاڭ-
لاندى . ئۇ قاقاقلاپ كۈلۈپ نۇرىنىڭ يېنىغا كەلدى :

— ئۈچ ئات ئۆلسە بىر مىلتىق كەم بولىدۇ جۇمۇ نۇرى ،
بىر مىلتىق كەم بولسا يۈز دۈشمەن تىرىك قالىدۇ . بىز جەڭنى
باشلىۋەتتۇق ، مانا قارا ، شىۋىرغان شىڭ شىسەي ، بىز ئۇنىڭ
دۈشمەنلىرى !

ئۇ نۇرىنى چىڭ قۇچاقلاپ ، ئىنسانىي مېھرى بىلەن :

— ماڭ ، مېنىڭ ئورنۇمدا بىردەم يېتىۋال . يولۋاسىنىڭ
ئورنى ئىسسىق بولىدۇ . ماڭ جۇگۇ ، ئاتلارغا ئۆزۈم قارايمەن ،
سوغۇق مېنى ئەگىپ ئۆتۈپ كېتىدۇ ! — دېدى .

ئۇلار ئەتىگەنلىكى يەنە يولىنى داۋام قىلدى . قار يوللارنى
يوق قىلىۋەتكەن ، بەزى يەرلەردە ئات بويى قار ـ كۆلتۈكلىرى ،
بەزى جايلار بولسا تاپ ـ قىر ...

ئۇلار ئات ئۈستىدە شۈمشىيىشكەن . قۇياش نۇرى تاغلارنىڭ
چوققىلىرىدىكى گىرىمسەن قارلارنى كۈمۈشتەك يالتىرىتىپ قاپ-
تاللاردىكى بۈك قارىغايلىقلار ئۈستىدە گۈزەل ئەلەڭگە پەيدا
بولغاندا ، ئۇلار داۋاننىڭ ئۈستىگە چىقتى . نېرىقى بەت —
شىمال چەكسىز يايلاق ، ياپيېشىل دۇنيا . ئاتلار ئوتلاقتا قاراپ
قۇلاقلىرىنى شىڭتايتىپ ، دۈمبىلىرىدىكى شىۋىرغان سوۋغىلى-
رىنى سىلكىپ چۈشۈرۈپ ، كىشنىشىپ ، قىيغىتىشتى . غېنى

ئاكسى قاقاقلاپ كۈلۈپ :

— ملتىققا ئايلانـدۇق دەپ خۇشال بولۇۋاتىدۇ بۇ جانىۋارلار ! — دېدى .

ئۇلارنىڭ كۆڭۈللۈك مەھەللىرى باشلاندى : كىگىز ئۆيلەر ، مەززىلىك چاي ، بوغۇرساق ، كۆمبە ، سېرىقماي ، خام قايماق بىلەن تولغان قازاق داستىخىنى ، ئىللىق شامال ، شېرىن ئۇيقۇ ...

كېچىدە ئەكبەر باتۇر — قارا بۇرۇت ، بۇركۈت كۆز يىگىت بىرقانچە موڭغۇل ۋە ئىككى ئورۇس بىلەن كەلدى . ئۇلار ئاتلارنى ساناپ ئۆتكۈزۈۋالدى . ئاندىن :

— مەشەدە بەش ـ ئالتە كۈن ئويناپ تۇرۇڭلار ! — دەپ قويۇپ غېنى ئاكىسنى باشلاپ ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ نەلەرگىدۇر غايىب بولۇشتى .

سايرام بويىغا چېدىرلار تىكىلگەن ، بۇلۇتسىز ئاسمان پارچىسىدەك كۆرۈنىدىغان سايرام كۆلى تىنماي داۋالغۇپ ، نۇرىنىڭ يۈرىكىدەك ئويناپ تۇرۇپتۇ . كۆلنىڭ بۇ چېتى بۈك قارىغايلىق تاغقا ، شىمال تەرىپى پاكار ـ پاكار ئېدىرلىقلارغا تۇتاشقان . كۆلنىڭ بېرىقى قىرغىقىغا يېقىنلا يەردە بىر ئارال تۇرۇپتۇ . «قالماق بۇتخانىسى بار» دېيىشتى ئادەملەر ئۇ ئارالنى كۆرسىتىپ .

ياپپېشىل قارىغايلار يېنىغا ياسالغان چېدىرلار ، كىگىز ئۆيلەردە غۇلجا ، بورتالا ھەتتا چۆچەك بايلىرى يازنىڭ ئىسسىق كۈنلىرىنى ئۆتكۈزۈشىدۇ ، غۇر ـ غۇر ، سالقىن شامىلى ئۆكسىمەيدىغان ، پاقلان ، قىمىزلىرى تولىمۇ لەززەتلىك ، مۇنبەت ، مەنزىرە گۈزەللىكى تەنگە داۋا بولىدىغان بۇنداق جايلاردا غەمسىزلەر ، پۇشايمان ۋە ئارزۇلاردىن خالىيلار راھەتلىنەلەيدۇ . بەزىدە گۈزەل ئارزۇمۇ كىشىگە ئازاب بولۇپ تۇيۇلىدۇ . ھېچكىم خىيال بىلەن ئازابلىنىشنى خالىمايدۇ ، لېكىن شېرىن خىيال

ھامان سېنى ئازابلايدۇ ...

مانا نۇرى تويغۇچە گۆش يەپ ، قىمىز ئىچىپ ، ئۇيقۇغا قېنىپ ، چىمەن ئۈستىدە ئوڭدا يېتىپ شېرىن خىيال بىلەن ئازابلانماقتا . كەلگۈسى قانداق ؟ ئەلۋەتتە گۈزەل . قانداق گۈزەل ؟ كىشىلەر ئارزۇلىرىغا قىسمەن بولسىمۇ قانالايدۇ ، باللار مەكتەپلەردە خۇشال ئوقۇپ ، ئالىي مەلۇماتلىق بولۇپ خەلقىنىڭ غېمىنى يەيدىغان بولىدۇ . دېھقانلار يەرلىرىدىن مول ھوسۇل ئېلىپ ، مەڭگەن باسقان ھارۋا ئۈستىدە ئوڭدا يېتىپ ناخشا ئېيتالايدۇ ، خوتۇنلار شەھەرگە ئاش بېسىپ ماڭغان ئەرلىرىگە سوۋېت ، ئىنگلىز ۋە خىتاي يىپەكلىرىدىن كۆڭلەڭلىك ، يوتقانلىق ۋە بالىلىرىغا كىيىملەرنى بۇيرۇيالايدۇ ، ھۆكۈمەت خەلقنىڭ غېمىنى يەيدۇ ، ئۆز يانچۇقىنى چىڭدايدىغان ئەمەلدارلارنى جازالايدۇ ، شەھەرلەردە ئالىي مەكتەپ ، دوختۇرخانىلار ، تىياترخانىلار ، چەتلىرىدە زاۋۇت ـ فابرىكىلار كۆپىيىدۇ . ئادەملەر بىر ـ بىرىگە خۇشال ـ خۇرام كۈلۈپ سالام بېرىشىدۇ . ھېچكىم ھېچكىمنى ئەزمەيدۇ ، چاقمايدۇ ، بۇلاپ ـ تالىمايدۇ ، ئالدىمايدۇ ، قورقۇتمايدۇ ۋە قەستلىمەيدۇ . ئادالەت ، باراۋەرلىك ، مېھىر ـ شەپقەت ، سەممىي ـ ساداقەت — گۈزەللىك ھەممە ئادەمنىڭ ۋۇجۇدىغا سىڭىدۇ . سۈرلۈك ئەسكەرلەر ، ۋەھشىي ساقچىلار ، قورقۇنچلۇق تۈرمىلەر ، قىرغۇچى قوراللار بولمايدۇ ۋە ياكى ئازىيىدۇ . پۈتۈن جەمئىيەت مۇشۇ يايلاقتەك تىنچ ، گۈزەل ، بەخت ماكانى بولىدۇ . ئاشىق ـ مەشۇقلار جۇدالىقتىن ، ئاتا ـ ئانىلار بىلەن باللار خانىۋەيرانچىلىقتىن خالىي بولۇپ كۈنلىرىنى خۇشال ـ خۇرام ئۆتكۈزىدۇ ، تەبەسسۇم كۆز يېشىدىن ، مەدھىيە ـ تەشەككۇر تىل ـ ھاقارەتتىن كۆپ بولىدۇ ... گۈزەل يايلاق كەلگۈسى جەمئىيەتنىڭ سىمۋولى بولغاي ، سايرام كۆلىنىڭ شاۋقۇنى بەختلىك كۈنلەرنىڭ مەدھىيىسى بولغاي !

ئۇ شۇنداق جىم ياتتىكى ، بىر بورسۇق ئۇۋىسىدىن چىقىپ ،
پۇتلىرىنى تىك قىلىپ ئەنسىز كۆزلىرى بىلەن ئۇياق - بۇياققا
قارىدى ، ھېچ خەۋپ يوقلۇقىنى بىلگەندىن كېيىن ، سېمىز تېنى-
نى لىغىرلىتىپ يورغىلاپ ئۇيەر - بۇيەرنى پۇراپ ، ئاخىر
نۇرىنىڭ پۇتلىرىنى پۇرىدى . نۇرى غىدىقى كېلىپ مىدىرلىمى-
غان بولسا ، تىنچلىقنىڭ يېڭى كارامەتلىرىنى كۆرگەن بولاتتى .
«بورسۇق خالىغىنىنى قىلالىسا ، ھېچكىم ھېچكىمگە دەخلى
بولمىسا ، ئازار بەرمىسە ، كىم نېمىنى ئارزۇ قىلسا يولى
راۋان بولسا» ...

لېكىن ئىنسانىيەت جەمئىيىتى جېدەل - ماجىرا ۋە قىر-
غىنچىلىق ئۈستىگە قۇرۇلغانىكەن . ھازىر بەلكى ھەر كۈنى ئون
نەچچە مىڭ ھەتتا يىگىرمە - ئوتتۇز مىڭ ئادەم ئوق يەپ ئۆلۈۋات-
قاندۇر . رەزىللىك بىلەن گۈزەللىكنىڭ كۈرىشى قاچانغىچە دا-
ۋاملىشاركىن ، گۈزەللىكنىڭ غەلىبىسىنى ئىنسانىيەتنىڭ قان-
چىنچى ئەۋلادى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرەركىن ؟ ...

... يەتتە كۈنلۈك يايلاق ھاياتى ئاخىرلاشتى . غېنى ئاكىسى
ئاخىرقى كۈن نۇرىنى سايرام كۆلىنىڭ قىبلە تەرىپىدىكى تولىمۇ
چوڭ ، تولىمۇ چىرايلىق چېدىر ئۆيگە باشلاپ كەلدى .

— ئەنۋەر مۇسابايوفلارنىڭ يايلاۋى ! — دېدى ئۇ چەك-
سىز يايلاقنى كۆرسىتىپ ، — ئوتتۇزمىڭ قوي يايلايدۇ .
ھېكىمبەگ غوجام باشلىق غۇلجا بايلىرى ئويناپ چىقىپتۇ .

غۇرۇلداپ تاغ شامىلى ئۇرۇپ تۇرىدىغان چېدىرنىڭ ئۈستى
يېپىق ، يانلىرى ئوچۇق ، گىلەم ئۈستىگە تاشلانغان كۆرپىلەر ،
ماموق ياستۇقلاردا بايلار ئېغىنىشىپ يېتىشقان . غوجام ئۇيقۇغا
كەتكەن . مۇتائالى خەلپىتىم كىتاب ئوقۇماقتا ئىدى . غېنى
بىلەن نۇرى چېدىر ئىشىكىدە تىك تۇرۇپ پەس ئاۋازدا سالام
بەردى .

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام ، غېنى ئۇكام كېلىڭلار ، ھە ، بۇ

يىگىت نۇرمۇھەممەتمۇ ؟

نۇرى ئۆز ئىسمىنى ئاڭلاپ خۇشال بولۇپ :

— مەن نۇرى ! — دېدى .

مۇتائالى خەلپىتىم يىگىتكە سىنچىلاپ قارىدى :

— داداڭ تىنچلىق ، بالام . ئۇ چۈلۈقايىدا ، بىزنىڭ باغدا
ئىشلەۋاتىدۇ . خەۋىرىڭ بارمۇ ، چوڭ داداڭ مۇختەر باينى تۇتۇپ
كەتتى . ئۇنىڭ ، داداڭنىڭ ھەممە بايلىقىنى مۇسادىرە قىپتۇ .
بۇنى قىلغۇزغان ئاشۇ ئابدۇمەر دېگەن توڭگۇز مۇرتەد . قاباھەت-
نىڭ جازاسى بولىدۇ ، ياۋۇزلۇقنىڭ ھېسابى بولغىنىدەك . لې-
كىن ئەنتىمىزنى ئالىمىز . داداڭنىڭمۇ سەكسەن بەش خو يېرى ،
بىر قورۇ - جايى بار ئىكەن ، مۇختەر باينىڭ ئىككى جاي ،
ئۈچ - تۆت يۈز تۇياق قوزا ، ئەللىك - ئاتمىش كالا ، ئوتتۇز -
قىرىقتەك يىلقا ، يەتتە - سەككىز تۆگە ، بىر يۈز يىگىرمە بەش
خو يەر ، ئۈچ چوڭ باغ ، بىر تۈگمىنى بار ئىكەن . بىرلا مۇسادى-
رە بىلەن مۇختەر باينىڭ ئالتە بالىسى ، سىلەر تۆت بالا بولۇپ
ئون بالا ، ئىككى كېلىن ، توققۇز نەۋرە موماي بىلەن يىگىرمىگە
يېقىن جان تالادا قالدى . سىلەرنىڭ ئۆي بىلەن مۇختەر باينىڭ
ئۆيىگە مىلتىقلىرى بار چېرىكتىن ئالتە ئۆيلۈكنى ئاچقىپ
قويۇپتۇ . كاپىرلار توڭگۇز بېقىپ ئۆستەڭدە توڭگۇزلىرىنى سۇ-
غىرىپ ، كىرلىرىنى يۇيۇپ مەھەللىنى رەسۋا قىپتۇ . توڭگۇزلار
مەسچىت ھويلىلىرىغىمۇ كىرگىلى تۇردى دەپ مىرا «قازى»
شەرئىەتكە دەۋا قىلدى .

غېنىنىڭ كۆزلىرىدىن ئوت چاقناپ ، چىشلىرى غۇچۇر-
لىدى :

— بىرگە يۈز ، مېنىڭ دەيدىغىنىم بىرگە يۈز ، مەن
ئۇلارنىڭ توڭگۇزلىرىغا ئۆز گۆشلىرىنى يېگۈزىمەن !

— مۇختەر چوڭ دادام نەدىكەن ؟

— ھازىر غۇلجا تۈرمىسىدە . ئۇرۇمچىگە ئېلىپ ماڭغۇدەك
دېيىشىدۇ !

— ئاشۇ يولدىن باشقا غۇلجا يولى بارمۇ يەنە؟
— يوق، بالام. مۇشۇ كەڭساي، مۇشۇ تەلكىنىڭ داۋىنىـ
دىن باشقا يول يوق! قاراملىق قىلماڭلار، يىگىتلەر، پىچاق
سۆڭەككە يەتتى، بىزمۇ قاراپ تۇرمىدۇق، بۇ يەرگە ئوينىغىلى
چىقمىدۇق، خەلقنىڭ غېمى بىلەن چوڭ ئىشلاردا بىر قىناققا
كېلەيلى دەپ بۇ يەرگە يىغىلىۋاتىمىز. خەۋىرىنى بېرىمىز،
تەييارلىنىپ تۇرۇڭلار، بالىلىرىم — ئەلقىساسۇل مىنەلھەق!
ئۇلار ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ تەلكە داۋىنىدىن، كەڭساي غو-
لىدىن، غۇلجا شەھىرى ۋە كېچىدە مۇختەر باينىڭ يېزىسىدىن
ئۆتتى. ئاخىر چۇلۇقاي غولىدىكى زىياۋۇدۇن ئىشلەۋاتقان باغقا
كېلىپ بىر كېچە قوندى. ئۇلارنىڭ قەدىمى يەتكەنلا يەردە ھۆكۈ-
مەت ئەسكەرلىرى ھودۇقۇپ ئەتىسى ھاۋاغا مىلتىق ئېتىشتى.
شۇ كۈنلەردە ئابدۇمەر مىڭبېگىنىڭ ئۆيى كۆيۈپ كۈلگە ئايلان-
دى، مۇختەر باينىڭ ئۆيىگە جايلاشقان ئالتە ئۆيلۈك قېرى
چېرىكنىڭ ئالتىلىسى ئېتىلدى، خوتۇن - بالىلىرى شەھەرگە
قاچتى، كەڭساي ئېغىزىدا ھۆكۈمەتنىڭ يۈك باسقان ماشىنىلى-
رىدىن ئون ئىككىسى كۆيدۈرۈلۈپ، ئون يەتتە ئەسكىرى ئۆلتۈ-
رۈلدى. ئۈرۈمچى - ئىلى تاشيولىدا ھەربىي ماشىنىلار ئۈزۈل-
مەي ماڭدى.
لېكىن شېڭ شىسەي غۇلجا زېمىنىدىكى بۇ ئىشلارغا ئانچىلا
دىققەت قىلىپ كەتمىدى. ئۇنىڭ ۋەھىمىسى يەنىلا سوۋېت ئىت-
تىپاقى ئىدى. قۇمۇلدا تۇرۇشلۇق 8 - پولك يېقىندا سو-
ۋېت ئىتتىپاقىغا قايتماقچى بولۇپ ئۈرۈمچىدىن ئۆتتى. شېڭ
شىسەي ئۇنىڭ تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىشىدىن قورقۇپ، دۇبەن
مەھكىمىسى يېنىدىكى قىزلار ئىنستىتۇتىدا بىر كېچىنى ئۇخلى-
ماي ئۆتكۈزدى. مانا شۇ پولك — سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ
يىگىرمە مىڭ ئەتراپىدىكى ئادىمى، ئايروپىلان، تانكىلىرى تې-
خىچە شىنجاڭ زېمىنىدا بار. ئۇلار ھەرقاچان شېڭ شىسەيگە
زەربە بېرىشى مۇمكىن. شۇڭا شېڭ غۇلجىدىكى ئىشلارنى ئاڭلاپ

لى يىڭچىنى تىللىدى:
— دۆت ئېشەك، مەن نېمە قىلىۋاتىمەن، سەن نېمە
قىلىۋاتىسەن. ئورۇسلار باھانە تاپالمايۋاتسا، سەنلەر پاس چىقى-
رىپ ئالتە ئۆيلۈك نەشكەشنى ئۇيغۇرلارنىڭ ئارىسىغا نېمىگە
تىقىشىسەن؟ ياڭ زېڭشىننىڭ ئۇ قېرىلىرى ئۆلگەن بولسا ياخشى
بوپتۇ. ئۇلار ئۇچۇن قىساس ئالىمەن دېيىشمە، گومىنداڭ پىر-
قىسىنى يېڭىلا قۇردۇق. بۇ پىرقىنىڭ ئۈچ مەسلىكى ماركسىزم -
لېنىنىزمدىن ياخشى دەپ ۋارقىراۋاتىمىز. خەلق ئورۇسلارغا
ئەمەس، ماڭا ئەگەشسۇن! گومىنداڭ ئارمىيىسى كىرىپ بولسىلا،
بۇ خەقنى جايلىماق ئاسان. غوجانىيازنى رەئىس قىلىپ جايلى-
غاندەك جايلايمىز!
رۇس ئەسكەرلىرى بىلەن خادىملىرى 1943 - يىلىنىڭ
ئاخىرىغىچە چىقىپ بولۇشى مۇمكىن. ئاڭغىچە گومىنداڭ ئار-
مىيىسىمۇ كىرىشى، بەلكى نېمىسلار سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئەجەل-
لىك زەربە بېرىپ قېلىشىمۇ مۇمكىن. لېكىن نېمىلا بولمى-
سۇن، شېڭ شىسەي تاۋۇز ئۇرۇقىنى ئالىمەن دەپ ئۇنىڭ ئېتى-
نى تاشلىۋەتمەيدۇ. جياڭ جيېشى چېغىدا ستالىنغا ياخشى كۆ-
رۈنىمەن دەپ نېمىلەرنى قىلمىدى. 1940 - يىلى ئەنگلىيە،
فرانسىيە بىلەن كېلىشىم قىلىشتىن باش تارتتى. چۈنكى ئۇ
چاغدا ستالىن گىتلېر بىلەن دوست ئىدى. ستالىنغا يامان
كۆرۈنۈپ قېلىش شېڭ شىسەينىڭ قارىشىچە تولىمۇ خەتەرلىك! ...
غېنى بىلەن نۇرىلار يىگىرمە - ئوتتۇزدەك قورallىق ئادىمى
بىلەن خېلى جىق ئىشلارنى قىلىپ ھۆكۈمەتنىڭ چىشىغا تەگكەن
بولسىمۇ، ھۆكۈمەت بۇلتۇرقىدەك نىلقا تاغلىرىغا جازالىغۇچى
ئەسكەرلەرنى ئەۋەتمىدى. گويا ھېچ ئىش بولمىغاندەك، ھەتتا
غۇلجا ناھىيىسىدە ئۆتكەن يىللاردىكىدەك تۇت - تۇتمۇ بولمىدى.
نېمىلا بولمىسۇن، نىلقىدا تۇت - تۇت يوق. نۇرى نىلقا
شەھىرىگە بېرىپ سەبىخە بىلەن پەرىخەنى يوقلىسا بولىدۇ. سە-
بىخەنى كىملەردۇر قاتتىق ئۇرۇپتەك!

28

سەبىخە يۇگۇرۇپ كېلىپ نۇرنى قۇچاقلاپ ، بويىنغا گىرە سېلىپ سۆيمەكچى بولۇۋىدى ، نۇرى ئۇنى سىلىق سىلكىۋەتتى . ئۇلارغا قاراپ تۇرغان ئاسىيە ، قېرى قىز ، پەرىخەلەرمۇ بۇ «هاياسىزلىق »تىن بويۇنلىرىغىچە قىزىرىپ ، خۇددى كوچىدا تۇيۇقسىزلا ئالدىدىن تۇغما بىر ئادەم پەيدا بولۇپ قالغاندەك «ۋىدەي !» دېيىشتى .

سەبىخە قىزىرىشنى ئۇنتۇغان ، ئانىسىغا مۇشۇ تەرىپىلا هار كېلەتتى . ئۇنىڭ ئۇرۇمچىدىكى سەرگۈزەشتىلىرى بىر ئۆتمۈش — ئۇنىڭ نېمىلەرنى قىلغانلىقىنى بىر ئۆزىلا بىلىدۇ ، ئۇنىڭ ئۇستىگە هازىرمۇ سىرلىق . ئۇنىڭ ئۆزىدىن باشقىسى ئاچمايدىغان خۇرۇم چامادانى بار ، ئۇنىڭدا نېمىلەر بارلىقى ئانىغىمۇ مەخپىي . يەنە كېلىپ قىزىدا هازىر پۇلمۇ خېلى كۆپ . ئۇ ئۆزىنى «شىنجاڭ قۇرۇقلۇق ئارمىيە ئوفىتسېرلار مەكتىپىنىڭ 1942 -يىللىق 5 -قارار سىنىپىنى پۈتتۈرگەن ئوفىتسېرى» دەپ تونۇشتۇرىدۇ . ئاسىيە ئۇنىڭ سۈرىتى چاپلانغان دىپلومىنىمۇ كۆرگەن . ئۇنى نىلقا ناهىيىلىك چېگرا مۇداپىئە ئىدارىسىگە خىزمەتكە تەقسىم قىلغانمىش . ئانا قىزىغا ئىشەنمەيتتى . ئانا ئۇنىڭ شىمالىي دەرۋازىنىڭ سىرتىدىكى قۇرۇقلۇق ئارمىيە ئوفىتسېرلار مەكتىپىدە سوۋېت مۇتەخەسسىسلىرىگە تەرجىمانلىقنى ئورۇنلاشقىنىنى ئۇرۇمچىدىكى ۋاقتىدا بىلەتتى ، شۇ مەكتەپ سىياسىي بۆلۈمىنىڭ باشلىقى چيۇيۇشيۇڭ ئۇنى ئەمرىگە ئالالماستىن «تەرجىمان» دېگەن نام بىلەن يېنىدا تۇتۇپ تۇراتتى . ئۇنىڭ ھەممە ئىشلىرىغا ئىككى ئايال كۆز - قۇلاق ئىدى .

بۇلارنى ئاسىيە بىلەتتى . لېكىن ئاسىيە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن نېمىلەر بولغىنىنى هېچكىم بىلمەيتتى .

ئەڭ يامىنى قىزىنىڭ مىجەزى ئۆزگەرگەن . ئۇ ئانىسى بىلەن سىڭلىسىنىڭ ئالدىدىلا يالىڭاچ بولۇۋېرەتتى . نەلەرگىدۇر كۈنلەپ - ھەپتىلەپ يوقاپمۇ كېتەتتى ، ئەمدى تۇيۇقسىزلا ئۇ مۇنۇ قورۇ - جاينى سېتىۋېلىپ ئانىسىنى كۆچۈرۈپ قويدى . هويلىسى هىم ، قورۇق تاملىرى ئېگىز ، بېغى ، ئازراق كۆكتاتلىق يەر ۋە مېۋە دەرەخلىرى ، پېشايۋان ، تۆت ئېغىزلىق ئۆيى بار بۇ قورۇنى قانداق سېتىۋالغىنىغا ئانىنىڭ ئەقلى يەتمىدى . قىزىدىن ئاسماقچىلاپ سورىسا قىزى :

— بىزچۇ ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ فرونزى قىزىل ئارمىيە ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوقۇتۇش پروگراممىسى بويىچە تەلىم - تەربىيە ئالغان . برونېۋىك ، پىلىموت ئىشلىتىش ، خەۋەرلىشىش ، سىياسىي تەلىم - تەربىيە ، رۇس تىلى كەسپلىرىنى ئوقۇغان ، پىيادە ئەسكەرلەر ، ئاتلىق ئەسكەرلەرنىڭ هەر ئىككىلىسىدە پىشقان دەپ جاۋاب بېرەتتى . ئانا هېچنېمىنى چۈشەنمەيتتى .

ئۇ بىر كۈنى ماختىنىپ :

— دالا لاگېرى مەشقىنى بىلەمسەن ؟ ئۇرۇمچىنىڭ ئۇلانباي دېگەن يېرىدە كەڭ كەتكەن قارىياغاچلىق بارغۇ ، هەر يىلى يازدا شۇ يەرگە چېدىرلارنى تىكىپ هەربىي مەشىق قىلاتتۇق . تانكا بىلەن ، ئات بىلەن سۇ كېچىش مەشقلىرىدە مەن سوۋېت ئوفىتسېرلىرىگە يارىغان . مەن سوۋېت ئوفىتسېرلىرىدەك تانكا هەيدەپ سۇدىن ئۆتكەن . سەن هە دېسىلا مەندىن گۇمانلىنىۋەرمە . گىمنازىيە دېگىنىڭ چاغلىق ، بىزگە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ جۇبىڭ ، چېن تەنچيۇ دېگەن كاتتىۋاشلىرى پەلسەپە ، سىياسىي ئىقتىساد ، «ماتېرىيالىستىك دىئالېكتىكا» دەرسلىرىنى سۆزلىگەن . نۇرى بۇ دەرسلەرنى ئاڭلىغانمۇ ؟ — دەيتتى .

ئۇ ئانىسىغا بۇگۇن ئەتىگەنلا: «بىز دېگەن جاھانگىرلىككە قارشى ئارمىيە» دېگەن مارشنى ئېيتىپ بەردى:

… بىرىنچى ئاۋغۇستتا دۇنياغا كەلدۇق،
جاھانگىرلىككە قارشى تۇغنى ئېگىز كۆتۇرۇپ،
باتۇرانە ئالغا باسايلى،
جاھانگىرلار يىرتقۇچلاردەك ۋەھشىي بولسىمۇ
تەڭ كېلەلمەس قان ۋە گۆش بىلەن قۇرغان قورغانغا.
قانغا قان ئېلىپ، جانغا جان،
تىز پۈكمەيمىز قەيسەر بولۇپ! …

ئۇ ھويلىدا ھەربىيچە مېڭىپ يۈرۈپ خەنزۇچە ناخشا ئېيتىپ، ئۆزىنىڭ راستىنلا ئوفىتسېرلار مەكتىپىنىڭ 5 ـ قارارىنى پۈتتۈرگەن قەيسەر ئوفىتسېر ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىماقچى بولاتتى. بۇنداق چاغلاردا ئانىسى:

— قىزىم، سېنى خەقلەر ئىشپىيون دەيدىكەن، — دېسە، ئۇ غېمىدىمۇ يوق:

— دېسۇن، پاھىشىخانىنىڭ ئايالى دەيدىغانلارمۇ بار، ئۆزىنىڭ ئاغزىنى پاسكىنا قىلىدۇ شۇ. ئاپا، ئېيتقىنا، نۇرى نېمە دەيدۇ؟

— ھېچنېمە!

— تىللامدۇ؟

— ياق!

ئۇ ئۆزىچىلا قاقاقلاپ كۇلىدۇ، بەزىدە يىغلايدۇ، ئانا قىزىنىڭ ھېچ ئىشنى بىلمەيدۇ. ئۇ بىرلا نەرسىنى — قىزىنىڭ ھېلىھەم نۇرىنىڭ ئوتىدا كۆيۈپ يۈرگىنىنى بىلىدۇ، ئۇ يەنە چوڭ قىزى بىلەن كىچىك قىزىنىڭ كۇندىن ـ كۇنگە دۇشمەنلىشىپ كېتىۋاتقىنىنى بىلىدۇ. مانا تۇيۇقسىز نۇرى پەيدا بولدى، ئەمدى بۇ دۇشمەنلىشىش نەگە باراركىن؟ مانا قېرىنشقاندەك نۇرى ھويلىغا كىرىشكە تېخى تىنچلىق ـ ئامانلىق سوراشمايلا سەبىخە

ئۇنى يۇگۇرۇپ بېرىپلا قۇچاقلاپ سۆيمەكچى بولدى. ئانا دەرھال پەرىخەگە قارىدى. پەرىخە ئاۋۋال قىزاردى، كېيىن بىردىنلا تاتىرىپ لەۋلىرىنى مىدىرلاتتى.

— سالامەت تۇردۇڭلارمۇ! — دېدى نۇرى قىزىرىپ.

ئۇنىڭ بويى ئۆسكەن، يۈزلىرى مالچىلارنىڭكىدەك قىزارغان، كۆزلىرى نۇرلۇق، قىزارغان مەڭزى ئاق يۈزگە ياراشقان. ئۇنىڭ كەڭ كۆكرىكى ئاياللارنىڭكىدەك كۆڭلىكىنى كۆتۈرۈپ تۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ گېپى ئاز، ئاۋازى جاراڭلىق، پۈتۈن تۇرقىدىن بىر خىل قەيسەرلىك، مەردلىك ئۇرغۇپ تۇرۇپتۇ. ئۇنى كۆرگەن ھەرقانداق قىز بالا ھەۋەسلەنمەي قالمايدۇ. قېرى قىز بىرىنچى بولۇپ «ئۇھ!» تارتتى. ئارقىدىن پەرىخە ھەم «ئۇھ»نى يوشۇرالمىدى. ئاسىيە ئۇلارنى تەكلىپ قىلىپ:

— قېنى ئۆيگە! — دېۋىدى، نۇرى ئىككى تۇپ تاغ تېرەكى ئاستىدىكى يازلىق چايخانىنى كۆرسىتىپ:

— چايخاناڭلار ياخشىكەن، — دېدى ۋە شۇ ياققا ماڭدى. ئاسىيە ئۇلارغا مۇزدەك بۇلاق سۈيىگە چىلانغان قىمىزدىن بىر چىنىدىن سۇندى.

ھەممىنىڭ كۆزى نۇرىدا، نۇرى ئېغىر تەلەپپۇزدا ئاستا سۆزلىدى:

— سىلەرنى كۆرمىگىلى ئۇزۇن بولدى. بىرەر يىل بولۇپ قالدىغۇ دەيمەن.

— يەنە ئىككى ئايدا بىر يىل بولىدۇ، — دەپ قوشۇپ قويدى سەبىخە.

— ئىككى ئاي ئون ئىككى كۇن، — دېدى پەرىخە تېخىمۇ تەپسىلىي قىلىپ.

— شۇنداق، مانا پەرىخەمۇ ھازىر چوڭ قىز!

— ھەدىسىدىنمۇ چىرايلىق! — دېدى سەبىخە ئەلەم بىلەن.

— ھەدىسگە قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشايدۇ .
— تەقدىرى ئوخشىمىسۇن !
— تەقدىر دېگەننى ئىنسان ئۆزى يارىتىدۇ !
— ياق ، ئىرادىگە بېقىنمايدۇ . مەسىلەن مەن لومونوسوف بولىمەن دەپ تىرىشقانىدىم . مانا ھازىر يىلقىچى ، بۇ تەقدىرنىڭ كۈچى .
— تىرىشمىدىڭىز ، مەسىلەن ، سوۋېت ئىتتىپاقىغا قاچقان بولسىڭىز !
— مەسىلەن ھەدەمدەك ...
— ھەدەڭ قاچمىدى ، ھەدەڭنى ئەپقاچتى !
— ئۇ سىنىڭ ئارزۇيۇڭ ئەمەس بولغىيدى ؟
— ۋەھشىي تەقدىر !
— تىللىما ھەدە . ۋەھشىي تەقدىر سېنى ئوفىتسېر قىلىپ قويدى . بەلكى خوتۇن - قىزلاردىن چىققان تۇنجى ئوفىتسېرغۇ دەيمەن سەن ؟
— ھەئە ، تۇنجى ئىشپيون !
— ھاي ، قىزلىرىم كۆڭۈللۈكرەك گەپلەرنى قىلساڭلارچۇ !
— بىزگە ئورتاق خۇشاللىق يوق ئوخشايدۇ بۇ ئۆيدە ! — دېدى سەبىخە تاتىرىپ . پەرىخە ئۇنىڭغا ئالىيىپ قويدى .
— سەبىخە ، شىنجاڭ ئوفىتسېرلار مەكتىپىدە ئوقۇپ چىققانلاردىن نۇرغۇن ئادەملەرنى تۇتۇپ كېتىپتۇ دەيدۇ ، راستىمۇ ؟
— راست ، مېنىڭ ساۋاقداشلىرىمدىن ئون ئىككىسى تۇرمىدە ماۋزېمىن ، چېن تەنچيۇلار بىلەن بىللە ئۆلتۈرۈلدى . جاللات ياڭ داتۇ ئۇلارنى تروتسكىيچىلار دەپ تېخى بىر نەچچە كۈننىڭ ئالدىدىلا بوغۇپ ئۆلتۈردى .
نۇرى سەبىخەگە چۆچۈپ قارىدى . ئۇ جۇبىنىڭ نازىرنى كۆر-

گەن . ئەنۋەر مۇسابايوفنىڭ ئۆيىدە ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىغان . ئۇ سەبىخەگە ئىشەنمەي قالدى .
— قارايسىزغۇ ، بۇ راست .
— سىز قانداق بىلدىڭىز ؟
— بىلگۈڭىز كەلگەن بولسا يۇرۇڭ باغقا ، مەن سىزگە تەپسىلىي سۆزلەپ بېرەي !
«يۇرۇڭ» دېگەن سۆز ھەممىدىنمۇ پەرىخەگە قاتتىق تەگدى ، ئۇ ئوڭدىسىغا ئۇچۇپ كېتىشكە تاسلا قالدى . نۇرىنىڭ بۇ جەھەتتە يېڭى خەۋەرلەرنى ئاڭلىغۇسى كەلدى . ئۇ دەرھال ئورنىدىن تۇردى . قېرى قىز ئۆيگە ، ئاسىيە پەرىخەنى باشلاپ تاماق ئېتىشكە ماڭدى . سەبىخە نۇرىنى باشلاپ باغدىكى شىرىلداپ ئېقىپ تۇرغان ئېرىقنىڭ بويىغا كېلىپ يانمۇيان ئولتۇردى :
— مەن سىزگە يالغان گەپ قىلمايمەن . مەن ساقچى ئىشلار باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ليۇبىڭدېگە ھەر ھەپتىنىڭ 5 - كۈنى غۇلجا شەھەر ۋە مۇشۇ ئىلقا ناھىيىسىدىكى مەخسۇس ئادەملەر ئارقىلىق سىلەر توغرۇلۇق مەلۇمات يوللايمەن . بىزنىڭ ۋەزىپىمىز سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىلى رايونىدا توپىلاڭ ئۇيۇشتۇرۇش پىلانىنىڭ تەپسىلىي ئەھۋالىنى ئىگىلەش . سىلەرنى ھازىرچە تۇتمايمىز . ئەمما كېلەر يىلى ئاياپ قويمايمىز !
نۇرى يېنىدىكى «مۇھەببەت» ئوتىدا يۇرگەن قىزغا چۆچۈپ قارىدى .
— قورقماڭ ، بۇ مېنىڭ راست گېپىم ، مەيلى نەپرەتلىنىڭ ، مەيلى ھازىرلا ئۆلتۈرۈۋېتىڭ ، بۇ مېنىڭ ئىقرارنامەم . مەقسىتىم مۇشۇ ئورنۇمدىن پايدىلىنىپ سىلەر ئۈچۈن ئىشلەش ، ئاخىرىدا قىساس ئېلىش !
— سىلەر ئۈچۈن دېگىنىڭىز نېمىسى ؟
— بىلمەيدۇ دېمەڭ ، غۇلجىنىڭ قېرىلىرى ، بايلىرى ،

يۇقىرى تەبىقىلىرى ئۈيەر ـ بۇ يەردە تەشكىلات قۇرۇپ ھەرىكەت
قىلىپ يۈرىدۇ . سىلەر ھە دەپ مال ئوغرىلاپ چېگراغا ئاپىرىپ ،
قورال سېتىۋېلىپ تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىشقا تەييارلىنىۋاتى-
سىلەر . سىلەرگە مەخپىي ، بىزگە مەخپىيەت يوق . ھەممىنى
بىلىپ تۇرىمىز .
— ئەمىسە نېمىشقا تۇتمايسىلەر ؟
— سىلەر ھەرىكەت قىلىۋاتقاندەك قىلغان بىلەن سىلەرنى
ئورۇسلار ھەرىكەتلەندۈرۈۋاتىدۇ . ھەربىر تەشكىلاتنىڭ كەينىدە
سوۋېت ئادەملىرى بار . شېڭ دۇبەن ستالىنغا يۈزسىزلىك قىل-
دى ، لېكىن يۈرىكى پوك ـ پوك . ئورۇسلاردىن قورقىدۇ .
— قورقۇپ تۇرۇپ شۇنچە ئادەمنى ئۆلتۈرۈپتۇ . تۇتۇل-
غان ، ئۆلتۈرۈلگەنلەر يۈز مىڭغا يەتتى . تۆت مىليون نوپۇس
بار شىنجاڭ ئۈچۈن بۇ سان ئازمۇ ؟
سەبىخە خۇددى كۆزى بىلەن كۆرگەندەك سۆزلىمەكتە ،
نۇرنىڭ خىيال ئېكرانىدىن قورقۇنچلۇق مەنزىرىلەر ئۆتمەكتە :
تۇرمە سوراقخانىسىغا كرېست جازىسى ئورنىتىلغان . چاچلىرى
چۇۋۇلغان ، بەدىنى تاياق زەربىسىدىن تىتىلىپ كەتكەن گەۋدىلىك
بىر يىگىت كرېستقا باغلانغان . شېڭ شىسەي ئىشپىيونى — تەرى
قورقۇنچلۇق ، جىرتاق كۆزلىرى قانغا تولغان ، قارا كىيىملىك
جاللات جى يۈەنفۇ سىم قامچا بىلەن ئۇنى قاتتىق ئۇرماقتا !
— ماۋزېمىن ، سەن تروتسكىيچىمۇ ئەمەسمۇ ، ئېيت !
— ياق !
— سۇيىقەستلىك توپىلاڭنى پىلانلىغۇچى ، چېن تەنچيۇ
ئىككىڭ ، راستمۇ ؟ !
— ياق ، ياق ، مەن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ
ئەزاسى !
— يالغان گەپ قىلما ! شىنجاڭدا كومپارتىيە يوق ، ترو-
تسكىيچىلار بار ، گومىنداڭمۇ يوق ، ساتقۇنلار بار . گۇناھىڭنى

ئىقرار قىلمىساڭ ئۆلىسەن !
— گۇناھسىزمەن !
— شىنجاڭغا كېلىشتىكى مەقسىتىڭ نېمە ؟
— خەلقنى بەختلىك قىلىش !
— يالغان ، شېڭ دۇبەننى ئاغدۇرۇپ ھاكىمىيەت تارتىۋې-
لىش ، راستمۇ ؟
— مەقسىتىم ئۈچ چوڭ تاغنى ئاغدۇرۇش ، سوتسىيا-
لىزم ، كوممۇنىزم قۇرۇش !
سىم قامچا ئۇنىڭ بەدىنىنى تېخىمۇ تىتىۋەتتى .
جاللاتنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى :
— قېنى ، يەنئەندىكى كوممۇنىستلار سېنى قۇتقۇزالامدى-
كىن ، ماۋ زېدۇڭ ئاكاڭ قۇتقۇزالامدىكىن !
چېن تەنچيۇ ، لىن جىلۇ ، چىڭ شيۈيىڭلار كەينى ـ كەينى-
دىن قىيناش ـ ئۇرۇش ، مىخلاش بىلەن سوراق قىلىندى .
... ئاخىر ئۇلارنىڭ ماتېرىياللىرىنى شېڭ شىسەي جياڭ
جيېشىغا يوللىدى . ئۇ بۇ ئارقىلىق ئۆزىنىڭ جياڭ جيېشىغا
سادىق ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىماقچى ئىدى . ماتېرىيالنىڭ بېشىغا
شېڭ شىسەي دائىم سۆزلەيدىغان مۇنۇ سۆزلەر يېزىلدى : «شىن-
جاڭ چېگرا رايون ، ياپونىيە ، ئەنگلىيە ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىدەك
ئۈچ جاھانگىرنىڭ قورشاۋىدا . ئۈچ جاھانگىرنىڭ شىنجاڭنى
يۇتۇۋېلىش قارا نىيىتى بار . ئۇلار ئاخبارات ئىگىلەپ ، ئاغدۇر-
مىچىلىق ، سۇيىقەستلىك ھەرىكەتلەرنى ئېلىپ باردى» ، «شىن-
جاڭنىڭ مەڭگۈ جۇڭگو زېمىنى ئىكەنلىكىگە كاپالەتلىك قىلىش
ئۈچۈن تېگىشلىك ، ئۈنۈملۈك تەدبىرلەرنى قوللاندىم . بۇ تەد-
بىرلەرنىڭ ئۈنۈملۈكى ئۆلتۈرۈش ، رەھىمسىزلىك بىلەن يوقى-
تىش . شۇڭا شىنجاڭدا تۈرمە كۆپ . بۇ تۈرمىلەر جاھانگىرلار-
نىڭ مەسلىھەتچى ، مۇتەخەسسىس ، ئوقۇتقۇچى ۋە ھەتتا سودى-
گەرلىرىنىڭ ھەممىسىنىڭ جاسۇسلار ، سۇيىقەستچىلەر ئىكەنلى-

كى تۆپەيلى بارلىققا كەلگەن. ياپونىيە مانجۇرىيە دۆلىتىنى قۇرغاندىن كېيىن، يەرلىك خائىن ئىسمائىل هاجى ئارقىلىق بۆلگۈنچى كۈچلەر بىلەن ئالاقىلىشىپ، شىنجاڭدا ئىسلام دۆلىتى قۇرۇپ ئۆزىگە بېقىندى دۆلەت قىلماقچى بولغان. گېرمانىيىمۇ ياۋروپا - ئاسىيا ئاۋىئاتسىيە شىركىتىدىن پايدىلىنىپ ئاخبارات خادىملىرىنى تۇرغۇزغان، ئەنگلىيە «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» قۇرغان. سوۋېت ئىتتىپاقى جاسۇسلىرى هازىرمۇ جىددىي ھەرىكەتتە. ماۋ زېمىن، چېن تەنچيۇ دېگەنلەر ماۋ زېدۇڭنىڭ ستالىنغا ياخشىچاق بولۇش ئۈچۈن ئەۋەتكەن جاسۇسلىرى، ئۇلار سۇيىقەست پىلانلاپ ئىنىمنى ئۆلتۈردى، مېنى ئۆلتۈرۈپ، هاكىمىيىتىمنى ئاغدۇرۇپ شىنجاڭنى ستالىنغا بېقىندى دۆلەت قىلىپ قويماقچى. بۇ يەنئەنىڭمۇ مۇددىئاسى...»

بۇ يىل يازدا — تېخى يېقىندىلا جياڭ جيېشى شېڭ شىسەيگە ماۋ زېمىن، چېن تەنچيۇ، لىن جىلۇلارنى ئۆلتۈرۈش توغرىسىدا يوليورۇق بەردى. ليۇبىڭدې شېڭ شىسەينىڭ يوليورۇقىنى ئېلىپ ئۈرۈمچى داشىمېندىكى 2 - تۈرمىگە بېرىپ تۈرمە باشلىقى جاڭ سىشىگە شۇ ئۇسۇل بىلەن ئۆلتۈرۈش توغرۇلۇق يوليورۇق بەرگەن دېگەنلەرنى سەبىخە خۇددى كۆزى بىلەن كۆرگەندەك سۈرەتلىدى: جاللات ياڭ داتۇ — قاشلىرى ئۇزۇن، بۇرنى غۇزمەك، قولىمۇ يوغان، ئۆمرىدە كۈلۈپ باقمىغاندەك سۈرلۈك ئادەم. ئۇ ئون نەچچە جاللات بىلەن قاراڭغۇ ئۆيگە مۆكۈنۈۋالدى. ماۋ زېمىنلارنى ساقچىلار ئۇ ئۆيگە بىر - بىردىن ئىتتىرىپ كىرگۈزدى. ياڭ داتۇلار كىرگەنلەرنى بىر - بىردىن تۇتۇپ ئارغامچا بىلەن بوغۇپ ئۆلتۈردى.

— سەن بىلىدىغان چېن شۇيىڭ، سۇ زۇشىن، ما جاۋ، ياۋ جىجۇڭ، زاڭ گوفېڭلارمۇ شۇ چاغدا ئۆلتۈرۈلگەن!

ئۇلار جىمىپ قېلىشتى. نۇرىنىڭ كۆز ئالدىدىن جۇ بىڭ نازىرىنىڭ كۈلۈپلا تۇرىدىغان خۇشخۇي چىرايى ئۆتتى. ئۇ پەرد-

شان هالدا سۆزلىدى:

— شېڭ شىسەي يالغان ئەنزە ياساشقا ئۇستىكەن. غوجانىياز هاجىلارنى خائىن دەپ تۇتقاندا، ئۇيغۇرلارنىلا ئۆلتۈرىدىغان ئوخشايدۇ دەپ ئويلىغانىدىم. ئۇ خەنزۇلارنىمۇ، كوممۇنىستىك پارتىيىنىڭ رەھبەرلىرىنىمۇ يالغان ئەنزە توقۇپ ئۆلتۈرۈۋېرىدىكەن!

— ئۇ ھېچكىمگە يۈز - خاتىر قىلمايدۇ. دۇ جۇڭيۈەن دېگەن كىشى شېڭ دۇبەن بىلەن ياپونىيىدە بىللە ئوقۇغان. شېڭ شىسەيگە ئەڭ جىق ياخشىلىق قىلغان ئادەم. شۇ ئادەممۇ شېڭ شىسەينىڭ تەكلىپى بىلەن شىنجاڭغا كېلىپ، شىنجاڭ شۆيۈەنگە مۇدىر بولغان. شۇ كىشىنى پارتىيە ئەزاسى بولمىسىمۇ يوشۇرۇن پارتىيە ئەزاسى دەپ قولغا ئالدى. لېكىن ئۆلتۈرەلمەي، ئۇقۇشماسلىق بوپتۇ دەپ تۈرمىدىن چىقىرىۋالدى. ئۇنىڭغا زىياپەت بېرىپ، زەھەر سېلىنغان هاراق ئىچىرىپ ئۆلتۈرۈۋەتتى. نېمە قىپتىكەن دەمسىزا؟ ئۇ بىر ئادىل زات. شېڭ شىسەيگە تولىمۇ جىق ئادەم ئۆلتۈردۈڭ، بۇ قىلمىشىڭ هاكىمىيىتىڭگە زىيانلىق دەپ نەسىھەت قىلغان، سىلەرنى بىلىدىغانلارنى ساق قويمايدۇ شۇ!

نۇرى سەبىخەگە قارىدى. قىزنىڭ هېلىقى چىرايلىق كۆزلىرىدە تىل بىلەن چۈشەندۈرگىلى بولمايدىغان، پەقەت سەزگۈر يۈرەكلا سېزەلەيدىغان بىر خىل يوشۇرۇن قۇۋلۇق بار ئىدى. ئۇ ھەممىلا نەتىجە ئەقىل - ئىدراكنىڭ مەھسۇلى دەيدىغان پەلسەپىگە ئېتىقاد قىلغۇچىلاردىن بولۇپ يېتىلمەكتە ئىدى. سەممىيلىك ئىنسانلار ئۈچۈن قىممەتلىك بايلىق بولسىمۇ، ئۇ هايات يولىنى يورۇتقۇچى ماياك ئەمەس، ئۇ بىر خىل قورال، پەرداز بۇيۇمى، سەن ئۇنى ئەقىل - پاراسىتىڭ ئۈچۈن ئىشلەت، دەيدىغان بىر تۈركۈم ياشلار تۈرىگە كىرگەنىدى:

— مېنىڭ بىلىشىمچە، شىنجاڭ قۇرۇقلۇق ئارمىيىسى

ئوفىتسېرلىرى مەكتەپنىڭ تەلىماتى : جاپا - مۇشەققەتكە چىداش ، كۆيۈمچان ، سەمىمىي بولۇشقۇ - هە ؟

— سىز ئۇنى نەدىن بىلىۋالدىڭىز ؟

— قۇربان بۇرهانىدىنوف دەپ بەرگەن .

— هە ، ئۇ قاچقۇن هازىر ئالمۇتىدا . بىلەمسىز ، هازىر ئالمۇتىدا ، فرونزىدا سىلەرنىڭ ئون ئىككى تەشكىلاتىڭلار بار . ئۇلار قوراللىنىپ كىرمەكچى !

— گەپنى ئېلىپ قاچماڭ ، — دېدى نۇرى سوغۇقلا قىلىپ ، — مەن ئۆز ۋاقتىدىكى سۆيۈملۈك قىز ، مەن چىن يۈرىكىمدىن ياخشى كۆرگەن قىز سەبىخە بىلەن ئەمەس ، ئوفىتسېرلار مەكتىپىنىڭ 5 - قارارىنى پۈتتۈرگەن شىڭ دۇبەننىڭ ئوفىتسېرى بىلەن سۆزلىشىۋاتىمەن .

— ئىككىسى بىر ئادەم . سىز بۇرۇنقىسى ئۆلدى ، ئۇ يوق دېمەكچىمۇ ، ياق ، ئۇ هايات ، ئۇ يېتىلدى . ئۇ مەكتىپىنىڭ تەلىمىگە سەمىمىي ، كۆيۈمچان ، سادىق !

— كىمگە ؟

— خەلقىمگە !

— ياق ، ئۆزىنى يېتىشتۈرگەن هۆكۈمەتكە !

— باشتا دېدىم ، مەن ئورنۇمدىن پايدىلىنىپ ئۆز غايەم ئۈچۈن كۈرەش قىلىمەن !

— ئۇنداقتا ، سەمىمىيلىك ، كۆيۈمچانلىق ساختا بولۇپ قالامدۇ ؟

— ساختا - يالغان ، سەمىمىي - سادىق دېگەنلەرگە مەن ئىشەنمەيمەن . سىزچۇ ؟ مەن بىلەن يېقىن ئۆتكەن تۇرۇپ سىڭلىمنى بىر كېچە قۇچاقلاپ ياتتىڭىز ، بۇلارنى سەمىمىيلىك بىلەن چۈشەندۈرەلەمسىز ؟ مەنغۇ ئىلاجىسىز ، سىزچۇ ؟ قىساس ئۈچۈن شۇنداق قىلدىڭىزمۇ ؟

— هەرىكەتنىڭ هەممىسىلا مۇهەببەتكە بېقىنىۋەرمەيدۇ .

پەۋقۇلئاددە شارائىت پەۋقۇلئاددە هەرىكەتنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ !

— مەن بۇنى چۈشىنىمەن . لېكىن سىز مېنى يامانلاشقا هەقلىق ئەمەس . كۆزلىرىڭىزدىن مۇز ياغىدۇ ، هېچبولمىسا مېنىڭ سىز ئۈچۈن ياشاۋاتقىنىمنى ئېتىبارغا ئېلىشىڭىز كېرەك ئىدى !

— كىم ئۈچۈن ياشاۋاتقىنىڭىزنى تىل بىلەن ئەمەس ، هەرىكەت بىلەن ئىپادىلىمىدىڭىز تېخى !

— مېنىڭ پۇت - قولۇم باغلاقلىق ، مەن هەربىر هەرىكىتىمگە جاۋابكار . ناهىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ رازۋېدكا بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقىمەن . ئۇرۇمچىگە پات - پاتلا بېرىپ كېلىمەن . مەن ئۇلارنى ئىشەندۈرۈش ئۈچۈن قانچىلىك قۇربانلارنى بەردىم ، بىلەمسىز ؟ مېنىڭ روهىمدىن باشقىسى هەممىسى باشقىلارنىڭ . شۇنىڭ ئۈچۈن مەن سىزنى هېچنېمە بىلەن ئىشەندۈرەلمەيمەن !

قىز بۇقۇلداپ يىغلىۋەتتى . ئۇ بېشىنى ئىككى تىزىغا قويۇپ قاتتىق سىلكىنىپ يىغلىدى ، نۇرىنىڭ ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىدى . ئۇ ئاخىر قولىنى ئۇنىڭ بېشىغا قويۇپ :

— يىغلىماڭ ، ياق يىغلىۋېلىڭ ، يىغىڭىزدا سەمىمىيلىك باردەك قىلىدۇ ! — دېدى .

ئۇنىڭ قوللىرى قىزنىڭ بېشىغا قويۇلغاندا باغ ئىشىكىدە پەرىخە پەيدا بولدى . ئۇ نە ئالغا مېڭىشنى ، نە كەينىگە يېنىشنى بىلمەي قېتىپلا قالدى . ئون يەتتە ياشلىق ئوتلۇق يۈرەك ئاشۇ يىگىتنى كېچە - كۈندۈز سېغىنغان ئەمەسمىدى ، ئۇنىڭ قوللىرى نەدە ؟ ئۇنىڭ قەلبىدە نەپرەتكە ئورۇن قالمىغانمىدۇ - هە ؟ ياق ، ئۇنى ئاۋۇ ئېزىتقۇ ئازدۇرۇۋاتىدۇ . ئۇنىڭ قولىدىن هەر بالا كېلىدۇ ، ئۇ هەرقانداق ئادەمنى ئازدۇرالايدۇ . نۇرى پەرىخەنىڭ ، ئۇنى كىمدىكىم تارتىۋالىمەن دېسە هاياتىنى تىكىپ

ئېلىشىدىغانلىقىنى بىلىدۇ. ھېلىقى چاغدا نۇرى ئۇنى قازاق ئۆيىدە بىر كېچە قوچاقلاپ، سۆيۈپ چىقتى. ئۇ پەرىخەنى سۆيگەندە ئۇنىڭ ئىسسىق لەۋلىرىدىن قەسەم چىققان. ئۇ پەرىخەدىن باشقا ھېچكىمنى سۆيمەيدۇ. پەرىخە نۇرى ئۈچۈنلا يارالغان، شۇنىڭ ئۈچۈن ياشايدۇ. نۇرى — چىرايى، بەدەن فىگۇرىسى تەڭداشسىز گۈزەل يىگىت، ئۇ ئەقىل - پاراسەتتە ھەم شۇنداق. ئىرادە - غەيرەتتىمۇ ھەم چىرايلىق - ئەقىللىق، ئىرادىلىك بولۇش ھەممىلا يىگىتلەرنىڭ قولىدىن كېلىۋەرمەيدۇ. بەلكى بىرلا نۇرى شۇنداقتۇر. بۇنداق يىگىتنى كىم تالاشمايدۇ. مۇنۇ سەبىخە ئۇنىڭ خىلىمىدى؟ ئۇ بىر ھىيلىگەر، بۇلغانغان، قورقۇنچلۇق ئايال. ھازىر پەرىخەنىڭ قەلبىدىكى ھەدە — سەبىخە مەۋجۇت ئەمەس، ئۇنىڭ ئەڭ ئەشەددىي دۈشمىنى سەبىخە ئىسىملىك جادۇگەرلا مەۋجۇت. پەرىخە ئانىسىنىڭ ئۇنى نېمىشقا ھىمايە قىلىدىغانلىقىنى چۈشەنمەيدۇ. بالا بولغىنى ئۈچۈنمۇ ياكى ئۇنىڭ پەرىخە بىلمەيدىغان ئانىغا ياقىدىغان ئىشلىرى بارمىدۇ؟ پۇل بېرىدۇ، ئولتۇراق ئۆي ئېلىپ بېرىدۇ، ئانىلار بالىلىرىنىڭ سوۋغىسىنى بەكمۇ قەدىرلەيدۇ، بەلكى شۇنىڭ ئۈچۈندۇر، ياق، پۇل دېگەننى كىم ئەكىرەلمەيدۇ؟ پۇل سەمىمىيلىك، ساداقەتنىڭ بەلگىسى ئەمەس...

نۇرى ئورنىدىن تۇردى - دە، چاقچاق قىلىپ:

— ئوفىتسېرلەر مەكتىپىنىڭ ئون ئىككى ماددىلىق نىزامىدا يىغا يوق، سىز نىزامغا خىلاپلىق قىلىۋاتىسىز! — دېدى.

— پەۋقۇلئاددە شارائىتتا پەۋقۇلئاددە ھەرىكەت شەكىللىنىدۇ، — دېدى سەبىخەمۇ ئورنىدىن ھەربىيلەرگە خاس چەبدەسلىك بىلەن دەس تۇرۇپ، — بەلكى ئەڭ ئاخىرقى يىغام بولۇپ قالار، مەن جاھانگىرلىككە قارشى ئارمىيە جەڭچىسى بولغاندىكىن كۆز يېشىمنى كۆرسەتمەسلىكىم لازىم ئىدى!

سەبىخەنىڭ ھەرىكىتى، سۆزى، پىكىر قىلىشى ھېلىقى

ئابدۇمەرمىڭبېگىنىڭ بېغىدا تۇنجى قېتىم نۇرىنىڭ يۈرىكىدە مۇھەببەت يالقۇنى پەيدا قىلغان قىزغا زادىلا ئوخشىمايتتى. بەدىنىدە شۇنچە چوڭ ئۆزگىرىشلەر بولغان قىزنىڭ ھېسسىيات ساپلىقى بولۇشى نۇرىغا ئىشەنچلىك ئەمەس، پەرىخە — ئۆز ۋاقتىدىكى سەبىخە. ھازىرقى سەبىخە مۇھەببەتنى سىياسىي سودا بىلەن ئارىلاشتۇرۇۋالغان، پۇختا تەربىيىلەنگەن ساقچى. بەلكى ئۇ نۇرىنى قورال قىلىپ بىرەر مەقسەتكە يەتمەكچىدۇر، بەلكى ئۇ ئۆزىنى نۇرىنى باشقا بىر يولغا باشلىيالايدىغان قابىلىيەتكە ئىگە ھېسابلايدىغاندۇر، ھايات يولىنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى قىسمىنى ئوڭۇشلۇق مېڭىشىتا بەلكى ئۇ نۇرىدىن بىرەر ئىشتا پايدىلىنار.

نۇرى ئۆز خۇلاسىسىگە ئىشىنىپ ھوشيار بولۇشقا ئۆزىنى ئاگاھلاندۇردى. پەرىخە كېلىپ:

— ئاپام بىچارە سىزنى دەپ كاتلېت، قولداما تەييارلىدى، تاماق تەييار بولدى! — دېدى تەستە كۈلۈمسىرەپ.

— ئاپامنىڭ كۆڭۈل ئىزدەيدىغىنىزە، — دېدى سەبىخەمۇ قاقاقلاپ كۈلگىنىچە، نۇرىنى ئاستا قولتۇقلاپ، — يادىڭىزدىمۇ، بىزنىڭ ھېلىقى مىڭبېگى ئېلىپ بەرگەن ئۆيىمىزدە، سىز قولداما يەپ ناھايىتى ماختىغانتىڭىز، سىز بەك خۇش بولغانىدىڭىز - ھە؟

— مېنىڭ خۇشاللىقلىرىم يادىڭىزدىكەن - دە؟

— ھېلىقى چانا، قاسىم مىرابنىڭ ئۆيى، چاندا ئوقۇغان شېئىرلىرىڭىز... ئۇنداق خۇشاللىق تەكرارلانمايدۇ. سىڭلىم پەرىخە، سەن بۇنى ھېس قىلالمايسەن.

— بەلكى ساڭا تەكرارلانماس، ئەمما مېنىڭ خۇشاللىقلىرىم تېخى ئالدىمدا، ھەدە! — دېدى پەرىخە كۆپ رومان ئوقۇپ يېتىلدۈرگەن تىل ماھارىتىنى ئىشقا سېلىپ، — نۇرى ئاكام ئۇنتۇپ قالغان خۇشاللىقلارنى ئېسىگە سالغىنىڭ ساڭا خۇشاللىق

بولغىنى بىلەن نۇرىكامغا ئازاب. راست ـ ھە نۇرىكا؟

پەرىخە نۇرىنىڭ سول قولىنى ئىككى قولى بىلەن تۇتۇپ سۇركىلىپ ئەركىلىدى. نۇرى ئىككى قىزنىڭ بەس ـ بەس بىلەن چىڭ سىقىشلىرىغا پەرۋاسىزلىق بىلەن جىم تۇرۇپ جاۋاب قايتۇردى. ئۇنىڭ بەدىنى ھەم كۆيمەكتە، ھەم مۇزلىماقتا، ئۇ كىمگىدۇر سۇركىلىشنى، كىمدىندۇر ئۆزىنى قاچۇرۇشنى خالايتتى. لېكىن ئوڭ ياكى سول قولىنىڭ قايسىسى ئوتتا، قايسىسى مۇزدا ئىكەنلىكىنى پەرق قىلالمايتتى. ئۇ: «قەلبىدە مۇھەببەت ئوتى باركەن، بۇ ئوتنى چۇخچىلاۋاتقىنى قايسىسى؟» دەپ ئۆز ـ ئۆزىدىن سورىدى.

ھويلىدىكى يوغان ئۈجمە دەرىخىنىڭ ئاستى پاكىز سۈپۈرۈلۈپ، يەرگە سۇ سېپىلگەن، ئۈستەلگە سېلىنغان داستىخانمۇ ئاجايىپ چىرايلىق: ئاق خەسىگە گۈللەر ۋە گۈللەر ئارىسىدىن بىر نېمە ئىزدەۋاتقان كېپىنەك كەشتىلەنگەندى. قېرى قىزمۇ ئالاھىدە ياسانغان، داغ چۈشكەن، قارىقۇمچاق يۈزىنى ئۇپا بىلەن ئاقارتىپ قۇلىقىغا چىرايلىق ھالقا سېلىپ، قارا بوينىغا ئاق مارجان ئېسىۋالغان. ئۇنىڭ كىيىۋالغان كۆڭلىكىمۇ ئاق گىرىپتىشىن، بىر جۈپ كۆكسىنى ئالاھىدە كۆتۈرۈۋالغانىدى.

تۆت ئايال بىر ئەرگە تىكىلىپ ئولتۇرماقتا. ھەممىسىلا ھېلىدىن ـ ھېلىغا ئۇھ تارتىدۇ. بىرلا نۇرى ئىشتىھا بىلەن تاماق يېمەكتە. پەرىخە ۋىلكا ـ ئارىلار بىلەن ھېلىدىن ھېلىغا ئۇنىڭ تەخسىسىگە كاتلېت سېلىپ قويىدۇ، قېرى قىز ھېلىدىن ـ ھېلىغا ئۇنىڭ چېيىنى يېڭىلاپ تۇرىدۇ، بىرلا ئاسىيە ئانا گەپ قىلماستىن ئازاب بىلەن ئاستا تاماق يېمەكتە، سەبىخە بولسا ئارتىسلىق ماھارىتىنى كۆز ـ كۆز قىلىپ بىردە قاقاقلاپ كۈلۈپ، بىردە قىزىق گەپلەرنى قىلىپ، بىردە نامەلۇم ئادەملەرنى دوراپ، يەنە بىردە نۇرىنىڭ، ل. مۇتەللىپنىڭ شېئىرلىرىنى ئوقۇپ ئۆزىنى كۆڭلىدە زەررىدەك غېمى يوق ئادەم قىلىپ

كۆرسىتىشكە تىرىشماقتا.

مانا ئۇ ئۆيگە كىرىپ گارمون ئاچقتى. بىردە تاتار جىرلىرىغا، بىردە رۇسچە، ياۋروپاچە داڭلىق كۈيلەرگە ئوينىتىپ، ھېلىدىن ـ ھېلىغا ئانىسىغا:

— جىرلا ئاپا، ئۇنتۇلغۇسىز بىر خۇشاللىق خاتىرىسى يارىتايلىچۇ! — دەپ قوياتتى. ئانا قىزىنىڭ دېگىنىنى قىلىپ سەل خىرقىراپ قالغان ئاۋازى بىلەن جىرلايتتى، ناخشا ئېيتىشاتتى، قاقاقلاپ كۈلەتتى ... مانا نىلقا ئاسمىنىدا تولۇن ئاي پەيدا بولدى. قاش دەرياسى گارمون بىلەن بەسلەشمەكتە، يۇلتۇزلار قىزلاردىن گۈزەللىك تالاشماقتا. گارمون ئادىنوچكىغا ئوينىۋىدى، ئاسىيە ئىختىيارسىز ئورنىدىن تۇرۇپ قاقاقلاپ كۈلۈپ، قولىدىكى قولياغلىقىنى ئوينىتىپ، پۇتىنى چاققان ـ چاققان يەرگە ئۇرۇپ قويۇپ، كۆزلىرىنى يېرىم يۇمۇپ ئويناپ:

— باللىرىم، مەن قازاندا، بوۋامنىڭ داچىسىدا! ئويناڭلار، ئوينىۋېلىڭلار، ئۆزۈن بولدى ئوينىمىغىلى، جەم بولغاندا قانغۇچە كۈلۈۋالايلى، ئوينىۋالايلى! — دېدى.

ئۇنىڭ چاقىرىقى بىلەن ئۇلار راستلا قانغۇچە ئويناشتى ...

يېرىم كېچە، جاھان جىمجىت، نۇرى يازلىق چايخانىدىكى سۇپىدا، ئاسماندىكى ئولتۇرۇپ كېتىۋاتقان ئايغا قاراپ يېنىچە ياتماقتا. بۇ ئاي كىمگە ئوخشايدۇ؟ ياشلىقتا خاس ئىنساني مۇھەببەت بىلەن خوشلىشىۋاتقان سەبىخەگىمۇ ياكى نېمىنىدۇر ئەلدىن يوشۇرۇپ ئۇ دۇنياغا ئېلىپ كېتىۋاتقان مۇختەر بايغىمۇ؟ مۇختەر باي ھەر قېتىم نۇرىنىڭ ئانىسىنىڭ قەبرىسىگە كەلگەندە تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ يىغلايتتى. «نېمىشقا؟» دەپ سورايتتى نۇرى ئۆزىدىن. چۈنكى ئۇنىڭ ئانىسى «قاۋان!» دەپ چوڭ دادىسىنى دائىم ئارقىسىدىن تىللايتتى. نۇرى چوڭ بولۇپ ھەممە ئىشنى باشقىدىن ئويلاپ، باشقىدىن خۇلاسە چىقارماقتا ...

ئۇنىڭ كۆزى ئەمدىلا ئۇيقۇغا كېتىۋىدى، بىر نازۇك قول

ئۇنىڭ يۈزىنى سىيپىدى ، ئۇ چۆچۈپ ئويغاندى :

— كىم ، ئۇنداق قىلماڭ !

— بۇ مەن ، پەرىخە ! — قىز ئۇنىڭ قوينىغا كىردى .

ئۇ ئىتتىرىشكە ياكى ۋارقىراشقا ئۈلگۈرەلمىدى . ئاي قاراڭغۇسى ، قىزنىڭ پۈتۈن بەدىنى ئۇنىڭ بەدىنىگە ھەم چاپلاشقان . قىز ئۇنى ھازىر يەۋېتىدىغاندەك سۆيمەكتە ئىدى ...

نۇرى خېلىدىن بېرى ئايال بەدىنى بىلەن ئۇچراشمىغان . ئۇنىڭ ئەقىل كونتروللۇقى ئاجىزلاشتى . قىز ئۇنىڭ بەدەن ئىشتىھاسىنى چۈشەنگەندەك ، ناھايىتى لەززەتلىك قىلىقلار بىلەن قاۋۇل يىگىتنىڭ ئاستىغا چۈشتى ...

بىر مىنۇتتىن كېيىن نۇرى ئاستىدا راھەتلىنىپ ئىڭراپ لەززەت ئېلىۋاتقان پەرىخە ئەمەسلىكىنى سەزدى . لېكىن ئۇ كېچىككەنىدى . پۈتۈن بەدەن جىسمانىي لەززەتكە قانغاندىن كېيىن ئۇ :

— تېز يوقال ، ئېزىتقۇ ! — دېدى .

قىز ئۇنى چىڭ قۇچاقلىۋېلىپ :

— پەرىخە كىرگەن بولسا شۇنداق دەيتتىڭمۇ ؟ — دېدى قۇلىقىغا پىچىرلاپ . نۇرىنىڭ بەدىنى شۈركەندى . ئۇ مۇز بىلەن ئوتنىڭ پەرقىنى شۇ چاغدىلا بىلدى . يېنىدا ياتقىنى مۇز ئىدى ، ئۇنى خاتالىشىپ ئوت دەپ ئۆزىنى قاقلاپتۇ ، لېكىن ئۇ كېچىككەنىدى . ئۇ سەبىخەنى ئىتتەردى . سەبىخە سۆپىدىن چۈشۈۋېتىپ :

— بىلىپ قوي ، بالاڭ مېنىڭ بەدىنىمدە چوڭ بولىدۇ ! — دېدى .

نۇرى ئۇنى ئۆزىتىپ تۇرۇشىغىلا ئۇنىڭ بېشىدا غالىلداپ

تىترەپ پەرىخە پەيدا بولدى :

— سىز ... سىز ئۇنى !...

قىز يۈزلىرىنى توسۇپ نۇرىغا كەينىچە يۆلەندى ۋە ئازاب بىلەن يىغلىدى .

— ھېچنېمە بولمىدى ، مەن ئۇنى سۆپىدىن ئىتتىرىپ چۈشۈرۈۋەتتىم ! — نۇرى يالغان ئېيتتى . ئۇ مانا ھازىرلا يالغاننىڭ بىر ئۇلۇغ كۈچ ئىكەنلىكىنى سەزدى .

قىز ئۇنىڭغا «يالت» قىلىپ بۇرۇلۇپ قارىدى ۋە ئاستا قوللىرىنى بوينىغا سوزدى . نۇرى ئۇنىڭ ئىنچىكە ، نازۇك بەللىرىدىن چىڭ قۇچاقلاپ سۆپىغا ياتقۇزدى ، قىز گويا جانسىزدەك ، ئۇ غالىلداپ تىترەيتتى ، ھاياجاندىن تېز - تېز نەپەس ئېلىپ :

— ئۇنداق ، ئۇنداق قىلمايلى !... — دېدى .

— ھېچنېمە قىلمايمەن ، قاراڭ ، سۆبھى كۆتۈرۈلدى !

نۇرى ئۇنى ئاستا سۆيۈپ قويدى ، قىز تەشنالىق بىلەن لەۋلىرىنى يەنە تەڭلىدى ، نۇرى ئۇنى بېلىدىن تۇتۇپ ئاستا ئورنىدىن تۇرغۇزۇپ ، يۈزىنى يۈزىگە يېقىپ قۇلىقىغا :

— كەلگۈسىدە... ، — دېدى ۋە سۆپىدىن چۈشۈپ باغقا يۈگۈرۈپ كەتتى . نۇرى يوتقاننى بېشىغا پۈركەپ يېتىپ :

— يەنە بىر يېڭى ئازاب... — دېدى .

ئەتىگەنلىكى ھەممىسى ئۆز ئىشلىرىغا مېڭىشتى . نۇرى مېڭىش ئالدىدا ئاسىيە ئۇنى يالغۇز يەرگە تارتتى .

— بالام ، — دېدى ئۇ نۇرىنىڭ قوللىرىنى مېھرىبانلىق بىلەن چىڭ تۇتۇپ ، — سېنى ئۆز بالام ھېسابلايمەن . قىزلىرىمنىڭ ئىشلىرى ماڭا بەش قولدەك ئايان . پەرىخە تولىمۇ ياخشى بالا بولدى ، ئۇنىڭ بەختى ئالدىدا . سەبىخەگە ئىچىم ئاغرىيدۇ ، ئۇ بىچارە ، چىدىمايمەن . بالام ، ئاشۇ قىزىمنى بەختلىك قىل ، قولۇڭدىن كېلىدۇ !

نۇرىنىڭ قارىشىچە ، ئۆز بەختىنى باشقىلارنىڭ قولىدىن ئىزدىگۈچىلەر راستىلا بىچارە ، ئۇنىڭ بىچارىلەرگە نىسبەتەن كۆڭلىدە تۇنجى قېتىم نەپرەت پەيدا بولدى .

ئىلقا شەھرىنىڭ سىرتىدىكى ئاغىنىسىنىڭ ئۆيىدە ئىككى ھەمراھى بىلەن تۇرۇۋاتقان غېنى باتۇر نۇرىنى سوغۇقلا كۇتۇۋالدى :

— گۆردىن ئەمدى چىقتىڭمۇ ؟ قايسىسى بىلەن كۆڭۈل ئاچتىڭ ؟ بوشاپ كېتىپسەنغۇ ، چوڭى كۇتۇۋاپتۇ — دە !

— ھەئە ! — نۇرىمۇ سوغۇقلا جاۋاب بەردى . ئۇ غېنى ئاكىسىغا يالغان گەپ قىلمايتتى .

— ھازىرلا يولغا چىقىمىز ، كۆكقامىر تېغىدا يازنى ئۆتكۈزۈۋالساق ، پاتىخلارمۇ كېلىپ قالار ، مېنىڭ ئىچىم پۇشۇپ ئۆلەي دېدىم . قېچىپلا يۈرىمىزمۇ ؟ قىرىپ باقايلى ، قوغلاپ باقايلى ، شەھەر سوراپ باقايلى — دە ! ھە راست ، ئورۇسلار گېرمانلارنى قوغلاپ نەگە ئاپاردى ؟

— ھازىر لېنىنگراد شەھرىدە قاتتىق جەڭ بولۇۋاتىدۇ !

— نېمە قىلىۋاتىدۇ شىڭ دۇبەن دېگەن قاسساپ ؟

— ئۇ ھە دەپ گومىنداڭ پىرقىسىنى قۇرۇۋېلىپ تەشۋىق قىلىۋاتىدۇ ، گومىنداڭنىڭ ئەسكەرلىرى شىنجاڭغا كىرىۋاتىدۇ .

— لېنىنىڭ تۇغۇلغان شەھىرىمۇ لېنىنگورد دېگىنىڭ ؟

— ياق ، روسىيىنىڭ بۇرۇنقى پايتەختى ، موسكۋادىن چوڭ شەھەر . نېمىسلار ئۇ يەرنى قورشىۋالغىلى ئىككى يىلدىن ئاشتى . ھەر كۈنى سەككىز — توققۇز يۈز ئايروپىلان ، مىڭدەك زەمبىرەك ، تانكا بىلەن بومباردىمان قىلماقتا . گىتلېر بۇ شەھەرنى يوق قىلىۋېتىشكە بۇيرۇق بەرگەن .

— نەچچىلىك ئەسكەر بىلەن قورشىدى ؟

— ئۈچ — تۆت يۈز مىڭ !

— ۋاي — ۋۇي ، پۈتۈن غۇلجا خەلقىدىن جىق دېگىنە ؟

— بۇرۇن ۋوروشىلوف دېگەن مارشال باش قوماندان بولۇپ شەھەرنى مۇداپىئە قىلىۋاتاتتى . ستالىن ئۇنىڭ ئورنىغا ژۇكوف دېگەن گېنېرالنى قويدى . ژۇكوف ھەم باتۇر ، ھەم دانا !

— مەنچۇ ؟ راستتىن دېگىنە ، مەنچۇ ؟

— سەن باتۇر ، مەرگەن ، لېكىن دانا دېيىشكە بولمايدۇ .

— ھا — ھا — ھا !··· جالاپنىڭ ··· ھە ، ئاغزىمنى بۇزماي جۇمۇ ، راست گەپ قىلدىڭ ، مەن دانا ئەمەس ، پاتىخ مەندىن ئەقىللىق ، ئەكبەر ئىككىمىز قورقۇمسىز . جەڭدە قايسىسى لازىم ؟

— ھەر ئىككىلىسى . جەڭچى بولۇپ بۇيرۇقنىلا ئىجرا قىلساڭ باتۇرلۇق زۆرۈر . كوماندىر بولساڭ كاللا بولمىسا بولمايدۇ .

— ھا — ھا··· ئايۇۋلى سايدا ئۆلگىلى تاس قالدىم . پاتىخ بولمىغان بولسا ئۆلەتتىم . بىلىسەنغۇ ، بىر ماشىنا ئەسكەر بىزنى تۇتقىلى كەلدى . ئەسكەرلەر ماشىنىدىن چۈشكىلىۋاتسا مەن ئوق مىلتىقى بىلەن بىرىنى ئېتىپ ئۆلتۈرۈپ ئاتلىنىپ ھۇجۇمغا ئۆتتۈم . پاتىخ ئېتىمنى ئېتىپ يىقىتىپ مېنى ساقلاپ قالدى . ئەسكەرلەر ئوق دېگەننى ياغدۇرۇۋەتتى . پاتىخ يىقىتىۋەتمىگەن بولسا ئوقتا قالاتتىم ھا — ھا ···

— كېيىن قېچىپ يۈرۈپ ، يىراقتىن ئېتىپ دۈشمەننىڭ ئەسكەرلىرىنى ئۆلتۈرۈپ ، قالغىنىنى قاچۇرۇۋەتتۇق . ئوتتۇز ئەسكەرنىڭ ئونىنىلا ئۆلتۈرسەڭ يىگىرمىسى قېچىشنىڭ كويىغا چۈشىدۇ — دە !

— بىز ئېتىشنى بىلگەن بىلەن سوقۇشنى تازا بىلمەيمىز !

ئۇلار ئاتلاندى . تاغ خېلى يىراق ، ئۇلار ھوشيارلىق بىلەن مىلتىقلىرىنى بەتلەپ دۆمبىلىرىگە ئېسىۋېلىشتى .

غېنى ئات مىنىۋالسا زادى ئاستا ماڭمايدۇ . ئۇلار قاش

دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىنىغا قارىتىپ چاڭ - توزان توزۇتۇپ ئاتلىرىنى قويۇۋېتىشتى.

مەھەللىلەردىن ئۆتكەندە بىر توپ ئىت ئۇلارنى قوغلىدى.

— توختا! — دېدى غېنى تۆت ئاتلىققا بۇيرۇق بېرىپ.

مەسچىت ئالدىدا بىر توپ ئادەم تۇراتتى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بىر ئەسكەر، ئات مىنگەن ئىككى يايى بار ئىدى. ئەمەلدار سىياقىدىكى بىرى ئادەملەرگە قامچىسىنى پۇلاڭلىتىپ سۆزلەۋاتاتتى:

— ھەر ئون قويغا بىر قوي، يارىتىپ ئالىمىز، بۇ دېگەن چۆپ ئۇچى ھەققى!

— ھېچقىسىز، چۆپنى سەن تەرگەنمىدىڭ؟

تۇيۇقسىز تىل ئاڭلىغان ئەمەلدار يېنىغا بۇرۇلۇپ قوراللىق ئادەملەرنى كۆرۈپ ھودۇقتى:

— بۇ ... بۇ دېگەن شىڭ دۇبەننىڭ بۇيرۇقى ... چۆپ ئۇچى ... مەن يۇزبېگى ... مانا شەڭگەن يامۇلنىڭ ئادەملىرى ...

— دۇبىنىڭگە ئېيت، چۆپ ئۇچى ئالغۇچە خايامنىڭ ئۇچىنى ئالسۇن، ۋۇي ئاناڭنى!...

— ۋۇي...

— ھا - ھا - ھا!...

— سىز كىم؟ — يۇزبېگى قورقۇپ سورىدى، — غېنى باتۇرغۇ دەيمەن، ھۆكۈمەت سىزنى ئىزدەپ يۈرىدۇ، تۇتۇۋالسا...

— ھۇ ئاناڭنى!

غېنى قورالىنى ئېلىپ ئۇنىڭغا قارىتىپ ئوق ئۈزدى. ئۇنىڭ قالپىقى ئۇچۇپ چۈشتى. ئەسكەرلەر بىلەن يايىلار ئاتلىرىنى شەھەر تەرەپكە توغرىلاپ دۈمتتى. غېنى ھەمراھلىرىغا:

— ئېتىڭلار! — دېۋىدى، نۇرى ئۇنىڭغا:

— ئەقىل مەشەدە ئىشلىنىدۇ، غېنىكا! — دېدى ۋە ئىككى ھەمراھىغا قورال ئالغۇزمىدى.

جۇل - جۇل كىيىملىك دېھقانلار قاقشىغىلى تۇردى:

— تۈگىمەيدىغان سېلىق بىزنى مۇكچەيتىۋەتتى!

— لەڭ بۇلتۇرقىدىن ئاشتى!

— ئالتە بالا زاك يەمدۇ؟

— ساناپ باقسام ئالۋاڭ - سېلىق ئون ئىككىگە يېتىپتۇ!

— خەي پۇلى دېگىنى نېمىسى؟

— غاڭزا پۇلىمۇ ئالغۇدەك!

— ئەمدى قوڭىمىزنىمۇ ئېتىپ قوي دەيدىغان ئوخشىمامدۇ!

— ياشىغۇچىلىكىم قالمىدى.

— يۇزبېگى، ھەي ماناپباي ئوق بېشىڭىزغا تەگمەپتۇ، بۇ ئادەم مەرگەنىكەن، قالپىقىڭىزدىن تۆڭلۈك ئېچىپ قويۇپتۇ ناھايىتى!

— يۇزبېگىلىكىنى چېكىسىگە تاڭسۇنا، بۇياققا قارىسا دېھقان زارلاۋاتقان، دېمىسىمۇ راست، كۆن تەس! ئۇياققا قارىسا ھۆكۈمەت!

نۇرى غېنىنىڭ قۇلىقىغا:

— تېز كېتەيلى، ھازىرلا ئەسكەرلەر كېلىدۇ! — دېدى.

— شىڭ دۇبەننى يوقىتىمەن دېگىنىڭ بىز بىلەن ماڭ! — دېدى غېنى مىلتىقىنى ھاۋادا پۇلاڭلىتىپ، — ئاز قالدى، بۇ ھۆكۈمەتنى يوقىتىمىز!

ئۇلار چىغىر يول بىلەن بىر كىچىك غولغا قاراپ شىمالغا يۈرۈپ كەتتى. ئۇلار كېتىپلا راست دېگەندەك بىر ماشىنا توپا توزۇتۇپ يېتىپ كەلدى. ماشىنىدا لىق قوراللىق ئەسكەر بار ئىدى.

— ئۈتتۈر قاچتى، غېنى ئوغرىنىڭ ئۆزى شۇ. مەن تونۇغاچقا ئىككى يايى بىلەن ئەسكەرنى سىلەرگە ئەۋەتكەن!

خەلقلەر ئۆيلىرىگە تاراشتى ، ماشىنا ئۇدۇل شەرققە قاراپ يۈرۈپ كەتتى .

— غېنىكا ، تاسلا قالدۇق ئىش تېرىغىلى !

— ئىش تېرىشتىن قورقساڭ هۆكۈمەت بىلەن قانداق سوقۇشۇسەن ؟

— مىلتىق ئاتقىنىڭ نېمىسى هوي ؟

— يۈرىكىنى مۇجۇپ قويمىساق بولمايدۇ . ئابدۇمەرنى كۆرسەم ئېتىۋېتىمەن .

— بىزنىڭ مەهەللىدىكى ئەپيۈنكەش خىتايلارنى ئېتىۋەتكىنىڭ ياخشى بولدى .

— ئەمدى سەهراغا چىق دېسىلا چىچىۋېتىدىغان بولىدۇ ئەپيۈنكەشلەر !

— ئابدۇمەرنىڭ چوڭ قورۇسى چالا كۆيۈپ قاپتۇ .

— ئابدۇمەر ئەمدى سەهراغا چىقالمايدۇ !

— دادام بىلەن بىر كۈنلا بىللە بولدۇم . ئۇكىلىرىمنى كۆرەلمىدىم ، ئۇلارغا زىيان سالارمىكىن دەپ ئەنسىرەيمەن غېنىكا !

— ئۈرۈمچىنىڭ يولىدا بىزنىڭ ئادەملىرىمىز هازىرمۇ ماشىنىلارنى ئوققا تۇتۇۋاتىدۇ . كەڭسايدا قالتىس مەرگەنلىرىمىز بار جۇمۇ !

— ئەكبەر باتۇر ئۇلاستايدا بولسا مۇنۇ ئەسكەرلەر تۇتۇۋالماس - هە ؟

— سىيىتنىڭ ئادەملىرى بۇ چاغقىچە ئەكبەرگە خەۋەر بېرىپ بولدى . مېنىڭ ئادەم ئۆلتۈرگۈم كېلىپلا تۇرىدۇغۇ تاڭ .

— ساناپ باققانسەن ، قانچىنى ئۆلتۈردۈڭ جەمئىي ؟

— ئون ئۈچ ئاران .

— مەن تېخى ئادەم ئۆلتۈرۈپ باقمىدىم .

— سەن ماڭا قويرۇق بول . باش بولمەن دەيسىنا تېخى .

ئەمما باش دېگەننى يەڭگۈشلەشكە بولمايدۇ - دە . غوجانىياز هاجى دېگەن قالتىس مەرگەنتى دېۋىدىڭ ، هە ؟ مەرگەنلىك بىلەن يۇرت سورىغىلى بولمايدۇ - دە .

— مەرگەنلىك بىلەن دۈشمەننى ئۆلتۈرگىلى بولىدۇ . لېكىن هاكىمىيەت يۈرگۈزگىلى بولمايدۇ . بۇنىڭ ئۈچۈن كاللا كېرەك ، ئاكا !

— بىز قانداقراق هۆكۈمەت قۇرارمىز ، ئۇيغۇرلار بىلەن قازاقلارنى قازان بېشىغا چىقىرىپ قويسا يۇرت سورىيالامدۇ ؟

— سوۋېت ئىتتىپاقى ياردەم قىلىدۇ ، غېنىكا !

— ئۇنداقتا بىزنى ئورۇسلار سورامدۇ ، بىز ئورۇسلار ئۈچۈن قان تۆكىمىزمۇ ؟ بىزنىڭ يېرىمىزنى نەدىن چوڭ دېۋىدىڭا ، هە راست ، گېرمان ، ياپون ، ئىتالىيە دېگەنلەرنىڭ يېرىدىن چوڭ دېۋىدىڭ ، شۇنچە يەرنىڭ هەممىسىنى ئورۇس سورامدۇ ؟

— بىزنىڭ يېرىمىز بىر مىليون ئالتە يۈز مىڭ كۋادرات كىلومېتىر .

— گېرمانىنىڭچۇ ؟

— ئۈچ يۈز نەچچە مىڭغۇ دەيمەن ، بىزنىڭ يېرىمىزغا يەتمەيدۇ .

— گىتلېر دېگەن شۇ يەردىن چىقىپ پۈتۈن دۇنيانى سورايمەن دەيدىكەن - دە ، هېچكىم چىقماي ئورۇسلار تەڭ كەپتۇ - دە ، ئورۇسلارنىڭ يېرى چوڭ - هە ؟

— جۇڭگودىنمۇ چوڭ ، جۇڭگونىڭ توققۇز مىليون ئالتە يۈز مىڭ ، سوۋېتنىڭ يىگىرمە ئىككى مىليون !

— ۋاي - ۋۇي ! ئامېرىكىچۇ ؟

— سوۋېتتىن كىچىك ، جۇڭگودىنمۇ كىچىك !

غېنى باتۇر ئاتتا سىڭايان ئولتۇرۇۋېلىپ يېنىدىكى ئېتىدا تىك ئولتۇرغان ياش يىگىتتىن سىياسەت ، جۇغراپىيە ، تارىخقا دائىر سوئاللارنى توختىماي سورايتتى . ئۇ نېمىنى سورىسا نۇرى

تولۇق، ئوبرازلىق جاۋاب بېرەتتى. يىگىتنىڭ جاۋابلىرىدىن غېنى باتۇر بەكلا خۇشال بولدى:

— ئىچىڭگە شۇ بىلىم قانداق پاتىدۇ ـ ھە، مەن يەتتە قېتىم خوتۇن ئالدىم. بىرىدىنمۇ ساڭا ئوخشاش بىر ئەقىللىق بالا تۇغۇلمىدى. بىز قاشلىقلاردىن مەرگەن، چېلىشچى، ئوغلاقچى، داپچىلار چىقىدۇ، ئەپەندىلەر ئاز چىقىدۇ، قاشقا بارسام بىزنىڭ تۇردىيۇزىنىڭ بىلەرمىنى مەن بولۇپ قالىمەن. ئېگىكى ئاستىدىكى غۇلجا شەھىرىنى كۆرمىگەنلەر مىغ ـ مىغ. يەر تېرىش، ئورما ئورۇش، توشقان قوغلاش، خوتۇن جايلاشنىلا بىلىدۇ. ئاكام ۋىلەم بىر كۈنى مەندىن: «شەھەرگە كىرىمەن، شەھەرگە چۈشىمەن دەيسەن، شەھەر دېگىنىڭ قۇدۇقتەك، كارىزدەك ئوخشامدۇ؟» دەپ سورايدۇ تېخى. يەر دېگەن كەڭ، ئەمما دېھقانلارنىڭ نۇرغۇنى يېڭى ئاشقا يېتەلمەي بايلارغا قەرزدار بولىدۇ، يە ئات ـ ئۆكۈزى، يە ساپان ـ سۆرىمى يوق. پۈتۈن يازنى قارىياغاچ سايىسىدا يېتىۋېلىپ گەپ سېتىپ ئۆتكۈزۈۋېتىدۇ. ئۈچ ـ تۆت خو بۇغداينى ئورۇپ ـ تېپىپ ئورىسىغا كۆمەلمەستىن قاردا قويىدۇ. قىش ـ ياز كىيىدىغىنى شالۋۇر، جۇۋا، پۇرۇم چورۇق، ئۈچ ۋاخ چاي بولسا بولدى، ئېسىل تامىقى كاۋا بىلەن ياڭيۇ قورۇدىقى، بىر مەھەللىدە بىرىمۇ ساۋاتلىق ئادەم يوق. دۇنيادا نېمىلەر بولۇۋاتىدۇ، ھۆكۈمەت نېمىلەرنى قىلىۋاتىدۇ، ھېچكىم، ھېچنېمىنى بىلمەيدۇ. ھۆكۈمەتنىڭ دېگىنىنى قىلىدۇ. ئۆملەپ مېڭىڭلار دېسە ھەئە دەيدۇ، داڭگال يەڭلار دېسە ماقۇل دەيدۇ، بىر ـ بىرىڭلارنى ئۇرۇڭلار دېسە ياق دېمەيدۇ!

— ھا ـ ھا ـ ھا. . . قالتىس ئوخشاتتىڭ، غېنىكا، سەن بىلەن بىللە ماڭسا ئادەمنىڭ كۆڭلى يايرايدۇ. راست ئېيتىسەن، يالغۇز قاشلىقلارلا ئەمەس، ھەممە دېھقانلىرىمىز شۇنداق. ئالتە شەھەردە دېھقاننىڭ كۈنى تېخىمۇ ئېغىر. زاغرا بىلەن سوغۇق

سۇ ئۆمۈر بويى يەيدىغىنى، ياتىدىغىنى داق يەر، كىيىدىغىنى ئۆمۈر بويى ماتا ـ شاتىۋا. شۇنىڭغىمۇ ئېرىشەلمەيدۇ تېخى. شۇنىڭ ئۈچۈن بىزنى يات مىللەتلەر بوزەك قىلىدۇ. شۇنچە يىل مانجۇ سورىدى، ئۇنىڭ ئالدىدا قالماق سورىدى، مانا ھازىر شىڭ دۇبەن سوراۋاتىدۇ.

— بايلىق دېگىنىڭ ئاشلىق، مال ـ قارا، تاغ ـ ئورمان، كۆمۈر، ئالتۇن. . . شۇدۇر ـ ھە؟

— ئۇلارلا ئەمەس. ھازىر مايتاغدىن نېفىت چىقىۋاتىدۇ، ئالتايدىن ئالتۇن، ئۈرۈمچى، غۇلجىلاردىن كۆمۈر، تۆمۈر، مىس، ئاليۇمىن ئوخشاش مېتاللار چىقىۋاتىدۇ. روسۇلوف ئاكامنىڭ دېيىشىچە، شىنجاڭنىڭ يەر ئاستىدا نېفىت كۆپ ئىكەن.

— نېفىت دېگىنىڭ كىرسىنمۇ؟

— بېنزىن، سەلەركە، كىرسىن، قارامای دېگەنلەرنىلا بىلىمىز. ئامېرىكا نېفىتتىن ئاتمىش خىل مەھسۇلات ئالغۇدەك.

— نېمىلەردۇر ئۇ ھە؟

— كۆمۈرمۇ شىنجاڭدا ئەڭ كۆپ، كۆمۈرنى قالايمىز، ئېلېكتر ئىستانسىسىدىن توك ئالىمىز. لېكىن ئەنگلىيىلىكلەر، ئامېرىكىلىقلار كۆمۈردىنمۇ نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئايرىۋالغۇدەك. يەرلىرىمىز مۇنبەت، كەڭرى، مال ـ چارۋا دېگەننى قانچە قىلىمەن دېسەڭ شۇنىڭغا ئىمكان بار، مېۋە ـ كۆكتات، دەل ـ دەرەخ، ئالتۇن ـ كۈمۈش، نېمە دېسەڭ شۇ بار، لېكىن خەلقى نادان، كەمبەغەل، بىچارە!

— ھەممىنى قىلىمىز، زاۋۇت ـ فابرىكا قۇرىمىز، خەلق باي بولىدۇ، ئوقۇيدۇ، دۇنيادىكى ئەڭ قالتىس مىللەتلەردىن بولالايدۇ، راستمۇ ـ نۇرى؟

باياتىن گەپ تىڭشاپ، بېشىنى ساڭگىلىتىپ، يوغان قالپى-

قىنى چۆكۈرۈپ ئاتتا مۈكچىيىپ ئولتۇرغان دېھقان گەپ قوشتى .

— ھوي ، سېنىڭمۇ زۇۋانىڭ باركەنغۇ ، خوتۇننى چۈشىدە بىر نېمە قىلىۋاتامدىكىن دېسەم گەپ تىڭشاپسەن - دە ؟

— غېنىكا ، ئەمما لېكىن بىز بىر پادىشاھ بولۇۋالساق ، قەشقەرلىقلەرنى ئاچىقىپ مۇشۇ بىكار يەرلەرنى بۆلۈپ بەرسەك ، ئۇلار يەر تېرىپ زاغرا بىلەن ماتادىن قۇتۇلىدۇ جۇما ؟

— ئاپاڭ قاشقالىقمۇ ، داداڭمۇ ؟

— ئىككىلىسى قاشقالىق ، مەنلا تارانچى ، غېنىكا .

— كىم بىلىدۇ ، ئاپاڭ تارانچى بىلەن ئويناپ تاپقانمۇ سېنى ، ئاپاڭ چىرايلىق ئوخشىمامدۇ شۇنىڭغا قارىغاندا ؟

— ئاپام پەرىدەك خوتۇن ئىدى ، ئەمما لېكىن ···

— بولدى ماچىلدىما ، ھە خوتۇنۇڭچۇ ؟ چىرايلىقمۇ ؟

— چۈشۈمگە تولا كىرىدۇ ، ئەمما لېكىن ···

— قورقما ، خوتۇنۇڭنى تارانچىلار ساقلايدۇ ، قانچە بالاڭ بار ؟

— ئىككى ئوغلۇم بارتى ، چوڭى بەك ئەقىللىق گۆي !···

— سەن بارغۇچە باللىرىڭ تۆت بولىدۇ . خوتۇنۇڭمۇ ئاپاڭغا ئوخشاش تارانچى تۇغۇشقا ئۇستا ئوخشايدۇغۇ ؟

— ئانامنى بىرنېمە دېسىلىمۇ مەيلى ، خوتۇننى دېمىسىلە غېنىكا ، بىر خۇش بولۇپ كېتەي . غەزىپىمگە پايلىماي ئەللىكبېشىنى ئۇرۇپ سېلىپ بۇ يەرگە كەلدىم ئاكا ، بارسام ماڭا ئۆلۈم تەييار ، خوتۇن بىلەن باللىرىمنى ئويلىمايدىغان كۈنۈم يوق جۇمۇ ئاكا !···

ئۇ يەنە ماچىلداپ يىغلاشقا باشلىۋىدى ، غېنى :

— يالغان دەپ قويدۇم ھوي ساراڭ قاشقالىق ، خوتۇنۇڭغا ھېچكىم چېقىلمايدۇ ، ھەممە ئادەم ئۆز غېمى بىلەن . مۇختەر باي ساق قويمايتتى ، ئەمما ئۇ ھازىر ئۈرۈمچىدە تۈرمىدە ، —

دېدى .

«مۇختەر باي» دېگەن ئىسىم چىقىۋىدى ، نۇرنىڭ يۈرىكى جىغ قىلىپ قالدى .

— سوقۇش تېزرەك بولسىدى ! — دېدى ئۇ «ئۇھ» تارتىپ ، — ھەممە ئادەم مۇرادىغا يېتەتتى . سەمەت ئاكاممۇ يىغلىمايدىغان بولاتتى !

قارىغايلىق كۆرۈندى ، ئۇلار بىر كەڭرى — ياپيېشىل غولغا كىردى . نېرىدا كۈن نۇرىدا يالت - يۇلت قىلىپ بۇژغۇزلىنىپ ئېقىۋاتقان تاغ سۈيى بويىغا ئاپئاق ئۆيلەر تىكىلگەنىدى .

— ئەكبەر باتۇرلار شۇ يەردە ، سېپىتمۇ بار ! — دېدى غېنى تىزگىن سىيرىپ ، تېپچەكلەپ تۇرغان ئېتىنى دىۋىتىپ ، ئۇلار شۇ ياققا يۈرۈپ كەتتى ···

لېنىنگرادتا ھازىر بىنالار ئۆرۈلۈپ ، ئاسماندىن ، يەردىن ھەر كۈنى نەچچە يۈز مىڭ ، ھەتتا مىليون پاي بومبا - زەمبىرەك ئوقلىرى چۈشۈپ ئادەملەر يەر ئاستىدا ، ئېغىر ئىشتىكلەر ئۈچ يۈز ئەللىك گىرامدىن ، ئەسكەرلەر ئىككى يۈز ئەللىك گىرامدىن ، پۇقرالار بىلەن باللار بىر يۈز يىگىرمە بەش گىرامدىن بولكا يەپ ، كۈنلىرىنى ئۆلۈم بىلەن ئېلىشىپ ئۆتكۈزۈۋاتىدۇ . ئۇلارنىڭ ئەقلى ، كۈچى شەھەر مۇداپىئەسىگە بېغىشلانغان . ئۇلار دۇنيادىكى ئەڭ ياۋۇز كۈچ بىلەن ئېلىشماقتا ، بايىقى ئاتلىقلارمۇ ھازىر چېدىر ئىچىدە كەلگۈسىدە بولىدىغان قانلىق جەڭلەر توغرىسىدا سۆزلەشمەكتە . ئۇلار ئۇ كۈچ ۋە زېھنىنى ئۆز يېرىدىن دۈشمەنلەرنى قوغلاپ چىقىرىشقا ، پۈتۈنلەي يوقىتىشقا بېغىشلىغان . لېكىن مۇنۇ ئائىلىدە جەڭ تولىمۇ تارايغان . گويا ئۇ شىرلارنىڭ تالىشىشلىرى بىلەن چېكەتكىلەرنىڭ ئېلىشىشلىرىنى سېلىشتۇرغاندەكلا بىر ئىش .

مانا سەبىخە تاكاسلاپ كىردى - دە ، سومكىسىنى خەت يېزىۋاتقان سىڭلىسىنىڭ بېشىدىن ئارتىلدۇرۇپ نېرىدىكى كار-

ۋاتقا چۆرىدى . پەرىخە ئالىپ قاراپ قويدىيۇ ، ئۈندىمىدى . قېرى قىز يەنە بىر ئۈستەلدە ئولتۇرۇپ كىتابتىن بىر نېمىلەرنى كۆچۈرۈۋاتاتتى . ئۇ قىزىقچىلىق چىقسىدى دېگەندەك قىلىپ مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى .

دۇنيامۇ شۇنداق زىددىيەت ، كۈرەش ـ ئېلىشىش بىلەن تولغان . ھەرقانچە تىنچ يەردىمۇ ھېچبولمىغاندا ئانىلار باللىرى بىلەن ، خوتۇنلار ئەرلىرى بىلەن ، ھەتتا دىۋانە ، ساراڭلارمۇ كەسپداشلىرى بىلەن ئېلىشىدۇ .

ـــ مەن كېتەي ، بۇ سېنىڭ ئۆيۈڭ ! ـــ دېدى پەرىخە يىغلامسىراپ ، ـــ شۇنچە كەڭ يەر تۇرسا ئەتەي قېرىشىپ …

ـــ ھا ـ ھا ـ ھا … بىچارە سىڭلىم ، سىز بىلەن تالاشقۇدەك نېمەم بار ئىدى ، قېرىشمىدىم ، تاشلىدىم شۇ !

ـــ باشقا يەر يوقمىدى ؟

ـــ بۇ دېگەن ئەركىنلىك . ئەركىنلىك دېگەن نېمە ؟ ئۇماق سىڭلىم ، ھېلىقى دانا ئاكىڭىز نۇرمەھەممەتتىن تەرىپىنى سوراپ بىلىۋالمىغان بولسىڭىز مەن دەپ بېرەي : خالىغاننى قىلىش !

ئۇ يالاڭ چاپىنىنى سېلىپ سومكىسىنىڭ ئۈستىگە پىرقىرىتىپ ئاتتى ۋە قېرى قىزغا :

ـــ قاچان كېتىسىز بۇ ئۆيدىن ؟ ـــ دېۋىدى ، قېرى قىز :

ـــ خالىغاندا ، بۇمۇ مېنىڭ ئەركىم ! ـــ دېدى .

سەبىخە يەنە قاقاقلاپ كۈلدى . ئۆيگە ئاسىيە كىردى ـ دە :

ـــ ئىچىڭ پۇشقان بولسا ھېلىقى دەريا بويىدىكى تامغىلىق دېگەن يەرگە بېرىپ كەلگىنە ، قالتىس يەرمەنكە بولۇۋېتىپتەك ، غۇلجىنىڭ نى ـ نى بايلىرى چىقىپتەك ! ـــ دېدى .

ـــ يېڭىلىقكەن ! سېنىمۇ ، پەرىخەنىمۇ ئالغاچ باراي ، بۇ-گۈنلا ماشىنا ئەكېلەيمۇ ؟

ـــ مەن بارمايمەن !

ـــ سىڭلىم ، بەلكى ئۇ يەرگە ئاكىڭىزمۇ كېلىپ قالار !

ـــ سەبىخە !

پەرىخە ئۈچ ـ تۆت كۈندىن بېرى ئۈندىمىدى . ئۇ ھېلىدىن ـ ھېلىغا «ئۇھ» تارتىپ ، مىسكىن ، ئۇيقۇسىز كۆزلىرى بىلەن ئاپىسىغا يىغلامسىراپ قاراپ قوياتتى . ئانا ئون ئالتە ـ ئون يەتتە ياش چاغلىرىدا مۇشۇنداق ئازابلانغان . خىيال ئۇنىڭ بىردىنبىر ھەمراھى ، بىرلا يىگىتنىڭ ئىسمى ئۇنىڭغا ئەڭ كۆڭۈللۈك ئاۋاز بىلىنگەن . ئانا قىزىنىڭ ساراڭ بولۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرىمەكتە ، چۈنكى ئۇ قاچانلا ئويغانسا قىزى ئۇياققا ـ بۇياققا ئۆرۈلۈپ ، ھېلىدىن ـ ھېلىغا ئۇھ تارتىپ ئۇخلىيالمايۋاتقىنىنى سېزىدۇ . مانا ئەقىللىق قېرى قىزلا پەرىخەنىڭ ھالىغا يەتمەكتە . ئۇ ئەپلەپ ـ سەپلەپ نۇرى توغرىسىدا ئۇنى ـ بۇنى دەپ بېرىدۇ . شېئىرلارنى ئوقۇپ نۇرىنىڭ شېئىرلىرى دەپ قويىدۇ . «نۇرى» دېگەن ئىسمنى مىڭ قېتىم ئاڭلىسىمۇ يەنە ئاڭلىغۇسى كېلىدىغان بىچارە قىز يوقىلاڭ باھانىلەر بىلەن نۇرىنىڭ ئىسمىنى ئېغىزىغا ئالىدۇ : «نۇرى ئاكام مۇشۇ كىتابنى ماختىغان» ، «نۇ-رى ئاكام سول قولىدىمۇ خەت يازالايدىكەن» … ئاسىيە قىزى ھەر قېتىم نۇرىنىڭ ئىسمىنى تىلغا ئالغاندا ئىچ ـ ئىچىدىن ئازابلىنىدۇ . مانا ھەدىسى ئەتەي ئۇنىڭ زىتىغا تېگىۋاتىدۇ ، ئاسىيە خۇدادىن ئىلاج بولسا يەنە بىر نۇرى پەيدا قىلىشنى تىلىگىدەك بولدى…

قىزلار ئۆز نامىنى تالىشىۋاتقاندا ، نۇرى غېنى ئاكىسى بىلەن گۆش ـ قىممىزغا تويۇپ شوخ تاغ سۈيىنىڭ ئۇتتۇرىسىدىكى ئۇۋۋا تاشتا ئولتۇرۇپ ، سادىر پالۋان ناخشىلىرىنى ئېيتماقتا ئىدى . بۇ ناخشا غېنىغا تولىمۇ ياقاتتى :

سادىر دەپ ئېتىم يامان ،
ئون بەش ياشتا ئاتالغان .
دەسلەپكى تۇتۇلغاندا
قۇمۇل خانغا پالانغان…

نۇرى تۇرمىدىكى مۇختەر باينى ئەسلىمەكتە. ئۇ گويا چوڭ
دادىسىغا ناخشا ئېيتىپ بېرىۋاتىدۇ. شۇڭا ناخشىسى تولىمۇ
ھېسسىياتلىق...

29

... ھاك، ماي، كىسلاتا، يەنە ئاللىقانداق بىر نېمىلەر
ئارىلاشمىسىنى ئۇزۇن تاياق بىلەن تىنماي ئارىلاشتۇرۇش تاياق
يېگەندىنمۇ ئازابلىق ئىكەن. شاخار كۆيدۇرۇشچۇ؟ زەھەردەك
ئاچچىق لويلا قورايىنى كۆيدۇرۇپ كۇل قىلىپ، كۇلنى قاينىتىپ
يېلىمدەك بىر نەرسىگە ئايلاندۇرۇشچۇ تېخى؟ مۇختەر باي ھايا-
تىدا بۇنداق پاسكىنا، سېسىق ۋە زەي - نەم جاينى كۆرمىگەن،
ئۇنىڭ ئۇستىگە يەيدىغىنىچۇ؟ ئاق قوناق ئۇنىدىن قىلىنغان
جىگمومىدىن ئەتىگىنى مۇشتۇمدەك بىرنى، چۈشتە - كەچتە يەنە
شۇ، كۈنىگە ئۈچ چاشكا سۇ — ئىچىدىغىنىمۇ، يۈز - كۆز
يۇيىدىغىنىمۇ شۇ...

تۆپە تۈگلۈكى تولىمۇ ئېگىز، تاملىرى زەي، ئاستى خىش،
قاراڭغۇ ئۆيدە ئون ئالتە ئادەم بىر - بىرىگە چاپلىشىپ ياتماق
تېخىمۇ ئازاب، ئىشىك تۈۋىدىكى تۇڭ ئۇلارنىڭ تەرەتخانىسى،
بىر سوتكىدا بىر قېتىم ئاچىقىپ تۆكۈپ كىرگۈچە ئۇنىڭ پۇرىقى
زەي ۋە سېسىق ھاۋا بىلەن قوشۇلغاندا بولىدىغان سېسىقچىلىق
ئازابىچۇ؟

ئۇ تاياق يېيىشكە خېلىلا كۆنۈپ قالدى. غۇلجىدىكى يېزد-
سىدا ئوچاقتا گۇركىرەپ كۆيۈۋاتقان ئوتنىڭ تەپتىدىن ھۇپپىدە
ئىسسىغان ئۆيدە، كەچكى سۈيۈقئاشتىن كېيىن ماموقا يۆلد-
نىپ خىيال سۇرۇپ ياتقاندا، ئۆيگە يۇزبېشى كىرىپ كەلدى.
مەڭزى غوراز تاجىسىدەك قىزىل يۇزبېشىنىڭ كۇلكىسى بىلەن

يىغىسىنى ئايرىماق تەس. ئۇ تەرىنى تۇرۇپ:
— مۇتىۋەللىنىڭ ئۆيىگە بارايلى، يۇرۇ! — دېدى.
— نېمە، يەنە يېڭى سىلىقما؟
— يۇرۇ!

مۇختەر ئۇنىڭغا ئەگىشىپ مۇتىۋەللىنىڭ ھويلىسىغا كىرد-
شىگىلا، تۆت ئەسكەر تۇيۇقسىزلا ئۇنى تۇتۇپ ھەش - پەش
دېگۈچە قوللىرىنى قايرىپ ئارقىغا قىلىپ باغلىۋەتتى. ئۇرۇش
مانا شۇ چاغدىلا باشلانغان: قامچا، قىرلىق كالتەك، مۇشت،
پۇت... ئۇنىڭ بەدىنى بۇنچىلا چىدامىلىق ئىكەنلىكىنى ئۇ ئۆزد-
مۇ بىلمىگەنىكەن. غۇلجا تۇرمىسىدىكى قىيناشچۇ؟ ئېسىپ قو-
يۇپ، ئىككى قولىنى ئىككى ياققا كېرىپ قويۇپ ئۇرۇشلارچۇ؟
— راستىڭنى ئېيت، قوراللار نەدە؟
— بىرلا مىلتىقىم بار، قوش ئاۋۇز...
— ئىككى يۈز قوي، ئەللىك ئات بېرىپ غېنى ئوغرىدىن
ئالغان قوراللار قېنى؟
— يالغان!
— ھۆكۈمەتنىڭ چېرىكلىرىگە يانغىنىڭ، باندىت نۇرىنى
يوشۇرغىنىڭمۇ يالغانمۇ؟
— يالغان!

ئۇنى ئۇردى، قىينىدى، زادىلا «راست» دېگۈزەلمىدى.
ئەينەك ئۆۋىقىغا تىزلاندۇرۇپ قويۇپ، ئىككى ئەسكەر گەجگد-
سىدىن بېسىپ تۇرۇپ قىيناپ ئۇرۇش، كۆمۈر چوغىنى كۆك-
سىگە قاقلاپ تۇرۇپ، مەيدىسىدىن ۋاژىلداپ شورپا چىققۇچە
قىزدۇرۇپ سوئال سوراشچۇ؟
— ھېكىمبەگ غوجا باشلىق تەشكىلاتنىڭ ئادەملىرى نەدە؟
— ئۆيلىرىدە...
— ئۇلارنىڭ پىلانى نېمە؟
— مەشرەپ!...

— ۋۆي ئاناڭنى ، سىياسىي پىلانى نېمە ؟
— ئالته بۆيۆك سىياسەت !
— ئۇر ! !
يېگەن تاياققا مۇختەرباي يۈز قېتىم ئۆلگەن بولاتتى . لې-
كىن ئۇ هازىر هايات . تاياق ئۇنى مۇكچەيتتى ، چاچ - ساقاللى-
رىنى ئاقارتتى ، لېكىن جېنىنى ئالالمىدى . ماخۇسەنگە ئەگى-
شىپ ئات ئۇچۇن تارتقانلىرى جاپا ئەمەس ، ئويۇن ئىكەن . ئۇچ
كۈن بىهوش ياتقان چاغلىرىدا ، خىرە - شىرە چۈش كۆردى .
ئۇ چۈش ئەمەسكەن ، گۈزەل ئارزۇسى ئىكەن . ئۇ مۇزداۋاننىڭ
تىك چوققىسىدىن ئاپئاق قار بىلەن قاپلانغان چوڭقۇر هاڭغا
سەكرىگەندەك ··· بولدى . ئاخىر قاراڭغۇ كوڭكىغا پۈكلەپ تى-
قىپ ئۇنى ئۇرۇمچىگە ئەكەلدى .
— ئۆلتۈرۈپ تاشلىۋەتسەك بۇ ئاۋارىچىلىكمۇ يوق !
— ياق ، ليۇبىڭدې ئۆلتۈرمەڭلار ، مۇهىم ئادەم دېگەن .
— بۇ قارا قورساق سەهرالىقنىڭ نېمىسى مۇهىمكىنتاڭ ؟
— غوجانىيازمۇ مۇشۇنداق قارا قورساق دېهقان ئىدى !
ئۇ خەنزۇ تىلىنى هېلىقى ماخۇسەننىڭ ئەسكەرلىرىدىن
خېلىلا ئۆگىنىۋالغانلىقى ئۇچۇن ئەسكەرلەرنىڭ بۇ گەپلىرىنىمۇ
چۈشەندى ، «مۇهىم» دېگەن سۆز ئېسىدە ، مۇهىم بولمىسا ئۆ-
لەتتىكەن . ئۇرۇمچىدە ئۇنىڭغا بىرىنچى سوراقتا :
— هە ، سەن كىم ؟ — دېۋىدى ، مۇختەر باي دەرهاللا :
— مۇهىم ! — دېدى .
— قانداق مۇهىم ؟
— ئۆلمەيدىغان !
— ساراڭ بوپتۇ بۇ قارا قورساق !
— ياق ، ساق ، مەن مۇهىم !
— دەپ باقە ، نېمە مۇهىم ؟
— هېكىمبەگ غوجا ، مۇتائالى خەلپەت ، زىرىپ قارىها-

جى ، غېنى باتۇر ، نۇرى !···
— هە ، هە ، بۇ باندىتلار نېمەڭ ؟
— ئاكام ، ئىنىم ، بالام !
— ئۇلار نەلەردە مۆكۈكلۈك ؟
— سامانلىقتا !
— ئۇر ! !
لېكىن ئۇنى ئۆلتۈرۈۋەتمىدى . ليۇبىڭدې دېگەن بولىدىغان
ئادەمكەن ، «مۇهىم» دېگىنىنى قارا ، بولمىسا ئالللبۇرۇن ئۆلتۈرۈۋې-
تەتتى - دە !
يەنە سوراق :
— سەن ماخۇسەن بىلەن ماۇتىنىڭ ئادىمى ئابدۇنىياز
بىرلىشىپ بىزگە هۇجۇم قىلغاندا نەدىدىڭ ؟
— يولدا ئىدىم .
— قايسى يولدا ؟
— دۇنخۇاڭ يولىدا .
— نېمە قىلاتتىڭ ؟
— قېچىپ !
— كىم بىلەن ، ماۇت بىلەنمۇ ؟
— باللار بىلەن ، خوتەندىن ··· هېلىقى يېزىدىن قىرىق
بالىنى ئېلىپ ماڭغاندا ··· ئۇلارنى گومىنداڭ ئەسكەرلىرى مىل-
تىق مەشىق قىلغاندا ئاپىرىپ قارا بەلگە قىلىپ ئاتاتتىكەن···
— سەن ساراڭ بولۇپ قالغان ئوخشايسەن - هە ؟
— ياق ، ياق ، مەن مۇهىم !
— ئېيتە ، كىملەرنى بىلىسەن زادى ؟
— غوجام ، نىزەرخان غوجام ، هېكىمبەگ غوجام ، تۇردا-
خۇن باي ، قاسىم مىراب ، مەسۇم شاڭيو ، تۇرسۇنبەگ !···
— ئۇر ! !
— ياق ، ئۆلتۈرۈپ قويمايلى ، بۇ راست مۇهىم بولۇشى

مۇمكىن، قارا، بايا دېگەنلىرى راست غۇلجا بايلىرى!
مانا مۇشۇنداق قىلىپ، نۇرغۇن تاياق يەپ ئاخىر مۇنۇ
تۇرمىگە، كۈنىگە ئون - ئون ئىككى سائەتلەپ سوپۇن قايىنتى-
دىغان زاۋۇتقا كېلىپ قالدى. سېسىق كۆلنى ئىلەشتۇرۇش
تاياق يېگەندىنمۇ يامان ئازاب. بىراق كېچىسى جىنايەتچىلەرنىڭ
گەپلىرىنى ئاڭلاش خېلى قىزىق. ئون ئالتە ئادەمنىڭ يەتتىسى
خەنزۇ، بەشى ئۇيغۇر، ئىككىسى قازاق، بىرى مانجۇ، بىر
شىبەمۇ بار تېخى. بۇلارنىڭ تولىسى بايلار، ئۆزلىرىنى سولاپ
ماللىرىنى مۇسادىرە قىلىۋالغان بىچارىلەر. لېكىن ئاۋۇ قارا
ساقال ئورۇق خىتاي نېمىكىن، كېچە — تازا يېرىم كېچىدە
مۇختەرباي چۈشىنىڭ دەردىدىن ئۇخلىيالماي تېپىرلاۋاتسا، ئۇ:
— بولشېۋىك! — دېدى ئاغزىنى مۇختەرنىڭ قۇلىقىغا
يېقىپ. مۇختەر بېشىنى ئىرغىتىپ قويدى. ئۇ قولىنى تۇۋاق
قىلىپ «گەپ قىلما» دەپ بەلگە بەردى. گەپ قىلغۇدەك نېمە
بار؟ ئابدۇمەرنىڭ خوتۇنىنىڭ قوينىغا كىرگىنى، ئەسكەرلەرگە
ھەيۋە قىلغىنى، يەنە ھۆكۈمەتنى تىللاپ قويغىنى... يەنە نېمىسى
بار. يوشۇرغۇدەك يەنە نېمە قالدى؟ ھۆكۈمەت سېلىق سېلىۋەر-
سە تىللىماي قانداق قىلغۇلۇق؟ ئون خو يېرى بار دېھقان ئىككى
خو دان تۆكۈپ قۇتۇلاتتى. ھازىر تۆت خوغا چىقتى. سەيسىلەر-
چۇ؟ بۇرۇن تۆت خىل ئىدى، ھازىر ئون ئىككى خىل، ئادەم-
نىڭ تىلىمۇ كەلمەيدىغان سەيسە ئىسىملىرى. گومىنداڭ پىرقى-
سى قۇرۇلسا دېھقانغا نېمە پايدا، سەيسە كۆپەيدى شۇ. ئەسكەر-
لەر ئون ھەسسە كۆپىيەرمىش، شېڭ دۇبەننىڭ ئەسكەرلىرى ئاز
كېلىپ، گومىنداڭنىڭ ئەللىك مىڭ كىشىلىك، كېيىن يۈز
مىڭ كىشىلىك ئەسكىرى كېلىپ بىزنى ساقلارمىش. ئۇلارنىڭ
يېمەك - ئىچمىكى، كىيىم - كېچىكى، مىنىدىغان ئېتى دېھقان-
نىڭ زىممىسىگە يۈكلەنگۈدەك. ئۇيغۇر دېگەن ئەسكەر بېقىشتىن
باشقىغا يارىمامدىكەن. ئەسكەرلەرنى باقسا دېھقاننىڭ بالىلىرىنى

كىم باقىدۇ؟ ئەسكەرلەرنىڭ قورسىقى، ئېتى، كىيىملىرىنى
دېھقان ئۈستىگە ئالغۇدەك. ئۇنداق دېگەندىكىن، مۇختەرباي
«...قىلىدىغان» خوتۇنىنىمۇ دېھقان ئۈستىگە ئالسۇن ئەمىسە
دېمەي تۇرالايتتىمۇ؟ شۇنىڭغىمۇ بىر ئادەمنى قولغا ئالامدۇ؟
شۇنىڭغىمۇ شۇنچە ئۇرۇپ - قىينامدۇ كىشىنى؟...ئۇرسىمۇ شۇ
تۇرمە ياخشىدى، مۇنۇ يەر بىر ۋەيلۇنغۇ، ئارزاگنى مىشكاپ
بىلەن دۇمبىگە ئارتىپ كۆتۈرمەك نېمىدېگەن ئازاب؟ بۇغداي،
زىغىرلىرىنىمۇ مورىسىگە ئېلىپ باقمىغان، بالىلىرى ياكى ما-
لىيى بىلەن قوللىشىپ بولسىمۇ بىر قېتىم تاغار كۆتۈرمىگەن
ئادەم مانا ئەمدى ئارزاگنى كۆتۈرۈپ يۈرسە - ھە؟ ئوسمان
ھاجىنىڭ ئوغلى، غۇلجا تارانچىلىرىنىڭ مەرد ئوغلى مۇختەر
باي مانا ئارزاڭ كۆتۈرۈپ، بوتقا ئارىلاشتۇرۇپ، پىت - چۈسا،
بۈرگىلەر بىلەن سوقۇشۇپ، كۆكىرىپ كەتكەن ئاق قوناق مومى-
سىنى غاجىلاپ يۈرسە، بۇ خورلۇققا مۇختەربايدىن باشقا كىم
چىدىيالايدۇ - ھە؟...
— سەن نەدىن، ھەي يىگىت، نەدىن كەلدىڭ دەيمەن؟
— سەنچۇ، نەدىن كەلدىڭ، ئاكا، ئاۋازىڭ تارانچىنىڭ،
چىرايىڭ خاخۇلنىڭ، پاھ، نېمىدېگەن قويۇق ساقال بۇ!
— ساقالنىڭ قويۇقلۇقىغا قاراپ بىلگەنسەن، ئۇكا، ئا-
كاڭ قارىغاي نوچىلارنىڭ نوچىسى!
— ئەمما قوللىرىڭ ئىلەشتۇرۇشكە زادىلا كەلمەيدۇغۇ،
ئارا تۇتقان، چالغا تۇتقان قوللار مانا مانداق ئىلەشتۇرىدۇ!
ئوخشاش تاياق ئۇنىڭ قوللىرىدا ئەۋرىشىم، مۇختەر باينىڭ
قولىدا خادا. بۇ قانداق بولغىنى؟ راست، دېمىسىمۇ مۇختەر
باي دېھقان بولغىنى بىلەن بىر كۈن چۆپ چاپمىغان، خامان
سورۇمىغان، مەڭگەن توشۇمىغان. ئوغلاق تارتىش، بۆدۈنە ئۇۋلاش،
تاغقا چىقىپ ئېلىك ئېتىش، قىشچە مەشرەپ ئويناش، چىرايلىق خوتۇن-
لارنى دەپ مۇجۇق قومۇرۇش، تۇڭلۇكتىن پوتىغا ئېسىلىپ

ئۆيگە چۇشۇش...يەنچۇ؟ يازدىكى تاغ تاماشاسى، غۇر - غۇر شامال، شېرىن پاقلان، قىمىز ۋە تۆگمەيدىغان تاغ ئۇيقۇسى...

مۇختەربايىنىڭ ھالاۋەت رىزقىسى تۆگىگەنمىدۇر - ھە؟ مۇشۇنداق ئارزاڭ توشۇپ، بوتقا ئارىلاشتۇرۇپ ئاتمىشقا كىرمەيلا ئۆلۈپ كېتەرمۇ؟ ياق، ئۇنىڭ دادىسى چېغىدا يۆتىلىپ - قېقىلىپ يۈرۈپ سەكسەن ئۇچكە كىرگەنغۇ، بوۋىلىرىمۇ توقساندىن بېرى ئۆلمىگەن. مۇختەربايىنىڭ زامانىدا دۆلەت - ھالاۋەت مۇشۇنداق تەسلىشىپ قالدىمۇ - ھە؟

— ھەي قارا بۇرۇت، ئېتىڭ نىمە؟

— ئەخمەت، سىنىڭچۇ؟

— ئېتىم مۇختەر، دادام ئوسمان ھاجى، ئاڭلىغانمۇ؟

— ئاڭلىغان. دادام سەھراغا ئوسمان ھاجىنىڭ مەشرىپىگە چىقتۇق دەيدىغان.

— داداڭ كىم؟

— نادىر تەمبۇر!

— ھە، ھە، ناسىر كېسىكچىنىڭ ئاكىسىما؟ سازىنى، ناخشىسىنى ئاڭلىغانمەن، چوڭ خانلەيلۇننى قالتىس ئېيتاتتى. داداڭنى سۇيدۇڭدە قاشقالىقلار ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتكەنغۇ - ھە؟

— ھەئە، بايلار ئۆلتۈرۈۋەتكەن.

— ياق، قاشقالىقلار!

— قاشقالىقمۇ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ، بايلار، گادايلار. تاراڭچىلارمۇ شۇغۇ، بايلار، گادايلار. سەن بايلارغا، مەن گادايلارغا تەئەللۇق!

— نىمە، تەئەللۇق دېدىڭما؟ ئوقۇغان ئوخشىمامسەن؟

— ھەئە!

— نەدە؟

— ئاياقتا.

— ھە، يەركەنتتىمۇ، مۇتائالى خەلپىتىمدەك مۇسا جا-

رۇللانىڭ شاگىرتلىرىدىن ئوخشايسەن - دە؟

— مەن تاشكەنتتە، موسكۋادا ئوقۇغان!

— مۇنداق دە، بىزنىڭ نۇرىدەك ھەممىنى بىلىدىغان ئوقۇشنى ئوقۇغانىكەنسەن - دە؟

— نۇرى دېگىنىڭ كىم؟

— ئىنىمنىڭ ئوغلى. نىلقىدا غېنى باتۇرلار بىلەن بىللە بۇ ھۆكۈمەتنى ئاغدۇرىمىز دەپ تەييارلىق قىلىۋاتىدۇ!

— تېخىمۇ ئاستا گەپ قىل ئاكا، بۇنداق گەپلەرنى قىلغاندا پىچىرلايدىغان. ھە، بولدى، سولغا ئايلاندۇر، قارا، ئاۋۇ گۇندىپاي قاراۋاتىدۇ. سەن قانچىنچى كامېردا؟

— تۆتىنچى!

— قورقما، بۇ يەردىن قۇتۇلۇپ چىقىپ كېتىمىز. كۆرەش قىلىش كېرەك. ئۇقتۇڭمۇ، قورقساڭ ھېچنېمىگە ئېرىشەلمەيسەن، ھامىنى بىر ئۆلۈم، ئۆلۈمدىن قورقمىساڭلا ھېچكىمدىن قورقمايسەن. بىز گۇناھسىز. ھېچنېمە دېمىگەنسەن؟ مېنىمۇ غۇلجىدا ئەينەكچىلىك قىلىپ يۈرگەن يەردىن تۇتۇپ ئەكەلدى. گومىنداڭ پىرقىسى شېڭ دۇبەننى توسۇپ تۇرۇۋاتىدۇ، بولمىسا بىزنى ئۆلتۈرۈپ بولاتتى.

— پىرقە دېگىنىڭ ياخشىكەن - دە ئەممىسە؟

— ياخشى بولامدۇ؟ جياڭ كەيشىنى بىلەمسەن؟

— بىلىمەن.

— ھە، شۇ ئادەم شېڭ دۇبەندىن شىنجاڭنى تارتىۋالماقچى.

— بىز قاچان تارتىۋالىمىز ئەممىسە؟

— ئاز قالدى. بىز گومىنداڭدىن تارتىۋالىمىز.

— كۆزۈڭ يېتەمدۇ زادى؟

— ئويلىمامسەن، خەلقىمىز ئۇيۇشۇپ كۆرەش قىلىۋاتقان بولغاچقا، سوراق قىلغاندا بىزدىن ھە دېسىلا پالانچى تەشكىلات،

پوكۇنچى سوۋېت ئادىمى، قورال ـ ياراغ، باندىت دېگەنلەرنى سورايدۇ. خەلقىمىز ھازىر ئالتايدا، تاشقورغاندا قولىغا قورال ئېلىپ قوزغالدى. غۇلجىدىمۇ ئاز قالدى! بەلكىم ئەڭ چوڭ قوزغىلاڭ غۇلجىدا قوزغىلىشى مۇمكىن.

— ھەي، سەن كىم؟ ئاشۇنداق دەپ گەپ ئېلىپ بىزنى جايلىمايدىغانسەن ھە؟ ھازىر جاسۇس تولىلاپ كەتتى. ئەمما لېكىن سەن جاسۇسقا ئوخشىمايسەن.

— ئاۋۇ قېرىنى قارا، ئىنجىقلاپ تاغارنى كۆتۈرەلمەيۋاتىدۇ، مەن ئۇنىڭغا ياردەم قىلاي!

بىر كۆزى سەل قىسىقراق، قارا بۇرۇت يىگىت كۆلنىڭ نېرىسىغا قاراپ چاققان قەدەم بىلەن يۈرۈپ كەتتى.

— ياخشى نېمىكىنا، — دېدى مۇختەرباي كۆلدىكى بادرىسىنى تىكلىگىنىچە ئۇنىڭ كەينىدىن قاراپ، — نېمە دېۋىدا، ھە راست ئەخمەت، نادىر تەمبۇرنىڭ ئوغلىكەن.

كۆلنىڭ نېرىسىدا ۋاڭ ـ چۇڭ كۆتۈرۈلدى. ئاززاڭ كۆتۈرۈۋاتقان قېرى پۇتلىرى تىترەپ دۈم يىقىلدى. بايىقى يىگىت ئۇنى يۆلەپ:

— ئىش ئېغىر، قورساق ئاچ، بەرداشلىق بېرەلمىدى! — دېۋىدى، بىر گۇندىپاي:

— قۇتراتقۇ! — دەپ ئۇنى پالاق بىلەن بىرنى ئۇردى.

ئادەملەر تەرەپ ـ تەرەپتىن ۋارقىراشتى:

— بىز ئادەم!

— تويغۇدەك تاماق بېرىلسۇن!

— كېسەللەرگە دورا بېرىلسۇن!

— ئون سائەتلىك ئىش سەككىز سائەتكە چۈشۈرۈلسۇن!

بىر سۈيستوك بىلەن ساقچىلار پەيدا بولدى، ئۇلارنىڭ ئەلپازى يامان، ئۇرۇپ ـ دەسسەشكە تەييار ئىدى. بايىقى يىگىت كۆلنىڭ قىرىغا چىقىپ ۋارقىرىدى:

— گومىنداڭ پىرقىسى ئادىللىقنى تەشۋىق قىلىۋاتىدۇ، ئىش ئېغىر، قورساق تويمايدۇ، بۇ بىر ئادالەتسىزلىك!

— مانا ئادالەت! — بىر ساقچى ئۇنى ئۇرۇشقا يۈگۈرۈۋىدى، ئۇ يىگىت:

— شېڭ دۇبەن ئىنسانپەرۋەر، بىز سىياسىي خاتالىق ئۆتكۈزمىدۇق، قورساق دەۋاسى قىلىش جىنايەت ئەمەس! — دېدى. ساقچى ئۇرالمىدى. ئۇ ساقچىلار سىياسىي جىنايەتچىلەرنى ئۇرۇشقا بولىدۇ، ئادەتتىكى ئىشلارغا تاياق ئىشلەتكىلى بولمايدۇ دېگەن سۆزنى يادىغا ئالدى. بۇ سۆز شېڭ دۇبەننىڭ سۆزى ئىدى. مۇنۇ ئۇيغۇر مەھبۇس شېڭ دۇبەننىڭ سۆزىنى نەدىن بىلىۋالغاندۇر ـ ھە!

مەھبۇسلارنىڭ قورساق دەۋاسى كۈچەيگىلى تۇردى، مۇختەرباي ھەيران، ھېلىقى بىر كۆزى قىسىقراق يىگىت گەپ قىلسا گۇندىپاي، ساقچىلار ئۇنى زادىلا ئۇرمايتتى.

— بۇ بىر كاتتا ئادەم ئوخشايدۇ، — دېدى نەمەت خەلپەت ئىسمىلىك قېرى ئادەم مۇختەربايغا، — نەدىن بىلىۋالدىكىن، شېڭ دۇبەننىڭ ئۆزىگە پايدىلىق جىقلا گەپلىرىنى يادا بىلىدىكەن. شېڭ دۇبەن بۇلارغا خۇدا، ئۇنىڭ گېپى بۇلار ئۈچۈن بۇيرۇق، كاللىسى بار ئادەم مۇشۇنداق قىلالايدۇ.

— تەقسىر، سىلى نەدىن؟

— مەن تۇرپاندىن، نەمەت خەلپەت دېسىلىرى ھەممە ئادەم بىلىدۇ.

— بۇ ئەخمەت دېگەن يىگىت يە ھارمايدىكەن، يە ئۇخلىمايدىكەن، بىكار بولسىلا خىتايچە ئۆگىنىدىكەن. گەپلىرىمۇ يوللۇق: قورقساڭ بۇرۇن ئۆلىسەن، قارشى چىقساڭ ئۆمرۈڭ ئۇزىرايدۇ. شىنجاڭدىكى ھەممە خەلق مۇشۇنداق بولسا بىزنى ھېچكىم بوزەك ئېتەلمەيدۇ ـ دە! قارىسىلا، ئاۋۇ ساقاللىق خىتاي بىلەن ئورۇسچە سۆزلىشىۋاتىدۇ.

— دىنىي ساۋاتىمۇ ياخشىكەن . ئەرەب - پارس تىللىرىنى بىلىدىكەن ، قازاقچە گەپ دېگەنىنىغۇ سويىدىكەن···

ئۇلار ھېرىپ - چارچاپ قوللىرىدىكى خادىلىرىغا تايىنىپ ئاچلىقتىن ئەسنىشىپ تۇرغاندا ، ئەخمەت ئۇلارنىڭ يېنىغا كەلدى :

— ئەتىدىن باشلاپ ئاچلىق ئېلان قىلايلى ، دەيدۇ ئاۋۇ ساقاللىق خىتاي . توغرا گەپ ، مومىلىرىنى چۆرۈپ بېرەيلى !

ئەتىگەنلىكى ھېچكىم جىگمۇما يېمىدى ، ھەرقانچە ۋارقىردىسىمۇ ئىشنى ئىتتىك ئىشلىمىدى . بىر - ئىككى ئادەمنى ئۇرۇۋىدى ، ئۇلار يېتىۋالدى .

— قىرىۋېتەرمۇ ؟ — دېيىشتى قورققانلار .

— ياق ، قىرالمايدۇ . قىرىۋەتسە خەلقىمىزنىڭ غەزىپى كۆچىيىدۇ - دە ، بۇلارنى يوقىتىدىغان كۈن يېقىنلىشىدۇ ! ياشىغانىكەنمىز ، بەرىبىر ئۆلىمىز . خەلقىمىز ھازىر قوزغالدى . چىرايلىق سۆزلەرگە ئىشەنمەيدىغان بولدى . گومىنداڭ پىرقىسىنى ھە دەپ ماختاپ تەشۋىق قىلىۋاتىدۇ ، خەلق ئۇنىڭغا ھەرگىز ئىشەنمەيدۇ !

— شېڭ دۇبەننى ماختاپ دۇجۇڭيۈەن دېگەن ئادەم «شېڭ شىسەي ۋە يېڭى شىنجاڭ» دېگەن بىر كىتاب يازغان . ئۇ كىتابتا شېڭ شىسەي دانا ، چېۋەر ، چەكسىز رەھىمدىل ، خەلقنىڭ ئېسىل ئوغلى ، چېگرانى گۈللەتكۈچى ، يېڭى زاماننىڭ جاڭ چيەن ، بەنچاۋلىرى دەپ ماختىدى . لېكىن شېڭ دۇبەن يۈز مىڭدىن جىق ھەر مىللەتنىڭ ياخشى پەرزەنتلىرىنى ئۆلتۈرگەچكە بۇ ياخشى گەپكە خەلق ئىشەنمىدى ، ئۇنى گىتلېر ، يەرلىك چىن شىخۋاڭ دېيىشتى .

قارا ساقاللىق خەنزۇ روسچە سۆزلىۋىدى ، ئەخمەت ئۇنىڭ گەپلىرىنى يۇقىرىقىدەك ئۆرۈپ بەردى .

بۇ يەر قانداق تۇرمە ، بۇ يەردىكى ئادەملەر نېمانداق جىق

ئىشلارنى بىلىدۇ - ھە ، مۇختەرباي ھېچنەدە ئاڭلىمىغان گەپلەرنى بۇ يەردە ئاڭلىدى . بۇ يەردىكىلەر ساپلا بىلىملىك ، قورقماس ، ئەقىللىق ئادەملەركىنا ! ئۇلار خەلق دېسە ئۆلۈپلا تۇرىدىكەن ، ھۆكۈمەتكە ئۆلگۈدەك ئۆچكەن . دېمىسىمۇ پىچاق سۆڭەككە يەتتى . بۇنداق ياشىغاندىن قىرىلىپ تۈگىگەن ياخشى··· ئۆزىمىزنىڭ ھۆكۈمىتى ئۇچۇن جان بەرسەك بىزگە شەرەپ !

* * *

سادىروف پاتىخ بىلەن بىر ياتاقتا ياتاتتى . پاتىخ دېگەن چىرايلىق بۇرۇت قويغان ، ئاق سېرىق بۇ تاتار ئالماتىنىسكى غولىدا ئۆتكەن كۈنلىرىدىن نارازى ئىدى :

— بىزگە بېرىدىغىنىنى بېرىپ ، دەيدىغىنىنى دەپ قويۇۋەتسە بولاتتى . تۈنۈگۈن بىر خەۋەر ئالدىم ، ئىسھاقبېك دېگەن قىرغىز چېگرىدىن تاشقورغانغا ئۆتۈپ ، كونا ئەسكەرلىرىنى يىغىپ يەنە قىرغىزىستانغا قايتىپ كەپتۇ . ئۇ ھۇجۇمغا تەييارلىنىۋېتىپتۇ . بىرىنچى ھۇجۇمنى بىز قىلىشىمىز كېرەك ئىدى . گېرمانلار بىلەن ياپونلارنى يوقاتماستا ، بىز تەرەپ - تەرەپتىن ھۇجۇم قوزغاپ شېڭ شىسەينى قوغلاپ چىقارساق تاشقى موڭغۇلىيەدەك رېسپۇبلىكا قۇرالايتتۇق .

— تۈنۈگۈنكى قازاق ئوفىتسېرنىڭ گېپىنى ئاڭلىدىڭمۇ ؟

— ھە ، ئۇ نېمە دېدى ؟

— ئۇ موسكۋادىن ئۇقتۇرۇش كەلمىسە ماڭمايسىلەر ، دەيدۇ . مەن قايتىپ بېرىپ نېمە ۋەزىپە ئۆتەيمىز دېسەم ، ئۇ سەنچە نېمە قىلماقچى؟ دەپ مەندىن سورىدى . مەن سوتسىيالىزمغا ئىشىنىمەن ، جەمئىيەتنى ئۆزگەرتسەكلا بولدى ، دېدىم .

ئۇ : «توغرا ئويلاپسەن . بىز مانجۇرىيىدىكى كانتون ئارمىيىسىنى قوغلاپ چىقىرىمىز ، تۆت يىلدا گومىنداڭمۇ يوقىلىدۇ . تاشقى موڭغۇلىيەدەك بولاسىلەرما ؟ جوق ، بولالمايسىلەر . سىلەر جۇڭگونىڭ پىراۋىنسىيەسى بولاسىلەر !» دېدى .

— نېمە، قازاقىستاندەك بىر ئۆلكە بولىدىكەنمىزما؟ بىز يەنئەننىڭ غەلىبە قىلىشىنى كۈتۈپ تۇرىدىكەنمىز، ئۆز ئالدىمىزغا ھۆكۈمەت بولالمايدىكەنمىزما؟ ياق، ئۇنىڭغا خەلق ئۇنىمايدۇ. بىز موڭغۇلىيىدەك بىر سوتسىيالىستىك دۆلەت قۇرىمىز!

— ئۆلكە بولدى نېمە، دۆلەت بولدى نېمە، سوتسىيالىزم بولسىلا بولمىدىمۇ؟

— سوتسىيالىزم قۇرمىساق بۇ ئورۇسلار بىزنى بىر كۈنمۇ تۇرغۇزمايدۇ. ئۇنى قىلىمىز، لېكىن دۆلەت بولۇشىمىز كېرەك.

— ئۇنىمىسىچۇ؟

— ئۇنىمىسا شىنجاڭ دېگەن نامنى يوقىتىپ باشقا نام قويۇپ سوۋېت ئىتتىپاقىغا قوشۇلىمىز!

— ئۇنىڭغا ستالىن ئۇنىمايدۇ.

— گومىنداڭ بىلەن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ئۇزاق سوقۇشسا، كوممۇنىستىك پارتىيە يېڭەلمەي قالسىچۇ؟ قانداق سوتسىيالىزم قۇرالايسەن؟

— ئۇ چاغدا بىز مۇستەقىللىق ئۇچۇن ئاخىرىغىچە سوقۇش قىلىمىز!

ئۇلارنىڭ مۇنازىرىسى نۇرغۇن تەكرارلاندى. ئاخىر:

— گومىنداڭ شىنجاڭنى ئىگىلىدى. ئامېرىكا ئۈرۈمچىدە كونسۇلخانا قۇردى. باكىستون غۇلجىغا كەلدى، ئامېرىكا غۇلجىدىمۇ كونسۇل قۇرماقچى، سىلەر مىلتىقنى گومىنداڭغا قارىتىپ ئاتىسىلەر، ۋەزىپەڭلار بىرلا: گومىنداڭنى قوغلاپ چىقىرىش. كەلگۈسىدە قۇرۇلىدىغان ھۆكۈمەتنى ستالىن بەلگىلەيدۇ. ۋەزىپەڭلار ئېنىق: ئۇرۇش قىلىپ، گومىنداڭنى قوغلاپ چىقىرىش. بىلىپ قويۇڭلار، ھاكىمىيەت، دۆلەت قۇرۇش سىلەرنىڭ ۋەزىپەڭلار ئەمەس! — دېگەن گەپلەر بولدى.

قازاق ئوفىتسېر ئالماتىنىسكى غولىدىكى ئىككى قەۋەتلىك بىنادا ھەربىي تەلىم ئېلىۋاتقان شىنجاڭ پارتىزانلىرىغا بۇنىڭدىن كېيىن كەلگۈسىدىكى ھاكىمىيەت توغرىسىدا تالاش-تارتىش قىلىشقا رۇخسەت يوق دەپ ئاچچىق بىلەن بۇيرۇق ئېلان قىلدى.

بۇ يەردىكى سەككىز يىگىت تېزرەك قوللىرىغا قورال ئېلىپ، ئۆز يۇرتلىرىغا بېرىپ ھۆكۈمەتكە قارشى ئوق ئېتىشقا ئالدىرايتتى. ئۇلار بۇ يەردە ياخشى يەپ، ئويناپ-كۈلۈپ كۈن ئۆتكۈزۈشنى ئازاب بىلەتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلارنىڭ ئۇ يەر-بۇ يەرگە بېرىپ باشقىلار بىلەن ئارىلىشىشىغا رۇخسەت قىلىنمايتتى. پاتىخ پات-پاتلا ۋوتكىدىن تازا ئىچىۋېلىپ، ئۇ يەردىكى قازاقلار بىلەن تارىخ، جەمئىيەت ۋە جاھان ئۇرۇشى توغرىسىدا مۇنازىرىلىشەتتى. سادىروف ئارتۇق گەپ قىلمايتتى، ئۇ قازاق ئوفىتسېرنىڭ گېپىگە كىرەتتى. توختىماي كىتاب ئوقۇيتتى، خاتىرە يازاتتى. كەچقۇرۇنلىرى ۋالىبول ئوينايتتى. ئۇنىڭ شىنجاڭلىقلار ئارىسىدا ھۆرمىتى چوڭ ئىدى، پاتىخ بولسا ئۇنىڭ بۇنداق ئېتىبارلىنىشىغا نارازى ئىدى.

— قايتىپ بېرىپ سوقۇشنى بىز قىلىمىز! — دەيتتى ئۇ ۋارقىراپ، — بۇ يىگىت گەپ سېتىشقىلا يارايدۇ، قېنى قارىغا ئېتىشىپ كۆرەيلى، قېنى ئات مەشىقى قىلىشىپ كۆرەيلى، ئاتنىڭ قارنىغا چۈشەلەمدۇ، ئاتنىڭ يېنىغا چۈشۈۋېلىپ تاپانچىنى نىشانغا تەگكۈزەلەمدۇ، قاراڭغۇدا نىشاننى قورۇلغا ئېلىش قابىلىيىتى قانچىلىك؟ ئوقنى بىز ئاتىمىز، شەھەرنى بىز ئالىمىز، پايدىسىنى بۇلار كۆرىدۇ! ياپتى ۋۇيامايت[1]، مېنى بىلمەيدۇ دەمسەن!

لېكىن ئۇ مەسىلىكتىن يېشىلسىلا كەم سۆز بولۇپ قالىدۇ.

---

① ياپتى ۋۇيامايت — ھۇ، ئاناڭنى...

— نىلقىدىكىلەر بىزنى كۈتۈپ هاردى، غېنىدىن ئەنسىرەيمەن، بىز بارغۇچە ئوقلىرىنى ئېتىپ تۈگىتىپ بولارمىكىن دەيمەن، هاي چاپايوف، هاي چاپايوف! سېپىتمۇ قالتىس. ئەكبەر باتۇرمۇ نەچچە قېتىم گەپ ئېيتىپ ئالدىراتتى. هەتتا ئۆلاستايدىكى ساقچى ئىدارىسىنىڭ خەرىتىسىنى سىزىپ، هۇجۇم قىلساقلا ئىككى سائەتكە قالماي ئۆلاستاينى، ئۈچ كۈنگە قالماي نىلقىنى ئېلىپ بولىمىز دەپ خەتمۇ يېزىپتۇ. ئېيتە قېنى، قۇربان بۇرهانىدىنوف، سەن ئۇرۇمچىدە هەربىي مەكتەپتە ئوقۇغانغۇ، نېمىشقا ئاتمايمىز، مىلتىقلارنى دات باسسۇنمۇ يە؟

— ژۇكوفنىڭ ئەسكەرلىرى بېرلىنغا كىرگەن كۈنى هۇجۇم قوزغايدىغان ئوخشايمىز!

— ياپونلار مەغلۇپ بولسا گومىنداڭ كۆچىيىپ كېتىدۇ. هازىر تازا ۋاقتى. 1943 - يىلى تازا ۋاقتى، هېچبولمىسا يىلنىڭ ئاخىرى، قىشتا هۇجۇم قىلىش كېرەك، خىتاي دېگەن سوغۇققا كاياك!

— گېرمانلار موسكۋا ئەتراپىدا توڭلاپ ئۆلگەندەك - هە، تازا ئالداپ قامىر تېغىنىڭ تەسكەي تەرىپىگە ئۆتكۈزۈۋالساق، قىرىلىپ كېتەتتى سوغۇقتا. قانداق دېدىم، هەي بايچۇرىن!

— بايچۇرىن كەلگۈسىدە گېنېرال بولىدۇ!

— ياق، خەمىت هەممىدىن باتۇر!

— ئوسمان ئىبراهىموف سەنچۇ، گەپ قىلمايسەنغۇ، خوتۇنۇڭنى ئويلاۋاتامسەن يا؟ مۇنۇ نۇر ئوبۇلوف، هوشۇر مامىتوفلار گومىنداڭ لىيۇتچىكلىرىنىڭ ئەسكىلىكلىرىنى جىق كۆرگەن، تاتار قىزلىرىنى جىق جايلىدىمۇ، ئۇيغۇر قىزلىرىنىمۇ؟ پېرىروتكا، ئورۇسلارنى جىق ئەپلىدى - هە، ئۇ سەت دۆيۈزلەر. قىز بالا دېگەن پۇلنى كۆرسە نومۇسىنى ئۇنتۇيدىكەن. غۇلجىنى ئازاد قىلغان كۈنىمىز ئاشۇ جالاپلاردىن يۈزنى ئاتىمەن. غېنىمۇ شۇنداق دەيدۇ!

— ئوقنى ئۇلارغا زايە قىلىپ نېمە قىلىسەن، ئۇلارغۇ تېنىنى ساتىدىكەن، ۋىجدانىنى، مىللىتىنى سېتىۋاتقانلار بار، ئۇلارنى قانداق قىلىسەن؟ سەن پاتىخ، دىققىتىڭنى ئۇششاق ئىشلارغا چاچما. شېڭ شىسەي، گومىنداڭ دېگەنلەرنى يوقىتىشنىڭ پىلانىنى تۈز. ئېيتماق ئاسان، يوقاتماق تەس. بىزنىڭ تەربىيە كۆرگەن مۇنتىزىم ئەسكىرىمىز يوق. پارتىزانلار قورقمايدۇ، قەهرىمان. لېكىن هەربىي بىلىمى يوق، بىزدە هەربىي بىلىمى بار ئادەملەر يوق، زادىلا يوق. مەسىلەن، شېڭ شىسەيدەك، ئۇنىڭ هەربىي بىلىمى يۇقىرى، ئەسكەرلىرىمۇ تەربىيىلەنگەن. گومىنداڭ ئەسكەرلىرىمۇ شۇ. هازىر گومىنداڭ ئەسكەرلىرى كىرگىلى تۇردى. ما بۇفاڭ دېگەن تۇڭگانىنىڭ ئاتلىق ئەسكەرلىرىمۇ كىرمەكچىكەن. بىز تېخى ئارمىيە قۇرمىدۇق. خەلقنى قوزغاش، قوراللاندۇرۇش بىرىنچى ۋەزىپە!

— شۇنىڭ ئۈچۈن بىز بۇرۇنراق قايتساق بولاتتى!

ستالىن لېنىنگراد جېڭىدە غەلىبە قىلماي تۇرۇپ، بىزگە بۇيرۇق بەرمەيدىغان ئوخشايدۇ.

ئالمۇتا شەهىرىدىن ئانچە يىراق بولمىغان، بۈك ئورمانلىق قول ئىچىدىكى بۇ ئورۇن باشقىلار كېلىشىنى ئارزۇ قىلىدىغان جاي. لېكىن يەتتە ئەزىمەت ئۈچۈن بۇ يەر زېرىكىشلىك تۈيۈلماقتا. ئويۇن، پاراڭ، مەشىق هەممىسى ئۇلارنى قانائەتلەندۈرمىدى، ئۇلار جان بىلەن ئويىنىشىدىغان ئىشلارنى قىلىشنى ئارزۇ قىلاتتى. ئۇلارنىڭ هەرقايسىسىنىڭ ئۆز سەرگۈزەشت - كەچۈرمىشلىرى بار، لېكىن ئورتاقلىق — شېڭ شىسەيگە بولغان ئۆچمەنلىك، قىساس - ئىنتىقام ئېلىش تەقەززالىقى. ئۇلاردىن بىر ئادەم: «ئوق تەگسە قانداق قىلىسەن؟» دەپ سوراپ قالسا، ئۇ چوقۇم: «بۇ جان مېنىڭ ئەمەس. ئاللىقاچان خەلقىمگە ئاتىۋەتكەنمەن!» دەپ جاۋاب بېرەلەيدۇ...

ئالماتىنسكى غولى شۇڭا ئۇلار ئۈچۈن تار قەپەس، ئۇلار

ئاتلىرىنى تاقىراقشتىپ چاپتۇرۇپ ، تاشلار كەينىگە مۆكۈنۈپ ،
يەر بېغىرلاپ ئۆمىلەپ ، قولىدىكى قورالىنى ئىشلىتىشنى ، قو-
رۇلغا ئالغان دۇشمىنىنىڭ يەرگە گۇپ قىلىپ يىقىلغىنىنى ئۆز
كۆزى بىلەن كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىدۇ . ئۇلار ئۈچۈن مەنىلىك
ھايات مانا شۇ !...

— توختا ، توختا ! — دەپ ياتاققا يۈگۈرۈپ كىردى پاتىخ
تولىمۇ خۇشال بولۇپ ، — ئاخىر مانا ئاسماندا يۇلتۇز كۆرۈن-
دى ، ئىسھاقبېك بىزدىن بۇرۇن چىقىپتۇ . ئۇ ئىككى يۈزدىن
كۆپ ئادەمنى قوراللاندۇرۇپ ئاقچىنىڭ قورۇل تېغىغا كىرىپ-
تۇ ! ئىنقىلاب تاشقورغاندا پارتلايدىغان بولدى !

— سەن بۇ خەۋەرنى نەدىن ئۇقتۇڭ ؟

— بۈگۈن ئىسھاقبېكنىڭ بىر قىرغىزنى كۆردۈم . ئىس-
مىم قانات ، ئىسھاقبېكنىڭ مۇھاپىزەتچىسىمەن ، دەيدۇ .

— مەن ئىسھاقبېكنى ياخشى تونۇيمەن . ئۇ ئۇيۇشمىنىڭ
رەئىسى بولۇپ غۇلجىدا تۇرغاندا بىز نۇرغۇن سۆزلەشكەن . ئۇ-
نىڭ غەزىپى كۈچلۈك . شېڭ شىسەي ئۇنىڭغا جىق زۇلۇم سال-
دى . ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ ئاڭلىق ، ھەربىي بىلىمى بار ئادەم ،
ئۇ چوقۇم نەتىجە قازىنالايدۇ !

— مەن ئۇنى بىر قېتىم چېگرىدا ئاتقا قورال - ياراغ
تېگىشىۋېتىپ كۆرگەن . ئۇمۇ نۇرغۇن يۈك - تېرىگە قورال ،
ئوق - دورا تېگىشىۋالغان . شۇ چاغدىلا مېنىڭ كونا ئەسكىرى-
دىن ئەللىك - ئاتمىشى يېنىمدا . ئەسكەرلىرىمنى ئىككى يۈزگە
يەتكۈزۈپ ئۇلۇغچات ، ئاقچىلارنى ئىگىلەيمەن دېگەن . مەن نىل-
قىدا قوزغىلىمىز دېسەم ، ئۇ خۇشال بولۇپ : قالتىس جاينى
تاللاپسىلەر ، ئۇ يەر ئارقىلىق كۇنەس ، توققۇزتارالارنى ئىگىلە-
مەك ئاسان ، ھۇجۇمغا ئۆتمەكمۇ ، مۇداپىئە قىلماقمۇ ئاسان .
كۇنەسنىڭ نارات دېگەن يېرىدىن ئۆتۈپ خوشۇت ، قارا شەھەر-
لەرنى ئالغىلى بولىدۇ . توققۇزتارادىن ئۆتۈپ تېكەس ، موڭغۇل-

كۈرەلەرگە تاغ ئارقىلىق ھۇجۇم قىلىپ ئۇ يەرلەرنى ئېلىۋال-
ساڭ ، مۇزات ئارقىلىق ئاقسۇ ، قەشقەرلەرگە كىرگىلى ، شوتا
ئارقىلىق سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ياردەم ئالغىلى بولىدۇ . شىمالدا
ئاچالدىن ئۆتۈپ جىڭغا كىرگىلى ، غۇلجا - ئۈرۈمچى تاشيولىنى
ئۈزۈۋېتكىلى ، بورتالا - شىخولارنى ئالغىلى بولىدۇ ، دېدى . ئۇ
بىزنىڭ تاغلىرىمىزنىڭ يوللىرىنى بەش قولدەك بىلىدىكەن !

— ئۇ ھەربىي بولۇپ ئۇرۇشقا قاتناشقىلى يىگىرمە ئىككى
يىل بولدى . سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇدى . ئون ئالتە يېشىدا
پوگېبىش قەبىلىسىگە دادىسىنىڭ ئورنىغا بەگ بولغان . كېيىن
1934 - يىلى ئالتە مىڭ كىشىلىك بىر كاتتا ئىسكادرونغا
كوماندىر بولۇپ ، شېڭ شىسەيگە ئالدىنىپ ماخۇسەن ، مامۇت
شىجاڭ قىسىملىرىنى يوقىتىشقا قاتناشقان . تەجرىبىسى مول ،
پاراسەتلىك كوماندىر ئۇ !

ئۇلار خۇشال بولۇشتى ھەم ئۆزلىرىنىڭ تېخىچە نىلقىغا
بېرىپ ئىنقىلابنى باشلىۋېتەلمىگىنىگە ئىچ - ئىچىدىن رەللە
بولدى :

— ئالتايدا ئوسمان ئىسلام تاشقى موڭغۇلىيىدىن ياردەم
ئېلىپ ئۇرۇشنى باشلىۋەتتى . مانا تاشقورغاندىمۇ مىلتىق ئاۋازى
ياڭرايدىغان بولدى . قازاق بىلەن قىرغىز قوزغالدى ، ئۇيغۇر
بىلەن تاتار تېخىچە قەپەستە !

... پامېر تېغىنىڭ تىك قورام تاشلىرى ، قارلىق چوققىلى-
رى ، گىياھ ئۈنمەيدىغان قىزىل توپىلىق غوللىرى ، چېگرا
ساقلىغۇچى ئەسكەرلەر ئۈچۈن كۆڭۈلسىز بولغىنى بىلەن ، بۇ
يەرنىڭ قىرغىز ، تاجىكلىرى ئۈچۈن تولىمۇ كۆڭۈللۈك . ئاقچى
ناھىيىسىنىڭ قورۇل تېغى قىرغىزلارنىڭ «ماناس» ئېپوسىنىڭ
بۆشۈكى . ماناس باتۇر ھەققىدىكى ئىككى يۈز نەچچە مىڭ مىسرا-
لىق داستاننى قوبۇز بىلەن ياد ئېيتالايدىغان ئادەملەر شۇ تاغنىڭ
مەدھىيىلىگۈچىلىرى . مانا شۇ تاغنىڭ باتۇر ئوغلى ئىسھاقبېك

شىلاڭ شىسەي دەستىدىن يۇرتلىرىنى تاشلاپ چەت ئەلگە قېچىپ كېلىۋالغان يۇرتداشلىرىدىن ئىككى يۈزدىن جىق ئادەمنى يىغىپ ئىككى روتا قىلىپ تەشكىللىدى . بۇ ئىككى روتىغا سوۋېت ئىتتىپاقى قورال - ياراغ ، كىيىم - كېچەك ، ئوزۇق - تۈلۈك بەردى . ئۇلار مانا مۇشۇ تاغنىڭ قىرغىزىستان تەۋەلىكىدىكى قاپتاللىرىدا خېلىدىن بېرى ھەربىي مەشىق قىلماقتا . ئاتلىق ئەسكەرلەر مەشىقى گويا ئۆز ۋاقتىدىكى فرۇنزې ، بۇدىيوننىي قىسىملىرىدەك قاتتىق ئىنتىزام ، يۇقىرى تەلەپ بىلەن ئېلىپ بېرىلدى . ھەر بىر ئەسكەردىن :

— نېمىگە تەييارلىنىۋاتىسەن ؟ — دەپ سورىسا ، ئۇ چاس بېرىپ تىك تۇرۇپ :

— جەڭگە تەييارلىنىۋاتىمەن ! — دەپ جاۋاب بېرىدۇ . ئۇلارنىڭ جاۋابى گويا قەسەم !

— كىم ئۈچۈن جەڭ قىلىسەن ؟

— ئېزىلىۋاتقان خەلقىم ئۈچۈن .

— مەقسىتىڭ نېمە ؟

— ئەركىنلىك ئۈچۈن ، ئاخىرىغىچە كۈرەش قىلىش !

— شوئارىڭ نېمە ؟

— قورقماسلىق ، قايتماسلىق ، ۋەتەن ئۈچۈن جان پىدا قىلىش !

... مانا ئاشۇ ئىككى يۈز نەچچە ئەزىمەت 1943 - يىلىنىڭ 7 - ئېيىدا قەشقەر ئەتراپىدا قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشنى قارار قىلىپ ، ئاقچىنىڭ قورۇل تېغى ئوخشاش يەرلىرىگە يوشۇرۇن كىرىپ كەلدى . ھەربىي ئىشلاردا قىممىتى بولغان يوللار ، ئېغىزلار ، ئېقىن سۇلار ۋە تاغ غوللىرىنى ئىنچىكىلىك بىلەن تەكشۈردى . بىرىنچى قەدەمدە ئۇلۇغچات بىلەن ئاقچىنى قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ بېسىۋېلىش پىلانىنى تۈزدى . بۇ ئىككى ناھىيىدە قىرغىزلار ئولتۇراقلاشقان . ئىسھاقبېك ئۆز ۋاقتىدا بۇ يەرنىڭ

خەلقىنى باسمىچى باندىتلاردىن قوغدىغان . باندىت جانىمبېك قازى ، ئاتمەلىك ، خۇشمەتلەرنى يوقىتىپ يۇقىرى ھۆرمەت تاپقان . جىبەك قازىنىڭ تاغلىقلارغا سالغان زۇلۇمى ، ھەتتا كېيىن چىن دىشىڭنىڭ ئۇستىدىن ئىسيان كۆتۈرۈپ تۆت يۈز مىلتىق ، ئىككى زەمبىرەككە ئىگە بولۇۋالغان ئوسماننىڭ قەشقەرگە ھۆكۈمران بولۇۋېلىپ ھە دەپ خەلقنى بۇلاپ ، مال - دۇنيا يىغىپ ، كىچىك خوتۇنلىرىنىلا ئوتتۇزدىن ئاشۇرۇۋەتكەن قىلىقلىرىغا ، زوراۋانلىقىغا خاتىمە بەرگەنمۇ مۇشۇ ئىسھاقبېك ئىدى . كېيىن ئۇنىڭ ئەسكەرلىرى مەجبۇرىي تارقىتىلغاندىن كېيىن ، خەلقنى ئويلاپ نامراتلارنىڭ بالىلىرىنى قىرغىزىستانغا چىقىرىپ ئوقۇتۇپ ، قىرغىز رايونلىرىدا مەكتەپ ئېچىپ خەلقنى مەدەنىيەتكە باشلاپ ئىككى مىڭدىن كۆپ ئوقۇغۇچى يېتىشتۈرگەنمۇ مۇشۇ ئىسھاقبېك . ئىسھاقبېك بۇ يەردىكى خەلقنىڭ قەلبىدە بىر ئۇلۇغ قۇتقۇزغۇچى . سوۋېت ئەسكەرلىرىنىڭ گىمناستوركىسىنى كىيىپ ، بېلىگە ھەربىي تاسما باغلاپ ، تاپانچا ئېسىپ ، ھەربىي شەپكىسىنى كۆزىگە كىيىپ يۈرگەن قىرىقتىن ئاشقان بۇ قارا بۇرۇت ، گەۋدىلىك ئادەم قايسى ئۆيدە پەيدا بولسا شۇ ئۆي خاسىيەتلىك ئۆيگە ئايلىنىدۇ . مانا ئۇ سېنتەبىرنىڭ سۈزۈك ئاسمانلىق ئاخشىمى كامالشا باينىڭ ئۆيىگە كەلدى . ئۆيدە ئۇنى شۇ يەرنىڭ ھۆرمەتلىك ئادەملىرىدىن ئوبۇل قاسىم ، مادايوف ، مەھەممەت ئەيسا ، شىرىنقۇللار ساقلاۋاتاتتى . ئۆينىڭ ئەتراپىغا مەخپىي ئەسكەرلەر ئورۇنلاشتى . مەھەللىنىڭ يول ئېغىزلىرىغىمۇ قاراۋۇللار قويۇلدى .

بۇ ئۆيگە يىغىلغانلار ئادەتلىرى بويىچە قوبۇز بىلەن داستان ئاڭلىمىدى ، قىرغىز نېرىنى بىلەن غىزالاندى ۋە تۆگە قىمىزىدىن ئىچىشتى - دە ، ئىسھاقبېك ئېغىر - بېسىقلىق بىلەن ئالدىرىماي سۆز باشلىدى :

— كۈتكەن كۈن ئاخىر كەلدى . خەلقنىڭ ئەمدى چىدىغۇ-

چىلىكى قالمىدى. قاڭغىر قاقشىغان، زار يىغلىغان، باغرى قان خەلقنىڭ دادىغا يېتىدىغان چاغ كەلدى. مەن تەشكىلاتىمىزنىڭ ئىسمىنى جاكارلايمەن. بۇ تەشكىلات «ئازادلىق تەشكىلاتى». تەشكىلاتنىڭ رەئىسى ئىسھاقبېك مونۇنوف. بۇ كىشى سىلەر ياخشى بىلىدىغان ئۇلۇغچات ناھىيىسىنىڭ جىغىن يېزىسى سىمەخانا قىشلىقىدىكى مونۇن ھاجىنىڭ ئوغلى، دادام ھەرەمگە بېرىپ ئەرافات تېغىدا «خۇدادىن نېمىنى تىلىسەڭ شۇ بەجا بولىدۇ» دېسە، «خەلققە ئەركىنلىك بەرگىن» دەپ دۇئا قىلغانىكەن. ئەركىنلىك دېگەن نېمە؟ زۇلۇم كۆرمەسلىك، ئۆزىگە ئۆزى خوجا بولۇش دېگەن سۆز. مەن 1925 - يىلى دادام مونۇن ھاجىنىڭ ئورنىدا چېگرا ئەترىتىگە ئەسكەر بولۇپ كىرىپ، قولۇمغا قورال ئېلىپ خەلقىمنى زۇلۇم ۋە تالان - تاراجدىن قوغدىدىم. مەن ئىككى قېتىم لۇيجاڭ بولۇپ باسمىچىلارنى، توپىلاڭچىلارنى باستۇرۇپ خەلقىمگە خىزمەت كۆرسەتتىم. لېكىن شېڭ شىسەي مېنى مۇكاپاتلاش، ئەتىۋارلاش ئورنىغا جازالىدى. مەن خەلقىمنى سىرتتىن كەلگەن باسمىچى، تاجاۋۇزچىلاردىن قوغداشنىلا ئويلاپ خاتالىشىپتىمەن. ئەڭ چوڭ باسمىچى، باندىت، بۇلاڭچى، جاللات دۆلەت ئىچىدىكەن، بۇ شېڭ شىسەي. مەن كىچىكىمدە دادام بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىدا سودىگەرچىلىك قىلىپ يۇرۇپ كۆپنى كۆردۇم. سوۋېت ئىتتىپاقى ھەقىقىي خەلقنىڭ دۆلىتى ئىكەن دەپ ئويلىغان. شېڭ شىسەي ماركسىزم - لېنىنىزمنى سۆزلىسە، مەن ئۇنىڭغا ئىشىنىپ جېنىمنى ئۇنىڭ ئىشلىرىغا پىدا قىپتىمەن. ئەڭ چوڭ ئەزگۈچى، باندىت، جاللاتنىڭ قورالىغا ئايلىنىپ قاپتىمەن. مەن خېلى بولدى، غەپلەتتىن ئويغاندىم. بىز بۈگۈن ئاشۇ جاللاتنى يوقىتىپ خەلقنى ئازادلىققا ئېرىشتۈرۈش ئۈچۈن «ئازادلىق» تەشكىلاتىنى قۇردۇق. بىز ئەتىلا ھۇجۇم باشلايمىز. ئەڭ ئاۋۋال ئاقچى بىلەن ئۇلۇغچاتقا ھۇجۇم قىلىمىز. بۇ يەردە بىزنىڭ

كۈچىمىز زور، خەلق بىزنى يۈز پىرسەنت قوللايدۇ، شېڭ شىسەينىڭ كۈچى ئاجىز. بىز بۇ يەرنى ئازاد قىلىپ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ياردىمى بىلەن ئاۋۋال قەشقەرنى، ئاندىن خوتەن، ئاقسۇلارنى ئازاد قىلىمىز. شىمال تەرەپتە، ئالتاي بىلەن غۇلجىدىمۇ قوراللىق قوزغىلاڭ بولىدۇ. ھازىر بىزنىڭ ئادەملىرىمىز تەرەپ - تەرەپتە قوراللانماقتا، بۇ يىل كۈز، قىش پۈتۈن شىنجاڭدا قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈلىدۇ!

ئىسھاقبېكنىڭ سۆزىدىن ھاياجانلانغان تەشكىلات ئەزالىرى ۋارقىراشتى:

— بۈگۈنلا ئاقچىغا تېگىش قىلايلى!

ئىسھاقبېكنىڭ باش مۇھاپىزەتچىسى، بۆرۈتى يېڭىدىن خەت تارتقان، پەگاز قاپاق، ئېگىز يىگىت قانات باشلىقىغا:

— مەن قاراۋۇللارنى تەكشۈرۈپ كىرەي! — دېۋىدى، ئىسھاقبېك بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى.

— مېنىڭچە، — دېدى ئىسھاقبېك ئاخىرىدا، — سىلەر ھازىر تارقىلىپ، ئىشەنچلىك، قەيسەر ئادەملەرگە ئالدىن خەۋەر بېرىڭلار، ئەتە كەچتە بىزنىڭ ئىككى يۈز كىشىلىك جەڭگىۋار باتالىيون ئۇلۇغچات چېگرا مۇداپىئە پونكىتىغا ھۇجۇم قىلىدۇ!

ئۇلار تارقىلىشتى. مۇھاپىزەتچى قانات تېخى يوق ئىدى. ئىسھاقبېك جىددىيلىشىپ مادايوفتىن:

— بىرى ئۇنى ئۆلتۈرۈۋەتتىمۇيە؟ — دەپ سورىۋىدى، مادايوف:

— بىر كىشى ئۇنىڭ چېگرا تەرەپكە ئات چېپىپ كەتكىنىنى كۆرگەن، — دېدى.

ئىسھاقبېك ئادەملىرىگە بۇيرۇق بەردى:

— بۈگۈن كېچە چېگرادىن ئۇياققا ئۆتۈپ كېتەيلى!

ئەتىسى مەلۇم بولدى : قانات چېگرا مۇداپىئە پونكىتىغا ھۇجۇم پىلانىنى مەلۇم قىلغان . شۇ كېچىسىلا چېگراغا تەرەپ - تەرەپتىن ئەسكەر توپلانغان ، كېچىچە ئۇخلىماي ئەسكەرلەر ئاكوپ كولىغان . ئىسھاقبېكنىڭ بۇرۇن قول ئاستىدا ئىشلىگەن جەڭچى - ئوفىتسېرلار قورالسىزلاندۇرۇلۇپ نەزەربەنت قىلىنغان . پىلان خائىننىڭ كاساپىتىدىن مەغلۇپ بولغانىدى .

— ياق ، — دېدى ئىسھاقبېك كەسكىن قىلىپ ، — ئەمدى بىز مۇھىم جەڭ نۇقتىسىنى تاشقورغانغا يۆتكەيمىز . ئۇ يەر يىراق ، تاغلىرى ئېگىز ، يوللىرى يامان ، خەتەرلىك جاي . ئۇ يەردە دۈشمەن ئاجىز ، مۇداپىئە ، ھۇجۇم ئۈچۈن بىزگە پايدىلىق !

* * *

... مۇختەرباي بۈگۈن ماڭالمايدىغان ھالغا چۈشۈپ قالدى . ئۇ كۆل قىرغىقىدىن قاتتىق يىقىلىپ چۈشكەنىدى . ئەخمەت ئۇنىڭدىن ھال سورىدى :

— قانداقراق ، غەيرەت قىل ئاكا ، تاياق يەپ قالما !

— بايا ئۇخلاپ چۈش كۆردۈممۇ ، خىيال قىلدىممۇ ئىش قىلىپ بىزنىڭ ئادەملىرىمىز قوزغىلىپتەك !

— نەدە ؟

— تاغلاردا - دە !

— چۈش ئەمەس ، خىيال ئەمەس ، بۇ راست !

— راست ، غېنى ئوغرى نەچچە يۈز ئادەمنى باشلاپ ، ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ بىزنىڭ مەھەللىدىن ئۆتۈپتەك . ئابدۇمەرنى قارىياغاچقا ئېسىپ قويۇپتەك !

— خائىنلار چوقۇم سەن دېگەندەك ئېسىلىدۇ .

شۇ ئارىدا كىيىملىرى مايلىشىپ بەدىنىگە چاپلىشىپ كەتكەن ، يۈز - كۆزى قاسماق بىر ئادەم مۈكچەيگىنىچە ئۆزىنى كاچاتلاپ كەتتى :

— ئالتۇننىڭ نەدە ، دەپ بەرسەڭ سېنى ئۇرمايمىز ، قويۇۋېتىمىز دېسە ، جان تاتلىقكەن ، ئىككى كومزەك ئالتۇن ئات ئوقۇرىنىڭ ئاستىغا كۆمۈكلۈك دەپ بېرىپتىمەن . مانا ئەمدى ئالتۇنىمۇ ئالدى ، مېنىمۇ قويۇۋەتمىدى ، ئالتۇنىمۇ يوق ، جانىمۇ يوق ، ئىسىت ئالتۇن ، ئىسىت جان ، ئىسىت ، ۋاي ئىسىت !

ئۇ بىردە زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ ، بىردە مۈكچىيىپ يۈگۈرۈپ ۋارقىرىماقتا ئىدى . بىر خەنزۇ ئەسكەر ئۇنى تىللىدى :

— ھەي خائىن نېمىگە ۋارقىرايسەن !

— خائىن ، توغرا ، مەن خائىن . ئالتۇننى دەپ بەرگەندىكىن خائىن بولىمەن يا !

— ۋارقىرىما دەيمەن ! !

— چىدىمىسام ۋارقىرىمامدىم ئەمىسە !

— ۋارقىرىما !

— سەن نېمىشقا ۋارقىرايسەن ئەمىسە ، ئىككى كومزەك ئالتۇنىڭنى ئېلىۋالغانمىتى بىسى !

— سۆزلىمە دەيمەن ! — ئەسكەر ئۇنى ئىتتەردى ، — ماڭ ، ئىشلە خائىن !

— ئىتتەرمە ، ئالتۇننى ئېلىۋېلىپ يەنە ئىتتىرىسەنغۇ !

— ماڭ ئاناڭنى ، ئىت چەنتۇ ! — ئەسكەر مىلتىقىنىڭ پاينىكى بىلەن ئۇنىڭ دولىسىغا بىرنى ئۇردى .

— يەنە ئۇرىسەنغۇ بۇلاڭچى !

ئۇ ساقچىغا يېنىۋىدى ، ساقچى ئۇنى مۇشت بىلەن بىرنى ئۇردى . ئۇ ۋاقىرىغان پېتى ساقچىغا ئېتىلدى . «گۇم» قىلغان ئاۋاز بىلەن ئۇ كەينىگە قاڭقىپ ئوڭدىسىغا چۈشتى - دە ، بىرلا تېپىرلاپ جىمىپ قالدى . ئەخمەت يۈگۈرۈپ كېلىۋىدى ، ساقچى ئۇنىڭغا مىلتىق تەڭلىدى . يۈزلىگەن ئادەملەر تەرەپ - تەرەپتىن ساقچىغا قاراپ يۈگۈردى . چوڭ قورۇننىڭ ئېگىز ، سىم تارتىلغان تاملىرىنىڭ دوقمۇشلىرىغا ئورنىتىلغان پىلىموتلار بىردىنلا

«تاتات ، تاتات !» قىلىپ تىلغا كىردى . سىۋىستوك چېلىندى ، مەيدانغا ئەسكەرلەر تولدى ، پاسكىنا كۆللەرنىڭ يېنىدا ئالتە ئادەم قانغا مىلىنىپ ياتاتتى . ئۇنىڭ ئىچىدە مۇختەر بايمۇ بار ئىدى . ئەخمەت ئۇنى يۆلىدى :

— مۇختەركا ، مۇختەركا !

— ياق ، ئۆلمەيمەن تېخى ، بەشىنىڭ جېنىنى ئالماي تۇرۇپ ! — دېدى مۇختەرباي چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ . ئوق ئۇنىڭ سول مۈرىسىگە تەگكەن ، ئىچكى ئەزالىرى ساق ئىدى . ئەخمەت ئۆزىنىڭ كۆك كۆڭلىكىنى يىرتىپ ئۇنىڭ يارىسىنى تاڭدى ۋە ئۇنى ھاپاش قىلىپ ساقچىلارغا :

— كامېرغا ئەكىرىمەن ! — دېدى . ساقچىلارنىڭ باشلىقى ئۇنىڭغا «ماڭما» دەپ ئىشارەت قىلدى ۋە :

— ئىشلەڭلار ، بۇ بىر كىچىككىنە ئىش . ساقچىغا كىم يانسا ئېتىلىدۇ ، بۇ دېگەن ئىنتىزام . ئۆلگەنلەرنى يارىدارلارنى ساقچىلار ئۆزلىرى بىر تەرەپ قىلىدۇ ! — دېدى .

— مەن يارىدار ئەمەس ! — دېدى مۇختەرباي ئەخمەتكە تايىنىپ تۇرۇپ ، — ماڭالايمەن ، ئىشلىيەلەيمەن !

ساقچىلار يارىدارلارنى ھېچقاچان داۋالىمايدۇ ، ئاچقىپلا ئۆلتۈرىدۇ . بۇنى مۇختەر باي بىلىدۇ . بۇنداق ئىش راست دېگەندەك دائىم بولۇپ تۇرىدۇ . بۇ يەردىكىلەرنىڭ جېنى ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدۇ . خالىسا ، ھەرقانداق بىرىنى ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ . چۈنكى بۇ ئادەملەر شېڭ شىسەيگە نۇرغۇن بايلىق ، ئالتۇن - كۈمۈش ، يەر - زېمىن ۋە مال - ۋاران ھەدىيە قىلىشقان . ئۇلارنىڭ گۇناھىمۇ شۇ بايلىقنىڭ ئىگىسى بولغانلىقى . «خائىن» دېگەن نام «پۇلدار» دېگەن نامنىڭ سەت ئاتىلىشى ، «مۇسادىرە» دېگەن سۆز «ھەدىيە»نىڭ بۇيرۇق ئاھاڭى . شېڭ دۇبەننىڭ خوتۇنىمۇ ھازىر كۈندە كىرىۋاتقان ئالتۇننىڭ سانىنى بىلمەيدۇ ، شېڭ دۇبەننىڭ بۇ ئىشقا مەسئۇل بولغان مەخسۇس

خادىملا ھەر كۈنى مىڭ سەردىن ئارتۇق ئالتۇن - كۈمۈش خەزىنىگە كىرىۋاتقىنىنى بىلىدۇ . شېڭ شىسەي پارىخورلارنى ئاتتى ، ھازىرمۇ ئاتىدۇ . بۇ ئۇنىڭ خەلققە كۆرسىتىدىغان «ئادالەت» بايرىقى . چۈنكى ئۇنىڭ ئادەملىرى مەخسۇس قىدىرىپ يۈرۈپ : «پالانچى بېيىپ قاپتۇ» دەپ شىۋىرلاپ قويسىلا شۇ كۈنى بىر «خائىن» پەيدا بولىدۇ - دە ، ئۇنىڭ بايلىقى شۇ كۈنىنىڭ ئەتىسىلا شېڭ دۇبەننىڭ خەزىنىسىگە كىرىدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ھەممىلا ئادەم بىلىدۇ : ئەقىل ئىگىسى ، تالانت ئىگىسى ، ئەخلاق ئىگىسى ، نام - ئابروي ئىگىسى ، پۇل ئىگىسى ئوخشاشلا «خائىن» . پەقەت ھېچنېمىگە يارىمايدىغان ، يېلىنىش ، يالۋۇرۇش ، سارغىيىش ، مۈكچىيىش ، تىزلىنىشنى بىلىدىغانلارلا ياشاش ھوقۇقىغا ئىگە . ياشاش بىلەن يوقىلىشنىڭ شەرتلىرى تولىمۇ ئاددى ، تولىمۇ ئېنىق .

مۇختەرباي بۇ سېسىق ماكاندا ئۆلۈشنى خالىمايدۇ ، ئۇ ئۆزىنىڭ تۇغۇلۇپ ئۆسكەن گۈزەل يېرىدە ئۆلۈشنى ئارزۇ قىلىدۇ . ئۇ بىر قېتىم چوڭ ئوغلىنى باشلاپ زاراتگاھلىققا بېرىپ ئۆز قەبرىسىنىڭ ئورنىنى كۆرسىتىپ بەرگەن . بۇ ئورۇن رەيھانگۈلنىڭ قەبرىسىنىڭ يېنى ئىدى . ئۇ شۇ يەردە مەڭگۈلۈك ئۇيقۇغا كېتىشنى ئارزۇ قىلىدۇ ، بۇ ئۇنىڭ ئاخىرقى گۈزەل ئارزۇسى .

مانا ئۇ ئۆز كامېرىدا ، ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنى قىزىپ مۈرىسى قاتتىق ئاغرىماقتا . لېكىن ئۇ ۋارقىرىمىدى ، ئىڭرىمىدى ، يىغلىمىدى ، پۈتۈن بەدىنىدىن چىلىقلاپ تەر چىقىپ ، ئېسىنى بىر بىلىپ - بىر بىلمەي تۇرسىمۇ ئۆزىنى «يارىلاندىم» دېمىدى . بۇنداق دېيىش مۇشۇ سېسىق جايدا ئۆلۈشكە رازى بولۇش دېگەنلىك ، مۇختەرباي بۇنى بىلىدۇ . ئاغرىق راسا كۈچەيگەندە ، ئۇ چىشلىرىنى چىڭ كىرىشتۈرۈپ ساقال - بۇرۇت باسقان ، قورۇقلىرى قويۇقلاشقان چىرايىنى تۈرۈشتۈرۈپ ، بۇركۈتنىڭكى-

دەك ئۆتكۈر، يوغان كۆزلىرىنى چىڭ يۇمۇپ، هاياتىنى، ئەڭ گۈزەل چاغلارنى ئەسلەيدۇ. مۇشۇنداق قىلىشلا ئەڭ چوڭ تەسەللى، ئەڭ كۈچلۈك قارشىلىق. مۇختەر باي تولا ئازابلىنىپ يۈرۈپ بۇنى بىلىۋالغان...

بويىنغا چىڭ باغلانغان ياغلىقنى نازۇك تىرناقلىرى بىلەن يېشەلمىگەن نومۇسچان قىز ئاخىر يىگىتلەر ۋە يەڭگىسىنىڭ زورى بىلەن چىشلىرىنى ئىشقا سالدى. قىز تىنىقى ئەڭ راهەت، بەكمۇ ئىللىق. بولۇپمۇ يەڭگىل هاسىراشلىرى. خوتۇنى گۈلنىسا بۇۋۇنىڭ ئون بەش ياشلىق چېغى مۇختەر بايغا دۇنيا گۈزەللىكىنىڭ گۈل تاجى بولۇپ بىلىنگەنىدى. توي كېچىسى گۈلنىسا بۇۋى ئازاب بىلەن يىلىنغاندا، مۇختەر ئۆزىنى تەڭدىشى يوق قەهرىمان هېسابلىغانىدى... گۈلنىسا بۇۋى بىلەن رىزقى قانداقلارچە قوشۇلدى؟ بۇ ئىش هېلىهەم ئۇنىڭ يادىدا: دادىسى روزى يۈزبېگىنىڭ قىزىنى توقاللىققا ئالماقچى بولغاندا، مۇختەر روزى يۈزبېگىنىڭ مالىيىنىڭ خوتۇنىدىن قىزغا: «گۈگۈم ۋاقتىدا قاپاق تېرەكنىڭ ئاستىغا چىقسۇن» دەپ ئېيتىپ بەردى. دېگەن چاغدا قىز چىقتى. قىز راست دېگەندەك چىرايلىق ئىدى. ئۇزۇن، ئىككى تال چېچى، بۇرغاي سېكىلەكلىرى... هەممىلا يېرى مۇختەر كۆرگەن قىز ـ چوكانلارنىڭ هەممىسىدىن چىرايلىق ئىدى: «سىزنى دادام ئەمەس مەن ئالىمەن» دېدى ئۇ قىزنىڭ تېپىرلاشلىرىغا قارىماي قۇچاقلىۋېلىپ. يېزا قىزلىرى ۋارقىرىمايدۇ، قىز كۈچلۈك يىگىتنىڭ نەپسىگە بويسۇندى... دادا شۇ ئىش سەۋەبىدىن مۇختەرنى بۆلۈپ چىقىرىۋەتتى... ئېھ، قىز ـ چوكانلار بىلەن بولغان ئىشلارنىڭ قايسىبىرى راهەت ئەمەس ئىكەن، دۇنيادا بۇنى بېسىپ چۈشىدىغان راهەت بولمىسا كېرەك... ئۇ چاغلاردا مۇختەر باي دېگىنى دېگەن، ئەتكىنى ئەتكەن، قولى هەرقانداق يەرگە يېتىدىغان، هېچكىمنى ئۆزىگە تەڭ قىلمايدىغان، ئۆزىدىن بىرەر نېمىسى ئۈستۈن يىگىتلەرنى

كۆرسە ئۇنىڭغا ئۆچ بولۇپ قالىدىغان نادان غۇرۇرنىڭ ئىگىسى، مەنمەنچى تارانچى يىگىتلىرىدىن ئىدى. مەهەللە ئىمامىنى ئەڭ يۈزسىز دەپ ئويلايتتى. مانا ئەمدى ئويلىسا، ئۇنىڭ يۈزسىزلىكى مۇنۇ هۆكۈمەت يۈزسىزلىرىگە سېلىشتۇرغاندا بىرى قىغ دۆۋىسى بولسا، بىرى بىرتال قۇملاق ئىكەن. بىچارە ئىمام هازىر «هاي قاشقالىق» دەپ تىللايدىغان مۇختەربايىنى سېغىنىپ قالغاندۇر ـ هە؟ دەهشەتلىك ئاغرىق ئۇنى سۆزلىتىۋەتتى:

— هېلىقى ئەخمەت، هېلىقى ئەخمەت!...

قارا ساقاللىق خەنزۇ ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى:

— مەن ئەخمەت... مەن!...

— داغلا! — دېدى مۇختەرباي مۈرىسىنى كۆرسىتىپ، — داغلىغىنا!

قارا ساقال گۈندىپاينى تېپىپ كىردى. گۈندىپاي — خېلى رەهىملىك پاكار، ئەپيۇنكەش قېرى خەنزۇ:

— داغلامسەن؟ — دېدى ئۇيغۇر تىلىدا.

— هەئە. ئاتلارنى كەسكەندە داغلىغاندەك!

نەدىندۇر قىپقىزىل چوغقا ئايلانغان تۆمۈر كەلتۈرۈلدى. مۇختەر باينى ئوڭدا ياتقۇزۇپ، تۆت ئادەم قول ـ پۇتلىرىنى بېسىپ تۇردى ـ دە، قارا ساقال ئوقنىڭ كىرگەن يېرىنى ۋاژىلدىتىپ داغلىدى. كۆيگەن گۆش پۇرىقى، كۆكۈچ ئىس... مۇختەرباي ئېغىر تىنىدى، لېكىن ۋارقىرىمىدى.

— دۇمبەمدىكىسى چوڭ! — دېدى ئۇ تەستە ئىنجىقلاپ، — بولۇڭلار!

ئۇنى دۈم ياتقۇزۇپ دولىنى داغلىغاندا ئۇ نالە قىلىپ «رەيھان!» دەۋەتتى.

— ۋايجان دېمەي «رەيھان» دەيدىيا ما يېتىم! — دېدى كىتابىتىن باش كۆتۈرمەيدىغان تالىپ هەيران بولۇپ، — باتۇركەن جۇما بۇ تارانچى!

— تارانچىدىن باتۇر جىق چىقىدۇ . پالاندى خەق ئەمەسما !

— بىز پالاندىلاردىن ئەمەس . غۇلجىنىڭ كىندىكىدىن ئۈنۈپ چىققان يەرلىك — بىندىرىن !

— شۇنداق ! — دېدى تالىپ ، — غۇلجا مەھمۇت قەشقەري زامانىدا ، قاراخانىلار زامانىدىلا ئۇيغۇرلار ياشىغان جاي ، يەرلىك ئۇيغۇرلارمۇ بار ئىدى .

— چاغاتاي دەۋرىدە — ئالمالىقتا ئۇيغۇرلار كۆپ ئىدى ! — دېدى يەنە بىر ئاپئاق ساقاللىق ئۆزىنى «گادايى» دەپ ئاتايدىغان كەم سۆزلۈك شائىر گەپكە ئارىلىشىپ . ئۇ كىمنىڭدۇر بىر شېئىرىنى ئوقۇدى :

مالغا تولغان يايلىقى ، ئالەمگە مەشھۇر بايلىقى ،
سۈيى مول تۈپرىقى مۇنبەت ، بۈك دەرەخزار تاغلىرى .
توققۇزى تەل ، ئابى كەۋسەر ئىلى دەريا سۇلىرى ،
بۇلبۇل سايراپ كەتمەس ئۇنىڭ بېھىش كەبى باغلىرى .

— بارىكاللا «گادايى» ، — دېدى گۇندىپاي بىلەن يېڭىلا كىرگەن ئەخمەت كۇلۇمسىرەپ ، — بولدى ، مۇختەركام دورا يېگەندەك بولدى . سىزنىڭ شېئىرىڭىز ئۇنىڭغا دورا بولدى .

— راست ، راست ! — دەپ ماچىلداپ يىغلىدى مۇختەرباي ، شۇنچە داغلاشقا مىدىر قىلماي چىداپ ، يۇرتىنى ماختاشقا چىدىيالماي ، — باغلار ، تاغلار بۇرنۇمغا پۇراپ كەتتى . ئەتكەنچاي ، نېرىن ، قىمىزلارچۇ ؟ مەن شۇ نەرسىلەردىن ئايرىلمايلا دۇنيادىن ئۆتەرمەن دەپ ئويلاپتىكەنمەن ، خورلۇق ، خورلۇق ! ئۆزۈمدىن كۇپۇرلۇق ئۆتتى ، ھۆكۇمەت ئالدىدا گۇناھسىز ، پاكمەن ، خۇدا ئالدىدا گۇناھكارمەن . خۇدانىڭ بەش پەرزىدىن ئىككىسىنىلا ئادا قىلىپ كەلدىم شۇ . قالغان ئۈچىنى ئادا قىلالمىدىم .

— قايسى ئىككىسىنى ؟

— ئىمان بىلەن سەدىقە !

— روزى تۇتمىغانما ، نامازنىچۇ ؟

— قارنىمغا ئامراق ، روزى تۇتالمىغان . ئۇۋچىلىق قىلىمەن دەپ بەش ۋاخ ناماز ئوقۇيالمىدىم…

— نېمە ئوۋلايلا ؟

— بۆدۈنە ، كەكلىك ، كېيىك ، بۇغا… ئېپى كېلىپ قالسا قىز - چوكان !

— ھا - ھا - ھا…

بايىلا ئۆلۈم ، يىغا - زار ، مانا ئەمدى كۈلكە…

1943 - يىلىنىڭ ئاخىرى تۈرمىگە يەنە ئادەملەر كىرىپ ، كامېرلاردىكى ئون ئالتە ئادەم يىگىرمىگە يەتتى . تۈرمە ھاياتى تېخىمۇ يامانلاشتى .

30

— لەۋەي ، بۇ ئېلىخان تۆرە ئەجەبمۇ گەپدانىكىنا ؟ راست ئېيتىدۇ ، خەلقنى تازا تېز ئەگەشتۈرىدىغان بايراق ئاي - يۇلتۇزلۇق ئىسلام بايرىقى ، قوزغىتىدىغان كۈچ قۇرئان كەرىم ، خۇدانىڭ سۆزلىرى !

— ئۇغۇ دۇرۇس ، — دېدى مۇتائالى خەلپىتىم ئالدىرىماي سۆزلەپ ، — بىراق بۇ بايراقتا ستالىن ئۆچ .

— ئۇ يېۋرېيمۇ ؟ بۇرۇتلىرىغا قارىغاندا شۇنداقراق تۇرىدۇ ، زادىلا چەكتۇرمەيدىكەنلا !

— يېۋرېي بولمىسىمۇ گىرۇزىن دېگەن يېۋرېيغا يېقىن خەق . مۇسا جارۇللا شۇنداق دېگەنىدى .

— ئەمىسە ، ئورۇسنىڭ بايرىقىغا خەق ئەگىشەرمۇ ؟ ياق ، ئورۇسلار خەقنى يۈرەكئالدى قىلىۋەتتى . ياخشى - يامان ئىشلارنىڭ ھەممىسىدە شۇلارنىڭ قولى بار ، بۇنى خەلق بىلىپ بولدى .

— تۈركىيىگە يېلىنساق دېگەن گەپچۇ؟
— سابىت داموللام شۇنى قىلغان. ئەنە زېرىپ قارىھاجىم تۇرۇپتۇ، ئاقمايدۇ. ئورۇسلارنىڭ رايىغا باقمىساق شىڭ شىسەينىڭ زۇلۇمىدىن قۇتۇلغىلى بولمايدۇ. ئاۋۋال مۇنۇ شېڭدىن بىر قۇتۇلايلى - دە!
— ئەنۋەر مۇسابايوفمۇ ئورۇسلارغا ئىشەنمەيدىغاندەك.
— قېرىلارنىڭ ھەممىسىلا شۇ!
— ئورۇسلارسىز ھېچ ئىش پۈتمەيدۇ دەڭا! — دېدى ئاخىر ھېكىمبەگ غوجام كەمچەت تۇمىقىنى چۆكۈرۈپ قويۇپ، — قىبلىدىن ئاچچىق شامال چىققىلى تۇردىغۇ - ھە، بۇ يىلقى روزى ھېيتنىڭ پەركايىنى ئۈچۈرۈپ قار ياغمىسا بولاتتى.

ئىككى بوۋاي تەرەۋىدىن چىقىپ مەدرىسىدىن ئوردا مەھەللىسىگە كېتىۋېتىپ، بۈگۈن چۈشتىن كېيىن ئەنۋەر مۇسابايوفنىڭ باغ قورۇسىدىكى كاتتا ئۆيدە بولۇنغان گەپلەر توغرىسىدا پاراڭلاشتى. ھازىر ھەممىلا جايدا شۇ گەپ. ئالمۇتا، فرۇنزې، يەركەنت ۋە تاشكەنتلەردە غۇلجىغا ھۇجۇم قىلغۇچىلار جىددىي تەييارلىق قىلىشىۋېتىپتۇ. ئەنۋەر مۇسابايوف شىڭ شىسەينىڭ سوۋېتقا مال سېتىشنى توختىتىش بۇيرۇقى بىلەن نۇرغۇن زىيان تارتىپتۇ. ھازىر خام مالنى ئالىدىغان جاي يوق، مال، تېرە، يۇڭ ھەتتا قىممەت باھالىق تېرىلەرمۇ بېسىلىپ ياتماقتا. تېرە زاۋۇتىنىڭ خۇرۇملىرىدىن تىكىلگەن ئاياغ كىيىملەر بىلەن قانچىلىك سودا بولماقچى؟ مۇھىمى شېكەر، رەخت، قەنت ۋە باشقا تۇرمۇش بۇيۇملىرى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كىرمىگەچكە مال باھاسى ئۆرلەپ، پۇل پاخاللىقى پەيدا بولۇپ، جىن شۇرېن دەۋرىدىكى بىر تاغار پۇلغا بىر تاختا چاي ئاران كېلىدىغان ھالەت يەنە پەيدا بولۇشقا باشلىدى. دېھقانلارنىڭ كۈنى ئېغىر، ئاشلىق سېتىپ چاي - تۇزنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالماي، ئۈچىسىغا ماتا - شاتىۋار، تېرە كىيىملەرنى، پۇتلىرىغا پۇرۇم چورۇق كىيىشىپ

ھۆكۈمەتنى ئاشكارىلا تىللايدىغان بولۇۋېلىشتى. بايلار، سوداگەرلەردىن تارتىپ دېھقان، ئوقۇغۇچىلارغىچە ھەممىلا ئادەم زىيان تارتىپ، ئېغىر كۈنلەرگە دۇچ كەلمەكتە. ئۇنى ئاز دەپ گومىنداڭ پىرقىسى ناھىيىلەردىن تارتىپ قۇرۇلۇشقا باشلىغاچقا، بۇرۇنقى ئۇيۇشمىلار ئەمەلدىن قېلىپ، مائارىپ - مەدەنىيەت ئىشلىرىدىمۇ ئېغىر چېكىنىش پەيدا بولماقتا. گومىنداڭ ئەسكەرلىرى شىنجاڭغا كۆپلەپ كىرىشكە باشلىغاچقا، خەلققە سېلىنىۋاتقان سېلىقنىڭ تۈرى كۆپىيىپ، سانى ئاشماقتا.

ئۇزۇندىن بېرى ئۇيەر - بۇ يەردە غودۇڭشۇپ يۈرگەن غۇلجا يۇقىرى تەبىقە زاتلىرى مانا ئەمدى بىر گەۋدە بولۇپ ئۇيۇشۇپ، چىرىك ھاكىمىيەتنى ئاغدۇرمىسا كۈن كۆرەلمەيدىغانلىقىنى چۈشەندى. غۇلجا كاتتىلىرى «ئىپتار» نامى بىلەن مۇشۇ چوڭ ئىش ئۈستىدە پىكىرلىشىۋىدى، ئۇ يەردە ھەركىم ئۆز ھارۋىسىنى قامچىلاپ بىر - بىرىگە يول بېرىشمىدى. ئۇ يەرگە كەلگەن كاتتىلار كۆپرەك كۆز ئالدىدىكى قورالLIQ ئىنقىلابنى سۆزلىمەي، كەلگۈسىدە قۇرۇلىدىغان ھاكىمىيەتنى سۆزلەشتى:
— ئەنجانلىقلار بىزگە باش بولامدىكىنا؟ ياق، بۇ خەقتە ۋاپا يوق!
— شىڭ شىسەيدىنغۇ ياخشىدۇر، نېمىلا دېگەنبىلەن بىز خەقتىن ئېلىخان تۆرىدەك دانا چىقمايۋاتسا!
— غوجامچۇ؟
— ئۇندىمىسە ئۇ زات، باشلىق دېگەن ھېچبولمىسا داموللا رازىيوفچىلىك سۆزمەن بولمىسا خەلق ئەگەشمەيدۇ - دە!
— ئەمىسە داموللا رازىيوف پاشا بولسۇن.
— ئۇ قانداق بولالايدۇ!
— بىزدىن پاشا بولغۇدەك بىرى چىقمامدا - ھە؟
— ئەنۋەر مۇسابايوفچۇ؟

— ئابدۇرۇپ مەخسۇمچۇ ؟
— ئۇلار قانداق بولالايدۇ ؟
— بايلار پاشا بولسا خۇرجا يەنە ياخشى كۈن كۆرەلمەيدۇ .
— زادى ھېكىمبەگ غوجام بولىدۇ . ئىنساپلىق ، دېھقانغا كۆيۈنىدۇ . ئاتا - بوۋىسىدىن تارتىپ يۇرت سوراپ كەلگەن .
— ئاخىر قانداق بولدى ، ھېكىم چورۇققا يەتمىدى بۇ غوجىلار ، يۇرت سوراش ئەلاخانغا قالدى . ئاشۇ سەھرالىق سۇلتان بولدى .
— كۆپچىلىك ، — دېدى ئاخىر كەكە ساقال ، ئورۇق ، تىلى ئۆتكۈر ئادەم ئۆزبېكچە سۆزلەپ ، — خۇدايارخانمۇ ، ئابلەيخانمۇ دانا ئەمەستى . يۇرتنى يۇرت ئۆزى سورايدۇ . ئىنقىلاب غەلىبە قىلسا ئىنقىلاب ئۆزى بىزگە داھىي ، سەردار ، ئەمىر - سۇلتانلارنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ . بايراقنىڭ رەڭگى ، بولىدىغان ئەمىرنىڭ نامى - ئەمەللىرىنى ئىستىقلال غەلىبىسىدىن كېيىن تالىشىمىز تېخى . ئۇنتۇمايلى ، بىزدە مەقسەت بىرلىكى نېمە ؟ ھازىرقى چىرىك ، زالىم ھۆكۈمەتنى ئاغدۇرۇش . بۇنىڭغا ھېچكىم قارشى ئەمەسقۇ دەيمەن ؟ ئەلۋەتتە قارشى ئەمەس . ھازىرقى گەپ ، ھەربىرىمىز نېمىلەرنى قىلالايمىز ، شۇنى دېيىشەيلى . جەڭ مەيدانىغا ھەربىرىمىز بارمايمىز ، قولىمىزدىن كەلمەيدۇ . قولىمىزدىن كېلىدىغىنى بىزنىڭ مەقسەتلىرىمىز ئۈچۈن جېنىنى ئاتا قىلىدىغان ياش ئەزىمەتلەرنى قوزغاش ، قولىغا قورال تۇتقۇزۇش ، ئۇلارغا مەدەت بېرىپ جەڭگە ئاتلاندۇرۇش . مەن قىلالايدىغان ئىشىمنى دەپ باقاي ! مەن ياش ئەمەسمەن ، ئەمما مىلتىق ئاتالايمەن ، پالتا چاپالايمەن . ئاللاتائالا تابارەك غازات قىلالمىغان مۇسۇلمان مېنىڭ سادىق بەندەم ئەمەس دېگەن . مەن سادىق بەندە ئىكەنلىكىمنى ئىسپاتلايمەن . جېنىم غازاتقا تىكىلدى ، قولۇمغا قانداق قورال چىقسا شۇنىڭ بىلەن دۈشمەنگە ئېتىلىمەن ، ئۆلسەم شېھىت ، قالسام غازى !

ئۇ قۇرئاننى ئېگىز تۇتۇپ ، ھەربىر سۆزىنى دانىمۇ دانە قىلىپ ، جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن قەسەم بەردى :
— مەن ئاللاتائالا تابارەكنىڭ سادىق قۇلى . مەن ئۇنىڭ بۇيرۇقىغا شەرتسىز بويسۇنىمەن . مۇسۇلمانلار — خۇدانىڭ قۇللىرى خارلىنىۋاتقان بۇ زېمىندا ئىستىقلال قىلىپ ، زالالەتنى گۇم قىلىش ئىستىكىنى ئىگەم ئۆزى دىلىمغا سالدى : مېنىڭ جېنىم ئىستىقلالغا مەنسۇپ ، نام - مەنپەئەت ، يۇقىرى - تۆۋەنلىمەك تالاشمايمەن ، جېنىمنى ، قولۇمدىكى يىگىرمە سەر ئالتۇنۇمنى ، يەنە ئىككى ئوغلۇمنى ئىستىقلالغا ئاتىدىم . بىر ھەپتىكىچە ئۆزۈمگە ئوخشاش غازات ئەھلىدىن يۈزنى تەييارلاشقا قەسەم بېرىمەن . يىقىلسام ئورنىدا ياتىمەن ، ھەرگىز دۈمبەمگە ئوق تېگىدىغان ئىشنى قىلمايمەن !
ئۆيدە لىق ئولتۇرۇشقانلار دۈررىدە ئورنىدىن تۇردى . ئۇلار ھاياجانلانغان ، جىددىيلەشكەن ، قەتئىي ئىدى :
— مەن ساھىبخان ئەنۋەر مۇسابايوف ، ئىستىقلال ئۈچۈن جېنىمنى ئاتىدىم . زاۋۇتتىكى ئىككى يۈز ئىشچى ، ئوقۇغۇچىنى بىردىن مىلتىق ، يۈز تالدىن ئوق بىلەن قوراللاندۇرۇپ غازات يولىدا تەييارلايمەن . ئۇنىڭدىن سىرت ، جەڭ ئۈچۈن ئۈچ يۈز تۇياق جەڭ ئېتى ئېگەر - جابدۇقى بىلەن ، ئەسكەرلەر ئۈچۈن بەش يۈز كىشىلىك قىشلىق كىيىم - كېچەك تەييارلايمەن . ئوتتۇز مىڭ تۇياق قوي ، مىڭ سەر ئالتۇن ئاتىدىم !
— مەن سالىجانباي مىڭ سەر ئالتۇن ، يىگىرمە مىڭ تۇياق قوي ئاتىدىم . جېنىم دائىم ئالقىنىمدا . ئوغۇللىرىم ، يىگىرمە نەپەر خىزمەتچىم ئەتىلا قوللىرىغا قورال ئالىدۇ ، ئۇنىڭدىن سىرت ، قىرىق نەپەر پىدائىي تەييارلايمەن !
— مەن رەخىمجان سابىرھاجىيوف چوڭ باي ئەمەس ، لېكىن ئىستىقلال يولىدىكى مۇجاھىتمەن . ھازىردىن باشلاپ قەسەم بېرىمەن ! بارلىقىم ئىنقىلابقا مەنسۇپ ، كىچىك سودىگەر

بولسامۇ بەش يۈز سەر ئالتۇن ئاتىدىم !

— مەن مۇتائالى خەلپەت مەسچىتتا خەلققە تەشۋىق قىلىپ مىڭ سەر ئالتۇن، يۈز مۇجاھىت، ئىككى يۈز جەڭ ئېتى تەييارلايمەن . جېنىم ئىستىقلالغا مەنسۇپ . تېرەكمازاردىكى قورۇ - جايىم هازىردىن باشلاپ ئىنقىلاب ئۈچۈن تەقدىم قىلىندى !...

ئادەملەر ئارقا - ئارقىدىن تۇرۇشۇپ ئۆزلىرىنىڭ جېنى ۋە ئاتىغانلىرىنى داستىخانغا تاشلاشتى . ئۇلار ئۆزلۈكىدىنلا بۇ خەيرلىك ئىشنىڭ بېشى قىلىپ ئېلىخان تۆرەمنى، ئىككىنچى رەھبەرگە ئەسكەرلەرنىڭ پۈتۈن ئاشلىقىنى ئۈستىگە ئالغان هېكىمبەگ غوجامنى بېكىتىپ، تەشكىلاتنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى ئېلان قىلىشتى . ماللارنى چېگراغا يوشۇرۇن ئاپىرىپ قورالغا ئالماشتۇرۇش، پىدائىيلارنى يوشۇرۇن يىغىپ تەربىيىلەش، ئۇلارغا جەڭ يولىنى بىلدىغان، قورال ماھارىتى يۇقىرى رۇسلاردىن ئىشەنچلىك كوماندىرلارنى بېكىتىشكە ئوخشاش كونكرېت ئىشلارغا ئابدۇرۇپ مەخسۇم، رەخىمجان سابىر هاجىيوف، ئەنۋەر مۇسابايوفنىڭ باش ماستىرى زۇنۇن تېيىپلارنى بېكىتتى . ئۇلار كېلەر ھەپتىنىڭ جۈمە كۈنى مۇتائالى خەلپىتىمنىڭ ئۆيىگە يىغىلىشقا كېلىشتى . هوشيارلىقنى ئالاهىدە تەكىتلەشتى، خائىنلاردىن هوشيار بولۇش، ھەربىر قەدەمنى ئاۋايلاپ بېسىش، خائىنلىق سېزىلسە دەرهال ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتىش، بۇگۈنكى ئىشنى ئالېكساندروف، ماژاروف دېگەن رۇسلارغا ۋە سوۋېت كونسۇلىغا يەتكۈزۈشنى رەخىمجان بىلەن ئەنۋەر ئەپەندىگە تاپشۇرۇشتى .

ئۇلار بىردىن - ئىككىدىن چىقىپ كالاسكىلارغا ئولتۇرۇپ خۇپتەن - تەرەۋە ئوقۇش ئۈچۈن ئۆز مەھەللىسىدىكى مەسچىتلارغا مېڭىشتى . مانا هېكىمبەگ غوجام بىلەن مۇتائالى خەلپىتىم بۇگۈنكى تەرەۋىدىن تولىمۇ خۇشال ئىدى . غوجام دەرۋازىسىغا كەلگەندە :

— خەلپىتىم يۈرسىلە، ئۆيدە بىردەم ئولتۇرسىلا، خىزمەتچىلەر ئاپىرىپ قويسۇن، — دېۋىدى، خەلپىتىمنىڭ يېنىدىلا بىرى :

— بىز بار، غوجام ئاۋارە بولمىسىلا، — دېدى . بۇ هېلىقى قەشقەردىن قېچىپ چىققان، خەلپىتىمنىڭ هىمايىسىگە ئېرىشكەن مۇساپىر ئىدى .

— سەن كىم بولىسەن ؟

— بۇ بىر مۇساپىر، ئىشەنچلىك يىگىت، غوجام !

كېچە جىمجىتلىقى خەلپىتىمگە راهەت بېغىشلايدۇ . ئۇ ئۆزىنىڭ كىتابلار بىلەن تولغان چوڭ خانىسىدا، كۆرپە ئۈستىدە يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇۋېلىپ، كىچىككىنە شىرە ئۈستىگە قويۇلغان كىتابنى پۈتۈن زېهنى بىلەن ئوقۇيدۇ . مانا ئۇنىڭ ئالدىدا «خەمسە»، ئۇ بەش داستاننى يادقا دېگۈدەك بىلىدۇ . ئۇنىڭ بۈگۈن نېمىشقىدۇر «سەددى ئىسكەندەر»نى ئوقۇغۇسى كەلدى . يەجۈج - مەجۈجلەردىن مۇداپىئە كۆرۈش ئۈچۈن سوقۇلغان ئىسكەندەر سېپىلىنى نېمە ئۈچۈن سېغىنىپ قالغىنىنى ئۇ ئۆزىمۇ بىلمەيدۇ . ئىنسان ياشاش ئۈچۈن مۇداپىئەلىنىشى زۆرۈر ئىكەن . ئىسلام پەلسەپىسىدىكى ياشىماق دېگەن سۆز «مۇداپىئە» نىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالسا كېرەك . جاننى مۇداپىئە قىلامدۇ ياكى مەنپەئەتنىمۇ ؟ جان مەنپەئەتنىڭ ئالىي شەكلىمۇ ؟ ياق، بۇگۈن قەسەم ئىچكەنلەر جانلىرىنى خەلقنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن تىكەلىدىغۇ ؟ ئەجەب بۇ گەپ غوجامنىڭ ئاغزىدىن بىرىنچى بولۇپ چىقماي، ئېلىخان تۆرىنىڭ ئاغزىدىن چىقتىغۇ ؟ «مېلى بارلار مال، مېلى يوقلار جان» ئاتىشى كېرەك، دېگەن سۆزدىن مال جاندىن ئەزىز دېگەن مەنە چىقامدۇ ؟ خەلقنىڭ، يۇرتنىڭ بېشىغا ئېغىر كۈن كەلگەندە مال - دۇنيا بىلەن جاننى ئاتىغانلار ئەلۋەتتە جەننەتتى بولالايدۇ . ئەجەبا مال بىلەن جاننى قوغداپ قالىدىغانلار جېنىنى ئالىقىنىغا ئالغانلاردىن ئەزىز بولۇۋاتىدىغۇ ؟...

ئۇنىڭ سوئاللىرى كۆپ ، بىر يېپقا تىزىلمىغان ، چېچىلىپ
كەتكەن مارجاندەك . لېكىن پىكىر دۇردانىلىرى بىر داستىخانغا
تۆكۈلگەن ، بۇ داستىخان بۈگۈنكى ئىپتار . بۇلۇڭدا ئولتۇرغان
ئۈچ سېرىق چاچ ئورۇسمۇ ، نوغايمۇ ؟ ئەنۋەر ئەپەندى : «ئەڭ
ئىشەنچلىك ، پىكىر بىرلىكى بار مېھمانلار» دېمىگەن بولسا
غوجام ئۇلارنى ئىپتاردىن چىقىرىۋېتەتتى . ئۇلار گەپمۇ قىلمى-
دى ، قەسەممۇ ئىچمىدى ، ئاڭلىدى ، ھەربىرىمىز بىلەن چىڭ - چىڭ
قول قىسىشىپ كۆرۈشتى . ئۇلار كىم ؟ بەلكى «غازات دەرمۇلكى
چىن» داستانىدىكى ئەخمەت سىڭا كۆز ، ماھمۇت پوچىدەك ئا-
دەملەردۇر ياكى بىزگە كەلگۈسىدە «پاشا» بولىدىغانلار شۇلار-
دۇر . گەپنى بىز قىلىمىز ، پىلاننى بىز تۈزىمىز ، جان بېرىدى-
غانلار نامراتلار . ئۇلار «ئۆلسەك شېھىت ، قالساق غازى» ،
غازى بولساق يەنە نامرات ، يالاڭتۆش بولىدىكەنمىز ، شېھىت
بولغان ياخشىكەن دەپ ئويلىشىدۇ - دە ، ئېتىلىۋاتقان ئوققا
كۆكرىكىنى توغرىلاپ ئالغا مېڭىۋېرىدۇ . بىر ئېغىز چوڭ گەپ ،
كاتتا گەپ ئۇلارنىڭ ئاغزىدىن چىقمايدۇ ، چىقسا بىرلا ئەزىز
جېنى چىقىدۇ شۇ . دۈشمەن دېگەن مانا شۇلاردىن قورقىدۇ .
ئۇلار جان بېرىدۇ ، بىز غەلىبىگە ئىگە بولىمىز ، تېخى قۇرۇل-
مىغان ھاكىمىيەتنى تالىشىمىز . ئارىمىزدىن بىرمۇ ئادەم چى-
قىپ : «يوقسۇللاردىنمۇ پاشا چىقىپ قالامدۇ تېخى» دېگەن گەپ-
نى قىلمىدى ، ئۇلارنى يىغىمىز ، قوراللاندۇرىمىز ، تەربىيىلەي-
مىز ، ئۇرۇشقا سالىمىز دېيىشىدۇ . پاھ ، بىزدە ئىنساپ قالماپ-
تۇ . ئۇرۇش غەلىبە قىلسا جان بەرگەنلەرگە نېمە بېرىمىز دېگەن
سۆز ھېچكىمنىڭ ئېغىزىدىن چىقمىدى - ھە ؟… تالادا بىرلىرى
ۋارقىراشتى ، مانا ئۇرۇشتى ، تىللاشتى… «خائىن ، مۇناپىق !» دې-
گەن سۆزلەر ئاڭلاندى .
ھويلىدا ساراسىمە ، بۇ نېمە ئىش ؟
خەلپىتىم ھويلىغا چىقتى . تۆۋرۈككە ئىككى ئادەم چەمبەر-

چاس قىلىپ باغلانغان . ئوندەك تالىپ ۋە ھېلىقى مۇساپىر
ئۇلارنى تىللاپ - ئۇرماقتا !
— ھاي ، بۇ نېمە ئىش ؟
— ئىككى خائىننى تۇتۇۋالدۇق .
— نەدىن ؟
— سىلىنىڭ دېرىزىلىرىدە ماراۋاتقان يېرىدىن .
— يېشىڭلار ، ئۆيگە ئەكىرىڭلار !
خەلپىتىم خانىسىغا قايتىپ كىردى . تالادا ئاچچىق شامال
قىبلىدىن ئۇرماقتا ئىدى .
ئۆيگە ئىككى ئادەم قوللىرى باغلانغان پېتى ئېلىپ كىرىل-
دى . ئۇلارنىڭ يۈز - كۆزى يېرىلغان ، بۇرنى قانىغان ، كۆزلى-
رى پۈتۈپ ، كالپۇكلىرى داردىيىپ كەتكەنىدى .
— قوللىرىنى يېشىڭلار دېمىگەنمىدىم ؟
— ماقۇل تەقسىر ، ھېلى !
ھېلىقى ئىككىسى قوللىرى يېشىلگەندىن كېيىنمۇ باشلىرى-
نى ساڭگىلىتىپ ، قوللىرىنى دۈمبىسىگە قويۇپ غالىلداپ تىتى-
رەپ پاكىز چۈشۈرۈلگەن ، يېرىلغان باشلىرىنى ساڭگىلىتىپ
ئولتۇراتتى .
— تۈز ئولتۇرۇڭلار ، قېنى سۆزلەڭلار !
ئۇلار يەنە مىدىرلىماي غالىلداپ تىترەپ تۇراتتى .
— بالىلىرىم ، نېمانچە يالاڭ كېيىندىڭلار !
— كىيىملىرىنى سالدۇرۇۋېلىپ تازا سالدۇق خەلپىتىم !
— دېرىزىگە يۈزىنى يېقىپ…
— ئابدۇمەر شەنجاڭنىڭ ئادەملىرىكەن خەلپىتىم !
— ئۇرغىنىڭلار بولماپتۇ بالىلىرىم . بۇلارمۇ مۇسۇلمان
بالىلىرىكەنغۇ ، ياخشى گەپ قىلساڭلار ئاڭلايتتى . قېنى ، كەڭ -
كۇشادە ئولتۇرۇڭلار بالىلىرىم .
— بىزنىڭمۇ قىلغۇمىز يوق ! — دەپ يىغلاشقا باشلىدى

ئۇلارنىڭ بىرى كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ ، — ماراڭلار ، نېمىلەرنى دېيىشىدۇ ئاڭلاپ كېلىڭلار ، — دېدى .
— كىم دېدى ؟
— ئارۇپ كېجاڭ .
— كىم ئۇ ؟
— ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئامانلىق ساقلاش بۆلۈمىنىڭ ئورۇنباسار باشلىقى .
— بوپتۇغۇ ، مېنىڭ ئۆيۈمدىن نېمە ئاڭلىدىڭلار ؟
— ھېچنېمە !
— نامراتلارغا ياخشى كۈن تىلىگەنمۇ گۇناھمۇ دېدىلە .
— يەنچۇ ؟
— كىتاب ئوقۇدىلا ، بىز چۈشەنمىدۇق .
— يەنە كىمنىڭ ئۆيىنى مارىدىڭلار ؟
— ھېكىمبەگ غوجامنىڭ دېرىزىلىرى ھىم ئېتىككەن ، ھېچنېمە ئاڭلىيالمىدۇق .
— يەنچۇ ؟
— ئابلا داموللام بىرىگە : پۇرسەت كەلدى ، سوۋېت ئىتتىپاقى قوللىغانلىكى ئىش روناق تاپماي قالمايدۇ ، دېدى .
— ھە ، يەنە ؟
— سالىجانباي خوتۇنىغا : ھازىر بۇنچە پۇل چىقىم بولغان بىلەن كەلگۈسىدە بىرى يۈز بولىدۇ ، دېدى .
— يەنچۇ ؟
— يوق .
— بارى - يوقى ئاڭلىغىنىڭلار مۇشۇلىمۇ ؟
— ھەئە .
— باشلىقڭلار نېمىلەرنى دېگەنىدى ؟
— غۇلجا بايلىرى ، دىنىي زاتلار يوشۇرۇن ھەرىكەت قىلىۋاتىدۇ ، ئۇلارنىڭ مەخپىي تەشكىلاتى ، مەخپىي پىلانلىرى

بار . ھەربىر ھەرىكىتى ، ھەربىر ئېغىز سۆزىنى ئىنچىكە كۆزىتىپ ، ھەر كۈن كەچ سائەت ئون ئىككىدە دوكلات قىلىڭلار . مۇھىم خەۋەر ئەكەلگەنلەرگە مۇكاپات بار . ھېچ خەۋەر ئەكېلەلمىگەنلەرنىڭ ئايلىقى بېرىلمەيدۇ ! — دېدى .
— مۇھىم دېگىنى قانداق خەۋەرلەركەن ؟
— تۆت خەۋەر : بىرىنچى ، مەخپىي تەشكىلاتنىڭ ئىسمى ، ئەزالىرىنىڭ ئىسمىلىرى ، پىلانلىرى . ئىككىنچى ، قورال - ياراغ سودىسى ، قورالنىڭ سانى ، ئورنى ، ئىسمى . ئۈچىنچى ، يىغىن ئورنى ، يىغىن ۋاقتى . تۆتىنچى ، سىرتتىن ، سوۋېتتىن كىرگەن ئادەملەر ، ئۇلارنىڭ تۇرۇۋاتقان ئورنى ، ئالاقىلىشىدىغان ئادەملىرى...
— پاھ ، قالتىسكەن ، مۇكاپات ئالالىدىڭلارمۇ ؟
— مەن بىر قېتىم ، مۇنۇ ئىككى قېتىم ئالدى .
— راست گەپ قىلىپمۇ ، يالغان گەپ قىلىپمۇ ؟
— بىرى يالغان ، بىرى راست...
— ئۇنداق بولسا كېتىڭلار . مۇنۇ ئۇرغانلار ئەھۋالنى ئۇقماي ئۇرۇپ قويۇپتۇ . مەڭلار ، ھەربىرىڭلارغا ئىككى يۈز دوللاردىن پۇل بېرىمەن . ئاڭلىغان ، كۆرگىنىڭلارنى راستى بىلەن باشلىقىڭلارغا دەڭلار . تەشكىلات ، قورال دېگەنلەر يالغان . شېڭ دۇبەننىڭ يېتەكچىلىكىدە ئەل ئامان ، جاھان تىپتىنچ . بىز دىندارلار ھۆكۈمەتكە ئامەت ، پاراغەت تىلەپ دۇئا قىلىپ تۇرىمىز . خەلق ياخشىلارنى ھىمايە قىلىدۇ . خەلق ئۆز خائىنلىرىنى ئوڭايلا بىلىۋالالايدۇ ھەم ئۇلارنى جازالىيالايدۇ ! يەنە بىر ئىش ، ھۆكۈمەتنىڭ يولىيورۇقىنى بىزگە ۋاقتى - ۋاقتىدا يەتكۈزۈپ تۇرۇڭلار . دېرىزە ماراش گۇناھ . ئىشىكىم ھەرقاچان سىلەرگە ئوچۇق !
ئىككى پايلاقچى چىقىپ كەتتى . مەدرىسە تالىپلىرى خەلپىتىمنىڭ پاراستىگە ئاپىرىن ئوقۇدى :

— ئۇلار ئەمدى بىزگە ئىشلەيدۇ .

— ئابدۇمەرنىڭ قىلىپ يۈرگىنىنى بىلىۋالدۇق .

— بالىلىرىم ، خائىن تولا . بىزنىڭ ئادەملىرىمىز ھېچ ئىشنى قاملاشتۇرالمىسىمۇ خائىنلىق بىلەن چاققۇچىلىق ، سۇخەنچىلىكنى قاملاشتۇرالايدۇ ! بۇنداق مىللەتنىڭ بىر ئىشنى بىر باشقا ئېلىپ چىقمىقى قىيىن بولىدۇ !

خەلپىتىم تالىپلارنى ئۇزىتىۋېتىپ ھەم خۇشال بولدى ، تۇرۇپلا مەيۈسلەندى . خۇشال بولغىنى ، ياشلار ھەرىكەتكە كەلگەن . ئۇنىڭ تەرەۋىدە قىلغان بىرنەچچە ئېغىز مەنىلىك سۆزى ياشلارغا تېزلا تەسىر قىلغان . ئۇلار «كېچە جىبسەكچىلىكى»نى باشلىغان . كۆڭۈل مەيۈسلىكى ، ئۆز خەلقىنىڭ تارتىۋاتقان ئازابلىرى ھېسابىغا ئابدۇمەردەك ئادەملەرنىڭ يايراۋاتقانلىقى ، ئابدۇمەرنىڭ دەستىدىن نەچچە يۈز يىللىق چوڭ يەر ئىگىسى مۇختەرباي ، زىياۋۇدۇنلار يالاڭتۆش سەرگەردانلارغا ئايلاندى ، تۇرمىدە ئازابلاندى . ئۆز مىللىتىنىڭ ئازابى ھېسابىغا ياخشى كۈن كۆرۈش تولىمۇ يىرگىنىشلىك ئىش . مانا شۇ يىرگىنىشلىك ئادەملەر ئۇنىڭ مىللىتىدىن چىقماقتا .

ئۇ كۆڭۈل غەشلىكىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇۋېلىپ كىتاب ئوقۇدى . كىتاب ئۇنى ئۆزىگە جەلپ قىلماقتا . ئاجايىپ ۋەقەلەر يېزىلغان بۇ كىتابنى يېقىندا تىيىپزات خەلپىتىم ئەكېلىپ بەرگەنىدى . كىتابنىڭ ئىسمى «زەپەرنامە» . بۇ كىتابتا بۇنىڭدىن يەتمىش - سەكسەن يىللار ئىلگىرى كۇچا ، ئاقسۇلاردا بولغان ۋەقەلەر يېزىلغان . راشىدىن غوجا نەچچە مىڭلىغان قوزغىلاڭچىلارنى باشلاپ كۇچادىن ئاقسۇغا يۈرۈش قىلدى ، ئۇلار ئاقسۇغا ھۇجۇم قىلغاندا مانجۇ ئەمەلدارلىرى چىدىماي بىر ئۆيگە يىغىلىپ ، بىرلىشىپ زەھەر ئىچىپ ئۆلۈۋېلىشتى . داستاندا خائىن نىياز ھېكىم قىزىق مەسخىرە قىلىنغان :

كۇلانى تاشلاپ كىيدىلەر موزانى ،
كۆرۈڭكىم ، ئول بەدنىيەت مەيگوزانى !

خەلپىتىم قاقاقلاپ كۈلدى :

— مۇئاۋىن ۋالىي زاكىرخان غوجام ، مۇئاۋىن ھاكىم ئابدۇمەرلەر نىياز ھېكىم بولماي نېمە ؟ ئابدۇمەرنىڭ بوۋىسى راستىلا تىلەمچىلىك قىلغان ، دادىسى مەدرىسىدە ئېشەك بىلەن سۇ توشۇغان ، كۆمۈرچىلىك قىلغان . بۈگۈن ئۇلارنىڭ بالىسى ھاكىم ، ھاكىم بولسا ئۆز پېشانىسى ، ئۇ بىر زالىم ، رەھىم - شەپقەت ئۇنىڭ دۈشمىنى . ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرىغا ياخشى كۆرۈنۈش ئۈچۈن ئۆگەي قىزىنى خاراب قىلدى ، ئاسىيە خېنىمنى ۋەيران قىلدى ، پارا ئۈچۈن زىياۋۇدۇننى بىگۇناھ سولاتتى ، ئۇنى ئاز دەپ ئۇلارنى ھۆكۈمەتكە چېقىپ بالىلارنى ئاتقۇزدى ، نۇرىنى — بىر ياراملىق يىگىتنى ئوقۇش ۋە خىزمەتتىن مەھرۇم قىلدى ، ئاخىرىدا مۇختەربايىنى سولاتتى ، مال - دۇنياسىنى مۇسادىرە قىلغۇزدى . . .بەدنىيەت ئۇنىڭدىن ئېشىپ كەتمەس .

ئاسىيە مۇتائالى خەلپىتىمنىڭ ئايالىنىڭ يېقىنى ئىدى . بۇ ئىككى خانىم پاراڭغا چۈشسە جانلىرى يايراپ قاقاقلىشىپ كۈلۈپ كېتىشەتتى . ئۇ ھازىر نەلەردە سەرسان ؟

سىرتتا توخۇلار چىللاشتى ، بوران گۈركىرەشكە باشلىدى . خەلپىتىمنىڭ زادىلا ئۇيقۇسى كەلمىدى ، نەدىندۇر ھازىرلا مىلتىق ئاۋازى كېلىدىغاندەك ، نەچچە مىڭلىغان ئەزىمەتلەر شەھەرگە ھۇجۇم قىلىپ ئاتلار كىشنىشىپ ، ئادەملەر چۇقان كۆتۈرۈشۈپ ، بىنالارنى ئۇرۇپ - چېقىپ ، كېرىلىپ تەن - تېنىگە پاتماي قالغان ئەمەلدارلارنى پاسكىنا قانلىرىغا مىلەپ ، مەدرىسىنىڭ ئاۋۇ موللابىلال شېئىر يازىدىغان پەشتىقى ئۈستىگە ئاي - يۇلتۇزلۇق ئىسلام بايرىقىنى قاداپ ، مىڭلىغان ئادەملەر قۇرئان قويۇلغان ئورۇندىكى ئارغامچا ئاستىدىن «ئۆلسەك شېھىت ، قالساق غازى» دەپ جان پىدا بولۇپ دۈشمەنگە قارشى ھۇجۇم

باشلايدىغاندەك بىلىنمەكتە ئىدى . ئۇ ھويلىسىغا چىقتى . بۇ
ھويلا ئەمدى خەلقىنىڭ ، بەلكى قوماندانلىق شتاب مۇشۇ ھويلا
بولار . بەلكى غۇلجىنىڭ قۇياشى مۇشۇ ھويلىدىن كۆتۈرۈلەر ،
بەلكى مىڭلىغان - ئون مىڭلىغان ئەزىمەتلەر مۇشۇ ھويلىدىن
«ھۇررا» ۋارقىراپ ھۇجۇمغا چىقار ، ئالالاتائالا ياخشى كۆڭۈل
ئەزىمەتلەرگە يار بولغاي !...

ئۇنىڭ يادىغا تۇنۇگۇنلا بىرىنىڭ ھازىر تۈرمىلەرگە نەچچە
مىڭلىغان ئادەملەرنىڭ تولۇپ كەتكىنىنى ، ئۇلارغا كۈنگە بىر
ۋاخلىق قوناق ئۇمىچىدىن باشقا ھېچ نەرسە بەرمەستىن قىيناۋات-
قانلىقىنى ، ئۆلگەنلەرنى قۇدۇققا ئۇتتۇرلۇق تاشلاپ ، قۇدۇق
ئىچى جەسەت بىلەن تولاي دېگىنىنى بىر خەنزۇ گۇندىپاي چىدى-
ماستىن ئېيتىپ بەردى دەپ ئېيتقانلىقى يادىغا كەلدى . ئۇنىڭ
بەدىنى شۈركۈنۈپ ، قوللىرى تىترىدى . موللا تۇردىمۇ تۈرمىگە
كىرىپ قالغان . ئۇ سابىت داموللىنىڭ قاچقۇن ئەسكىرى دەپ
تۇتۇلغان . بۇ ۋابالچىلىق ، ئۇ مامۇت سىجاڭنىڭ ئادىمى ئابدۇغو-
پۇر تۇەنجاڭغا ئەسكەر بولغان . ئابدۇنىياز ماخۇسەن بىلەن بىر-
لىشىپ توپىلاڭ كۆتۈرۈپ ، 1937 - يىلى مەغلۇپ بولغاندىن
كېيىن ئەسكەرلەر قېچىپ كەتكەن ، موللا تۇردى مانا شۇ ئەس-
كەرلەردىن . ئۇنىڭ ئىنىسى سەپەر ئاخۇن چۆلۈقايدا ، زىياۋۇ-
دۇن بىلەن بىللە باغدا ئىشلەۋاتىدۇ . باغ ھازىر يېغىلغان . مانا
قار يېغىش ئېھتىمالىمۇ بار . ئەمدى ئۇلار نەدە تۇرار ؟ تائالىيە
مەكتىپىگە ھۆكۈمەتنىڭ كۆزى قادالدى . چاققۇچىلار موللا تۇر-
دىنى تۇتۇپ بەرگەندىن كېيىن ھۆكۈمەت ساقچىلىرى توپىلاڭچى-
لارنى يوشۇردۇڭ دەپ نەچچە قېتىم كېلىپ مۇتائالى خەلپىتىم-
نى سوراق قىلدى . لېكىن گومىنداڭ پىرقىسىنى ھەممە يەردە
قۇرۇۋاتقاچقا ، بىر مەھەل ئادەم تۇتۇشنى توختىتىپ تۇرۇۋاتقان-
لىقى ئۈچۈنلا ئۇنىڭغا قول سېلىنمىدى ، ھەرقاچان ئۇنى تۇتۇپ
كېتىشى مۇمكىن . ئىنقىلاب تېزرەك بولسىدى ، تۈرمىدە ئۆل-

گەندىن جەڭ مەيدانىدا ئۆلگەن ياخشىدى . ئىسىت ، شېڭ شىسەي
نەنجىڭغا كەتكۈدەك ، ئۇنىڭ ئورنىغا باشقا بىرى كەلگۈدەك دېيە-
شىدۇ ، ئۇنى تىرىك كەتكۈزۇۋېتىش ، يۈز مىڭ ئادەمنىڭ قىسا-
سىنى نېسىگە قالدۇرۇش دېگەن سۆز ئەمەسمۇ ؟...

ئۇ يازلىق چايخانىسىغا كېلىپ سۇپىدا ئولتۇردى . ئەتىلا
بۇ ئۆيدىن كۆچۈشى كېرەك ، گېپىگە ئەمەل قىلىشتا ئۇلگە
بولۇشى كېرەك ، شۇنچە مال - دۇنيا ، شۇنچە ئادەم توپلاشقا
ھەممىسى ۋەدە بېرىشتى ، قەسەم ئىچىشتى . بۇنىڭغا ئەمەل قى-
لىش كېرەك ، مەن مۇتائالى خەلپەت بىرىنچى بولۇپ بۇ ئۆيدىن
كۆچۈشۈم كېرەك . نەگە ؟ ماقۇل ، تائالىيە مەكتىپىنىڭ يېنىدى-
كى مەكتەپكە ۋەخپە قىلغان قورۇ - جايىمنىڭ ئىككى ئېغىز
ئۆيى بىكار ، ئىجارىگە ئولتۇرسام بولىدۇ . مۇنۇ ئون ئېغىزلىق
ئۆي ، چوڭ ھويلا ، ئۆز قولۇم بىلەن يېتىلدۈرگەن ئاۋۇ بىر
خولۇق باغ ئەمدى خەلقىنىڭ !

...دەرۋازا تاراقلىدى ، سەگەك خىزمەتچىنىڭ ھويلىدىكى
ھۇجرىسىنىڭ ئىشىكى تەڭلا غىچىرلىدى .

— كىم !

— مەن زىياۋۇدۇن !

— زىياۋۇدۇن ؟ — خۇشال بولۇپ ئورنىدىن تۇردى
خەلپىتىم ، — كەل ئۇكام ، بارمۇسەن ھوي !

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم !

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام ، پاھ ، قوللىرىڭ توڭۇرغۇ ، بۇ
مىلتىقمۇ ، ھە سەپەر ئاخۇنمۇ بىللىكەن . پاھ ، ئاتلارغا ئارتىۋال-
غىنىڭلار نېمە بۇ ، تۆت ئاتقا - ھە ؟...

خەلپىتىم ئۇلار بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشكەچ توختىماي
سۆزلىدى . بۇ ئۇنىڭ ئەڭ كۆپ سۆزلىگەن چېغى ، ئۇ مېھمانلى-
رىنى سارىيىغا باشلاپ ، خوتۇنى ياتقان ئۆيىنىڭ ئىشىكىدىن بې-
شىنى تىقىپ :

— ئابستەي ! — دېۋىدى ، خوتۇن دەرھال لامپىنىڭ
پىلىكىنى كۆتۈرۈپ ئۆينى يورۇتۇپ :

— لەۋەي ، تەرەتكە سۇ تەييار ، مانا ھازىر ! — دېدى .

— ياق ، تېخى باش توخۇ بولمىدى ، مېھمان كەلدى .

— ياخشىغۇ ، خېلىچىخاننى ئويغىتاي ئەمىسە .

— ئاۋارە قىلمىزمۇ ئۇ بىچارىنى ؟

— قولىنىڭ بۆلەكچىلا تەمى بار ئەمەسمۇ .

— ياق ، — دېدى دالانغا كىرگەن زىياۋۇدۇن ، — بىر
چىنە چاي ئىچسەكلا بولدى .

— غىزاسىز ئۇيقۇ كېلەمدۇ ؟

— ئۇيقۇ غىزادىن ئەۋزەل خەلپىتىم . دەككە - دۈككىدە
نەچچە كۈن بولدى ئۇيقۇسىز .

— شۇ ياقتىمۇ شۇنداقمۇ ؟

— ھەئە . ھەممىلا ئادەمنىڭ قولىدا تاياق - توقماق ،
خۇددى قاشلىقلار توشقان ئوۋلاشقا قومۇرۇلۇپلا چىققاندەك !

— نېمىشقا ياۋىداق ئات بىلەنلا ماڭماي ، ھەر بىرىڭلار
ئىككىدىن ئات يېتىلەپ ، يايلاۋغا كۆچكەن مالچىدەك…

— بۇ ئالتە ئات دېھقانلارنىڭ ھېلىقى ئىشقا ئاتىغانلىرى .
ئۈستىدىكى يۈك سەپەر ئاخۇن ئىككىمىزنىڭ مەرگەنلىكىنىڭ
نىشانلىرى .

— نېمىلەر ئۇ ؟

— ئارقار ، بۇغا ، ئىلىك ، توشقان ، كەكلىكلەرمۇ يېتەر-
لىك . تېخى تۆت ئۇلارمۇ بار .

— پاھھوي ، مېنىڭ ئۇلار گۆشىگە ئامراقلىقىمنىمۇ بى-
لىپ بوپسىلەر - دە ؟ ئوقنى چەنلىگە تەگكۈزەلەيدىغان ئوخشى-
مامسىلەر ؟

— شۇنداق خەلپىتىم ، يازىچە قارىغا ئېتىشنى ئۆگەندىم .
سەپەر ئاخۇن قالتىس مەرگەنىكەن ، يۈز مېتىر نېرىدىن ھەتتا

كەسلەنچۈكنىڭ بېشىغا مۆرىلىشىپ تەگكۈزگەنمۇ بولدى . مەن
ھازىر ئۇنىڭغا يېتىپ - قوپۇپلا… ھى - ھى …

— ھا - ھا - ھا… مانا بۇ خەۋىرىڭ چوڭ سوۋغا . سىلەر
بىزگە تازا كېرەك . ئەتىلا سىلەرنى ھۆسەنباي زاۋۇتىغا ئەۋەتەي ،
ئەنۋەر ئەپەندى مەرگەن كېرەك ، ئىشچىلىرىمنى مەشىق قىلدۇ-
رىمەن دېگەنىدى .

ئۇلار دالاندىلا قىزغىن پاراڭغا چۈشۈپ كېتىشتى . سەپەر-
ئاخۇن — قەشقەردىن قېچىپ چىققان يىگىت ئۆيگە سالام بىلەن
كىرگەندىن كېيىن ئۇلار مېھمانخانىغا كىرىشتى .

— ھە ، شائىرىڭدىن خەۋەر باردۇر ؟

— نۇرى ئىككى قېتىم كېلىپ كەتتى . بالام غېنىغا بەك
ياراپتۇ . ھازىر غېنىكامنىڭ قوراللىق ئادەملىرى ئەللىككە يې-
تىپتۇ . ئەكبەر باتۇرنىڭ قازاق پالۋانلىرى يۈزگە ، سېپىتنىڭ
قىرىققا يەتكەن ئوخشايدۇ . نۇرىنى كۆرسىڭىز تونۇيالمايسىز ،
خەلپىتىم ، بويى غېنىدەك ، بەستىمۇ قېلىشمايدۇ . مەرگەنلىكتە
ھازىر ئۇلار بەسلىشىۋېتىپتۇ . ئۇلارنىڭ قوراللىرى خىل . بەش-
ئاتار ، مائۇزىر !

— يىگىت ، ياشاپ كەت ! — خەلپىتىم كۆزلىرىگە ياش
ئېلىپ تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ دۇئا قىلدى ، — ئاللاتائالا ئۆز
پاناھىدا ساقلىغاي !

— خورلۇقنى يەتكۈچە تارتتۇق ، خەلپىتىم ، ئۇلار بىزنى
ھاشارات ئورنىدا كۆردى . نېمە قىلساقمۇ بۇ خەق بىزگە تىكى-
لىپ قارىيالمايدۇ دەپ ئويلاشتى . ئاياغ ئاستى قىلدى ، بۇلىدى ،
تالىدى ، خالىغىنىچە ئۆلتۈردى ، ئەزىزلەيدىغان نەرسىلىرىمىزنى
تارتىۋالدى . ئاكام بىلەن ئىككىمىزنىڭ گۇناھى نېمە ؟ مەن نەچ-
چە قېتىم دۇمبالاندىم ، سولاندىم ، قارا كۆز بالامنى ئاتتى ،
ئاكامنى سولىدى ، يەر - جاي ، مال - مۈلكىمىزنى مۇسادىرە قىل-
دى . ھازىر ئاكامنىڭ ئۆيىدىن يىگىرمىگە يېقىن جان سەرسان .

ئوغۇللىرى ئۆز يېرىنى تېرەلمەيدۇ، ماللىرىنى ھۆكۈمەت ئە-
كەتتى، ئۆز ئۆيىگە كىرەلمەيدۇ، چىرايلىق باغلىرىمىزدا ئەپيۇن-
كەش خىتايلار توڭگۇز باقتى، ئۆيلىرىمىزنى بۇلىغىدى، دەرەخ-
لىرىمىزنى كەستۇرۇپ، باغلىرىمىزنى تاقىرلاشتۇردى، باغلى-
رىمىزغا ئەپيۇن تەرگۈزدى، ئېتىزلىرىمىزغا كەندىر تەرگۈ-
زۈپ، بىز خەققە كەندىرنى ئۈۋۈلىتىپ نەشە ياساتتى، كېلىنلى-
رىمىزگە كىر يۇغۇزۇپ، ئۇسسۇزلۇق بەرگەن بولۇپ بىھوش
قىلىپ نومۇسىغا تەگدى. ئۈچ كېلىن نومۇستىن سىرتماققا
ئېسىلىپ ئۆلۈۋالدى، مەھەللىنىڭ خەلق سۇ ئىچىدىغان ئۆستە-
ڭىدە توڭگۇزلىرىنى ئۈزدۈردى، كىر يۇيۇپ سۇ بېتىنى ماغزاپ
قىلىۋەتتى. خەلق زادىلا چىدىمىدى، مانا شۇنداق، پىچاق سۆ-
ڭەككە يەتكەندە بىر كېچىسى غېنىكام بىلەن نۇرىلار كېلىپ
ئەپيۇنكەشلەردىن ئالتىسىنى ئېتىۋەتتى، بالا ـ ۋاقىلىرى تىكى-
ۋەتتى، ھەممە بالانىڭ بېشى ئابدۇمەر بولغاچقا، ئابدۇمەرنىڭ
ئۆيلىرىگە ئوت قويۇۋەتتى. بۇلار، ھوي بۇ خەقمۇ قارشى تۇرالاي-
دىكىنا دەپ قالدى. قارشى تۇرۇشتىنمۇ چوڭىنى كۆرستىمىز
خەلپىتىم، ئۇلار بىلىپ قويسۇن، بىزمۇ ئادەم، ۋىجدان ئىگى-
سى، بىز ئۇلارغا قىساس ئالالايمىز، ئۆزىمىزنى قوغدىيالايمىز،
سەنلەرنى يوقىتالايمىز، ئۆز ئەركىمىزنى قولىمىزغا ئالالايمىز
دېگەنلەرنى بىلدۈرۈپ قويۇشىمىز كېرەك. بىز سەپەرئاخۇن
ئىككىمىز يۈزدىن دۈشمەن ئۆلتۈرۈشكە قەسەم ئىچتۇق. قەسەم-
گە ۋاپا قىلمىساق بىز ئادەم ئەمەس. خەلپىتىم سىز قەسىمى-
مىزگە ئىگە بولۇڭ، بىز قۇرئان تۇتۇپ قەسەم ئىچمەكچى،
تەرەت ئېلىپ ئىككى رەكەت خالىس پەرىز ناماز ئوقۇپ قەسەم
ئىچىمىز. خەلپىتىم سىز بىزنىڭ ئاتىمىز. سىز بىزنىڭ نامىزىمىزنى
چۈشۈرۈپ قويۇڭ، بىز بۈگۈندىن باشلاپ جەڭگە ئاتلاندۇق!

— پەرۋەردىگار مەدەت بەرگەي، مەن بايا خىيالىمدا مۇ-
شۇنداق ئەزىمەتلەرنى كۆرگەن، مانا ھازىر خىيالىم راستقا ئايلى-

نىپ تۇرۇپتۇ!

— مېنىڭ قىساسىم زىياۋۇدۇننىڭكىدىن كۆپ! — دېدى
تارمۇش، قاتىراڭغۇ سەپەرئاخۇن تومۇرلىرى كۆپۈپ تۇرغان
قوللىرىنى شالۋۇر كىيگەن تىزىغا قويۇپ، — سەككىز جاندىن
بىر مەن قالدىم. بۇنىڭدىن توققۇز ـ ئون يىل ئىلگىرى 2 ـ
ئايدا قەشقەرنى ما خۇسەن يەتتە كۈن قىرغىن قىلدى. ماخۇسەن
دېگەن توڭگۇز ئاخىر پۈت تىرەپ تۇرالمىدى، لېكىن يۇرتىمىز-
نى قان قىلدى. مانا ئون يىلدىن بېرى مەن سەرگەردان. ئاكام
تۈرمىدە، بىلمەيمەن ھاياتمۇ، ئۆلدىمۇ، ئاڭلىسام تۈرمىدە تىلى-
نى كېسىپ، كۆزىنى ئويۇپ قىينايمىش!...

ئۇ بۇقۇلداپ يىغلىدى.

— مۇختەركام ئۇرۇمچى تۈرمىسىدە. ئۇ يەردىمۇ بەك
قىينايدىكەن دەيدۇ، بىچارە ئاكام ھاياتمىدۇ؟...

زىياۋۇدۇنمۇ بېشىنى ساڭگىلىتىپ يىغلاشقا باشلىدى.

— زالىملىق سىلەرنى باتۇر قىلىپ يېتىلدۈردى، ئۇكىلى-
رىم. زالىملىق بولمىسا باتۇرلۇق نەدىن كېلىدۇ؟ زۇلۇم بولمى-
سا ئىنقىلاب بولمايدۇ. ئىنقىلاب سىلەردەك قەھرى ـ غەزىپى
ئىچىگە پاتمايۋاتقانلارنىڭ ھەرىكىتى. سىلەرگە كەلگەن كۈن،
خەلقىمىزگە كەلگەن كۈن، نى ـ نى ئەزىمەتلەر بۇلارنىڭ قىي-
ناشلىرى، قاتىللىقى بىلەن جېنىدىن ئايرىلدى. ئۇلار قان قەرزگە
بوغۇلدى. يۈز مىڭ ئادەم، يۈز مىڭ ئەزىز جان بىگۇناھ ئۆلدى.
ئۆلگەنلەرنىڭ ھەممىسىلا گۇناھسىز. جىنايەتچىلەرگە ئۆلۈم
كەلسە ئەڭ بۇرۇن شىڭ شىسەي، لى يىڭچى، ليۇ بىڭدېلەرگە
كېلىشى، چيۇ سىلىڭ، ئۇنىڭ ئوغۇللىرى، ھېلىقى بۇزۇق
قىزى دارغا ئېسىلىشى كېرەك. مانا بۇ ھەقىقەت. لېكىن،
ئۇكىلىرىم، زالىم ھۆكۈمەتتە ھەقىقەت بولمايدۇ. خۇددى مۇنا-
پىقتا ئىنساپ بولمىغىنىدەك!

ئۇلار زولۇقتا قۇش گۆشلىرى بىلەن قورداق يەپ چاي

ئىچكەچ شىكايەت ، دەرد تۆكۈش ۋە قەسەم ئىچىشلار بىلەن تاڭ
ئېتىپ كەتكىنىنى تۇيماي قالدى . ئەزەن ئاڭلاندى . خەلپىتىم
تەرەتكە قوپتى .

شەھەر ئىچى ـ مەدرىسە جامەسى ئادەملەر بىلەن ، جامە
پېشايۋىنى ، مەسچىت دالىنى كالاچ ، پوپۇچلار بىلەن تولغان .
مەزىن ئاخىرقى قېتىم سالاۋات ئوقۇپ بولۇپ ، پەتتىسى بىر
يېنىغا چۈشۈلگەن يوغان ئاق سەللىسىنى ئېلىپ قارنى قاقتى .
تۈنجى قار لەپىلدەپ ياغماقتا . كوچا ـ كـوچىلاردىـن ئـادەملەر
توپ ـ توپ بولۇپ مەسچىت تەرەپكە — كۈنچىقىشقا قارىغان
ئۇستى پەشتاقلىق ، كۆك خىش بىلەن ياسالغان دەرۋازىغا قاراپ
ئاقماقتا ، شەھەر ئىچى ، سۇدەرۋازا ، دەڭدەرۋازا ، توغراكۆۋرۈك
يۇقرالىرى ئۆز مەھەللە مەسچىتلىرىگە كىرمەي مەدرىسىگە ئاق-
ماقتا . بۇنىڭ سەۋەبى تۇنۇگۈنكى تەرەۋىدە قۇببىگە مۇتائالى
خەلپىتىم ئۆزى چىققان . تالىپلارنىڭ «سۇبۇھەن ئەزىم ئىززەتى
ۋەل . . .» نى ئوقۇشمۇ ئاجايىپ يېقىملىق بولغان . خەلپىتىم
ھېچقاچان قۇرئان كەرىمدىن غازات ، ئەركىنلىك ئۈچۈن جان
پىدا قىلغۇچىلارغا جەننەتتى پىردەۋسنىڭ ئىشىكلىرى ئوچۇق ،
پەرىشتىلەر ئۇلارنى كۆتۈرۈپ ئەكىرىپ كېتىدۇ دەيدىغان سۈرد-
لەرنى تېپىپ ئوقۇمىغانىدى ، ئاخشام ئوقۇدى . ھەربىر ئايەت
ۋە ئۇنىڭ تەپسىرىدىن كېيىن يىغا ئارىلاش «ھەق !» ، «بەر-
ھەق» ، «ئىنشائاللا !» دېگەن ئاۋازلار تەرەپ ـ تەرەپتىن ئاڭلى-
نىپ تۇردى . خەلپىتىم قۇببىدە ئولتۇرۇپ ، مەدىنە يېنىدىكى
يۇرۇشتە قۇربان بولغانلار توغرىسىدا ، ھەزرىتى ئابابەكرى ، ئۆ-
مەر ، ئوسمان ، ئەلى مۇرتازالارنىڭ رەسۇلۇللانىڭ پەرمانلىرىنى
بەجا كەلتۈرۈش يولىدا قىلغان جەڭلىرى ، بولۇپمۇ خۇدانىڭ
شىرى ، يىگىتلەرنىڭ يىگىتى ھەزرىتى ئەلى رەزىياللاھۇ ئەنھۇ-
نىڭ ئىسلام ئۈچۈن جەڭ قىلىپ ، ئاخىرىدا ئىسلام يولىدا بىر
مۇرتەتنىڭ قىلىچى ئاستىدا قۇربان بولغانلىقى ، قۇرەيش قەبى-

لىسى ئۇنىڭ ئۆلۈمى بىلەن تېخىمۇ كاتتا قوزغىلىپ ، ئەرەب
يېرىم ئارىلىدا دىنىي ئىسلامنى غەلىبىگە ئېرىشتۈرۈپلا قالماي ،
ئۇنى باغداتقا ، بەسىر ، قۇددۇس ، ھەتتاكى تېھرانغا ، دېڭىز
ئاتلاپ ھىندىستان ۋە ھىندىچىنغا تارقاتقانلىقىنى ، بۇ جەرياندا
پەيغەمبەر رەسۇلۇللانىڭلا سۆزىنى ھەممىگە ئۆلچەم قىلغانلىقى-
نى ، ئۆزىنىڭ جېنىنى پەيغەمبەر ئۈچۈن ئاتىغانلارنىڭ ھامان
غالىب كېلىدىغانلىقىنى تەسىرلىك ، چۈشىنىشلىك قىلىپ سۆز-
لىدى . خەلق ئۇنىڭ نېمە دېمەكچى بولغىنىنى چۈشەنگەچكە ،
بۈگۈن بامداتقا يەنە شۇ مەدرىسىگە تەرەۋىدىن نەچچە ھەسسىلەپ
كۆپىيىپ ئېقىپ كىرمەكتە ئىدى .

خەلپىتىم بۈگۈن قۇببىگە ئابلاداموللام بىلەن داموللا رازى
خەلپىتىمنى تەكلىپ قىلدى . بۇ ئىككى زات شۇنچىلىك سۆزمەن-
كى ، ئادەملەر ھازىرلا ئۆزلىرىنى ئوق يېغىۋاتقان جەڭ مەيدانىغا
ئاتىدىغاندەك ، ھازىرلا قۇرۇق قول بىلەن دوتەي يامۇلغا ، ساقچى
ئىدارىسىگە ، ھەرەمباغقا ھۇجۇم قىلىدىغاندەك ھەرىكەتكە كەل-
دى :

— جېنىمىز پىدا !

— ھامىنى بىر ئۆلۈم !

— ھازىرلا يېپىلايلى !

— غازات قىلمىغان مۇسۇلمان تولۇق مۇسۇلمان ئەمەس !

ئارقىدىنلا خەلقلەر ئوغۇللىرىنى ، مال ـ دۇنيا ، قولىدىكى
بارلىقىنى «ئىستىقلال» ئۈچۈن ئاتايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ تە-
رەپ ـ تەرەپتىن ۋارقىراشتى .

ئەڭ ئاخىرىدا مۇتائالى خەلپىتىم سۆزلىدى :

— ئېھتىيات قىلىنغاي ، سۆز ـ ھەرىكەت ، مېڭىش ـ
تۇرۇش ۋە باردى ـ كەلدىلەردە ئىشەنچ بولمىغان ئادەملەرگە
زادى سىر بەرمەسلىك كېرەك ، سىر ساقلاش ئىماننىڭ پاكلىقى-
نىڭ بەلگىسى ، بۇيرۇق بولمىغۇچە قوزغالمايلى ، قورال تەييار-

لايلى ، دائىم بۇيرۇق كۈتۈپ تەييار تۇرايلى . بىر كۈنى شەھەردە
ئۈچ پاي ئوق ئېتىلدۇ . مۇشۇ مەدرىسىنىڭ پەشتىقىدىن ئۈچ
پاي ئوق ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ . ئارقىدىنلا ھۇسەنباي زاۋۇتى گۈ-
دۈك بېرىدۇ . شۇ چاغدا قولىمىزدىكى تەييارلىغان قوراللىرى-
مىزنى ئېلىپ مەدرىسە ھويلىسىغا يىغىلايلى ، كىمدىكىم خائىن-
لىق قىلسا ، ساتقۇنلۇق قىلسا ، قاچاندا ، قانداق يول بىلەن
ساقچى ئىدارىسىگە ، دوتەي يامۇلىغا ماڭسا بىزنىڭ ئادەملىرىمىز
شۇ ھامان ئۇلارنى تۇتۇۋالايدۇ . ئاڭلىمىدىم دېمەڭلار ، بىزنىڭ
پايلاقچى ئەزىمەتلىرىمىز ھۆكۈمەتنىڭكىدىن ھەم كۆپ ، ھەم چې-
ۋەر ، ھەم قەھرىمان ! خائىن - ساتقۇنلارغا ھەرقاچان ، ھەر
جايدا ئۆلۈم !

زىياۋۇدۇن بىلەن سەپەر ئاخۇن ھېچقاچان بۈگۈنكىدەك
جانلانمىغان ، ئۇلار «ھازىرلا بۇيرۇق بولسىدى - ھە !» دېيىش-
تى تەقەززا بولۇپ .

— بۇيرۇقنى كىم بېرىدۇ ؟

— خەلپىتىم سىر ساقلاش ئىماننىڭ پاكلىقىنىڭ بەلگى-
سى ، دېدىغۇ ، — بىزگە دېمەيدۇ - دە !

— تېرە زاۋۇتىغا ئىشچى بولۇپ كىرگۈدەكمىز ، كېچىسى
شەھەرنىڭ سىرتىدا — سۇيدۇڭ تەرەپتە ئىشچىلارغا مىلتىق
ئېتىش ، ئۆمىلەش ، باشنى يوشۇرۇش ئۇسۇللىرى توغرىسىدا
بىر ئورۇس تەلىم بەرگۈدەك !

— بۇيرۇقمۇ ئورۇسلاردىن بولامدۇ قانداق ؟

— نەدىن بولسىمۇ مەيلى ، سوقۇشساقلا بولاتتى ،
تېزرەك !

— خوتەن مەسچىت ، ئاقسۇ مەسچىت ، خانىقا ، قازانچى ،
ھەرەمباغ ، قارادۆڭ ، توپادۆڭ ، ئايدۆڭ ، دۆڭمەھەللە ، ئۈچدەر-
ۋازا ، ئالتىشوئار مەسچىتلىرىدىمۇ مەدرىستىكىدەك چوڭ داغدۇ-
غا بوپتۇ . پىدائىيلار سەككىز يۈز قىرىققا يېتىپتۇ . بۈگۈن

سەھەر زۇنۇن ماستىر بىلەن يەنە بىر نوغاي ئىككى ئورۇسنى
ئېلىپ قىرىق مىڭ قوي ، يەتتە مىڭ ئات ۋە ئۈچ مىڭ سەر
ئالتۇنغا قورال تېگىشىشكە چېگراغا مېڭىپتۇ . ئىشلار يۇرۇشۇۋا-
تىدۇ ئۇكىلىرىم .

— شۇنچە جىق مال - دۇنياغا قانچىلىك قورال كېلەر ؟

— بىلمەيمەن ئۇكىلىرىم . ئەمما لېكىن ئورۇسلار قورال -
ياراغ ، ئوق - دورىنى ئەرزان بەرمەيدۇ . تولىمۇ قىممەتكە توخ-
تايدۇ . ئامال يوق ، قىممەت بولسىمۇ ئالىمىز !

— خەلپىتىم ، شەڭگەن يامۇلىدىن ئىككى يايى كەپتۇ ! —
دېدى خىزمەتچى ئالدىراپ ئۆيگە كىرىپ .

— كىرسۇن ! — دېدى خەلپىتىم ئەمدىلا ئۇخلىۋالاي
دەپ تۇرغاندا كەلگەن خەۋەرگە نارازى بولۇپ ئەسنەپ تۇرۇپ .

ئۆيگە قىلىچ ، تاپانچا ئاسقان ئىككى يايى كىردى .

زىياۋۇدۇن بىلەن سەپەر ئاخۇن مىلتىقلىرىنى قوللىرىغا
ئېلىپ ئاشخانىدا تەييار تۇرۇشتى .

— خوپ ، قېنى يىگىتلەر قانداق ئەمرىلىرىڭلار باركىن ؟

— بۈگۈن ، ھازىرلا ...سىلىڭبۇنىڭ زالىدا يىغىن ...
مەجلىس بولاتتىكەن ، سىلىنى تەكلىپ قىلىپ...

كۆل رەڭ پاختىلىق چاپان - ئىشتان كىيىپ پۇتىغا ماتادىن
گوجەي ئوراپ ، باجىنگىر كىيىۋالغان بىر ئۇيغۇر ، بىر خەنزۇ
يىگىت دۇدۇقلاپ سۆزلەشتى .

— دائىم چىرايلىق تەكلىپ بىلەن ئاپىرىپ تۈرمىگە سالى-
دىغان ئىشىڭلار بار بولىدىغان ! — دېدى خەلپىتىم قوپاللا
قىلىپ ، — روزا - رامزان ، بارالمايمەن !

— بارمىسا بولمايدىكەن . ئۈرۈمچىدىن باشلىقلار كەپتى-
كەن . غۇلجىدىكى چوڭلار بىلەن سۆھبەتلىشىدىكەن . ھېكىمبەگ
غوجام ئىككىلىرىنى بىز ئېلىپ بارىمىز .

— غوجام نېمە دېدى ؟

— كالاسكا قوشتۇرۇۋاتىدۇ. سىلىنى ئېلىۋالماقچى.
— ھە، بوپتۇ ئەمىسە.
— ياق، خەلپىتىم بارمىسىلا! — دېدى زىياۋۇدۇن ئاشخانىدىن يۈگۈرۈپ چىقىپ، — يالغان ئېيتىدۇ بۇلار.
— ياق، ياق... راست!...، — يايلار ھودۇقتى.
— ياخشى تونۇۋال بۇلارنى! — دېدى خەلپىتىم زىياۋۇدۇنغا، — ياخشى كۈننىڭ يامىنى بولۇپ قالسا مۇشۇ ئىككىسىدىن ھېساب ئال.
— ياق، ياق... بىز، بۇ راست...، — ئەسكەرلەر قورقۇپ دۇدۇقلاشتى.

دوتەي يامۇلىنىڭ ھويلىسىدىكى ئۈستى قاڭالتىر بىلەن يېپىلغان بىر قەۋەتلىك يىغىن زالى خەلپىتىمگە تولىمۇ تونۇش. غوجام بىلەن ئىككىسى كىرىۋىدى، زالدىكىلەر ئورنىدىن تۇرۇشۇپ سالام بېرىشتى. ئالدىنقى قاتاردىن بېشىغا ئۈچلۈق موزا كىيگەن، قاما ياقىلىق جۇۋىسىنى يېپىنچاقلىۋالغان، ئىنچىكە قارا بۇرۇتلۇق بىرى ئۇلارنىڭ ئالدىغا كەلدى. ھەربىيچە چەبدەس كىيىنگەن، تاپانچا ئاسقان، شېڭ شىسەينى دوراپ چاققان بۇرۇت قويغان ھەربىي قوماندان بايىقى كىشىنى غوجاملارغا تونۇشتۇرۇپ:

— ئۆلكىلىك پىرقىنىڭ مەسئۇللىرىدىن، جياڭ ۋېيۋەنجاڭ ئۆزى ئەۋەتكەن ئالاھىدە ۋەكىل خۇاڭ رۇجىن ئەپەندى، — دەپ تونۇشتۇردى، ئاندىن غوجام بىلەن خەلپىتىمنىڭ قوللىرىنى تۇتۇپ، كۈلۈپ تۇرۇپ، — غۇلجا تارانچىلىرىنىڭ ئەڭ ھۆرمەتلىك ئادەملىرى ھېكىمبەگ غوجام، مۇتائالى خەلپىتىم. شىنجاڭنىڭ چوڭ ئىشلىرىدا بۇ كىشىلەرنىڭ تۆھپىسى تولىمۇ چوڭ، تولىمۇ چوڭ! — دېدى.

خۇاڭ رۇجىن ئۇزاق سۆزلىدى. ئۇ: گومىنداڭ پىرقىسىنىڭ ئادالەت، تەرەققىيات ۋە بەخت - سائادەت ئۈچۈن كۈرەش-

كۈچى ئەڭ ئادىل پارتىيە ئىكەنلىكىنى، ئۈچ مەسلەك، ئالتە بۈيۈك سىياسەتنىڭ ئەھمىيىتى، «جۇڭگونىڭ تەقدىرى» دېگەن كىتابنىڭ مەزمۇنلىرى ئۈستىدە توختالدى:

— بۇ يىل 1 - ئايدا ئۆلكىلىك پىرقە رەسمىي قۇرۇلغاندىن بېرى، شىنجاڭغا ئون يىلدىن بېرى قادالمىغان پارتىيە بايرىقى قايتىدىن قادالدى. بىز كاتتا تەبرىكلەش يىغىنى ئاچتۇق. گومىنداڭ مەركىزىي ھەيئەتلىرىدىن جۇشاۋلياڭ جياڭجۈن، لياڭ خەنساۋ ئەپەندىلەرنى پارتىيىمىزنىڭ شىنجاڭ پىرقىسىنىڭ قۇرۇلۇشىغا نازارەت قىلىشقا جياڭ ۋېيۋەنجاڭ ئۆزى ئەۋەتتى. شېڭ دۇبەن جانابلىرى شىنجاڭ پىرقىسىنىڭ رەئىسى، پېقىر خۇاڭ رۇجىن مەركىزىي ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ پروفېسسورلۇقىنى قويۇپ پىرقىنىڭ شۇجىجاڭى بولدۇم. گومىنداڭ پىرقىسى قۇرۇلغاندىن بېرى شىنجاڭدا مىللەتلەر ئىتتىپاق، جەمئىيەت تەرتىپى ياخشى بولۇپ، ئادالەت، سەمىمىيلىك، مېھرىبانلىق گەۋدىلەندى، پارتىيىنىڭ ئادىللىقى ئىسپاتلاندى...

ئۇنىڭ سۆزلىرى تولىمۇ دەبدەبىلىك بولدى. ئاخىرىدا ئۇ «ئۈچ مەسلەك» دېگەن كىتابنىڭ ئۇيغۇرچىسىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ:

— بۇ كىتاب پارتىيىمىزنىڭ ئەڭگۈشتەرى. بۇ كىتاب ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىندى. ھەربىرلىرىگە بىر نۇسخىدىن تارقىتىپ بېرىمىز. مەسچىتلەردە چوقۇم جامائەتكە ئوقۇپ بېرىسىلەر! — دېدى.
— چوقۇم ئوقۇيدۇ، چوقۇم ئوقۇتىمىز! — دېدى سۆسەر ياقىلىق جۇۋا كىيىپ، ئېسىل قولاقچىسىنى كۆزىگىچە چۆكۈرۈپ كىيىۋالغان ئابدۇمەر ئۈنلۈك ۋارقىراپ، — كىمدەكىم ئوقۇمىسا، بىز ئۇ مەسچىتنىڭ ئىمامىنى جازالايمىز!
— ياق، — دېدى خۇاڭ رۇجىن بېشىنى چايقاپ، —

سۈركىلىش پەيدا قىلىشقا بولمايدۇ. زۆرۈرى ئىناقلىق، ئادىللىق ۋە سەممىيلىك!

كۆپچىلىك تارقىغاندىن كېيىن باش قوماندان غوجام، خەلپىتىم، ئەنۋەر مۇسابايوفلارنى ئېلىپ قالدى، ئابدۇمەرمۇ ئەتەي ئايرىلىپ قالدى.

— ھەرقايسىلىرى خەلق ئىچىدە ئىناۋەتلىك، بىزنىڭ ئىشەنچىمىزگە ئىگە زاتلار، — دەپ گەپ باشلىدى ھەربىي قوماندان، — سىلەرنىڭ جەمئىيەتتىكى تەسىرىڭلار ۋە ئورنۇڭلار گومىنداڭ پىرقىسى ئۈچۈن ئىنتايىن مۇھىم. مەن پىرقىنىڭ ئىلى ۋىلايەتلىك شۆبىسىنىڭ مەسئۇلى بولۇش سۈپىتىم بىلەن شۇجىجاڭ خۇاڭ پروفېسسورنىڭ تەكلىپى بويىچە سىلەرنى پىرقىنىڭ ئەزالىقىغا تونۇشتۇرماقچىمەن. ھەرقايسىلىرىنىڭ پىكرى قانداقكىن بىلمەكچى بىز؟

— رەھمەت، رەھمەت، شېڭ دۇبەن ئاتىمىزنىڭ ئىزى بىلەن مېڭىشنىڭ ئۆزى كاتتا گەپ!

— ئا فۇشىيەنجاڭ، بۇ گەپ سىزگە قارىتىلمىغان، مۇنۇ ئۈچ كىشىگە، غوجام، خەلپىتىم، ئەپەندىمگە!

— ناھايىتى ياخشى، بۇ كىشىلەرنىڭ پارتىيىمىزگە ئەزا بولغىنى تولا ياخشى. بىز ئەزا بولغانغا ئوخشاش!

ئابدۇمەر يەنە گەپ ئارىلىغىلى تۇرۇۋىدى، ھەربىي باشلىق گەپ قىلماڭ دېگەن مەنىدە ئوڭ قولىنى كۆتۈرۈپ قويدى.

— غوجام، سىلى يۇرت ئاقساقىلى، يەتتە ئەۋلاد ۋەتەن ئۈچۈن، چېگرا رايونىنىڭ گۈللىنىشى ئۈچۈن ئەجرى قىلىپ كەلگەن ئەڭ چوڭ، ئەڭ ھۆرمەتلىك ئائىلىنىڭ ۋەكىلى، قېنى سىلى ئىپادە بىلدۈرسىلە؟

— لەۋەي، بۇ بىر كاتتا گەپكەن، مەسلىھەت بىلەن بىر ئىش قىلارمىز. مەن قېرىدىم، ھۆكۈمەت ئىشىغا ئارىلاشماي دېۋىدىم.

— بولىدۇ، ئويلانسىلا، ھۆكۈمەت ئىشى، خەلق ئىشى ھەر بىرىمىزنىڭ بىرىنچى مۇھىم ئىشىمىز. ئارىلاشماي چەتتە تۇرغىلى بولامدۇ؟

— خەلپىتىم، — دېدى قوماندان مۇتائالى خەلپىتىمگە دەرھال بۇرۇلۇپ، — سىلى دىنىي ساھەدىكى ئەڭ ھۆرمەتلىك، چوڭ زات. ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ ئىشلىرىغا تولىمۇ چوڭ تۆھپە قوشتىلا، ئۆز قورۇ - جايلىرىنى مەكتەپكە بەردىلە، يېتىملارغا پۇل بېرىپ، مەكتەپ قۇرۇپ ئوقۇتتىلا، سەنمىنجۇيى نەق مۇشۇ خىل پەزىلەتكە موھتاج، سىلى پىرقىمىزگە ئەزا بولۇشقا قانداق قارايلىكىن؟

— ھازىر روزا ئېيى، — دېدى خەلپىتىم ئالدىرىماي سۆزلەپ، — قۇرئان كەرىمدە روزا تۇتقان ئادەم بىر تەشكىلاتقا، بىر پارتىيىگە ئەزا بولسا روزىسى بۇزۇلىدۇ دېگەن گەپ بار. بىز تەقۋادار ئادەملەر قۇرئان كەرىمنىڭ ھۆكۈم - نىزاملىرىغا قاتتىق ئەمەل قىلىمىز. ھېيتتىن كېيىن جاۋاب بەرسەم قانداق بولاركىن؟

تەرجىمان بۇ سۆزلەرنى تەرجىمە قىلىۋىدى، قوماندان قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى:

— ياخشى، ياخشى، پارتىيىمىزنىڭ تەشكىلات بۇجاڭى جۇجاخۇا شىنجاڭغا ياردەمگە ماڭغان كادىرلارنى ئۇزاتقاندا: سىلەر شىنجاڭدا ئىشلەشكە كېتىۋاتىسىلەر، بۇ يەردىمۇ، شىنجاڭدىمۇ قوش مائاش ئالىسىلەر، بىر يىل ئىشلىگەندىن كېيىن يەنە يېرىم يىللىق ئىش ھەققى قوشۇپ بېرىلىدۇ. سىلەر ئالاھىدە ئىش بىلەن كېتىۋاتىسىلەر، ئالاھىدە ئىش: شېڭ دۇبەننىڭ گېپىگە كىرىش، سۈركىلىش پەيدا قىلماسلىق، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ - ئادەتلىرىگە ئالاھىدە ھۆرمەت قىلىش دېگەن گەپلەرنى قاتتىق جېكىگەن. ئۇنداق گەپ قۇرئاندا بولسا، سىز دېگەندەك بولسۇن، ھا - ھا - ھا...

ئۇ دەرھال ئەنۋەر مۇسابايوفقا قارىۋىدى، ئەنۋەر ئەپەندى دەرھاللا:

— غوجام، خەلپىتىمنىڭ بەرگەن جاۋابلىرىغا قوشۇلمەن، بىز نېمە قىلساق بار مەسلىھەت، بىرلىكتە قىلىمىز، — دەپ جاۋاب بەردى.

— سىز ئەپەندىم، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن سودىڭىز توختاپ چوڭ زىيان تارتتىڭىز، بىزگە ئاچچىقىڭىز بار. ئىشىنىڭ، گومىنداڭ پارتىيىسى — بىزنىڭ پارتىيىمىز ھەممە ئىشقا ئادالەت، سەمىمىيلىك، مېھرىبانلىقنى ئۆلچەم قىلىدۇ. ئىشلىرىڭىز تۈزۈلۈپ كېتىدۇ، غەربتىن تارتقان زىياننى شەرقتىن تىرىلدۇرۇۋالايسىز، ئەمدى تيەنجىن، شاڭخەي، گۇاڭجۇ، ھەتتا شياڭگاڭلارنىڭ دەرۋازىلىرى سىزگە ئوچۇق. چوڭ بازار شەرقتە، ئىستىقبالىڭىزمۇ شەرقتە!

ئۇ دۆلەت بايرىقى ۋە يېڭىدىن ئېسىلغان گومىنداڭنىڭ پارتىيە بايرىقىغا قاراپ چاس بەردى ۋە كۈلۈپ قويۇپ:

— ئاڭلىسام، ئىشچىلىرىڭىز خاڭ كولاۋاتقۇدەك راستمۇ؟ — دەپ سورىۋىدى، سەزگۈر ئەنۋەر ئەپەندى، تاغ غوللىرىدا ئېلىپ بېرىۋاتقان ھەربىي مەشقتىن خەۋەر تاپقان ئوخشايدۇ، دەپ چۆچۈپ تاتىرىپ كەتتى ـ دە، دەرھاللا:

— شۇنداق، تۆت ـ بەش يۈز ئىشچى بار. زاۋۇتتا ئۇلارغا ئىش يوق. ھەيدىۋېتىشكە كۆڭلۈم ئۇنىمىدى، خاڭ ئېچىپ جان بېقىشقا ياردەم قىلىۋاتىمىز، —دېدى.

— ياخشى، ناھايىتى ياخشى. شىنجاڭ دېگەندە يەرگە ئېڭىشسىلا پۇل تاپقىلى بولىدۇ. يەر ئاستىدا يۈز نەچچە خىل بايلىقى، يەر ئۈستىدىمۇ سەكسەن ـ توقسان خىل بايلىقى بار. بۇنداق يەر دۇنيادا ئاز، نېفىت بىلەن كۆمۈرى ئورۇسلارنىڭكىدىن جىق. شۇڭا ئىنگلىزلار، ياپونلار، گېرمانلار، تۈركلەر، ئورۇسلار بۇ يەرگە بىر ـ بىرىدىن قىزغىنىشىپ قاراشماقتا.

بۇ بىر پارچە سېمىز گۆشنى ئۆزىمىز يېيىشىمىز، بۇ گۆھەر زېمىندا ئۆزىمىز ياشىشىمىز لازىم. شۇڭا جياڭ ۋېييۈەنجاڭ مەيلى قانداق بوران ـ چاپقۇن بولمىسۇن، شىنجاڭنى قولدىن بەرمەسلىك كېرەك دەپ قايتا ـ قايتا تەكىتلىمەكتە. ياپون مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، ئامېرىكا، سوۋېت، ئەنگلىيە دۇنيانى قايتىدىن بۆلۈشىدۇ. مانجۇرىيە، تاشقى موڭغۇلىيە، شىنجاڭ ستالىننىڭ كۆز تىكىۋاتقان يەرلىرى. ستالىن شىڭ دۇبەندىن ئۆچ ئېلىشى مۇمكىن. بىزگە كېلىدىغان چوڭ خەتەر مۇشۇ غەربتىكى تام قوشنىدىن كېلىدۇ. ھازىر ئۇ يەردە يىگىرمىدەك پارتىزان گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. ئالتايدا ئوسمان تاشقى موڭغۇلىيىنىڭ، تاشقورغاندا ئىسھاقبېك — ھېلىقى مەشەدىن چىقىپ كەتكەن قازاق ـ قىرغىز ئۇيۇشمىسىنىڭ باشلىقى بولغان قىرغىز سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قوراللاندۇرۇشى بىلەن توپىلاڭ كۆتۈرمەكتە. غۇلجا ھازىرچە تىنچ. لېكىن مەسچىتلەردە غەلىتە تەشۋىقاتلار پەيدا بولدى دەپ ئاڭلاپ قالدۇق.

— راست قوماندان، بۇ خەۋەر راست. بەزى ئاخۇن، ئىماملار غازات، ئىستىقلال دېگەنلەرنى دەۋاتىدۇ!

ئابدۇمەر مىڭبېگى دەرھال قوماندانىنىڭ گېپىنى قوللىۋىدى، قوماندان ئۇنىڭ گېپىنىڭ بېلىگە يەنە تەپتى:

— ئىنكاس دېگەننىڭ ھەممىسىگە ئىشىنىۋېرىشكە بولمايدۇ. ئۆتكەندە يالغان خەۋەر بېرىپ مالىمانچىلىق پەيدا قىلغانلار خېلى كۆپ بولدى. خاتا تۇتۇلغانلار خېلى باركەن. گومىنداڭ پىرقىسى شىڭ دۇبەننىڭ يېتەكچىلىكىدە تۈرمىلەرنى تەكشۈرمەكچى، گۇناھسىز قامالغانلارنى قويۇۋەتمەكچى. ئاڭلىسام، ھېلىقى مۇختەرباي دېگەنلەر بىگۇناھمىش!

— قوماندان، ئۇ دېگەن باندىت غېنىنىڭ يېقىنى، ئۇنىڭ بالىسى ھازىر نىلقىدا...

— بولدى، بولدى، — دېدى قوماندان ئۇنىڭ گېپىنى

يەنە ئۇزۇپ ، — مەسچىتلەردە «ئۈچ مەسلەك» دېگەن كىتابنى ئوبدان تەشۋىق قىلساق ، خەلق ھەق - ناھەقنى ئايرىۋالالايدۇ . مەن بۇ ئۈچ كىشىگە تولۇق ئىشىنىمەن ، بۇ كىشىلەر ئادالەت ، ساداقەت ۋە مېھىر - شەپقەتنى خەلققە يەتكۈزۈشتە نەمۇنىلىك رول ئوينىيالايدۇ !

كالاسكىغا چىققاندىن كېيىن غوجام كۈلۈپ :

— بۇ باشلىقنىڭ گەپلىرى چىرايلىققۇ - ھە لەۋەي ؟ — دېۋىدى ، خەلپىتىم كۈلۈپ :

— قاتىللار چىرايلىق گەپكە ئۇستا بولىدۇ . گىتلېرمۇ ، شېڭ شىسەيمۇ مۇشۇنداققۇ ، — دېدى ، ئەنۋەر ئەپەندى :

— تۇيدۇرماي بىزنى چېكىپ بېقىۋاتىدۇ ، ئۇنىڭ بىزنىڭ ئىشلىرىمىزدىن خەۋىرى باردەك قىلىدۇ ، — دېدى .

— شۇنداق ، ئېھتىمۇ ھوشيار بولمىساق بولمىغۇدەك…

31

1944 - يىلقى يېڭى يىلنى زىياۋۇدۇن بالىلىرى بىلەن بىللە خۇشال - خۇرام كۈتۈۋالدى . ئۇنىڭ «ئايدۆڭ» كوچىسىدىكى ئىككى ئېغىزلىق يېڭى ئۆيىدە نۇرى ، بەرا ، دەرا ۋە كىچىك قىزى ، ئىككى ئۆگەي قىزى ، مۇتائالى خەلپىتىمنىڭ ئاتىدارچىلىقىدا نىكاھلىنىۋالغان ياش خوتۇنى بولۇپ سەككىز جان قىزا باسقان پولۇ يەپ ، چۇلۇقاي سارىم ئالمىسى ۋە سەپەر ئاخۇننىڭ قولىدا پىشقان شېرىن تەملىك گۇلاۋا ، جاغدا قوغۇنلىرى بىلەن مېھمان بولۇشتى . بالىلار خۇشال ، بولۇپمۇ نۇرى تولىمۇ خۇشال ئىدى .

— توۋا ، — دېدى زىياۋۇدۇن ھەيران بولۇپ ، — بۇ شېڭ شىسەي ياۋاشلاپ كەتتى . مۇتائالى خەلپىتىمنىڭ دېيىشىچە ،

گومىنداڭ دېگەن ئادالەتنى ياقلايدىكەن .

— گومىنداڭ پىرقىسى بىلەن شېڭ شىسەي ھاكىمىيەت تالىشىۋاتىدۇ ، دادا . خەلققە ياخشى كۆرۈنۈش ئۈچۈن ھەممە ياخشى گەپنى قىلىۋاتىدۇ . قارا ، ماۋۇ «شىنجاڭ گېزىتى» دىكى ياخشى گەپلەرنى . ئادالەت ، ساداقەت ، مېھىر - شەپقەت دېگەن سۆزلەر ھەممە بەتنى قاپلاپتۇ . قارا ، «پارتىيىنىڭ ئادىللىقى» دېگەن چوڭ ماۋزۇ قويۇلغان «جۇڭگونىڭ تەقدىرى» دېگەن كىتاب جياڭ جيېشى يازغان كىتابكەن . گېزىتتە شۇ كىتابتىن ھەممە ياخشى گەپلەرنى تېرىپ بېرىپتۇ . «ئۈچ مەسلەك» ، «دۆلەت ئاتىسى تەلىماتى» دېگەن كىتابلار . ھېلىقى خەلپىتىملەرگە سۆزلىگەن خۇاڭ رۇجىن «نوقۇل ھاياتلىق نەزەرىيىسى» دېگەن كىتابنى يېزىپتۇ . جاڭ جىجى دېگەن ئادەم «قىيىنچىلىقنى يەڭگەندىلا ئىش ئاسانغا چۈشەر تەلىماتى» دېگەن كىتابنى يېزىپتۇ . گەپلىرى چىرايلىق . لېكىن ئۇلارنىڭ مەقسىتى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تەسىرىنى تازىلاش ، ماركسىزم - لېنىنىزمنى قارىلاش .

— بۇ دېگىنىڭ نېمە گەپ ، ھۆي نۇرى .

— بىز ماركسىزم - لېنىنىزم ياخشى ، دەيمىز . سەۋەبى ، نامراتلار ھاكىمىيەت تۇتىدۇ . بايلار ، زالىملار بولمايدۇ ، ھەممە ئادەم باراۋەر بولىدۇ ، ئادەمنى ئەزمەيدۇ . ئۇلار ، ياق ، ماركسىزمدىن ئۈچ مەسلەك ياخشى ، دەيدۇ .

— مەسلىكى نېمىسى ھوي ؟

— چاي ئىچسەڭلارا ، — دېدى كۈلۈپلا تۇرىدىغان ئاقپىشماق ، قاش - كۆزى چىرايلىق ئايال نۇرىغا بىر پىيالە چاي سۇنۇپ ، — ئۈچ يىلدەك قېچىپ يۈرۈپسىز . مانا ئەمدى ئادەم تۇتمايدىغان بوپتۇ . نېمىلا بولسا ئادەم تۇتمىغاندىكىن ياخشى - دە !

— ۋاھ ، ئۇنى بىر دېمە ، خوتۇن ، — دېدى زىياۋۇدۇن كۈلۈپ قويۇپ ، — مانا قارا ، بەرا بىلەن دەرامۇ مۇشتتەك تۇرۇپ مالاي بولدى . سەن ، مەن نېمىلەرنى كۆرمىدۇق . مۇخ-

تەركاملارنى قويۇۋەتكۈدەك، يەر - سۈيىمىزنى قايتۇرۇپ بېرەر.

— بەرسىمۇ سەھراغا چىقمايلى دادا، — دېدى بەرا دادىسىغا ئەركىلىگەندەك دادىسىنىڭ مۈرىسىگە بېشىنى قويۇپ، — كۆتەك ھارۋا بىلەن بىر ئات قىلىۋالساق، دەرا ئىككىمىز خاڭدىن كۆمۈر توشۇپ پۇل تاپىمىز. ئەتىيازلىققا قار توشۇيمىز.

— ئاتنى مەن ئەكېلىپ بېرىمەن، — دېدى نۇرى كۈلۈپ، — مېنىڭ سامىيۇزىدە، غېنىكامنىڭ كۈزلىكىدە ئۈچ ئېتىم بار.

— ئوغرىلىغانما ئاكا؟ — كىچىك قىز سورىۋىدى، ھەممىسى پاراققىدە كۈلۈشتى.

— ھەئە، ئۇكام، مەن ئوغرى.

— مىلتىقىڭ بارمۇ ئاكا!

— ھەئە، مىلتىقىممۇ شۇ كۈزلەكتە.

— دادامنىڭ مىلتىقى كۆمۈرنىڭ تېگىدە.

— كىشىلەرگە دېمەڭلار قىزلىرىم، — زىياۋۇدۇن ئون ياش، سەككىز ياشلىق ئىككى ئۆگەي قىزىغا كۈلۈپ قاراپ قويدى.

— ياخشى ئوقۇڭلار ئۇكىلىرىم، مانا مۇنۇ ئۇكاڭلارمۇ يەنە ئىككى يىلدا مەكتەپكە بارىدۇ، ھە ئۇكام ئىمھان؟

— ئوقۇيمەن، چوڭ بولغاندا دوختۇر بولىمەن.

— خۇدايىم بۇيرۇسا قىزىم!

ئۆگەي ئانا قىزىنىڭ پېشانىسىگە سۆيۈپ قويدى. چۈشەنچە مۇشۇنداق بولغىنى بىلەن، بۇ ئۆيدە «ئۆگەي» لىكتىن ئەسەرمۇ يوق ئىدى.

لېكىن تەبىئەت ئۇنداق ئەمەس. مانا يەنە لەپىلدەپ قار ياغماقتا، سوغۇق كۈچەيمەكتە، دەريا تەرەپتىن تۈيۈقسىزلا جەنۇب شامىلى ھوۋۇلداپ قار ئۇچقۇنلىرىنى پەنجىرىگە ئۇرماقتا، تەبىئەت ئەسەبىيلەشكەن، سوغۇقلىرى چاقىدۇ، بورانلىرى بۇزد-

دۇ، قارلىرى كۆمىدۇ، قۇياش بىچارە غۇۋا، نۇرىنىڭ كۈچى يوق!

— پۇل يوق، — دېدى زىياۋۇدۇن يەنە نۇرىغا قاراپ قويۇپ، — پۇل تېپىشنىڭ يولىمۇ يوق. ئۇن، ماي، گۆشلىرىمىز، كۆمۈر، قاتتىق ئوتۇنلىرىمىزمۇ كۆكلەمگىچە يېتىدۇ. ئىش بولمىسا ئادەم زېرىكىپ ئۆلىدۇ - دە. بالام نۇرى، ئېتىڭنى ئەكېلەيلى. ھارۋا قىلالمىساق چانا قىلالايمىز. ئىككى يىگىت زېرىكىپ كەتتى. چانا بىلەن كۆمۈرچىلىك قىلسۇن، مەن ئۇۋچىلىق قىلاي، سەن بەربىر ئىلقىغا كېتىسەن.

— بولىدۇ. ئىككى ئاتنى ساڭا بېرەي، مەن سامىيۇزىدىن ئىلقىغا كېتەي، ئىككى كۈندىن كېيىن يولغا چىقايلى.

— بىزنىڭ مەھەللىگە پىيادە چىقساق، ئۇ يەردىن بىرىنىڭ ئات - چانىسى بىلەن سامىيۇزىگە بارالايمىز.

— كەتمەڭلارا، بىللە قىشلايلىلا، — دېدى خوتۇن مۇلايىم ئاۋاز بىلەن كۈلۈپ تۇرۇپ سۆزلەپ، — نۇرمەھەممەت دۇتارنى خويما ياخشى چالىدىكەن، ناخشىسىمۇ مۇڭلۇق. ۋاي - ۋۇي، ئادەمنىڭ يۈرىكىنى ئېزىپ ··· مۇتائالى خەلپىتىم خىزمەت تېپىپ بېرىمەن دەپتۇغۇ، ئەپەندىچىلىك قىلارسىز بولمىسا.

— ئىلقىغا كەتمىسەم بولمايدۇ. ئۇ يەردە ئاغىنىلىرىم مېنى ساقلاۋاتىدۇ ھەدە.

— ئاپا دە! — دېدى بەرا كۈلۈپ.

— گۈلبەھرەم، — دېدى زىياۋۇدۇن كۈلۈپ، — نۇرى ئارانلا توققۇز ياش كىچىككەن سىڭىڭدىن، ھەدە دېگىنى دۇرۇستەك قىلىدۇ.

— ھەدە دېسۇن، بەرا بىلەن دەرامۇ ھەدە دېسۇن! — ئۇلار يەنە كۈلۈشتى.

ئائىلە بەختىنىڭ بۆشۈكى، خۇشاللىقنىڭ مەنبەسى. پۇلدار-

لار ، مەنسەپدارلار ، مەرتىۋىلىكلەر ئۆز ئۈستۈنلۈكى بىلەن ئېرى-
شەلمەيدىغان بەخت - خۇشاللىقتا نامراتلار نامراتلىقى بىلەن
ئېرىشەلەيدۇ . ئۆيدە ھەممىلا ئادەم چىن قەلبىدىن خۇشال بولۇپ
راستىنلا كۈلسە ، قۇشلار ئۈۋىلىرىنى ئەگىپ ئۇچقاندەك بەخت
پەرىشتىلىرىمۇ شۇ ئۆينى ئەگىپ ئۇچىدۇ ، كېتەلمەيدۇ ، باغرى-
نى ياقىدۇ . مانا بۇ بىر ئاددىيلا ھايات قانۇنىيىتى .
زىياۋۇدۇن مۇتائالى خەلپىتىمگە چىن قەلبىدىن رەھمەت
ئېيتتى . چۈنكى ئۇ ئادەم مۇشۇ ئاق كۆڭۈل ، كۆيۈمچان ، خۇد-
دى ئۆلۈپ كەتكەن رەيھانگۈلدەك ئىشچان تارانچى قىزىنى ناغرى-
چىدىكى بىر دېھقانىنىڭ ئۆيىدىن تېپىپ ئۇنىڭغا چېتىپ قويدى .
زىياۋۇدۇن ئۆلۈپ كەتكەن ئايالىنى بەزەن - بەزەنلا ئەسلەيدىغان
بولۇپ قالغىنىدەك ، گۈلبەھرەممۇ تۇرمىدە بىگۇناھ ئۆلۈپ كەت-
كەن ، ھاراققا بېرىلگەن تۇنجى ئېرىنى كەمدىن - كەم ئەسلەي-
دۇ . بۇلار بىر - بىرىنى بەختلىك قىلىشقا ئۆز - ئۆزىگە ۋەدە
بېرىشكەن ئىنساپلىق دېھقانلار . شۇڭا ئۇلارنىڭ شادلىقى بايلار-
نىڭ ، مەنسەپدارلارنىڭ ئۆيلىرىدە تېپىلمايدۇ .
نۇرىنىڭ بۇ ئۆيدىن زادىلا كەتكۈسى يوق . لېكىن چوڭ
ئىشلار ئۇنى چىللىماقتا . 1944 - يىلىنىڭ خەيرلىك بىر يىل
بولۇشىغا ئۇنىڭ كۆزى يەتتى . تەبىئەت ، ۋەزىيەت ئۇنى ئۆگەيلە-
مىسىلا !
گومىنداڭ پىرقىسى بىلەن شېڭ شىسەي خەلقنى تالاشماق-
تا . ھەر ئىككىلىسىنىڭ مەقسىتى خەلقنىڭ ھىمايىسىگە ئېرى-
شىپ شىنجاڭدىن بىر - بىرىنى قوغلىۋېتىش ، جياڭ جيېشى
شېڭ شىسەيگە ياقمىغان ئوخشايدۇ . ئۇ جياڭ جيېشى ئەۋەتكەن
«كوئىنلۇن» ئىسىملىك مەخسۇس ئايروپىلاندا خوتۇنى چيۇيۇ-
فاڭنى ئېلىپ چۇڭچىڭغا گومىنداڭنىڭ 10 - ئومۇمىي يىغىنىغا
قاتناشتى . ئۇ چاغدا دۇ جۇڭيۇەن «شېڭ شىسەي ۋە يېڭى
شىنجاڭ» دېگەن كىتابنى يېزىپ ، شېڭ شىسەينى يېڭىلىق يارات-

قان مىللىي قەھرىمان دەپ ماختىدى . گومىنداڭ كاتتىلىرىدىن
لياڭ خەنساۋ ، ۋاڭ دىفۇلار ئۇنى تېخىمۇ ماختاپ سىرلىق بىر
ئادەمگە ئايلاندۇرۇۋەتتى . ئۇ ئومۇمىي يىغىندا سۆز قىلدى ،
مەركىزىي تەلىم - تەربىيە ئۆمىكى ئۇنى ئالاھىدە دوكلاتقا تەك-
لىپ قىلدى . ئۇنى گېزىتلەردە ئالاھىدە ئۇچرايدىغان قەھرىمان
دەپ ماختىدى ، ئۇ يەنە جياڭ جيېشى بىلەن ئۇزاق سۆزلەشتى ،
زىياپەتلەردە بىللە بولدى . لېكىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ،
ئۇ ئۆزىنى قاچۇرۇپ كۆپ گەپ قىلمايدىغان بولۇۋالدى . بۇنىڭ
سەۋەبى نېمە ؟
ئاخشامقى ياشلارنىڭ يېڭى يىلنى كۈتۈۋېلىپ رەخمجاننىڭ
ئۆيىدە ئۆتكۈزگەن زىياپەتتە ، ئابدۇكېرىم ئابباس ئاجايىپ يېڭى-
لىقلارنى دەپ بەردى . ئۇ ئىلى مەمۇرىي باشلىق مەھكىمىسىنىڭ
مۇپەتتىشى ۋېن چىڭجاڭ «چېگرادىكى قانۇنسىز سودا - سېتىق
ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش» كە بارغاندا تەرجىمان بولۇپ بىللە بارغا-
نىكەن . ئۇ ۋېن چىڭجاڭدىن نۇرغۇن يېڭىلىقلارنى ئۇستىلىق
بىلەن ئىگىلىۋاپتۇ . شېڭ شىسەينىڭ چۇڭچىڭدىن قايتىپ كې-
لىپ جىم بولۇپ قالغىنىنىڭ سەۋەبىنى ئۇ مۇنداق چۈشەندۈردى :
— ئۇنىڭغا جياڭ جيېشىنىڭ سىياسىي جەھەتتىكى چې-
رىكلىكى ، ئىش ئۇنۇمىنىڭ ناچارلىقى ياقمىدى . ياپونىيە جۇڭ-
گونى بېسىپ بولاي دېدى ، خۇنەن ، گۇاڭشى ئۆلكىلىرىنى بېسى-
ۋالدى ، گومىنداڭ ئارمىيىسى قارشى تۇرمىدى ، ئۇ جياڭ جيې-
شىدىن ئۈمىدسىزلەندى . سوۋېت ئىتتىپاقى مانا ئۇكرائىناغا
يۈرۈش قىلدى ، غەلىبە چوقۇم سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ، ئۇ سو-
ۋېت ئىتتىپاقىدىن يۈز ئۆرۈگىنىگە پۇشايمان قىلماقتا . گومىن-
داڭ ھەر كۈنى دېگۈدەك بىر ۋەكىللەر ئۆمىكىنى ئەۋەتىپ شىن-
جاڭغا سىڭىپ كىرمەكتە . تەشۋىقاتچىلار ، قۇرۇلۇشچىلار ، ئا-
لىم - پروفېسسورلار ، تەكشۈرگۈچىلەر ، گومىنداڭ پىرقىسى-
نىڭ جۇ شاۋلياڭ ، لياڭ خەنساۋدەك مەركىزىي كومىتېت ئەزا-

لىرى كەينى ـ كەينىدىن كەلمەكتە . هازىر گومىنداڭنىڭ سىيا-
سىي ئۇستۇنلۇكى شەكىللەندى . شىڭ شىسەي تەھدىت ئاستىدا
قالدى . گومىنداڭ ئارمىيىسىمۇ كۇندىن ـ كۇنگە كۆپەيمەكتە .
مېنىڭچە ، بۇ ھىيلىگەر يېڭى پىلان ئويلاۋاتىدۇ .
— سىزچە ، قانداق پىلان ئويلاۋاتقاندۇر ؟ — نۇرى بۇ
سىياسەتچى يىگىتتىن سورىدى .
— گومىنداڭغا تاقابىل تۇرۇش پىلانى بولسا كېرەك .
هازىر شىڭ شىسەي گومىنداڭ پىرقىسىنىڭ ئادەملىرى بىلەن
يوشۇرۇن ئېلىشماقتا . قاراپ تۇرۇڭلار ، ئۇ يېڭى بىر ئەنزە
ياساپ چىقىدۇ . جىمىپ كەتكىنى مۇشۇ ئەنزىگە باش قاتۇرۇۋاتـ
قىنى .
— يەنە ئادەم تۇتارمۇ ؟
— مېنىڭچە ، ئۇ گومىنداڭنىڭ ئاساسلىق ئادەملىرىنى
تۇتىدۇ . بىزگىمۇ قول سالىدۇ . ئۇ شىنجاڭدىكى سوۋېت بولشې-
ۋىكلىرىنى ئەنزە ياساپ «تروتسكىچىلار» دەپ ستالىنغا چاق-
قان . ستالىن ئۇنىڭ يالغان «توپىلاڭ كۆتۈرۈش ئەنزىسى»گە
ئىشىنىپ بولشېۋىكلارنى قايتۇرۇۋېپ كەتكەن . ئۇ جياڭ جيېشىغا
ئاشكارا قارشى تۇرالمايدۇ . چوقۇم «توپىلاڭ كۆتۈرۈش ئەنزى-
سى»نى ياساپ چىقىپ ، جياڭ جيېشىنى ئالداپ ، گومىنداڭنىڭ
خۇاڭ رۇجىندەك كاتتىلىرىنى قوغلىۋەتمەكچى .
— ئۇ بىزگە نېمىشقا قول سالىدۇ دەيسىز ؟
— جياڭ جيېشىغا ياخشى كۆرۈنۈش ئۇچۇن . سوۋېت
ئىتتىپاقى بىلەن بىرلىشىپ شىنجاڭنى تارتىۋالماقچى بولغان
باندىتلارنى تازىلىدىم دېمەكچى . جياڭ جيېشىغا مۇشۇنداق قى-
لىش ياقىدۇ !
— جياڭ جيېشى بىلەن ستالىننىڭ ئوتتۇرىسىدا زىددىيەت
بارمۇ قانداق ؟
— 1943 - يىلى ستالىنگراد جېڭى ئاخىرلىشىپ گېرما-

نىيە ئارمىيىسى قاتتىق زەربىگە ئۇچراپ توقسان مىڭ ئەسكى-
رى ، فون پائۇليۇس باشلىق توققۇز مارشالى ئەسىرگە چۈشتى .
هېسابسىز ئادىمى يوقىتىلدى ، ئىككى يۈز كۇنلۇك جەڭ گېرمان-
لارغا چوڭ زىيان كەلتۈردى . ستالىننىڭ خەلقئارادىكى ئىناۋى-
تى ئۆستى . دېمەك ، ستالىن دۇنيا سەھنىسىدىكى ئەڭ كاتتا
ئادەمنىڭ بىرىگە ئايلاندى . ئۇ ھەرقانداق ئادەمدىن ئۆچ ئالالاي-
دۇ . جياڭ جيېشى شۇڭا مانجۇرىيە ، تاشقى موڭغۇلىيە ، شىن-
جاڭنىڭ قولدىن كېتىشىدىن قورقىدۇ . ئۇ مۇشۇ سەۋەبتىن
شىنجاڭدا سوۋېتنىڭ تەسىرىنى تازىلىماقچى .
— بۇلتۇر 12 - ئاينىڭ 1 - كۇنى ئامېرىكا ، ئەنگلىيە ،
جۇڭگو قاھىرەدە يىغىن ئېچىپ «قاھىرە خىتابنامىسى»نى ئېلان
قىلدى . بۇ يىغىندا جياڭ جيېشى روزۋېلىتقا ستالىنغا تېررىتو-
رىيە مەسىلىسىدە شەرت قويمىسا دەپ نەسىھەت قىلىش توغرىسى-
دا خوتۇنى ئىككىسى يالۋۇرغان .
— ھە ، مۇنداق دەڭ ! — دېدى رەخمىجان جىمجىت
ئولتۇرۇپ ، ئابدۇكېرىمنىڭ ئاغزىغا قاراپ قېلىشقان مېھمانلى-
رىنىڭ كەيپىياتى بىلەن خۇشال بولۇپ ، — يېقىندا تۈگىگەن
تېھران يىغىنى توغرىسىدا ئاڭلىغانلىرىڭىزنى دەپ بەرسى-
ڭىز كەن .
— 1943 - يىلى 28 - نويابىردىن 1 - دېكابىرغىچە بۇ
يىغىن ئۆتكۈزۈلدى . «تېھران خىتابنامىسى» ئېلان قىلىندى .
فاشىزمنى ئۈزۈل - كېسىل يوقىتىش ، يىغىندا فاشىزم يوقىتىل-
غاندىن كېيىنكى ياۋروپا مەسىلىسى ، ياپونىيىگە سوۋېت ئىتتى-
پاقىنىڭ ئۇرۇش ئېلان قىلىشى ئوخشاش چوڭ ئىشلاردا كېلى-
شىم قىلىنغان ئوخشايدۇ . كونكرېت مەزمۇننى ئۇقالمىدىم .
بىرلا ئىش ئېنىق : روزۋېلىت ستالىن بىلەن سودىلاشقان . ياۋ-
روپادا ستالىنغا يول قويۇش ، ئاسىيادا روزۋېلىتقا يول قويۇش
قارار قىلىنغان . شۇنداق بولسا بىزگە پايدىسىزراق بولىدۇ .

گومىنداڭ بىزنىڭ دۈشمىنىمىز . ئەمما ئۇ ئامېرىكا بىلەن دوست ، ئامېرىكا ، سوۋېت بىرلىشىپ ياپونىيىنى جازالايدۇ . ستالىن جياڭ جيېشىغا يول قويۇشى مۇمكىن . قايسى مەسىلىلەردە ، قانچىلىك يول قويىدۇ . ئۇ بىزگە قاراڭغۇ…

ئىلى دەرياسىنى ياقىلاپ شەرققە كەتكەن قەدىمىي يولدا نۇرى دادىسى بىلەن پىيادە كېتىپ بېرىپ ئاخشام بولغان بۇ گەپ - سۆزلەر ، دوستلىرىنىڭ ئىناقلىقى ، ئابدۇكېرىم ئابباسنىڭ مول بىلىم ، يىراقنى كۆرەرلىكى ئوخشاش ئىشلارنى بىرمۇبىر ئويلاپ ئۇزاققىچە جىم ماڭدى . ناۋادا ئۇلارنىڭ ئىشلىرىمۇ غوجانىياز هاجىنىڭ ئىشىدەك بولۇپ قالسىچۇ ؟ سوۋېت ئىتتىپاقى گومىنداڭ بىلەن بىرلىشىپ ، ئۇلارنىڭ مىڭ جاپادا قۇربان بېرىپ قولغا كەلتۈرگەن غەلىبىلىرىنى بىكار قىلىۋەتسىچۇ ؟ دېگەنلەرنىمۇ ئويلىدى . ئويلىغانسېرى ئۇنىڭ خىياللىرى مۇرەككەپلەشتى : «هازىر قورال بېرىۋاتىدۇ ، بىزنى قوللاۋاتىدۇ . غوجانىياز هاجىنىمۇ شۇنداق قىلغانىدىغۇ ، ئاخىرىدا ئۇنى شېڭ شىسەيگە قۇربان قىلىپ بەردى . بىزنىمۇ گومىنداڭغا قۇربان قىلىپ بەرسىچۇ ؟ مەنپەئەت يامان نەرسە . ياۋروپادىكى پايدا ئۈچۈن ئاسىيادا زىيان بولۇشى مۇمكىنغۇ ؟… ئامېرىكا بىلەن سوۋېت دوست بولسىلا جياڭ جيېشى ستالىنغا يېلىنىدۇ ، روزۋېلىت سالا قىلىدۇ . ستالىن يەنئەننىمۇ جياڭ جيېشىغا بېقىندۇرۇشى ، پۈتۈن جۇڭگودا بىرلا جياڭ جيېشى هاكىمىيىتىنى ئېتىراپ قىلىشى مۇمكىنغۇ ؟… نېمىلا بولمىسۇن ، ئەمدى يېنىۋېلىشقا يول يوق ، قولدىكى قورالنى تاشلاشقا بولمايدۇ . جياڭ جيېشى شېڭ شىسەينى يوقىتالىشى مۇمكىن . ئۇ چاغدا بىز شېڭ شىسەينىڭ دۈشمەنلىرى بولغان گومىنداڭ بىلەن بىر ئاكوپتا بولۇپ قالىمىز . جياڭ جيېشى بىزگە ياخشىلىق قىلارمۇ ؟»

— بالام ، جىمىپ كەتتىڭغۇ ، خېيىمخەتەر يەنە بارمۇيە ؟

— بار ، دادا .

— هازىر تۈت - تۈت يوق . جاهان خېلى تىنچىدى . قانداق خېيىمخەتەر باركىنتاڭ ؟

— قارا ، ھەممە ياقنى تۇمان باسقىلى تۇردى .

— ھە راست ، جاڭگاللارمۇ ، مەھەللىلەرمۇ كۆرۈنمىگىلى تۇردى .

— بىزنىڭ كەلگۈسىمىزمۇ كۆرۈنمەس تۇمان ئىچىدە قالدى ، دادا .

— بۇ نېمە دېگىنىڭ ، ئىسلام ئاچىمىز دەۋاتساق ؟

— ئىسلام دېگىنىڭ ۋاقىتلىق شوئار . شىنجاڭدا ئافغانىستاندەك ئىسلام دۆلىتى قۇرۇشقا ستالىن يول قويمايدۇ . تاشقى موڭغۇلىيىدەك دۆلەت بولۇشقا ھەم ئۇنىمايدۇ . ئۆلكە پېتى قالسا بىز گومىنداڭنىڭ ئۆلكىسى بولىمىز . گومىنداڭ ئۈچۈن شېڭ شىسەيگە ئوق ئاتقان بولىمىز . شېڭ شىسەي يوقالسىچۇ ؟ بىزنى يەنە گومىنداڭ سورايدۇ . گومىنداڭمۇ ، جياڭ جيېشىمۇ شېڭ شىسەيدەك بىر قاتىل . ئوغرىدىن قۇتۇلۇپ قاراقچىغا تۇتۇلدىمىز ، دادا .

— نېمە دەيدىغانسەن بالام . ئېلىخان تۆرەم كاپىرلارنى ھەيدەپ چىقىرىپ ، مۇسۇلمانلار ئۆزىمىزنى ئۆزىمىز سورايمىز ، دەۋاتسا .

— ئاقمايدۇ ، دادا . ھەممىنى ستالىن بەلگىلەيدۇ . ھېچبولمىسا قازاقىستاندەك بىر سوتسىيالىستىك جۇمھۇرىيەت بولساقمۇ بولاتتى . ستالىن بىزنىڭ تاشقى موڭغۇلىيىدەك دۆلەت بولۇشىمىزغا ئۇنىمايدۇ . شېڭ شىسەي شىنجاڭنى ئايرىم دۆلەت قىلىمىز دېسە ئۇنىمىغان ، بىزگىمۇ ئۇنىمايدۇ ، دادا .

— ئەمىسە بىز نېمىگە قوراللىنىپ ، ئىنقىلاب قىلىمىز دەپ شاپاشلاپ يۈرىمىز ؟

— مەنمۇ بىلەلمىدىم . ئاۋۋال ئىنتىقام ئېلىۋالايلى ، كېيىن بىر گەپ بولار .

— مەنمۇ شۇ بالام ، ئۇكاڭنىڭ قان قەرزى بار ، بىزنىڭ
تارتقان سورۇقچىلىقلىرىمىزنىڭ ھېسابى ، مۇختەر ئاكامنىڭ
قىساسى . قىساس ئالمىساق قانداق ئادەم بولىمىز . بالام ، ھۆ-
كۈمەت قۇرۇش بىزنىڭ ئىشىمىز ئەمەس . بىز قىساس ئالساقلا
بولدى . قورالّلانغانلارنىڭ تولىسى شۇ .
— توغرا ، دادا ، ئىنقىلابنى بىز قىلىمىز ، بىز قان
تۆكىمىز ، دۆلەتنى باشقىلار قۇرىدۇ .
نۇرى قورالّلانغانلارنىڭ كۆپ مەقسەتلىك ، كۆپ قاتلاملىق
ئىكەنلىكىنىمۇ ئويلىدى : ئۇ ئېلىخان تۆرىنىڭ نۇتۇقلىرىدىكى
«ئىستىقلال» ، «ئىسلام بايرىقى» دېگەن سۆزلەرگىمۇ ، يەنە بىر
قىسىم ئادەملەرنىڭ ، بايلارنىڭ سودا ـ سانائەت ۋە پەن –
تېخنىكىغا يۈزلىنىش ، ياۋروپاچە ھاياتنىڭ دەرۋازىسىنى ئېچىش
دەيدىغان گەپلىرىگىمۇ ئۈنچىلىك قىزىقمايتتى . ئۇ ، ئېغىر سې-
لىق ، يوقسۇزچىلىق ۋە نادانلىقتىن قۇتۇلالمايۋاتقان دېھقانلار ،
خىتاي بازىرىدا كەتمىنىنى مۈرىسىگە سېلىپ دىر ـ دىر تىترەپ
يۈرگەن ، پىلچى خاڭلىرىنىڭ تېگىدە كۆمۈر ئۈستىدە دۈم يې-
تىپ ـ دۈم قوپۇپ يۈرگەن مۇساپىرلارنىڭ تويغۇدەك تاماق ،
ئىللىغۇدەك كىيىم ، ياتقۇدەك ئۆي ۋە جان باققۇدەك ئىشقا ئىگە
بولۇشىنى ، ئېلىپنىڭ سۇنۇقىنى بىلمەيلا بالىلىقتىن بوۋايغا
ئايلىنىپ كېتىدىغان ، زېمىن ، ئىنسان ، جەمئىيەت ، تەبىئەت
توغرىسىدىكى گەپلەرنىڭ ھەممىسىگە : «توۋا» دەپ ياقىسىنى تۇ-
تىدىغان نەچچە ئون مىڭلىغان ، ھەتتا مىليونلىغان خەلقلەرنىڭ
نادانلىق ، بىچارىلىك ۋە نامراتلىقتىن قۇتۇلۇشىنى ، ھەممە ئادەم
ئۆزىنىڭ ئىنساني ھوقۇقىغا ئۆزى ئىگە بولالايدىغان بولۇشىنى ،
بىرلىرى خان ، يەنە بىرلىرى قۇل ، بىرلىرى ئەزگۈچى ، بوزەك
قىلغۇچى ، يەنە بىرلىرى باش ئەگكۈچى ، بوزەك بولغۇچى بو-
لۇشتەك ھازىرقى رېئاللىقنى ئۆزگەرتىشنى ، ئادەملەردە غەم –
قايغۇ ، كۆز يېشى ۋە ناھەقچىلىك ئازابلىرى يوقىلىشنى ئارزۇ

قىلاتتى .
— ھەممە ۋەھشىيلىك ، ناھەقچىلىك ۋە ھەر خىل زۇلۇم ـ
كۈلپەتلەرنىڭ مەنبەسى ھاكىمىيەت ، — دېدى ئۇ ئابدۇكېرىم
ئابباسقا تۇنۇگۈن كەچ ، — جەمئىيەتنىڭ خاراكتېرى ھاكىمى-
يەتكە باغلىق . بىز خەلق قوللايدىغان ، ھىمايە قىلىدىغان ، خەلق-
نىڭ تۈپ مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلالايدىغان ھاكىمىيەت ئۇ-
چۇن كۈرەش قىلىشىمىز كېرەك !
— ناھايىتى ياخشى ، ئاغىنە بولايلى ، — دەپ ئۇنىڭ
قوللىرىنى سىقتى ئابدۇكېرىم ئابباس ، — بىز يېقىندا مۇشۇ
ئارزۇلىرىمىزنىڭ ئەمەلگە ئاشقىنىنى كۆرىمىز . بىزنىڭ ئەۋلاد-
لىرىمىز ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز ماڭغان ئازابلىق يولدا مەڭگۈ ماڭ-
مايدىغان بولۇشى كېرەك !
ئۇلار دوستلاشتى . پىكرى چوڭقۇر ، تىلى ئۆتكۈر ، مۇلا-
ھىزە ۋە يېڭىلىققا ئامراق بۇ يىگىت نۇرىغا ياقتى . ئۇ ئۇچراتقان
رۇسۇلوف ، زۇنۇن ماستىر ، ئەنۋەر ئەپەندى ، رەخمجان ، مۇتا-
ئالى خەلپىتىم ۋە غېنى ، ئەكبەر باتۇرلارنىڭ ھەممىسىگە قارد-
غاندىمۇ بۇ يىگىت نۇرىغا باشقىچە يىراقنى كۆرەر ، خەلق مەنپە-
ئىتىنى ئەتراپلىق ئويلايدىغان بولۇپ تۇيۇلدى .
— مەن سېنى «سەن» دەيمەن ئۇكام ، — دېدى ئۇ
قاپقارا ، قويۇق قاشلىرىنى ئوينىتىپ ، — سەن مەندىن ئىككى
ياش كىچىككەنسەن ، جىق دەرد تارتىپسەن ، جىق كىتاب ئوقۇپ-
سەن ، جىق ئىشلارنى ئويلايدىكەنسەن ، بىز ئۆمۈرلۈك ئاغىنە
بولالايمىز .
— مەنمۇ ساڭا ئوخشاش بىرى بىلەن ئاغىنە بولۇشنى
ئارزۇ قىلاتتىم . رۇسۇلوف دېگەن مۇئەللىم بىلەن تولىمۇ يېقىن
ئۆتكەنىدىم . ئۇ ھازىر يوق .
— مەن ئۇنىڭ نامىنى ئاڭلىغان ، مېنى ساۋەنگە سۈرگۈن
قىلدى . سادىروفنى غۇلجىغا سۈرگۈن قىلغانىدى ، ئۇ ھازىر

ئالمۇتىدا . كىم خەلقنى ئويلىسا ئۇ شىياڭ شىسەينىڭ دۈشمىنى . ئۇ قارا نىيەت ھەممە ئادەم مېنىلا ئويلىسا ، مېنىڭ ھاكىمىيىتىم ئۈچۈنلا ئىشلىسە ، دەيدۇ . ئۇنىڭ جاللاتلىق قىلىشىغا ھەمكارلاشقىچە ياشىمىغان تۈزۈك !

— ئوغلۇم ، ھېلىقى چاغدا چانا بىلەن مۇشۇنداق قىشلىقى سەبىخە ئىككىڭلارنى ئېلىپ مەھەللىدىن مۇشۇ يول بىلەن ماڭغاندۇق . شۇ چاغدىمۇ قار مۇشۇنداق قېلىن ئىدى - ھە ؟

— ھەئە ، دادا . بىراق ئۇ چاغدا ھاۋا ئوچۇق ، دەريا بويىدىكى ئورمانلار ، قار بىلەن چۈمكەلگەن مەھەللىلەر تولىمۇ چىرايلىق كۆرۈنگەنىدى…

— ھە ، ئۇ قىز ھازىر نەدە ؟

— ئۇلار ئىلىدا . سەبىخە ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىدە . سىڭلىسى بىلەن ئاپىسى باشلانغۇچ مەكتەپتە مۇئەللىم .

— ئوقەت - ھالى ياخشىكەن - دە ؟

— ياخشى ، جاي قىلدى ، كىرىممۇ ياخشى !

— پات - پات بېرىپ تۇرامسەن ، بالام ؟

— ئارىلاپ - ئارىلاپ ، ئىلىغا كەلگەندە يوقلاپ قويىمەن .

— ئۇ قىز ئەرگە تەگمىگەندۇر - ھە ؟

— ياق…

سەزگۈر دادا جىمىپ قالدى .

قىبلىدىن چىقىۋاتقان بوران كۈچەيگىلى تۇردى . شىۋىرغان ھۇۋلىدى ، ئۇلار تۈز دالاغا چىقتى . ئۇلار جۇۋىلىرىنىڭ ياقىلىرىنى كۆتۈرۈپ قويۇپ ، كۈلتۈك قار تىنغان ھارۋا يولىدا ئېغىر قەدەم بىلەن ئاستا ماڭماقتا ئىدى .

نۇرى يەنە چوڭقۇر خىيالغا پاتتى :

…يامغۇر ئارىلاش بوران دېرىزىنى ئۇرماقتا . نۇرى دەرۋازا يېنىدىكى ھۇجرىدا سۇپىدا ياتماقتا . ئۇ ئىشىكنى ئىچىدىن ئىلىۋالغان . بوران - يامغۇر دېرىزىدىن چاپقىداپ تەگمەكتە . ئۇ

ھۇۋلىغان ، قاراسلىغان ئاۋازلارنى ئاڭلاپ يېتىپ ئۇخلاپ قالدى . ئۇ چۈشىدە پەرىخەنى چىڭ قۇچاقلاپ سۆيۈۋاتقۇدەك ، ئۇنىڭ ئەرلىك نەپسى تاقىلدىماقتا ، قىز ئۇنىڭ ئۈستىگە چىقىۋالغان ، ئۇ ئاچ كۆزلۈك بىلەن سۆيمەكتە ، چىشلىمەكتە ، مانا نۇرى ئاخىر پەرىخەنى ئاستا قىڭغايتتى… قىز «ياق ، ئۇنداق قىلمايلى» دېمىدى ئەجەب… ئۇ چۆچۈپ ئويغاندى ، لېكىن بۇ چۈش ئەمەس . راستلا قىز ئۇنى قۇچاقلاپ نەپسى بالانىڭ قايتقىلى بولماس يار بېشىغا ئەكېلىۋالغانىدى . نۇرى ھايات لەززىتىگە يەنە تەسلىم بولدى . ئاستىدىكى سەبىخە شۇنداق قىلىقلارنى قىلدىكى ، نۇرى ئۇنىڭغا باش ئەگمەي تۇرالمىدى . يەنە ، بىر ئازدىن كېيىن ، يەنە…

— ئەمدى سەن مېنىڭ ، — دېدى سەبىخە ئۇنىڭغا چىڭ چاپلىشىپ ، — سىلاپ باقە ، مىدىرلاۋاتقان سېنىڭ ئوغلۇڭ ، ساڭا ئوخشاش قاۋۇل ، چىرايلىق ، بىلىملىك ، يەنە باتۇر…

— ساراڭ ، سەن قانداق كىردىڭ ؟

— مەن دېگەن تەربىيە كۆرگەن ئىشپىيون . بۇ ئىشلار ماڭا ئويۇنچۇق .

— تېز چىقىپ كەت ، بولمىسا مەن چىقىپ كېتىمەن !

— كۆڭلۈڭ ھازىرمۇ پەرىخەدىمۇ ؟ شۇنى دەپ كەلدىڭمۇ ؟

— ھەئە . ئۇ مېنى چىن كۆڭلىدىن ياخشى كۆرىدۇ . مەنمۇ شۇ !

— باياتىن مەن بىلەن نېمە قىلدىڭ ؟

— ئىچ پۇشۇقىمنى چىقاردىم . شەيتان ئاتلىغاندەكلا بىر ئىش !

— ياق ، ياق ، ئۇ دېگەن مۇھەببەت !

— مۇھەببەت ئۇنداق ئوغرىلىقچە بولىدىغان چاكىنا ئىش ئەمەس !

— بالىنى قانداق چۈشەندۈرىسەن ئەمىسە ؟

— بالا مۇھەببەتنىڭ مەھسۇلى ئەمەس !

— سەن ئىپلاس ، سەن رەزىل !

— توغرا . بىر رەزىل كۆڭۈلنى ئاياپمەن دەپ رەزىللىك قىلدىم .

— ماڭا ئىچ ئاغرىتىپمۇ ؟

— تەسەللى بولسۇن دەپ !

— مەن پەرىخەگە قورسىقىمدىكى بالاڭنى ئېيتىمەن . ئۇ سېنىڭدىن نەپرەتلىنىدۇ !

— ياق ، سېنىڭدىن نەپرەتلىنىدۇ !

— سەن رەزىل !

— تېز چىق، بولمىسا مەن چىقىمەن !

— چىق !

نۇرى ئورنىدىن سەكرەپ تۇردى ، كىيىملىرىنى ئالمان - تالمان كىيىپ ئۆزىنى سىرتقا ئاتتى !

— نۇرى ! — سەبىخە ئارقىدىن يالاڭ كىيىم بىلەن يۈگۈرۈپ چىقتى . نۇرى ئاللىقاچان يامغۇرلۇق بوران ئىچىگە شۇڭغۇپ غايىب بولغانىدى .

ئۇ شۇ كېچىنى بازاردا بىر ئاشخانىنىڭ ئالدىدا دۈگدىيىپ ئولتۇرغان يېتىملار بىلەن بىللە ئۆتكۈزدى .

... ھازىرمۇ بوران ، ئۇ پەرىخەنى ئويلىماقتا . شۇ كۈندىن كېيىن ئۇ ئاسىيەنىڭ ئۆيىگە دەسسىمىدى . مانا ھازىر نەچچە ئاي بولدى ؟ راستلا سەبىخەنىڭ بەدىنىدە ئۇنىڭ بالىسى چوڭ بولۇۋاتامدۇ - ھە ؟ بۇ ئىشلىرىنى باشقىلار بىلسە ئۇنى ئەيىبلەر ، تىللار ، ئەخلاقسىز ، بۇزۇق دېيىشەر . لېكىن ئۇنىڭ ۋىجدانى ئۇنداق دېمەيدۇ . ئۇ ئۆز نەپسىنىڭ قۇلى بولمىدى ، باشقىلارنىڭ نەپسىنىڭ قۇربانى بولدى ، ئىچ ئاغرىتىش ، مۇھەببەت ھېسلىرىنى قەدىرلەش ئۈچۈنلا شۇنداق قىلدى . كۆڭۈلچەكلىك ، باشقىلارغا تەسەللى ۋە ئارام بېرىش تۇيغۇسى رەزىللىك بولالتىمۇ ؟ سەبىخە

نەچچە قېتىم: «سەن ئۈچۈن ياشايمەن، نۇرى! » دېدى، بۇ گېپى راست. نۇرىنىڭ قىلمىشى رەزىللىك ھېسابلانسا، بۇ رەزىللىك مۇھەببەت تەشنالىقىدىكى يۈرەكلەرگە شىپا بولالىغاندىكىن ئۇ رەزىللىك بولمايدۇ - دە. قايسىبىر ئىنسان روھىي تەسەللىگە موھتاج ئەمەس ئىكەن؟ ھايات سانىسىزلىغان بەختسىزلىكلەرنىڭ كەچۈرمىشلىرى ھېسابىغا ئىنساپ، ديانەت، ئەخلاق ۋە گۈزەللىك دەيدىغان ئۇقۇملارنى ياراتقان. كۆز يېشى، تەشنالىق بولمىغان بولسا، ئىنسانلار ھەقىقەتكە ئىنتىلىپ نېمە قىلار ئىدى؟...

ئۇ ئۆزىنى ئاقلاپ پەلسەپىگە، تارىخقا ۋە رېئال ھايات خاتىرىلىرى بولغان كىتابلارغا مۇراجىئەت قىلدى. ئۇ يەنىلا رېئاللىققا ياندى. ئۇ ھازىر مۇشۇنداق رېئاللىققا يۈزلىنىش ئادىتىنى يېتىلدۈرمەكتە. رېئاللىق ئۇنىڭغا يول كۆرسىتىدۇ، مەدەت بولالايدۇ. رېئاللىق شۇ: ئۇنىڭ قەلبىدە مۇھەببەت يالقۇنى بار. بۇ يالقۇن ئالتۇن ئېرىتمىسىدەك، قۇياش نۇرىدەك، تومۇرلىرىدا ئېقىۋاتقان ساپ - پاكىز قېنىدەك تەبىئىي، گۈزەل ۋە نۇرلۇق. ئۇ ئۆزىگە چېتىشلىق خىياللاردىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن، دائىم قىلىۋاتقان چوڭ ئىشى — پارتىزانلىق، قوراللىق ئىنقىلاب توغرىسىدا ئويلاشقا ئادەتلەنمەكتە ئىدى.

... ئۇنىڭ ماكانى يەنە شۇ ئۇلاستاي — موڭغۇل، قازاق، ئۇيغۇرلار ئارىلىشىپ ئولتۇراقلاشقان تاغقا يېقىن ئېدىر باغرىدىكى يېزا. ئۇ يەردە غېنى ئاكىسى بىلەن سېيىت، ئەكبەر باتۇرلار ھە دەپ ئادەملىرىنى كۆپەيتمەكتە، ئوۋچىلىق قىلىمىز دەپ تاغقا چىقىپ قارىغا ئېتىش مەشقى قىلماقتا. ئات، تېرە، يۇڭلارنى چېگراغا ئاپىرىپ سېتىپ ئەتكەسچىلىك قىلىپ قورال يىغماقتا. سوۋېت ماللىرىدىن شېكەر، رەخت ۋە چالغا، پالتا، ئەينەك ئوخشاش سانائەت ماللىرىنى ئەكىرىپ نىلقا بازارلىرىدىكى دۇكانلىرىدا سودا قىلماقتا. قارىماققا ئۇلار ئەتكەسچىلەر،

لېكىن قىلىۋاتقىنى ئۇرۇش تەييارلىقى. ئۇلار قەيەردىندۇر بۇيرۇق كۈتمەكتە، تەقەززالىق بىلەن كۈتمەكتە. ئۇلار بىلەن بىللە ياشاش تولىمۇ كۆڭۈللۈك، مەنىلىك. نۇرى ئۈچۈن ھەقىقىي ھايات ئەنە شۇ. لېكىن شۇ مەنىلىك، ھەقىقىي ھايات ئىچىدە ئۇ دائىم پەرىخەنى ئويلايدۇ. ئۇ قىز ئۇنىڭ يۈرىكىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالغان ئوخشايدۇ، ئۇنىڭ ھاياتى شۇ قىزنىڭ ھاياتى بىلەن چىڭ باغلانغان ئوخشايدۇ، ئۇرۇش بولسا بەلكى نۇرى نەلەردىدۇر قۇربان بولار، پەرىخە بىلەن بىر ئۆيدە ياشىيالماس. لېكىن ياشلىق غايىگە، گۈزەللىك تۇيغۇسىغا باي بۇ مەزگىلى، پەرىخە بىلەن بىللە بولۇشقا تەشنا ئوخشايدۇ، خۇددى قوراللىق ئىنقىلاب· بۇيرۇققا تەقەززا بولغىنىدەك···

قاراڭغۇ چۈشكەندە ئۇلار مەھەللىسىگە يېتىپ كەلدى. مەھەللە قار بىلەن چۈمكەلگەن. بىدە ـ پاخاللار بېسىلغان ئۆگزىلەر بۇرۇنقىدەك جىم، نەلەردىندۇر غورۇغا پانا قاققان، قاتتىق ئوتۇن يارغان ئاۋازلار كېلىدۇ، ئارىلاپ ـ ئارىلاپ ئۆندەرىگەندەك بىر يەردىن ئىت ھاۋشىغان ئاۋاز كېلىدۇ. يېزا جىمجىت، قار ياغماقتا، قارامتۇل كۆرۈنىدىغان باغلار قېتىپ قالغاندەك، ئۆگزىلەر ئۈستىدە گىرىمسەن قاراڭغۇلۇق ئىچىدە ئاق ـ كۆك پاخال ئىسى تۈرخۇنلاردىن چىقىپ ھاۋاغا سىڭىپ كېتىۋاتىدۇ···

جىمجىت، قار بىلەن چۈمكەلگەن يېزا ئۇلارنىڭ ئانا يۇرتى، تۇغۇلغان، تۇنجى يۇيۇلغان، بۆشۈككە بۆلەنگەن، پىشىلداپ يۈگۈرۈپ يۈرۈپ چوڭ بولغان ماكانى.

ئۇلار كاتتا يەر ئىگىسى ھېسابلانغان ئوسمان ھاجىنىڭ — مۇختەر باينىڭ ھويلىسى ئالدىغا كەلدى. ھاڭغىرقاي ئوچۇق ئۆيلەر، ئېغىللار، ئادەم قورققۇدەك جىمجىت ئىدى. قېنى بۇ ئۆينىڭ ئۆز ۋاقتىدىكى ئاۋاتچىلىقى؟ قاچانلا كەلسە ئىشىك ئالدىدا ئات باغلاقلىق تۇرىدىغان، كالىلار مۆرىشىپ، قويلار مەرىشىپ، بالىلار چۇرۇقلىشىپ، ئۆيدىن مەززىلىك پۇراق چىقىپ تۇرىدىغان مۇختەربايىنىڭ ئۆيى قېنى؟

ئۇلار ئۆز ھويلىسىنىڭ غورۇسىدىن ئېڭىشىپ ھويلىغا كىردى. تونۇر بېشىدا تۈگۈلۈپ ياتقان قېرى ئىت شىڭشىيىپ بىر قارىدى ـ دە، قۇيرۇقلىرىنى شىپاڭشىتىپ ئاۋۋال زىياۋۇدۇنغا ئەركىلەپ ئېسىلىپ ئۇنىڭ ياقىلىرىنى پۇراپ ـ يالىدى. ئاندىن نۇرىغا ئېسىلىپ مەڭزىنى ـ مەڭزىگە يېقىپ، ئېچىنىشلىق غىڭشىپ، بىرنېمىلەرنى بايان قىلدى. نۇرى كۆز ياشلىرىنى توختىتالمىدى. ئۇ مۇشۇ ھويلىنىڭ ئەركىسى ئىدى، بۈگۈن بۇ ھويلىغا يات، تاغىنىڭ چىلبۆرىسى. مۇشۇ ھويلا ئۇنىڭ بۆشۈكى ئىدى، بۈگۈن بۇ ھويلا ئۇنىڭ ئەمەس. نېمە ئۈچۈن، قايسى قانۇن بۇ جۇدالىقنى پەيدا قىلدى؟ نېمە گۇناھى ئۈچۈن ئۇ بۇ ھويلىدىن قوغلاندى؟ بىچارە ئىت ھېلىقى چاغدا ئىككى گۆدەكنىڭ ئوقتا ئۆلگىنىگە گۇۋاھقۇ، بۇ قىساس، بۇ خورلۇق ئۇنىڭ يۈرىكىدە مەڭگۈلۈك ساقايماس جاراھەت پەيدا قىلغان. كۆز ياشلىرى ئۇنىڭغا مەلھەم بولالامدۇ؟

— يىغلىما، ئوغلۇم، كۆز يېشىڭنى ئىتقىمۇ كۆرسەتمە! — دېدى زىياۋۇدۇن ئۆزىنى قاتتىق يىغىدىن ئارانلا تۇتۇۋېلىپ، — بىزنىڭ قانغا قان، جانغا جان ئالالايدىغان ئەرلىكىمىزنى خەلق كۆرسۇن. بالام، يىغلىما، يىغا بىلەن ئۆزىمىزنى رازى قىلساق بىز ئەر ئەمەس!

— ماقۇل، دادا!

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، قارىنداستارىم! — ئىشىك غىچىرلاپ ئۆيدىن قاما چىقتى. ئۇ مۈكچىيىپ قالغان، ئاۋازىمۇ ئارانلا چىقاتتى، — بارسىندەرما، قايراناي!

زىياۋۇدۇن ئۇنى قۇچاقلىدى. نۇرى ئۇنىڭغا بالا ۋاقتىدىكىدەك ئېسىلىپ:

— قاما، قاما ئاغا، بارسىنما، بۇركۇتۇم! — دېدى.

ئۇلار ئۆيگە كىردى. مورا ئوچاقتا قاتتىق ئوتۇن لاۋۇلداپ كۆيمەكتە، قاپقارا، كۆمۈردەك چۆگۈن شىڭىلدىماقتا، مورا

بېشىدا قارا چىراغ غۇۋا يانماقتا . كاڭدا ــ جۇل - جۇل كىگىز
ئۈستىدە مايلاشقان جۇۋىغا ئورىلىپ كەمپىر ئۇمچىيىپ ئولتۇر-
ماقتا ، ئۇنىڭ تامام ئاقارغان چاچلىرى پاخپايغان ، ئۇ ئىككى
قولى بىلەن بېشىنى تاتىلىماقتا ئىدى :
ــ دەن ساۋلىغىنىڭ جاقسىما ، چىشە !
ــ ئىتتىنىڭ باسى مىن ، ئاتتىنىڭ قۇيرۇغى ، چاڭغىراقپەن ،
كېرەگە !... قاما ئۆلدىغۇي !...
ــ ئۇش جىلدان ئاستى ئوسۇنداي ئاقىلدىن ئازدى . ۋۇي
بالا ، بالا ئۇنى بېتتىردىغۇي !...
زىياۋۇدۇن تەرەت ئېلىپ كىرىپ تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ
دۇئا قىلدى . ئۇلار يېشىنمەيلا يېتىپ قېلىشتى .
ئەتىگەنلىكى جامائەت توپ - توپ بولۇپ كىرىپ ئۇلاردىن
هال سوراشتى ، ئۆيلىرىگە تەكلىپ قىلىشتى .
ئاتا - بالا ئۈچ كۈنگىچە مەھەللىسىدىن كېتەلمىدى . ئۆي
بېسىپ چاي ، مېهماندارچىلىق بولۇپ تۇردى . هازىرقى مەھەل-
لىنىڭ بېيى ــ ئۆز ۋاقتىدىكى مۇختەربايلارنىڭ مالىيى
قۇربان ئىمام ئۇلار بىلەن ھەر كۈنى بىللە . ئۇنىڭ يېنىدا يەنە
مىرا «قازى» بىللە ئىدى . مىرا «قازى» يەنىلا يول ماڭسا
قوللىرىنى هاۋادا شىلتىپ ، قورسىقىنى ئالدىغا ئەتەي چىقى-
رىپ ، قىسقا - دىقماق پۇتلىرىنى ئاستا يۆتكەپ ، زۇكۇندارلىق
قىلاتتى :
ــ قازارەن خۇدانىڭ تەقدىرى ، ئېتەكلەر ياقا بولدى ،
ياقىلار ئېتەك ! نەچچە يۈز يىللىق تارانچى بايلىرى مالاي بولدى ،
كەلگۈندى مالايلار ئاقساقال ، چوڭ باي !
ــ شۈكرى دېسىلە ، مىراۋاي ، خۇدايىمنىڭ ئارغامچىسى
ئۇزۇن ، يەنە قانداق تەقدىر - قىسمەتلەر بار تېخى ، ئىگىسى
بىلىدۇ .
ــ مۇسادىرە بىكار بولىدۇ . مۇختەر باي قايتىپ كېلىدۇ ! ــ

دېدى زىياۋۇدۇن غەزەپ بىلەن، ــ بايلىق دېگەن قولنىڭ
كىرىكەن، ئامەت دېگەنمۇ دىۋانىنىڭ رىزقىكەن!
ــ مۇختەر باي قايتىپ كەلسە يەرلىرى، ماللىرىنى
قايتۇرۇۋالىدۇ، ــ دېدى بىر دېهقان، ــ ئابدۇمەرنىڭكىنى
مۇسادىرە قىلىپ كەمبەغەللەرگە بۆلۈپ بېرىش لازىم ئىدى.
ئۇنىڭ بايلىقى هارام!
ــ كۈللۈهۇم، پاشانىڭ ئەمرى ۋاجىپ، ــ دېدى ئىمام
ئۇزۇن ساقىلىنى سىيپاپ قويۇپ، ــ مۇسادىرە دېگەننى هۆكۈ-
مەت قىلىدۇ، خۇرجا دېگەن ۋالاقشىيدۇ شۇ، ئىت هاۋشىغان
سىڭرى!
ــ قازارەن سىلىمۇ هاۋشىغىلى تۇردىلا، ئىمامئاخۇنۇم، ــ
دېدى مىرا«قازى» ، ــ خۇرجا ئىت بولسا سىلى ئىتنىڭ
تاۋىقىنى يالاپ بېيىغانىدىلا، نېمە بولۇپ قالىلا؟
ــ سىلى مىراۋاي، مېنىڭ يېغىرىمغا تەگمىسىلە گاللى-
رىدىن غىزا ئۆتمەمدا؟ هېلىمۇ ئۈچ ۋاخ تاماقلىرىنىڭ ئىككى
ۋاختى مېنىڭ ئۆيۈمدە بولغىنى!
ــ مېنىڭ ئىككى ۋاخ تامىقىم سىلىنىڭ ئۆيلىرىدە بولسا،
سىلىنىڭ بەش ۋاخلىرى بىزنىڭكىدە. ئۆشرە - زاكات، پوشكال -
زەللە نەدىن كېلىۋاتىدۇ؟
ــ قازارەن سىلىزە!
كۆپچىلىك كۈلۈشتى. ئىمام يەنىلا قوي سويۇپ زىياۋۇدۇن-
لارنى مېهمان قىلدى.
ئەتىسى ئۇلار ئىككى ئاتلىق بولۇپ يولغا چىقتى.
ــ بالام، بىر سىر بار، ــ دېدى زىياۋۇدۇن ئاخىر
بالىسىغا، ــ رەهمەتى نېزەرخان غوجام ماڭا چىغلىقمازاردىكى
ئۆينىڭ بىر دالىنىدىن ئورا كولىتىپ ئىككى كومزەكنى كۆم-
دۈرگەن. بېشىڭغا كۈن چۈشسە ئالغىن زىياۋۇدۇن، دېگەن.
بىز هازىر تازا نامرات. ئازراق ئالساق بولارمىكىن دەيمەن،

قانداق دەيسەن؟

— ئۇ ئۆيدە ئادەم باردۇر؟

— بولسىمۇ مەن ئۇنىڭ يولىنى قىلىمەن. بىز شۇ يەرگە بارايلى.

چىغلىقمازار — نىزەرخان غوجامنىڭ مەھەللىسى، جەنۇبى، شەرقى ياپيېشىل سازلىق، تۆپىلىكتىن سازلىققا چۈشىدىغان جايلار غۇچچىدە بۇلاق، بۇك قارىياغاچ، مازار يېزىنىڭ شىمالىدا. زىياۋۇدۇن نىزەرخان غوجامنىڭ گۈمبەزلىك قەبرىسىگە كېلىپ ئاتتىن چۈشۈپ تىزلىنىپ ئولتۇردى ۋە «ئەلھەمدۇ» بىلەن «قۇلھۇۋەللاھۇ ئەھەد»نى ئوقۇپ قىرائەت قىلدى، دۇئادىن كېيىن:

— غوجام، ھەممە ئىش ئايان بولدى، سىزنى مۇسا ئەمەس، چيۇ سىلىڭ دېگەن قاۋان زەھەر بېرىپ ئۆلتۈرگەن. بىچارە مۇسا بىكاردىنلا ئۆلتۈرۈلدى. مەن ئوغلۇم نۇرى، ھېلىقى سىز ياخشى كۆرىدىغان شائىر بىلەن بىللە بېشىڭىزغا كەلدۇق. بىز قولىمىزغا قورال ئالدۇق. سىز ئۈچۈنمۇ قىساس ئالىمىز، سىزنىڭ قەبرىڭىز بېشىدا قەسەم بېرىمىز: بىز قىساس ئالىمىز، سىز ئۈچۈن ئون دۈشمەننىڭ جېنىنى ئالمىسام سىزنىڭ ئاتىدارچىلىقىڭىزنى ئاقلىمىغان بولىمەن، يۈزۈم قارا بولىدۇ. ئوغلۇم گۇۋاھ، مەن زىياۋۇدۇن جەزمەن قىساس ئالىمەن.

ئۇلار كەچتە غوجامنىڭ ئۆيىنى ساقلاۋاتقان خىزمەتچى بىلەن بىرلىشىپ ھېلىقى ھۇجرىنىڭ سۇپىسىنى كولاپ ئىككى كومزەكنى ئالدى.

— ئاپلا! — دېدى زىياۋۇدۇن ئۈمىدسىزلىنىپ، — يېنىكلا تۇرىدۇغۇ بۇ كومزەكلەر!

كومزەكلەر قەغەز بىلەن تولدۇرۇلغان، ئۈچ تال تۇخۇم سېلىپ قويۇلغان، قۇپقۇرۇق چىقتى.

— ھېلىقى خوتۇنى بىر قېتىم چىققان…، — دېدى خىزمەتكار، — ئادەملىرى بىلەن تىمىسقىلاپ يۈرگەنىدى.

— ۋاي كاساپىتەي، غوجام خوتۇنىغا سىر ئېيتىپ قويغانىكەن - دە. بۇ دېگەن خوتەندىكى ئوغلى ھېبىبۇللا غوجام بىلەن سەغىرىنىڭ ھەققى ئىدى.

— چۈشىنىشلىك، — دېدى نۇرى بېشىنى چايقاپ، — ئەپرىز بانۇم جايلىغان گەپ. مۇنۇ ئۈچ تۇخۇم غوجامنىڭ ئۈچ ئوغلى، سىلەرگە قۇرۇق قەغەزقالدى، غوجامنىڭ تۇخۇمى قۇرۇدى دېمەكچى!

— توققۇزتارانىڭ قېرى ھاكىمىغا بىكار ياتلىق بولمىغانىكەن - دە. بۇۋايدىنمۇ نۇرغۇن ئالتۇن قالدۇ. غوجامنىڭ شۇنچە دۇنياسى قالدى، تېخى كىچىك ئوغلى غىياسىدىن غوجامنىڭ بىر كىشىلىك مىراسىنىمۇ ئالدى. ھازىر ئۇ بالىمۇ قاراقسىز. مۇنۇ ئالتۇنىنىمۇ ئاپتۇ. پاھ، ئىنساپ، ئىمان دېگەن يوقكەن - دە، ئۇ ھاياسىزدا.

ئۇلار كېچىلەپ قاش جاڭگىلىغا كىرىپ كەتتى. سېپىل ئەتراپىدىن كېچىلەپ سامىيۇزىگە ئۆتتى. كۈزلەكتە غېنى بار ئىدى. ئۇ تۈنۈگۈنلا بىر ياش چوكاننى ھاسانيۇزى تەرەپتىن ئېلىپ قېچىپ كېلىپ نىكاھلىتىۋالغانىدى. كېچىدە كەلگەن مېھمانلارنى تىل بىلەن كۈتۈۋالدى:

— ۋاي ئاناڭنى…ھە، سەنمىدىڭ نۇرى، قىز ئېلىپ كېلەرمىكىن دېسەم مۇنۇ ساراڭ باخشىنى نېمىگە سۆرەپ كەلگەنسەن؟

— دادام سېنى كۆرگىلى كەلدى، غېنىكا.

— زىيەك ھۇي، نېمانچە قېرىپ كەتتىڭ، ياش خوتۇن ئالماي، موماي ئېلىۋالدىڭمۇ يە؟ ھا - ھا - ھا…

ئۇ مېھمانلىرىنى قوپال، ئەمما قىزغىن، قاتتىق - قۇرۇق، ئەمما سەمىمىي كۈتۈۋالدى:

— داستىخان سال خوتۇن، چاي قىل. ھە، نان قاتتىق بولسا، بۇلارنىڭ چىشلىرى ئالماس!

نۇرى غېنى ئاكىسىغا شەھەردە ئاڭلىغانلىرىنى سۆزلەپ بەردى. ئۇ ئابدۇكېرىم ئاببىاستىن ئاڭلىغان خەۋەرلىرىنى سۆزلەپ كېلىپ:

— شېڭ شىسەي گومىنداڭدىن يۈز ئۆرۈگەندەك تۇرىدۇ. ئۇ جياڭ جېيشى ئەۋەتكەن خۇاڭ رۇجىن دېگەن گومىنداڭ پىرقىسىنىڭ باشلىقى بىلەن ئاستىرتىن پۈت تېپىشۋاتقان ئوخشايدۇ. گومىنداڭ دېگىنىڭ شىنجاڭغا توختىماي كىرىۋاتقۇدەك، ئەسكەرلىرىمۇ تىنىپ كەتكەن ئوخشايدۇ!

— شېڭ شىسەي دېگەننىڭ ئەسكىرى جىق ئەمەستى، ئەجەبمۇ كەلمىدىغۇ ھېلىقى بۇيرۇقى. پاتىخ ئۆلدىمۇ، يوقاپلا كەتتىغۇ، گومىنداڭ دېگىنى چۇمۇلىدەك يامرىغاندا قوزغىلىدىغان ئوخشايمىز، ئاناڭنى!...

— كىشىلەرنىڭ پەرەز قىلىشىچە، شېڭ شىسەي بىلەن گومىنداڭ سوقۇشىدىغاندەك، شېڭ جىم بولۇۋاپتەك، ئۇ جىم بولۇۋالسىلا بىر ئىش چىقىرىدۇ. ئىلاھىم ئىككىسى سوقۇشسىدى.

— ھا - ھا - ھا... ئۇ گۇيىلار ئۆزئارا تازا بىر سوقۇشسا، بىر - بىرىنى قىرسا ئوتتۇرىدىن چىقىپلا قوڭغا تېپىشكە ئاسان بولاتتى. بىزنىڭ قاشتىن يەنە يىگىرمە يىگىت ئاتلاندى. بايتوقايدىنمۇ نەچچىسى كەلدى. مېنىڭ ئادەملىرىم يەتمىشتىن ئاشتى. مۇشۇ كۈزلەكتىلا ھازىر سەككىز ئەسكىرىم بار. ئاخشام ئون ئات، ئەللىك قوي ئوغرىلاپ كەلدۇق. مانا ئەمىسە دەپ ھەممىسىنى باتراقلارغا بىردىن - بىردىن سوقۇمغا بەرگۈزۈۋەتتىم.

— بۇ يەردە تۇرۇۋەرمە غېنىكا، خەتەرلىك، تېزرەك جايىمىزغا كېتەيلى.

— نېمىدىن قورقىسەن، ھە راست دېگىنە، ستالىن ھازىر قەيەردە؟

— ئەنگلىيە دۆلەت باشلىقى چېرچىل ئاتمىش توققۇز ياشقا تولغان كۈندە ستالىن ئۇنى تەبرىكلەپتۇ.

— نەدە ھوي؟

— تېھراندا.

— نەرىڭ ئۇ؟

— ئىراننىڭ مەركىزى. شۇ يەردە روزۋېلىت، ستالىن، چېرچىللار سۆھبەتلىشىپ، گىتلېرنى ئۇزۇل - كېسىل يوقىتىشنىڭ پىلانلىرىنى تۈزدى.

— ئوغۇل بالا! ھە، يەنچۇ؟

— ئەنگلىيە پادىشاھى گېئورگې VI ستالىنغا ئالامەت بىر قىلىچ تەييارلاپتىكەن. چېرچىل شۇ قىلىچنى ستالىنغا تەقدىم قىپتۇ. ستالىن ستالىنگراد جەڭچىلىرىگە ۋاكالىتەن پادىشاھقا رەھمەت، دەپتۇ.

— پاھ، بىزگىمۇ تەقدىم قىلسىدى. ستالىنگراد دېگىنىڭ ھېلىقى ئىككى يۈز كۈن جەڭ بولغان يەر شۇمۇ؟

— ھەئە، شۇ شەھەر.

— ئەسكەر باشلىقىنى نېمە دېدىڭا؟

— ژۇكوف.

— يامان نېمىكەن - ھە، قالتىس مەرگەنغۇ دەيمەن؟

— پاراسەتلىك، غەيرەتلىك، باتۇر قوماندان! نەدە قىيىن جەڭ بولسا ستالىن شۇنى ئەۋەتىدۇ.

— سەن نۇرى ئاشۇ ژۇكوفتەك بىر قوماندان بولغىنا، ھەزرىتى ئېلىدىن قالامدۇ نېمە ئۇ ژۇكوف دېگىنىڭ؟ ھا - ھا - ھا...

ئۇلار ھەممىسى كۈلۈشتى.

— شېڭ شىسەي، جياڭ كەيشى دېگەنلىرىڭ ئۇنىڭ تىرنى-

قىغا تەڭ ئەمەس دېگىنە؟

— ئۇ كاتتا ئادەم.

— بىزدە ئاشۇنداق بىر قوماندان بولسىدى. مەرگەنلىرى ئەقىلسىز، ئەقىللىقلىرى توشقان يۈرەك بىز خەقنىڭ! ھېلىقى سەن دېگەن ناپولېئون، كوتۇزوف دېگەنلەرچۇ؟

— ئۇلارمۇ كاتتا قوماندانلار. دەۋر ئوخشىمايدۇ - دە. ئۇلارنىڭ ۋاقتىدا ئايروپىلان، تانكىلار يوق.

— بىزمۇ ئايروپىلان، تانكىلارنى تەييارلىساق بولاتتى. ئەللىك مىڭ قويغا بىر ئايروپىلان كېلەرمۇ؟

— خۇدايىم بۇيرۇسا ئۇلارمۇ بولىدۇ، — دېدى زىياۋۇدۇن، — غېنىكا،.سىزمۇ ئۇلاردىن قېلىشمايسىز جۇمۇڭ!

— مەرگەنلىكتە، باتۇرلۇقتا قېلىشمايمەن. لېكىن ئەسكەرلەرگە پىلان كۆرسىتىپ، قوماندانلىق قىلىشنىڭ يولىنى بىلمەيمەن. ئوقۇمىغان - دە!

— ستالىن نېمە قىلىۋاتىدۇ نۇرى، ئۇ قەيەردە؟

— قوماندانلىق قىلىۋاتىدۇ. لېنىنگراد شەھىرى، بېلورۇسىيە، ئۇكرائىنا، قىرىم قاتارلىق يەرلەردە ھازىرمۇ گېرمانلار بار. ئۇلار بەش مىليون ئەسكەر بىلەن قارشىلىق قىلىۋاتىدۇ.

— پاھھۇي، پۈتۈن ئۇيغۇرلاردىن جىققىنا ناكەسنىڭ ئەسكىرى. ستالىننىڭچۇ؟

— ستالىننىڭ ئەسكىرى ئالتە يېرىم مىليون!

— ياشاپ كەت. جەڭ دېگەن مۇنداق بولامدۇ!

— ستالىننىڭ زەمبىرەك، تانكا، برونېۋىك، زامانىۋى قوراللىرىمۇ ھازىر گېرمانلارنىڭكىدىن ئېشىپ كەتتى!

— ئوغۇل بالا، چىچاتقۇەت گېرمان كۆتلەرنى! جياڭ كەيشى تېخى ستالىنغا ئالىيىپ قارايدۇ دېدىڭما؟ ۋاي ئاناڭنى، سەي بولامدۇ ئۇ؟

— ستالىن ئۇستا، كۈنچىقىشتا ياپونلار ئاۋارە قىلمىسۇن دەپ ياپونىيە بىلەن كېلىشىم تۈزدى. جياڭ جيېشى ستالىن ياپونلارنىڭ جۇڭگونى بېسىۋېلىشىغا يول قويىدى دەپ ئويلاپ ستالىنغا ئۆچلۈك قىلىۋاتىدۇ. ھە دەپ ئامېرىكا پرېزىدېنتى روزۋېلىتقا خەت يېزىپ يالۋۇرۇۋاتىدۇ، ستالىننى يامانلاۋاتىدۇ.

— يارايسەن نۇرى، سەن بولمىساڭ مەن پاڭ، گاچا بولۇپ قالىدىكەنمەن. كەتمە، يېنىمدىن ھېچنەگە كەتمە، ھېلىقى نوغاي قىزنى ئېلىپ بېرەيمۇ؟ ھەي زىيەك، بۇنى ئۆيلەيلى. جەڭ بولۇپ، ياخشى كۈننىڭ يامىنى بولۇپ قالسا بويتاق كەتمىسۇن!

— خۇدايىم ساقلا، يائاللا!

— مەن چېغىمدا نامىزىمنى چۈشۈرگۈزۈپ قويدۇم. ئوق دېگەننىڭ كۆزى يوق. پاشا ئەمەستە ئۇ شاپىلاق بىلەن ئۇرساڭ ئۆلىدىغان!

ئۇلارنىڭ كۆڭۈللۈك كۈنلىرى باشلاندى، ئەتىگەنلىكى، مىلتىقلىرىنى بەتلىشىپ يەتتە - سەككىز ئاتلىق غېنىنىڭ باشچىلىقىدا قاش جاڭگاللىرىغا كىرىپ توشقان ئوۋلىدى، قىرغاۋۇل، كەكلىك ئاتتى، ئاۋرال تېغىغا چىقىپ تاغ تېكىسى، ئارقار، ئېلىك ئاتتى. كەچتە ئاتلىرىغا ھەر خىل ئوۋلانغان ھايۋانلارنى ئارتىپ قايتىش، كەچتە خىلمۇخىل گۆشلەر بىلەن مېھمان بولۇشۇپ يوغان ئۆينىڭ سۇپىسىدا كىگىز ئۈستىدە سۇنايلىنىپ يېتىش تولىمۇ كۆڭۈللۈك ئىدى. ئاۋاكيۇزى، تۇردىيۇزى، سېپىل، سامىيۇزى قاتارلىق ئەتراپتىكى يېزىلاردىن ناخشىچىلار، داپچىلار، دۇتارچىلار كېلىپ ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئاچتى، ئۇلارنى ئۆيلىرىگە مېھمانغا چىللاشتى.

1944 - يىلىنىڭ بېشى جىمجىت، شاۋقۇن - سۈرەنسىز باشلاندى. بۇ يىراق، يوللىرى قار بىلەن تىنغان يېزىلارغا نە

ماشىنا ، نە ئاتلىق ئەسكەرلەر دارىمايتتى . زىياۋۇدۇن ھەتتا
باخشىنىڭ كەينىگە كىرىپ داپ چېلىپ يەتتە ئاۋۇشقا باشقىدىن
ئىشتىياق باغلاپ ، ئۆزىنىڭ قەسەم بەرگەن پارتىزان ئىكەنلىكد-
نى ئۇنتۇپ قېلىشقا تاسلا قالدى . نۇرى بولسا خىيالچان ، غەم-
كىن ئىدى . ئۇ ھەركۇنى ئەتىگەنلىكى ھاۋانىڭ سوغۇق بولۇشىغا
قارىماي بەدىنىنى سوغۇق سۇ بىلەن چايقايتتى ، دەريا بويىغا
يۇگۇرۇپ بېرىپ - كېلەتتى ، قار ئۇستىدە جەينىكى بىلەن يەر
بېغىرلاپ مېڭىپ نەلەرگە كېتەتتى . غېنى ئاكىسى باشقىلارنى
تىللاپ :

— ۋۇي ھەزىلەكلەر ، ئەسكەر دېگەن ئەنە ئاشۇنداق بول-
مامدۇ ، تەييارنى يەپ ، سېسىق ئوسۇرۇپ ياتساڭ سوقۇشقا
يارىشامسىنا ؟ — دەيتتى .

غېنى يىگىتلەرگە نۇرىنى باشلىق قىلىپ ھەر كۇن ھەربىي
مەشغۇلات ئېلىپ بارىدىغان بولدى . ئۇ تۇيۇقسىزلا بۇيرۇق كەل-
سە چاقماق تېزلىكىدە شەھەرگە ھۇجۇم قىلىدىغان گەپ ، ھۇ-
جۇمغا ، ئۆلۇمگە دائىم تەييار تۇرمىساڭ ماڭا ئەسكەر بولالماي-
سەن ، دەپ بالىلارنى تىللاپ تۇراتتى .

زىياۋۇدۇن ئوغلى بىلەن پەخىرلىنەتتى ، ئۇ پات - پات
غېنىدىن :

— نۇرى قانداقىراق ، ئۇ قالتىس - ھە ؟ — دەپ سوراپ
قوياتتى . غېنى ئوچۇق سۆزلۇك ئادەم بولغاچقا :

— قانداق خوتۇندىن تاپقانسەن ئۇنى ، راسا كۇچكە تولغان
چېغىڭدا تاپقانسەن - دە ! ئۇ ھازىر قارا كۇچتە مەندىن قالمايدۇ .
ئەقلىدە بىز خەقتىن بۇنداق بالا چىقماسمىكىن دەيمەن . چىرايچۇ ؟
پاھ ، قالتىس ، خوتۇنۇڭ چىرايلىقمىدى زىيەك ؟ — دەيتتى .

— پەرى ، پەرىشتە ئىدى ، نۇرىنىڭ ئانىسىدەك قىز بىز
خەقتىن تۇغۇلمايدۇ .

— مۇنۇ بوروسۇنلۇق خوتۇننىڭچىرايى يامان ئەمەس ،

قىلىقى ئاندىن ، تۆپىگە چىقا - چىقمايلا ۋارقىراپ - جارقىراپ ،
مەيدىلىرىڭنى تاتىلايدۇ . قويۇۋېتىمەن ئاناڭنى ، كونىراپ قال-
دى .

— نەچچە كۇن بولدى ؟

— تۆت كۇن .

— پاھ ، يېپيېڭىكەنغۇ !

— مۇتىۋەللىگە توقاللىققا تەگكەن نېمىكەن . ھېلىقى
ئابدۇمەرىنىڭ ئوتتۇرا قولدەك بىر قىزى بار . شۇنى ئەپقېچىپ
كېلەيمىكىن دەيمەن !

— كىچىككىنە قىزتىغۇ ئۇ .

— تازا ۋاقتى . كۆكچىدەك ، كېچىلىككە بالىلارنى ئەۋەتد-
مەن . بۇلاپ - ئەپقېچىپ كېلىدۇ .

— ئۇنداق قىلما غېنىكا ! — دېدى زىياۋۇدۇن خورسد-
نىپ قويۇپ ، — ئۇۋال بولمىسۇن . خەلقنىڭ نەپرىتى يامان ،
بىرمۇ ئادەم نەپرەتلەنمىسۇن - دە .

— بىر كېچە خوتۇن قىلىپلا ئاپىرىپ تاشلايمەن . ئۆچۇم-
نى ئالىمەن ئۇ قاشقالىقتىن !

— ئۇنداق قىلما . نىكاھلىتىپ ئال ، مەيلى دېسەڭ مەن
ئەلچى بولاي .

— سەنمۇ بالاڭدەك كۆڭۇل ئايايدىكەنسەن - ھە ، باخشى ؟
بۇنداق ئادەم باتۇر بولالمايدۇ .

ئەتىسى نىلقىدىن ئاتلىق خەۋەرچى كەلدى . غېنى ئادەملد-
رىنى باشلاپ ئاتلىنىپ يۇرۇپ كەتتى .

زىياۋۇدۇن ئىككى ئاتنى يېتىلەپ ، ئاتلارغا قىشلىق سو-
قۇم ، ئۇن ، ياغلارنى ئارتىپ غۇلجا شەھىرىگە قاراپ يولغا چىق-
تى . ئۇ مېڭىشتا ئوغلىغا :

— پات - پات كىر ، ئۇكىلىرىڭ سېنى بەك سېغىنىدۇ ، —
دېدى . راستىنى ئېيتسا ئۇ ئۆزى ئوغلىغا چىدىمايتتى .

32

شىڭ شىسەي كىچىچە ئۇخلىيالمىدى، قىزلارنىڭ ئۈۋۈلاشلىرىمۇ، ئۇيقۇ دورىسى، ئەپيۇنلىرىمۇ ئۇنىڭ جىددىيلەشكەن نېرۋىلىرىنى زادىلا پەسكويغا چۈشۈرەلمىدى. ئىككى چېتىدە ئىككى بۇرۇتلۇق ئادەم ئۇنىڭغا ھومىيىپ قاراپ تۇرغاندەك: ئۇلارنىڭ بىرى ستالىن: «ۋاپاسىز، جېنىڭ ئالىقىنىمدا» دەۋاتقاندەك، يەنە بىرى جياڭ جيېشى: «ئون يىل ئەسكىلىك قىلدىڭ، ھازىرمۇ نىيىتىڭ يامان، ئەمدى سېنى يوقىتىمەن، قاچالمايسەن!» دەۋاتقاندەك. جۇئېنلەي، چېن يۈنلەر: «ساڭا ياردەمگە بارغان كوممۇنىستلىرىمىزنى ئۆلتۈردۈڭ، قىساس ئالماي قويمايمىز» دېسە، ھەر خىل دوپپا كىيگەن ئۇيغۇرلار: «قان قەرزىگە بوغۇلدۇڭ، قىساس ئالماي قويۇۋەتمەيمىز!» دەۋاتقاندەك. ئۇنىڭ يېقىنلىرىدىن فۇلىن، ۋاڭ خۇڭساۋ، لى يىڭچى، چيۇ يۈشيۇڭلارمۇ: «ئەمدى بىزگە كۈن يوق» دەپ نالە قىلىۋاتقاندەك بىلىنمەكتە ئىدى.

ئۇ دۇنيا ۋەزىيىتىنىڭ تەرەققىياتىدىن جۇڭگو ۋەزىيىتىنىڭ تەرەققىياتىنى چۈشىنىش، جۇڭگونىڭ ۋەزىيىتىدىن شىنجاڭنىڭ ۋەزىيەت تەرەققىياتىنى چۈشىنىش دېگەن سىياسەت بەلگىلەش پرىنسىپى بويىچە دۇنيانى، جۇڭگونى تەھلىل قىلىپ ئاخىرى: بىر قېتىم كەسكىن تەدبىر قوللانمىسام ئۆزۈمنى ساقلاپ قالالمايمەن دېگەن خۇلاسىگە كەلدى. ئالدىدا ئىككىلا يول بار، بىرى، شىنجاڭنى تاشلاپ كېتىش، يەنە بىرى، گومىنداڭنى قوغلاپ، سوۋېت ئىتتىپاقىغا يېلىنىش، لېكىن كېيىنكى بۇ يول ئىشەنچىسىز. سەۋەبى، ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بىر مىڭ بەش يۈزدەك ئادىمىنى قولغا ئالدى، ستالىننى تىللىدى، ستالىننىڭ قىساسخورلۇقى ئۇنىڭغا مەلۇم، ئەمدى ھەرگىز ياخشى-

لىق قىلمايدۇ. تېخىمۇ يامان يېرى، ستالىن ھازىر ياپونىيە بىلەن كېلىشىم تۈزدى، ياپونىيىنىڭ جۇڭگونى بېسىۋېلىشىغا سۈكۈت قىلماقتا. ستالىننىڭ ياپونىيە بىلەن يوشۇرۇن سودىسى بار دېيىلسە، بۇ سودا مانجۇرىيە، موڭغۇلىيە ۋە شىنجاڭنى ئۆزگە قارىتىۋېلىش بولۇشى مۇمكىن. تېھران يىغىنىدا ستالىن قارىماققا روزۋېلت بىلەن دوست بولغاندەك، مانجۇرىيىنى قايتۇرۇپ بېرىشكە قوشۇلغان؛ ياپونىيىگە قارشى تۇرۇشقا ماقۇل بولغاندەك قىلغىنى بىلەن، ئۇ ھازىر جياڭ جيېشىغا بېسىم ئىشلەتمەكتە. جياڭ جيېشى ستالىنغا تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن ھە دەپ روزۋېلتقا يالۋۇرماقتا. جۇڭگونى ياپونلار بېسىۋېلىشى مۇمكىن. شىنجاڭچۇ؟ رۇسلار كىرىسىمۇ، ياپونلار كىرىسىمۇ شىڭ شىسەيگە ياخشى كۈن يوق، ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىلىسىنى شىڭ يەتكۈدەك تىللىدى، ئۇلارغا زىيان سالدى. مۇنۇ گومىنداڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي كۈچىنى كۈندىن-كۈنگە كۈچەيتكەننى ئاز دەپ، «دۆلەت مۇداپىئەسىنى مۇستەھكەملەپ، تاجاۋۇزچىلىققا ئۇچراشنىڭ ئالدىنى ئېلىش» دېگەن نام بىلەن 27-جىتۇەنجۇننى قۇمۇلغا يۆتكىدى. ئۇنىڭ 48-دىۋىزىيىسىنى گۈچۈڭغا، 45-دىۋىزىيىسىنى باركۆلگە، زاپاس 7-دىۋىزىيىسىنى ئۈرۈمچى — لومەنچىڭغا ئورۇنلاشتۇرۇۋالدى. شىڭ شىسەي غىڭ قىلالمىدى. كەينى-كەينىدىن خىلمۇخىل سەۋەبلەر بىلەن ھەر خىل ئۆمەكلەر، قۇرغۇچىلار، تەكشۈرگۈچىلەر يېغىپلا كەتتى. شىڭ شىسەي ئالتۇن-كۈمۈش سوۋغىسى، زىياپەتلەر بىلەن ئۈلگۈرەلمەيلا قالدى. مانا ھازىر تېخىمۇ كۆپەيمەكتە. شىڭ شىسەي خوتۇنى بىلەن بولتۇر چۈڭچىڭدا بىر ئاي تۇرۇپ جياڭ جيېشىنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ باقتى. ئۇنىڭ مەقسىتى مۇشۇ ئىككى يىل ئىچىدە شىنجاڭنى شىڭ شىسەيدىن تارتىۋېلىش ئىكەنلىكى ئېنىق بولدى. شىڭ شىسەينى ماختاپ قەھرىمان، تۆھپىكار دېيىشلەر بولسۇن، قالتىس كۈتۈش، قايتا-قايتا

سۆھبەتلىشىش، ئەتىۋارلاشلار، ۋەدىلەر بولسۇن، ھەممىسى ئۇنى شىنجاڭدىن يوقىتىشنى مەقسەت قىلىدۇ. ئۇ پادىشاھ تۇرسا، بۇ ئورنىنى تارتتۇرۇپ قويۇپ ياشىغىنىنىڭ نېمە مەنىسى بولسۇن.

كەسكىن تەدبىر قوللىنىش كېرەك، بۇ تەدبىرنىڭ تەپسىلىي لايىھىسىنى ئۇ دۆبەن مەھكىمىسىنىڭ باش مەسلىھەتچىسى ۋاڭ خۇڭساۋ بىلەن باش قاتۇرۇپ تەييارلىدى. لى يىڭچى، چيۇ يۇفاڭ، شېڭ شىجىلار بۇ پىلانغا قوشۇلدى. بۇ پىلانىنىڭ 1 - ئەنزىسىنىڭ ئىسمى «چىڭ دۆڭبەي ئەنزىسى» ئىدى. چىڭ دۆڭبەي مائارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى، ئۆلكىلىك پىرقىنىڭ ئەزاسى، ئۇنىڭ شايكىنلىرى «شىنجاڭ گېزىتى» ئىدارىسىنىڭ باشلىقى سۇڭ نيەنسى، مۇئاۋىنى لاڭ داۋخېڭ، شەھەر مەمۇرىيىتى كومىتېتىنىڭ مۇدىر ھەيئىتى ۋاڭ نەيجۇڭ، جۇڭگو ترانسپورت ئۇيۇشمىسىنىڭ ۋېيىۋەنجاڭى گو شىلياڭ، مەركىزىي تەلىم - تەربىيە شۆبە ئۆمىكى ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى خې گېڭگۇاڭ قاتارلىقلار. ئۇلار گومىنداڭنى ئۇلۇغلاپ، شېڭ دۆبەننى چۈشۈرۈش دولقۇنىنىڭ ئاكتىپلىرى. بىرىنچى قەدەمدە ئۇلارغا زەربە بېرىلسە، خۇاڭ رۇجىنغا ئوخشاش گومىنداڭ كاتتىلىرى بىر بولسا قۇيرۇقىنى تىكىۋېتىشى، بىر بولسا توۋا قىلىپ شېڭ شىسەينىڭ ئايىغىغا يىقىلىشى مۇمكىن.

— ئۇلارغا قويۇلىدىغان جىنايەتنىڭ مەزمۇنى پۇختا بولغاندۇر - ھە، جىنيۇڭ؟

چيۇ يۇفاڭ ئېرىدىن ئەنسىرەپ ئېھتىيات بىلەن سورىدى.

— پۇختا! — دېدى شېڭ شىسەي يېڭى بىنانىڭ ئازادە ئۆيىدە خۇرۇم سافاغا تاشلىنىپ پۇتىنى ئالماشتۇرۇپ ئولتۇرۇپ. ئۇ لى يىڭچىغا قاراپ قويدى. لى يىڭچى ياپما قاپقى ئاستىدىكى كىچىككىنە، ھىيلىگەرلىك چىقىپ تۇرغان كۆزلىرىنى ئوينىتىپ:

— ئىش مۇنداق، — دېدى خۇددى باشلىقىغا بىر يېڭى ئىشنى دوكلات قىلىۋاتقاندەك ئەستايىدىللىق بىلەن، — چىڭ دۆڭبەي قاتارلىقلار تەشكىللىگەن بۇ سۇيىقەستلىك توپىلاڭ ئۈچ مەسىلەك ۋە ھۆكۈمەتنى ئاغدۇرۇشنى مەقسەت قىلغان. قاتناشقۇچىلارنىڭ كۆپلۈكى، ئۇسۇلىنىڭ قەبىھلىكى جەھەتتە بۇ بىر مىسلى كۆرۈلمىگەن ئەنزە. ئۇلار جۇئېنلەينىڭ قوماندانلىقىدا، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسىنىڭ قوللىشى بىلەن گومىنداڭ شىنجاڭغا ئەۋەتكەن بىر قىسىم خادىملار بىلەن بىرلىشىپ، شېڭ شىسەيگە قارشى قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ، شېڭ شىسەي ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ كوممۇنىستىك ھۆكۈمەت قۇرماقچى بولغان. بۇ تەشكىلاتقا شىنجاڭ ئىنستىتۇتى، 1 - دارىلمۇئەللىمىن، 1 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ پروفېسسور، مۇئەللىملىرى ۋە ئوقۇغۇچىلاردىن بولۇپ ئۈچ يۈزدىن كۆپ ئادەم قاتناشقان!

— ئوقۇغۇچىلارمۇ قولغا ئېلىنامدا؟ — چيۇيۇفاڭ ئېھتىيات بىلەن سورىدى.

— بىرىنچى قەدەمدە بەش يۈزدەك ئادەم قولغا ئېلىنىدۇ. ئۇلارنىڭ ھەممىسى يۇقىرىقى جىنايەتلىرىگە ئىقرار بولۇپ ماتېرىيال يېزىپ قول قويىدۇ!

ھازىر بۇ ئەنزە ئاخىرلاشقانىدى. چوڭ يىغىن نامى بىلەن مەكتەپلەردىكى ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلار يېڭى بىنانىڭ يىغىن زالىغا توپلاندى. شېڭ دۆبەن نۇتۇق سۆزلىدى، ئاخىرىدا مەيداندىلا ئۈچ - تۆت يۈز ئادەم قولغا ئېلىنىپ ئىككى تۈرمىگە تاشلاندى، ئۇلارنىڭ تولىسى تاياقتا چىدىماي ئالدىن تەييارلانغان ئىقرارنامىگە ئىمزا قويۇشتى ··· بۇ ئىشلارغا خېلى بولدى. لېكىن شېڭ شىسەي بۇنىڭ بىلەن تىنچىيالمىدى. خۇاڭ رۇجىن يەنە گومىنداڭ پىرقىسىنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەي سۆزلىمەكتە، ھەتتا جاڭ جىجى دېگەن تەلۋە شېڭ شىسەينى «گىتلېر!» دەپتۇ تېخى، ياق،

قىلغانىكەن، چوڭراق ئىش قىلىشى كېرەك. ئۈچ - تۆت يۈز ئادەمنىڭ جېنى قانچىلىك پۇل؟ گىتلېر قانچە ئادەمنىڭ بېشىغا چىقتى، جياڭ جيېشىچۇ؟ 1941 - يىلقى «جەنۇبىي ئەنخۇي ۋەقەسى» دە يېڭى 4 - ئارمىيىنىڭ قانچىلىك كوممۇنىستلىرى جېنىدىن ئايرىلدى؟ شان - شەرەپ تەۋەككۇلچىلىك، قۇربان بېرىشنىڭ ھېسابىغا كېلىدۇ. ئەلۋەتتە، شىنجاڭدىكى گومىنداڭنى يوقىتىش، بىرىنىمۇ قويماي قىرىۋېتىش كېرەك. كوممۇنىستلارنى، سوۋېت ئادەملىرىنى، يەرلىك باندىتلارنى قىرغاندەك. شۇ چاغدا شىنجاڭدا ۋەھىمە تۇگەيدۇ، ستالىنىنى ئالدىيالىغان شېڭ شىسەي جياڭ جيېشىنى نېمىشقا ئالدىيالمايدىكەن؟ تۇتۇش، تۈرمىگە سېلىپ قىيناش، ئىقرارنامىگە قول قويدۇرۇپ ئەنزە ئەھۋالىنى جياڭ جيېشىغا، ئەدلىيە مەھكىمىسىگە مەلۇم قىلىش كېرەك...

ئۇ غالىلداپ تىترىدى، گېلى قۇرۇپ، باشلىرى قايغاندەك بولۇپ، ئاستا چاۋاك چالدى. ئۇزۇن قارا چاپان كىيگەن خىزمەتكار چىلىم بىلەن ئەپيۇن قۇتىسىنى كۆتۈرۈپ زالدا پەيدا بولدى. شېڭ شىسەي كرېسلودا قىيسىيىپ ياتتى ۋە ئۇزاق ئەسنەپ:

— بول! — دېدى.

خىزمەتكار چىلىم بېشىنى شىرەگە قويدى - دە، دۇمچىيىپ ئولتۇرۇپ «ئوچاق» قا ئوت ياقتى. شېڭ شىسەي جۇمەكنى ئاچ كۆزلۈك بىلەن شورىدى، كۆكۈچ ئىس ئۇنىڭ يىرىك بۇرۇتىنى ئارىلاپ پاناقراق بۇرنىنىڭ قاڭشىرىنى سىيپاپ، يوغان كۆزلىرىنى سۆيدى. ئۇ راھەتلىنىپ كۆزلىرىنى يۇمدى ۋە خىزمەتچىگە چىقىپ كېتىشكە شەرەت قىلىپ ئارقىدىنلا:

— يىڭچى! — دېۋىدى زال ئىشىكىدە پاكار، توڭگۇز قاپاق لى يىڭچى ھەربىيچە كىيىم بىلەن پەيدا بولدى ۋە چاس بېرىپ تىك تۇردى.

شېڭ شىسەي بىرلا لى يىڭچىغا تاپانچا تەڭلىمەيتتى. ھەممىلا يەردە مۇشۇ ساقچى مەھكىمە باشلىقى لى يىڭچىنىڭ ئادەملىرى ھەرىكەت قىلىپ يۈرمەكتە ئىدى. ئۇنىڭ ئادەملىرى شېڭ شىسەيگە ئەسكەرلەردىنمۇ مۇھىم، پايدىلىق ئىدى. ئون يىلدىن بېرى ئۆزىگە سادىق بولۇپ دېگىنىنى قىلىپ، ئويلىغىنىنى بىلىپ كېلىۋاتقان بۇ شەرقىي شىماللىق يۈرتلۇقىغا ئۇ ئىشىنەتتى، ھەتتا خوتۇنى چيۇيۇفاڭغا ئېيتمىغان نۇرغۇن سىرلىرىنىمۇ ئۇنىڭغا ئېيتاتتى. شېڭ شىسەينىڭ نەزىرىدە لى يىڭچى مۇستەقىل ئادەم ئەمەس، ئۇ دۈبەنىنىڭ كۆزى، قولى ۋە بەزىدە مېڭىسى ئىدى.

— يازدىڭمۇ؟

— ھەئە، مانا!

— قانچە ئادەم؟

— بىر مىڭ بەش يۈزگە يەتتى.

— گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ دىۋىزىيە كوماندىرلىرى، بىزنىڭ ھېلىقى ئۈچ دىۋىزىيە كوماندىرلىرىمىزمۇ بارمۇ؟

— شۇنداق، دۈبەن جانابلىرى. نۇرباغدىكى گومىنداڭ شىنجاڭ پىرقىسىنىڭ ياتىقىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى بار. گومىنداڭ زاپاس 7 - دىۋىزىيىسىنىڭ كوماندىرى لى يۇشياڭ خەتەرلىك. بىزنىڭ 128 - دىۋىزىيىنىڭ كوماندىرى ليۇ فېيشىن، ۋاقىتلىق 3 - دىۋىزىيىنىڭ كوماندىرى ۋۇشچى، ئاتلىق 1 - دىۋىزىيىنىڭ كوماندىرى سۈي يىچۇنلەرمۇ خەتەرلىك. بۇ تۆت نەپەر دىۋىزىيە كوماندىرىنى زىياپەت يولى بىلەن قولغا ئالساقمىكىن. قالغان ئۆلكە دەرىجىلىك باشلىقلار، ۋالىيلار، ناھىيىدىن يۇقىرى گومىنداڭ پىرقىسىنىڭ مەسئۇللىرى بولۇپ بىر يۈز يىگىرمىدىن كۆپ رەھبىرىي خادىمغا قارا پىكاپ، ماشىنىلارنى ئىشقا سالساق بولىدۇ.

— پۈتۈن ئۆلكىنىڭ خەۋەرلىشىش، قاتناش ساھەسى قات-

تىق كونترول قىلىنسۇن. مەركىزىي ئاگېنتلىقنىڭ ئۇرۇمچى
شۆبىسى پېچەتلەنسۇن. خۇاڭ رۇجىن بىلەن لىن جىيۇڭ قاتار-
لىقلار كوممۇنىست. ئۇلارنىڭ پارتىيە ئەزالىق كىنىشكىسى،
باشقا ئىسپاتلار ياخشى تەييارلانسۇن. ئۇلار سوۋېت ئىتتىپاقى،
يەرلىك قانۇنسىز ئۇنسۇرلار بىلەن تىل بىرىكتۇرۇپ، سۇيى-
قەست بىلەن شۇغۇللىنىپ كەلمەكتە. ئۇلارنىڭ پىلان، مەق-
سەت، ھاكىمىيەتنى تارتىۋېلىش ۋاقتى، ئۇسۇللىرىغا دائىر
ئىسپاتلار تولۇقمۇ؟
— ئالدىنقى قېتىمدا تۇتۇلغانلار قىيناشقا بەرداشلىق بې-
رەلمەي بىز يېزىپ بەرگەن ئىقرارنامىلەرگە ئىمزا قويدى.
— قىسقارتىپ گەپ قىل، ئىقرارنامە دېسەڭلا بولدى.
— خوپ، دۇبەن جانابلىرى.
— بىر ئاي كۈتەيلى. پىلان مۇشۇ، بىر ئاي جىم تۇراي-
لى. مېنى يازلىق دەم ئېلىشقا نەنسەنگە كەتتى دەڭلار.
بىلدىڭما؟
— چۈشەندىم، دۇبەن جانابلىرى.
— مېنىڭ نامىمدىن باش مۇپەتتىش لو جيالۇڭغا بىر
پارچە خەت تەييارلانسۇن، خەتتە گومىنداڭ ئىچىگە كىرىۋالغان
كوممۇنىستلارنىڭ سۇيىقەستلىك، ئاغدۇرمىچىلىق پىلانلىرىنى-
نى كۈچلۈك ئىسپاتلار بىلەن گەۋدىلەندۈرۈڭلار!
— تەييارلاپ قويدۇم، دۇبەن جانابلىرى!
— مەن خەۋەر بەرگەن كۈنى نۇرباغدىكى گومىنداڭ پىر-
قىسىنىڭ مۇھىم ئۇنسۇرلىرىنىڭ ياتاقلىرىغا، ھەرقايسى نازارەت-
لەردىكى بەلگە قويۇلغان ئورگانلارغا بىرلا ۋاقىتتا ماشىنا ئەۋە-
تىڭلار، ھېلىقى تۆت نەپەر دېۋىزىيە كوماندىرىنى تۇيدۇرماي
زىياپەتكە چاقىرىپ، چېگرانى مۇداپىئە قىلىشتا كۆرسەتكەن
خىزمەتلىرى ئۈچۈن مۇكاپات تارقىتىمىز دېگەن نام بىلەن
ئەكېلىپ...

شىنجاڭ گېزىتىدە ئارمىيە توغرىسىدا بىر باش ماقالە تەي-
يارلانسۇن. ئارمىيىنى مەدھىيىلەش دولقۇنى پەيدا قىلىپ، ئۇ-
لاردا قىلچە گۇمان پەيدا قىلدۇرماستىن تۇيۇقسىزلا، گىتلېر
1941 - يىل 6 - ئاينىڭ 21 - كۈنى زور كۈچ بىلەن سوۋېتقا
تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلغاندەك !...
ئۇ ئۆز پىلانىدىن ھۇزۇرلىنىپ كۈلۈۋىدى، لىيىڭچى قا-
قاقلاپ كۈلۈپ كەتتى. بۇ ئۇنىڭ ئۆز باشلىقىنى خۇش قىلىپ
بەخت كۈلكىسىگە ئىگە بولغانلىقى ئىدى.
بىگۇناھ ئادەملەرنى تۇتۇپ قاماش، قىيناش، ھەتتا ئۆلتۈ-
رۈش بىلەن ھۇزۇرلىنىدىغان ئادەملەر دۇنيادا كۆپ بولمىسا
كېرەك. ئۇلارنىڭ كۆڭلىدە بىر ئۆزى، ئۆزىنىڭ مەنپەئىتىدىن
باشقا ھېچكىم يوق. ئۇلار ئۈچۈن ئىنسان دېگەن ھامان غالىبلار-
نىڭ قۇربانى. كىم بولمىسۇن، كۈچلۈك، غالىب بولىدىكەن،
ئۇنىڭ باشقىلارنى خالىغىنىچە ئۆلتۈرۈش ھوقۇقى بولىدۇ. بەزى-
دە ئۇنىڭ ئايالى چېدىماي: «جىنىيۇڭ، بۇلار سىزگە تولىمۇ جىق
ياخشىلىق قىلغانىدى، ئۆلتۈرمەستىن باشقىچە ھەل قىلىشقا
بولماسمۇ» دەپ سورايدىغان چاغلارمۇ بولاتتى. شېڭ شىسەي
بۇنداق چاغلاردا: «مەن ئۆتمۈشكە باھا بېرىشنى يامان كۆرىمەن،
يۇفاڭ، ئۇلارنى ئۆلتۈرۈش مېنىڭ ھاكىمىيىتىمنىڭ تەلىپى،
ھاكىمىيەت تەلەپ قىلىدىكەن، مەندە قىلچە يۈز - خاتىرە بولمايدۇ»
دەپ جاۋاب بەرگەن. راست، ئۇنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى ئاشۇ ھاكى-
مىيەت بىلەن چىڭ باغلانغان. ھاكىمىيەت ئۈچۈن زىيانلىق
بولىدىكەن، ئۇنى ھايات قويماسلىق كېرەك، ھەتتا ئۇنىڭ كۆڭ-
لىدە ھاكىمىيەتكە زىيان يېتەرمىكىن دەيدىغان گۇمان پەيدا
قىلسىلا، ئۇنداق ئادەمنى ھايات قويماسلىق كېرەك. بەزىلەر
شېڭ شىسەيدە گىتلېردەك چوڭ تەمە بار دېيىشىدۇ، دۇرۇس،
ئۇ جياڭ جيېشىنىڭ ئورنىغا چىقىشى لازىم ئىدى، جياڭ جيې-
شىنىڭ ئۇنىڭدىن نېمىسى ئۈستۈن؟ بىلىمى شېڭدىن تۆۋەن،

ئەقلى شىڭنىڭ يىرىمچىلىك يوق ، ئۇ فېئودال پادىشاھلارنىڭ
ئاخىرقى بىر نېمىسى زامان ئىكى ، ھۆكۈمرانلىق قىلىش سەۋ-
يىسى تولىمۇ تۆۋەن بىر ئادەم . ناۋادا ئۇ جۇنتۇڭ ، جۇڭتۇڭ
دەيدىغان ئىشپىيونلىرىدىن ئايرىلسا بىر كۈنمۇ ياشىيالمايدۇ .
ئۇنىڭ ئورنىدا شىڭ شىسەي ئولتۇرغان بولسا ، جۇڭگو تۇپرىقىدا
بىرمۇ كوممۇنىست قالمىغان بولاتتى . يەنئەننى مەركەز قىلىپ
ياتقان كوممۇنىستلار كۈندىن - كۈنگە زورىيىۋاتىدۇ ، كۈندىن -
كۈنگە ئابرۇيى تېپىۋاتىدۇ ، بۇ ئاشۇ جياڭ جيېشىنىڭ پاراسەت-
سىز ، لايغەزەللىكىدىن بولۇۋاتقان ئىش . گىتلېر گېرمانىيە
كوممۇنىستلىرىنى ئۇڭايلا جىمىقتۇردىغۇ ؟ يەنئەن بولسا ھازىر
8 - ئارمىيە ، يېڭى 4 - ئارمىيە دېگەن نامدا بىر مىليونغا يېقىن
قوراللىق ئەسكىرى بىلەن كۆرەڭلەۋاتىدۇ . سەككىز مىليون
ئەسكىرى بار جياڭ جيېشى تېخى ئۇلاردىن قورقىدۇ ، دەيدۇ .
سەككىز مىليون ئەسكەر مەندە بولسا ، كوممۇنىستلارنى يوقى-
تىپ بولۇپ ستالىنغا تاقابىل تۇرالايتتىم . ھەرگىزمۇ جياڭ
جيېشىدەك ستالىنىڭ بېسىمىغا چىدىماي ، ئامېرىكا زۇڭتۇڭى
روزۋېلتقا ستالىننى يامانلاپ كۈنىگە بىر پارچە خەت يېزىپ
ئولتۇرمايتتىم . ئادالەتسىزلىك راستلا مەۋجۇت . بۇ ئادالەتسىز-
لىك ماڭا ئوخشاش يېتىلگەن ئادەمنىڭ جياڭ جيېشىدەك بىر
كېرەكسىزنىڭ قول ئاستىدا تۇرۇۋاتقانلىقى ، مەن شىنجاڭغا
قۇرۇق قول بىلەن كەلگەن ، قۇمۇلدا ئۇيغۇرلار قوزغىلىپ جىن
شۇرېننى ساراسىمىگە سالمىغان بولسا ، ماڭا ھۈنەر كۆرسىتىدى-
غان پۇرسەت يوق بولاتتى . كىچىككىنە ئەمەل بىلەن دۇنيادىن
ئۆتەتتىم . ئاخىر جىن ئامالىنىڭ يوقىدىن ماڭا ئەسكەر بېرىپ
مېنى غوجانىيازنى يوقىتىشقا ئەۋەتىشكە مەجبۇر بولدى . ئاق
ئورۇس پولكلىرى ، شەرقىي شىمال پىدائىيلىرى ، جىن شۇرې-
نىڭ ئەسكەرلىرىدىن ئۈستىلىق بىلەن پايدىلىنىپ ، ھاكىمىيەت
بېشىغا ئۇستىلىق بىلەن چىقىۋالدىم ، مەنلا شۇنداق قىلالايتتىم .

جاڭ پېيىۋەن ، ماجۇڭيىڭ ، غوجانىيازلار ھەرگىز ئۇنداق قىلال-
مايتتى . ما جۇڭيىڭنى ئۇرۇمچىگە يىگىرمە مىڭ ئەسكىرى بى-
لەن ھۇجۇم قىلىپ كىرگەندە چېكىندۇرۇشكە ئامالسىز قالغان-
دا ، سوۋېت ئەسكەرلىرىدىن پايدىلىنىشنى مەنلا بىلەتتىم . ستا-
لىن ماڭا ئوخشاش يەرلىك ھۆكۈمراننى ساقلاپ ، شىنجاڭدىن
پايدىلىنىش كويىدا ئىدى ، بۇنى بىرلا مەن بىلەتتىم ، ئاخىر
ئورۇسلارنىڭ قولى بىلەن ما جۇڭيىڭ ، غوجانىياز ، ما خۇسەن ،
مامۇت ۋە باشقا باندىتلارنى بىرمۇبىر يوقاتتىم . شىنجاڭغا قۇ-
رۇق قول بىلەن كەلگەن ياپونىيە قۇرۇقلۇق ئارمىيە ئۇنىۋېرسى-
تېتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى شىڭ شىسەي شۇنى قىلالىدى . مېنىڭ
ئورنۇمدا كىم بولسىمۇ ئۇنداق قىلالمايتتى . مەن ستالىننى
ئىشەندۈرۈپ سوتسىيالىزم - كوممۇنىزم ئۇچۇن كۈرەش قىلغۇ-
چى بولشېۋىك بولۇۋېلىپ ، ئەسكەرلىرىمنى خىل قوراللار بىلەن
قوراللاندۇردۇم ، سوۋېتنىڭ كۈچى بىلەن شىنجاڭدا مائارىپ ،
پەن - تېخنىكا ، ساقلىقنى ساقلاش ، يەر بايلىقىدىن پايدىلى-
نىش ، زامانىۋى سانائەت ، يېزا ئىگىلىك ئىشلىرى بىلەن شۇ-
غۇللىنىپ ، نادان ئۇيغۇرلارنىڭ ھۆرمىتىگە ، ئىشەنچىسىگە ئېرى-
شىپ ، ئۇلارنى «شىڭ دۇبەن ياشىسۇن !» دېگۈزدۈم . ھاكىمى-
يەتنى مۇستەھكەملەش بىلەن يەنە ئۆزۈمنى چىڭدىدىم . نەچچە
مىڭ ئۇيغۇر ، ئۆزبېك ، تاتار ، ئورۇس ، تيەنجىنلىك بايلارنى
مۇسادىرە قىلىپ ، ئۇلارنىڭ ئالتۇنلىرىنى ئۆز خەزىنەمگە توپلى-
دىم . ھازىر مەندە نەچچە ئون تونىنا ئالتۇن بار ، شىڭ دۇبەننىڭ
ئون ئەۋلادى يېتىپ يېسىمۇ كېمىمەيدىغان بايلىققا پەقەت مەنلا
ئاشۇنداق يول بىلەن ئېرىشەلەيمەن . مېنىڭ ئورنۇمدا جياڭ
جيېشى بولغان بولسا قىلالايتتىمۇ ؟ ياق ، ئۇ تەييارغا ئىگە بول-
دى . سۇن جۇڭشەننىڭ ئارمىيىسىدىن ، سۇن جۇڭشەننىڭ نامى-
دىن پايدىلاندى . دۆلەت ئاتىسى ئۇنىڭغا تىرەك بولدى . ماڭا كىم
تىرەك بوپتۇ ؟ قېيناتام چيۇزۇڭجۇنمۇ ؟ ئۇ قانچىلىك بىر نېمە ؟

ئەپيۇن چېكىشتىن باشقا نېمىنى بىلەتتى . راست ، دۇنيادا ئادا-
لەتسىزلىك بار ، بۇ ئادالەتسىزلىك جياڭ جيېشى بىلەن مېنىڭ
ئورنۇمنىڭ ئالمىشىپ قالغانلىقى ، ماڭا مۇناسىپ ئورۇندا جياڭ
جيېشىدەك بىر سامان قورساقنىڭ ئولتۇرۇپ قالغانلىقى ، سۇڭ
مېيلىڭدەك پەرىشتىنىڭ مېنىڭ قوينۇمدا ھۇزۇر ئېلىشىنىڭ
ئورنىغا ئاشۇ يىرگىنىشلىك قېرىنىڭ قوينىدا ئازابلىنىۋات-
قانلىقى ، ئادالەتسىزلىك دېگەن راستلا مەۋجۇت . بۇ شىنجاڭدا
نەچچە ئون مىڭ ، ھەتتا يۈز مىڭ ئادەمنىڭ بىگۇناھ ئۆلگەنلىكى
ئەمەس ، مېنىڭ ئورنۇمنىڭ تۆۋەن بولۇپ قالغانلىقى . بىگۇناھ
دېگەن ئاتالمىنى كىم چىقاردى ؟ بىگۇناھ ئازابلانغۇچى كىم ؟ ئۇ
مەن . ئۆلگەنلەر گۇناھكار ، چۈنكى ئۇلار ماڭا ياقمىغانلار . ماڭا
ياقماسلىق گۇناھ ئەمەسمىكەن ؟ بىگۇناھ ئازابلانغۇچى مانا مەن .
مەن كىمگە ، نېمە ئۈچۈن ياقمىدىم ؟ جياڭ جيېشى مېنى يوقات-
ماقچى ، شىنجاڭنى مەندىن تارتىۋالماقچى . مەن ساقلاۋاتقان ئال-
تۇن ماكاندا ئۇنىڭ نېمە ھەققى بار ؟ ستالىن مېنى يامان كۆرۈپ
قالدى . ئۇنىڭغا ياقماي قالدىم . يۈز ئۆرۈدۈڭ دەيدۇ ، ئادەملى-
رىمنى شىنجاڭدىن قوغلاپ چىقاردىڭ ، شىنجاڭدىن پايدىلىنى-
شىمغا چەك قويدۇڭ دەيدۇ ، كىم سېنى گىتلېر موسكۋاغا
بېسىپ كەلگۈچە چېكىنسۇن دەپتۇ ، كىم سېنى شېڭ شىسەينىڭ
قەلبىدە «سوۋېت تۈگەشتى» دېگەن تەسىراتنى پەيدا قىلسۇن دەپ-
تۇ ؟ مەن مەغلۇپ بولغۇچىغا يان باسسام قانداقمۇ شېڭ شىسەي
بولالايمەن ؟ مانا ئەمدى ئازابنى مەن تارتىۋاتىمەن . ستالىن يەڭ-
گۈچىگە ئايلاندى . ئۇنىڭ ئالتە يېرىم مىليون ئەسكىرى ، نەچچە
مىڭلىغان تانكا ، زەمبىرەك ، برونېۋىك ، ئايروپىلانلىرى ھازىر
ئۇكرائىنادىن ئۆتۈپ پولشاغا قاراپ ئىلگىرىلىمەكتە . مەن ئەم-
دى ئۇنىڭ غەلىبىسىنىڭ شېرىكى ئەمەسمەن . ئۇ مېنى يوقاتماق-
چى ، ئادالەتسىزلىك دېگەن مانا مۇشۇلار !...

ئۇنىڭ يەنە ئەپيۇن خۇمارى تۇتتى . قېرى خىزمەتچى ئۇنىڭ-

غا يەنە ئىس تەييارلىدى . ئۇ فرانسىيىنىڭ خۇرۇم كرېسلوسىدا
يېنىچە يېتىپ ھۇزۇرلىنىپ چەكتى ، ۋۇجۇدى راھەتلەندى ، لې-
كىن ئۇنىڭ خىيالى ئەمدى داۋاملىشالمىدى . ئۇنىڭ بىر كېچە
ئۇخلىيالمىغان ، ۋەھىمە ، ئەنسىزلىك بىلەن ئېغىرلاشقان يوغان
بېشى خۇددى ئۆزىنىڭ ئەمەستەك ، ئۇ ھايات ئەمەستەك ، ئۆزد-
نىڭ ھايات ئىكەنلىكىنى پەقەتلا زەئىپ ئاۋازى بىلەنلا ئىسپاتلى-
ماقچى بولغاندەك :

— ئادالەتسىزلىك ... مانا مۇشۇ ئازاب ، — دەپ
ئىڭرىدى .

تېلېفون ئەنسىز جىرىڭلىدى . ئۇ ئەمدىلا ئۇيقۇغا كەتكەن ،
ئىششىپ ، قىزىرىپ كەتكەن كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ ، ئىچكى لىنى-
يىلىك مەخسۇس تېلېفوننى قولىغا ئالدى :

— ياخشىمۇ سىز ، بۇ مەن جۇ شاۋلياڭ !

— ياخشىمۇ سىز جۇ سىلىڭ ! — شېڭ شىسەي چۆچۈپ
كەتتى . گومىنداڭ شىنجاڭ پىرقىسىنىڭ قۇرۇلۇش مۇراسىمىغا
رىياسەتچىلىك قىلغىلى شىنجاڭغا كېلىپ كەتكەندىن بېرى ، بۇ
8 - ئۇرۇش رايونىنىڭ قوماندانى بىلەن شېڭ شىسەي كۆرۈشمى-
گەنىدى . ئۇ ئالدىراپ جاۋاب بەردى ، — خىزمەتلىرىگە دائىم
تەييارمەن !

— مۇنداق ئىش ، شىنجاڭنىڭ تاشقى موڭغۇلىيە بىلەن
چېگرىلىنىدىغان ئالتاي رايونىدا جۇڭگو - موڭغۇلىيە توقۇنۇشى
يۈز بەردى ، خەۋىرىڭىز بارغۇ ؟

— شۇنداق . ئالتايدىكى باندىتلار سوۋېت تەرەپنىڭ قۇترى-
تىشى بىلەن كەلتۈرۈپ چىقارغان چېگرا توقۇنۇشى بۇ !

— شۇنداق . مەسئۇلىيەت سوۋېت ئىتتىپاقىدا ! جياڭ ۋېيى-
يۈەنجاڭ ماڭا ئىككى پىيادە ئەسكەرلەر پولكى ، ھاۋا مۇداپىئە
ۋە تانكىغا قارشى قىسىملارنى باشلاپ گۇچۇڭغا كىرىش توغرىسى-
دا بۇيرۇق بەردى . بىزنىڭ قوراللىرىمىز ئامېرىكا ماللىرى .

«ئىجارىگە بېرىش» قانۇنىغا ئاساسەن ئامېرىكا ياردەم قىلغان. بۇ قوراللار بىلەن تاشقى موڭغۇلىيىنى جازالايمىز. سوۋېت چوقۇم غەزەپلىنىپ شىنجاڭغا تاجاۋۇز قىلىپ كىرىدۇ. دەرھال 1 - دەرىجىلىك ئۇرۇش ھالىتىدە تەييارلىنىپ تۇرۇڭ!

— خوپ، دەرھال ئىجرا قىلىمەن، گېنېرال جانابلىرى!

— ھەرگىز سەل قارىماڭ، بۇ بىر چوڭ ئىش. سوۋېت ئىتتىپاقى ئايروپىلانلىرى ۋە موڭغۇلىيە ئارمىيىسى بىزگە تاجاۋۇز قىلدى. شىنجاڭ ۋەزىيىتى جىددىيلىشىۋاتىدۇ. شىنجاڭدىكى توپىلاڭ جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنىڭ شىئەندىكى ھەرىكىتى بىلەن باغلىنىشلىق. تەسەۋۋۇر قىلغۇسىز ئاقىۋەتلەر بولۇشى مۇمكىن. ياپونىيە رۇسلار بىلەن بىرلىشىپ بىزنى يوقاتماقچى. ۋېيىۋەنجاڭ روزۋېلىتقا بۇ ئىشنى چۈشەندۈرمەكتە. سىزنىڭ دۆلەت ئۈچۈن، پارتىيە ئۈچۈن خىزمەت كۆرسىتىدىغان ۋاقتىڭىز كەلدى. ۋېيىۋەنجاڭ سىزگە ئىشىنىدۇ. سىز بىزگە ئاكتىپ ماسلىشىپ دۈشمەندىن بىرلىكتە غالىب كېلىشىمىزگە ياردەم قىلالايسىز!

— چوقۇم، ۋېيىۋەنجاڭ ئۈچۈن چوقۇم كۈچ چىقىرىمەن!

— ۋاقتىنچە ئىچكى جەھەتتىكى ئىشلارنى مۇقىملاشتۇرۇڭ، ئادەم تۇتۇش، ۋەھىمە تارقىتىش ۋاقتىنچە يۈز بەرمىسۇن. خەلق بىزنى قوللىسۇن، دۈشمەنلەر ئىچكى كاۋاكلارغا كىرىۋالمىسۇن، ھوشيار بولۇڭ!

شېڭ شىسەي يەنە دەرھال لى يىڭچىنى چاقىرتتى:

— ئاخشامقى پىلان ئۆزگەرمەيدۇ. ھازىر مەركەزدىن تېلېفون كەلدى. ئالتايغا باندىتلارنى تازىلاشقا دەرھال ئاتلىنىمىز! پىلان 7 - ئايدىن كېيىن ئورۇنلىنىدۇ. بىلدىڭمۇ؟

— بىلدىم، دۇبەن جانابلىرى!

— پولكتىن يۇقىرى ھەربىي باشلىقلار دەرھال شەرقىي زالغا يىغىلسۇن!

— خوپ، دۇبەن جانابلىرى!

«ھەم باندىت تازىلايمەن، ھەم گومىنداڭنى تازىلايمەن، ھەم جۇ شاۋلياڭنىڭ بۇيرۇقىنى ئىجرا قىلىمەن، ھەم ئۇنىڭ بىر مىڭ بەش يۈزدەك ئادىمىنى تۈرمىگە سېلىپ يۈرىكىنى داغلايمەن. سوۋېت تاجاۋۇز قىلماقچى، بۇ بىر چوڭ تېما. خۇاڭ رۇجىنلار كوممۇنىست، يەنئەننىڭ، ستالىننىڭ قوش تامغىلىق جاسۇسلىرى. ئۇلار ئالتايدىكى باندىتلاردىن، تاشقى موڭغۇلىيە ئەسكەرلىرىدىنمۇ خەتەرلىك. باندىتلارغا قارشى تۇرىمەن دەپ ئىچكى جەھەتتە بوشاڭلىق قىلىشقا بولمايدۇ. جۇ شاۋلياڭ نېمىدى؟ ئۇ ‹ئىچكى جەھەتتە›، دەپ چوقۇم ‹چىڭ دۇڭبەي ئەنزىسى›نى كۆزدە تۇتۇۋاتىدۇ. ئىش ئۇنىڭ بىلەن ئاخىرلاشمايدۇ تېخى. جۇ سىلىڭ، ئۈچ - تۆت يۈز ئادەم تۇتتۇق. چىڭ دۇڭبەي ئەنزىسى بىرىنچى قەدەم. تۈرمىگە ناھايىتى شۈنچىلىكلا ئادەم كىردى. 2 - تۈرمىدە يىگىرمە ئادەم بىر ئۆيدە يېتىپ قىينالغان بولسا ئۇلارنى قىرىققا، يۈزگە يەتكۈزىمەن. ئۆرە تۇرسۇن، بىر - بىرىنىڭ ئۈستىدە ياتسۇن. تېخى چوڭ تازىلاش ئالدىمىزدا، جۇسىلىڭ! سىرتتىن كىرگەن تاجاۋۇزچىلارغا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى قارشى تۇرىدۇ. سىزنىڭ ھازىر شىنجاڭدا ئۈچ دىۋىزىيە ئەسكىرىڭىز بار، خىل قوراللىرىڭىز بار، ماڭا سىرتنىڭ تاجاۋۇزچىلىرى، ئىچكى باندىتلار خەتەرلىك ئەمەس. ئەڭ خەتەرلىكى گومىنداڭ — سىزنىڭ ئادەملىرىڭىز…»

ئۇ كۈلۈپ قويۇپ، چوڭ زالدىكى قېلىن گىلەم ئۈستىدە ئۇخلاش كىيىمى بىلەن ئاستا مېڭىپ شەرقتىكى دېرىزە پەردىسىنى قايرىدى، سۈبھى كۆتۈرۈلگەن، ھەممە ياقنى باھار پۇرىقى ئورىغان، باغدا خىزمەتچىلەر يۈگۈرۈشۈپ يۈرۈشەتتى، نېرىدا ئەسكەرلەر مەشىق قىلماقتا. ئۇ ئۆزىنىڭ ياتاق ئۆيىگە كىرىپ قىلىچىنى ئالدى. ئۇ كۈندە قىلىچ بىلەن باغدا بىر سائەت تەنتەربىيە ئوينايتتى، بۈگۈن زادىلا خۇشياقمىدى. ئۇنىڭ ئۆگە -

ئۆگىلىرى كىرىشىپ، گەجگىلىرى ئاغرىماقتا. قىرىق يەتتە ياش قېرىلىققا ياتامدۇ؟ ئۇ ئىككى يىلنىڭ ئالدىدا قىز - چوكانلارغا تولىمۇ ئامراق ئىدى، ھازىر نېمىشقا خىيالىغا قىزلار ئاز كىرىدۇ. بۈگۈن ئۈچ كۈن بولدى، خىيالىغىمۇ كىرمىدىغۇ بۇ نازىنىنلار؟ ئۇ ئاستا چاۋاك چالدى. مۈرەككەپ، كۆپ ئىشىكلىك چوڭ ئۆينىڭ بىر ھۇجرىسىدىن ئۈچ قىز چىقتى. ئۇلارنىڭ ئىككىسى ئۆز مىللىتىدىن، بىرى پىرىروتكا ئىدى. ئۇلار بىر - بىرىدىن چىرايلىق، خۇلقى مەست قىلىدۇ، بەدىنى تەنگە داۋا...

ئۇ يۇيۇنۇش ئۆيىنى شەرەت قىلىۋىدى، قىزلار دەرھال ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ ئىككىسى ئىككى قولتۇقىدىن يۆلەپ يۇيۇنۇش ئۆيىگە ئەكىردى. تاشقىرىقى ئۆيدە يۇمشاق كارىۋات بار ئىدى. قىزلار ئۇنى ئاندىن تۇغما قىلىپ كارىۋاتقا ئوڭدا ياتقۇزدى. بىرى باش تەرىپىدىن، يەنە بىرى ئاياغ تەرىپىدىن ئۇنى ئۇۋۇلاپ - سىيپاپ، نازۇك بارماقلىرى بىلەن نېرۋىلىرىنى غىدىقلاپ، روھىي، جىسمانىي ئويغىتىش ماھارىتىنى كۆرسىتىشكە باشلىدى. ئۇ راھەتلىنىپ كۆزلىرى يۇمۇلدى. لېكىن ئۇنىڭ جىنسىي ئويغىنىشى تولىمۇ ئاستا ئىدى. بىر قىزنىڭ قوللىرى ئۇنىڭ ئويغانمىغان ئەزاسىنى ئوينىغىلى تۇردى. يەنىلا سادا يوق. قىز ئۇنىڭ ئەزاسىنى ئاغزىغا سالدى - دە، تىلى بىلەن نېرۋىلىرىنى غىدىقلاشقا باشلىدى، قىزنىڭ ئاغزىدىكى يۇمشاق گۆش ئاخىر تىرىلىپ يىلاندەك ھەرىكەت قىلىشقا باشلىدى. قىز دەرھال ئاغزىدىكى نەرسىنى چىقاردى - دە، ئۇنىڭغا بىر پۇراقلىق سۇيۇقلۇقنى پۈركىدى. شېڭ شىسەي كۈلۈپ قويۇپ قىزلارغا چىقىپ كېتىشنى شەرەت قىلدى. ئۆيگە سۈتتەك ئاق، چاچلىرى قارا، تولىمۇ چىرايلىق بىر قىز ئىچ كىيىم بىلەنلا كىردى ۋە يالىڭاچلىنىپ دۇبەننىڭ يېنىغا قىيسايدى...

دۇبەن قىز بىلەن ئون مىنۇتتەك ھەپىلەشتى. لېكىن ئۇ قىزنىڭ نازۇ كەرەشمىلىرىدىن رازى بولغىنى بىلەن ئۆزىدىن

رازى بولمىدى. چۈنكى ئۇ ئۈچ يىلنىڭ ئالدىدىكى شېڭ دۇبەن ئەمەس ئىدى. ئۇ ئاخىر ھالسىزلىنىپ، بوشاپ، خۇددى جېنىدىن ئايرىلغاندەك بولۇپ كارىۋاتتا يېتىپ قالدى...

بىر سائەتتىن كېيىن قىزلار ئۇنى ئىسسىق سۇدا غۇچۇرلىتىپ يۇدى، كىيىندۈردى، ئاخىر ئۇ فرانسۇزچە تاماق جوزىسىغا كېلىپ ئەتىگەنلىك غىزاغا ئولتۇردى. ئۇنىڭ ئوڭ يېنىدا چيۇيۇفاڭ، سول يېنىدا ئامراق قىزى، ئۇدۇلىدا ئىنىسى شېڭ شىجى ۋە ئۇنىڭ ئايالى، يەنە باشقا باللار ئولتۇرۇشتى.

شېڭ شىسەي بۆدۆنە گۆشىگە ئامراق. ئۇ شورپىسى بىلەن بۆدۆنە گۆشى يېدى - دە، ئۆيىگە كىرىپ ھەربىيچە كىيىنىپ، پاگون، مېداللارنى تاقاپ، رىمۇنغا تاپانچىسىنى قىستۇرۇپ ھەربىيلەرگە دوكلات بېرىش ئۈچۈن يولغا چىقتى. ئۇ فرانسىيە ماشىنىسى بىلەن يېڭى سېلىنغان ئۆينىڭ ھويلىسىدىن چىققاندا، ئالدىدا موتسىكلىت، قارا ماشىنىدا لىق قوراللىق ئەسكەرلەر، ئاندىن كېيىن رەڭگى شېڭ شىسەينىڭ ماشىنىسىغا ئوخشاش ماشىنىلاردا مۇھاپىزەتچى - ساقچىلار، ئوتتۇرىدا شېڭ شىسەي، كەينىدە يەنە ئوخشاش ماشىنىلار قورشاپ يولغا چىقتى. ماشىنىلار زالنىڭ ئالدىدا توختىدى.

ئەتىسى «شىنجاڭ گېزىتى»دە «شىنجاڭ چېگراسى دەخلىسىز» دېگەن ماۋزۇلۇق باش ماقالە ۋە شېڭ دۇبەننىڭ ھەربىي باشلىقلارغا سۆزلىگەن سۆزى بېرىلدى. ئۇنىڭ تولىمۇ كاتتا رەسىمىنىڭ ئاستىغا: «چېگرا رايوننىڭ ئەڭ تۆھپىكار قوغدىغۇچىسى» دېگەن خەتلەر يېزىلدى.

بىر كۈن ئۆتۈپ ئۈرۈمچى شەھىرىدە ھەربىي پارات، ئۇلانبايدا مانېۋىر بولدى. ھاۋادا ئايروپىلانلار، كوچىلاردا لىق قوراللىق ئەسكەرلەر بىلەن تولغان ماشىنىلار، ئارچا شاخلىرى بېكىتىلگەن تانكا، ئاتلار سۆرىگەن زەمبىرەكلەر، پىيادە، ئاتلىق ئەسكەرلەر شوئار توۋلىشىپ جەنۇبىي دەرۋازىدىن نەنلياڭ،

خۇاڭچىڭلارغىچە بېرىپ شىڭ دۇبەننىڭ ھەربىي كۈچىنى خەلققە كۆرسەتتى . كەچتە ئۇ پولكتىن يۇقىرى ھەربىي باشلىقلارغا كاتتا زىياپەت بېرىپ ، تىزىملىككە چۈشكەن تۆت نەپەر دىۋىزىيە كوماندىرىغا بەش مىڭ دوللاردىن مۇكاپات بەردى ۋە ئۇلارنى ئۆزى قەدەھ سۇنۇپ تەبرىكلىدى . ئالتاي ئالدىنقى سېپىگە ئاتلانغان جەڭچىلەرنى ئەتىسى داغدۇغا بىلەن يولغا سېلىپ بولۇپ كەچتە خوتۇنى چيۇيۇفاڭ بىلەن بىللە چاڭچىلە كۆردى . ئۇ ئۆزىنى قەستەن خۇشال ، كۆتۈرەڭگۈ روھلۇق تۇتۇشقا تىرىشتى . لېكىن ئۇ نەگە بارمىسۇن ، بىر ۋەھىمە ئەرۋاھى ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولدى . نېمىلا قىلمىسۇن ، ئۇنىڭ ئەتراپىدا قورقۇنچلۇق سايىلەر بىللە يۈردى . ھاياتىدا راھەت - پاراغەت بىلەنلا ھەپىلەشكەن بۇ ئادەم غەم - ئەندىشىنىڭ تولىمۇ قورقۇنچلۇق ، ئازابلىق نەرسە ئىكەنلىكىنى تۇنجى قېتىم ھېس قىلىۋاتقاندەك ، ئاخشىمى يېڭى ياسالغان كاتتا ئۆيدە براندى ھارىقىدىن ئىچىشىپ ئولتۇرۇپ خوتۇنىغا :

— يۇفاڭ ، ياپونىيىدىكى ئۆيىمىز قالتىس ئىدى ، ئاددىي بولسىمۇ ! — دېدى . بۇ تۇيۇقسىز ئەسلىمىدىن خۇشال بولغان خوتۇنى كۈلۈپ :

— ئۇنتۇپ قالدىمىكىن دېسەم ئۇنتۇماپسىز - ھە ؟ — دېۋىدى ، شىڭ دۇبەن :

— ياشلىقىمنى تولا ئەسلەيدىغان بولۇپ قالدىم . قېرىلىقنىڭ بەلگىسىغۇ دەيمەن - ھە ؟ — دېدى .

— ياق ، قېرىلىق تېخى يىراقتا . جياڭ جيېشى چېغىدا ئۆزىنى قېرى دېمەيدۇ . چېرچىل ئاتمىش توققۇز ياشقا كىرگەنلىكىنى بۇلتۇرلا تەبرىكلەپ دۇنيادا كاتتا تەسىر قوزغىدى . ستالىنمۇ ھازىر ئاتمىش بەش ياشقا كىردى . روزۋېلىتمۇ ئاتمىش بىر ياشقا كىردى . مەشھۇر داھىيلاردىن بىرلا گىتلېر سىز بىلەن دېمەتلىك دېگۈدەك . روزۋېلىت ، گىتلېر ، شىڭ دۇبەن

بىر يىلى تەختكە چىققانىسلەر . ئۇلار قېرىمايدۇ ، سىز نېمىشقا قېرىلىقنى ئويلاپ قالدىڭىز ؟

— بەلكى غەم تولا بولغاچقا شۇنداق ئويلاپ قالغاندىمەن .

— سىزچە ، جياڭ جيېشى سىزگە يۈزسىزلىك قىلارمۇ ؟

— مەن ئۇنىڭغا يۈزسىزلىك قىلمەن يۇفاڭ ، شۇنداق قىلمىسام ئۇ مېنى ھەممىدىن قۇرۇق قويىدىغاندەك تۇرىدۇ .

— «چىڭ دۇڭبەي» ئەنزىسىنىڭ ئىككىنچى قەدىمىنى باساي دەمسىز ؟

— شۇنداق قىلماي ئامال يوق . بىر تازىلىمىسام گومىنداڭ مېنى ساق قويمىغۇدەك .

— مەن سىزدىن ئەنسىرەيمەن جىنيۇڭ !

— نېمىشقا ؟

— جياڭ جيېشى ھەربىي ھەرىكەت ئېلىپ بارارمىكىن دەيمىنا ؟

— ئاشلىق مۇلازىمەت باشقارمىسىغا بىر يىللىق ئوزۇق - تۈلۈك تەييارلاپ قويۇشقا بۇيرۇق بەردىم . سوۋېت كونسۇلخانىسىغا گومىنداڭغا قارشى قوراللىق ھەرىكەت قوللىنىمەن ، قوللاڭلار دەپ يېلىناي دەيمەن . ئۇ رەت قىلمىسىلا گومىنداڭنىڭ ئۈچ دىۋىزىيىسىگە كۈچۈم يېتىدۇ . رەت قىلسا ئىشىم چاتاق . ئۇنىڭ ئۈستىگە ، ئەڭ قابىلىيەتلىك قوماندانىم ليۇجىڭشىن يېقىندا تۈرمىگە كىرىدۇ . ئۇنى تۈرمىگە تاشلىمىسام ماڭا خەۋپلىك تۇيۇلۇۋاتىدۇ . مەن جىن شۇرېننىڭ ئورنىغا چۈشۈپ ، ئۇ ئۆز ۋاقتىدىكى شىڭ شىسەينىڭ ئورنىغا چىقىدىغاندەك تۇرىدۇ . ئۇ گومىنداڭغا ئېغىۋالدى . ھەربىي ھەرىكەت قوللانسام ئۇنىڭ ئورنىنى باسقۇدەك بىرى يوق .

— مال - دۇنيا ، ئالتۇن - كۈمۈش يېتەرلىك . كەتسەك بولماسمۇ ؟

— نېمە ؟ ئەمەلدىن ئايرىلىپ ياشامدىمەن ؟ ياق ، ئۇنىڭدىن

ئۆلگىنىم ياخشى. ئەمەلسىز ياشاشنىڭ ئۆزى ئىككى قېتىم ئۆلگەن بىلەن ئوخشاش!

سىرتتىن خەۋەرچى ئەسكەر كىردى:

— چيۇ سىلىڭ جانابلىرى كەلدى!

— دادامۇ، نېمە بولغاندۇر! — چيۇيۇفاڭ ۋال - ۋۇل ئالتۇن زىننەت بۇيۇملىرى ۋە زەر باسقان يېنىدا ئاچىمىقى بار كۆڭلىكىنى يالتىرلىتىپ ئورنىدىن تۇردى. شېڭ دۇبەنمۇ يەپەك ئۇيقۇ كىيىمى بىلەن ئورنىدىن تۇردى. ئاسما چىراغلار، تام چىراغلىرى بىراقلا يانغان، چەت ئەل گىلەملىرى، كرېسلولىرى بىلەن بېزەلگەن كاتتا ئۆيگە پاكار، يوغان قورساق، قىسقا بويۇن، چاشقان بۇرۇت چيۇسىلىڭ كىرىپ كەلدى.

— ئولتۇرايلى، ئولتۇرايلى، — دېدى ئۇ كرېسلوغا ئولتۇرۇۋېتىپ، — مەن غۇلجىدا ۋاقتىمدا غۇلجا ناھىيىسىدە ئابدۇمەر مىڭبېگى دېگەن بىرى بىلەن ياخشى ئۆتكەن. ئۇ نۇرغۇن سوۋغا بىلەن ئۇرۇمچىگە كەپتۇ. ئۇ شېڭ دۇبەنگە دەپ ئون يامبۇ ئەكەپتۇ. بىر كۆرۈشسەم دەيدۇ، بۇ مېنىڭ ئەلچىلىككە كېلىشىم.

ئۇنىڭ ۋۇجۇدى گۇمان، مەغرۇرلۇق ۋە ئۆزىنى كۆرسىتىش ھېسسى بىلەن تولغان. شۇڭا ئۇنىڭ ۋەھشىيلىكى شەكىللەنگەن. ئۇ قېيناتىسىغىمۇ ئۆز تەكەببۇرلۇقىنى يوشۇرالمىدى.

— نېمە ئىشى باركەن؟ — ئۇ قوپال سورىدى.

— مۇھىم بىر ئىشنى دوكلات قىلماقچى ئىكەن.

— كىمنىڭ ئۈستىدىن شىكايىتى باركەن؟

— جاڭ سىلىڭ دېگەن سامان قورساقنىڭ ئۈستىدىن.

— ھە، — شېڭ شىسەي قىزىقىپ سورىدى، — ئۇ پارا ئاپتۇمۇ؟

— ياق، ئابدۇمەرنىڭ دېيىشىچە، ھازىر غۇلجىنىڭ ھەممە مەسچىتلىرىدە «ئىسلام ھۆكۈمىتى قۇرۇش» ئۈستىدە تەشۋىقات

بولۇۋاتقۇدەك، نىلقا، قورغاس، تېكەس، غۇلجا ناھىيىلىرىدە قوراللىق باندىتلار پەيدا بوپتەك. غۇلجىنىڭ ھەممىلا ئادىمى شۇنداقمىش. بايلار مىڭلاپ - مىڭلاپ ئات، قوي، ئالتۇن تەقدىم قىلىشۋاتقۇدەك، تېخى ئورۇسلارنىڭ ياردىمىدە ئۇ يەر - بۇ يەردە ھەربىي مەشىق ئېلىپ بېرىۋاتقۇدەك. شۇنچە ئەھۋال تۇرسىمۇ، جاڭ سىلىڭ ئۇ يەردىكى بايلار، دىندارلارغا «بىز سىلەرگە ئىشىنىمىز» دەپ، ئۇلار بىلەن ئاپاق - چاپاق بولۇپ يۈرگۈدەك!

— خىخ؟ ليۇ بىڭدېنىڭ دوكلاتى بۇنىڭ ئەكسىچە. بۇ ئۇيغۇر دېگەنگە ئىشەنمەيمەن. ئۇلار بىرنېمىگە ئېرىشىش ئۈچۈن بىر - بىرىنى، ھەتتا مىللىتىنىمۇ ساتىدۇ، ئۇنىڭدىن زادى ساڭا نېمە لازىم، دەپ ئۇدۇللا سورىمىدىڭىزمۇ؟

— ئوچۇق دېمىگىنى بىلەن ئىلى ۋىلايىتىنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيلىقىنى تەمە قىلىدىغان ئوخشايدۇ.

— ھېلىقى تاتار قىزنى ئىنىم شياۋچيۇغا تەقدىم قىلغان مىڭبېگى بولمىسۇن يەنە؟ — چيۇ يۈفاڭ سورىدى.

— شۇ، نەق شۇ، مەن ئىلىدا ۋاقتىمدا ئۇنى مىڭبېگىلىككە تۇرداخۇنباي تونۇشتۇرغان. كېيىن مۇئاۋىن ھاكىم بوپتۇ!

شېڭ شىسەي قاپىقىنى تۈرۈپ ئورنىدىن تۇردى ۋە تېلېفوننى ئېلىپ تۇتقۇچىنى بۇرىدى:

— ليۇ بىڭدېما؟ ئىلى توغرىسىدا قىلغان دوكلاتىڭ ئىشەنچلىكما؟ بىرى باشقا گەپلەرنى قىلىپ بۇ يەرگە كەپتۇغۇ؟ جاڭ سىلىڭنىڭ ئىشى باشقا گەپ. باندىتلارنىڭ قوتراۋاتقىنى راستما؟ نىلقىدىكى ئەكبەر، غېنىلار ئوغرىلىق قىلىپ يۈرگەن بولسا بۇ باشقا گەپ. گومىنداڭ ھە دېسىلا مۇقىملىق، ئادىللىق دېگەن نەرسىلەرنى سۆزلەپ بىخۇدلۇق ئىدىيىسىنى كۈچەيتىۋەتتى. غۇلجىدا مەسىلە چىقسا جاڭ مەسئۇل، گومىنداڭ مەسئۇل بولىدۇ. شۇلار ئۆزى تازىلايدۇ، چوقۇم شۇنداق قىلغۇزىمەن.

چېگرىدىن ئورۇسلار بېسىپ كىرمىسىلا بولدى. ئەڭ چوڭ خەۋپ ئورۇسلار. رازۋېدكىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى شۇ. قاچقانلار قېچىۋەرسۇن، ئەمما كىرگەنلەرگە قاتتىق ئاگاھ بول، ھەتتا چىۋىن كىرسىمۇ قاتتىق تەكشۈر، ھەرگىز بىخەستەلىك قىلما!

ئۇ تېلېفوننى جاققىدە قويۇپ قېيناتىسىغا ئېيتتى:

— خاتىرجەم بولسىلا، غۇلجا تىنچ، چاتاق چىقسا گومىنداڭ مەسئۇل. جاڭ سىلىڭ دېگەن خۇاڭ رۇجىننىڭ ئادىمى، لىيۇ جىڭشىن بىلەنمۇ يېقىن، غۇلجىدا خەتەر بار دېيىلسە، خەتەرنەق شۇ جاڭ سىلىڭ. كۇرەدىكى قىسىملارنىڭ كوماندىرى يۈ جىيۇەن، سۈيدۇڭدىن لو خۇڭسۇن، غۇلجىدىكى بىرنەچچىسى سوۋېتچى ئۇنسۇرلار، مانا شۇلار خەتەرلىك!

— سىز مېنى غۇلجىدىن يۆتكىۋەتمىگەن بولسىڭىز، بۇ چاغقىچە ھەي!...

— چاندۇردىڭىز، دادا، ئەپيۇن سودىسى، ئالتۇن سودىسى، پارىخورلۇقنى ئەدىتىۋەتتىڭىز. سوۋېت تەرەپ، بولۇپمۇ جۇڭگو كوممۇنىستلىرى سىزنى مىسال قىلىپ مېنىڭ ھاكىمىيىتىمگە بېسىم ئىشلەتتى، ئامال بولمىدى. سىز قىلغاننى باشقا بىرى قىلغان بولسا ئىككى قېتىم ئۆلۈمگە بۇيرۇلاتتى. مەن ماڭا قىلغان ياخشىلىقىڭىزنى ئاقلاش ئۈچۈن سىزنى ئاشكارا قوغدىدىم. ھېچقانداق بېسىم، چۇقانلارغا پەرۋا قىلمىدىم. سىز ئۆز ۋاقتىدا مېنى ئەتىۋارلاپ جاڭ زولىن گېنېرالغا تونۇشتۇرمىغان بولسىڭىز، مەن ياپونىيىگە بېرىپ ئوقۇيالايتتىممۇ؟ يۇفاڭ ئىككىمىزنى ياپونىيىگە ئەۋەتىپ ئوقۇتتىڭىز. سىزنىڭ يۇفاڭنى ماڭا لايىق بىلىپ بىزنى بىر ئۆيلۈك قىلىپ قويغىنىڭىز مېنىڭ ھاياتىمدىكى ئەڭ چوڭ بەخت، ئەڭ چوڭ بۇرۇلۇش. مېنىڭ بەختىم - تەلىيىم ئۆيۈمدىن باشلاندى. بەخت - ئامەت زورىيىپ، بىز چيۇ، شېڭ ئائىلىلىرى شىنجاڭدەك مۇشۇنداق چوڭ زېمىننىڭ خوجىسى — پادىشاھىغا ئايلاندۇق!

— ھا - ھا - ھا... يۇفاڭ قۇيە، براندىدىن يەنە بىرنى قۇي، سىلەر بىلەن بىللە ئولتۇرمىغىلى ئۇزۇن بوپتىكەن، — بىردەمدىلا ئۇستەل قىممەتلىك يەرلىك زاكوسكىلار — توخۇنىڭ تىلى، ئېيىق تاپىنى، بۇغىنىڭ قېنى ۋە دېڭىز مەھسۇلاتلىرىدىن راك، بېلىق تۇخۇمى، خەيسىڭ ۋە بەدەن قۇۋۋەتلەندۈرىدىغان باشقا يېمەكلىكلەر بىلەن تولدى. چيۇيۇشيۇڭ، شېڭ شىجى قاتارلىق بۇ ئائىلىنىڭ «شاھزادىلىرى»، «مەلىكىلىرى» بىر تېلېفون بىلەن يېتىپ كېلىشتى.

قول، بويۇن، باش كىيىملىرى يالت - يۇلت ئالتۇن، گەپلىرىمۇ ئالتۇن - كۈمۈش ئۇستىدىلا بولىدىغان بۇ «شىنجاڭ خان جەمەتى» خېلىدىن بېرى جەم بولۇشمىغان. مانا بۈگۈن تويۇقسىزلا جەم بولۇشۇپ، شېڭ دۇبەن، چيۇسىلىڭ، چيۇيۈەنجاڭلارنىڭ سالامەتلىكى، ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈشى ئۈچۈن قەدەھلەر كۆتۈرۈشتى:

— مەيلى ئون مىڭ، مەيلى يۈز مىڭ، مەيلى توغرا، مەيلى خاتا ئۆلتۈرەي، قانچە ئادەم ئۆلتۈرسەممۇ جياڭ جېيشى غىڭ قىلالمايدۇ، ئۇ چۈشىنىدۇ. مەن قاتىللىق قىلسام شىنجاڭنى تۇتۇپ تۇرۇش، شىنجاڭنى مەڭگۈ جۇڭگو تۇپرىقىدىن ئايرىۋەتمەسلىك ئۈچۈن قىلىمەن. مۇشۇ چوڭ ئىشنى قىلالىغىنىم ئۈچۈن جياڭ جېيشى مېنى ھەرقانداق ۋاقىتتا، ھەرقانداق گۇناھدىن كەچۈرۈم قىلىپ «مىللىي قەھرىمان» دېيەلەيدۇ!

شېڭ شىسەي مەست بولۇپ قالدى. ئۇ بۇنداق چاغدا مەدھىيىگە تولىمۇ ئامراق بولۇپ كېتەتتى.

— جاڭ چيەن، بەنچاۋلار قانچىلىك بىر نېمىدى، شىنجاڭنى جۇڭگوغا ھەقىقىي باغلىغان ئادەم ئاكام شېڭ دۇبەن، شېڭ دۇبەن ياشىسۇن! — دېدى شېڭ دۇبەننىڭ قېيىنىسى چيۇيۇشيۇڭ.

— مەن شېڭ شىجى، ئاكام شېڭ دۇبەن ئۈچۈنلا ياشاي-

مەن . مېنىڭ بەختىم ئاكام !

ماختاش ، مەدھىيە ، ساداقەت بايان قىلىشلار ئەۋجىگە چىقتى . قېرى چېۋزۇۋڭجۇن :

— شىنجاڭ بىزنىڭ ئۆز ئۆيىمىز . شەخسىي بايلىقىمىز ، مەن بىرىنچى بولۇپ قولۇمنى گەنسۇغا سوزدۇم . لەنجۇ شەھىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن ، خۋاڭخې دەرياسىغا يېقىنلا يەردىن بىر كاتتا قورۇ - جاي سېتىۋالدىم . ھا - ھا - ھا… گەنسۇدىن شەنشىگە ، ئاندىن تاشپاقچىلاپ مېڭىپ بېيجىڭ ، شاڭخەي ، پۇتۇن جۇڭگونى ئۆز ئائىلىمىز ، شەخسىي بايلىقىمىز قىلىش ئۈچۈن كۆتۈرىمەن ھا - ھا - ھا…ھى - ھى - ھى…

— دادام كۆڭلۈمدىكى گەپنى ئېيتتى . ياشىسۇن چېۋسىلىڭ !

بۇ شېڭ شىسەينىڭ ئاخىرقى گېپى بولدى . ئۇ فرانسىيىدە ياسالغان خۇرۇم كرېسلودا ئۇخلاپ قالدى…

ئۇ چۆچۈپ ئويغاندى . ئۇنىڭ يېنىدا چېۋيۇفاڭ يالىڭاچ ياتاتتى . ئۇ خوتۇنىنىڭ ھېلىقى ئالتۇن سودىسى قىلىدىغان فېڭ فامىلىلىك بىلەن چاتىقى بارلىقىدىن گۇمان قىلاتتى . لېكىن ئۇ ئۆزى ھازىرغىچە نەچچە ئايال بىلەن كۆڭۈل ئاچتى ؟ نەنجىڭ ، شاڭخەيلەردىكى ھېلىقى قىزلار ، موسكۋادىن تەقدىم قىلىنغان مالىكوۋا ، ھەر كۈنى ئورۇن ئالماشتۇرۇپ تۇرىدىغان ئىسمى نامەلۇم ، چىرايلىرىمۇ يادىدا قالمىغان چىرايلىق قىزلارنىڭ سانى يوق… لېكىن ئۇ سۇڭ مېيلىڭنىڭ قولىنىلا سۆيۈپ قالدى . چۇڭچىڭدا سۇڭ مېيلىڭ ئۇنىڭغا تۇزۇككىنە چىراي ئاچمىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن مۇنۇ يېنىدا ياتقان خوتۇنى شۇنچە سەت كۆرۈنەمدىكىنتاڭ . پاھ ، مۇنۇ خوتۇن ئۆرە يۈرگەندە خېلى چىرايلىق ئىدى ، ھازىر نېمانچە سەت ؟ كۆزلىرى كۆكەرگەن ، ئەتراپى قورۇق ، بۇرنى شېڭ دۈبەنىڭكىدەك پاناق ، ئاغزى مايماقراقمۇ نېمە ؟… بۇنداق خوتۇننى قانداقمۇ باغرىغا باسقىلى ، سۆيگىلى

بولسۇن . تۈنۈگۈنلا بىر قىز بىلەن تەستە ھەپىلىشىۋىدىم ، ھازىر يەنە ئىشتىھا - ھەۋەس بارغۇ - ھە ؟ بۇ براندى ، قۇۋۋەتلىك يېمەكلىكلەر تېزلا ئۆز كۈچىنى كۆرسەتتىغۇ ؟ چېۋ يۇفاڭنى خۇش قىلايمۇ ، ياق ، ھېلىقى «مەرۋايىت ئۆيدىكى مەخپىي رېتسېپ» دېگەن كىتابتا قىرىقتىن ئاشقان خوتۇن بىلەن بىر قېتىم بىللە بولساڭ ، ئون سەككىز - ئون توققۇز ياشلىق قىز بىلەن ئون قېتىم بىللە بولغاندەك ئېنېرگىيىدىن ئايرىلىسەن . قېرى خوتۇن بىر خىل زەھەر ، دەپ يېزىلغان . ھەرگىز قىرىق يەتتە يېشىمدا زەھەرگە ئۆزۈمنى ئۇرمايمەن…

ئۇ ئىككى كىشىلىك لۆم - لۆم كارىۋاتتىن ئاستا چۈشتى . پۇتىنىڭ ئۈچىدا دەسسەپ نېرىقى ئۆيگە چىقتى . چېۋ يۇفاڭنىڭ ئون يەتتە ياشلىق كۈتكۈچىسى كرېسلودا قىڭغىيىپ ئۇخلاپ ياتاتتى . شېڭ شىسەي چىراغنى ئۆچۈردى . قىزنى مۇجۇپ تۇتتى . قىز چۆچۈپ ۋارقىرىماقچى بولۇۋىدى ، شېڭ شىسەي :

— ۋارقىرىما ، مەن تۇتۇق داداڭ ! — دېدى . قىز جىم بولدى . قىز ئۇنىڭ دۈمبىلىرىنى سىلاشقا باشلىۋىدى ، شېڭ شىسەي :

— تېز يېشىن ! — دېدى ۋە كىچىككىنە نازۇك قىزنىڭ نازۇك پۇتلىرىنى قارىشتۇردى…

ئەتىگەنلىكى چېۋ يۇفاڭ ئورنىدىن تۇرۇپ شېڭ دۈبەننىڭ يوقلۇقىنى بىلىپ دېرىزىدىن قارىدى ، شېڭ شىسەي يېڭى بىنانىڭ ئورمانلىق ، گۈللۈك بېغىدا قىلىچىنى ئوينىتىپ ، چاققان - چاققان سەكرەپ قورال مەشىقى قىلماقتا ئىدى .

— …ياق ، ئۇنىڭ كۆڭلى يوق ! … — دېدى چېۋ يۇفاڭ ئېغىر خۇرسىنىپ ، — شۇنچە دورا ، ھاراقلارمۇ تەسىر قىلمىدىمۇ ، يەتمىش ياشلىق بوۋاي بولسىمۇ تىنچ ياتمىغان بولار ئىدى…

ئەتىگەنلىكى شېڭ شىسەي دۈبەن مەھكىمىسىدە بىرىنچى

بولۇپ ئاڭلىغان يېڭى خەۋەر: سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ باش ئەلچىـ
سى ۋانيۇشكىننىڭ جياڭ جيېشىنىڭ چىشىغا تېگىپ، سوۋېت
ئىتتىپاقىنىڭ جياڭ جيېشىنى مەنستىمەيدىغان پوزىتسىيىسى
ئىپادىلەنگەن دۆلەت خېتىنى جياڭ جيېشىغا تاپشۇرغانلىقى بولـ
دى. ستالىن غالىب، ئۇ جياڭ جيېشىنى نېمىشقا كۆزگە ئىلاتـ
تى، ستالىن غالىب، ئۇ هازىر ئالتە يېرىم مىليون ئەسكىرى
بىلەن گىتلېرنىڭ بەش مىليون ئەسكىرىنى قوغلاپ ياۋروپانىڭ
غەربىگە سىلجىماقتا. ژۇكوف پولشاغا كىردى، ئاز كۈندە گېرـ
مانىيىگە كىرىدۇ، ئۇ بېرلىنغا ئۇرغاق ـ بولقا گېربى بار
بايرىقىنى قادايدۇ. دۇنيا: «ياشىسۇن ستالىن!» دەپ شوئار
توۋلايدۇ. دۇنيا ئۈچۈن خۇشاللىق بولغان بۇ ئىش شېڭ دۇبەن
ئۈچۈن بىر دەهشەت. ستالىن قولىنى بىرلا شىلتىسا «ك گ
ب» نىڭ ئادەملىرى شېڭ شىسەينى بىر دەمدىلا جايلايدۇ. ستالىنـ
غا ياخشى كۆرۈنۈشنىڭ يولى نېمە؟ ئەلۋەتتە جياڭ جيېشىغا
زەربە بېرىش. «چىڭ دۇڭبەي ئەنزىسى» نىڭ ئىككىنچى قەدىمىـ
نى تېزلىتىش. خۇاڭ رۇجىن باشلىق بىر مىڭ بەش يۈز ئادەمـ
نى قولغا ئېلىپ هەم گومىنداڭنى ئالداپ، «بۇلار بولشېۋىكـ
لار، سوۋېت بىلەن، جۇڭگو كومپارتىيىسى بىلەن بىرلىشىپ،
شىڭنى ئاغدۇرۇپ شىنجاڭنى سوۋېتقا بەرمەكچى» دېيىش. يەنە
بىر جەهەتتىن، ئىنتايىن يوشۇرۇن يول بىلەن سوۋېت ئىتتىپاـ
قىغا ئۆزىنىڭ هازىرمۇ ستالىنغا سادىق ئىكەنلىكىنى، ستالىنـ
نىڭ مەقسىتىگە ماسلىشىش ئۈچۈن گومىنداڭغا زەربە بېرىۋاتـ
قانلىقىنى بىلدۈرۈش كېرەك. بىر ئىش بىلەن ئىككى بۆرۈتلۈقـ
نى رازى قىلىش كېرەك. شېڭ شىسەي مانا مۇشۇ خىل ئىشقا
ماهىر. تاشقى موڭغۇلىيە بىلەن گومىنداڭ تازا قاتتىق سوقۇشـ
سىدى، گومىنداڭ مەغلۇپ بولسىدى، بۇ ئىش شېڭ شىسەيگە
پايدىلىق ئىدى. سوۋېت چوقۇم شېڭ شىسەينى ئۆزىگە تارتاتتى.
گومىنداڭ شېڭ شىسەيگە ئاكتىپ ماسلىشىشنى ئىلتىماس قىلـ

دى، سوۋېت كونسۇلخانىسىدىن هېچ سادا يوققۇ؟ سوۋېت چوقۇم
شېڭ شىسەينى ئۆزىگە تارتىدۇ. چۈنكى ئۇ گومىنداڭنىڭ يۇردـ
كىگە قادالغان تىغ. ئۆز ۋاقتىدا بولشېۋىكلار پارتىيىسىگە ئەزا
بولۇپ 3 ـ ئىنتېرناتسىئونالنىڭ هىمايىسىگە ئېرىشەلىگەن شېڭ
شىسەي هازىر گومىنداڭ شىنجاڭ پىرقىسىنىڭ باشلىقى بولالىـ
دى. هاياتىدا ئىككى پارتىيىگە ئەزا بولالىغان شېڭ دۇبەن ئەمدى
ئۆز هاكىمىيىتىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن يەنە بولشېۋىك بولۇشـ
قا تەييار، هەتتا زۆرۈر بولسا ماۋ زېدۇڭنىڭ پارتىيىسىگىمۇ
ئىلتىماس يېزىۋېرىدۇ.

ئامېرىكىنىڭ ئۇرۇمچىدىكى باش كونسۇلى غۇلجا شەهىرىگە
بېرىپ شۆبە كونسۇلخانا قۇرۇپتەك، خۇاڭ رۇجىن بۇنىڭدىن
بەكمۇ خۇشال بولۇپ، بۇ روزۋېلت زۇڭتۇڭنىڭ گومىنداڭ
پارتىيىسىنى ئەمەلىي يۆلەشكە ئۆتكەنلىكىنىڭ بىرىنچى قەدىمى،
دەپتەك. گومىنداڭ شىنجاڭدا هۆكۈمران ئورۇنغا چىقالمايدۇ،
شېڭ شىسەي ئۇنىڭغا يول قويمايدۇ، ئامال بولمىغاندا، ئارمىيـ
سىگە شەخسەن ئۆزى قوماندانلىق قىلىپ بولسىمۇ، پۈتۈن شىنـ
جاڭ باندىتلىرىنى ئەتراپىغا توپلاپ گومىنداڭنى قوغلاپ چىقىرـ
دۇ. گومىنداڭ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ئون يىلنىڭ ئالدىدـ
كىدەك باندىتلارنى خېمىردىن قىل سۇغۇرغاندەك بىرمۇ بىر
ئېلىپ تاشلىيالايدۇ. «ئۇلار خائىن، تۈركىيە، ئەنگلىيىگە باغـ
لانغان، مەقسىتى مۇستەقىل شەرقىي تۈركىستان قۇرۇپ جۇڭـ
گودىن بۆلۈنۈپ چىقىپ كەتمەكچى» دېسەملا سوۋېتمۇ، يەنئەن
كوممۇنىستلىرىمۇ، هەتتا جياڭ جيېشىنىڭ ئۆزىمۇ مېنى سىياـ
سىي، هەربىي جەهەتلەردە قوللايدۇ. ئۆزلىرىنىڭ پېچىقىدا ئۆزـ
لىرىنى، بىرىنىڭ پېچىقىدا يەنە بىرىنى سويۇش، مانا بۇ ماهىر
سىياسەتچىنىڭ قولىدىنلا كېلىدىغان ئىش. سىياسەت دېگەن مانا
مۇشۇنداق ئاددىي نەرسە، قولۇڭدىكى قورالىڭنى ئالماشتۇرۇشقا
ماهىر بولۇشۇڭ كېرەك. خۇددى خوتۇنۇڭغا تۇيدۇرماي ئاشنا

ئالماشتۇرغاندەك...

ئۇنىڭ ئىشخانىسى خىيال، پىلان مەيدانى ۋە ماھارەت يېتىلدۇرىدىغان بۆشۈك. مانا ئەتىگەندىلا ئۇنىڭغا ئون نەچچە خىل يېڭى خەۋەر دوكلات قىلىندى، يىگىرمە نەچچە تېلېگرامما تاپشۇرۇلدى. ئۇنىڭ تۇنۇگۈنكى گاڭگىراپ قالغان كاللىسىدا يېڭى پىكىر، پىلان ۋە تەدبىرلەر پەيدا بولدى.

ئۇ دەرھال تېلېفون بىلەن دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ ئالىي دەرىجىلىك مەسلىھەتچىسى ۋاڭ خۇڭساۋنى يېنىغا چاقىردى.

ۋاڭ خۇڭساۋ ئېگىز، كۆزلىرى يوغان، كەم سۆز ئادەم دەرھال ئىشىكتە پەيدا بولدى.

— لاۋۋاڭ، كېلىڭ، مۇنۇ خېتىمنى دەرھال رۇسچىغا تەرجىمە قىلدۇرۇڭ. ئاڭلاپ بېقىڭ، بوپتۇمۇ؟

ۋاڭ خۇڭساۋ دۇبەننىڭ يېنىدىكى كرېسلوغا ئولتۇرۇپ ئىتائەتمەنلىك يېغىپ تۇرغان كۆزلىرىنى باشلىقىغا تىكتى. شېڭ شىسەي خەتنى ئوقۇدى:

«ھۆرمەتلىك كونسۇل جانابلىرى، مەن شىنجاڭ دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى شېڭ شىسەي نۇرغۇن ئويلىنىشلار ۋە ئەمەلىي سىلىشتۇرۇشلاردىن كېيىن، ستالىنغا، سوۋېت ئىتتىپاقىغا قىلغان ۋاپاسىزلىقىمدىن قاتتىق ئۆكۈنۈپ، سەممىيەتسىزلىكىمنىڭ ئېغىر ئازابلىرى بىلەن قاتتىق قىينىلىپ، ئاخىر مەردلىك بىلەن خاتالىقلىرىمنى تونۇپ، ئۇلۇغ ماركسىزم - لېنىنىزم ھەقىقىتى ئالدىدا تىز پۈكۈش قارارىغا كەلدىم. ياۋروپا ئاسمىنىدا تۇيۇقسىز پەيدا بولغان ئازدۇرغۇچى قارا بۇلۇت بىر مەھەل كۆزۈمنى ئېتىۋېلىپ، مېنى ئۇلۇغ غايىدىن مەھرۇم قىلدى. ھەرقانداق بىر ئۇلۇغ ئادەمنىڭمۇ بىخۇدلۇقى ۋە خاتالىقى بولىدۇ. مەسىلەن، تەڭدىشى يوق دانا ستالىن جانابلىرىمۇ گىتلېرنىڭ شەرتنامىگە قويغان ئىمزاسىغا ئىشىنىپ قېلىپ ئازراق بىخۇدلۇق سەۋەنلىكى ئۆتكۈزگىنىگە ئوخشاش. مەن ئۇچ

مەسىلىكنى بۈيۈك بىلىپ ئۇنى ماركسىزم - لېنىنىزمنىڭ ئورنىغا قويۇۋالدىم. مېنىڭ ھەقىقەت ئىزدەش يولىدىكى بۇ سەۋەنلىكىم ۋە خاتالىقلىرىم سىزلەرگە خېلى چوڭ زىيانلارنى سالدى. بۇ زىيانلارنى بۇنىڭدىن كېيىنكى تۆھپىلىرىم بىلەن تولدۇرۇشقا قەسەم قىلىمەن. مەن شىنجاڭدىن گومىنداڭنى قوغلاپ چىقارماقچى، يېقىندا كەسكىن تەدبىر قوللىنىمەن. شىنجاڭنىڭ مەڭگۈلۈك تەقدىرىنى ئۇلۇغ ئاتىمىز ستالىنغا، سوۋېت ھۆكۈمىتىگە تاپشۇرماقچىمەن. جۇڭگودا مۇنداق بىر داڭلىق سۆز بار: خاتالىق ئۆتكۈزۈش ئەيىب ئەمەس، ئارقىغا قارىتىپ نەيزە ئۇرۇش قىممەتلىك. مەن نەيزىنى ئارقىغا قاراتتىم. مۇشۇ يىلنىڭ ئاخىرىغىچە شىنجاڭ گومىنداڭدىن پاكىز تازىلىنىپ، ستالىن ۋە سوۋېت ھۆكۈمىتىگە مەڭگۈلۈككە تاپشۇرۇلىدۇ. مەن بۇ گەپنى قەسەم مەنىسىدە دېدىم. بۇ مېنىڭ قەسىمىم. مەن سىياسىي، ھەربىي جەھەتتە قوللاشقا موھتاجمەن. سىلەرنىڭ سەمىمىي ئۈمىدىمنى ئويلىنىپ كۆرۈپ تېزرەك جاۋاب بېرىشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن.

ستالىنغا مەڭگۈ سادىق، سابىق بولشېۋىك شېڭ شىسەي...»

— قانداقراق؟

— ناھايىتى ياخشى، دىپلوماتىك پۇرىقى تولىمۇ قويۇق، بىر يېرىگە...

— ھە ئېيتىڭ، نەرى؟ سىز دېگەن زامانىمىزدىكى جۇگې لياڭ، ئوتتۇز ئالتە تەدبىر، كۇڭزى - مېڭزى تەلىماتى، ياۋروپا دىپلوماتىيىسى، تارىخ ۋە دەۋر بىلىملىرىدە يېتىلگەن ئادەمسىز، تارتىنماي دەۋېرىڭ!

— مەسىلەن، ستالىننىڭ خاتالىقىغا تىل تەگكۈزمەستىن لېنىنغا تەگكۈزۈپ، شۇنداق ئۇلۇغ پرولېتارىيات ئۇستازى لېنىنمۇ تروتسكىغا بىخۇدلۇق قىلىش خاتالىقىدىن خالىي بولالمىغىنىدەك... دەپ ئۆزگەرتسەك...

— جايىدا، جايىدا… — دېدى شىڭ شىسەي ئورۇندۇ-
قىدىن چاچراپ تۇرۇپ، — ناھايىتى ياخشى. ئەمىسە لاۋۋاڭ،
بۇ ئىشنى سىزگە تاپشۇردۇم. تۈزىتىپ تەرجىمە قىلدۇرۇپ،
ئۆز قولىڭىز بىلەن سوۋېت كونسۇلىغا تاپشۇرۇپ بېرىڭ.
ۋاڭ خۇڭشاۋ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ئۇ لى يىڭچىغا
تېلېفون بىلەن بۇيرۇق بەردى:
— ئىككىنچى قەدەمنى مۇشۇ يېقىندا باشلايمىز، جياڭ
جيېشىغا تېلېگرامما بەر، بىز ئالتايدىكى باندىتلارغا ئەجەللىك
زەربە بېرىشنى باشلىۋەتتۇق!
ئۇ ئۆز دانالىقىدىن تولىمۇ رازى. لېكىن ۋەھىمىدىن خا-
لىي ئەمەس ئىدى. «ناۋادا ستالىن تەلىپىمنى رەت قىلسا، جياڭ
جيېشى مېنىڭ خۇاڭ رۇجىن، لىن جيۇڭلار كوممۇنىست
دېگىنىمگە ئىشەنمىسچۇ؟ ستالىنمۇ، جياڭ جيېشىمۇ ماڭا دۈش-
مەنلىك بىلەن قارىسچۇ؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە گومىنداڭ ھە دەپ
شىنجاڭغا ئەسكەر يۆتكەۋاتىدۇ، ئۇنىڭ ئەسكىرىي كۈچىگە تەڭ
كېلەلمىسەم، يەرلىك باندىتلارمۇ ماڭا ئەگەشمىسچۇ؟ ئۇلارنى
ھازىر سوۋېت قوراللاندۇرۇۋاتىدۇ، بۇ ئۈچ كۈچ مېنى قىسماققا
ئالسىچۇ؟…» ئۇنىڭ بەدىنى كۆيۈشكىلى تۇردى. ئۇ چاۋاك
چالدى، قېرى خىزمەتچىسى كىردى. ئۇ يان ئۆيگە كىرىپ
كرېسلوغا قىيسايدى، غاڭزىسىنى ئاغزىغا سېلىشقا ئالدىراپ
قوللىرى غالىلداپ تىترىدى، خىزمەتچى تۇرۇپكىنىڭ ئۈچىنى
ئۇنىڭ ئاغزىغا چىشلىتىپ قويدى. ئۇ كۆكۈچ، يۇمشاق، مەززى-
لىك ئىسنى پورۇقلىتىپ ئىچىگە تارتتى. ئۇ: «پاھ، ستالىن،
گىتلېر، روزۋېلت، چېرچىل ھەتتا ماۋزېدۇڭ، جياڭ جيېشى-
لارمۇ ماڭا ئوخشاش ئادەم. ئۇلارنىڭ ئىشلىرىمۇ مۇشۇنچىلىك
مۇشكۈلمىدۇ. ئۇلۇغلارمۇ مەغلۇپ بولىدۇ. چىڭگىزخان، ناپو-
لېئونلەك ئۇلۇغ غالىبلارمۇ مەغلۇپ بولغان… غەلىبە ئەپيۇن-
دەك ۋاقىتلىق ئارام، مەغلۇبىيەت مەڭگۈلۈكمىدۇ…ياق، خوتۇ-

نۇم توغرا ئېيتىدۇ. مەن قېرى ئەمەسمەن، مەن مەغلۇپ بولماي-
مەن. نېمىشقا يامان تەرەپنى ئويلايمەن. كىم شۇ، غەلىبە
قازانغاندا مەغلۇبىيەتنى ئويلا دېگەن سەپسەتىنى چىقارغان. مەن
يېڭىمەن، گومىنداڭنى قوغلاپ چىقىرىمەن. ستالىننى، جياڭ
جيېشىنى چوقۇم ئالدىيالايمەن. مەن دېگەن شىڭ شىسەي…»
ئۇ خورەك تارتىپ ئۇخلاپ قالدى. ئەمما بىر مىنۇتتىن
كېيىن چۆچۈپ ئويغاندى.
— ياق، ياق! — دېدى ئۇ تاپانچىسىنى غىلاپتىن
چىقىرىپ، — بۇ مۇمكىن ئەمەس!…نېمىشقا ستالىن بۇر-
كۈت، جياڭ جيېشى قاغا، مەن پاشا بولغۇدەكمەن. ياق، مەن
پاشا ئەمەس، مەن بۈركۈت!…

33

— ياق ئۇكام، چىدىغۇچىلىكىم قالمىدى، بۇ ئادەمنىڭ
كۆرىدىغان كۈنى ئەمەس، ياتساڭ شىنادەك مىدىرلىيالمايسەن،
قىلىۋاتقىنىڭ ئېشەكنىڭ ئىشى، يەۋاتقىنىڭ ئىتنىڭ ئېشى،
ھاجەتخانا تالىشىپ مۇشتلىشىۋاتقان، پىت - سىركە، پاسكىنا
يەر، سېسىق ھاۋا، تىل - ئاھانەت، تاياق، باغلاق…پاھ،
بۇنداق ماكاننىڭ بارلىقىنى ئويلىمىغان، ئاڭلىمىغانمەن. كەڭ
ھويلا، بۈككىدە باغ، ياپېيشىل ئېتىز، سىلىق يورغا، كۆڭۈل-
لۈك مەشرەپ، ئوغلاق، خوتۇن ئويناش…ئۇ كۈنلەر چۈشۈم-
مۇ، مۇنۇ كۈنلەر چۈشۈممۇ؟ نېمە قىلغىنىمغا ۋەيلۇندا كۆيە-
مەن؟ ئۇكام ئەخمەت، ئۆلۈۋېلىش خىيالىمغا كىرىۋالدى، سەن
مېنىڭ قېرىندىشىم، ئېيتقىنا، ئاخىرقى ياخشىلىقىڭ شۇ بولۇپ
قالسۇن، ئۆلۈۋېلىشنىڭ يولى قايسى؟ سىرتماق، پىچاق، دەر-
يا، قۇدۇق، زەھەر، ئېگىز بىنا، تىك يار…بۇ يەردە بۇلارنىڭ
ھېچقايسىسى بولمىسا!…تاشقا ئۇسۇپ ئۆلەي دېسەڭ، بىر

دوقمۇشتا يۈز قارانچۇق ! سەن مېنى بوغۇپ قويغىنا ، مەن سەندىن ئىككى دۇنيا رازى بولاي…

مۇختەرباي ھاسىراپ ـ تەرلەپ ، بىر تاغار ئارزاڭغا يۆلىنىپ تۇرۇپ ، ئۇزۇن كۆسەي بىلەن كۆلدىكى بوتقىنى ئارىلاشتۇرۇۋاتقان ئەخمەتكە ئۇزۇپ ـ ئۇزۇپ ، ئارانلا نەپەس ئېلىپ شۇلارنى دېدى ـ دە ، بۇقۇلداپ يىغلىۋەتتى .

— غەيرەت قىل ئاكا ، كۆپ بولسا ئىككى ئاي قالدى . بىزگە ھۆرلۈك بولىدۇ . يېقىندا شېڭ شىسەي غۇلايدۇ . ئۇ ھازىر ئىگىسىگە يانغان ئىت ، گومىنداڭنى شىنجاڭدىن قوغلاپ چىقىرىمەن دەپ ئۇلارنى غالجىرلىق بىلەن تۈرمىگە سېلىۋاتىدۇ . تېخى يەنە تۇتىدۇ ، تۈرمىلەر ھازىرقىدىن نەچچە ھەسسە تارلىشىدۇ . كۆردۈڭمۇ ، ئاۋۇ خىتاينىڭ پۇتى سۇنغان ، ئاۋۇنىڭ بىر كۆزىنى ئويىۋەتكەن ، ئۇلار شۇنداق تۇرۇپمۇ ئىشلەۋاتىدۇ .

— ئۇ دېگەن خىتاي ، ئەخمەت ، ئۇ بەرىبىر دوزىخى !

— ئۇنداق دېمە . ئۇلار ئاۋال ئادەم ، ئاندىن قالسا خىتاي . ئادەملىكى بىزگە ئوخشاش . بىر جاللات بىزنى خىتاي ، ئۇيغۇر ، ئورۇس ، قازاق ، شىبە ، موڭغۇل دېمەي بىر جادۇغا باسماقچى . قېنىمىز بىر ئېرىقتا بىللە ئاقىدۇ . ئۇلارنىڭ كۈنى بىزنىڭكىدىن بەتتەر . ھېلىقى قارا ساقال خىتاي يوقاپ كەتتى . بىلەمسەن ، ئۇنى تروتسكىچى دەپ يەتتە كۈن قىيىنىغان ، ئېسىپ قويۇپ ئۇرۇپ ، كۆزىنى ئويۇپ ، تىلىنى كېسىپ ، تىرناقلىرىغا مىخ قېقىپ ، نوگاي بىلەن كەينىدىن قايناق سۇ قۇيۇپ دەھشەتلىك قىيناپ ئۆلتۈرگەن…

— پاھ ، پاھ …شۈكرى قىلسام بولغۇدەك ئەخمەت… ئۇ نېمە گۇناھ قىپتىكەن ؟

— شېڭ شىسەينى مازاق قىلىپ شېئىر يازغانىكەن !

— پاھ ، يۈرىكى قاپتەك نېمىكىنا ؟… بىزنىڭ نۇرىدەك شائىركەن ـ دە ، ھە ؟

— نۇرىنى ئاغزىڭدىن چۈشۈرمەيسەن ، ئەتىۋارلىق بالاڭ ئوخشىمامدۇ ؟

— ياق ، ئۆزۈمنىڭ ئالتە بالام بار . ئۈچى ئوغۇل ، ئۈچى قىز . نۇرى … ئۇ دېگەن بىر نەۋرە ئىنىم زىيەك باخشىنىڭ تۇنجىسى . مېنىڭ ئالتە بالامنى يۇغۇرسا ئۇنىڭ بىر تال تىرنىقى تىرىلمەيدۇ . ئاجايىپ ئەقىللىق . چىرايى ئانىسىغا ، ئەقلى پەيغەمبىرىمىزگە تارتىۋىدىمىكىنتاڭ…

— ئانىسى چىرايلىقمىدى ؟

— پەرى ئىدى ، ئىنسان بالىسى ئۇنداق چىرايلىق بولمايدۇ .

— ھە ، مانا ئاشۇلارنى خىيال قىلىپ ياشىساڭ بۇ يەردىمۇ خۇشاللىق تېپىلىدۇ ، مۇختەركا . ئېغىر كۈنگە قالساڭ ئەڭ ياخشى كۈنلىرىڭنى ئەسلە . ئەڭ ياخشى كۈنلىرىڭدە مۇشۇ كۈنلىرىڭنى ئەسلە . خىيال بىلەنمۇ ياخشى تۇرمۇش ياراتقىلى بولىدۇ . مەن جاپانى جىق تارتقان ئادەممەن . سوۋېت ـ فىنلاندىيە ئۇرۇشىغا قاتناشقانمەن . ساڭا دەپ بەردىمغۇ ھە ، ئوق تەگكەن ، ئۆلۈكلەر ئارىسىدا ئۈچ كۈن ئىمجان ياتقانمەن . ئۆلۈكلەرنى كۆمىدىغان چاغدا مېنىڭ تىنىقىم بارلىقىنى بىلىپ قاپتۇ . كاۋكازدا داۋالاندىم ، قىرىمدا بولدۇم ، ئاخىر مانا بىر كۆزۈم سەل قىسىق بولۇپ ساقايدىم . بەدىنىمدە جاراھەت ئىزى بار ، كۆردۈڭغۇ . جاپا ـ مۇشەققەت ئۆتۈپ كېتىدۇ ، ھەرگىز ئۆلۈۋالىمەن دېمە . گۈزەل كۈنلىرىڭ تېخى ئالدىڭدا .

— ھاي قېرى ! — يىراقتىن قولىدا كالتىكى بار بىرى مۇختەر بايغا ۋارقىرىدى ، — ئىشلە قېرى ، ھېلى بىكار ئاۋۇ چاڭگا ساقاللىرىڭنى يۇڭداپ ! …

— شۇنداق قىلغىنا ، ساقىلىم بولسىمۇ يوقالغاچ تۇرسۇن !

— نېمە، نېمە دېدىڭ؟!

— بېلىمگە چىم تۇرۇپ قالدى دەيدۇ!

— مېنىڭ كالتىكىم چىمىنىڭ دورىسى جۇمۇ قېرى!

— ھەي ئاداش، كالتىكىڭنى ئۆز خەلقىڭگە ئىشلىتىشكە قانداق قولۇڭ بارىدۇ؟

— نېمە دېدىڭ، سەن دائىم ئەگرى گەپ قىلىدىغان نېمىكەنسەن، ئۆز خەلقىڭ دېگىنىڭ نېمىسى، سەنلەر دېگەن جىنايەتچى!

— ھەقىقىي جىنايەتچىنى بىلەلمىدىڭمۇ تېخى، — دېدى ئەخمەت كۈلۈپ تۇرۇپ، سىلىق سۆزلەپ، — بۇ يەردىكىلەرنىڭ تولىسى سېنىڭ داداڭغا ئوخشاش ئەمگەكچى!

— نېمە، سەن مېنىڭ دادامنى نەدىن بىلىسەن؟

— بىلىمەن. سەن ئەمگەكچىنىڭ بالىسى. باينىڭ بالىلىرى بۇ سېسىق ئورۇندا ئىشلەمدۇ؟

ئۇ كۆزلىرىنى چىمىلدىتىپ جىم بولۇپ قالدى. ئەخمەت ئۇنى يەنە گەپكە سالدى:

— بۇ تۈرمىدىن چىقىپ كېتىمىز، جاھان ئۆزۈن، يەنە كۆرۈشۈپ قالىمىز. ياخشىلىقىڭغا ياخشىلىق، يامانلىقىڭغا يامانلىق يانىدۇ جۇمۇ. مۇنۇ بوۋاينى باشقا سېخقا يۆتكەپ قويساڭ داداڭمۇ خۇش بولۇپ كېتەتتى.

— ھە دېسىلا دادامنى چىشلەيسەن، سەن دادامنى بىلەمتىڭمۇ يا؟

— بىلىمەن، سەن مارالبېشىلىق، راستمۇ؟

— نەدىن بىلدىڭ؟

— پۇتلىرىڭ، ئاۋازىڭ، نوچىلىقىڭ، مانا مەن مارالبېشىدىن دەپ تۇرسا!

— تازا موللا تاپقاق ئوخشىمامسەن، مارالبېشىنى كۆرمىگىلى مانا يەتتە يىل بولدى. ئانامنىڭ ئەمچىكىنى قاتتىق چىش-

لىۋىدىمىكىن ، گۆندىپايلىق قىلىۋاتىمەن . قاچاي دېسەڭ ئۆلىسەن ، ئىشلىمەي دېسەڭمۇ شۇ . گۆندىپاي ، ساقچى دېگەنلەرمۇ ئادەم !

ئۇ ئۇياق - بۇياققا قاراپ قويۇپ ھال ئېيتىشقا باشلىدى :

— سەن راست ئېيتىسەن ، بۇ يەرگە كىرگەنلەرنىڭ تولىسى ياخشى ئادەملەر . قولۇمدىن كەلسە ھەممىسىنى قويۇۋەتكىم كېلىدۇ ، چارە يوق . نى - نى ئادەملەر ئۆلۈپ كەتتى . ئاۋۇ تۆمۈر ئىشىكنىڭ ئىچى ئادەم قىينايدىغان جاي — سوراقخانا ، سىلەر ئاۋازىنىلا ئاڭلايسىلەر ، بىز كۆرىمىز ، ئۆلۈكىنى ئاچىقىپ ماشىنىغا باسىمىز ، ليۇداۋاننىڭ بېرىسىغا كارىزلارغا تاشلاپ توپىلاپ قويىمىز . ئادەمنىڭ ئىچى ئېلىشىدۇ . ئەر كىشىنىڭ جان يېرىنى ئامبۇر بىلەن سوزۇپ ئۇچەيدەك سوغۇرۇۋالغانىنىمۇ كۆردۈم . ئىككى تېشىغا ئۇرۇپ ، ئىششىتىپ ، يوغىنىتىپ ، ئاندىن كېيىن بۇقىنى پىچقاندا داغلىغاندەك داغلاپ ، چاتارىنى ئۆرتەپ كۆيدۈرۈپ ئۆلتۈرگەنىنىمۇ كۆردۈم . ھامىنى ئۆلتۈرگەندىكىن ، بىر پاي ئوق بىلەن ئۆلتۈرسە بولمامدۇ دەيمەنا ! باغرى تاش ، مېھىر - شەپقەت دېگەننى بىلمەيدىغان قىزىلكۆزلەر بۇ يەردە خىزمەت قىلىدۇ . مەنمۇ شۇ . ئەمما مەن چىدىمايمەن . قېرىلارنى قىيىنسا دادام كۆز ئالدىمغا كېلىدۇ . دادام ياماقچى ، كەچ كىرگۈچە موكىدەك مىدىرلاپ مۇكچىيىپ ئولتۇرۇپ دىرەج بىلەن يىڭنىسىگە گەپ قىلىدۇ . سەن ئەخمەت قورقۇمسىز ، مېھرىبان ، گەپدان ئادەمكەنسەن ، تۈرمىدىن ساق چىقالامسەن زادى ؟

— چوقۇم چىقىمەن . ماڭا قىلچە ئەيىب قويالمىدى !

— سوۋېتنىڭ ئىشپىيونى دەيدىغۇ ؟

— پاكىت قېنى ؟

— پاكىت تۆمۈر ئىشىكنىڭ ئىچىدە . ئىككى كۈنلا قىيىنسا پاكىتقا قول قويىسەن . تەييارلاپ قويغان قەغەزگە مەن سو-

ۋېت ئىشپىيونى ئەخمەت دەپ قول قويسەن !

— قويمىسامچۇ ؟

— ئۆلىسەن شۇ . بۇ يەردە ئادەم دېگەن پىيازنىڭ شۆپەكى . سويۇپ تاشلاۋېرىدۇ . ئاۋۇ ئون بەش - ئون ئالتە ياشلىق بالىلارنى كۆردۇڭمۇ ؟ ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىكەن . «چىن دۇڭبەي ئەنزىسى»نىڭ ئادەملىرىمىش . سوۋېت بىلەن ، كوممۇنىستلار بىلەن بىرلىشىپ شىڭ دۇبەننى يوقىتىشنى پىلانلىغانمىش ! چىن دۇڭبەي دېگەننىڭ پۇتلىرى سۇندى ، مىدىرلىغۇدەك هالى يوق ياتىدۇ ، ئۆلۈپ قالارمىكىن .

— مائارىپ نازارىتىنىڭ نازىرىمۇ ؟

— هەئە شۇ . يېقىندا تېخى چوڭلىرىنى ئەكىرەرمىش .

— بىزخەقمۇ ، خىتايمۇ ؟

مۇختەر باينىڭ قىزىقىدىغىنى شۇ ئىدى .

— خىتايلار .

— پاھ ، ئۆزىنىڭ گۆشىنى ئۆزى يەپ تۈگىسۇن ئىلاهىم بۇ كاپىرلار !

— بۇ گېپىڭ بولمايدۇ مۇختەركا . دېدىمغۇ ، خەنزۇلارمۇ بىزگە ئوخشاش زۇلۇم تارتىۋاتىدۇ . ئۇلارمۇ ئەركىنلىككە تەشنا !

— بىراق ئۇلار دېگەن هۆكۈمەت ، بىز خەق دېگەن پۇقرادە !

— بۇ بىر تەڭسىزلىك . شىڭ شىسەيلا ئەمەس ، ياڭ زېڭشىن ، جىن شۇرېنلارمۇ بىز خەققە هوقۇق بەرمىگەن . مانا مۇشۇنداق گۇندىپايلىق ، جاللاتلىق ، ئىشپىيونلۇق ئوخشاش ئەمەللەرنى بەرگەن . شىڭ شىسەي بىر مەهەل سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ياردىمىدە ئۇيغۇر ، قازاق ، تاتار ، ئۆزبېك ، موڭغۇل ، ئورۇس ، باشقا مىللەتلەرنى مۇئاۋىن نازىر ، مۇئاۋىن ۋالىي ؛ مۇئاۋىن رەئىس قىلغان !

— سوۋېت دېگەن يەردە ، هەرقانداق مىللەت ئۆزىنى ئۆزى سورايدۇ دەيدا ؟

— شۇنداق . بىرلەشمە جۇمهۇرىيەت دېگەن شۇ . قازاقىستان ، ئۆزبېكىستان ، قىرغىزىستان دېگەندەك رېسپۇبلىكىلارنىڭ كاتتىلىرى ساپلا ئۆز مىللىتىدىن !

— مۇنداق دە ، ئەخمەت ، شۇنداق ياخشى يەردىن بۇ يەرگە نېمىگە كەلدىڭ دەيمىنا ؟

— مەن مەشەلىك ، غۇلجا ناهىيىسىدىن ، يۇرتنى سېغىنىپ كەلگەن . يۇرت سېغىنىشمۇ جىنايەتكەن . بۇنى نەدىن بىلەي .

— يۇرتنى ياخشى كۆرۈشمۇ جىنايەت ! — دېدى مۇختەر باي قاتتىق ئۇھ تارتىپ ، — مېنىڭ گۇناهىممۇ شۇ . ئانا يۇرتۇمنى ياخشى كۆرگەنلىكىم . چېقىشىپ قاشقالىق دەپ سىرتتىن كەلگەنلەرنى تىللاپ قويىمەن . ئانا يۇرتۇمغا باشقا يەرلىكلەر ، باشقا مىللەتلەرنىڭ ئىزى چۈشمىسە دەيمەن - دە ! هەممە ئادەم تۇغۇلغان يېرىدە ياشىسا ، دۇنيادا جېدەلمۇ ، قىرغىنمۇ بولمىسا دەيمەن . خىتايلار كۆلىدىن كەلمىسە شىنجاڭغا ماجىرا نەدىن كېلەتتى . يېرىمىزگە كېلىدۇ - دە ، يەرنى دەسسەشنى ياراتماي ، بېشىمىزغا دەسسەيدۇ . مۇنداقمۇ نائىنساپ خەق بولىدىكەن .

— هەممىسى ئەمەس . هۆكۈمرانلىرى ، شىڭ دۇبەندەكلەر ، قانداق دېدىم ئاداش ، ئېتىڭ نېمىدا ؟

— ئېتىم خۇداۋەردى . ئەمما ئېتىمنى ئۆزۈممۇ ئۇنتۇپ قالاي دېدىم . مېنى خۇ داباڭ دەيدۇ . يوغان كالتەك دېگىنى بۇ .

— سەن راست يوغان كالتەكما ؟

— هەئە ، كالتەكمەن .

— ئۆمۈر بويى باشقىلارنىڭ كالتىكى بولۇشقا رازىمۇ سەن ؟

— نېمە دەيدا ، ئانام مېنى ئادەم دەپ تۇغقان ، بىر كۈن كېلىدۇ . مەن مېنى كالتەك قىلىپ قويغانلارنىڭ بېشىغا تېگىمەن !

— يارايسەن ، خۇداۋەردى ، ئىشنى ھازىردىن باشلا ، مۇنۇ مۇختەركامنى بىر ئامال قىلىپ قېلىپقا ئېلىش سېخى ياكى ئوراش سېخىغا يۆتكەپ قوي . ئارزاڭ توشۇپ بېلى چىم بولۇپ قاپتۇ !

— باينىڭ بالىسى ئوخشايدۇ بۇ ساقال . بولمىسا توشۇش دېگەننى ناخشا توۋلاپ يۈرۈپ قىلمامدىغان !

لېكىن بۇ يەردىكى ئون ئىككى سېخنىڭ ھەممىسىلا ئوخشاش . سوپۇن ياساپ كېرەكسىز قىغقا ئايلانغان ئارزاڭنى تام تۈۋىگە دۆۋىلەپ ، ئېگىز تامدىن سىرتقا تاشلاش ئەمگىكى تېخىمۇ ئېغىر . ئۇ يەردىكىلەر تومۇزدىمۇ ، قەھرىتانىدىمۇ سىرتتا ئىشلەيدۇ . ئۇلارنىڭ بەدىنى بەئەينى لايغا ئېغىناپ قويقان قاۋاننىڭ بەدىنى ، ئۇلارنىڭ كىيىملىرى ھۆرۈن خوتۇنلارنىڭ دەسمىلى ، ئۇلارغا يۈز - قول يۇيۇش يوق ، تاماق تاللاش يوق ، زادىلا يۇيۇلمايدىغان قاچىلارغا بىر چۆمۈچ قوناق ئۇمىچى چۈشكۈچە ئۇلار تاماققا قاتار تىزىلىپ ئۆچىرەت تۇرۇشۇپ پۇتلىرى غالىلداپ تىترەپ تەقەززا بولۇشىدۇ . ئۇلار بىكاردىنلا بىر - بىرى بىلەن لالما ئىتلاردەك تالىشىپ ، بىر - بىرىنىڭ پاسكىنا بەدەنلىرىنى چىشلىشىدۇ . ئۇلارنىڭ مىللىتى ، ياش - قېرىلىقى ھەتتا جىنسىنى سىرتىدىن پەرق قىلغىلى بولمايدۇ . ئۇلار گويا يامغۇردا قالغان چۈمۈلە ، چۆل - قاقاستا قالغان بېلىجان ، ئوتقا چۈشكەن بۆرگە… لېكىن ئۇلارمۇ ئادەم . دۇنياغا ئارزۇ - ئۈمىد بىلەن يارالغان ئەڭ ئېسىل جان ئىگىسى . ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئۆزىنى ئىلىمگە ، ئۇلۇغ ئىشقا بېغىشلىغانلارمۇ بار . لېكىن دەھشەتلىك ھايات رېئاللىقى ئۇلارنى روھ ، ئارزۇ ۋە ئىرادىدىن مەھرۇم قىلغان . ھازىر ئۇلارنىڭ ئارزۇسى بىرلا — ياشاش .

ياشاش ئۈچۈن بىر نېمە يېيىشى ، جېنىنى ساقلاپ قېلىشى كېرەك . ئۇلارنىڭ روھى ئۆلگەن ، تېنى ساق . تەننىڭ تەلىپى ئۇلارنىڭ غايىسى . ئۇلارنىڭ ئىرادىسى ئۆلگەن ، كۈچى ساق . شۇ تەندىكى مىدىرلاش كۈچى ئۇلارنىڭ بارلىق دەسمايىسى . شۇ كۈچ بىلەن قورساق ئۈچۈن ، تەننى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن تىرىشىدۇ . ئۇلار ئۆلۈۋېلىشنى زادىلا ئويلىمايدۇ . چۈنكى ئۇلار ئۈچۈن ئەڭ ئاخىرقى ۋەھىمە شۇ ئۆلۈم . ئۇلار ھەر كۈنى ئۆلگەنلەرنىڭ مىدىرلىمايدىغانلىقىنى كۆرىدۇ . كۈنىگە ئون ئىككى سائەت مىدىرلاش ماھارىتىدىن مەھرۇم بولۇشنى ئۇلار ھەرگىز خالىمايدۇ . ئۇلار ھاياتلىق ئۈچۈن كۈرەشكۈچى جان ئىگىلىرى ، تەبىئەتنىڭ خوجىسى بولۇپ يارالغان ئىنسانلار .

تۈرمە ياخشىلارنى قىينايدىغان ۋەيلۈن ، ئۇنىڭ باقىي دۇنيادىكى ۋەيلۈندىن پەرقى شۇ ، باقىي ئالەمدە گۇناھكارلارنىڭ كاتتىلىرى كۆيىدىغان ۋەيلۈننى تەتۈرسىچە ساپ كۆڭۈللۈك ئادەملەرنىڭ ماكانى قىلىۋالغان !…

ئۈرۈمچىنىڭ ئوتتۇرىسىغا — دۆبەن يامۇلىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان تاملىرى ئېگىز ، يېنىدىن ئۆتكەنلەر بۇرنىنى تۇتۇپ ئۆتىدىغان چوڭ قورۇ 2 - تۈرمە . ئەخمەتجان ئىسىملىك ياش يىگىت غۇلجا تۈرمىسىدىن يۆتكەپ كېلىنىپ مۇشۇ تۈرمىدە قاتتىق سوراق قىلىندى : تاياق يېدى ، ئاچ قالدى ، ئېسىلدى ۋە ئوتقا قاقلاندى . لېكىن ئۇ «مەن بىر ئەمگەكچى . ئەمگىكىم بىلەن جان باقاي دەپ ئۇ ياققا بارغان . بۇ ياققىمۇ شۇ مەقسەت بىلەن قايتىپ كەلدىم» دېگەن سۆزدىن باشقا گەپ قىلمىدى . ئاخىر ئۇنى مانا سوپۇن ياسايدىغان بۇ ئورۇندا ئەمگەككە سالماقتا . بۇ يەرمۇ ئوخشاشلا تۈرمە ، تۈرمىدىكىلەردىن پەرقى بۇلار سوراق قىلىنمايدۇ ، كۈن بويى ئەمگەك قىلىدۇ . مانا ھازىر بۇ يەردە ئىشلىگۈچىلەر كۈندىن - كۈنگە كۆپەيمەكتە ، تاماق كۈندىن - كۈنگە ناچارلاشماقتا . ئەخمەت تىنىمسىز ھەرىكەت قى-

لىشقا ئادەتلەنگەن ، كىشىلەرگە سىلىق ، مېھرىبانلىق بىلەن
مۇئامىلە قىلىدىغان يىگىت بولغاچقا تېزلا ھۆرمەت تاپتى . ئۇ
خەنزۇلاردىن بىكار بولسىلا خەنزۇچە خەت ، گەپ ئۆگەندى ،
باشقىلار ئۇخلاۋاتقاندا ئۇ نەدىندۇر كىتابلارنى تېپىۋېلىپ ئوقۇ-
دى ، ھېچ ئىش تاپالمىسا تۈرمىداشلىرىنىڭ تەرجىمىھاللىرىنى
ئاڭلىدى . ئۇ ئۆزى بىلەن تەقدىرداش بولغان بۇ ئادەملەرگە بىر
خىل تەبىئىي ھۆرمەت ۋە ئىنسانىي مۇھەببەت بىلەن مۇئامىلە
قىلدى . مانا ھازىر كېچە ، پەقەت يېنىچە يېتىشقىلا بولىدىغان
بۇ كامېردا خورەك ، نالە ـ پەرياد ۋە جۆيلۈشلەردىن باشقا ئاۋاز
يوق . ئۇ خىيال دۇنياسىدا كىملەر بىلەندۇر سۆزلەشمەكتە :
«شۇنداق ، ئاز قالدى . شېڭ شىسەي جان تالاشماقتا . بۇ يىل
1944 ـ يىلى ئۇنىڭ شىنجاڭدىكى ھۆكۈمرانلىقىنىڭ ئاخىرقى
يىلى ، ئاخىرقى ئايلىرى بولۇپ قالغۇسى . گومىنداڭ بىلەن
شېڭ شىسەينىڭ دۈشمەنلەشكىنى ياخشى بولدى . بۇ بىر ياخشى
پۇرسەت ، غۇلجىدا شەرت ـ شارائىت ھازىرلاندى ، نىلقا تاغلىرى-
دا بەلكى ئالمۇتىدىن قايتىپ كەلگەن يىگىتلەر ئىش باشلىغان
بولۇشى مۇمكىن . تۈرمىدىن بۇرۇنراق چىقىشنىڭ يولى بارمى-
دۇ ، قېچىشنىڭ ئامالى بولارمۇ ؟ ياق ، قېچىش ئۆلۈمگە ئۆزىنى
تۇتۇپ بەرگەنلىك . تۈرمىگە كىرگەن گومىنداڭچىلارنىڭ داد ـ
پەريادىغا ماسلىشىش كېرەك . ئۇلار بىگۇناھ كىرگەنلىكىگە قات-
تىق غەزەپلەنمەكتە . جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ ئەڭ ياخشى ئوغ-
لانلىرىمۇ تۈرمىدە قۇربان بولدى . ھازىرمۇ كوممۇنىستلار خېلى
بار . ئۇلار بىلەن مۇناسىۋەت قىلىشنىڭ يولىنى تاپقىلى بولارمۇ ؟
نالە ـ پەرياد ، ئالدىراڭغۇلۇق چارە ئەمەس . شېڭ شىسەي ئادا-
لەت ، ھەقىقەت توغرىسىدا نۇرغۇن يالغان گەپ تارقاتتى . مانا
شۇنىڭدىن پايدىلىنىش كېرەك . تۈرمە شېڭ شىسەينىڭ ئىجادى-
يىتى ، لېكىن ئۇ بۇ جىنايىتىنى گومىنداڭغا ، كوممۇنىستلار-
غا ، ھەقىقەت تۇغىنى كۆتۈرگەنلەرگە دۆڭگەپ : «شىنجاڭنى

خەۋپتىن ساقلاش ئۈچۈن تۈرمىنى كۆپەيتتىم » دېمەكتە . تۈرمە
ئۇنىڭ ھەقىقەتنى ھىمايە قىلغانلىقىنىڭ دەلىلى . بۇ ئۇنىڭ مەن-
تىقىسى . بىز تۈرمىدىكى تارتقۇلۇقنىڭ ھەقىقەتكە دەلىل بولال-
مايدىغانلىقىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ ، شېڭ شىسەيدىن «ھەقىقەت ،
ئادالەت بار يەردە زۇلۇم ، ناھەقچىلىك بولماسلىقى كېرەك ،
گۇناھسىزلارنى قويۇۋېتىڭ ، شۇ چاغدا خەلق سىزگە ئىشىنىدۇ »
دېيىشىمىز كېرەك . بۇ گەپنى كىم دەيدۇ ، مەن دەيمەن . مەن
دېيىشىم كېرەك . ئەلۋەتتە پايدىلىنىشقا بولىدىغانلىكى ۋاستى-
لەردىن پايدىلىنىشىمىز كېرەك...
ئۇ ئۆمىلەپ قوپتى ، ئاق كۆڭلىكىنى يىرتتى ـ دە ، خىرە
يورۇقتا ئىشلەۋاتقان يېرىدىن ئېلىۋالغان بېغىررەڭ بوياق بىلەن
ئۇيغۇرچە قىلىپ : «گۇناھسىزلار شېڭ دۇبەننىڭ ئادالەت بايرى-
قىنى سېغىنىدۇ ! » دەپ يازدى ۋە يېنىدا ياتقان چاچلىرى مۇرى-
سىگە چۈشكەن خەنزۇ مۇئەللىمنى ئاستا نوقۇپ ئويغاتتى ۋە
ئۇنىڭغا مەقسىتىنى تەستە ئۇقتۇردى . مۇئەللىممۇ : «شېڭ دۇ-
بەننىڭ ئادالىتىگە بىز تەشنا » دەپ يازدى . ئۇلار بايراقنى تۈرمە
ئىشىكىگە ئېسىپ قويدى .
ئەتىگەنلىكى مەھبۇسلار ھويلىغا تىزىلدى . تۈرمە باشلىقى
قارا بۇرۇت ، ئېگىز ، ئورۇق ، ئورا كۆز چىشاڭ ئەسكەر ھېلىقى
بايراقنى لەپىلدىتىپ :
ـــ كىم يازدى ؟ ـــ دەپ ۋارقىرىدى .
ـــ مەن يازدىم ! ـــ ئەخمەت ئالدىغا چامدىدى .
ـــ خەنزۇچىسىنىچۇ ؟
ـــ ئۇنىمۇ مەن يازدىم !
ـــ ماڭ ، مەن بىلەن !
تۈرمە باشلىقى ئەخمەتنى ئىشخانىسىغا ئېلىپ كىردى . ئۇ
يەردە كۆزەينەك قاداپ ، چاسىنچە كىيىنگەن بىر ئادەم ئول-
تۇراتتى .

— ئىسيان كۆتۈرمەكچىمۇ سەن ؟ — دەپ سورىدى ئۇ .
— شۇنداق .
— كىمنىڭ ئۈستىدىن ؟
— ناھەقچىلىك ئۈستىدىن .
— كىمنى دېمەكچىسەن ؟
— شىڭ دۇبەننىڭ ئادالەت ، ھەقىقەت ، مېھىر - شەپقەت نۇرى ياغدىغان بايرىقىنىڭ دۈشمەنلىرى ئۈستىدىن .
— ئۇ دۈشمەن كىم ؟
— شىڭ دۇبەن ئۆزى بىلىدۇ !
— مەن سەندىن سوراۋاتىمەن !
— مەن شىڭ دۇبەندىن سوراپ بىلىۋېلىپ سىزگە دەپ بېرەي !
— سەن مۇتىھەم !
— دۇبەننى ماختىغان ئادەمنى تىللىسىڭىز ئاقىۋىتى نېمە بولىدۇ جانابلىرى ؟
چاسىنچە كىيىنگەن كىشى تۇرمە باشلىقى بىلەن قارىشىۋالدى :
— مەقسىتىڭ نېمە ؟
— بۇ بايراقنى شىڭ دۇبەنگە يەتكۈزۈپ بەرسەڭلاركەن .
— سەن ئەينەكچى ئەمەسسەن ، سەن مەدىكار ئەمەسسەن ، سەن زىيالىي ، سەن بولشېۋىك !
— شىڭ دۇبەن پاكىتسىز ئەيىبلەشكە قارشى !
— ساۋاتلىق بولمىساڭ بۇ خەتنى قانداق يازدىڭ ؟
— ساۋاتسىز مەن دېمىدىم . ساۋاتلىق بولۇش جىنايەت ئەمەس ، شىڭ دۇبەن ساۋاتسىزلىققا قارشى !
— سەن ھە دېسىلا دۇبەننى چىشلىمە ، سەن مەھبۇسلارنى قۇتراتتىڭ ، بۇ راستتۇر ؟
— ياق ، گۇناھسىزلارنى قويۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلدىم .

بۇ قۇتراتقۇلۇق ئەمەس ، ھەققانىيەت ئۈچۈن گەپ قىلىش دۇبەننى قوللىغانلىق . ئۇ كىشى يېقىندىلا ئادالەت ، پاكلىق ، سەمىمىيلىك توغرىسىدا سۆزلىدىغۇ !
— سەن بۇگۈندىن باشلاپ سىياسىي جىنايەتچىلەر بىلەن بىللە تۇرىسەن . سەن گۇمانلىق سىياسىي جىنايەتچى !
— يىگىرمە بىر قېتىم سوراق قىلىندىم . ماڭا سوراقچىلار پاكىت قويۇپ بېرەلمىدى . مەن بىر ئەينەكچى ، ئەينەك قىلىش جىنايەت ئەمەس !
شۇ كۈنى ئەخمەتنىڭ كامېرى يۆتكەلدى . ئۇ بىر ھەپتىدىن كېيىن يەنە سوراق قىلىندى . بۇ قېتىم سوراق قىلغۇچىلار سىلىق ، خېلى يۇللۇق ئىدى :
— سەن ئەينەكچىمەن دەيسەن ، بۇنى قانداق ئىسپاتلايسەن ؟
— ھەممە گۈندىپايلار گۇۋاھ ، مەن ئىشنىڭ ئېغىرىنى قىلدىم . بىر قېتىممۇ داد دېمىدىم . ئەينەكچىلەرلا شۇنداق قىلالايدۇ !
— سەن رۇسچە بىلىدىكەنسەن ، بۇنى قانداق چۈشەندۈرىسەن ؟
— سوۋېتتا ئون نەچچە يىل سەرگەردان بولۇپ يۈردۈم .
تۇرمۇش ماڭا ئۆگەتتى .
— سەن سوۋېتتا ئوقۇغانمۇ ؟
— ياق !
— ئەسكەر بولغانمۇ ؟
— ياق .
— بولشېۋىك بولغانمۇ ؟
— سەرگەردانلىقنى قوبۇل قىلمايدۇ . مەن ئويلاپمۇ قويمىدۇم .
— تۈرمىدىن چىقساڭ نېمە ئىش قىلىسەن ؟

— ئەينەكچىلىك، ياماقچىلىق، تامچىلىق قىلىمەن، كېسەك قۇيۇمەن!

— ساڭا ۋەزىپە تاپشۇرىمىز، چوقۇم قىلىسەن!

— خوپ، قىلاي!

— سەن غۇلجىغا بارغاندىن كېيىن ھۆكۈمەتكە قارشى سۆز - ھەرىكەتلەردىن خەۋەر تاپساڭ ھەر ئۈچ كۈندە بىر قېتىم ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىغا دوكلات قىلىپ تۇرىسەن.

— بولىدۇ. خەۋەر تاپمىسامچۇ؟

— چوقۇم تاپىسەن، شۇنداقلارغا ئارىلىشىسەن!

— بولىدۇ، مەن قىلالايمەن!

— سەن پاتىخنى تونۇمسەن؟

— ياق.

— غېنى ئوغرىنىچۇ؟

— ئاڭلىغان، تونۇمايمەن.

— ئۇ تۇنۇگۈن ئۇرۇمچىدىن — تۈرمىدىن قېچىپ كەتتى، بىلەمسەن؟

— ياق، ئۇنىڭ تۈرمىگە كىرىپ قالغىنىنىمۇ ئاڭلىمىغان!

— ھازىر ئىلىقىنىڭ ئۆلاستاي دېگەن يېرىدە، سۇيدۇڭنىڭ سار بۇلاق دېگەن يېرىدە، سايرام كۆلى بويلىرىدا، غۇلجا شەھىرىدە قوراللىق باندىتلار پەيدا بولدى. ئۇلارنى غۇلجىدىكى بايلارمۇ قوللىماقتا. سەن مانا مۇشۇنداقلارنىڭ ئارىسىغا كىر، بىزگە قىممىتى بار ماتېرىياللارنى يەتكۈز!

— بولىدۇ، قىلالايمەن!

«غېنى ئوغرى ئۇرۇمچى تۈرمىسىدىن قاچتى» دېگەن سۆز ئۇنى ھەيران قالدۇردى. مۇختەر باينىڭ ئاغزىدىن چۇشۇرمەيدىغان بۇ باتۇر قاچان قولغا ئېلىنغان، قانداق قاچقاندۇر؟ ئەخمەتمۇ قېچىشنى ئويلىغان. لېكىن كۆزى يەتمىگەن. غېنى مۇشۇ

ئېگىز تامغا يامىشىپ چىقىپ قاچقانمىدۇ ياكى سادىر پالۋاننى دوراپ تام تەشكەنمىدۇ؟…

ئارىدىن ئىككى كۈن ئۆتتى. تۈرمە ئىچى شۈنچىلىك ئىسسىپ - سېسىپ كەتتىكى، دەم ئېلىشقا ئىمكان قالمىدى. نەچچە قېرىلار ئىسسىققا چىدىيالماي ھاسىراپ - بوغۇلۇپ ھوشىنى يوقاتتى. ئۇلارنى ئاچىقىپ كەتتى.

تۇيۇقسىز تۈرمىگە يەنە ئادەم توشۇپ كەتتى. 8 - ئاينىڭ بېشىدا شېڭ شىسەي چوڭ تۇتقۇننى باشلاپ، خۇاڭ رۇجىن باشلىق بىر مىڭ بەش يۈز گومىنداڭچىنى بىراقلا قولغا ئېلىپ تۈرمىگە تاشلىدى. كېيىنچە، ئەخمەت بۇنى ھېلىقى خەت يېزىپ بەرگەن ئۇزۇن چاچ مۇئەللىمدىن ئاڭلىدى.

8 - ئاينىڭ 11 - كۈنى شېڭ شىسەي لى يىڭچىغا ھەرىكەتكە ئۆتۈشكە بۇيرۇق بەردى.

1944 - يىل 8 - ئاينىڭ 11 - كۈنى كېچىدە لى يىڭچىنىڭ قارا پىكاپى ئۆلكىلىك پىرقە ئەزالىرىنىڭ ياتىقى بار، نۇرباغدىكى چيۇ زۇڭجۈننىڭ قورۇسىغا باستۇرۇپ كىرىپ «دۇبەن سىلەرنى جىددىي يىغىنغا چاقىرىدۇ» دېگەن تەكلىپ بىلەن خۇاڭ رۇجىن، جاڭجىچى، تۇڭ شىچۇەن ئوخشاش مۇھىم ئادەملەرنى ئېلىپ چىقىپ ئۇتتۇر 2 - تۈرمىگە ئاپاردى. 8 - ئاينىڭ 12 - كۈنى مۇھىم ئادەملەردىن لى شاڭيۇ، ۋاڭ زۇخۇي، خۇاڭيەنفۇ، چىڭ تاۋ، خۇ خەنچى، خۇ خۇەنشەن، چىڭ يۇڭلىڭ… قاتارلىقلارنى، مەركىزىي تەلىم - تەربىيە ئۆمىكىنىڭ يېتەكچىسىنى، گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ ۋە شېڭ دۇبەن ئارمىيىسى، ئىشپىيونلۇق تەشكىلاتلىرىنىڭ مەسئۇللىرىدىن بولۇپ يۈز نەپەر غول ئۇنسۇرنى، ھەرقايسى تارماقلىرىدىن بولۇپ بىر مىڭ بەش يۈز ئادەمنى بىراقلا قولغا ئېلىپ تۈرمىلەرگە تاشلىغانلىقىنى ئەخمەت يەنە شۇ ئۇزۇن چاچ مۇئەللىمدىن ئاڭلىدى.

مانا ئەمدى كامېردا قىرىق - ئەللىكتىن ئادەم ياتىدىغان

بولدى. يېتىش نەدە، بىر - بىرىگە يۆلىنىپ ئولتۇرۇشىدىغان بولدى.

— ئەخمەت، ئەمدى كۈن يوق بولدى. ئاناڭنى، بۇ خىتاي- لار نېمىشقا خىتايلىرىنى تۈرمىگە سالىدىغاندۇر - هە؟ بىزدىن تۈرمىنىمۇ تالىشامدۇ نېمە بۇ خەق!

— چىدىغىن، مۇختەرئاكا، بىر نەچچە كۈندىن كېيىن بىز چوقۇم تۈرمىدىن چىقىمىز!

— سەن نەدىن بىلىسەن؟

— ئۇزۇن چاچ ئەپەندى گومىنداڭنىڭ مۇهىم ئادىمىكەن. ئۇلار ئىقرارنامىگە قول قويۇپتۇ، ئىقرارنامىگە: خۇاڭ رۇجىن بىزنى سوۋېت بىلەن، جۇ ئېنلەي بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، شېڭ دۇبەننى ئاغدۇرۇش ئۈچۈن توپلاڭ كۆتۈرۈشكە تەشكىللىگەن دەپ يېزىلغانىكەن.

— پاھ، جۇ ئېنلەي دېگەن كىم ئۇ؟

— جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ بىر رەھبىرى.

— ئۇلار ياخشىمۇ؟

— ئۇلار بىزنىڭ دوستىمىز. ئۇلارمۇ شېڭ شىسەينىڭ دۈشمىنى ئەمەسمۇ.

— مۇنداق دېگىن، بۇ خىتايىڭمۇ تۈزۈكلىرى بار دېگىنە.

— بىزنىڭمۇ ئەسكىلىرىمىز بارغۇ.

— ئابدۇمەردەك قارا يۈزلەر بار راست!

— شۇنداق. بىر مىللەتنىڭ دۈشمىنى يەنە بىر مىللەت ئەمەس. شۇ مىللەتنىڭ ئىچىدىكى ئەزگۈچىلەر بىلەن ئۆز مىل- لىتىنىڭ ئىچىدىكى ئەزگۈچىلەر بىر ئائىلە، ئېزىلگۈچىلەر بىر ئائىلە.

— مەن نېمە؟ ئەزگۈچىمۇ، ئېزىلگۈچىمۇ؟

— سەن بۇرۇن ئەزگۈچى ئىدىڭ. نەچچە مالىيىم بار

ئىدى، دېھقان بولغىنىم بىلەن ئىش قىلمايتتىم، دېدىڭغۇ.

— شۇ، شۇنداق، هازىرچۇ؟

— هازىر ئېزىلگۈچىسەن. بىز بىللە ئېزىلىۋاتىمىز. قارا، ئاۋۇ خىتايلارمۇ بىللە ئېزىلىۋاتىدۇ.

— ئابدۇمەر شېڭ شىسەي بىلەن بىللە بولۇۋېلىپ ئېزىۋا- تىدۇ - دە!

تۈرمىنىڭ ئېگىز تاملىرى ئۈرۈمچى شەھىرىدە بولۇۋاتقان ئىشلارنى بۇ مەهبۇسلارغا كۆرسەتمەيدۇ - دە. ئۇلار مانا قاراڭ- غۇ، زەي كامېردا، تىنماي ئېقىۋاتقان تەرلىرىنى ئالىقانلىرى بىلەن سۈرتۈپ، ئۇسساپ چاكىلداپ، قۇرۇغان لەۋلىرىنى تام- شىپ، دۇمبىلىرىنى زەي تامغا چاپلاپ، تەستە گەپ قىلىپ، ھەممىنى تىللاپ، چارچاش، چاڭقاش، ئېچىرقاش ۋە بەدەن - بەدىنى قىچىشىشقا ئوخشاش ئىنسان ئازابلىرىنىڭ ھەممىسىنى بەدەنلىرىگە توپلاپ نالە - پەرياد بىلەن ئولتۇرۇشقاندا، ئۈرۈمچى كوچىلىرىدا، ئۆيلەردە، ئىدارىلەردە ئاجايىپ يېڭىلىقلار توغرى- سىدا گەپلەر بولماقتا:

— ئىككى كۈن ئىچىدە شۇنچە ئادەم تۇتۇلدى. گومىنداڭ- نىڭ بىر مىڭ بەش يۈز ئادىمىنى تۈرمىگە سالدى. شېڭ شىسەي- نىڭ يۈرىكى قاپكەن!

— جياڭ جېيشى ئەمدى هۇجۇم باشلايدۇ. ئۈرۈمچى ئوت دېڭىزىغا ئايلىنىدىغان بولدى!

8 - ئاينىڭ 12 - كۈنى دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ باش مەسلى- ھەتچىسى ۋاڭ خۇڭساۋ شېڭ شىسەي ئۆز قولى بىلەن يازغان خەتنى ئېلىپ، مۇپەتتىش مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى لو جيالۇن بىلەن كۆرۈشتى. لو جيالۇننىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ، كۆزىگە چۈشۈپ تۇرىدىغان شالاڭ چاچلىرىمۇ تىترەپ كەتتى:

— مەن، مەن... مەن!...

— خەتنىڭ مۇنۇ يېرىنى ئوقۇسىلا، بىر تۈركۈم گومىن-

داڭچىلار ئىچىدىكى كوممۇنىستلار توپىلاڭ كۆتۈرۈپ، شىنجاڭ ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاشقا ئۇرۇنغان! مانا بۇ قولغا ئېلىنغانلارنىڭ ئىسىملىكى! بۇ ئىش مۇپەتتىش تارماقلىرىغا مۇناسىۋەتلىك، بۇ چوڭ ئەنزىنى ۋە ئۇنىڭ قاتناشقۇچىلىرىنى ئەنگە ئېلىشىڭىز كېرەك. بۇ شېڭ دۇبەننىڭ پىكرى!

— بۇ... بۇ، بو... بولىدۇ. ئەلۋەتتە!

شۇ كۈنى كېچىدە شېڭ شىسەي ئالدىن تەييارلانغان مەزمۇن بويىچە بۇ ئىشنى تېخىمۇ تەپسىلىي قىلىپ: «خۇاڭ رۇجىن، لىن جىيۇڭ بۇ سۇيىقەستچىلەرنىڭ باشلىقى. ئۇلار كوممۇنىستلار، ئۇلار سوۋېت ئىتتىپاقى ۋە يەرلىك قانۇنسىز ئۇنسۇرلار بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، 1944 - يىلىدىن باشلاپ ھەرىكەت قىلىپ، توپىلاڭ كۆتۈرۈپ شىنجاڭنىڭ ھاكىمىيىتىنى تارتىۋېلىشقا ئۇرۇندى. باشلىقى خۇاڭ رۇجىن بىلەن لىن جىيۇڭمۇ كوممۇنىست. دىپلوماتىيە خادىمى دىڭ ۋېي سوۋېت بىلەن ئالاقىلىشىشكە، جاڭ جىچى تەشكىلىي پىلانغا، تۇڭ شىچۇەن تەشۋىقاتقا، چى خۇا ئىقتىسادقا مەسئۇل بولغان. بۇلارنىڭ ھەممىسى قولغا ئېلىندى، يولىيورۇق بېرىشىڭىزنى كۈتىمەن» دېگەن سۆزلەر بىلەن جياڭ جيېشىغا تېلېگرامما يوللىدى.

ئەتىسى ئەتىگەندە بۇ تېلېگرامما چۇڭچىڭغا — جياڭ ۋېييۈەنجاڭنىڭ قولىغا تەگدى. جياڭ جيېشى ئاۋۋال بۇ ئىشنى خوتۇنى سۇڭ مېيلىڭغا مەلۇم قىلدى:

— قارا قورساق، قارا نىيەت شېڭ شىسەي سىزدىن يۈز ئۆرۈپتۇ - دە. خۇاڭ رۇجىن ئۇنداق ئادەم ئەمەس. ئۇ گومىنداڭنىڭ سادىق خادىمى. سىزگە سادىق ئادەم.

— مەنمۇ ئىشەنمەيمەن.

— قاتتىق ۋاستە قوللىنىدىغان چاغ كەلدى. بىر تەرەپتىن ستالىنغا ھەيۋە قىلماسلىق بولمايدۇ. ھاۋا ئارمىيىسىنى تۈيۈقسىز ئىشقا سالايلى!

— ياق... يەنىلا يۇمشاق ۋاستە زۆرۈر. جۇ شاۋلياڭ بىلەن شۈي ئېنزىڭنى ئەۋەتىپ ئۇنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ باقايلى، يۇمشىقى كارغا كەلمىسە، ئۇ چاغدا ئامالسىز ھەربىي كۈچكە تايىنىمىز.

— بۇمۇ توغرا. ئۇ سىرت بىلەن بولىدىغان پۈتۈن ئالاقىنى ئۈزۈپ تاشلاپتۇ، پەيلى يامان. بەلكى سوۋېت كونسۇلخانىسى بىلەن تىل بىرىكتۈرۈۋالغان بولۇشىمۇ مۇمكىن.

— كونا ئۇسۇلىنى تاللىغان بولۇشى ئېھتىمالغا يېقىن!

8 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا جۇ شاۋلياڭ بىلەن شۈي ئېنزىڭ لەنجۇدىن ئايروپىلان بىلەن ئۈرۈمچىگە كېلىپ، دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ شەرقىي گۈلزارلىقىغا چۈشتى. جياڭ جيېشى ئىشەنمىگەن ئەنزىگە جۇ شاۋلياڭ — 8 - ئۇرۇش رايونىنىڭ باش قوماندانى، جۇڭتۇڭ ئىشپىيونلۇق تەشكىلاتىنىڭ سەزگۈر بىر مەسئۇلى شۈي ئېنزىڭلار قانداقمۇ ئىشەنسۇن. لېكىن ئۇلار شېڭ شىسەي بىلەن ئۇچراشقاندىن كېيىن ئالدىغا قويۇلغان دېلو پاكىتلىرىدىن زادىلا يوچۇق تاپالمىدى. بىر جاڭ جىچىدىن باشقىلار ئىقرار قىلىپ ئۆز قىلمىشلىرىغا ئىمزا قويغان. پاكىتلاردا زادىلا يوچۇق يوق ئىدى.

جۇ شاۋلياڭ قاتتىق ئازابلاندى، ئۇ كېچىلەرنى ئۆي ئىچىدە توختىماي مېڭىپ ئۆتكۈزدى. ئۇ ۋېييۈەنجاڭ بىلەن بىللە نۇرغۇن خىزمەت ئىشلەپ، شىنجاڭغا قوش كىشىلىك — ھەم شىنجاڭدا، ھەم بۇرۇنقى خىزمەت ئورنىدا ئايلىق ئېلىش، بىر يىلدىن كېيىن يەنە يېرىم يىللىق ئايلىق قوشۇپ بېرىش ئوخشاش رىغبەتلەندۇرۇش تەدبىرلىرى بىلەن سەپەرۋەر قىلىپ ئەۋەتكەن ئەڭ سادىق، ئەڭ ئىشەنچلىك ئادەملىرىنىڭ بۇ خىل جىنايەت بىلەن قارىلىنىشىغا زادىلا ئىشەنمەيتتى، لېكىن پاكىتلارنى يوققا چىقىرىش ئۇنىڭ قولىدىن كەلمەيتتى.

ئۇ بۇ پاكىتلارغا قول قويۇشقا مەجبۇر قىلىنغان خۇاڭ

رۇجىنىنىڭ تاياق يەپ پۈتى سۇنغانلىقى ، لىن جيۇڭنىڭ بارمىقى ئۈزۈلگەنلىكى ، لى بوياغا تۆمۈر قالپاق كىيدۈرۈلگەنلىكى ، ئۇلارنىڭ قاتتىق قىينالغانلىقى ، هايات قېلىش ئۈچۈنلا ئامالسىزلىقتىن ئالدىن تەييارلانغان ئىقرارنامىگە ئىمزا قويغانلىقىنى نەدىن بىلسۇن . شۇي ئېنزېڭ — شۇ خىل ئىشنىڭ كامىل ئەھلىلا بۇنى هېس قىلدى .

ئۇلار ئاخىر شېڭ دۇبەننىڭ «شىنجاڭنىڭ مەڭگۈ جۇڭگو زېمىنى ئىكەنلىكىگە كېپىللىك قىلىش ئۈچۈنلا ۋەتەن دۈشمەنلىرىگە قاتتىق قول بولدۇم» دېگەن مەزمۇندىكى خېتى بىلەن بىر مىڭ بەش يۈز كىشىنىڭ «جىنايەت پاكىتلىرى»نى ئېلىپ چۇڭچىڭغا قايتتى . لېكىن شېڭ شىسەي دەككە - دۈككىدە ، غەم - ئەندىشىدە قالدى . ئۇ ئۆزىنى چەكسىز يېتىم ، بىچارە هېس قىلدى . ئۇنىڭ ستالىنغا هەم غەزىپى كەلدى ، هەم هەسەتخورلۇقى كۈچەيدى . «مېنىڭ تەقدىرىم شۇنىڭ قولىدىكەن ، ئۇنىڭ بۇرۇتىغا قاراپ ياشايدىغان ئادەم ئىكەنمەن . مەن نېمانچە ئەرزىمەس ئادەم» دەپ ئويلىدى ئۇ . دېمىسىمۇ ، 1944 - يىلى يازدا بولغان ئاجايىپ چوڭ ئىشلار ستالىننىڭ دۇنياۋى ئابرۇيىنى تېخىمۇ كۆتۈرگەنىدى .

1944 - يىلى 8 - ئايدا ئۇكرائىنا 2 - ۋە 3 - يۈنىلىش ئارمىيىلىرى زور ئوپېراتسىيىلەرنى ئېلىپ بېرىپ گىتلېرنىڭ يىگىرمە ئىككى دىۋىزىيە ئەسكىرىنى ، رۇمىنىيە قورچاق ئەسكەرلىرىنى يوقىتىپ ، رۇمىنىيە ئانتونىسكۇ هاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ ، بۇخارىستنى ئازاد قىلىپ يېڭى هاكىمىيەت قۇردى .

ستالىن بېلوروسىيىگە هۇجۇم قىلىش ئۇرۇشىغا قوماندانلىق قىلىپ ، يەتتە كۈن ئىچىدىلا بەش يۈز قىرىق مىڭ كىشىلىك گېرمانىيە ئارمىيىسىنى يوقىتىپ ، غەربكە بەش - ئالتە يۈز كىلومېتىر ئىلگىرىلەپ ، پۈتۈن بېلوروسىيىنى ۋە لىتۋانىڭ بىر قىسمىنى ئازاد قىلدى .

1944 - يىل 6 - ئاينىڭ 6 - كۈنى ئامېرىكا، ئەنگلىيە ئىتتىپاقداش ئارمىيىسى فرانسىيە تۇپرىقىدا — نورماندىيىدە قۇرۇقلۇققا چىقىپ ياۋروپا ئىككىنچى ئۇرۇش مەيدانىنى ئاچتى. بۇ ئىش ستالىننىڭ غەلىبىسىگە زور مەدەت بولدى.

1944 - يىل 6 - ئاينىڭ 20 - كۈنى سوۋېت ئىتتىپاقى ئالىي سوۋېتى تۇنجى «موسكۋانى قوغدىغۇچى» ئوردېنىنى دۆلەت مۇداپىئە كومىتېتىنىڭ رەئىسى، ئالىي قوماندان، سوۋېت ئىتتىپاقى گېنېراللىسمۇسى ستالىنغا تەقدىم قىلدى.

1944 - يىل 7 - ئاينىڭ 24 - كۈنى سوۋېت ئىتتىپاقى ئالىي سوۋېتى «غالىبىيەت» ئوردېنىنى سوۋېت ئىتتىپاقى گېنېراللىسمۇسى ستالىنغا تەقدىم قىلدى.

پۈتۈن دۇنيادىكى گېزىت - رادىئولار ستالىننىڭ موسكۋانى قوغداش، سوۋېت ئارمىيىسى ۋە خەلقىنى هۇجۇمغا تەشكىللەش، گېرمانىيە فاشىستلىرىنى تارمار قىلىش جەڭلىرىگە بىۋاستە قوماندانلىق قىلىشتا كۆرسەتكەن خىزمەتلىرى ۋە تۆھپىلىرىنى سۆزلىمەكتە. ستالىن بىر ئۇلۇغ دۇنياۋى شەخسكە ئايلاندى. ئۇ هازىر جياڭ جيېشىغا سوغۇق مۇئامىلە قىلماقتا. سوۋېت كونسۇلىمۇ شېڭ شىسەي نېمىتى! ... دېگەندەك ئۇنىڭ تەلىپىنى رەت قىلدى. مۇرەسسەگە قەتئىي كۆنمىدى. شېڭ شىسەي ئالاقزادە بولدى. ئۇ ستالىنغا ئۆزىنى سېلىشتۇرۇپ يۈرگەنلىرىدە، ستالىندىن ئۆزىنى كەم ئەمەس، شارائىتىم ناچار دېگەن خۇلاسىگە كېلەتتى. مانا هازىر 1944 - يىلى 8 - ئايغا كەلگەندە ئۇ ستالىننىڭ بۈركۈت ئىكەنلىكى، ئۆزىنىڭ پاشا ئىكەنلىكىگە ئىقرار بولدى. لېكىن ئۇ جياڭ جيېشىنىڭ ستالىنغا بولغان غەزىپىدىن پايدىلىنىشقا بولىدۇ دەپ ئويلايتتى. بولۇپمۇ يېقىندا، يەنى ئىككى كۈن بۇرۇن (8 - ئاينىڭ 21 - كۈنى) ۋاشىنگتوننىڭ بېقىنىدىكى دونبادۇن كاۋچۇكزارلىقى يىغىنىدا قۇرۇلىدىغان بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىنىڭ قۇرۇلمىسىنى بېكىتكەندە،

جۇڭگونىڭ تۆت كۈچلۈك دۆلەتنىڭ بىرى بولۇشىنى ستالىن رەت قىلىۋىدى ، روزۋېلت بىلەن چېرچىل ستالىننىڭ رايىغا باقتى . 1943 - يىلى 10 - ئايدا موسكۋادا ئېچىلغان تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىرى يىغىنىدا ، ئامېرىكا سوۋېت ئىتتىپاقىنى جۇڭگونىڭ چوڭ دۆلەت ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىشقا قىستىغانىدى ، بۇ قېتىم ستالىن يەنە قوشۇلمىدى . بۇ ئىش جياڭ جيېشىغا قاتتىق زەربە بولدى . مانا ستالىن شىڭ شىسەيگىمۇ زەربە بەردى . ئۇنىڭ تىزلىنىپ يالۋۇرۇشىغىمۇ پىسەنت قىلمىدى . شىڭ ئەمدى جياڭ جيېشى بىلەن ئېلىشىشقىمۇ ، ستالىن بىلەن ئېلىشىشقىمۇ ئىلاجسىز . جياڭ جيېشى بىلەن قوراللىق ئېلىشاي دېسە ، گومىنداڭنىڭ ئەسكەرلىرى كۈندىن - كۈنگە كۆپەيمەكتە . ئۆزىنىڭ ئەڭ ياخشى گېنېراللىرىدىن گۇمانلىنىپ ئۇلارنى تۈرمىگە سېلىپ بولغاچقا ، هازىر ئۇ ئۆزىنىڭ ئەسكەرلىرىگىمۇ ئىشەنمەيدۇ . ساقچىلىرى ئادەم تۇتۇشقا ، قىيناپ ئىقرار قىلدۇرۇشقا يارىغىنى بىلەن ئۇرۇشقا يارىمايدۇ . ئۇ جياڭ جيېشى بىلەن قوراللىق ئېلىشىشقىمۇ جۈرئەت قىلالمايدۇ ، مەغلۇبىيەت كۆرۈنۈپلا تۇرماقتا . جۇشاۋلياڭ چۈڭچىڭغا كەتتى . جياڭ جيېشى نېمە دەركىن ؟...

... شىڭ شىسەي ئەسەبىيلىشىپ ئەپيۈن تارتماقتا . ئۇ هېچكىمنى ئىشخانىسىغا كىرگۈزمەي ئەسەبىيلىك بىلەن هەممىنى تىللىماقتا ، هەتتا خوتۇنى ، ئىنىسى ، سۆيۈملۈك چوڭ قىزىمۇ ئۇنىڭغا يات ، دۈشمەن بولۇپ كۆرۈنمەكتە . دۇنيادا ئۇنى قوللايدىغان ، ئۇنى چۈشىنىدىغان ئادەم قالمىغان ، هەممىلا يېقىنلىرى ئۇنىڭغا ئاسىيلىق قىلماقتا ، هەممىلا ئادەم ئۇنىڭ دۈشمىنىگە ئايلانغان . ئۇنى بۇ كۈنگە قويغان ستالىن ، ئاشۇ رەهىمسىز گىرۇزىن . ئۇ بىر كىچىككىنە مىللەت ، هېچقانچە ئوقۇمىغان ، بىر موزدۇزنىڭ بالىسى ، تىبلىستىكى مۇناستىرلار ئوتتۇرا مەكتىپى ئۇنىڭ بارلىق دەسمايىسى . شىڭ دۈبەن ياپونى-

يىنىڭ قۇرۇقلۇق ئارمىيە ئوفىتسېرلار ئۇنىۋېرسىتېتىنى تۈگەتكەن . پۈتۈن تۆت يۈز مىليون جۇڭگولۇقتىن ئارانلا ئۈچ يىگىت بۇ ئىشنى قىلالىغان . ستالىن نېمىدى ، ئۇ ماركسنىڭ كىتابلىرىنى ئوقۇپ ، ماقالە يېزىپ ئۆزىنى كۆرسىتىپ لېنىنغا ياراپ قالغان . باكۇدا تۈرمىگە كىرگەن ، سۈرگۈن قىلىنغان . نىكولاي ئۇنى ئۆلتۈرۈۋەتمەي نېمىشقا سۈرگۈن قىلغان - هە ، مەن نىكولاينىڭ ئورنىدا بولسام ئۈچ قېتىم ئۆلتۈرگەن بولاتتىم . كەلگۈسىدە كىشىلەرگە ، بولۇپمۇ شىڭ شىسەيدەك ئۇلۇغ ئادەم بولۇشقا بەل باغلىغان ئادەمگە زىيان سالىدىغان گىرۇزىن بالىسىنى هەرگىز تىرىك قويمايتتىم... دۇنيادا هوقۇق ، هاكىمىيەتنى زايە قىلىۋېتىدىغان نىكولايدەك دۆتلەر كۆپ بولغاچقا ، يالاڭتۆشلەردىن كاتتىلار چىقماقتا . گىتلېرمۇ بىر هارامدىن بولغان يالاڭتۆش ، ستالىنمۇ بىر يېتىمەك . شىڭ شىسەي كاتتا زېمىندارنىڭ بالىسى . كەيپۇەندە شىڭ ئائىلىسىنى كىم بىلمەيدۇ . هازىر پۈتۈن جۇڭگو بىلىدۇ . پۈتۈن دۇنيا بىلىشى كېرەك ئىدى . ستالىن بولمىغان بولسا چوقۇم شۇنداق بولاتتى... يوقالسۇن ستالىن... !

ئۇ ستالىننىڭ رەسىمىنى ئېلىپ ئۇزاق قارىدى ۋە يەرگە تاشلاپ دەسسىدى... شۇنىڭ بىلەن ئۆزىنى غالىب هېسابلىدى ، ئۆزىنىڭ هوقۇقدار ئىكەنلىكى يەنە يادىغا كەلدى . ئۇ لى يىڭچىڭغا تېلېفوندا بۇيرۇق بەردى :

— ساڭا ئاخىرقى بۇيرۇق : ئۆلكە خەزىنىسىدىكى ئالتۇنلارنى يېڭى بىنانىڭ ئىسكىلاتىغا ئېلىپ كېلىپ پېچەتلىۋەت . بارلىق سىر بىلىدىغان تۈرمە خادىملىرىنى ئۇجۇقتۇرۇۋەت . مەيلى ، ئەڭ ياخشى هاراققا زەهەر سېلىپ... سەن شىڭ شىجى بىلەن مەسلىهەتلىشىپ ، 2 - تۈرمىنى قورشاپ بېنزىن چېچىپ كۆيدۈرۈۋېتىشنىڭ پىلانىنى تۈزۈپ ماڭا ئەكەل !

— دۈبەن جانابلىرى ، بۇ ، بۇ...

— سورىما، بۇيرۇقنى ئىجرا قىل. بارلىق مەخپىي هۆججەت، ئارخىپلارنى بۈگۈندىن قالدۇرماي كۆيدۈرۈۋەت!

— بىلدىم، دۇبەن جانابلىرى!

ئەتىسى 1944 - يىل 8 - ئاينىڭ 29 - كۈنى مەركىزىي ئاگېنتلىق شىڭ شىسەينىڭ مەركەز تەرىپىدىن دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق مىنىستىرلىقىنىڭ مىنىستىرلىقىغا تەيىنلەنگەنلىكىنى، جۇ شاۋلياڭنىڭ ۋاقىتنچە شىنجاڭ ئۆلكىسىگە رەئىس بولغانلىقىنى خەۋەر قىلدى. شىڭ شىسەي «شىنجاڭ گېزىتى»نىڭ باشلىقىغا: «مېنىڭ رۇخسىتىمسىز بۇ خەۋەر ئېلان قىلىنمىسۇن» دەپ بۇيرۇق بەردى.

— دېمەك، جياڭ جيېشى ماڭا ئىشەنمەپتۇ - دە. مېنى يۇمشاق ۋاستە بىلەن شىنجاڭدىن ئەكەتمەكچى بوپتۇ - دە•••• قولۇڭدىن كەلسە ستالىننى جايلاپ باقە، ئۆلگۈر تاز! — ئاندىن ئۇ ئايالى چيۈيۈفاڭغا تەسەللى بەردى، — يىغلىماڭ، مېنىڭ تەختتىن — خان تاجىدىن ۋاز كەچكۈم بارما؟ ئامال قالمىدى. ستالىن تەلىپىمنى رەت قىلدى. قوراللىق تىركىششكە كۈچ يوق. بۇ قۇرۇق مەنسەپكە رازى بولماي نەچارە. جياڭ جيېشىغا نېمىلا بولمىسۇن، مېنىڭ شىنجاڭنى رۇسلارغىمۇ، يەرلىك ئۇيغۇرلارغىمۇ، ئەنگلىيە، ياپونىيىگىمۇ بەرمەستىن ساق - سالامەت ئۆتكۈزۈپ بەرگەنلىكىم چوڭ تۆھپەم. سىزگە ئۇنىۋېرسىتېت مۇدىرلىقى بۇنىڭدىن كېيىن يوق. ئالتۇنلىرىڭىزمۇ ئەمدى كۆپەيمەيدۇ. بوۋاي لەنجۇدىكى ھېلىقى كاتتا جايىغا كۆچۈپ بارسۇن، لى يىڭچى، شىڭ شىجىلار بىز بىلەن كېتىدۇ. ئىككىمىز كېتىشتىن بۇرۇن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە خوشلىشىش خېتى يېزىپ گېزىتتە ئېلان قىلايلى. قىزىمىز قەلىمىنى ئىشقا سالسۇن. فۇلىن، ۋاڭ خۇڭشاۋ، لى يىڭچى، چيۇ يۇشيۇڭلار مال - دۇنياسىنى قويماي يۆتكىۋالسۇن. ئون كۈنگىچە، سېنتەبىرنىڭ ئونلىرىدىن بۇرۇن بىر تال

چوكىمۇ قالدۇرماي ئېلىپ كەتكۈچە ئۇلارنىڭ مال - مۈلكىنى قوغداشقا ساقچى، ھەربىي قىسىملارغا ئاخىرقى بۇيرۇقۇمنى بېرىمەن!

شىڭ شىسەينىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئاخىرلاشتى. بىرىنچى بولۇپ تۈرمىدىكى گومىنداڭچىلار قويۇپ بېرىلدى. ئۇلار بىلەن بىللە ئەخمەت، مۇختەر بايلارمۇ تۈرمىدىن چىقتى.

كېيىملىرى مايلاشقان، ئىنتايىن پاسكىنا، چاچ - ساقاللىرى ئۆسكەن، ئارانلا جېنى قالغان ئىككى ئۇيغۇر تۈرمە دەرۋازىسىدىن چىقىپ ئون قەدەمچە ئىتتىك ماڭدى، مۇختەر باي كەينىگە بۇرۇلۇپ تۈرمىگە قارىدى. تۆمۈر دەرۋازا ھىم يېپىلغان. دەرۋازا ئالدىدىكى ئالتە شوئارلىق بايراق ئەتراپىدا قوراللىق ئەسكەرلەر يۈرەتتى. تۈرمىنىڭ ئېگىز تاملىرى ئۈستىگە تىكەنلىك سىم تارتىلغان، دەرۋازا ئۈستىدىكى پوتەي — قاراۋۇلخانىدا بىر ئەسكەر قورالىنى چىڭ تۇتۇپ تىك تۇراتتى.

— پاھ، غېنى بۇ تاملاردىن قانداقمۇ قاچقاندۇر - ھە، ئۇ راستتىنلا باتۇر!

— ئۇنىڭ باتۇرلۇقى ئەمدى ئىشلەيدۇ، مۇختەركا، — دېدى ئەخمەت تىرەك قويۇلغان زەي تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ، — ماڭغۇدەك ماغدۇر قالماپتۇ. يەنە بىر ھەپتە ياتقان بولساق ئۆلۈپ كېتەتتۇق!

— پاھ، قارا مۇنۇ پىتلارنى، تۈرمىدىن چىققىنىغا خاپىمۇ نېمە، ھەدەپ چاققىلى تۇردىغۇ!

— ھېلىقى خۇاڭ رۇجىن دېگەن ئادەمنىڭ پۇتىنى تاڭدىم ئەمەسمۇ، ئۇ، چوقۇم بىزنىڭكىگە كېلىڭلار، دېگەن. ئۇنىڭ ياتىقى نۇرباغ دېگەن يەردىكەن، شۇ يەرگە بېرىپ ئۈرۈمچى ئۆستىڭىدە بىر كۈن يۇيۇنۇپ، مۇنۇ پىتلار بىلەن خوشلىشىۋالايلى.

— بىلەمسەن ئۇ يەرنى، ئۇكاموي. مۇنۇ ئادەملەر نېمانچە

قارايدۇ . پاھ ، قارا ، ئاۋۇ ناۋاينىڭ نانلىرىغا !
ئۇلار تار ، ئىككى قانتى ھىم يېپىلغان قىزىل ، قارا
دەرۋازىلار ۋە تاش پەلەمپەيلىك ئىشىكلەر بىلەن تولغان كوچىلاردىن
ئۆتتى . بۇ يەرلەر جەنۇب ـ شىمال دەرۋازا ئارىلىقى ـــ خەنزۇ-
لار ئولتۇراقلاشقان كوچىلار ئىدى . ئەجدىھا رەسىملىرى سىزىل-
غان ئىشىكلەردىن يېنى يېرىق ، ئۇزۇن كۆڭلەك كىيگەن كى-
چىك پۇت تەتەيلەر چىقىپ ئۇلارغا يىرگىنىپ قاراپ بۇرۇنلىرى-
نى ئېتىشەتتى . مانا ئۇلار ناۋايلارنىڭ تونۇرى يېنىدىن ئۆتتى .
ناۋاي كۈلۈپ قويۇپ :
ـــ تۇرمىدىن چىققان ئوخشىمايمىزمۇ ؟ ـــ دەپ سورىدى
ۋە ئىستىن قارىيىپ كەتكەن چەينەكتىن قېنىق ئىككى ھېجىر
چاي قۇيۇپ ئىككىسىگە سۇندى ۋە ھور چىقىپ تۇرغان نانلارنى
ئوشتۇپ :
ـــ قېنى ، ناشتا قىلىڭلى ، ھەي بىچارىلەر ، نان كۆرمىگى-
لى نەچچە ۋاخ بولدى ؟ ـــ دەپ سورىدى .
ـــ توققۇز ئاي بولدى .
ـــ توققۇز ئاي بولدى نەۋائىي يارىنى كۆرمەگىلى !...
ناۋاي قاقاقلاپ كۈلدى .
ئۇلار ئىشتىھا بىلەن نان يېدى ، چاي ئىچتى .
ـــ نەدىن ؟
ـــ غۇلجىدىن .
ـــ سوقۇش بولۇۋاتىدۇ دەيدۇ ، قانداق كېتەرسىلەر ؟
ـــ كىم بىلەن كىم سوقۇشۇپتۇ ؟
ـــ يولدا قورال باسقان ماشىنىلارنى بۇلاپتەك...
ـــ بىزنىڭ نېمىمىزنى بۇلايتتى . پىتتىن باشقا ھېچنېمە-
مىز يوق !
ـــ ھا ـ ھا ـ ھا...
ـــ نۇرباغ دېگەن يەرگە قانداق بارىدۇ ؟

ـــ ئۇدۇل ماڭساڭلار سايغا چۈشىسىلەر ،ساينى ياقىلاپ
مېڭىۋېرىڭلار ! تازا چىرايلىق بىر باغ بار ، نۇرباغ دېگەن شۇ .
ئۇلار رەھمەت ئېيتىپ مېڭىۋىدى ، ناۋاي يەنە ئىككى نان
بەردى .
ياپيېشىل دەل ـ دەرەخلەر ئىللىق شامالدا بىر خىل ئىر-
غاڭشىپ گويا ئۇلارنى باغرىغا چىللىماقتا . ئۈرۈمچى دەرياسىنىڭ
شوخ سۈيى سايدا كەڭ يېيىلىپ ، تاشتىن ـ تاشقا ئۇرۇلۇپ
ئاقماقتا ، نەدىدۇر قۇشلار چۇرۇقلاشماقتا . تەبىئەت ئەركىنلىك-
نىڭ ئىنكاسى ، ھەممە نەرسە ئۆز ھوقۇقىدىن بەھرىمەن . ھەتتا
قىرلاردىكى ھاشاراتلار جىمىدا خالىغان تەرەپكە يۈگۈرەلەيدۇ .
سۇلارنىڭ كۆيلىرىگە توسقۇن يوق ، دەرەخلەرنىڭ ئۇسسۇللىرىغا
چەك يوق . چەك ، توسالغۇ ، تۈرمە دېگەنلەر ئادەملەرگىلا مەن-
سۇپ . ئادەملەر ئۇ نەرسىلەرنى چېكى يوق ئىشتىھا ـ نەپسى
ئۈچۈن ، باشقىلارنى بويسۇندۇرۇش نىيىتى ئۈچۈن ئىجاد قىل-
غان . بەختمۇ ئىنسان يارانقان چۈشەنچە . لېكىن بەخت شەخسىي
نەپسانىيەتنىڭ تونىغا كىرىۋالسا يىرگىنىشلىك نەرسىگە ئايلى-
نىپ قالىدۇ . ئىنسان ئۈچۈن ئەركىنلىك ئەڭ چوڭ بەخت .
تۈرمىدىكى ھايات ئىنسانغا بۇ ئەركىنلىكنىڭ قىممەتلىك ئىكەن-
لىكىنى تولىمۇ چوڭقۇر ھېس قىلدۇرىدۇ . يېيىش ، ئۇخلاش ،
خۇش بولۇش ھەممە جانلىقلارغا ئورتاق ئەركىنلىك . ھايۋانمۇ
خۇش بولسا قىيغىتىدۇ ، قۇشلار پەرۋاز قىلىدۇ ، ئىنسان بۇ ئەڭ
تۆۋەن ئەركىنلىك ھوقۇقىدىنمۇ مەھرۇم بولسا ئۇنىڭ ئىنسانلى-
قى يوقالغان بولىدۇ . ئادەملەرنى ئىنسانلىق ھوقۇقىدىن مەھرۇم
قىلغۇچىلار ، ياشاش ھوقۇقىدىن مەھرۇم قىلغۇچىلار قانداق
پەيدا بولىدۇ ؟ ئۇنى پەيدا قىلغۇچى روھىي ئامىل زادى نېمە ؟
ئىنسان يارالغىنىدا قېرىنداش ، ئۇم ـ ئىناق ئىدى . كۆپەيگەن-
سېرى ئۇرۇق ، قەبىلە ، مىللەت ، دۆلەت ۋە ھازىرقى مودا
گۇرۇھلار ، سىياسىي پارتىيىلەر ، ھايات پەلسەپىسىنىڭ تۈر-

كۆملىرى پەيدا بولدى . ناۋادا ھەممىلا ئادەم «مەن باشقىلارنىڭ زىيانلىرى بەدىلىگە كۆكلەشنى گۇناھ بىلىمەن» دېيەلىگەن بولسىدى ، دۇنيا ماجىراسىز ، قان پۇرىقىدىن خالىي بولاردى ، ئادەملەر بىر ـ بىرىگە دۈشمەنلىك بىلەن قارىمىغان ، قەست قىلمىغان ، تىغ كۆتۈرمىگەن بولاردى .

ئىنسانىيەت — ھەممىلا ئادەم ياشاشنى ، ياخشى كۈن كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىدۇ ، لېكىن بۇ ياخشى «كۈن»نى ھەر خىل چۈشىنىدۇ . خوتۇن ـ بالىلىرى بىلەن تاپقىنىغا شۈكرى قىلىپ خۇشال ـ خۇرام ياشاش ئەلۋەتتە ياخشى . مۇتلەق كۆپچىلىك ئادەملەر شۇنىلا ئۈمىد قىلىدۇ . لېكىن باشقىلارنىڭ بەختىنى تارتىۋېلىپ ، ئۆز پايدىسىنى چوڭايتىش كويىدىكىلەرنىڭ پىداكارلىقى دۇنيا خاتىرجەمسىزلىكىنىڭ مەنبەسى بولماقتا . دۇنيانى سورىسام ، بىر دۆلەتنى سورىسام ، بىر نەچچە مىللەتكە خوجا بولسام ، باشقىلارنىڭ جەسەتلىرى ئۈستىدە يېتىپ راھەتلەنسەم دەيدىغانلارنىڭ تىنىمسىز كۈرەشلىرى ئىنسانىيەتكە بالايىئاپەت كەلتۈرمەكتە... «تىرىلىش» دېگەن روماندا : «پۈتۈن رۇسىيە بىر تۈرمە» دېگەنگە ئوخشاش ، بىزنىڭ بۇ يۇرتىمىزمۇ ھازىر بىر چوڭ تۈرمىگە ئايلاندى . ئات ئۈستىدە ئويناپ ئۆتكەن مۇختەرباي مانا ھازىر قايتىدىن قۇياش نۇرىغا ئېرىشتى . ئۇ ھازىر ئايىغى ئاستىغا دۈچ كەلگەن قوڭغۇزنى ، نازۇك گىياھنىمۇ دەسسىۋېتىشتىن ئېھتىيات قىلماقتا . ناۋادا دۇنيادىكى ئاشۇ تەلۋىلەرنى يىغىپ 2 ـ تۈرمىدە بىر كامېردا قىرىقتىن ئادەمنى ياتقۇزۇپ ، ئىككى ۋاخ كۆكىرىپ كەتكەن قوناق جىڭمومىسى ، بىر ۋاخ قوناق ئۈمىچى بېرىپ ، كۈنىگە ئون ئىككى سائەتتىن ئېغىر ئەمگەككە سالغان بولسىدى ، ئۇلار ياشاش ھوقۇقىنىڭ قەدرىگە يەتكەن بولاتتى... خەلقىم ئازابتىن قۇتۇلسا ، خەلقىم بىكاردىنلا بوزەك بولمىسا ، خەلقىم ئۆزىگە تېگىشلىك بولغان بىر كىشىلىك بەختنى تارتتۇرۇپ قويمىسا ، خەلقىم ئۆزىنىڭ ھالال

ئەمگىكىدىن ئۆزى بەھرىمەن بولالىسا ، بىچارە خەلقىم بالىلىرىنىڭ كەلگۈسىدىن غەم قىلىپ ياش تۆكمىسە ، خەلقىم ھاياتىنىڭ ئۆزىگە تېگىشلىك لەززىتىدىن بەھرىمەن بولۇپ ، ئىنسانىيەت ئۈچۈن ياخشىلىق قىلاي دەيدىغان نىيەتكە كېلەلىسە ، مەن بۇ تارتقان جاپالىرىم بىلەن پەخىرلەنگەن بولاتتىم . خەلقىمنىڭ بەخت ـ سائادىتى ئۈچۈن ھەر بىر قەدىمىم ، ھەر بىر جەبىر ـ جاپالىق سەپىرىمدىن ، ئۆزۈمدىن رازى بولغان بولاتتىم...

ناۋادا ئەجىر بىكار كەتسىچۇ !...

ساي بىلەن سۇ ياقىلاپ مېڭىۋېرىپ ، ئۇلار ئاخىر نۇرباغقا كەلدى . بىر قەۋەتلىك چىرايلىق بىنادىن خۇاڭ رۇجىننى تاپتى . ئۇنىڭ بىر پۇتى گەجگە ئېلىنغانىدى . ئۇ قارىياغاچ سايىسىدە يۆلەنمە ئورۇندۇقتا ئولتۇرغانىكەن !

— كېلىڭلار ، كېلىڭلار ، دوستلىرىم ، بەك قىينالدىڭلار ، بۇ يەردە بىر نەچچە كۈن تۇرۇپ ماغدۇرغا كېلىۋېلىڭلار ، مەن سىلەرگە ياتاق ھەل قىلىپ قويدۇم ! — دېدى ئۇ خۇشال بولۇپ .

— ئاۋۋال بىر تازىلىنىۋالايلى .

— شۇنداق ، شۇنداق . مەن سىلەرگە كىيىم ـ كېچەك ، ئاز ـ تولا خىراجەتلىك پۇلمۇ تەييارلاپ قويدۇم . ئۆيدە مۇنچا بار .

— ئۆستەڭدە بىر ھەپتە ياتاي دېگەن ! — دېدى مۇختەرباي كۈلۈپ ، — قاراڭ ، پىتلار قوترىماقتا !

— كىيىملىرىڭلارنى تاشلاپ كۆيدۈرۈۋېتەيلى !... قېنى يۈرۈڭلار .

ئۇ قولتۇق تاياقىغا تايىنىپ ئورنىدىن تۇرۇۋىدى ، ئەخمەت ئۇنى دەرھال يۆلىۋالدى .

— تېخى مىنىستىر بولغۇدەك ، بولغىنىنى كۆرەيچۇ ! بىزمۇ چۈڭچىڭغا بارمىز ، شىڭ دۇبەن دېگەن جاللات بىلەن

ئاخىرىغىچە ئېلىشىمىز تېخى. بىزنىڭ ئىككى مىڭ ئادىمىمىزنى بىكاردىنلا قولغا ئالدى. بىر يۈز ئون ئىككى ئادىمىمىز ئۆلدى. بىز ئۇنىڭدىن ھېساب ئالماي توختىمايمىز. بىرلىشىپ قىساس ئېلىشىمىز كېرەك بۇ جاللاتتىن. ئۇ ئۇيغۇرغا ئوخشاش مىللەتلەردىنمۇ نۇرغۇن ئادەمنى ئۆلتۈردى.

— شۇنداق. ئۇ يالغۇز ئۇيغۇر مىللىتىدىنلا ئۈچ يۈز ئون ئىككى مىڭ ئادەمنى، ئۇيغۇرلارنىڭ ئەڭ ياخشى پەرزەنتلىرىنى ئۆلتۈردى!

ئەخمەت غەزەپ بىلەن مۇشتۇملىرىنى تۈگدى.

كەچتە گومىنداڭ پىرقىسىنىڭ تۈرمىدىن بوشانغان ئادەملىرى جەم بولۇپ هاراق ئىچىشتى. كوچىلاردا ئادەملەر شېڭ شىسەينىڭ تەختتىن چۈشكەنلىكىنى تەنتەنە قىلىپ نامايىش قىلىشتى... ئەمدى شېڭ شىسەينىڭ ساقچىلىرىمۇ تارقىتىلغاندى.

ئەخمەت بىلەن مۇختەر باي يېڭى كىيىملەرنى كىيدى، پاكىز يۇيۇنۇپ، كەچتە ئوبدان غىزالىنىپ تۈنجى قېتىم ئادەمگە ئوخشاش كارىۋاتتا سۇنايلىنىپ يېتىشتى.

— خىتايىنىڭمۇ ياخشىلىرى بولىدىكەن ـ ھە، — دېدى مۇختەر باي راھەتلىنىپ ئوڭدا يېتىپ، — شېڭ غۇلىغان بولسا، ئەمدى بىز كىم بىلەن سوقۇش قىلىمىز ھوي ئەخمەت!

— شېڭ كەتكەن بىلەن زۇلۇم كەتمىدى. خەلقىمىز يەنە خارلىنىۋېرىدۇ. ستالىن بىلەن جياڭ كەيشى ھازىر تىللاشماقتا. بىز گومىنداڭنىمۇ قوغلاپ، يۇرتىمىزدا كىشىنى كىشى بوزەك قىلمايدىغان، بىگۇناھ ئادەم تۇتمايدىغان، ئەمگەكچىلەر قەدىرلىنىدىغان، خەلق باياشات ياشايدىغان ئادىل خەلق ھاكىمىيىتىنى قۇرىمىز. سوۋېت ئىتتىپاقى بىزگە ياردەم قىلىپ شۇنداق جەمئىيەت قۇرۇپ بېرىدۇ!

— مۇنداق دېگىن! — دېدى مۇختەر باي خورىكىنى

باشلاپ.

لېكىن ئەخمەت ئۇخلىيالمىدى. ئۇنىڭ خىيالى يىراق ـ يىراقلاردا ئەركىن بۈركۈتتەك پەرۋاز قىلماقتا ئىدى.

34

كۆكقامىر تېغىنىڭ كۈنگەي باغرىدىكى ئۇلاستاي يېزىسىغا ھېچقاچان بۈنچىلىك كۆپ ئادەم توپلانمىغان، جالىنغول، جارتۇغان يېزىلىرىدىمۇ قوراللىق ئادەملەر كۆپەيگىلى تۇردى. ياردىتىلغان ئاتلارغا مىنگەن، بەشئاتار، ئاپتومات ھەتتا ئوۋ مىلتىقلىرىنى مۈرىلىرىگە ئېسىشقان قازاق، ئۇيغۇر، موڭغۇل، رۇس يىگىتلىرى بىر ـ بىرى بىلەن قىزغىن كۆرۈشەتتى، ئۆزئارا تونۇشۇپ ئۆزلىرىنى:

— كەڭساي پارتىزانلىرىدىن!

— ئىسبوسىن باتۇرلىرىدىن!

— غېنىنىڭ ئادەملىرىدىن!

— پاتىخ مۇسلىموفنىڭ سولداتلىرىدىن! — دەپ تونۇشتۇرۇپ، ئۆز باشلىقلىرىنىڭ نامى بىلەن مەغرۇرلىنىشاتتى.

ئۇلاستاي غولىدىكى مالچىلارمۇ يايلاقتىن بۇ يىلقىدەك بالدۇر يانمىغان. غول قوي، كاللار بىلەن تولغان. سۈپسۈزۈك غول سۈيى بويلىرىدا، ياپپېشىل چۆپلۈكلەر ئارىسىدا مالچىلارنىڭ كىگىز ئۆيلىرى كۆپەيگەن. قاتتىق ئوتتۇن ئىسى چۆپلۈك ئارىسىدىن تىك كۆتۈرۈلۈپ، سوزۇلۇپ ـ تارىلىپ كۆك ئاسماندا ئاخىر سۇس ئاق داكىدەك يېيىلىپ يوقىلىپ كەتتى. چاققان كىيىنگەن، باشلىرىغا ھەر خىل مالىخاي، كۆرپە تۇماق كىيىشكەن يىگىتلەر غول ئىچىدىن ئات چاپتۇرۇپ كېلىشىپ، ئەكبەر باتۇرنىڭ ھويلىسى ئالدىدىكى خادىلارغا تارتىلغان يوڭ ئارغامچى

لارغا ئاتلىرىنى قاڭتۇرۇپ قويۇپ، كەڭ غورۇلۇق ئىشىكتىن ئالدىراپ كىرىپ، كۈنگەيگە قارىغان قومۇش پېشايۋانلىق تام ئۆيلەرگە ئالدىرىشىپ كىرىپ كېتىشتى.

بۇ يەر يېڭىدىن قۇرۇلغان ئۇلاستاي پارتىزانلىرىنىڭ باش شتابى «ئازادلىق» تەشكىلاتى رەھبەرلىرىنىڭ باش قوشىدىغان جايى.

بۈگۈن بۇ يەرگە يۇرت كاتتىلىرى كېپىلگە ئېلىپ تۈرمىدىن قۇتۇلدۇرۇپ چىققان سېيىت، ئۈرۈمچى تۈرمىسىدىن قېچىپ چىققان غېنى، بۇلتۇر يازدىلا ئۆزلۈكىدىن ئۆيىنى تاشلاپ قېچىپ كەتكەن پاتىخ مۇسلىموف ۋە ئۇنىڭ خەمىت، رەپىق بايچۇرىن دېگەن ئىنىلىرى،. ئابدۇكېرىم ئابباسوف قۇرغان كەڭساي پارتىزانلىرىدىن بۇلتۇر كەچ كۈزدە گومىنداڭنىڭ يەتتە ماشىنىسىنى بۇلاپ نۇرغۇن ئوق - دورا غەنىيمەت ئېلىپ، قىشنى ۋە يازنى قارىغايساي، توغراسۇلاردا ئۆتكۈزۈپ، ئەل كېزىپ ئادەم توپلاپ، تاغ ئارىلاپ ئۇزاق مېڭىپ بۇ يەرگە كەلگەن ئوسمان، نۇرۇملار توپلانغان.

ساھىبخان ئەكبەر باتۇرنىمۇ موڭغۇل مۆتىۋەرى لايدىن ئامبال شېڭ شىسەيگە قارشى قوزغىلىپ سېزىلىپ قالغاندىن كېيىن زەھەر ئىچىپ ئۆلۈۋالغاندا گۇمانلىنىپ قولغا ئالغانىدى. ئۇنى «قورال بار، تاپشۇرىسەن» دەپ مۇشۇ يەرگە ھەيدەپ كەلگەن. ئەكبەر باتۇر شېڭنىڭ ئەسكەرلىرىنى ئالداپ قېچىپ كېتىپ، بىر يىل تاغ، يايلاقلاردا مۆكۈنۈپ يۈرۈپ، يازىچە مۇشۇ ئادەملەر بىلەن تونۇشتى. مانا ئۇلار — بەش - ئالتە يۈزدەك قىساسخور بىر يەرگە توپلىنىپ، خەلقنىڭ بېشىغا كەلگەن ئېغىر جەبىر - زۇلۇم: تۇتقۇن، سېلىق، خارلىنىش، ئاياغ ئاستى قىلىنىشلاردىن ھېساب ئېلىش، زۇلۇمى چېكىدىن ئاشقان شېڭ شىسەي ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ، خەلققە بەخت - سائادەت كەلتۈرۈش ئۈچۈن قەسەم بېرىپ جەڭگە ئاتلانماقچى!

ئەكبەر ئويناقلاپ تۇرىدىغان كۆك قاشقا دۆنەننى ھويلىغا يېتىلەپ كىردى. ئات قۇلاقلىرىنى تىك قىلىپ، ئۆزىنىڭ خاسىيەتلىك ئىشقا قۇربانلىققا تەييارلانغانلىقىنى سەزگەندەك يەر چاپچىپ كىشنىدى، قارا بۇرۇت يىگىت ئەكبەر سېرىق بۇرۇت پاتىخقا قاراپ:

— قېنى قوماندان، بۇيرۇڭ! — دېدى.

— سەن ئەكبەر ئاتنى ئۆز قولۇڭ بىلەن بوغۇزلا! — دەپ بۇيرۇق بەردى پاتىخ. تۆت يىگىت ئاتنى دەرھال يىقىتتى ۋە پۇتلىرىنى چۇشەپ ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئېرىققا ئۇنىڭ بوينىنى توغرىلىدى. ئەكبەر يالت - يۇلت قىلىپ تۇرىدىغان پىچاقنى ئېگىز كۆتۈرۈپ:

— تەييارلىنايلى، ھەممىمىز ئوڭ بارماقلىرىمىزنى ئىسسىق قانغا چىلاپ، قولىمىزنى باشتىن ئېگىز كۆتۈرىمىز. غېنىنىڭ نۇرى دېگەن ئوغلى قەسەم سۆزىنى ئوقۇيدۇ، ھەممىمىز ئەگىشىپ تەكرارلايمىز! — دېدى - دە، «بىسمىللا ئاللاھۇ ئەكبەر!» دەپ پىچاقنى كۆرەڭ قاشقىنىڭ ئېڭەكلىرىنى قايرىپ تۇرۇپ كانىيىغا سۇردى. قىپقىزىل قان يېشىل قىرغاقلىق ئېرىققا ئېقىپ چۈشتى. پارتىزانلار بەس - بەس بىلەن قوللىرىنى قانغا تەگكۈزۈپ بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرۈشتى. كۆتەكنىڭ ئۈستىگە چىقىۋالغان نۇرىمۇ قانغا مىلەنگەن ئوڭ قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ قەسەم سۆزىنى تەنتەنە بىلەن يادقا ئوقۇدى:

— خەلقىم چەكسىز زۇلۇم چەكمەكتە، ياشاش ھوقۇقىدىن مەھرۇم بولماقتا، جاللات شېڭ شىسەي خەلقىمىزنىڭ ھالال تەرى بىلەن تاپقان بايلىقىنى بۇلاپ - تالاپ، قانماس نەپسىگە تىقماقتا. خەلقىم ھەققانىي نارازىلىقى ئۈچۈن جازالانماقتا. تۈرمىلەر خەلقنىڭ ياخشى پەرزەنتلىرى بىلەن تولدى. پاكىز - گۈزەل يېرىمىزگە قېرىنداشلارنىڭ قىپقىزىل قانلىرى تۆكۈلدى. زۇلۇم، ئاياغ ئاستى قىلىنىش، خورلاش، كەمسى-

تىش، ھاقارەتلەش چېكىگە يەتتى. قىساس ئېلىش، چىرىك
ھاكىمىيەتنى ئاغدۇرۇش ۋاقتى يېتىپ كەلدى. مەن بۇ كۈرەشكە
جېنىمنى ئاتىدىم: ئاخىرقى تىنىقىم قالغۇچە دۈشمەن بىلەن
ئېلىشىمەن، ھەرگىز چېكىنمەيمەن، يانمايمەن. خەلقىم ئۈچۈن
قۇربان بولۇش مەن ئۈچۈن شەرەپ. سەپداشلىرىمغا ئۆز ھاياتىم
بىلەن كۆيۈنىمەن، قوشۇنغا خائىنلىق قىلمايمەن. قوماندانلار-
نىڭ بۇيرۇقىنى قەتئىي ئىجرا قىلىمەن، ئىنتىزامغا بويسۇنى-
مەن، قەيسەرلىك بىلەن جەڭ قىلىمەن. ئۆز پايدا - زىيانلىرىم
بىلەن ھەرگىز ھېسابلاشمايمەن. ھاياتىم — ئىسسىق جېنىم
ئىنقىلابقا، خەلققە مەنسۇپ، دۈشمەننى يوقىتىپ ئىنقىلاب غەلى-
بىسىگە ئىگە بولمىغۇچە قورالىمنى تاشلىمايمەن!
كۆك قاشقا ئاتنىڭ قېنىغا مىلەنگەن قوللار مۇشتۇم بو-
لۇپ، سېنتەبىرنىڭ ئۈچۈق ھاۋالىق بوشلۇقىدا قەسەم بىلەن
تەڭ سىلكىنەتتى، قەسەم بەرگۈچىلەر: ئاقساقاللىق مەرگەنلەر،
ياش قەيسەرلەر تەمكىن، روھلۇق، قەتئىي ئىدى. ئۇلارنىڭ
قاپاقلىرى تۈرۈلگەن، چىرايلىرىدىن جىددىيلىك، ئىشەنچ ۋە
باتۇرلۇق چىقىپ تۇراتتى. ئەتراپتىكى يېزىلاردىن ۋە غۇلجا
ناھىيىسىدىن، يەنە نە - نەلەردىن كەلگەن بۇ ئەزىمەتلەر شۇ
يەردىلا ئۈچ چوڭ توپقا ئايرىلدى. قوماندان پاتىخ مۇسلىموف
ئۈچ توپنىڭ جەڭچىلىرىنىڭ ئىسىملىرىنى ۋە توپ باشلىقلىرى-
نىڭ ئىسىملىرىنى ئېلان قىلدى. 1 - توپقا ئەكبەر باتۇر، 2 - توپقا
غېنى باتۇر، 3 - توپقا ئىۋان مەسئۇل بولدى. ئۈچ توپقا شتاب
باشلىقى بولۇپ خەمىت مۇسلىموف تەيىنلەندى.
ئالتە يۈز ئاتلىق پارتىزان ئۈچ توپقا بۆلۈنۈپ، ھەربىر توپتا
ئىككى يۈزدىن جەڭچى بىر يەرگە توپلىنىپ ئۆزئارا تونۇشتى.
ھەربىر توپقا قىرىق بەشتىن بەشئاتار مىلتىق، ئىككىدىن پىلى-
موت يېتەرلىك ئوقلىرى بىلەن بېرىلدى. مىلتىق يېتىشمەي
قالغانلار ئوۋ مىلتىقلىرى بىلەن قوراللاندى. جەڭچىلەر ئۆزلى-

رىنىڭ ئاتلىرىغا مىنىشىپ، ھەربىي مەشىق ئۈچۈن تەييار-
لاندى.
ئۇلاستاي پارتىزانلىرى توغرىسىدىكى خەۋەر شۇ كۈنىلا نىل-
قا ناھىيىسىگە، ئىلى ۋىلايىتىگە يېتىپ باردى. بۇ ۋاقىتتا شېڭ
شىسەي تەختتىن چۈشۈپ، چۈنچىڭغا مېڭىش ئالدىدا سىر بىلى-
دىغان يۈزدىن كۆپ خادىمنى ئۆلتۈرۈپ، خەزىنىدىكى پۈتۈن
ئالتۇن - كۈمۈشنى ساندۇق - ساندۇقلاپ چۈنچىڭغا ماڭغۇزۇپ
بولغان، 2 - تۈرمىنى پارتلىتىش پىلانى گومىنداڭ ئارمىيىسى-
نىڭ باشلىقلىرىغا مەلۇم بولۇپ قالغانلىقتىن: «2 - تۈرمىنى
پارتلاتساڭ سەنمۇ كۆلگە ئايلىنىسەن» دېگەن جاۋاب بىلەن ئەمەل-
گە ئاشمىغان، شېڭ شىسەي بىلەن چيەڭ يۈفاڭنىڭ «پۈتۈن شىن-
جاڭ خەلقىگە خەت» لىرى گېزىتتە ئېلان قىلىنىپ، ھەممىلا
يەردە شېڭ شىسەي ئۈستىدىن ئاشكارا شىكايەت ئەۋجىگە چىق-
قان، كوچىلاردا شوئارلار، نامايىشلار پەيدا بولغان، غالىب
گومىنداڭ بولسا ئۆز غەلىبىسى بىلەن مەست بولۇپ زىياپەت
ئۈستىگە زىياپەتلەر، تەنتەنىلىك نۇتۇقلارمۇ ئەۋجىگە چىققان
مەزگىل ئىدى.
گومىنداڭ ئىلىنىڭ نىلقا ناھىيىسىنىڭ ئۇلاستاي دېگەن
تاغ باغرىدىكى يېزىسىدا پەيدا بولغان ئالتە - يەتتە يۈز ئاتلىق
«ئوغرىلار» غا ئۈنچىلا ھەيران قېلىپ ھودۇقۇپ كەتمەي:
— شېڭ شىسەيگە قارشى خەلق نارازىلىقى! — دەپ
قارىغانىدى.
دەل مۇشۇ 1944 - يىلى 9 - ئاينىڭ ئاخىرلىرى ئالتايدىكى
ئوسمان ئىسلام، دەلىلقان سۇگۇربايوفلار باشچىلىقىدىكى ئالتاي
پارتىزانلىرى بۇرچىن ناھىيىسىنىڭ يېرىم نوپۇسىدىن باشقا،
قالغان ئالتە يېرىم ناھىيىنىڭ بارلىق خەلقى، يەنى ۋىلايەت
نوپۇسىنىڭ توقسان پىرسەنت خەلقىگە كېڭەيگەن بولۇپ، ئۇلار
گۆچۈڭ، مورى، فۇكاڭ، مىچۈەن، سانجى، قۇتۇبى، ماناس

ناهىيىلىرىگىچە ، گۇچۇڭدىن شىخوغىچە بولغان ئارىلىقتا هەرد-
كەتلىنىپ تاشيول قاتنىشى توختىغان ـــ ئالتاي پارتىزانلىرى
ۋىلايەت چېگراسىدىن هالقىپ ئۇرۇمچىنىڭ بوسۇغىسىدىلا هەرد-
كەت قىلىۋاتقان ، «ئالتاي ئىنقىلابىي ۋاقىتلىق هۆكۈمىتى»
قۇرۇلۇش ئالدىدا تۇرغان ، ئوسمان بۇ «مىللىي هۆكۈمەت»نىڭ
باشلىبقلىقىغا ئولتۇرۇش تەييارلىقى ئىشلىنىۋاتقان ۋاقىت ئىدى .
گومىنداڭ ئالاقزادىلىك ئىچىدە بۇ ئىشنىمۇ :
ـــ شېڭ شىسەي قالدۇرۇپ كەتكەن جاراهەت ! ـــ دەپ
خەلققە چۇشەندۇردى .
تاشقورغاندا بولۇۋاتقان پارتىزانلىق هەرىكەتلىرىنىمۇ ئوخ-
شاشلا «شېڭ شىسەينىڭ زۇلۇمىغا قارشى هەرىكەت» دەپ قا-
راشتى .
گومىنداڭ ئۆزىنىڭ «ئادىللىقى»نى ئىسپاتلاش ئۇچۇن نىل-
قا ناهىيىسىگە پارتىزانلىق هەرىكەتلىرىنى «سىلىق دىپلوماتد-
يە» يولى بىلەن هەل قىلىشنى قارار قىلىپ يوليورۇق بەرگەچ-
كە ، ناهىيىلىك هۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى ئەڭ ئابرۇيلۇق قازاق
ئاقساقىلى ئەۋەلقان گۇڭنى ئەلچى قىلىپ ئەۋەتىپ ، پارتىزانلار-
نى تارقىتىۋەتمەكچى بولدى .
ئەۋەلقان گۇڭ هۆكۈمەتكە سادىق ئادەم . ئۇ ئاتا - بوۋىسىد-
دىن بېرى مەنچىڭ هۆكۈمىتىگە سادىق بولۇپ ، چارۋىچىلار
توپىلاڭلىرىنى باستۇرۇشتا چوڭ تۆهپىلەرنى كۆرسەتكەن بول-
غاچقا «گۇڭ»لۇق نامى بىلەن كەلمەكتە . بولۇپمۇ ياڭ زېڭشىن
دەۋرىدە نىلقا ناهىيىسى ئەۋەلقان گۇڭنىڭ «ئالىقىنى» دا بو-
لۇپ ، هۆكۈمەت ئۇنىڭدىن تولىمۇ رازى بولغان . شېڭ شىسەيمۇ
ئۇنىڭ بىر تال مويىغا چېقىلماي ئۇنى قوغدىغان . ناهىيە
هاكىمى ئۇنىڭغا :
ـــ گۇڭ جانابلىرى ، بۇ بىر ئۇقۇشماسلىق ، شېڭ كەتتى .
ئۇ خەلقنى رەنجىتكەن ، راست ، ئادىل بولمىغان . گومىنداڭ

ئۇنداق ئەمەس، ئادىل، ئۇچ چوڭ مەسلەك خەلق مەنپەئىتىنى
بىرىنچى ئورۇنغا قويىدۇ. گومىنداڭ هۆكۈمىتىگە ئىشەنسۇن،
پارتىزان دېگەن نېمە ئۇ؟ ـــ دېۋىدى، كەكە ساقال، كەشتد-
لىك، تىك ياقا كۆڭلەك كىيگەن، مەڭزلىرىدىن قان تېمىپ
تۇرىدىغان ئەۋەلقان كۇلۇپ تۇرۇپ:
ـــ شۇنداق، شۇنداق. هۆكۈمەتنىڭ ئەمرى خۇدانىڭ ئەم-
رى. هۆكۈمەت بولمىسا خەلقنىڭ هېچنېمىسى بولمايدۇ. مەن
ئۇلارغا قورال تاشلىغۇزۇپ هۆكۈمەتتىن كەچۇرۇم سورىغۇزد-
مەن. هۆكۈمەت ئاتا، خەلق بالا. ئاتىنىڭ گېپىگە كىرمىگەن
بالىنى خۇدا ئۇرىدۇ! ـــ دېدى.
ئەۋەلقان گۇڭ ئىككى يۈز كىشىلىك هەر مىللەت مۆتىۋەر-
لىرى، هۆرمەتلىك ئادەملەردىن تەشكىللەنگەن تەشۋىق - نەسد-
هەت ئۆمىكىنى باشلاپ، ساقچىلارنىڭ هىمايىسىدە ياخشى ئاتلار-
غا مىنىپ، نىلقىدىن ئۇلاستايغا قاراپ يولغا چىقتى.
ئايغاقچى بۇ ئىشنى شتابقا دوكلات قىلدى.
ـــ ئۇلار ئاۋۋال بىزنىڭكىنى ئاڭلاپ باقسۇن! ـــ دېدى
ئەكبەر باتۇر بۇرۇتىنى سىلاپ قويۇپ، ـــ يۇرۇڭلار، ئۇلارنى
تاغ ئېغىزىدا كۇتۇۋالايلى.
ـــ بۇ ئىشنى سەن بىر تەرەپ قىل ئەمىسە! ـــ دېدى
پاتىخ، ـــ تۇنجى غەلىبە خەۋىرىنى كۇتىمەن.
ئەكبەر بىرنەچچە مەرگەننى باشلاپ تاغ ئېغىزىغا كېلىپ
ئىككى بەلگە ئورۇنلىشىپ، قويۇق چاتقاللار ئارىسىدا يوشۇرۇ-
نۇپ ياتتى.
ـــ ئىسبوسىن ئاتا، بالىلىرىڭىز سىزنىڭ قىساسىڭىزنى
ئالىدۇ! ـــ دېدى ئەكبەر بۇلۇتلارغا تاقاشقان تىك چوققىغا
قاراپ. بۇ قارلىق چوققا خەلق باتۇرى ئىسبوسىننىڭ نامىغا
قويۇلغان. ئىسبوسىن باتۇر بۇنىڭدىن يىگىرمە نەچچە يىل بۇ-
رۇن ياڭ - جىن ئىستىبداتلىرىنىڭ چېرىكلىرى بىلەن كۆپ

قېتىم ئېتىشىپ دۈشمەنلەرگە ئەجەللىك زەربە بەرگەن. ئالۋان-سېلىقى تۈگىمەيدىغان يالماۋۇز ھۆكۈمەتنىڭ زۇلۇمىغا چىدىمىغان خەلقى ئۈچۈن قىساس ئالغان. لېكىن ئاشۇ ئەۋەلقان گۆكنىڭ ئادەملىرى ئۇنى ئالداپ، ياڭ-جىن ھۆكۈمىتىگە تۇتۇپ بەرگەن. ئۇ دۈشمەن قولىدا ئۆلۈش ئالدىدا:

— قايران ئۇلاستايىم! — دەپ توۋلىغان.

ئەكبەر بۇ ھېكايىنى كۆپ ئاڭلىغان. ئۇمۇ نۇرغۇن قېتىم چىرايلىق گەپلەر بىلەن كەلگەن «ئەۋەلقان گۆك»نىڭ ئەلچىلىرىدىن ئۇستىلىق بىلەن قۇتۇلۇۋالغان. مانا بۈگۈن ئۇ يەنە كەپتۇ. ئەگەشكۈچىلەرنىڭ تولىسى ئالدانغان خەلق. مىلتىق ئۇلارغا ئەكبەرنىڭ جاۋابىنى ئاڭلاتسۇن.

ئۇلار غولغا كىردى. گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ياخشى قوراللانغان.

— سەن ئالدىدىكى باشلىقلاردىن بىرىنىڭ بېشىنى چەنلەپ ئات! — دېدى ئەكبەر يېنىدىكى مەرگەن دۇسمقانغا، — بىرىلا دومىلىسا قالغانلار قاچىدۇ. بىز چېرىكلەرنى يوقىتىمىز!

«گۈم!» قىلىش بىلەن تەڭ ئەۋەلقان گۆكنىڭ يېنىدا كېلىۋاتقان چاپارمەنى چالبارنىڭ قالپىقى ئۇچۇپ كەتتى، پۇقرالار چۇقان-سۈرەن بىلەن ئاتلىرىنى كەينىگە بۇراپ قاچتى!

ئەسكەرلەرمۇ پۇقرالار ئىچىگە كىرىۋېلىپ ئۆلەر-تىرىلىشىگە قارىماي تىكىۋەتتى.

— مانا جاۋاب!

— گومىنداڭنىڭ باشلىقلىرىغا ئېيت، بىزنىڭ جاۋابىمىز شۇ!

تۇنجى غەلىبە پارتىزانلارنى روھلاندۇردى.

— يەنە نېمىگە ئىنجىقلايمىز، ھەي پاتىخ! — دېدى غېنى پاتىخنىڭ يېنىغا كىرىپ، — نىلقىغا ھۇجۇم قىلمايمىزمۇ؟

— ھېلىقى رىن دۇسا قاناتبەك دېگەن ئاقىلاقچىنى ئالدىغا سېلىپ، نۇرغۇن قازاق، ئۇيغۇر، تاتارلارنى قوراللاندۇرۇپ بىزنى باستۇرغىلى كېلىۋېتىپتۇ، ئۇنىڭ بىر ئەدىپىنى بېرەيلى، ئاندىن كېيىن نىلقىغا يۈرۈش قىلايلى، قانداق دەيسەن؟

— سېنىڭ ئاپاڭ ۋە خوتۇن-بالاڭنى غۇلجا تۈرمىسىگە ئاپىرىپ سولاپتۇ، ئاڭلىغانسەن؟

— ئاڭلىدىم، — دېدى پاتىخ ئەلەم بىلەن يەرگە قاراپ، — ئۇلار نېمە كۈن كۆرۈۋاتقاندۇر!

— مەن ئۇلارنى قۇتقۇزۇپ چىقىمەن، پاتىخ!

— ياق، ئىشنى بۇزما. سەن مېنىڭ بۇيرۇقۇمغا بويسۇن، بولمىسا زىيان تارتىمىز، قاتتىق ئىنتىزام بولمىسا بولمايدۇ. سەن ماڭ، ئەسكەرلىرىڭ ساڭا بويسۇنۇشى كېرەك!

— مەن ھېچكىمگە بويسۇنماي ئۆگىنىپ قالغان ئادەممەن!

— سەن نۇرىنىڭ مەسلىھەتىگە قۇلاق سالماي تۇتۇلۇپ قاپسەن، تاسلا قالدىڭ جېنىڭدىن ئايرىلغىلى، ئەمدى باشباشتاقلىق قىلما!

يازدا ئۇ يەنە شۇ نىيىتىدىن يانماي ئابدۇمەر مىڭبېگىنىڭ قىزىنى بۇلاپ كېلىمەن دەپ ماڭغاندا نۇرى ئۇنى توسىدى، لېكىن ئۇ ئۇنىمىدى. غېنىنىڭ ھېلىقى ياش خوتۇنى ئۇنىڭ نىيىتىنى ئابدۇمەرگە بىر ئادەم ئارقىلىق يەتكۈزگەن. ئابدۇمەرنىڭ كۆزلىكى يوشۇرۇنغان ساقچىلار بىلەن تولغان. كېچىدە غېنى قىز بار ئۆيگە تۆڭلۈكتىن چۈشۈۋاتقاندا، ئۇنى ساقچىلار تۇتۇۋېلىپ باغلاپ شەھەرگە ئەكىرگەن. ساقچى ئۇنى سوراق قىلغاندا، ئۇ بۇلىغان قوراللىرى، تۇپلىغان ئادەملىرىنى تولۇق دېگەن. بۇ ئىش ئۇرۇمچىگە مەلۇم قىلىنغاندا، ئۇنى ئۇرۇمچىگە ئەكېلىش بۇيرۇلغان. ئۇ ئۇرۇمچىدە تۈرمىدىن ئېگىز تۆڭلۈككە كىيىملىرىنى ئارقان قىلىپ باغلاپ چىقىپ، تۆمۈر سالاسۇنلارنى قايرىپ-ئېگىپ چىقىپ غۇلجىغا قېچىپ كەلگەن. بۇ خىل

كىشى ئىشەنمەيدىغان نوچىلىق پەقەت غېنىنىڭلا قولىدىن كېلىدۇ. پاتىخ «تاس قالدىڭ جېنىڭدىن ئايرىلغىلى» دېگەندە ئۇ كۈلۈپ قويۇپ:

— مېنىڭ جېنىم ئۇنداق ئاسان يەردە ئەمەس جۇمۇ! — دەپ قويدى ۋە ئىچىدە پاتىخنىڭ ئۆزىگە ئەقىل ئۆگەتكىنىگە نارازى بولۇپ، — ئاپاڭنىڭ ۋە خوتۇن - بالاڭنىڭ غېمىنى قىل، سەن ئۇلاردىن زېرىككەنمۇ يە؟ — دېدى. پاتىخ غېنىنىڭ قوپال سۆزلىرىگە كۆنۈك، ئۇ دەرھال گەپنى باشقا ياققا يۆتكىدى:

— رېن دۇسا بىلەن ئېلىشىشقا سېنىڭ باتۇرلىرىڭ بىرىنچى بولۇپ ھۇجۇمغا ئۆتسۇن! — دېدى بۇيرۇق تەلەپپۇزىدا، — ئەكبەر ئۇڭدىن، سېيىت سولدىن زەربە بەرسۇن، ياخشى تەييارلان، بۇ بىزنىڭ تۇنجى ھۇجۇمىمىز!

بۇ كېچە نۇرى ئۈچۈن تولىمۇ خۇشاللىق كېچىسى بولدى. گويا ئۇنىڭ تويى بولغاندەك...

قەسەممۇ روھىي ئۇزۇقكەن. روھلانغان، شادلانغان، ھاياجانلانغان پىدائىيلار ئۇلاستاي غولىدا بىر كېچىنى مەرىكە بىلەن ئۆتكۈزدى: سويۇلغان قويلارنىڭ كۆپلۈكى، ئىچىلگەن بوزا، ھاراقنىڭ تولىلىقى، ئېيتىلغان ناخشا - ئۆلەڭ، ئۇسسۇل، بېيىتلارنىڭ قىزغىنلىقى، كۈلكە - چاقچاق، قىقاس - چۇقانلارنىڭ ھەيۋەتلىكلىكى ئۇلاردا بىر ئۆمۈر خاتىرىلەشكە ئەرزىيدىغان ئۇنتۇلغۇسىز خاتىرىلەرنى قالدۇردى. ئۇلار گويا مەقسەتلىرىگە يەتكەندەك، قوللىرىغا قورال چۈشكىنى غەلىبىنىڭ ئەڭ چوڭىدەك، قەسەم بەرگىنى ئۇلارنىڭ ئۈستۈنلۈككە چىققانلىقى ھېسابلانغاندەك... شادلىق دولقۇنى قاش دەرياسىنىڭ بۇژغۇنلۇق دولقۇنلىرىنى بېسىپ چۈشكەن، كۆڭۈللەردىكى ئۆچمەس خاتىرىلەر قاپتال قارىغايلىرىغا ئوخشاش مەڭگۈلۈك ھايات ئابىدىسى ئورناتقاندەك...

ئۆكتەبىر ئاخشاملىرى بۇ تاغ قاپتىلىدا قىشنىڭ ھەيۋىسى

ئاچچىق سوغۇق شاماللىرى چاتقاللارنىڭ ياپراقلىرىدىن سېرىق چۈشەك پاياندازلارنى پەيدا قىلىدۇ. تاغ سۈيى بويىدىكى سارغايغان چۆپلەر ئۈستىگە توقۇملىرىنى سېلىپ، ئېگەرلىرىنى ياستۇق قىلىپ، كۆك ئاسماندا جىمىرلاپ تۇرغان يۇلتۇزلارغا قاراپ ئوڭدا يېتىش گوياكى بىر رومانتىك قەسىدە، لىرىك ھېسسىيات بىلەن تولغان گۈزەل شېئىرغا ئوخشايدۇ. بولۇپمۇ ئۇلۇغ مەقسەت ئىگىلىرى ئۈچۈن شۇنداق.

مانا خەمىت بىلەن نۇرى تال ئاستىدا ئاشۇنداق يېتىپ، شېرىن خىيال، مەنىلىك سۆھبەتلىرى بىلەن مەست بولماقتا:

— بىزنى ئۇزاتقان ئادەم قازاق بولغىنى بىلەن رۇسچە سۆزلىدى. ئۇ، سىلەرنىڭ ۋەزىپەڭلار گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنى غۇلىتىش. كەلگۈسىدىكى جەمئىيەت، ھۆكۈمەت توغرىسىدا زادىلا باش قاتۇرماڭلار. بۇ ئىشنى باش قوماندان ستالىن سىلەر ئۈچۈن ئويلايدۇ. ئۇ كىشى سىلەرگە بەختتىن باشقا ھېچنېمە تىلىمەيدۇ. ئۇنىڭ مەقسىتى پۈتۈن دۇنيادىكى ئەمگەكچىلەرنى بەختكە ئېرىشتۈرۈش. بۇنىڭغا ئىشىنەمسىلەر؟ دەپ سورىۋىدى، بىز «ئىشىنىمىز!» دەپ ۋارقىرىدۇق. ھەممىدىن مەن چىڭ ۋارقىراپتىمەن. مەن سوۋېت تەربىيىسىنى چىن قوبۇل قىلغان. ئېتىقادىم ھەممىدىن چىڭ بولغاچقا، ئاۋازىم ھەممىدىن چىڭ چىقىپتۇ. ئۇ كىشى بىزگە بىردىن ئارغىماق، بىر تاپانچا، بىردىن ئاپتومات، يېتەرلىك ئوق بەردى، بۇنىڭدىن باشقا قوراللارنى گومىنداڭ بېرىدۇ، سىلەر ئۇلارنىڭ قولىدىن تارتىۋېلىپ سەپداشلىرىڭلارنى قوراللاندۇرىسىلەر، دېدى دېگىنە. ھەتتىگىنەي، سىلەرنىڭ ھېلىقى مۇئەللىمىڭلار سادىروف ئالدىنقى كۈنلا ۋالىبول ئويناپ پاس ئۇرىمەن دەپ سەكرەپ پۇتى قايرىلىپ ئىششىپ، ماڭالماي قېلىپ قالدى. پاتىخ ئاكام باشلىق قالغان يەتتىمىز كەلدۇق. بىرىمىز يولدا ئېزىپ «ئالتە ئوغرى» بولۇپ قالدۇق. قۇربان بۇرھانىدىنوف، ئوسمان ئىبراھىموفلار قور-

غاس پارتىزانلىرى بىلەن، ھوشۇر شەھەردىكى پارتىزانلار بى-
لەن. «ئازادلىق» تەشكىلاتى ھازىر شەھەردە جىددىي تەييارلىق
قىلىۋاتىدۇ، بىز نىلقىنى ئالىمىز ـ دە، غۇلجىغا يۈرۈش قىلى-
مىز. مېنىڭ ئاپام ۋە خوتۇن ـ باللىرىم غۇلجا تۇرمىسىدە،
ھاياتمۇ يوق، بىلمەيمىز. ئەمما ئالدىراپ ئۆلتۈرمەيدۇ. ھۆكۈ-
مەتنىڭ نەسىھەت ئۆمىكى ئۇلارنى تۇتۇپ تۇرۇپ بىزنى تەسلىم
بولۇشقا ئۈندىشى مۇمكىن. ھايات قالساق كۆرۈشەرمىز. بۇنداق
چاغدا شەخسىي ئىشىڭنى ئويلاشـقا ۋاقىتـمۇ بولـمايدىكەن.
ئەس ـ خىيالىم ئەتىكى جەڭدە. سەن ئېيتقىنا، نۇرى، نىلقىنى
ئېلىشقا ئىشەنچىڭ بارمۇ؟

— نىلقىنى دەيسەنغۇ، پۈتۈن غۇلجىنى، شىنجاڭنى ئې-
لىشقا ئىشەنچىم بار. بىز ساي ـ سايدىن ئېقىپ چىققان تاغ
سۇلىرى بىلەن ئۇلغىيىۋاتقان قاش دەرياسىغا ئوخشايمىز. نەگە
بارساق خەلق بىزنى قوللايدۇ. مېنىڭ نەچچە يىللىق سەرگەردا-
لىقىم بىكار كەتمەس ئىلاھىم!

— سەن خۇداغا ئىشىنەمسەن، نۇرى؟

— مۇشۇنداق چاغدا ئىشەنمەي بولمايدۇ. بىر تال ئەرزى-
مەس ئوق سېنىڭ تەقدىرىڭنى بەلگىلەيدۇ ئەمەسمۇ.

— توغرا ئېيتتىڭ، ئېتىقاد نەق مۇشۇنداق چاغدا زۆرۈر.
بىز رېئاللىقتا كۆز يۇمالمايمىز! ئوسمان باتۇر توغرىسىدا ئالمۇ-
تىدا جىق ھېكايە ئاڭلىدىم. ئۇ جۇڭغار قۇملۇقلىرىغا كىرىۋېلىپ
تومۇزغا، قەھرىتان سوغۇققا، ئاچ ـ زېرىنلىق، سۇ تەشنالىقى،
ئۇيقۇسىزلىقلارغا تاقابىل تۇردى، بىرنەچچە يىلنى يالغۇز دېگۇ-
دەك قېچىپ يۈرۈپ ئۆتكۈزدى، خەلقنى ئۆزىگە ئاز ـ ئازدىن
جەلپ قىلدى، ھازىر مانا ئالتاينىڭ ھەممە يېرىنى دېگۈدەك ئازاد
قىلالىدى. قەيسەرلىك بولسىلا قىيىنچىلىقنى يەڭگىلى بولىدۇ!

— گومىنداڭنىڭ ئەسكەرلىرى كۆپ، قورااللىرى خىل،
لېكىن ئۆلۈمدىن تولىمۇ قورقىدۇ. بىزگە ئۆلۈم دېگەن ھېچ
گەپ ئەمەس. قەسەملىرىمىز ئۆزى بىر كۈچ. بىز شۇنىڭ ئۇ-

چۈن يېڭىلمەيمىز!

— توغرا، ئاڭلىغىنا، تەبىئەت بىزنى مەدھىيىلەۋاتىدۇ.

يىراقتا قاش دەرياسى ئاستا شارقىرىماقتا. تاغ سۈيى تاش-
تىن ـ تاشقا ئۇرۇلۇپ، بۇژغۇن ياساپ ھاياتنى مەدھىيىلىمەك-
تە. ئاچچىق سوغۇق شامال دەرەخلەرنى چىڭ ـ چىڭ قىلغۇزۇپ،
سارغايغان يوپۇرماقلارنى ئۇچۇرۇپ سۇ بېتىگە چۇشۇرۇپ ئۇس-
سۇلغا سالماقتا، ئۇلارنىڭ يىنىدىكى نازۇك تال شېخى ھېلىدىن ـ
ھېلىغا ئېڭىشىپ ئۇلارنىڭ يۈزلىرىنى سىيپىماقتا. ھايات كۈل-
مەكتە، گويا سوزۇپ ئېيتىلغان قازاق ئۆلەڭلىرىدەك، شوخ ـ
شوخ، ئۆزگىرىشچان ئىلى ناخشىلىرىدەك، موڭغۇل مالچىلىرى-
نىڭ كۈيىدەك، ئىۋاننىڭ گىتارىدەك...

— پەرىخەنى ئويلامسەن، نۇرى؟

— ئارىلاپ، ئۆلۈم يادىمغا يەتكەندە. ماڭا ھەرقاچان، ھەر
مىنۇتتا ئوق تېگىشى، مەن ئۇنىڭ بىلەن خوشلاشمايلا بۇ دۇنيا
بىلەن خوشلىشىشىم مۇمكىن. مەندىن ئايرىلسا ئۇ بىچارە قانداق
بولۇپ كېتەر دەپ ئويلايمەن. نېمىشقا دەمسىنا؟ ئۇ مۇھەببەت
ئۈچۈنلا ياشاۋاتىدۇ. خۇددى بىز ئازادلىق ئۈچۈن ياشاۋاتقاندەك.
ئۇمۇ، بىزمۇ غەلىبىگە تەشنا.

— مەنمۇ قالتىس تەشنا. زادىلا ئۆلگۈم كەلمەيدۇ، نۇ-
رى. ياق، بۇ قورقۇنچاقلىقتىن ئەمەس، ئۈمىدۋارلىقتىن. ئا-
زادلىققا تەشنا خەلقىمنىڭ خۇشلۇقىنى كۆرۈشنى، سۆيۈملۈك
خوتۇنۇم نۇربىيەنىڭ قورسىقىدىكى ئوغلۇمنىڭ «ئىڭە» دېگەن
ئاۋازىنى ئاڭلاشنى تولىمۇ ئارزۇ قىلىمەن!

نۇرى دوستىنى چىڭ قۇچاقلىدى:

— ھامان ئۆلـۈپ كېتىمىز، لېكـىن ئارزۇلىرىـمىز
ئۆلمەيدۇ!

— ياق، بىز ئۆلمەسلىكىمىز كېرەك. مەن ئۆلۈشنى
خالىمايمەن!

— مەنمۇ خالىمايمەن. لېكىن ئەجەل دېگەن چاقىرمىغان مېھمان. مېھمان بوسۇغاڭدىن ئاتلاپ كىرسە قوغلىۋېتەلمەيسەن!

— ئۇ چاغدا مېھماننى كۈلۈپ تۇرۇپ كۈتۈۋالىمىز!

ئۇلار چىڭ قۇچاقلىشىپ ئاسمانغا قارىدى. گويا يۇلتۇزلىرىنى ئىزدەۋاتقاندەك!...

نۇرى غېنى ئاكىسىنىڭ يېنىدا بەتلەنگەن بەشئاتار مىلتىقىنى مۈرىسىگە ئېسىپ، ئۇلاستايدىن نىلقا بازىرىغا ھۇجۇمغا ماڭغان يۈز ئاتلىق پىدائىينىڭ ئەڭ ئالدىدىكى يول باشلىغۇچىلىرىدىن بىرى بولۇپ يولغا چىقتى. ئۇنىڭ قەلبى شادلىققا، ۋۇجۇدى غۇرۇرغا تولغان: ئۈچ يىلدىن بېرىقى تاغ ـ دالا سەرگەردانلىقى، ھۇجۇم قىلىش تەقەززالىقى ئاخىرلىشىدىغان كۈن ئاخىر يېتىپ كەلدى. ئۇ ئۆز دۈشمەنلىرى بىلەن تىغمۇتىغ ئېلىشىپ، خەلقنى غەلىبە خۇشاللىقىدىن بەھرىمەن قىلغۇسى. ئۇ مانا مۇشۇنداق كۈن ئۈچۈن ئۇزۇن ۋاقىت تەييارلاندى. ئەمدى ئۇ جەڭگە ئاتلاندى. ئۇ ئويناقلاپ كېتىپ بارغان جىرەن قاشقا ئېتىنىڭ پېشانىسىنى ئېڭىشىپ سىلاپ قويىدى:

— قورقۇۋاتامسەن، نۇرى؟

— ياق، ناھايىتى خۇشالمەن!

— بىرىنچى پاي ئوقنى سەن ئات!

— بىرىنچى بۇيرۇقنى سەن بەرگىن!

ئۇلارنىڭ قوشۇنى ئۇلاستاينىڭ تۆۋەن ئېغىزىغا كەلگەندە رازۋېدكىچىلار پاتىخ مۇسلىموفقا:

— ئالدىمىزدا دۈشمەن كۆرۈندى! — دەپ دوكلات بەردى.

— ھۇجۇمغا تەييارلان!

غېنىنىڭ قىسىملىرى ئوتتۇرىدا، ئەكبەر، سېيىت قىسىملىرى ئوڭ ۋە سول قاپتالدا تەييارلىنىپ، مىلتىقلىرىنى ئوقلاپ

تۇرۇشتى. چاڭ ـ توپا كۆتۈرۈپ ئەسكەرلەر ۋە ئەگەشكۈچى خەلقلەر توپى كۆرۈندى. غېنىنىڭ كۆزلىرىدىن ئوت چاقنىدى. ئۇ پاتىخقا قاراپ:

— بولە، ئات دېمەمسەن؟ — دېۋىدى، پاتىخ كۈلۈپ قويۇپ:

— ئات! — دېدى.

نۇرى مىلتىق تەپكىسىنى باستى. بەخۇدۇك كېلىۋاتقان بىر ئەسكەر ئاتتىن يىقىلدى. ۋاڭ ـ ۋۇڭ، تا ـ تا ـ تات، ھۇررا، قوغلا!... ئىككى تەرەپ قاتتىق ئېتىشتى. پارتىزانلار بىردە ئاتلىرىدىن چۈشۈپ تاشلارنىڭ كەينىگە مۆكۈپ، بىردە ئاتلىرىنىڭ يېنىغا چۈشۈپ دۈشمەنگە شىددەت بىلەن ئوق ئاتماقتا ئىدى.

— قاچتى!

قويۇق چاڭ كۆتۈرۈلدى، رېن دۇسانىڭ ئەسكەرلىرى تۆۋەنگە — قاش دەرياسى تەرەپكە پىتىراپ قاچماقتا ئىدى. ئۈچ توپ تەڭلا قوغلاپ ھۇجۇمغا ئۆتتى:

— ھۇررا!

ئاتلار چاپماقتا، دۈشمەن قاچماقتا، ئاسماننى چاڭ ـ توزان، ئىس ـ تۈتەك قاپلىدى. بىردەمدىن كېيىن ئوق ئاۋازلىرى توختىدى، دۈشمەنلەر نەلەرگىدۇر قېچىشقان. «ئەل» بولغان خەلق ئاتلىرىدىن چۈشۈپ، ئوۋ مىلتىقلىرىنى يەرگە تاشلاپ، بېشىنى ساڭگىلىتىپ تۇرۇشاتتى. ئۇ يەر ـ بۇ يەردە ئەسكەرلەرنىڭ جەسەتلىرى، جان تالىشىۋاتقان ئاتلار.

— ئەل بولغان پۇقراغا جازا يوق! — دېدى پاتىخ ۋارقىراپ، — قوراللارنى يىغىشتۇرۇڭلار!

قوراللار يىغىشتۇرۇلدى، بۇ تۇنجى ئولجا ئىدى.

دۈشمەن كەينىدىن كەتكەن رازۋېدكىچىلار دوكلات قىلدى:

— رېن دۇسا ئەسكەرلىرى بىلەن ئۇپازەڭگىنىڭ ئاۋۇلىغا

باردى. ئۇپازەڭگى ئۇلارنى كوسۇساينىڭ قۇيۇلۇشىدا دەريادىن ئۆتكۈزۈۋەتتى!

— ئۇلار چونجىغا ئۆتۈپ ئايلىنىپ نىلقا بازىرىغا كىرمەكچى!

— قېچىپ قۇتۇلغىنىنى كۆرەيلى، نىلقىغا ھۇررا!

— ھۇررا!

قاراڭغۇ چۈشتى. نەچچە يۈزلىگەن ئاتلىق پارتىزان ئۈچ يول بىلەن نىلقا ناھىيە مەركىزىگە قاراپ يۈرۈپ كەتتى. ئۇلار يېرىم كېچىدە نىلقا شەھىرىنى قورشىۋېلىپ ھۇجۇم بۇيرۇقىنى كۈتتى.

ئۈچ توپنىڭ باشلىقى خەمىت مۇسلىموف توپ باشلىقلىرىغا ھەربىر توپنىڭ ئورنى، ھۇجۇم نىشانى ۋە ھۇجۇم ئۇسۇللىرىنى ئوبدان چۈشەندۈرۈپ، نۇرىغا:

— دوستۇم، سەن مەن بىلەن بىللە بولىسەن، — دېۋدى، نۇرى:

— بىرىنچى پاي ھۇجۇم ئوقىنى ئاتتىم. شەھەرگىمۇ بىرىنچى ھۇجۇم قىلغۇچى بولايمىكىن دەيمەن! — دېدى.

— ياق، بۇ بۇيرۇق. سەن مەن بىلەن بىللە بولىسەن!

پاتىخ بۇيرۇق بەردى:

— ھۇجۇم نىشانى ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسى. ئۈچ تەرەپ ئۆز ۋەزىپىلىرىنى ياخشى بىلىۋالدى. مانا ھازىر كېچە سائەت ئىككى، مەن ھۇجۇمغا ئۆتۈشكە بۇيرۇق بېرىمەن! ئاگون[1]!

تەرەپ - تەرەپتىن مىلتىقلار ئېتىلدى. جىمجىت كېچە قوماچ قورۇغاندەك، چاغاندا ئېتىلغان پوجاڭزىلاردەك ئوق ئاۋازلىرى بىلەن ۋەھىمە ئەتراپىنى بىر ئالدى. «ھۇررا» ئاۋازلىرى شەھەرنى تىترەتتى، تاراس - تۇرۇس، گۇم، تات - تات!... خىلمۇ خىل قوراللاردىن چىققان ئاۋازلار قوشۇلۇپ

[1] ئاگون — ئات، ئوت ئاچ مەنىسىدە.

ئۆكتەبىر ئاسمىنىدا زىلزىلە پەيدا قىلدى، جەڭ شىددەتلىك ئىدى، پارتىزانلار ئۈزلۈكسىز ئىلگىرىلەپ، كۆلۈبقا ئوت قويۇۋەتتى، سېپىت قىسىملىرى كۆلۈبقا بېسىپ كىردى ۋە ئۇ يەرگە سولاپ قويۇلغان خەلقنى ساق - سالامەت چىقىرىۋالدى. ئەكبەر بىلەن غېنى باتۇرنىڭ ئادەملىرى ساقچى تۈرمىلىرىنى پاچاقلاپ تاشلاپ مەھبۇسلارنى ئازاد قىلدى. ئەتىگەن سائەت سەككىزدە ساقچى ئىدارىسى ئىشغال قىلىندى.

خەمىت يېنىدىكى توختىماي مىلتىق ئېتىۋاتقان دوستى نۇرىنى چىڭ قۇچاقلاپ:

— يەڭدۇق، يەڭدۇق! — دەپ ۋارقىراپ كەتتى. شۇ چاغدا بىر ئەسكەر تار كوچىغا قاراپ قاچتى، نۇرى ئۇنى قوغلاپ ماڭدى. خەمىت كۆلۈبتىن بۇرۇلۇشىغا يەنە بىر ئەسكەر ئۇنىڭغا گرانات ئاتتى. نۇرى قاچقان ئەسكەرنى ئېتىۋېتىپ يانغۇچە خەمىت گرانات پارچىسى تېگىپ يىقىلدى.

— خەمىت! — نۇرى يۈگۈرۈپ كېلىپ ئۇنى يۆلىدى ۋە قېچىپ كېتىۋاتقان ئەسكەرنى ئېتىۋەتتى.

— خەمىت! — نۇرى ئۇنىڭ بېشىنى باغرىغا بېسىپ ھۆڭگىرەپ يىغلىدى. ھەممىنىڭ ھۆرمىتىگە ئىگە ئەزىمەت، پارتىزانلارنىڭ تۇنجى قۇربانى چوڭ قايغۇ پەيدا قىلدى. كۆپچىلىك قىساس ئۈچۈن جەڭنى تېخىمۇ كۈچەيتتى.

چۈشكە يېقىن نىلقىدا ئوق ئاۋازى توختىدى. ھۆكۈمەت تەرەپ شەھەرنى تاشلاپ غەربكە — غۇلجا شەھىرىگە چېكىنگەن، بىر قىسىم ئەسكەرلەر ئاق بايراق چىقىرىپ تەسلىم بولغانىدى. ساقچى ئىدارىسى ۋە كۆلۈبلارغا سولاپ قويۇلغان ئوبۇلخەيرى تۆرە، باۋۇدۇن خەلپەت، نۇسۇپقان كۈنباي، ئوسمان چوبان، شاكىر ئەۋزى قاتارلىق نىلقا ناھىيىسىنىڭ كاتتىۋاشلىرى ئۆلۈمدىن ساق قالغانلىقى ئۈچۈن پارتىزانلارغا قايتا - قايتىلاپ رەھمەت ئېيتىپ، ئىنقىلاب سېپىگە قوشۇلۇشنى تەلەپ قىلدى.

پاتىخ مۇسلىموف قوماندانلىق شتابقا ۋاكالىتەن ئۇلارنى قارشى ئالدى. ئىنقىلابچىلار تۇنجى ئازاد قىلغان شەھەر — نىلقىدا شادلىق، تەنتەنە پەلەككە يەتتى.

شۇ مەيداندىلا قولغا چۈشكەن قاناتبەك ئاقىلاقچى بىلەن رېن دۇساغا، خەلققە ئەلىمى ئۆتۈلگەن بىرنەچچە ئەمەلدارغا ئۆلۈم جازاسى بېرىلىپ شۇ يەردىلا ئىجرا قىلىندى.

شەھەر خەلقى پارتىزانلارنى مال سويۇپ، تاماق ئېتىپ قارشى ئېلىشتى. ئۆي - ئۆيدىن كورا - چېلەكلەردە خىلمۇخىل تاماقلارنى كۆتۈرۈشكەن ئاياللار چىقىپ ناھىيىلىك ھۆكۈمەتكە مېڭىشتى. ياشلار پارتىزانلىققا تىزىمغا ئالدۇرىدىغان جايدا تىقمۇتىقماق سەپ بولۇشتى. نۇرى، بۆرىۋايلار ئۇلارنى تىزىملاپ باش كۆتۈرەلمەي قالدى. تۇيۇقسىزلا نۇرىغا تونۇش بىر ئاۋاز ئاڭلاندى:

— پەرىخە، ئىسمىم پەرىخە!

نۇرىنىڭ يۈرىكى جىغ قىلىپ قالدى. ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىدى. ئۇنىڭ ئالدىدا ھېلىقى غەملىك كۆزلەر، چىرايلىق لەۋلەر، گۈزەل چىراي كۈلۈپ تۇراتتى.

— پەرىخە! — دېدى ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ.

— قىزلار ئەسكەرلىككە تىزىملانمىدى، پەرىخە!

— مەن پەررۇخ!

— ھا - ھا - ھا... ئاسىيە ھەدەم تىنچمۇ؟

— تىنچلىق، خەمىتمۇ تىنچلىق، سىزگە سالام ئېيتتى.

— خەمىت، ئۇ قايسى خەمىت؟

— سىزنىڭ ئوغلىڭىز... بىزنىڭ...، — قىز يەرگە قارىدى.

— ئۇ... ئۇ ئۆزى نەدە؟...

— ئۇ تۈنۈگۈنلا شەھەرگە قاچقانلار بىلەن بىللە كەتكەن!...

— كەچتە بارىمەن... سىز پەرىخە... ھە، بوپتۇ،

پەررۇخ، ئاسىيە ئابىستەيگە سالام دەڭ. خەمىتنى مەن ئۈچۈن سۆيۈپ قويۇڭ. بۇ ئىسمىنى قاچان قويدۇڭلار!

— بۈگۈن ئەتىگەن ئۆزگەرتتۇق. ئەسلى سەبىخە يادىكار قويغانىدى. ئاپام خەمىت ئاكامنىڭ قۇربان بولغىنىنى ئاڭلاپ ئىسمىنى خەمىتكە ئۆزگەرتتى.

نۇرى بۇ جىددىي پەيتتە باشقا ھېسلارنى قايرىپ قويۇپ، ئۆز خۇشاللىقىنى يالىڭاچ سۆز بىلەن ئىپادىلىدى:

— خەمىت ئۆلمىدى، بىز ئۆلمەيمىز!

شۇ ئاخشىمىلا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى. خەلقنىڭ قول كۆتۈرۈپ قوللىشى بىلەن ئوسمان چوبان، ئورازقانلار ناھىيە ھاكىملىقىغا، جاقاباي ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقلىقىغا تەيىنلەندى. ھاكىملار پارتىزانلارنىڭ تەمىناتىغا، ساقچى باشلىقى شەھەر ئامانلىقىغا مەسئۇل قىلىندى. پىدائىيلار كۆپىيىپ، پارتىزانلارنىڭ سانى ئاشتى. ھەربىر چوڭ توپ مىڭغا يەتتى. ئادەم كۆپ، قورال - ياراغ ئاز، نىلقا جېڭىدە يۈز نەچچە مىلتىق، بەش دانە پىلىموت غەنىيمەت ئېلىندى. قورالغا ئېرىشىش قوماندانلىق شتابىنىڭ بىر ۋەزىپىسى بولۇپ قالدى. ئۇلاستايدىن يۆتكەلمىگەن قوماندانلىق شتاب بىلەن نىلقا بازىرى ئارىلىقىدا چاپارمەنلەر توختىماي ئات چاپتۇرۇپ خەۋەر ئالماشتۇراتتى. پاتىخ ئىنىسىنىڭ ۋاپاتى، ئاپىسى، خوتۇن - بالىلىرىنىڭ تۇتقۇن قىلىنىشى بىلەن قاتتىق غەزەپلەنگەن. ئۇنىڭ بۇرۇتلىرى تىك - تىك، قاپىقى سېلىقلىق، كۆزلىرىدىن ئوت چاقناپ تۇراتتى. ئۇ ئۇلاستايدىكى قوماندانلىق شتابتىن بۇيرۇق بەردى:

— دۈشمەن قوراللىق كۈچلىرى سۇلتان ئۈۋەيس مازىرى بىلەن نىلقا ئارىلىقىدىكى دۈشمەن ئىستىھكاملىرىغا ۋە ساقچى ئورۇنلىرىغا مۆكۈنۈۋالغان. ئۇ يەرلەر پاچاقلىنىپ، دۈشمەن قوراللىرى بىلەن قورالسىز پارتىزانلار قوراللاندۇرۇلسۇن، قىزىلكۆتەن ئاغزىنى غېنى باتۇر ئىگىلەپ، دۈشمەننى يول بىلەن

ماڭالماس قىلىپ، تاغ يولى بىلەن ئەسكەر يۆتكەشكە مەجبۇر قىلىنسۇن!

بۇ چاغدا ئۈچ توپقا ئەكبەر باتۇر مەسئۇل بولدى. چوڭ توپلار ئۈچتىن كىچىك توپقا ئايرىلغان. ھەربىر توپنىڭ باشلىقلىرىنى قوماندانلىق شتاب بېكىتكەن، پارتىزانلار ھەرىكەتچان ئۇرۇش قىلىش تاكتىكىسى بىلەن دۈشمەننى پاراكەندە قىلماقتا ئىدى؛ ئۇلار سەپ تۈزۈپ ئۇرۇش قىلمايتتى، تۇيۇقسىز ئۇ يەر - بۇ يەردە ھۇجۇم قىلىپ دۈشمەن كۈچلىرىنى پارچىلىۋېتىش، ئاز دۈشمەننى زور كۈچ بىلەن يوقىتىش، پاراكەندىچىلىك سېلىپ، دۈشمەننى ئېزىقتۇرۇش، خاتىرجەم قىلماسلىق، ۋەھىمە تارقىتىش يوللىرى بىلەن دۈشمەن ئەسكەرلىرىنى ئالاقزادىلىككە سالاتتى، دۈشمەننىڭ كوماندىر - جەڭچىلىرى بىر مىنۇتمۇ خاتىرجەم بولالماي قېچىشنىلا ئويلايدىغان بولۇپ قالغانىدى.

غېنى باتۇر كېچىدە سۇلتان ئۆۋەيس مازىرىغا تۇيۇقسىزلا نۇرغۇن مىلتىق بىلەن بىرلا ۋاقىتتا ئوق چىقىرىپ، قىقاس - چۇقان بىلەن ئات چاپتۇرۇپ كىرىپ كېلىۋىدى، ساقچى ئىدارىسىدىكىلەر قارشىلىشىشنى زادىلا ئويلاشقا ئۈلگۈرەلمىدى. ساقچى ئىدارىسى تېزلا تارمار قىلىنىپ، پۈتۈن قوراللار غېنى باتۇرنىڭ قولىغا چۈشتى. ئۇنىڭ ئادەملىرى تېخىمۇ كۆپەيدى، قوراللىرى تولۇقلاندى. ئۇ نەگىلا بارمىسۇن، ئۇنىڭ يېنىدا نۇرى بىللە ماڭاتتى، ئۇلار ئىككى كېچە - كۈندۈز ئاتتىن چۈشمىدى. مازار، قارا سۇ، سۇپتايلاردا دۈشمەنلەرگە ئوڭۇشلۇق زەربە بەردى. مانا قىزىلكۆتەندىن دۈشمەننىڭ ماشىنىلىرى ئۆتمەكچى بولۇۋاتىدۇ، دېگەن خەۋەر كەلدى. شۇ كېچىسىلا سۇلتان ئۆۋەيس مازار ساقچىسىغا ھۇجۇم قىلىپ، قاماقتىكى جىڭ چىڭ، مەتكېرەم قاتارلىق ئوتتۇزغا يېقىن كىشىنى قۇتۇلدۇرۇپ، خېلى جىق قورال - ياراغ غەنىيمەت ئالغان ئەزىمەتلەر داۋاننىڭ ئىككى يېقىدىكى دۆڭلۈكلەرگە يوشۇرۇندى.

ماشىنىلارلىق ئەسكەر بىلەن تولغان، ماشىنىنىڭ كابىنكا ئۈستىگە پىلىموتلار ئورنىتىلغان. ئەسكەرلەر قوراللىرىنى چىڭ تۇتۇشقان، باشلىرىغا چويۇن قالپاق كىيىشكەن، تولىمۇ ھەيۋەتلىك ئىدى. غېنى ئۈچ ماشىنا داۋانغا ئۆرلەش بىلەن بۇيرۇق بەردى. دۆڭلەر ئارىسىدىن ناراسلاپ ئوق ياغدى، ماشىنىلارنىڭ چاقلىرى ئاستىدا گراناتلار پارتلىدى. يولنىڭ يېقىنلا چېتىدىكى ئېرىقلارغا مۆكۈنگەن پارتىزانلار گرانات تاشلىسا، دۆڭلەرنىڭ ئۈستىدە قورام تاشلارنى دالدا قىلىشقانلىرى مىلتىق، پىلىموت بىلەن ئوق چىقاردى. دۈشمەننىڭ ئۈچ ئاپتوموبىلى كۆيۈپ كۇل بولدى، ئەتراپنى ئۆلۈكلەر قاپلىدى، ئارقىدىكى ماشىنىلار كەينىگە يېنىپ، دۆڭمازار تەرەپكە قاراپ قاچتى... غېنى قىسىملىرى نۇرغۇن ئولجا، جەڭ خۇشاللىقى بىلەن مازارغا قايتتى. دۈشمەن بۇ بىردىنبىر ماشىنا ماڭالايدىغان نىلقا يولىدا ماڭالماس بولدى.

— يارايسەن نۇرى!

— قالتىس بولدى غېنىكا!

جەڭ غەلىبىسى دۇنيادىكى خۇشاللىقنىڭ ئەڭ كاتتىسى بولسا كېرەك. يوللارغا پۇختا قاراۋۇللار قويۇلغاندىن كېيىن، سۇلتان ئۆۋەيس مازار مەھەللىسىنىڭ ھەممىلا ئۆيىدە ياخشى غىزا، ئەتكەنچاي، بىنەم ئۇنىدىن يېقىلغان ئاپئاق نانلار بىلەن پارتىزانلارنى كۈتۈۋېلىش زىياپەتلىرى ئەۋجىگە چىقتى. غېنى يېزا مويسىپىتىنىڭ ئۆيىدە پاقلاننىڭ ئالدى پۈتىنى ئىشتىھا بىلەن يەۋېتىپ شەيخكە:

— موللام، ھارىقىڭ يوقمۇ؟ — دېۋىدى، كۆپچىلىك قاقاقلىشىپ كۈلۈشتى. شەيخمۇ كۈلۈپ:

— ئۈچ كۈن بولغان مەن قۇرئان ئوقۇغىلى تۇرغىلى. ئالتە مىڭ ئالتە يۈز، ئاتمىش ئالتە ئايەتنىڭ ھەممىسىنى...

— پاھۇي، ھاراق دېسەم قۇرئان دەيسەنغۇ ھوي موللا،

بوپتۇ ، سەن قۇرئان ئوقۇ ، مەن هاراق ئىچەي ، گۇناهمۇيە
موللام ؟
— ياق ، بالام غېنى ، ساڭا گۇناھ ئەمەس ، سەن غازى ،
سەندىن خۇدا رازى . ئىچ مەيلى ، ئەمما مەست بولۇپ…
ئادىشىپ قالما !
— ها - ها - ها… مەن ئىچسەم كۆزۈم روشەنلىشىپ
كېتىدۇ !…
— غېنىكا ئىچمە ! — دېدى نۇرى نەدىندۇر پەيدا بولغان
بىر چەينەك «جۇن»نى نېرى ئىتتىرىپ .
— نېمە؟ مازاردا ئىچسە گۇناھ بولىدۇ دېمەكچىمۇ ؟
— ھەربىي ئىنتىزام مازاردىمۇ يۇقىرى ، — دېدى نۇرى
كۈلمەي تۇرۇپ ، — سەن باشلامچى بولۇپ ئىنتىزامنى ئىجرا
قىل . بولمىسا جەڭچىلىرىڭ بۇيرۇققا بويسۇنماس بولۇۋالىدۇ .
— ئاتىمەن ، كىم بويسۇنمايدىكەن !
— مانا ئۆزۈڭ ، قېنى يامان بولساڭ ئۆزۈڭنى ئاتە !
— نېمە ئىنتىزام ئۇ ، ئاشۇ پاتىخنىڭ گېپىما ؟
— ياق ، پاتىخنىڭ گېپى ئەمەس . قوماندانلىق شتابىنىڭ
بۇيرۇقى !
— خەپ ، ماقۇل ، جالاپنىڭ بالىسى . يە خوتۇن خەققە
قاراتمىساڭ ، يە هاراق ئىچكۈزمىسەڭ !…
— چوڭ خۇشاللىق ئالدىمىزدا . بىز مەنزىلگە يەتمىدۇق ،
سەپەرگە ئەمدىلا ئاتلاندۇق !
— مۇشۇ گېپىڭ ئۈچۈن بىر ئىچىدىغان يېرىدى ، ئاپلا ،
ئىنتىزام دېدىڭما !
— بالىلىرىم ، ئاق يوللۇق بولۇڭلار ، غازاتلىرىڭلار نۇس-
رەت تاپقاي ، مەن بىر قۇرئان ئوقۇپ قوياي !
ساي سۈيى شارقىرىماقتا ، نەچچە ئادەمنىڭ غۇلچى يەتمەي-
دىغان سىدىلەرنىڭ شاخلىرى ئۇسسۇل ئوينىغاندەك لەرزان مى-

دىرلىماقتا ، جىمجىت يېزىدا شەيخنىڭ مۇڭلۇق ئاۋازى يىراق-
لارغا ئاڭلانماقتا :
— ئامىن !
— ئامىن !
ئۆيلەردىن ، سۇ بويلىرىدىن ، باغلاردىن دۇئا ئاۋازى ، ئا-
دەملەرنىڭ خەيرلىك تىلەشلىرى ئاڭلانماقتا .
غېنى باتۇر پارتىزانلىرى ئاتلىق شەرققە ، ئۆزلىرىنىڭ قو-
ماندانلىق شتابىغا قاراپ يولغا چىقتى . قىزىلكۆتەننى ساقلىغۇچى
ئالاھىدە ئەترەت ئۇلارنى ئۇزىتىپ قالدى . بۇ ئەترەتكە كەڭساي
پارتىزانلىرىدىن كەلگەن نۇرۇم مەسئۇل بولدى .
ئىلقا ناھىيىسىنىڭ قولدىن كەتكەنلىكى ، بىردەمدىلا نەچچە
مىڭ ئادەمنىڭ قوراللانغانلىقىنى ، ئۇلارنىڭ ھەربىي تېخنىكىسى
ۋە ئۇرۇش قىلىش ئۇسۇللىرىنىڭ قالتىسلىقى دەرھال ئۇرۇمچىد-
گە خەۋەر قىلىندى . يېڭىلا رەئىسلىك ئورنىغا ئولتۇرغان ۋۇ-
جۇڭشىن ئۆزىنىڭ سىلىق ۋاستە — گومىنداڭنى تەشۋىق
قىلىش ، نەسىھەت قىلىش ئۇسۇلىنىڭ ئۇنۇم بەرمىگەنلىكىگە
خاپا بولۇپ ، ئىلىدىكى ۋالىي ، ھەربىي باشلىقلارنى :«قولىدىن
ئىش كەلمەيدىغان نان قېپىلار» دەپ تىللاپ ، 8 - ئۇرۇش رايونىنىڭ
قوماندانى جۇشاۋلياڭنى خانىسىغا تەكلىپ قىلدى . بىر - بىرىگە
سادىق بۇ دوستلار كۆرۈشۈپ ئەھۋال سورىشى بىلەنلا :
— ئاۋارىچىلىك ، ئاۋارىچىلىك ! — دېگەن سۆز بىلەن
گەپ باشلاشتى .
— لىۇبىڭدې تولۇق هوقۇقلۇق باش قوماندان بولسۇن .
ئۇ شىڭ شىسەيىنىڭ ساقچى باشقارمىسىدا ئۇزۇن يىل ئىشلى-
گەن ، ئەھۋال بىلەن ياخشى تونۇش . ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇ خۇيزۇ .
دىندارلاردىن ياخشى پايدىلىنالايدۇ . ھەم قاتتىق ، ھەم يۇمشاق
ئىككى ۋاستىنى تەڭلا ئىشقا سالايلى ، ئاۋارىچىلىك خېلى بار .
ئوسمان ، دەلىلقان سۇگۇربايوفلار ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ توقسان

پىرسەنتىدىن جىق يېرىنى ئىگىلەپ ئۆز ئالدىغا ھۆكۈمەت قۇرۇۋالدى. بۇ ئەلۋەتتە شىڭ شىسەينىڭ سەۋەنلىكى. ئەمدى مۇنۇ ئىلقىدىمۇ قوماندانلىق شتاب، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت دېگەنلەر قۇرۇلغىلى تۇرۇپتۇ. ھەرگىز سەل قاراشقا بولمايدۇ. بۇلاردىن سوۋېت دەرھال پايدىلىنىدۇ. بەلكى سوۋېت قول تىقىپ بولدى. ئۇلارنى ناھىيىدىن ۋىلايەتكە كىرگۈزۈشكە ھەرگىز بولمايدۇ!

— مەن 8 - ئۇرۇش رايونى قوماندانىنىڭ پىكرىگە، ياق، بۇيرۇقىغا قەتئىي بويسۇنىمەن.

— سىز رەئىس. شىنجاڭ سىزنىڭ، مېنىڭ ۋەزىپەم سىزنىڭ ھاكىمىيىتىڭىزنى قوغداش!

— ياق، ياق، بىز دېگەن بۇيرۇق ئىجرا قىلغۇچى، قېنى پىلانىڭىزنى ئاڭلاي.

— ساقچى ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ليۇ بىڭدې تولۇق ھوقۇقلۇق باش قوماندان. ئۇنىڭغا تانكا، ئايروپىلان، زەمبىرەكلەر بىلەن قوراللانغان بىر دىۋىزىيە ئەسكەر بېرىلسە، باندىتلار بىر ھەپتىگە قالماي تازىلىنىدۇ. 12 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن بۇرۇن ئىلىقا باندىتلىرى، ئالتە ئوغرى تولۇق يوقىتىلىدۇ. ليۇ بىڭدېغا دۇ شىجاڭ غۇلجىدىكى بىر دىۋىزىيە ئەسكەر بىلەن ماسلىشىدۇ. قىسىم ئۈچ يولغا بۆلۈنۈپ قامىر تاغ دېگەن قارا ئۈۋىنى تولۇق قورشايدۇ. زەمبىرەك، مىناميوتلار تاغ ئېغىزلىرى، ئىلىقا شەھىرىنى توپقا تۇتىدۇ. دەسلەپ خىل قوراللار بىلەن ئۈچ مىڭ ئەسكەر ھۇجۇمغا ئۆتىدۇ، ئارقىدىن يەنە ئۈچ مىڭ!

— قالتىس، قالتىس پىلان. ئۇلارغا نەسىھەت ئۆمىكىنى ماسلاشتۇرساق.

— ليۇ بىڭدېغا بۇ ئىش ئالاھىدە تاپشۇرۇلدى. خەلقنى باندىتلار قايمۇقتۇرماقتا. بىز ئۇلارنى تارتىۋېلىشىمىز كېرەك!

— بۇيرۇق قاچان بېرىلىدۇ؟

— بۈگۈن 10 - ئاينىڭ 28 - كۈنى. پۈتۈن تەييارلىق ئىككى كۈندە پۈتىدۇ. 10 - ئاينىڭ 30 - كۈنى ئۇرۇمچىدىن، غۇلجا شەھىرىدىن بىراقلا ئىلىقىغا ھۇجۇمغا ئۆتىمىز. رەئىس ئەپەندىم!

— سوۋېت ئەسكەرلىرى كىرمىگەندۇر - ھە؟

— قوراللىرى كىرگەن. ئالمۇتا يېنىدا ئالتە ئادەمنى تەربىيىلەپ، قوراللاندۇرۇپ كىرگۈزدى. ھەممە ئىش شۇلارنىڭ قۇترىتىشى بىلەن بولۇۋاتىدۇ. شىڭ شىسەي ئادەم ئۆلتۈرۈشكە ئۇستا، لېكىن ۋەتەننى قوغداشتا بىر دۆت. ئالتە ئوغرىنى دۆلەت چېگراسىدىن كىرگۈزمىگەن بولسا مۇشۇ پالاكەت يوق ئىدى!

— ئۇ پالاكەتنى تېرىپ قويۇپ قۇيرۇقىنى خادا قىلدى. ئۇنىڭ پوقىنى بىز تازىلايمىز ئەمدى. ئالتايدا، تاشقورغاندا، مانا ئەمدى غۇلجىدا توپىلاڭ كۆتۈرۈلدى. بۇ باندىتلارنى بۆشۈكىدىلا يوقاتمىساق، جياڭ ۋېيۈەنجاڭنىڭ يۈزىگە قارىيالمايمىز!

— مۇھىمى ۋەتەن زېمىنى، شىنجاڭ قولدىن كەتسە مەن جاڭ پېيۈەننىڭ يولىنى تاللايمەن. بىر پاي ئوق بىلەن ئاۋارىچىلىك، ئار - نومۇستىن قۇتۇلىمەن!

— ياق، ياق. غەلىبىگە ئىشەنچىم كامىل!

— يۈز پىرسەنت كامىل!

گومىنداڭنىڭ باستۇرۇش پىلانى قورغاس پارتىزانلىرىنىڭ تەشكىللىگۈچىسى ئابدۇكېرىم ئاbbاسوف ئارقىلىق پاتىخلارغا يېتىپ كەلدى. ھەتتا گومىنداڭنىڭ ئۇرۇش پىلانىمۇ تولۇق ئاشكارا بولدى. پاتىخ توپ باشلىقلىرىنى ئۇلاستايدىكى قوماندانلىق شتابقا يىغىپ، قارشى ئۇرۇش پىلانىنى بېكىتىشكە باشلىدى.

— تەخمىنەن بىر دىۋىزىيىدىن كۆپ ئەسكەر ئۈچ يول بىلەن بىزنى قورشاپ يوقاتماقچى! — دېدى پاتىخ مۇسلىموف ئالدىرىماي ئۇيغۇرچە، تاتارچە، قازاقچە ئارىلاشتۇرۇپ

سۆزلەپ، — چىغىستان (شەرقتىن) داغىتى، توققۇزتارادىكى قىسمىلىرىنى كۈنەس تۆتە داۋىنىدىن ئاشۇرۇپ، ئوڭ تۇستۇكتە (جەنۇبتا) توققۇزتارا - قارىباغ ئارقىلىق باسىلگەن داۋىنىدىن ئۆتكەندىن كېيىن باتىستا (غەربتە) سۇلتان ئۇۋەيىس مازار، سۇپتايلارنى بېسىپ قارا سۇنى ئۆرلەپ مېڭىپ نىلقىنى قورشىماقچى. تۆتە داۋىنى، باسىلگەن داۋىنى، سۇپتاي، قاراسۇ... دۈشمەنىنىڭ ئۈچ يولى مۇشۇ.

كۆپچىلىك بىر - بىرىگە قاراشتى. غېنى باتۇر ئاغزىنى بۇزدى:

— جالاپ خو...

نۇرى ئۇنى نوقۇپ قويدى. پاتىخ كۇلۇپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

— سەن غېنى، تۆتە داۋىنىدىن كېلىۋاتقان جالاپ خوتۇننىڭ بالىلىرىنى توراپ زەربە بېرىسەن!

— خوپ، باشلىق!

— سەن ئەكبەر باسىلگەندىن كېلىدىغانلارنى توسۇپ زەربە بېرىسەن!

— بولادى، ئۆتە جاقسى، باستىق!

— سەن ئىۋان مازار - سۇپتاي تاشيولى بىلەن كېلىۋاتقانلارغا زەربە بېرىسەن!

— لادنو، ئوچىن خارۇشۇ، مالادىس كوماندىر[1]!

ئۈچ توپ ئۆزىنىڭ ھۇجۇم نۇقتىلىرىغا يۈرۈپ كەتتى. ئەكبەر ئۆزىگە سېيىتنى ياردەمچى قىلىپ ئىككى يۈز نەپەر خىللانغان جەڭچىگە قىرىق دانە جەڭگىۋار مىلتىق، ئىككى پىلىموت ۋە ئىككى دانىدىن گرانات تارقىتىپ بەردى. باشقا توپلارمۇ شۇنداق قوراللاندى. ئەكبەر قىسىملىرى ئاتلىنىپ تېز يۈرۈش قىلىپ باسىلگەن داۋىنىنىڭ ئەتراپىغا يېتىپ بېرىپ تاغ ئۈستىگە، قاپتاللارغا مۆكۈندى ۋە كىچىك ئەترەت باشلىقلىرىغا: «دۈشمەن باسىلگەن داۋىنىدىن تۆۋەنلەپ ساي - سايلارغا چۈشۈپ

[1] بولىدۇ، ناھايىتى ياخشى، يارايسىز، كوماندىر.

بولمىغۇچە ئوق چىقارماڭلار، ئوق - دورىنى تېجەپ تاش غۇلىتىپ، گرانات تاشلاپ، دۈشمەن قىسىملىرىنى بۆلۈۋېتىش كېرەك» دەپ بۇيرۇق بەردى. راست دېگەندەك، دۈشمەن تولۇق قوراللانغان، زەمبىرەكلىرىنى ئاتلارغا سۆرەتكەن ھالدا داۋاندىن تۆۋەنگە قاراپ ئىلگىرىلىدى. ئۇلار يامغۇردەك ئوق ياغدۇرۇپ، گۈمبۈرلىتىپ زەمبىرەك ئېتىپ ھەيۋە كۆرسىتىشكە باشلىدى. شۇ چاغدا ئەكبەرنىڭ ئادەملىرى سايىنىڭ تۆۋەن ئېغىزىدىن بىر توپ ئات - كالىنى دۈكۈرلىتىپ ھەيدەپ، پارتىزانلار تۆۋەندىن چىقىۋاتقان ھالەت پەيدا قىلدى. دۈشمەن ئالدىنىپ ھۇجۇمنى ساي تاپىنىغا قاراتتى. تاغنىڭ ئىككى قاپتىلىدىكى تاش، كامارلارنى دالدا قىلىپ مۆكۈنگەن پارتىزانلار ھۇجۇم سىگنالىنى ئاڭلاش بىلەن تەڭ، گرانات تاشلاپ، تاش غۇلىتىپ تاغ ئىچىنى زىلزىلىگە سالدى. دەھشەتلىك سادا، ئاتلارنىڭ كىشنەشلىرى دۈشمەن ئەسكەرلىرىنى چۆچۈتۈۋەتتى. ئەسكەرلەر جان ساقلاش كويىدا، مىلتىقلىرىنى نەگە ئېتىشنى بىلمەي ئۆلگىنى ئۆلۈپ، تىرىك قالغىنى ئۆمىلەپ چاتقاللار ئارىسىغا يوشۇرۇنۇپ، سايدىن قېچىپ چىقىپ كېتىش كويىدا جان تالاشتى. جەڭچىلەر خۇماردىن چىققۇدەك ئاتتى. ئىككى يۈز جەڭچىدىن بىرىمۇ چىقىم بولمىدى. دۈشمەنىنىڭ ئۆلۈكى سايىنىڭ تېشىدەك ياتماقتا، چاڭ - توزان، ئىس - تۈتەك، كۆيۈۋاتقان ئوت ئىچىدە قالغان دۈشمەن پارتىزانلارنىڭ نەدە ئىكەنلىكىنىمۇ قىياس قىلالمىدى.

بۇ جەڭدە ئەكبەر باتۇرنىڭ ئەقىل - پاراسىتى، پارتىزانلارنىڭ باتۇرلۇقى، مەرگەنلىكى سىناقتىن ئۆتتى. بۆرىۋاي بۇ قېتىم بىر ئۆزىلا بەش دۈشمەننى ئۆلتۈردى، جالباس دېگەن يىگىت ئونىنى، ئەڭ ئاز ئۆلتۈرگەنلىرى بىر - ئىككىدىن دۈشمەننى ئۆلتۈردى.

دۈشمەن قاچتى، ئەكبەر پارتىزانلىرىغا دۈشمەنىنىڭ كەينىگە ئۆتۈشكە بۇيرۇق بەردى. ئەكبەر بىلەن سېيىت خىل يىگىت-

لەرنى باشلاپ، دۈشمەن ئارقا سېپىگە ئۆتۈپ، دۈشمەن پىلىموتچىلىرىنى قورشاپ تۆت دانە پىلىموتنى تارتىۋالدى ۋە پىلىموتنى دەرھال دۈشمەنگە بۇرىدى. قورشاۋدا قالغان دۈشمەن زەمبىرەكلىرىنى تاغ ئۈستىگە تاشلاپ ساي تاپىنى بىلەن كەينىگە يېنىپ قاچتى. قاچالمىغانلىرى ئاز، كۆپ قىسمى بىتچىت بولدى، ساي جەسەت دۆۋىسىگە ئايلاندى. ئەكبەر، سېيىت بۇ جەڭدە ئىككى يۈز ئەللىك دانە مىلتىق ئولجا ئالدى. پىلىموت، زەمبىرەك، نۇرغۇن ئوق - دورا ۋە ئات، ئوزۇق - تۈلۈكلەر بۇنىڭ سىرتىدا ئىدى.

دۈشمەن ئايروپىلانلىرى كەلدى. ئۇلار ئۇرۇش مەيدانىنى تاپالمىدى. تاغ، سايلارنى قالايمىقان بومباردىمان قىلىپ قايتىپ كەتتى.

ئەكبەر ئۇلاستاي قوماندانلىق شتابىنىڭ بۇيرۇقىغا ئاساسەن، سېيىتنى ئوتتۇز - قىرىق پارتىزان بىلەن باسىلغەن داۋىنىدا كەلگۈسى دۈشمەنگە زەربە بېرىشكە قالدۇرۇپ، قالغان پارتىزانلىرىنى ئېلىپ ئۇلاستايغا قايتتى. ئۇنى جەڭچىلەر ۋە خەلقلەر: «ئىسبوسىنىنىڭ باتۇر ئوغلى!» دەپ ۋارقىرىشىپ، قوللىرىدا كۆتۈرۈپ تەنتەنە قىلىشتى.

غېنى باتۇر كۇنەس تۆتە داۋىنىدىن ھارغىن، روھىي چۈشكۈن، ناھايىتى خاپا ھالدا پارتىزانلىرىنى باشلاپ قايتىپ كەلدى:

— جالاپ خوتۇننىڭ بالىلىرى، ھىيلىگەرلىك قىلىپ كۆچۈۋاتقان مالچىلارنىڭ قىياپىتىگە كىرىۋاپتۇ. غېمىمدە يوق تۇرۇپتىمەن، بىر كەمدە ئاتقىلى تۇردى. ئېتىشتۇق، كەينى - كەينىدىن كېلىۋەردى بۇ ئىتلار. بىز ئاز، ئۇلار جىق. ئۇلارنىڭ قوراللىرىمۇ خىل. مەن بىرىمىز قالغۇچە ئېلىشىمەن دېسەم، مۇنۇ نۇرى، ياق، بىز جانلىق، ھەرىكەتچان ئۇسۇل قوللىنىمىز، ئادەملىرىمىزنى ساقلاپ قېلىش مۇھىم. دۈشمەن بىزدىن نەچچە ھەسسە كۈچلۈك، ئېتىشقانىنىڭ پايدىسى يوق، دېدى. مانا

ئەمىسە دەپ چېكىندۇق، قايتىپ كەلدۇق. يامان بولسا ئۇلاستايغا كەلسۇن قېنى!

— توغرا قىپسىلەر! — دېدى پاتىخ، — بىزنىڭ ئۇسۇلىمىز شۇ. دۈشمەن كۈچلۈك كەلسىلا چېكىنىش، ئۇنى پارچىلاپ يوقىتىش ئەمەسمۇ. مەيلى، غېنى، جەڭ تېخى ئالدىمىزدا، پۇخادىن چىققىسەن تېخى!

ئىۋان توپى سۇپتاي - مازار يولىدا توسۇپ جەڭ قىلىۋاتقاندا، ئاچال تەرەپتىن ناھايىتى جىق ئەسكەر كېلىۋاتىدۇ دېگەن خەۋەر كەلدى. بۇ ئەسكەرلەر ئۈرۈمچىدىن ياردەمگە كەلگەن گومىنداڭچىلار ئىدى. ئۇلار جىلىڭ - ئاچاللاردىن پىيادە مېڭىپ كەلگەن، قورالى خىل، سانى جىق ئەسكەر ئىدى. ئىۋان قورشاۋدا قېلىشتىن ئەنسىرەپ، سۇپتايدىكى دۈشمەنلەرگە شىددەتلىك ئوت ئېچىپ، شتابىنىمۇ يۆتكەپ ئۇلاستايغا چېكىنگەنىدى.

— توغرا قىلدىڭ، ئىۋان، بۇمۇ بىر چوڭ غەلىبە! — دېدى پاتىخ ئىۋاننىڭ مۈرىسىگە قېقىپ، — دېدىمغۇ، بىزگە يەر ئەمەس، قوشۇن مۇھىم. دۈشمەن سۇپتاينى ئىگىلەپ سۇلتان ئۆۋەيس مازار يولىنى قامال قىلغىنىغا خۇشال، ھەتتا ئۇنىڭ نىلقىنى ئىشغال قىلىشقىمۇ يول قويىمىز. ئۇ ئۆزىنىڭ گۆرىنى كولايدۇ، بىزگە قورال - ياراغنى يېقىن ئەكېلىپ تاپشۇرىدۇ!

— لېكىن گومىنداڭ خەلقتىن ئۆچ ئالىدۇ، خەلقنى قىرىدۇ! — دېدى ئەكبەر ئازابلىنىپ.

راست دېگەندەك، سۇلتان ئۆۋەيستىنلا قىرىق - ئەللىكتەك ئادەمنى تۇتتى. ماھمۇت ئەپەندى مۆكۈۋالدى. ئۇنىڭ ئانىسىنى ئىشىكنىڭ ئالدىدىكى قارىياغاچقا ئېسىپ قىيناپ:

— ماھمۇت، چىق! ئاناڭ لازىممۇ، جېنىڭمۇ؟ — دەپ ۋارقىرىدى. ئانىسىنىڭ نالىسىغا چىدىمىغان ماھمۇت ئەپەندى ئۆگزىدىكى مەڭگەن ئارىسىدىن چاچراپ تۇرۇپ:

— ۋۆي نائەھلىلەر، ئانامنى قويۇۋەت، پارتىزانلارغا تاماق بەرگەن، ئۇلارنى قوللىغان مانا مەن! — دېدى. نېمە قىلارىنى بىلمەي قالغان ليۇبىڭدې بىلەن دۇ سىجاڭ ماھمۇت ئەپەندى باشلىق ئەللىككە يېقىن بىگۇناھ ئادەمنى چاناپ ئۆلتۈرۈپ ئاچچىقىنى چىقاردى.

دۈشمەن ئارقىمۇ ئارقا ئەسكەر يۆتكەپ سۇلتان ئۇۋەيىس مازىرى، سۇپتاي، چوڭ قارا سۇ ۋە تۆۋەنكى ئۇلاستايلارنى ئىگىلەپ ئەسكەر دېگەنگە تولدۇرۇۋەتتى. ئەڭ ئاخىرىدا، گومىنداڭ ئەسكەرلىرى نىلقا بازىرىنىمۇ ئىگىلەپ، يۇقىرى ئۆرلەپ جالىنقۇلنىڭ باش تەرىپىدىكى زاراتگاھلىققىچە يېتىپ باردى. ئۇلار لىيەن، يىڭ، تۈەنلەرنى ئىستىھكاملارغا ئورۇنلاشتۇرۇپ ئاكوپ قېزىپ، پوتەي ياساپ چوڭ قورشاپ يوقىتىش تەييارلىقىغا كىرىشتى. خەلقنىڭ يۈرىكىنى مۇجۇش، قىساس ئېلىش ئۈچۈن بىگۇناھ خەلقلەرنى قىيىندى، دەھشەتلىك ئۇسۇللار بىلەن ئۆلتۈردى. ئۇلاستاي پارتىزانلىرى چىشىنى چىڭ چىشلەپ قانغا قان، جانغا جان ئېلىپ دۈشمەندىن غالىب كېلىشنىڭ يوللىرى ئۈستىدە باش قاتۇرۇشماقتا ئىدى.

35

گومىنداڭ ئەسكەرلىرى نىلقا بازىرىغا تولىمۇ ھەيۋەت بىلەن كىرىپ كەلدى. ئالدىغا پىلىموت ئورنىتىلغان ماشىنىلاردا قوراللىرىنى ھازىرلا ئاتىدىغاندەك قىلىپ تۇتۇۋالغان ئەسكەرلەر ئەتراپقا رەھىمسىزلىك، ۋەھشىيلىك يېغىپ تۇرغان كۆزلىرى بىلەن قارىشىپ تىك تۇرۇشاتتى. پىيادە ئەسكەرلەر. «باندىتلارنى تازىلايلى!»، «يوقالسۇن ئالتە ئوغرى!»، «دۈشمەننى رەھىمسىز قىرايلى!» دېگەندەك شوئارلارنى ۋارقىراپ، سەپ بولۇپ ماڭاتتى. زەمبىرەكلەرنى سۆرىگەن ئاتلارغا گومىنداڭنىڭ

كۆك ئاسمان، ئاق كۈن سۈرەتلىك بايرىقى قادالغان، ئوفىتسېرلار، قوماندانلار چۈشكەن ئۈستى ئوچۇق كىچىك ماشىنىلاردا باشلىقلارنى مۇھاپىزەت قىلغۇچىلار بار ئىدى، ھاۋادىكى ئايروپىلانلار بولسا ئېگىز - پەس ئۇچۇپ ھەيۋە كۆرسىتەتتى.

نىلقا بازىرىغا ئەسكەر توشتى. كۇلۇب، ساقچى ئىدارىسى، تاشقى سودا، ھۆكۈمەت بىناسى، ھەتتا پاتىخ مۇسلىموفنىڭ ئۆيلىرىمۇ ھەربىيلەر بىلەن تولدى. نىلقا شەھىرىدە ھېچقاچان بۇنچىلىك ئەسكەر بولۇپ باقمىغان. ئارانلا ئون نەچچە مىڭ ئاھالىسى بار شەھەرگە شۇنچە كۆپ ئەسكەرنىڭ كېلىپ تىقىلىۋېلىشى تولىمۇ قورقۇنچلۇق ئىش ئىدى!

بازار خەلقىنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى قېچىپ كەتكەن. ئۈلگۈرەلمىگەن، خالىمىغان، ئىشەنگەن ۋە پەرۋاسىز ئادەملەرلا ئۆيلىرىدە بازاردىكى دەھشەتتىن ئەنسىرەپ قورقۇپ ئولتۇرۇشاتتى. گومىنداڭ ئەسكەرلىرى بىلەن قايتىدىن جانلانغان، كۈچ تاپقان ئادەملەرمۇ پەيدا بولدى. ئۇلار پارتىزانلارغا ماسلاشقان، ئۇلارنى قوللىغان، ھەتتا تاماق سۇنغان ئاھالىلەرنى بىرمۇبىر كۆرسىتىپ، خەلققە خائىنلىق قىلىش ھېسابىغا كۆڭۈل خۇشلۇقى تاپماقتا ئىدى.

— ئابىستەي، نېمىشقا قاچالمىدۇق - ھە؟ — دېدى قېرى قىز ئالاقزادە بولۇپ، — ئەسكەرلەر ئۆيمۇ ئۆي كىرىپ نان، گۆش، توخۇ، ھەتتا سۈت - قايماق، قېتىق - تۇخۇملارنى قويماي يىغىپ يۈرىدۇ!

— ۋاي ئاچ بۆرىلەرەي، خەمىتكە بەرگۈدەك سۈتمۇ قالماسمۇ ئەمدى، — دېدى ئاسىيە قولىدىكى سۈت ئېمىۋاتقان نەۋرىسىنىڭ يىرىك چاچلىق بېشىنى سىلاپ، — قورقما قوزام، داداڭ نۇرى كېلىدۇ، بۇ بۆرىلەرنى ھەيدەپ چىقىرىدۇ!

— سەبىخە نەدىدۇر ئاپپاي!

— ئۇ گومىنداڭنىڭ قاچقان ئەسكەرلىرى بىلەن كەتكەن

پېتى يوقالدىغۇ ، لىۋىنىڭدىن دېسە ، لىۋىنىڭدىن دەپ يۈرەتتى ، تاپقاندۇر ئاكىسىنى !

— پەرىخەمۇ ئاكىسىنى تاپقاندۇر - ھە ؟

— ھېچ بىلەلمىدىم ، شورىمىز قۇرۇسۇن . مۇشۇ بەختسىز بالىنى دەپ مەن قاچالمىدىم . مېنى پاناھ تارتىپ سەن قاچمىدىڭ ، خۇدايىم ساقلىسۇن ، يائاللا··· دەرۋازىنى ئۇرغىلى تۇردىغۇ !

ھويلا دەرۋازىسى قاتتىق ئۇرۇلماقتا ، ئۆيلەر تىترىمەكتە .

— ئاچايمۇ ؟ — دېدى قېرى قىز غالىلداپ تىترەپ ، — بۇزۇپ كىرىدۇ بۇ توڭگۇزلار بەربىر !

— مەن ئاچاي ، بالىنى سەن ئال ، مۆكۈۋال زەينەپ . ئاسىيە ئىشىكنى ئاچتى .

— ئاسىيە دېگەن ئۇسۇ ! — دېدى باج ئىدارىسىنىڭ كادىرى بولۇپ ئىشلىگەن يىگىت ئاسىيەنىڭ كۆزلىرىگە بېگىز قولىنى تىقىۋالىدىغاندەك قىلىپ كۆرسىتىپ ، — نۇرى دېگەن باندىتنى باقىدۇ !

— ماڭ ! — دېدى ئىككى ئەسكەر ئىككى ياقتىن سىلكىپ .

— نەگە ؟ — ئاسىيە چىرقىراپ كەتتى .

— ماڭ ! — كەينىدىكى ئەسكەر دولىسىدىن ئىتتەردى . ئاسىيە مۇدۇرۇپ قوپۇپ :

— زەينەپ ، بالا ساڭا ئامانەت ! — دەپ ۋارقىرىۋىدى ، ئىشىكتە قېرى قىز پەيدا بولدى .

— نەگە ئاپىرىدىغاندۇر ! — دەپ ۋارقىرىدى قېرى قىز ئىككى قولىنى كەينىگە قايرىپ ، چاچلىرىدىن قامالاپ تۇتۇۋالغان ئاسىيەنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن ئەسكەرلەرگە ئېسىلىپ ، — بېشىڭنى يەيدىغان قاراقچىلار !

— يوقال ! — بىر ئەسكەر ئۇنىڭ مەيدىسىگە بىر مۇشت

ئۇردى . قېرى قىز سەنتۈرۈلۈپ كەتتى . ئەسكەر ئۇنىڭغا مىلتىق تەڭلىدى ، — مىدىرلىما !

— تۈفى ! — قىز ئەسكەرنىڭ يۈزىگە تۈكۈردى .

«گۇم !» قىلغان ئاۋاز بىلەن قىز سىلكىنىپ نېرىغا بېرىپ ئوڭدىسىغا يىقىلدى . ئۇنىڭ كۆكسىدىن قىپقىزىل قان ئېتىلىپ چىقتى . ئۇ بىر - ئىككى تېپىرلىدى - دە ، قانغا مىلىنىپ جىم بولۇپ قالدى . ئۇنىڭ چىرايىدىكى بىردىنبىر چىرايلىق ئەزاسى بولغان بىر جۈپ قارا كۆزى كۆك ئاسمانغا تىكىلگىنىچە قېتىپ قالدى .

— زەينەپ ! — ئاسىيە سىلكىنىپ ، — ئات ، ئاتە ، مېنىمۇ ئات ! — دېدى - دە ، قانغا مىلىنىپ ، چاچلىرى چۇۋۇلۇپ ياتقان قىزنىڭ ئۈستىگە ئۆزىنى تاشلىدى ، — سەنلەرمۇ قانغا مىلىنىسەن ياۋۇزلار !

ئەسكەرلەر ئۇنى قولىدىن ، گەجگىسىدىن ، ئاپئاق چاچلىرىدىن قامالاپ تۇتۇپ سۆرەپ ماڭدى .

— زەينەپ ! — ئۇ جېنىنىڭ بارىچە چىرقىرىدى . ئۇنىڭغا جاۋابەن ئۆي ئىچىدىن بوۋاقنىڭ قىرقىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى .

بىر ئەسكەر كەينىگە يېنىپ بوۋاقنىڭ ئاۋازى چىققان تەرەپكە ماڭدى . تۇيۇقسىز ئىشىكتە قولىغا ئايپالتا تۇتقان رۇس بوۋاي بىلەن موماي پەيدا بولدى . ئەسكەر توختاپ قالدى . ئۆگزىدە ئادەمنىڭ باشلىرى كۆرۈندى ، نەدىندۇر بىر تاش ئۇچۇپ كېلىپ بىر ئەسكەرنىڭ بېشىغا تەگدى . ئەسكەرلەر ئالاقزادە بولۇشۇپ ئاسىيەنى سۆرەشكەن پېتى قاچتى .

ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئالدىدا شەھەردىن چىققان نەسىھەت ئۆمىكىنىڭ بىر توپ ئادىمى تۇراتتى . ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئابدۇمەر ھاكىممۇ بار ئىدى . مەخسۇس غېنى ، ئەكبەرلەرگە نەسىھەت قىلدۇرۇش ئۈچۈن ئاچىققان غۇلجا مۆتىۋەرلىرى ئىچىدە ھېكىم-

بەگ غوجامنىڭ ئورنىغا چىققان ئوغلى ئەكرەمخان، چاڭ باقشى، ھۆسەيىن تارانوف، ساۋۇت كۆكبېشى، مەنسۇر شاڭيو قاتارلىقلارنى ئاسىيە تونۇدى. ئابدۇمەر مىڭبېگى دائىم ئۇلارنى ئۆيىدە مېھمان قىلاتتى. ئاسىيە ئۇلارنى تاتارچە، ئۇيغۇرچە تاماقلار بىلەن كۈتكەن، ئۇلارنىڭ بارىكاللىسىغا ئېرىشكەنىدى. ئۇ ئۈمىد بىلەن:

— گۇناھىم يوق، ئەزىبىرايى خۇدا گۇناھسىزمەن! — دەپ نالە قىلدى. تۆت ئەسكەر ئۇنىڭغا خۇددى ئۆلۈك كالىغا چاپلاشقان گەكىسلەردەك چىڭ يېپىشقان. ئۇلارنىڭ ياۋۇز قوللىرى بىچارە ئايالنىڭ بىلەك، گەجگە، چاچلىرىدىن قاماللاپ تۇتۇۋالغان، ئايالنىڭ قانغا مىلەنگەن پۇتلىرى يامغۇردىن كېيىنكى پاتقاقلىق يەرگە ئىز قالدۇرۇپ سۆرىلىپ كەلمەكتە ئىدى. ئاسىيە نالە قىلىپ نەسىھەت ئۆمىكىدىكىلەرگە ئۈمىد بىلەن قارىدى. ئۆمەك ئەزالىرى قورقۇنچلۇق مەنزىرىگە بىرلا قاراشتى ـ دە، يۈزىنى ئۆرۈپ يەرگە قارىۋېلىشتى. ئەكرەمخان:

— ئاسىيە خېنىمغۇ، ھە ئابدۇمەر ھاكىم؟ — دېۋىدى.

— ئا... ئا... ئاسىيە! ...، — دېدى ئابدۇمەر ھازىرلا ئۆرۈلۈپ كېتىدىغاندەك جاقىلداپ تىترەپ.

— شۇنچە كۆڭلۈك بولغاندىكىن قۇتقۇزغىن ـ دە، مىڭبېگى! — دېدى ھۆسەيىن تارانوف چىدىيالماي، — ھەي ئەسكەرلەر، قىينىماڭلار، ئاتساڭلارمۇ قىينىماڭلار!

— راست، راست! — دېدى يەنە بىرى.

— قويۇۋېتىڭلار! — دېدى ساقچىغا ئوخشايدىغان بىرى ئەسكەرلەرگە بۇيرۇق بېرىپ.

— ئاسىيە دېگەن سەنمۇ؟

— ھەئە...، — ئارانلا ئۆرە بولالىغان ئايال ھالسىز ئىڭرىدى.

— ئوغرىلارنى باقىنىڭ راستمۇ؟

— ئىنقىلابچىلارنى باقتىم، ئاش سۇندۇم!

— ئۇلار باندىت، ھۆكۈمەتكە قارشى!

— سەنمۇ شۇ!

— سەنمۇ ھۆكۈمەتكە قارشىمۇ؟

— ھەئە، قارشى!

— خىخ، قولۇڭدىن نېمە كېلىدۇ؟ قارشى بولساڭ ئۆلىسەن!

— سەنمۇ ئۆلىسەن! قىساس ئالىدىغانلار ھازىرلا چىقىدۇ!

— ئاسىيە، ئۇنداق دېمە، تۈۋا قىل، تۈۋا قىلساڭ ئېتىلمايسەن! ...، — ئابدۇمەر ساقاللىرىنى تىترىتىپ يالۋۇردى، — ھەرقانچە بولسىمۇ ئىگەكىم...

— ساڭا ئوخشاش غالچىلىق، چېقىمچىلىق قىلىپ ياشامدىمەن؟ ياق، ئۇنداق ھاياتتىن ئۆلۈم ئەلا. ئېتىشە، ئېتىشمامسەن؟

ئەسكەر باشلىقى ئەسكەرلەرگە شەرەت قىلدى. ئەسكەرلەر ئاسىيەنى نېرىغا — ئېرىققا سۆرەپ ئاپاردى. «گۇم، گۇم، گۇم!» قولىدا قاندىن باشقا ھېچنېمە يوق بىر بىچارە ئايالغا ئۈچ پاي ئوق ئېتىلدى.

— ئاسىيە! ...، — ئابدۇمەر قوللىرى بىلەن يەرگە تاياندى. غىنچە ھۆكۈرەپ يىغلىدى. تارانوف ئۇنى سىلكىپ:

— نەرىڭ ئەر سېنىڭ، ھايۋان! — دېدى.

ئەسكەرلەر ئاسىيەنى ئېتىپ بولۇپ قايرىلىشىغىلا «تاڭ، تاڭ، تاڭ!» قىلغان تاپانچا ئاۋازى چىقتى. ئۈچ ئەسكەر يىقىلدى. ساقچى ئىدارىسىدىن ئوقتەك ئېتىلىپ چىققان سەبىخە تاپانچىسىنى چۆرۈۋېتىپ ئاپىسىنىڭ جەسىتىگە ئۆزىنى تاشلاپ:

— ئاپا! — دەپ قاتتىق چىرقىرىدى ـ دە، ئۆلگەن ئەسكەرنىڭ مىلتىقىنى ئېلىپ ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئالدىدىكى ئەسكەرلەرنى ئوققا تۇتقىلى تۇردى. ئەسكەرلەر، نەسىھەتچىلەر

ئۆمىلىشىپ دەرەخلەرنىڭ كەينىگە مۆكۈنۈشتى. سەبىخەگە ئۈچ قېتىم ئوق تەگدى. ئۇ بىر مىلتىقنىڭ ئوقى تۇگىسە، يەنە بىرىنى ئېلىپ قولىدىن مىلتىقى چۈشۈپ كەتكۈچە ئاتتى. ئاخىر ئۇ ئانىسىنىڭ كۆكسىگە بېشىنى قويۇپ ئۇڭدىسىغا ياتقىنىچە جىمىپ قالدى.

گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ بىر كوماندىرى ئۇنىڭ جەسىتى يېنىغا يۈگۈرۈپ باردى. تاپانچىسىنى ئۇنىڭ كۆكرىكىگە توغرىلاپ:

— ئون ئىككى ئەسكەر، بىر يىڭجاڭنىڭ بېشىغا چىقتىڭ، شىڭ شىسەينىڭ ئىشپىيونى، مانا ئەمىسە! — دەپ كەينى-كەينىدىن ئون ئۈچ پاي ئوق ئاتتى. سەبىخە ئەتەي كۆكسىنى تۇتۇپ بىرىۋاتقاندەك مىت قىلماي ئاسمانغا قاراپ، سارغۇچ، چىرايلىق كۆزلىرىنى مىدىرلاتماستىن ياتاتتى. بۇ ئۇنىڭ ئۈمىد ئوتلىرى ئۆچكەن كۆزلىرى بىلەن رەھىمسىز دۇنياغا ئاخىرقى قېتىم قارىشى ئىدى.

— ئاسىيە!…، — دەپ تىزلىرىغا تايىنىپ ئورنىدىن تۇردى ئابدۇمەر مىڭبېگى پاتقاقتا مىلەنگەن قوللىرىنى دۇئاغا كۆتۈرۈپ، — سەبىخە… مەن گۇناھكار… قان قەرزىگە بوغۇلدۇم… ھۇ - ھۇ - ھۇ…

— پاھ، مۇشۇنچىمۇ كۆڭلى باركەن - ھە، قاراڭلار، ئوق تەگكەن ئېيىقتەك ھۆركىرىشىنى، ھەي مۇھەببەت!…

— ئاسىيە ئابىستەي ئۇنىڭ نىكاھىدا ئىدى… ھەر نېمە دېگەنبىلەن ئۇمۇ ئادەم - دە!…

— نەسىھەت ئۆمىكى تەييارلانسۇن!

— مەن… مەن بارالمايمەن تەقسىر!…، — ئابدۇمەر ھەربىي باشلىققا ھال ئېيتتى، — بۇلارنى دەپنە قىلىمەن… ئېلىپ كېتىمەن… ئۇلار ئەمدى ئۆلۈك… ھۆكۈمەتنى تىللىيالمايدۇ…

— سىز؟…

— مەن… ئۇ مېنىڭ تۇقىلىم ئىدى… باندىتلار ئازدۇرۇپ… ئۆگەي قىزىم… ئانىسىغا چىدىمىدى.

— سىزمۇ چىدىمايۋاتامسىز؟

— نېمىلا بولمىسۇن، بۇلار مېنىڭ خوتۇنۇم… قىزىم…

— شۇنداق، جانابلىرى، — دېدى چاڭ باقشى، ساۋۇت كۆكبېشى، مەنسۇر شاڭيولار، — بۇ ئۇنىڭ نىكاھىدىكى خوتۇنى ئىدى!…

لېكىن جەسەتلەر ئۇنىڭغا تەگمىدى. قاتار تىزىلغان نەچچە يۈزلىگەن بالا مۇئەللىملەرنىڭ تاۋۇتنى كۆتۈرۈپ مىغىلداپ تۇرغان گومىنداڭ قوراللىق چېرىكلىرىگە پىسەنت قىلماي:

ئەزىزا، ئەزىزا ئاسىيە ئاپپاي،
ئەزىزا، ئەزىزا زەينەپ ئاپپاي!…

دەپ ماتەم ناخشىسى ئېيتىشىپ، بالىلار ئۈچۈن ھاياتىنى بېغىشلىغان، خەلقى ئۈچۈن جېنىنى پىدا قىلغان مۇئەللىملەرنى يەرلىكىگە قويدى. نىلقا خەلقى ئىككى ئېسىل مۇئەللىمىدىن ئايرىلدى. ماتەم ناخشىسىدا:

سىلەر ئۆلمەس نەمۇنە دىللىرىمىزدا،
سىلەر مەڭگۇ مەدھىيە تىللىرىمىزدا…

دەپ ئېيتىلغىنىدەك، ئۇلار خەلق قەلبىنىڭ چوڭقۇر قاتلىمىدىن ئورۇن ئالدى.

بۇ خەۋەر شۇ كۈنىلا ئۆلاستاي پارتىزانلار قوماندانلىق شتابىغا يېتىپ باردى. پەرىخە ھۆكرەپ يىغلىدى، قۇرۇق قول بىلەن نىلقا بازىرىغا قاراپ يۈگۈردى، لېكىن نۇرىنىڭ قاۋۇل بىلەكلىرى ئۇنى چىڭ قۇچاقلاپ ماڭغۇزمىدى…

نەسىھەت قىلىش، ھال سوراش ئۆمىكى گومىنداڭنىڭ قارا سۇدىكى بازىسىغا قايتىپ كەلدى. پولك كوماندىرى ۋاڭ تۈەنجاڭ ئۇلار بىلەن كۆرۈشۈپ بولۇپ دەپتىرىگە قاراپ:

— ئەكرەمخان غوجام دېگەن كىم بولىدۇ؟ — دېدى. ئەكرەمخان ئورنىدىن تۇرۇپ قوللىرىنى كۆكسىگە قويۇپ:

— مەن! — دېدى.

— غېنى بىلەن ياخشى تونۇشىدىكەنسىز - ھە؟

— ھەئە، تونۇشىمەن.

— بۇ خەتنى ئېلىپ بېرىپ غېنىغا بېرىسىز، ئاپىرىدىغان ئادەملەر بار. ئېيتىڭ، نېمە تەلىپى بولسا ئورۇندايمىز. بىز ئۇنىڭغا چوڭ مەنسەپ بېرىمىز. ئۇ بىز تەرەپكە ئۆتسۇن!

— ھۆرمەتلىك كوماندىر، بارالمايمەن!...

— نېمىشقا؟

— مەن بىر توخۇ يۈرەك. جېنىم تاتلىق، قورقىمەن، كوماندىر! — ئۇنىڭ لەۋلىرى تىترىدى.

— سىزنى مۇھاپىزەت قىلىمىز!

— ياق، رەھىم قىلسىلا، ئوق دېگەننىڭ كۆزى يوق!

— مەن سىزگە بۇيرۇق بەرسەمچۇ؟

— مەن ئەسكەر ئەمەسمەن، كوماندىر جانابلىرى.

— سىز ئاتا - بوۋىڭىزنى دورىماپسىز، غوجام. ئىمىن ۋاڭدىن تارتىپ ئۇرانزىپ گۇڭ، خالزات ھېكىملار... پادىشاھقا خىزمەت كۆرسەتكەن. ھۆكۈمەت ئۇچۇن چوڭ - چوڭ ئىشلارنى قىلغان. سىز ئۇلارنىڭ روھىغا ۋارىسلىق قىلىشىڭىز كېرەك، غوجام جانابلىرى.

— دېدىمغۇ، مەن تولىمۇ قورقۇنچاق يارىلىپ قاپتىمەن. رەھىم قىلسىڭىزكەن...

— ياخشى ئويلىنىڭ، ئەتىگىچە!...

چوڭ قاراسۇدىكى گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ قوماندانلىق شتابى چىمبۇ دېگەن شىبەنىڭ قورۇسىغا ئورۇنلاشتۇرۇلۇپتۇ. قورۇنىڭ ئالدىدىكى كۆۋرۈك ياغاچلىرىنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكى ھەرىدەپ قويۇلۇپتۇ. ھۇسەيىن تارانوف بىلەن ـەنسۇر شاڭيو

قورقۇپ تۇرغان بىر ئەسكەردىن:

— بۇ نېمە ئۇچۇن؟ — دەپ سورىۋىدى. ئەسكەر دۇدۇقلاپ:

— غېنى دېگەن ئوغرى كېچىلىرى كېلىپ بۇلاپ - تالاپ كېتىدىكەن. كەلسە كۆۋرۈك ئۆرۈلۈپ، يارغا غۇلاپ ئۆلسۇن دەپ!...، — دەپ جاۋاب بېرىۋىدى، ھۇسەيىن تارانوف:

— ئۇنىڭ ئۆلىمىكى تەس ئوخشايدۇ. ئۆلۈم دېگەن قورقۇنچاقچاقا ئامراق كېلىدۇ، — دېدى كۈلۈپ.

— بۇلارنىڭ ئەسكىرى كۆپ بولغىنى بىلەن ھەممىسىلا دەككە - دۈككىدە. بايىقى پولك كوماندىرىنىڭ گېپىدىن قارىغاندا، باندىتنىڭ نەدىلىكى، نەدىن كېلىپ ھۇجۇم قىلىدىغىنىنى بىلگىلى بولمايدۇ، قورال خىل بولغىنى بىلەن ھازىرغىچە بىرمۇ باندىت ئۆلمىدى. ئاتقان ئوقلار تاغقا تېگىۋاتىدۇ، تاغ ئۆلمەيدۇ، يەر ئۆلمەيدۇ، تاغنىڭ پىتلىرىمۇ ئۆلمەيدۇ، ئۆلىدىغىنى بىز بولۇۋاتىمىز، دەيدۇ تېخى.

ئۇلار كەچتە نېرىن يېدى. تاغ ئارىسىدىكى بۇ يېزىغا بالدۇرلا قاراڭغۇ چۈشتى. نەسىھەت ئۆمىكى خۇپتەن بىلەن نامازشامنى بىرلا ئوقۇدى - دە، گازارمىنىڭ ئۆيىدە — كىگىز سېلىنغان سۇپىدا يېتىشتى. ئۇلارنىڭ زادىلا ئۇيقۇسى كەلمىدى، كېچىلەپ كەينى - كەينىدىن ئەسكەر كەلمەكتە، ئادەملەر قاپتاللارغا پوتەي ياسىماقتا، ئاكوپ قازماقتا. نەلەردىندۇر بىر تالاي دېھقان، مالچىلار يىغىۋېلىنغان، ئۇلارنى ئەسكەرلەر ئۇرۇپ - تېپىپ ئىشلەتمەكتە. دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ قوي - كالىلىرى، ئاشلىقى گازارما ئەتراپىغا توپلانماقتا ئىدى.

— غوجام، ماقۇل دېمىسلە بىزنى ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ جۇمۇڭ، — دېدى مەنسۇر شاڭيو.

— ماقۇل دېسەم ئۇلار ئۆلتۈرسە، ماقۇل دېمىسەم بۇلار ئۆلتۈرسە، ماڭا نېمە كۈن بۇ؟

— گومىنداڭ كېچىسى كېلىپ بىزنى ئۆلتۈرۈۋېتەرمۇ ؟
— بىز باندىت بولمىساق...
— ليۇبىڭدې ۋەدىسىگە تۇرار !...
— خۇدايىم ساقلا ... ھېچنېمە دېگىلى بولمايدۇ ...
نەسىھەت قىلىش ئۆمىكى بولدۇق . بىرمۇ ئادەمگە نەسىھەت قىل-
مىدۇق تېخى !
— قىلدۇققۇ .
— كىمگە ؟
— ئابدۇمەر مىڭبېگىگە قىلدۇق . كۆپ خوتۇنلۇق بول-
ساڭ ، دەردىڭ كۆپ بولىدۇ ، دېدۇق...
— ها - ها - ها...
— بىز غۇلجىلىقزە ، ئۆلۈۋېتىپمۇ چاقچاق قىلىمىز -
ھە ، يائاللا ، مىلتىق ئېتىلدى !
— پاھ ، مانا زەمبىرەك !
— سوقۇش باشلاندىمۇ نېمە ؟...
يېرىم كېچىدە مۇختەرھاجى باشلىق يەنە بىر ئۆمەك كەل-
دى . ئۇلارمۇ چىمبۇنىڭ قورۇسىغا كېلىپ چۈشتى .
يېرىم كېچىدە تۇيۇقسىزلا «تاڭ - تۇڭ» ، گۇمبۇر -
تاراق ، ۋايجان ، ئاللا - توۋا !... دېگەن قورقۇنچلۇق ئاۋازلار
چوڭ قارا سۇ غولىنى بىر ئالدى . ھال سوراپ - نەسىھەت
قىلغۇچىلار ياتاقلىرىدىن چىقىپ ئېغىللارغا ، ئېرىقلارغا ، ساماند-
لىقلارغا ، قويلارنىڭ ئاياغلىرىغا مۆكۈشتى .
ئۆگزىدە غېنىنىڭ ئاۋازى تاغدىن تاش غۇلىغاندەك
ئاڭلاندى :
— مۇختەرھاجى دېگەن ھېجىقىز ، چىق بۇياققا ، جالاپ
خوتۇننىڭ بالىسى !...
پارتىزانلار قاراسۇدىكى گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنى قورشى-
ۋالدى . گومىنداڭ ئەسكەرلىرى تۇيۇقسىز زەربىدىن ھودۇقۇپ ،

جان ھەلەكچىلىكىدە نەلەرگىدۇر قېچىشتى . ھال سورىغۇچى -
نەسىھەت قىلغۇچىلار سۇنىڭ ئېقىشىغا ئۆمىلەپ ، تاڭ ئاتقاندا
چىلىق - چىلىق بولۇپ ھارغان ، قورقۇپ ھالىدىن كەتكەن ھالدا
يىراقلاپ كەتتى . غېنى گومىنداڭ گارنىزونىغا ئوت قويۇۋەتتى .
كالىلار مۆرەپ ، ئاتلار كىشنەپ ، قويلار مەرەپ ، ئادەملەر چىر-
قىراپ بەئەينى قىيامەت بولدى . ئەكرەمخان غوجام ، ھۇسەيىن
تارانلار سۇ ئىچىدە تىترىشىپ يېتىشتى ، تاڭغا يېقىن سۇدىن
چىقىپ بىر دېھقاننىڭ ئۆيىگە كىرىۋالدى . غېنىلار كۈندۈزىمۇ
قورشاۋنى بوشاتمىدى . ئوق توختىماي ئېتىلىپ تۇردى . ئەتىسى
كېچىدە بىر نەچچە ئاپتوموبىل ئەسكەر قورشاۋدا قالغانلارنى
قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن كەلدى . نۇرىنىڭ پىكرى بويىچە غېنىنىڭ
پارتىزانلىرى كەلگەنلەرگە ھۇجۇم قىلدى . كەلگەنلەر قورشاۋدى-
كىلەرگە شىددەت بىلەن ئوت ئاچتى . گومىنداڭنىڭ ئەسكەرلى-
رى ئۆزئارا ئېتىشىپ كەتتى . غېنىلار ئېدىر ئۈستىدە تاماشا
كۆردى . سەھەرلىكى دۈشمەنلەر ھالىدىن كەتكەندە ، غېنى باتۇر
ھۇجۇمغا ئۆتتى ۋە ئىككىلا تەرەپنى قىرىپ تۈگەتتى . غېنى باتۇر
نۇرغۇن قورال - ياراغ غەنىيمەت ئېلىپ ، جالىنقۇل مەكتەپ ،
زاراتگاھلىق ۋە بەلدىكى جاڭزىلارغا مۇستەھكەم ئىستىھكام قۇ-
رۇۋالغان گومىنداڭ قىسىملىرى بىلەن ئۇرۇش قىلىشقا جىددىي
تەييارلىق قىلىۋاتقان ئەكبەرنىڭ توپىغا كېلىپ قوشۇلدى .
11 - ئاينىڭ دەسلەپكى كۈنلىرى قۇتلۇق كۈنلەر بولدى .
ئەكبەر بىلەن غېنى باتۇر بۇ ئىككى كۈندە قاتتىق جەڭ قىلىپ
دۈشمەن ئىستىھكاملىرىنى بىتچىت قىلدى . جالىنقۇل زاراتگاھ-
لىقىغا ئورۇنلىشىۋالغان ئىككى پىلىموتچىك پارتىزانلارغا ئارام
بەرمىدى . غېنى ئۆمىلەپ ئارقىدىن كېلىپ ، ئىككى پىلىموت-
چىكنى ئىككى قولىدا گەجگىسىدىن تۇتۇپ تۆۋەنگە ئاتتى . پىلى-
موتنى غەنىيمەت ئېلىپ پارتىزانلارنىڭ ھۇجۇم يولىنى راۋان-
لاشتۇردى . ئىستىھكاملىرىدىن قوغلاپ چىقىرىلغان دۈشمەنلەر

ئاق چىغلىق ، تاقىر دالادا قالدى ۋە كۆپ قىسمى يەر چىشلەپ ، ئاز قىسمى قېچىپ قۇتۇلدى . جەڭ تولىمۇ قاتتىق بولدى . سانى جىق ، قورالى خىل دۈشمەن تارمار قىلىنغان بولسىمۇ ، ئۇلارنىڭ بىر قىسمى چېكىنىپ يۈرۈپ ئېتىشماقتا ئىدى . ھۇجۇم قىلىپ كېتىپ بارغان ئەكبەر باتۇر توساتتىن كۆكرىكىنى تۇتۇپ توختاپ قالدى . غېنى باتۇر ئۆمىلەپ كېلىپ ئۇنى يۆلىدى .

— ماڭا ئوق تەگدى ! — دېدى ئەكبەر ئارانلا ، — قوشۇن ساڭا قالدى... غېنى دوستۇم ، ماڭا قارىما ، ئالغا !...

— ئەكبەر ، قېرىندىشىم ! ئەكبەرىم ، جانجىگەرىم !

— سىلەردىن... غۇلجىنى ئازاد قىلدۇق دېگەن خەۋەرنى كۈتىمەن !... بۇ ئەكبەر باتۇرنىڭ ئاخىرقى گېپى بولدى . غېنى ئۇنى باغرىغا بېسىپ ، ئېتىنىڭ ئالدىغا ئۆڭكۈرۈۋالدى .

— قىرىۋېتىمەن ! — ئۇ قاتتىق ۋارقىراپ ئېتىنى قىر ياقىلىتىپ بولۇشىغا قويۇۋەتتى .

بۇ ئۇرۇشتا ئابدۇراخمان ، ئەكبەرنىڭ دوستى مەدەلقان ، ئارسلانلار قۇربان بولدى .

بىر نەچچە پارتىزان ئېغىر ياردار ئەكبەرنى ئۆيىگە ئاپىرىپ قويدى . ئۇنىڭ توپىغا سېپىت باشلىق بولدى . جەڭ تېخىمۇ قاتتىق بولدى . غەزەپكە كەلگەن پارتىزانلار دۈشمەننىڭ ئۈچ مىڭ كىشىلىك قوشۇنىغا ئەجەللىك زەربە بەردى .

تۇيۇقسىز دۈشمەننىڭ ئىككى ئايروپىلانى پەيدا بولدى . ئايروپىلان تۆپىلىكلەرنى بومباردىمان قىلدى . سېپىت ، غېنى باتۇر ، ئىۋان قىسىملىرىنىڭ مەرگەنلىرى چاتقاللار ئارىسىغا مۆكۈنۈۋېلىپ ئايروپىلانغا زىنىت پىلىموتتىن ئوق ئۈزدى . بىر ئايروپىلانغا ئوق تەگدى . ئايروپىلان غوڭۇلداپ ، قوڭدىن ئىس چىقىرىپ غۇلجا شەھىرىگە قاچتى ۋە شەھەرنىڭ شەرقىدىكى قارا دۆڭ دېگەن يەرگە چۈشۈپ پارتلىدى...

بىر نەچچە كۈن ئىچىدىلا بىللە مۇڭداشقان ، قىيىن كۈنلەر-

دە ئۆزىگە باشپاناھ بولغان خەمىت ، ئەكبەر ، ئاسىيە ۋە تۇنجى مۇھەببىتىنى ئۆزىگە بېغىشلىغان سەبىخە ، ئۆزىگە تولىمۇ مېھرىبانلىق قىلىدىغان زەينەپلەرنىڭ ئۆلۈپ كېتىشى نۇرىغا قاتتىق تەسىر قىلدى . ئۇ كۆزىنى يۇمسىلا ئۆلگەنلەر ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىۋالاتتى . بولۇپمۇ سەبىخە ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن زادىلا كەتمەيتتى . ئۇنىڭ : «مۇھەببەت ئۈچۈن ياشايمەن ، قىساس ئېلىش ئۈچۈن ھايات يۈرۈۋاتىمەن ، سىز ئۈچۈن تىرىك يۈرۈۋاتىمەن» دېگەن سۆزلىرى ، ئۇنىڭ راستتىنلا ئون ئۈچ گومىنداڭچىنى ئۆلتۈرۈپ ۋەدىسىنى ئاقلىغىنىنى ئويلىسىلا ، نۇرىنىڭ قەلبىنى تىل بىلەن چۈشەندۈرگىلى بولمايدىغان بىر خىل روھىي ئازاب مۇجۇيتتى . سەبىخە راستتىنلا ئۇلار ئۈچۈن ياشىدى . ئانىسىنىڭ قىساسى ئۈچۈن ئۆز جېنىنى ئاتىدى . نۇرى ئاشۇ پەيتتە نىلقا ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئالدىدا بولالمىغىنىغا قاتتىق ئۆكۈندى . ئۇ سەبىخە دۇنيادىن ئۆتكەندىن كېيىنلا ، ئۆزىنىڭ ئۇنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلدى . رېئاللىقنى رەت قىلىش ئۈچۈن تىرىشقانلىقىغا ئۆكۈندى . ئۇ قوينىغا كىرگەندە نۇرى «پەرىخە» دەپ ئويلىدى ، لېكىن ئۇ پەرىخە بولغان بولسا نېمىشقا ئۇ ئۇنىڭ بىلەن ھېلىقىدەك ئىش قىلدى ؟ ئۇ بىر قىز تۇرسا ، ئۇنداق قىلىشتىن ئۆزىنى تارتىدىغانلىقىنى بىلمەيتتىمۇ ؟ ياق ، ئۇ ئەمدى ئىقرار ، ئۇ پاكىتنى بۇرمىلىغان . ئۇ سەبىخە ئىكەنلىكىنى بىلگەن ، بىلىپ تۇرۇپ ئۇنىڭ بىلەن بىللە ياتقان . ئۇ ئۆزىنىڭ جىنسىي ئۇچرىشىش مۇھەببەتنىڭ داۋامى دەيدىغان مەنتىقىسىگە خىلاپلىق قىلمىغان ، ئۇ ھەرقانچە قىلىپمۇ نەپرەتنى شېرىن مۇھەببەتنىڭ ئورنىغا قويالمىغان . ئۇ نېمە ئۈچۈن ئۆزىنى ۋە سەبىخەنى ئالدىدى ـ ھە ؟ «جىسمىم بۇلغاندى ، لېكىن روھىم پاك . جىسمىم ھەركىمنىڭ ، لېكىن روھىم سىزنىڭ... جىسمىم ئۆلدى ، لېكىن روھىم تىرىك... »

مانا بۇلار سەبىخەنىڭ دائىم دەيدىغان سۆزلىرى . بۇ سۆزلەر

ئۇنىڭ ھاياتىدا ئۆزى خالىمىغان، قارا كۈچلەرنىڭ زورى بىلەن پەيدا بولغان پاجىئەلەردىن كېيىنكى يەكۈنى…

نۇرى نېمىشقا ھاياتقا شۇ قىزچىلىك توغرا قارىيالمىدى؟… ئۇ ئازابلىنىپ زادىلا ئۇخلىيالمىدى. ئۇلاستايدىكى بۇ چوڭ قورۇنىڭ ئۆگزىسىدە ئاسمانغا قاراپ خىيال ۋە خىيالىي مۇلاھىزە بىلەن تۈن يېرىمىغىچە كۆز يۇممىدى. كۆز يۇمسىلا سەبىخە، خەمىت، ئاسىيە… ئۇ ئوماق ئوغلىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ئەركىلەتتى. بالا قاقاقلاپ كۈلدى ۋە بىردىنلا بىر ئوق بالىنىڭ ئوماق بەدىنىگە تەگدى…

— خەمىت! — ئۇ كۆزىنى يۇمۇپلا چۈش كۆرگەنىدى.

— خەمىت چۈشۈڭگە كىردىمۇ نۇرى؟ مەنمۇ چۈشۈمدە ئەكبەرنى كۆردۈم، — دېدى يېنىدا ياتقان غېنى چوڭقۇر «ئۇھ» تارتىپ.

— جەڭ دېگەن ئۆلۈش دېگەن سۆز كەن. ئۆلۈمنى بۇرۇن كىتابتىلا كۆرگەن، خىيال قىلغان. مانا ھازىر كۆزۈم بىلەن كۆرۈۋاتىمەن.

— نەچچە دۈشمەن ئۆلتۈردۈڭ نۇرى؟

— ئۆز قولۇم بىلەن ئۆلتۈرگەن دۈشمىنىم يەتتىگە يەتتى.

— مېنىڭ ئون يەتتە بولدى. يۈزنى ئۆلتۈرۈپ ئۆلسەم مەيلىدى. ھەر بىرىمىز يۈزدىن ئۆلتۈرسەك، تۆت مىڭ ئادەم قانچىنى ئۆلتۈرىمىز، ھېسابلىغىنا؟

— تۆت يۈز مىڭ بولىدۇ. شىنجاڭدا بىرمۇ گومىنداڭ قالمايدۇ. ئەللىكتىن ئۆلتۈرسەكمۇ تۈگەيدۇ!

— بىراق تۈگىمەيدۇ - دە. چىقۋەرسىچۇ؟

— ھازىرمۇ كېلىپلىۋاتىدۇ. غول - غوللار ئەسكەرگە تولدى. توققۇز تارا، قارا باغلاردا لىق ئەسكەر. نىلقا ناھىيىسىگە ھەر كۈنى ئەسكەر كېلىۋاتىدۇ.

— ئۇنداقتا بۇ خەق غۇلجا شەھىرىدە ئاز قالدىغۇ دەيمەن. شەھەرنى بېسىۋالىدىغان پەيت كەپتۇ جۇمۇ!

— ناھايىتى توغرا ئويلاپسەن غېنىكا، بۇ پىكرىمىزنى پاتىخكامغا دەيلى.

— دەپ نېمە قىلىمىز ئۇ نوغايغا، ئۆزىمىز كېتىۋەرمەيمىزمۇ، سېيىت بىلەن ئىۋانمۇ ھايىت دېسىمىلا ماڭىدۇ.

— ياق ئاكا، ئىنتىزام، ھەربىي ئىنتىزام بولمىسا بولمايدۇ!

غېنى جىمىپ قالدى.

— ئېيتقىنا نۇرى، ستالىن ھازىر نەدە؟

— ھازىر كرېمىلدا تۇرۇپ ئۇرۇشقا قوماندانلىق قىلىۋاتىدۇ!

— ئۇرۇش قەيەردە؟

— سوۋېت تۇپرىقى ئاساسەن گېرمانلاردىن ئازاد بولدى. گېرمانلارنىڭ بىر مىليون ئالتە يۈز مىڭ ئەسكىرى يوقىتىلدى.

— پاھھۇي، ئوغۇل!

— ئۇرۇش لىنىيىسى تۆت مىڭ تۆت يۈز ئەللىك كىلومېتىردىن قىسقىراپ، ئىككى مىڭ ئىككى يۈز ئەللىك كىلومېتىرغا چۈشۈپ قاپتۇ.

— مەشەدىن ئۈرۈمچىچىلىكمۇ؟

— نېمە دەيدىغانسەن، قىسقارغىنى ئۈچ ئۈرۈمچىدىن ئۇزۇن!

— ۋاي - ۋۇي!… سوۋېت تازا كۈچەيدى دېگىنە؟

— ھازىر سوۋېت ئارمىيىسىنىڭ ئالتە مىليون يەتتە يۈز مىڭ جەڭچىسى بار، زەمبىرەكلىرى يۈز مىڭدىن كۆپ. تانكىسى ئون بىر مىڭ سەككىز يۈز، ئايروپىلانلىرى تېخىمۇ كۆپ.

— نەدىن بىلىۋالىسەن ھوي، بۇ سانلارنى؟

— خەمىت بىر گېزىت بەرگەنىدى.

— ھەي رەھمەتى! ··· ھېلىقى ئورۇس مارشالىنىڭ ئىسمى نېمىدى، نەگىلا بارسا يېڭىدىغان؟

— ژۇكوف!

— ھە، ئۇنىڭ ئەسكىرىنىڭ ئېتى نېمىدى؟

— بېلوروسىيە 1 - يۈنىلىش ئارمىيىسى. ئۇ ھازىر ياۋروپادا نۇرغۇن دۆلەتلەرنى ئازاد قىلىپ، ئۇكرائىنا 1 - يۈنىلىش ئارمىيىسى بىلەن بىللە گېرمانىيىنىڭ پايتەختى بېرلىنغا قاراپ كېتىۋاتىدۇ!

— پاھ، پاھ ··· ئۇلار بېرلىنغا بۇرۇن كىرەمدۇ ياكى غېنى بىلەن سىيىت، ئىۋانلار قوماندانلىقىدىكى ئۈچ مىڭ پارتىزان غۇلجىغا بالدۇر كىرەمدۇ؟ بىزدە نەنىڭ زەمبىرەك، تانكا، ئايروپىلانلىرى. تانكىمۇ، زەمبىرەكمۇ بىز ئۆزىمىز!

— بىز ستالىن بىلەن بەسلىشىمىز. ئۇ گىتلېرنى بۇرۇن يېڭەمدۇ ياكى بىز گومىنداڭنى بۇرۇن يېڭىمىزمۇ؟

نەدىندۇر يىراق يەردىن مىلتىق ئاۋازى ئاڭلاندى. ئەتىگەندىكى قوماندانلىق شتاب جىددىي يىغىن ئاچتى.

— كېچە بىزنىڭ ئالاقىچىمىز ئابدۇللا كەلدى! — دېدى پاتىخ ئاقساپ ماڭىدىغان قازاق كىشىنى تونۇشتۇرۇپ، — مانا مۇشۇ كىشى شەھەردىن مۇھىم خەۋەر ئاچىقتى. ئابدۇكېرىم ئابباسوفلار بىزنىڭ غۇلجا شەھىرىگە ھۇجۇم قىلىشىمىزنى تەكلىپ قىلىپ ئالاقە ئەۋەتىپتۇ، ئۇلار شەھەردە تەييار بولۇپ تۇرۇپتۇ. بىز كىرىپ تۇنجى پاي ئوقنى ئېتىشىمىز بىلەن ئۇلارمۇ تەڭلا ھۇجۇمغا ئۆتىدۇ. بىز 11 - ئاينىڭ 6 - كۈنى كېچىدە غۇلجا شەھىرىگە ئۈچ تەرەپتىن بىرلا ۋاقىتتا ھۇجۇم قىلىشقا كېلىشتۇق.

— ئوغۇل بالا! — دېدى غېنى باتۇر خۇشال بولۇپ، — ھە، قېنى سۆزلە!

— بۇ قېتىم غېنىغا ئەڭ مۇشكۈل ۋەزىپە تاپشۇرماقچىمىز!

— يارايسەن، نوغاي!

— قارا، غېنى، سەن سۇلتان ئۇۋەيس مازىرىدىكى گومىنداڭ ئالدىنقى سەپ شتابىنى تارمار قىلىسەن. بۇ يەر غۇلجىغا يۈرۈش قىلىشىمىزدىكى ئەڭ چوڭ، خەتەرلىك توسالغۇ. بىزنىڭ خاتىرجەم ئۆتۈشىمىز ساڭا باغلىق. سەن كاپالەتلىك قىلىشىڭ كېرەك!

— چوقۇم ۋەتۆەرىكنى چىقىرىمەن گومىنداڭ دېگەنىنىڭ!

— سەن ئۇلارنى پاراكەندە قىلىپ ئۇۋۇسىدىن چىقارمايسەن! بىز تامامەن ئۆتۈپ بولغاندىن كېيىن سەن غۇلجا شەھىرىگە يۈرۈش قىلىسەن!

— يەنە سىنىڭدىن بۇرۇن بارىمەن جۇمۇ!

كۆپچىلىك كۈلۈشتى. پاتىخ سۆزىنى داۋام قىلدى:

— قەسەن باتۇر، سەن مەرھۇم ئاكاڭ ئەكبەر باتۇرنىڭ ئانا ماكانى ئۇلاستايىنى قوغداپ مۇشۇ يەردە قالىسەن. ساڭا ئوتتۇز ئەزىمەت يېتىدۇ. ئىسبوسىن روھى، ئىسبوسىن چوقىدىسى سېنى قوغدايدۇ. مەقسەت، غۇلجىغا ماڭغىنىمىزنى نىلقىدىكى، توققۇزتارا، قاراباغدىكى گومىنداڭچىلارغا سەزدۇرمەسلىك، گومىنداڭنىڭ ئاساسىي كۈچى، پۈتۈن دىققىتى ھازىر نىلقىدا. نىلقىغا ئۇرۇمچىدىن تاغ يولى بىلەن ھەر كۈنى ئەسكەر كەلمەكتە. گومىنداڭ بىزنى قورشىماقتا. قورشاپ تۇرسۇن. بىز غۇلجا شەھىرىنى ئىگىلىۋېلىپ، ئاندىن ئۇلارنىڭ ئەدىپىنى بېرىمىز!

نەزىر قىلىندى، قۇرئان ئوقۇلدى. غېنى باتۇر ئۆز توپىنى ئېلىپ يېرىم كېچىدە گومىنداڭنىڭ چوڭ قىسمىغا تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىش ئۈچۈن يۈرۈپ كەتتى. ئۇنىڭ ئوڭ يېنىدا نۇرى بىللە كېتىپ باراتتى. غېنى ئېگەر - جابدۇقلىرى شاراقلاپ تۇرىدىغان، ئويناقلاپ ماڭىدىغان يوغان ئالا ئات ئۈستىدە سەپەر قىلغاندا قىزىق گەپلەرنى قىلىشقا ئامراق:

— شەھەرنى ئالغاندا بىرىنچى بولۇپ داۋۇر تۈڭگان بىلەن ھاشىم توكۇرنى دارغا ئاسىمەن! — دېدى ئۇ باش - ئاخىرى يوق گەپنى قىلىپ.

— ئۇلار كىم؟

— داڭلىق ئوغرىلار. ئۇلار تېشەلمەيدىغان تام، ئۆتەلمەيدىغان سېپىل يوق. ئۇلار مېنى تۇتۇپ بېرىشكە ساقچىغا تىل خەت بېرىپتۇ. تىرىك ئەكېلەلمىسەك كاللىسىنى ئەكېلىمىز دەپتۇ تېخى!

— نېمىشقا ھوي؟

— نېمىشقا بولاتتى. شىخونىڭ ھاكىمى لى شيەنجاڭ ھۆكۈمەت دېھقانلاردىن بۇغداي سېتىۋالىدىغان پۇلنى بېسىۋېلىپ، دېھقاندىن بۇغدايىنى بىكارغا ئېلىپ تازا بېيىپتۇ دېگەن خەۋەرنى ئاڭلاپ، ھارامدىن تاپقان پۇلنى بىر قويايلى دېدۇق دە كېچىلەپ شىخوغا باردۇق. قاراۋۇلنى ئۆلتۈرۈپ شيەنجاڭغا قورال تەڭلەپ ساندۇقتىن ئەللىك مونەك پۇلنى ئالدۇق. ئۇلار ئۈرۈمچىگە بارىمىز دەيدۇ، مەن غۇلجىغا بارىمىز دەيمەن، تالىشىپ بىر تۈڭگاننىڭ ئۆيىدە قونۇپ قالدۇق. يېرىم كېچىدە ئەسكەرلەر قورشاپ بىزنى تۇتۇۋالدى. داۋۇر پۇلنى شۇ ئۆي ئىگىسىگە بېرىپ ئەتەي ئەسكەرلەرنى باشلاپ كەلگۈزگەن گەپ. قورسىقىدا پۇلنىڭ ھەممىسىنى ئېلىش نىيىتى بار - دە! تۇتۇلدۇق، ئۈرۈمچىگە ئاپاردى، مەن تۈرمىنىڭ تۆڭلۈكىگە يامىشىپ چىقىپ قېچىپ كەتتىم. مەن تولا قاچقان تۈرمىلەرغۇ ئۇ. ئۇ ئىككىسى قالدى. ھېلىقى ئۆي ئىگىسى تۈڭگاندىن پۇلنى ئېلىۋالاي دەپ كەلسەم، يوق، كۆچۈپ كېتىپتۇ. داۋۇر بىلەن ھاشىم توكۇر مېنى تۇتۇپ بېرىشكە تىلخەت بېرىپ، تۈرمىدىن چىقىپ مېنى ئىزدەپ يۈرگۈدەك!

— غېنىكا، مازار جىمجىت. لىۋىرنىڭ دېڭىدا تۆت پوست بار ئىكەن، — دېدى رازۋېدكىچىلار باشلىقى نۇرۇم ئات چاپتۇ-

رۇپ كېلىپ.

— كىچىك توپ باشلىقلىرى يىغىلسۇن!

ئېدىر بويلاپ توپ - توپ بولۇپ كېلىۋاتقان ئاتلىق پارتىزانلار ئىككى يۈزدىن بەش كىچىك توپقا بۆلۈنگەن. باشلىقلار دەرھال يىغىلدى. غېنى بۇيرۇق بەردى:

— 1 - توپ يۇقىرىغا ئۆرلەپ بىنەملىكتىن چۈشىدۇ، 2 -، 3 - توپ سۇدىن تۇيدۇرماي ئۆتۈپ سۇلتان ئۇۋەيس مازىرىنىڭ كۈنگەي تەرىپىدىن، 4 -، 5 - توپ مۇشۇ ئۇدۇلدىن، لىۋىرنىڭ دېڭى بىلەن باجخانىغا ھۇجۇم قىلىمىز. يېقىن بېرىپ ھە دېگەندە قول بومبىلىرىنى تاشلاڭلار.

ئاتلىقلار ئاتلىرىنى مازارغا — ھەرقايىسى بەلگىلەنگەن جايلارغا قارىتىپ يۈرۈپ كەتتى.

گومىنداڭ ئەسكەرلىرى تۇيۇقسىزلا گۈمبۈرلىگەن، تاراسلىغان ئاۋازلارنى ئاڭلاپ ئاكوپ - پوتەيلىرىگە يۈگۈرۈشتى. تەرەپ - تەرەپتىن قىيا - چىيا، ئەيىيا، تامادى زېي!... دېگەن ئاۋازلار ئاڭلاندى.

تۇيۇقسىز ھۇجۇم ناھايىتى شىددەتلىك بولدى. بومبىلار پارتلاپ، ئوقلار ۋىژىلداپ گومىنداڭ چېرىكلىرىنى باش كۆتۈرتمىدى. ئۇلار بىر چەتتىن ئېتىشىپ، بىر چەتتىن غەربكە چېكىندى. غېنى باتۇر قىسمى تېزلا لىۋىرنىڭ دېڭىنى ئىشغال قىلدى. دۈشمەن ئويلاپمۇ باقمىغان تەرەپلەردىن تاملارنى ئۆرۈپ - چېقىپ، ستولبا، ئېرىقلارنى دالدا قىلىپ، دۈشمەنگە ماۋزۇر بىلەن ئوق ئۈزگۈدەك دەرىجىدە يېقىنلاپ كەلدى. دۈشمەن شۇنچىلىك قورقۇپ كەتتىكى، پارتىزانلار ئات چاپتۇرۇپ كېلىپ قوللىرىدىكى مىلتىقلىرىنى تارتىپ كەتسىمۇ ئوق چىقىرالمىدى. غېنى باتۇر ئۇلار ئۈچۈن بىر تىلسىم، رىۋايەتلەردىكى كۆرۈنمەس قەھرىمان بولۇپ قالدى.

غېنى باتۇر گومىنداڭنىڭ ئالدىنقى سەپ قىسىملىرىنى

غەربكە چېكىندۈرگەندىن كېيىن ، غول سۈيىنىڭ شەرقىدىكى
بىر چوڭ قورۇغا قوماندانلىق شتاب قۇرۇۋالدى . ئۇنىڭ قەيسەر
يىگىتلىرى بەل ئېشىپ ، سايلاردا شۇڭغۇپ يۈرۈپ دۈشمەنگە
زادىلا ئارام بەرمىدى . گومىنداڭ قىسىملىرى ئادەم سانى جىق ،
قورالى خىل بولۇشىغا قارىماي مۇداپىئەگە چۈشۈپ قالدى .
پارتىزانلارنىڭ مەقسىتىمۇ شۇ ئىدى . دۈشمەن ھۇجۇم شەرقتىن
كېلىۋاتىدۇ دەپ ئويلاپ ، پۈتۈن دىققىتىنى شەرقتىن مۇداپىئە
قىلىشقىلا قاراتتى . پاتىخ زور قوشۇننى باشلاپ سۇلتان ئۈۋەيس
مازىرىنىڭ جەنۇب تەرىپى بىلەن تار مەھەللىسىدىن ئۆتۈپ ،
ئېدىرلارنى ئارىلاپ غۇلجا شەھىرىگە بىمالال يۈرۈش قىلالىدى .
قوماندانلىق شتاب ئۇلاستايدىن غۇلجا شەھىرىگە كۆچۈپ
بولغاندىن كېيىن ، غېنى باتۇر پۈتۈن قوشۇننى غول ئېغىزدىن
ئوڭۇشلۇق ئۆتكۈزۈۋېتىپ ، 1944 - يىل 11 - ئاينىڭ 6 - كۈنى
كېچىسى تارنىڭ ئوتتۇرا يولى بىلەن مازاردىن چىقىپ كەتتى .
تۈن يېرىمىدا تەرلىگەن جەڭ ئاتلىرىنى مىنگەن ، مىلتىقلىرىنى
مۈرىلىرىگە ئاسقان ۋە تېقىملىرىغا قىستۇرغان نەچچە يۈز پارتى-
زان ۋە تاياق - توقماق بىلەن قوراللىنىپ ياۋىداق ئاتلىرىنى
مىنىشكەن نەچچە يۈز دېھقان - چارۋىچىلار ھەيۋەتلىك چوڭ
قوشۇن بولۇپ بوراندەك گۈركىرەپ ، سەلدەك ئېقىپ ، بۈنىڭدىن
يۈز يىل بۇرۇن قوزغىلىپ يەتمىش نەچچە يىل بۇرۇن ئالەمدىن
ئۆتكەن بوۋىسى سادىر پالۋاننىڭ يۇرتى مولتوختىيۈزى ، خۇدى-
يارىيۈزلەرنى بېسىپ ئۆتۈپ شەھەرنىڭ شەرقىگە كېلىپ توختى-
دى . غېنى باتۇر تاڭ ئالدىدا ئەترەتنى كېپەكيۈزى ، پەنجىم
يېزىلىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ ، ئۆزى يىگىرمە نەپەر قەيسەر
يىگىتنى باشلاپ غۇلجا شەھىرىنىڭ توپادەك تۈرمىسىگە تۇيۇق-
سىز ھۇجۇم قىلدى . قاراۋۇللارنى ئۆلتۈرۈپ ، ئىشىكلەرنى چې-
قىپ مەھبۇسلارنى ئازاد قىلدى . ئۇ تەييارلاپ كەلگەن ئېگەرلەن-
گەن ئاتلارغا پاتىخنىڭ ئانىسى ، ئايالى ۋە باللىرىنى ، خەمىت-

نىڭ ئېغىرئاياغ ئايالىنى مىندۈرۈپ ، كۈن چىقىشتىن بۇرۇن
پارتىزانلار باش شتابى ئەمدىلا كېلىپ ئورۇنلاشقان ئاقئۆستەڭ
بويىدىكى ھامۇت ھاجىنىڭ كۆزلىكىگە كەلدى . پاتىخ ئانىسى
بىلەن خوتۇنىنى كۆرۈپ ئاۋۋال غېنى باتۇرنى قۇچاقلىدى :
— باتۇرۇم ، قەيسىرىم ، بۈركۈتۈم !
— دېمىدىممۇ ، شەھەرگە سەندىن بۇرۇن كىرىمەن دەپ ،
مانا دېگىنىمنى قىلدىم .
پاتىخ ئانىسى ، خوتۇن - باللىرى بىلەن قۇچاقلىشىپ
كۆرۈشتى .
شۇ چاغدا ئاسماندا ئايروپىلانلار پەيدا بولدى . ئايروپىلانلار
كېپەكيۈزى ، دادامتۇ يېزىلىرىنى ئارىلاپ پەسلەشكە باشلىدى .
— غېنى ، سەن بۇيرۇق كۈتمەيلا ھۇجۇم قىلدىڭ ، مانا
گومىنداڭ بىزنىڭ كەلگىنىمىزنى بىلىپ قاپتۇ !
— بىلىپ قالسا تېخى ياخشى ، نوچىلىقىمىزنىمۇ بىلىپ
قالسۇن ، ھۇجۇمنى باشلايلى پاتىخ !
— ياق ، شەھەردىكى قوماندانلىق شتابىنىڭ بۇيرۇقىنى
كۈتىمىز !
— نېمە ، سەندىنمۇ چوڭ شتاب بارمۇ تېخى ؟
— سوۋېت كونسۇلى ، 2 - دوم ![1] — دېدى پاتىخ ئاستا
شىۋىرلاپ .
— بىزگە سوۋېت قوماندانلىق قىلىۋاتامدا ؟
— ئاستا ، قورغاس پارتىزانلىرى تېخى يېتىپ كەلمەپتۇ ، —
پاتىخ دەرھال گەپنى يۆتكىدى ، — ئاباسوفلاردىن خەۋەرچى
كەلمەكچىدى ، تېخى كەلمىدى !
ئايروپىلان ئاقئۆستەڭ بويىغا بومبا تاشلىدى ، پەسلەپ ئور-
مانلىقنى پىلىموت ئوقىغا تۇتتى .

---

① 2 - دوم — 2 - ئۆي

— بۇيرۇق ، پارتىزانلار دېھقانلارنىڭ ئۆيلىرىگە تارقالسۇن ! — دېدى پاتىخ .

غېنى باتۇر دەرھال ئېتىغا مىندى . ئۇ ئۆز توپىغا ئات چاپتۇرۇپ كېتىۋېتىپ نۇرىدىن :

— بىزگە ئورۇسلار باشپاناھ بولۇۋاتقان ئوخشىمامدۇ ؟ — دەپ سورىۋىدى ، نۇرى ئېتىنىڭ ئالدىغا ئېگىشىپ ، ئات كوكۇلىسىنى قولى بىلەن تاراپ قويۇپ :

— ئۇنداق بولسا ياخشى ، غەلىبە قىلساق سوتسىيالىزم قۇرىمىز ! — دېدى .

— شەرقىي تۈركىستان قۇرىمىز ئەمەسمۇ ؟ خىتاينى قوغلىساق ئورۇس كىرسە ؟ ·

— ئۇنداق دېمە . گەپ كىمنى قوغلاپ چىقىرىپ ، كىمنىڭ كىرگەنلىكىدە ئەمەس . قانداق تۈزۈمنى غۇلىتىپ قانداق تۈزۈم ئورناتقانلىقىمىزدا .

— سەنچە قانداق تۈزۈم ياخشى ؟

— مېنىڭ خىيالىم دۈشمەننى يوقىتىشتا غېنىكا ، تۈزۈم توغرىسىدا دۈشمەننى يوقاتقاندىن كېيىن گەپلىشىمىز .

— ئەسكى ئۆينى چېقىپ بولۇپ ، يېڭى ئۆينىڭ تۈسىنى ئويلايمىز دېگىنە ؟

— شۇنداق ئاكا ، ستالىنغا ئىشىنىسەن ، چوقۇنىسەن ، ئۇ سېنى ھەرگىز يامان يولغا باشلىمايدۇ .

— ستالىن شۇ تاپتا نېمە قىلىۋاتىدۇ ؟

— خەۋەرسىز قالدىم . خەمىت ۋاپات بولمىغان بولسا نەق جاۋاب بېرەتتىم . ستالىن ھازىر دۇنيا ئەمگەكچىلىرىنى ئويلاپ تاماكا تۈرۈپكىسىنى شوراۋاتسا كېرەك !

— شۇ ئەمگەكچىلىرىڭ ئىچىدە بىزمۇ بار دېگىنە !

ئۇلار قوماندانلىق شتابىتىن چىقىپ ئۆز توپىغا كەلگۈچە شۇلارنى دېيىشىپ ماڭدى .

— ئايروپىلان ، دېھقانلارنىڭ ئۆيلىرىگە تارقىلىڭلار ! — دەپ توۋلىدى غېنى كېلە - كەلمەيلا .

ئۈچ قوشۇننىڭ بىللە ھۇجۇم قىلىش پىلانى كۈندۈزى ئەمەلگە ئاشمىدى . پارتىزانلار بۇيرۇققا بىنائەن پەنجىم ، جىلىيۈزى غوللىرى بىلەن تاغقا چېكىندى . ئايروپىلانلار توختىماي ئۈچتى ، بومباردىمان قىلدى ، لېكىن چىقىم كۆرۈلمىدى . گومىنداڭ ھەربىي ، ھۆكۈمەت دائىرىلىرى مىڭلىغان قوراللىق پارتىزانلارنىڭ شەھەر بوسۇغىسىغا كەلگىنىدىن خەۋەرسىز ئىدى . ليۇبىڭدې ، دۇسجاڭلار نىلقا بىزنىڭ قولىمىزدا ، ئۇلاستاي تۆت تەرەپتىن نەچچە مىڭ ئەسكەر بىلەن قورشالغان ، پات ئارىدا باندىتلار يوقىلىدۇ دەپ ئويلاپ ، ئاخشاملا ۋالىي مەھكىمە ، باش ساقچى ، باش شتاب بىرلىشىپ كاتتا زىياپەت ئۆتكۈزۈپ ، رەئىس ۋۇجۇڭشىننىڭ يېڭى ئەلچىسىنى كۈتۈۋالغان ۋە «يەنىلا نەسىھەت - تەشۋىقاتنى ئاساس ، قورال كۈچىنى قوشۇمچە قىلىش» دەيدىغان يولىيورۇقنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش ئۈچۈن ، شەھەرنىڭ ئەڭ چوڭ مۆتىۋەرلىرىدىن ھېكىمبەگ غوجام ، مۇتائالى خەلپىتىم ، سالىجانباي ، ئەنۋەر مۇسابايوف قاتارلىقلاردىن بىر چوڭ نەسىھەت - تەشۋىقات ئۆمىكى قۇرۇشنى مۇزاكىرە قىلىشقانىدى . تويۇقسىز تۆرمىدىن ئادەم بۇلاش ۋەقەسى بولغاندىن كېيىن ئۇلار : «بۇ پاتىخنىڭ خوتۇن - بالىلىرىنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن قىلغان ھەرىكىتى . ئۈچ ئەسكەر ئۆلۈپتۇ . بۇ ئىشنى داۋراڭ قىلماي ، نىلقىدىكى ئارمىيىمىزنىڭ ، نەسىھەت ئۆمىكىنىڭ غەلىبىسىنى كۈتەيلى» دېيىشكەنىدى . دېمىسىمۇ كۈندۈز جىم ئۆتۈپ كەتتى .

لېكىن كېچىدە شەھەرنى ئۈچ تەرەپتىن قورشىۋالغان ۋە شەھەر ئىچىدە قوللىرىغا قورال ئېلىپ تەييارلىنىپ تۇرغان نەچچە يۈزلىگەن پارتىزاندىن ئۇلار بىخەۋەر ئىدى .

سەھەر . ليۇبىڭدې نوۋگورتتىكى ئۆيىدىن چىقىپ ھەربىيچە شەپكىسىنى كۆزىگە كىيىپ ، قىبلىدىن سوقۇۋاتقان ئاچچىق

شامالدىن پاناھلانغىنىچە، ھەربىچە پەلتوسىنى يېپىنچاقلاپ، قوماندانلىق شتاب تەرەپكە ماشىنا بىلەن يۈرۈپ كەتتى. قوماندانلىق شتاب ئۇنىڭغا:

— شەھەر سىرتىدا گۇمانلىق ئادەملەر پەيدا بولدى، — دەپ دوكلات قىلدى. ئۇ دۇ شىجاڭنىڭ مۇرىسىگە ئۇرۇپ قويۇپ:

— چۆچۈپ كەتمەڭ، ئالتە ئوغرى قورشاۋدا. بىزنىڭ ئۈچ مىڭدىن جىق ئەسكىرىمىز ئۇلارنى قورشاپ تۇرۇۋاتىدۇ. ئەتە ھۇجۇمغا بۇيرۇق بېرەيلى! — دېدى ۋە شتابتىن چىقىپ ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىگە كەلدى. ئۇ ساقچى ئىدارىسىنىڭ دەرۋازىسىدا ماشىنىدىن چۈشۈپ ئالدىغا چىققان ساقچى باشلىقى بىلەن ئەمدىلا قول ئېلىشىشىغا، نەدىندۇر «ۋاڭ» قىلغان ئوق ئاۋازى ئاڭلاندى - دە، ليۇ بىڭدې ئوڭدىسىغا چۈشتى. ئوق ئۇنىڭ ئىككى قېشىنىڭ ئارىلىقىغا تەگكەنىدى. ساقچىلار ۋارقىرىشىپ، ئۇياق - بۇياققا يۈگۈرۈشۈپ ئوق ئاتتى. لېكىن ساقچى ئىدارىسى مۆلدۈردەك ئوق، قول بومبىسىنىڭ ھۇجۇمى ئىچىدە قالدى. ليۇ بىڭدېنىڭ جەسىتىنى ئېلىشقىمۇ ئۈلگۈرەلمىگەن ساقچىلار ساقچى بىناسىغا چېكىندى. باش شتاب، باش ساقچى، ئىسكىلات، ۋالىي مەھكىمىگە سىرتتىن كەلگەن، شەھەردە بۇيرۇق كۈتۈپ ياتقان پارتىزانلار بىرلا ۋاقىتتا ھۇجۇم باشلىدى. شەھەر كوچىلىرىدا ئادەم تۇرماق ئىتلارمۇ قالمىدى. ۋاڭ - ۋۇڭ، گۇمباڭ، قاراس - قۇرۇس، ھۇررا، ئالغا… خىلمۇخىل ئاۋازلار غۇلجا ئاسمىنىدا ئەۋج ئالدى، ئەرلەر ئۆيلىرىدىن چىقىپ، قوللىرىغا چىققان ئەسۋابلار بىلەن قوراللىنىپ پارتىزانلارغا ماسلىشىپ، غۇلجا شەھىرىدىكى ئارمىيە، ساقچى، ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىغا ھۇجۇم قىلىۋاتقان پارتىزانلارغا مەدەت بەردى. 1944 - يىل 11 - ئاينىڭ 7 - ، 8 - كۈنلىرى غۇلجىدا قاتتىق جەڭ بولدى. چۈشكە قالماي پارچە - پۇرات ئورۇنلاردىكى ساقچى - ئەسكەر يوقىتىلدى. ئەكسىنىر زاۋۇتىنى ئىگىلەپ

قارشىلىق قىلىۋاتقان پىلىموتچىلارنى غېنى باتۇر بىناغا يامىشىپ چىقىپ، دېرىزىلەردىن يەرگە تاشلاپ بىر تەرەپ قىلدى. ساي - بويى — سېپىل ياقىسىدىكى ئىسكىلاتقا ھۇجۇم قىلىپ مەھبۇسلارنى، گومىنداڭ ئارمىيىسىگە قاتناشقان ۋە ئىشەنچسىز بولغاچقا ئىسكىلاتقا قامالغان ئۇيغۇر، قازاق يىگىتلەرنى ئازاد قىلدى. گومىنداڭ ئەسكەرلىرى شۇنچىلىك قورقۇپ كەتتىكى، غېنى باتۇر تۆگىلۈكتىن سەكرەپ چۈشسە، شۇنچە ئەسكەردىن بىرىمۇ ئوق چىقىرىشقا پېتىنالمىدى. گومىنداڭچىلار ساقچى ئىدارىسى، قوماندانلىق شتاب ۋە ۋالىي مەھكىمىسىدە خېلى قارشىلىق قىلىپ باقتى. لېكىن ئىككىنچى كۈنىگە ئۆتمەيلا ئۆلگىنى ئۆلۈپ، ئاز قىسمى ھەرەمباغ، لياڭشاڭ، ئايرودروملارغا قامىلىۋېلىپ قارشىلىق كۆرسەتتى.

مەسچىت - مەسچىتلەردە شەھەر خەلقى قۇرئان ئاستىدىن ئۆتۈپ: «ئۆلسەك شېھىت، قالساق غازى» دېيىشىپ پارتىزانلارغا كېلىپ قوشۇلدى، پارتىزانلار سائەتمۇ سائەت ئۇلغايدى، نەچچە مىڭ، ھەتتا ئون مىڭلىغان پىدائىيلار دۈشمەن ئىستىھكاملىرىنى قورشىۋېلىپ كېچەيۇ كۈندۈز ھۇررا تۇۋلاشتى. ئىككىنچى كۈنى غۇلجا شەھىرى ئاساسەن ئېلىنىپ بولدى. لېكىن ساقچى ئىدارىسى ئېلىش قىيىن بولغان جاي بولۇپ قالدى. بۇ جاينىڭ تۆت تەرىپى ئېگىز قېلىن تام بىلەن قورشالغان، تاملاردىن تېشىلگەن تۆشۈكلەردىن توختىماي پىلىموت ئېتىلىپ تۇراتتى. قارامىلىق قىلىپ كىگىزنى سۇغا چىلاپ ھۇجۇمغا ئۆتكەنلەر بولدى. لېكىن ئۆلۈش، يارىدار بولۇش كۆپەيدى. بۇ يەرنى ئېلىشتىمۇ غېنى باتۇر باتۇرلۇق كۆرسەتتى. ئۇ مۆلدۈردەك يېغىپ تۇرغان ئوققا قارىماي، يولنىڭ ئۇ چېتىدىن يۈگۈرگەن پېتى ساقچى تېمىنىڭ تۈۋىگە ئۆتۈۋالدى - دە، تامنىڭ تۈۋىنى لوم بىلەن ئويۇشقا باشلىدى. ئۇنىڭ قارامىلىقى باشقىلارغا مەدەت بولدى. ئادەملەر ئۆمىلىشىپ، دومىلىشىپ ئۇنىڭ يېنىغا ئۆتتى -

ده ، تامنىڭ تۆۋىنى كولاپ بىر دەمدىلا ئۆرەك پەيدا قىلدى . شۇ دومىلىغۇچىلارنىڭ بىرىنچىسى نۇرى ئىدى .

ئۇلار تامنىڭ تۆۋىنى كولاپ بولۇپ ھۆللەنگەن كىگىزلەرگە ئورىلىپ ، يېغىۋاتقان پىلىموت ئوقى ئاستىدا يەنە دومىلاپ بۇ ياققا ئۆتتى . نۇرى پىلتىغا ئوت ياقتى ۋە :

— يات ! — دەپ بۇيرۇق بەردى . دورا پارتلىدى ، تام گۈلدۈرلەپ ئۆرۈلدى .

— ھۇررا ! — پارتىزانلار كەلكۈن بولۇپ ساقچى بىناسىغا ئاقتى . يىقىلغانلار ، ئۆلگەنلەر ، ئىڭرىغانلار بىلەن كىشىلەر ئاۋارە بولۇشماي ، پىلىموت ، مىلتىقلارنىڭ ئۈنىنى ئۆچۈرۈشكە ئۆزلىرىنى ئېتىشتى . ئاخىر باش ساقچىدا گومىنداڭنىڭ ئوقى توختىدى .

دۈشمەن ھەرەمباغ ، لياڭشاڭ ، ئايرودرومغىلا توپلىنىۋالدى . پارتىزانلار ئىدارە ، ماگىزىن ، بانكا ، ئىسكىلاتلارنى بۇلىدى ، خەنزۇ پۇقرالىرىنى كوچىلارغا ئاچىقىپ ئۇرۇپ - كالتەكلەپ ، ھەتتا مۇشتلاپ ئۆلتۈردى . ساقچى ئىدارىسىنىڭ تۈرمىسىدە ھاجەتخانا ، قۇدۇقلاردىن نۇرغۇنلىغان ئۇيغۇر ، قازاق ، تاتار ۋە رۇسلارنىڭ جەسەتلىرى تېپىلدى . خەلق بۇ كۆزى ئويۇلغان ، تىلى كېسىلگەن ، پۇت - قوللىرى چېقىلغان قېرىنداشلىرىنىڭ جەسەتلىرىنى كۆرۈپ قىساس ئۈچۈن خەنزۇ پۇقرالىرىنى ئۆيلىرىدىن ئاچىقىپ ئۆلتۈرۈشكە باشلىدى . نۇرى قۇدۇقتىن روسۇلوفنىڭ جەسىتىنى تارتىۋالدى . سۆيۈملۈك مۇئەللىمىنىڭ ئاغزىغا كېسىۋېلىنغان جان يېرىنى چىشلىتىپ قويغانىكەن . نۇرى تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ ھۆكرەپ يىغلىدى .

پارتىزانلار غۇلجىنى ئىشغال قىلدى . ئۈچ ئورۇندا سوقۇش داۋاملاشماقتا . قوماندانلىق شتاب كەچتە يىغىن ئاچتى . بۇ يىغىنغا پاتىخ قاتناشتى . يىغىندىن چىقىپ پاتىخ ئۆزىنىڭ توپ ۋە كىچىك توپ باشلىقلىرىنى يىغدى .

— بىزگە ئەمدى ھەربىي كومىتېت رەھبەرلىك قىلىدىغان بولدى ! — دېدى ئۇ خاپا ھالدا ۋارقىراپ ، — ئىنقىلابنى بىز قىلىمىز ، ھوقۇق باشقىلارنىڭ بولغۇدەك . ئېلىخان تۆرە ، ھېكىمبەگ غوجا ، رەخىمجان سابىرھاجى ، ھەبىب يۇنىچ ، ئابدۇكېرىم ئابباس ، مۇتائالى خەلپەت ، ئابدۇرۇپ مەخسۇم ، سالىجانباي··· يەنە ، يەنە شۇلاردەك دۇرۇت ئوقۇشتىن باشقىنى بىلمەيدىغانلار بىزگە باشلىق بولدى . بىز شۇلار ئۈچۈن جەڭ قىلىپتىمىز ، ئىنىم خەمىت ئۇلار ئۈچۈن ئۆلۈپتەك ، ئەكبەر باتۇر ، سېيىت باتۇرلارمۇ شۇلار ئۈچۈن جەڭ قىلىپ ئۆلۈپتەك !···

— توختا ، ھاي نوغىيىم ! — دېدى غېنى باتۇر ۋارقىراپ ، — جەڭ تېخى تۈگىمىدى ، نىلقا ، كۈنەس ، تېكەس ، چاپچال ، قورغاس ، سۇيدۇڭ ، ئوڭكەي دۈشمەننىڭ قولىدا ، ئۇلارنى يوقىتىپ بولايلى ، مۇنۇ ھەرەمباغ ، لياڭشاڭ ، ئايرودرومدىكى توڭگۇزلارنى يوقىتىپ بولايلى ، ئاندىن كېيىن ھوقۇق تەگمىسە ، جاجىسىنى بەرمەك ئاسان . ھازىر مىلتىققا ئەگىشىدىغانلاردىن قۇرئانغا ئەگىشىدىغانلار كۆپ . ھە ، دېمەمسەن ، شەھەرنى ئالايلى . ئەڭگىزە شەھەر تالىشايلى !

— دۇرۇس ! — دېدى نۇرى ، — ھازىر ھوقۇق دەۋاسى قىلىدىغان چاغ ئەمەس !

— قازاقتا نېمىشقا بۇ كومىتېتتا ئورۇن يوق ؟ — دېدى نىلقىلىق بىر مەرگەن ۋارقىراپ ، — ئوقنى كۆپ ئاتقانمۇ قازاق ، جاپانى كۆپ تارتقانمۇ قازاق ، كۆپ ئۆلگەنمۇ قازاق . ھۆكۈمەت بېشىغا ئۇيغۇر بىلەن ئەنجانلىق چىقامدىكەن ؟

— قوي چىراغىم ! — دېدى نىلقىلىق نۇسۇپقان گەۋدىسىنى نامايان قىلغاندەك ئورنىدىن ئاستا تۇرۇپ ۋە يوغان قوللىرىنى كۆتۈرۈپ ، — مىللەت - پىللەت دېگەننى تىلغا ئالمايلى . بىز ھەممىمىز بىر خەلق ، ئىتتىپاقلىق بولمىسا كۈچ بولمايدۇ . گومىنداڭنى يوقىتايلى ، ھوقۇق ، ھۆكۈمەت دېگەنلەر كېيىنكى

گەپ.

— ئىنقىلابنى كىم قىلسا ھوقۇق شۇنىڭ بولۇشى كېرەك. ئالتايدا ئوسمان باتۇر ئون يىلدەك جەڭ قىلدى. ھازىر ئۇ سارسۇمبىدە ھۆكۈمەت باشلىقى!

— مۇسۇلمانلار بىر ئائىلە!

— ئورۇسلار، قالماقلار، شىبەلەرمۇ بىزگە قوشۇلۇپ قان تۆكۈۋاتىدىغۇ!

— بىزنىڭ دۇشمىنىمىز گومىنداڭ ھۆكۈمىتى، ھېچقانداق بىر مىللەت ئەمەس! — دېدى نۇرى ۋارقىراپ.

— خىتايلارچۇ؟

— ئۇلارنىڭ ئىچىدىمۇ گومىنداڭغا قارشى تۇرىدىغانلار بار. بىزنىڭ ئىچىمىزدىمۇ ئابدۇمەردەك گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنى ياقلايدىغانلار بار.

— دۇرۇس گەپ. دۇشمەن ھەرەمباغدا، لياڭشاڭدا، ئايرودرومدا، چوڭى ئۈرۈمچىدە. بىز يوق ئىشنى تالاشماي، ئاشۇ دۇشمەننى يوقىتايلى. ھەرەمباغقا ھۇررا!

— بوپتۇ ئەمىسە! — دېدى پاتىخ ئاخىر، — ھەرەمباغقا ھۇررا!

— ھۇررا!...

لياڭشاڭ سوقۇشى تولىمۇ قاتتىق بولدى. نۇرى بۆرىۋاي، تۇرسۇن، سۇلتان، ئالىم ئىسىملىك گىمنازىيىدە قەسەم ئىچىشكەن دوستلىرى بىلەن قومۇشلۇقتا قارا پاتقاققا مىلىنىپ لەڭزىبېشى تەرەپتىن ئۆمىلەپ، بەللىرىگە گرانات تېڭىپ ئىلگىرىلىمەكتە. لياڭشاڭ بىر چوڭ ھەربىي گازارما، ئۇ يەردە تۇرمە بار، ئوق - دورا، قورال ئىسكىلاتى ۋە ئاشلىق ئامبىرى بار. تاملىرى ئېگىز، دۆڭگە جايلاشقان بۇ ئورۇننىڭ تاملىرىغا پىلىموتلار ئورنىتىلغان، ئالدىدىكى پوتەيلەردىنمۇ توختىماي پىلىموت، ئارىلاپ مىناميوت ئېتىلىپ تۇرماقتا. نۇرىلار ئۈچ ئوت

توچكىسىنى گرانات بىلەن پاچاقلاپ ئىلگىرىلەش، بىنانىڭ يېنىغا بېرىۋېلىپ تاملىرىنىڭ تۈۋىدىن گوداڭ كولاپ، مىنا كۆمۈپ پارتلىتىش ئۈچۈن يول ئاچماقچى. ئۇلار يەرگە چاپلىشىپ، ئېڭەكلىرى بىلەن يەر تىرەپ ئىلگىرىلىمەكتە. مانا ئۇلاردىن نۇرى، بۆرىۋاي، سۇلتانلار يېكەنلىك ئارىسىغا كىرىۋالدى - دە، پوتەيگە ئوتتۇز مېتىردەك يېقىنلىدى. نۇرى گراناتنىڭ يىپىنى ئۈزۈپ ئوق چىقىۋاتقان پوتەي ئېغىزىغا ئاتتى. گرانات كىرىپ كەتتى، لېكىن دەرھال ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىگە قايتۇرۇلۇپ قارا پاتقاقتا چۈشۈپ «گۇم!» قىلىپ پارتلىدى. نۇرىنىڭ يانپىشى كۆيۈشكەندەك بولدى. ئۇ ئىككىنچى گراناتنى ئاتتى. پوتەي گۈلدۈرلەپ پارتلاپ ئۇنىڭ باشلىرىغا توپىلىرى ئۇچۇپ كېلىپ چۈشتى. ئۇ خۇشال بولۇپ، توختىماي ئوق چىقىۋاتقان پوتەيگە يېقىنلاي دەپ ئۆمىلىۋىدى، سول پۇتى ئۇنىڭغا بويسۇنمىدى. ئۇ يانپىشىنى تۇتۇۋىدى، قولىغا ئىسسىق قان ئۇرۇلدى. ئۇ چاققانلىق بىلەن ئوڭدا يېتىۋېلىپ، قىسقا، يېنىك پاختىلىق چاپىنىنى سالدى ۋە كۆڭلىكىنى ياقىسىدىن تۇتۇپ يىرتىپ يارىسىنى تېڭىپ، يېكەندىن ئەشكەن ئارقان بىلەن يۆگىۋەتتى. ئاڭغىچە بۆرىۋاينىڭ ئاتقان گراناتى بىلەن ئىككىنچى پوتەي پارتلىدى. ئۇلار ئۆمىلەپ لياڭشاڭ بىناسىنىڭ ئارقا تېمىغا يېتىپ باردى - دە، بەللىرىدىكى لوم، پالتىلار بىلەن تام تۈۋىنى كولاشقا باشلىدى. نۇرى پارتلىتىشنىڭ يولىنى تازا بىلىۋالغان. ئۇ دورىنى گوداڭغا قويۇپ پىلتىغا ئوت ياقتى، تۆت يىگىت — گىمنازىيىنىڭ بۇنىڭدىن تۆت يىل ئىلگىرى قەسەم ئىچىشكەن يىگىتلىرى تۈۋەنگە قاراپ دومىلىدى. «گۇمباڭ!» قىلغان قاتتىق پارتلاش بىلەن بىنانىڭ شىمال تېمى گۈلدۈرلەپ ئۆرۈلدى. ھەممە يەرنى چاڭ - توزان قاپلىدى. نۇرى دومىلاپ بېرىپ بىر ئاكوپقا چۈشتى. ئۇنى بىرى چىڭ قۇچاقلاپ يۆلەپ تۇرغۇزدى:

— نۇرى!

— زۇنۇن ئاكا !

ئۇلار قۇچاقلاشتى . مۇسابايوفلار زاۋۇتىنىڭ بۇ ماستىرى هازىر ئالدىنقى سەپ فرونت جەڭچىلىرىنىڭ كوماندىرى ئىدى .

— يارايسەن نۇرى ، ئەنۋەر مۇسابايوف سېنى سورىدى . پۇتۇڭ يارىلىنىپتۇ . مەن سېنى باغ قورۇغا ئەۋەتەي ، ئۇ يەر هازىر دوختۇرخانا !

ئۇنى ئىككى شەپقەت هەمشىرىسى قولتۇقلاپ ئېلىپ كەتتى .

— هۇررا ! — دېگەن ئاۋاز شەهەرنى زىلزىلىگە كەلتۈردى .

تۆت يىلنىڭ ئالدىدا هەربىر قەدىمىنى داردا ماڭغاندەك ئاۋايلاپ باسىدىغان ، كېيىنچە بۇ شەهەردە باش تىققۇدەك كامار تاپالمىغان گىمنازىيىنىڭ ئوقۇغۇچىسى نۇرى مانا كالاسكىدا شەهەرنىڭ غازاڭ باسقان كوچىلىرىدا كېتىپ بارىدۇ .

— گىمنازىيىمۇ ۋاقىتلىق دوختۇرخانا ، باغ قورۇمۇ شۇ ، قەيەرگە ئاپىرايلى ؟

— گىمنازىيىگە !

ئۇ ئۆزىگە ئەقىل ، غايە ۋە بىلىم بەرگەن ئانا مەكتىپىدە پۇتى ئېغىلغان هالدا بىر كېچە ياتتى .

بۇ ئۇنىڭ هاياتىدىكى ئۇنتۇلماس كېچە ، قەلبى خۇشاللىق ، هاياجانغا تولغان بىر كېچە بولدى .

36

قار لەپىلدەپ ياغماقتا ، ئۆگزىلەر ، دەرەخلەر كۆمۈلمەكتە . يېزا جىمجىت ، خۇددى ناماز ئوقۇۋاتقاندەك ، مۇگدەۋاتقان ، هارغىن ئاتتەك ، نامازشامدىن كېيىنكى دەرەخ شېخىدا قەهرىتانغا

جەڭ ئېلان قىلىپ دۈگدىيىپ ياتقان ئاق مېكىياندەك...

ئادەملەر كوچىغا چىقىپ ، شەهەردىن كېلىپ شەرققە كېتىدىغان يول بىلەن مەهەللە كوچىسى كېسىشىدىغان تۆت كوچا ئېغىزىغا توپلىنىشقانىدى . ئۇلار ئۈن - تىنسىز ، كۆرەك جۇۋىلىرىنىڭ ياقىلىرىنى كۆتۈرۈپ شەهەر تەرەپتىن — قىبلىدىن كېلىۋاتقان «گۇمباڭ !» ، «تات - تات - تات» قىلىۋاتقان ئاۋازلارغا قۇلاق سالاتتى .

بۇ ئاۋازلارنىڭ كۈچ - قۇدرىتى ئۇلارغا ئايان : شەهەردىكى زومىگەر ئەسكەرلەر ، خىتاي بازىرىدىكى ئادەمنىڭ يۈزىگە تۈكۈرۈشتىن باشقىنى بىلمەيدىغان تۇرتەك جاڭگۇيدىلەر تۈگىگەن . ئېتىنىڭ شالدىرمىسىنى شاراقلىتىپ ، تۇلكە تۇماق ، بۆرە جۇۋىسى بىلەن هەيۋە قىلىپ ، قامچىسىنى ساڭگىلىتىپ مەهەللىدىن ئۆتىدىغان ئابدۇمەر مىڭبېگى چېغىدا قېچىپ هەرەمباغقا كىرىۋاپتەك ، هەرەمباغقا ئېتىلىۋاتقان بۇ زەمبىرەك ، مىنامىيوت دېگەن نېمىلەر يەنە كىملەرنى نەلەرگە هەيدىۋېتەركىن !

— قازارەن شەهەردە خىتاي قالمىغان بولسا بىز خەق شەهەر سورىيالارمۇ ؟

— تەس ، تەس . بىز خەقتىن پاشا چىقمايدۇ جۇمۇسلا مېرا قازى .

— ئىمام بىلەن قازى ، شاڭيو ، ئېشىپ كەتسە مىڭبېگى چىقىدۇ دېسىلە .

— كۇلۇھۇم شۇ ئۆزى .

— قازارەن غېنى باتۇر پاشا بولۇپ قالسا ، سەهرالىقنىڭ ساقىسى ئالچۇ چۈشىدۇ . توخۇغا مۈڭگۈز چىققاندەك ، ئېشەككە قانات چىققاندەك بولىدۇ - دە .

— زەمبىرەك ئورۇسنىڭ بولغاندىكىن ، شەهەرنىمۇ شۇلار سورار هەرقاچان .

— ئېلىخان تۆرەم دېگەن كىشى مەسچىت - مەسچىتتە

ۋەز ئېيتىپ دىنىي ئىسلام قۇرىمىز ، شەرقىي تۈركىستان قۇردىمىز دېگۈدەكقۇ ؟

— ئۇ نېمە دېگىنى ، مىراكا ھوي ؟

— بىز خەق يۇرت سورايدۇ دېگىنى - دە . دوتەيمۇ ، سىلىڭ - پىلىڭ دېگەنلەرمۇ بىز خەقتىن بولىدۇ - دە .

— بىزنىڭ نۇرى شەڭگەن بولسا قاملاشتۇرىدۇ جۇمۇ !

— قوماندان بوپتەك ئۇ !

شەھەر تەرەپتىن تاراقلاپ ھارۋا چىقتى . بۇ مۇختەر باي ئىدى . ئۇ تۆت كوچا ئېغىزىدا ھارۋىدىن چۈشۈپ ھارۋا ھەيدىگەن ئوغلىغا :

— ئاتلارنى تاقاشۇرۇپ قوي ، ئەتە يەنە ! — دېدى .

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ! — جامائەت ئالدىراپ ئۇنىڭغا سالام بەردى .

ئۇ ئۈرۈمچىدىن قايتىپ كېلىپ ، يېزىسىغا چىقماي زىياۋۇدۇننىڭ ئۆيىدە ياتقانىدى . مانا زەمبىرەك ئۇنى يەنە تىرىلدۈرۈپتۇ . ئۇ مەرىيەدىن تۆپە ، سەنسەن جۇۋا ، پۇتىغا مەسكاپ ئۆتۈك كىيىۋاپتۇ .

— ئاڭلىغانسىلەر ، بىز شەھەر ئالدۇق ! — دېدى ئۇ مەغرۇر سۆزلەپ ، — شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىنى ئالىمىز . خۇدايىم نۇسرەت بەرسە شىڭشىڭشىيا دېگەن يەرگىچە ، سىپىلىغىچە ھەممىسى بىزنىڭ بولىدۇ . ئۆز ئالدىمىزغا دۆلەت بولىمىز ، پاشا بولىمىز مۇنۇ سوۋېتتەك ، جۇڭگودەك ، موڭغۇلدەك…

— سورىيالايمىزمۇ ، مۇختەر باي ؟

— سورايمىز . ئابدۇمەر قاشقالىق جېنىدا مىڭبېگى ، ھاكىم بولالىدى . مەن نېمىشقا بولالمايدىكەنمەن ؟ بولالايمەن .

— شۇنداق ، بولالايسەن مۇختەركا ، سەنمۇ ئابدۇمەرنىڭ ھەممە نېمىسىنى مۇسادىرە قىل !

— مۇسادىرە قىلسام ئابدۇمەر بولۇپ قالامدىمەن . ياق ،

سەن دېگەن يەرلەرنى كەمبەغەللەرگە بۆلۈپ بېرىمەن . ھەرقانداق باتراقتا قاشقالىق ، تارانچى ، چېلەكلىك دېمەستىن بىر ئات ، بىر ئۆكۈز ، ئۇن خودىن يەر بېرىپ ، جېنىڭنى باق ، بىراۋغا يالانما ، بىراۋنى ياللىما دەيمەن . ئورۇسنىڭ سوقا ، ساما بورسكىلىرى بىلەن دېھقانچىلىق قىلىمىز . ئالچاڭلاپ ئۇرۇق چاچىدىغان ، مۈكچىيىپ يەر غېرىچلايدىغان ، سۇ تالىشىپ بىر - بىرىنى ئېچىققا باسىدىغان ئىشلارنى تۈگىتىمەن .

— قاشقالىق دەپ يەكلىمەملا بىزنى ؟

— يەكلىسەك باي بولاتتىڭمۇ قاشقالىق . ھازىر مەھەللىنىڭ بېيىسەن . ئالا خۇرجۇن بىلەن چىقىپ قىرىق خو يەر ، شۇنچە مالنىڭ ئىگىسى بولدۇڭ . توقال ئىزدەپ يۈرۈپسەن تېخى ، راستمۇ ؟

«گۈمباڭ !… »

— پاھ ، پاھ !…

— شەھەر تۈگىدى .

— ھەرەمباغنىڭ توپىسى تۇرپانغا كەتتى .

— گومىنداڭ توزانغا ئايلاندى دېگىنە !

— ۋاي خالايىق ، چوڭ يولدا لىق ئەسكەر ، لىق خىتاي !

مەھەللىنىڭ جەنۇبىدىن ياۋىداق ئات مىنگەن بىرى پۇرۇم چورۇق كىيگەن پۇتلىرى بىلەن ئېتىنى دىۋىتىپ ، ئوغلاقتا كىرىدىغاندەك شىمايلاپ كۆپچىلىكنىڭ ئارىسىغا ئاتلىق كەلدى ۋە ھاسىراپ - ھۆمۈدەپ :

— مىلتىق ئاسقان ، ئاتلىرى ھارغان نەچچە مىڭ ، نەچچە مىڭ چېرىك شەھەرگە كېتىۋاتىدۇ ! — دېدى .

— نېمە دەيسەنوي ، راستما ؟

— ئىللا - بىللا ، ئەزبىرايى !…

— ئۇنداق بولسا شەھەرگە خەۋەر قىلايلى ، ماڭ ، بىزنىڭ جىرەن ئاتنى مىنىپ يان يول بىلەن شەھەرگە چاپ ، بۇرۇنقى

توغرا كۆۋرۈكتىكى باش شتابتا هازىر تۆرەم تۇرۇۋاتىدۇ ، تېز خەۋەر قىل . بۇ ناكەسلەرنى بىزنىڭكىلەر قىرىۋەتسۇن !

— جان ئۇنمۇ ، ئېتىۋېتىدۇ ئاكا ، بۇ خىتايلار !

— كىم بارىدۇ ؟ ئۇندىمەيسلەرغۇ ، شۇنداقلىقىڭدىن سەن خەق بېشىڭغا خىتاي چېچىسمۇ مەيلى دېيىشكەن . ئىسىت ، نۇردۇنىڭ ، هېلىقــى زىيەكنىڭ يوقلۇقــى ، هــەي قاغا ، راست كۆردۈڭما ؟

— ئىللا ـ بىللا ، سىرگەينىڭ تۈگمىنىگە ئۈن تارتقىلى بارغان ، سىرگەي بىلەن چىقىۋاتسام خىتايلار ئۇچرىدى . كەينىدىن مىغ ـ مىغ . بىزنى تۇتۇۋېلىپ ، شەھەردە نېمە بولۇۋاتىدۇ ، دەپ سورىدى ، بىز ، بىلمەيمىز ، دېدۇق . راستىڭنى دە ، بولمىسا ئاتىمەن ، دېدى بىر تۈڭگاندەك خىتاي . بىز ، بىلمىگەندىكىن بىلمەيمىز ، دېدۇق . سىرگەينىڭ بوز ئېتىنى تارتىۋالدى ، ئىللا ـ بىللا راست !

ئاۋازى ئايالىلارنىڭكىدەك چىقىدىغان ، سېرىق ساقال ، پاناق دېھقان ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي سۆزلىدى .

— هازىر نەگە بارغاندۇر ئۇ چېرىكلەر ؟

— مېڭىشى ئاستا . ئەمما جىق . شۇرمەلدەك ئېقىپ…

— كىم خەۋەر ئاپىرىدۇ دەيمەن ؟ گەپ قىلىشمايسەنغۇ ، ۋۇي ئاناڭنى مىڭ ، سەندەك نان يېمەسلەرنىڭ ، بولدى ، ئۆزۈم ماڭدىم . ئەخمەتنىڭ ئۆيىگە ، ناسىر كېسىكچىنىڭ ئۆيىگە دېسەملا ، ئەخمەت قالغىنىنى جۆندەيدۇ . ماڭ مۇخپۇل ، جىرەننى توقۇپ چىق ، تېز بول ، ئەزمە !

بىردەمدىلا ئويناقلاپ تۇرىدىغان جىرەن ئاتنى ئەكەلدى .

— مەنمۇ بىللە باراي ! — دېدى هاشىم پاختىچى دېگەن گەپدان ئوتتۇرىغا چىقىپ ، — مۇختەر باي يالغۇزلۇق تارتمىسۇن . ئىمامئاخۇنۇم ، قارىگىرنى بەرسىلە ئەمىسە !

— يوقسۇ ، باشقا ئات مىنسىلە غوجام ، كۇللۇهۇم !…

— تىلىڭنى چاينىما قاشقالىق ، ماڭ قوباق ، ئېتىنى تۇقۇپ كەل . يامىنىغا كەلسە بۇلايمىز . ئەخمەت مۆرىتى كەلسە تەقۋادارمۇ بۇلاڭچىلىق قىلسا ساۋاب بولىدۇ دېگەن . هازىر دېگەن گومىنداڭنىڭ نەچچە مىڭ ئەسكىرى غېنى باتۇرلارغا هۇجۇم قىلغىلى كېتىۋاتىدۇ . خەۋەر يەتكۈزمىسەك ، ئاپەتنى بىلىپ تۇرۇپ كۆزىمىزنى يۇمۇۋالغان بولىمىز ، ماڭ !

— خۇدا هەققى… كۇللۇهۇم !

— ئاناڭنىڭ هەققى يوق ئاتتا . ئەمگەكچىنىڭ قان تەرىگە كەلگەن ئات ئۇ !

— سىلى ئەجەب چىرايلىق گەپ قىلىدىغان بوپقاپلىغۇ ؟

— تۇرمىگە كىرسەڭ ، ئەخمەتتەك ئادەملەر بىلەن بىللە شاخار كۆيدۈرۈپ سوپۇن ياسىساڭ مۇشۇنداق سۆزلەيدىغان بولىسەن قاشقالىق ، هە ، راست ئىمامئاخۇنۇم !

ئاتلار تەييار بولدى .

— ئامىن ! — دېدى ئىمام تىترەپ تۇرغان قوللىرىنى كۆتۈرۈپ ، كۆپچىلىك دۇئا قىلىشتى .

مۇختەر باي ئاتقا مىنىۋېلىپ ئېيتتى :

— ماڭا تىلىدىڭمۇ ، ئېتىڭغىمۇ ، سەن قاشقالىق قورقما ، ئېتىڭ ئوق تېگىپ ئۆلسە ، ئۆزۈڭ شېھىت بولغان بولىسەن .

ئاتلىقلار يۈرۈپ كەتتى . كىچىككىنە مەھەللىدە يەنە جىمجىتلىق باشلاندى ، يىراقتىن يۇگۇرگەن ئاتلارنىڭ تۇياق ئاۋازى ، شەهەردىــن گۇمبۇرلىگــەن زەمبىرەك ئــاۋازى ، تات ـ تات ـ تات قىلغان پىلىموت ئاۋازى ئاڭلانماقتا . مېرا «قازى» يەنە زۇۋانغا كىردى :

— چېرىكلەر تۈزگە بارغانمىدۇ ؟

— هىنزۋەكتامغا بارغاندۇر .

— ياق ، پىيادىلەرمۇ بار ، قەدىمى ئاستا .

— قورقۇپ ئالدىغا ئىككى قەدەم ماڭسا ، كەينىگە بىر

قەدەم مېڭىپ كېتىۋاتىدۇ دېگىنە!

— قايتىپ كېلىپ بۇلاڭ - تالاڭ قىلمىسا بولاتتىغۇ؟

— ئۇنىمۇ يوق دېگىلى بولمايدۇ!

«ئاللاھۇ ئەكبەر، ئاللاھۇ ئەكبەر!» ئەزان ئاۋازى بىلەن جامائەت قوزغىلىپ مەسچىت تەرەپكە ماڭدى.

يېرىم كېچىدە راست دېگەندەك مىلتىق ئاۋازى بىلەن پۈتۈن خەلق ئويغىنىپ كەتتى. ئۆي بېسىپ ۋارقىرىغان، تىللىغان، يىغا - زار، نالە - پەرياد ئاۋازلار مەھەللىنى بىر ئالدى. شەھەرگە كىرەلمەي كەينىگە يانغان ئاچ، هارغىن گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ئات، گۆش، نان - مايلارنى بۇلىماقتا، قارشىلىق قىلغانلارنى ئاتماقتا ئىدى.٠مانا ئۇلارنىڭ قەدىمى بۇ مەھەللىگىمۇ يەتتى. ئىمامنىڭ ئۆيىگە ئاۋۋال كىرىپ تۆت ئات، ئالتە كالا ۋە بىر قورۇ قوينى هەيدەپ مېڭىۋىدى، ئىمام شا بولۇپ يىقىلىپ چۈشتى. قالغان ئۆيلەردىن يالغۇز ئات، بىرلا موزايلىق سىيىرلارنىمۇ بۇلاپ كەتتى. مەھەللىنىڭ چېتىدىكى ئۇلۇغئاخۇننىڭ مىڭ جاپادا ئېرىشكەن ئالتە تۇياق بورداق قوينى هەيدەپ مېڭىۋىدى، ئۇلۇغئاخۇن چېرىكنىڭ ئايىغىغا يىقىلىپ يالۋۇردى، چېرىك ئۇنىڭ مەيدىسىگە تېپىپ ئۆرۈۋەتتى. ئۇ بىر قوينىڭ كەينى پۇتىغا چاپلىشىۋالدى. چېرىك مىلتىقىنىڭ پايىنىكى بىلەن بېشىغا ئۇرۇۋىدى، ئۇ جان ئاچچىقىدا چېرىككە ئۆزىنى ئاتتى ۋە ئۇنىڭ كانىيىدىن بوغۇپ يەرگە باستى. يەنە بىر چېرىك ئۇنى تارتىپ يىقىتىپ تاپانچىسى بىلەن پېشانىسىگە ئاتتى.

مەھەللىدە بىرلا كېچىدە نە ئات - كالا، نە نان - گۆش قالمىدى. مەھەللە پوستى سويۇۋېلىنغان باشپىيازدەك يالىڭاچلىنىپ قالدى. جامائەت بامداتقا يەنىلا بۇرۇنقىدەك تولۇق چىقتى. لېكىن ئىمام چىقالمىدى. مىرا «قازى» ئىماملىق قىلدى.

شەھەر تەرەپتىن زەمبىرەك، پىلىموت ئاۋازى كېلىپ تۇراتتى. ئەتىگەنلىك قۇياش ئاۋرالنىڭ كەينىدىن ئاستا باش كۆتۈرۈپ، بۇ دەردمەن يېزىغا سوغۇق نۇرىنى چاچتى. مەھەللىنىڭ چېتىدىن مۇڭلۇق يىغا ئاڭلانماقتا. بۇ يىغا بىر ئۆمۈر يەرگە ئىشلەپ هالال تەر تۆككەنلىكى ئۈچۈن دەھشەتلىك ئۆلتۈرۈلگەن دېهقاننىڭ پۈتۈن هاياتىنى قوشاق بىلەن بايان قىلماقتا، ئۇ يىغا ئەمەس، داستان، مۇسىبەت ئەمەس، هايات ئادالەتسىزلىكى ئۈستىدىن قىلىنىۋاتقان شىكايەت ئىدى.

ئۇلۇغئاخۇن رەھمىتىنىڭ كەم سۆز، يەردىن بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىمايدىغان، يالاڭ ئاياغ گۇسۇلدەپ مېڭىپ، پۈتۈن ياز، كۈزنى ئېتىز ۋە ئۆي ئىشى بىلەن ئۆتكۈزىدىغان، تۆت ئوغۇل، ئىككى قىزنى جېنىدىن ئەلا بىلىپ قاتارغا قوشقان خوتۇنى هېپىزىخاننىڭ بۇنچىلىك داستانچى ئىكەنلىكىنى هېچكىم بىلمىگەنىدى:

— ••• بالا دەپ يەر غېرىچلاپ قوللىرىڭ تۆمۈرگە ئايلانغان دوستۇم، تولا ئېگىلىپ بەللىرىڭ ئورغاق بولغان دوستۇم، ئاياغلىرىڭ تاشنى قۇم قىلىۋېتىدىغان دوستۇم. قاتتىق نانغا ئامراق، ماتاغا ئاشىق، قوللىرى ئارا، پۇتلىرى تولۇق تاش، پاشا قورۇشقا چولىسى يوق، كەنجى بالىسىغا تېنىنى سەگەنچۈك قىلىپ بېرىدىغان دوستۇم. راھەت كۆرمىگەن، قېنىپ كۈلمىگەن، گۆش - ماي يېمىگەن، هاردىم دېمىگەن، بالام دەپ زارلاپ، ئۇيقۇسى قانمىغان، يىرتىلسا كۆڭلەكنى ئۆزى يامىغان، ئۆزىگە زادى كىيىم ئالمىغان، يانچۇقىقا سۇنۇق تەڭگە سالمىغان، ئۆشرە - زاكاتتىن زادى قالمىغان، ئىتنىمۇ چاغ دەپ قوغلاپ باقمىغان، كىشىنىڭ هەققى دەپ قىلمۇ ئالمىغان، پۇتلىرى كەس - كەس يېرىلسا داغلاپ، قانىسا قولى پىلەكتە باغلاپ، دادلاپ باقمىغان، مىننەت قىلمىغان كۆڭلى بىر دەريا، مەردانە دوستۇم!•••

ئۇلۇغئاخۇن قانغا مىلىنىپ ئوڭدا ياتاتتى . ئۇنىڭ قورۇق
باسقان ، كەڭ يۈزىدە قانلار ئۇيىغان ، ئەسلى رەڭگىنى كىشىلەر
تۇرماق ، ھېيىز بخانىمۇ ئۇنتۇپ كەتكەن ، ياماق بىلەن قېلىنلاش-
قان كۆڭلىكى قاندا قېتىپ بەدىنىگە چىڭ چاپلاشقانىدى .
مىرا «قازى» باش يۇغۇچى بولۇپ ئۆزى كىردى . ئىمام
ھوشىغا كېلىپ ئۇنىڭ نامىزىنى چۈشۈردى . تۆت ئوغلى جىنازى-
نىڭ ئالدىدا چۇرقىرىشىپ يىغلاپ ماڭدى . مەھەللە خەلقى خو-
تۇن - بالىسىنىڭ يىغىسى ئارقىلىق ئۇلۇغئاخۇننىڭ ئۇلۇغلۇقى-
نى چۈشەندى . ئۇ ئوق بىلەن ئالەمدىن ئۆتكەندىمۇ ئوڭدا
ياتاتتى .
— شېھىت ! — دېدى مىرا «قازى» ئۇنىڭ ھاياتتىن ۋاز
كەچكۈسى كەلمىگەن كۆزلىرىنى ئاستا سىلاپ يۇمدۇرۇپ ، —
خائىنلار قاچىدۇ ، ئوق تەگسە دۈم ياتىدۇ . باتۇرلار ئالدىغا
ماڭىدۇ ، ئوق تەگسە ئوڭدا ياتىدۇ . ئۇلارنىڭ يۈزلىرىنى خۇدا-
نىڭ نۇرى يورۇتىدۇ ، ئۇلۇغ قۇياش سۆيۈپ قويىدۇ . ھەرەمباغ-
دا ، لياڭشاڭدا شۇ تاپتا قانچىلىغان يىگىتلەر ئوڭدا ياتىدىغان-
دۇر ؟ بىز خەقتىن نى - نى ئوغلانلار جەڭگە كىردى . نۇرىدەك ،
زىياۋۇدۇندەك... شېھىت كۆپ ، باتۇر كۆپ . شۇڭا نۇسرەت
بىزگە قارايدۇ . ئىمامئاخۇنۇم ، ئۇلۇغئاخۇننىڭ ئىمانى ، روھى
جەننەتتى بولغاي ، قېنى دۇئا قىلىسىلا !
... ئۇلۇغئاخۇن قېرىنداشلىرىنىڭ تۇپرىقى ئارىسىغا —
ئاتىسىنىڭ ئايىغىغا يەرلىككە قويۇلدى . ئىمامئاخۇنۇم بۈگۈن
شۇنداق مۇڭلۇق قىرائەت قىلدى . ئۇ ھېچقاچان بۇنداق قىرائەت
قىلغان ئەمەس .
شەھەر تەرەپتىن توختىماي زەمبىرەك ، پىلىموت ئاۋازى
كەلمەكتە . ئەمدى ئادەملەر ئادەتلىنىپمۇ قالدى . ئۇلارمۇ خۇددى
ئاشۇ جەڭ مەيدانىدا تۇرۇۋاتقاندەك ، ئۆزلىرىمۇ دۈشمەنلىرىگە
ئوق ئېتىۋاتقاندەك جىددىي ، ئەستايىدىل بولۇپ قېلىشقانىدى .

ئۇرۇش ھاياتنى ئۆزگەرتمەكتە . خۇددى زالىم ھۆكۈمەتنىڭ زۇ-
لۇمى ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىنى ئۆزگەرتكەندەك . مۇنۇ زالىم ھۆكۈ-
مەتكە قارشى ئېتىلىۋاتقان ئوقلارمۇ ئۇلارنىڭ ھاياتىنى ، پىكرى-
نى ، مىجەزىنى ئۆزگەرتمەكتە . مەھەللىدە ناخشا يوقالدى ، ئاتلار
كىشنىمەس ، كالىلار مۆرىمەس ، قويلار مەرىمەس بولۇپ قالدى .
ھەممىلا ئادەم غەمكىن ، پەقەت مەھەللە ئىتلىرىلا توختىماي
كېچە - كۈندۈز ھاۋشىماقتا . ھاۋشىغاندىمۇ قىبلىگە قاراپ ھاۋ-
شىماقتا . بۇ ياخشىلىقنىڭ ئالامىتىمۇ ، شۇملۇقنىڭ بېشارىتى-
مۇ ؟ خۇددى ئەتىيازلىققا قانداق تېرىقچىلىق قىلارنى بىلمىگەن-
دەك ، دېھقانلار بۇنىمۇ بىلمەيتتى .
قار توختىدى ، بىرمۇ ئادەم توشقان قوغلىغىلى چىقمىدى .
جۈۋىلىرىغا ئورىلىپ كۈنگەي تاملارغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ ، ئۆت-
كەن - كەچكەن ئىشلار توغرىسىدا پاراڭلىشىش بىلەن تۇرمۇش-
نىڭ لەززىتىنى سۈرۈشكە ئادەتلەنگەن دېھقانلار تۇنۇگۈنكى كۆ-
ڭۈلسىزلىكلەرنى تېزلا كۆڭلىدىن نېرى قىلىشتى .
— نېمەڭ قالدى ئىدرىس ؟
— ئىسسىق جان !
— سىيىنگچۇ ھېتەك ؟
— بىر چىشقاق موزاي .
— ھېلىمۇ ياخشى ئورىلارنى ئاچقۇزۇپ بۇغدايلارنى
ئالمىدى .
— كاۋا قوردىقىغا قالدۇق . ئەمدىلا سۇر يەۋاتقان يېرىم
ئاتنىڭ گۆشى بار ئىدى ، سىيرىپلا ئەكەتتى .
— توشقاندىن ئونى بار ئىدى ، ئۇنىمۇ ئەكەتتى .
— ھېلىمۇ ياخشى ، ئالساڭ ئال دەپ تۇرۇپ بېرىپتىمىز .
زىيانغا چىدىمىغان بولساق ئۇلۇغئاخۇندەك ئوق يەيتتۇقكەن .
— ئۆلمىگەن جاندا ئۈمىد بار ، خۇدايىم بېرەر يەنە !
شەھەر تەرەپتىن مىلتىق ئاسقان تۆت ئاتلىق يېزىغا كىرىپ

كەلدى.

— مۇتىۋەللى كىم؟ — دېدى مىلتىق ئاسقان، بىلىكىگە: «لائىلاھە ئىللەللاھۇ مۇھەممەدۇن رەسۇلىللا» دېگەن خەت يېزىقلىق ئاق لاتا باغلىۋالغان، قۇلاقچىسىغا لاتىدىن قىيىلغان ھىلال ئاي بىلەن يۇلتۇز تىكىۋالغان قاپىقى يامان، قارا بۇرۇت ئادەم.

— مۇتىۋەللى؟ — دېدى مىرا «قازى» ئورنىدىن ئاستا تۇرۇپ، توپىسىنى يۇقىرى ئېتتىرىپ قويۇپ، — تاۋى يوق ياتىدۇ، ئىش بولسا ماڭا دېسەڭلار بولىدۇ.

— بىز ھەربىي كومىتېتتىن، — دېدى يەنە بىرى ئاتتا سىڭايان ئولتۇرۇپ، — پارتىزانلارغا ئوزۇق - تۈلۈك سەپەرۋەرلىكى بىلەن چىقتۇق. مال، ئاشلىق، ياق، مال، پۇل بەرسەڭلار بولىدۇ. ھەربىر ئادەم بولمىغاندا بىر قوي بېرىدۇ، پۇل دېدىمما، ياق، ياق… قەغەز پۇل ئۆلدى. ئالتۇن - كۈمۈش بولسىمۇ بولىدۇ.

— تۈنۈگۈن ئاخشام بىزنى گومىنداڭ ئەسكەرلىرى بۇلاپ، مال، ئۇن، گۆش، مايلىرىمىزنى ئەكەتتى. ھېچنېمە قالمىدى.

— گومىنداڭغا بېرىسەنۇ، ئىستىقلالچىلاردىن ئايايسەن، سەن كىم تەرەپ؟

— بىز ئىنقىلاب تەرەپ!

— بېيىڭلار كىم؟

— مۇختەرباي بار ئىدى. ئۇ ئادەمنى شىڭ شىسەي تۇرمىگە سېلىپ بايلىقىنى مۇسادىرە قىلدى. يېرىدىن باشقا ھېچنېمىسى قالمىدى. ئىمامئاخۇنۇم كىچىككىنە ئىلىك تولدۇرۇۋىدى، گومىنداڭ بۇلاپ ئۇنىمۇ گاڭسا - جىسا قىلىپ قويدى.

— بەرمەيمىز دېمەكچىمۇ؟

— يوق، ھېچنەرسە قالمىدى، دېمەكچى.

— دەتالاشقا ۋاقتىمىز يوق. بىر ئاش پىشىمغىچە ئوتتۇز

قوي يىغىسەن. تۇر، ئالدىمىزغا چۈشۈپ ماڭ!

— مال يوق!

— ئىسسىق جانلا قالدى.

— كەمبەغەللەر ھۆكۈمىتى دەۋاتاتتىڭلارغۇ ھوي!

— مەن مۇتىۋەللى ئەمەسمەن، — دېدى مىرا «قازى» ئادىتى بويىچە قوللىرىنى ھاۋادا پۇلاڭلىتىپ قويۇپ، — بۇ مەھەللىدە مۇتىۋەللى يوق.

— كىمىڭنى ئەخمەق قىلىسەن، بۇرۇن يوق بولسا ھازىردىن باشلاپ سەن مۇتىۋەللى، ماڭ تېز!

— مەن ئەمەس، قىلالمايمەن!

— گومىنداڭنىڭ ئادىمىمۇ سەن؟ ئالدىنقى سەپتە قان تۆكۈۋاتقان، جان بېرىۋاتقانمۇ بىز خەق! خەق جان بېرىدۇيۇ، سەن ئۇلارغا نان بېرىشتىن باش تارتىسەن، ماڭ!

قولىدا بەلگىسى بار ئادەم دۈمبىسىدىن مىلتىقىنى ئالدى ۋە مىرا «قازى»نىڭ بېشىدىن ئارتىلدۇرۇپ «ۋاڭ!» قىلىپ بىر پاي ئاتتى. مىرا «قازى» ئۆملەپ كەتتى، ئادەملەر تەرەپ - تەرەپكە قاچتى. تېرەك بېشىدىكى قاغىلار قاقىلدىشىپ ئۈركۈپ ئۇچۇشتى. پۈتۈن مەھەللە ئىتلىرى ھاۋشىپ كوچىغا چىقىشتى.

— جان بار، مال يوق! — دېدى ئات تۇمشۇقى ئاستىدا تىزلىنىپ قالغان مىرا «قازى».

— نوچى بولساڭ گومىنداڭنىڭ قولىدىن تارتىۋال! — دېدى ھاشىم پوچى تونۇر بېشىدا تۇرۇپ قولىغا كۆسەي ئېلىۋېلىپ، — بۇ خەق ئىنقىلابچىغا ئوخشىمايدۇ، بۇلاڭچىغا ئوخشايدۇ!

«ۋاڭ!» قىلىپ ئۇنىڭغا يەنە مىلتىق ئېتىلدى. ئۇ تامنىڭ كەينىگە موللاق ئېتىپ چۈشكەندەك قىلدى.

ھېلىقىلار مىرا «قازى»نى دۈشكەلەپ - ئۇرۇپ ئالدىغا سېلىۋېلىپ، ئۆيىمۇ ئۆي كىرىپ ئېغىل ئاختۇرۇپ يۈرۈپ،

ئۇندەك قوي، تۆت توپاق، ئىككى ئات تېپىپ چىقتى ۋە ماللىرنى قوشاغداپ ھەيدەپ جەنۇب تەرەپكە ئالدىراپ يۈرۈپ كەتتى.

مەھەللىدە ئادەم، ئىت ۋە قاغىلاردىن باشقا ھېچنېمە قالمىدى. ئىنقىلاب ئۇلارنىڭ ھاياتىغا كەمبەغەللىك ئۇرۇقىنى ئەكېلىپ چاچتى. ئىنقىلاب ئۇلارغا ياقمىدى، خۇددى نامراتقا ماي ياقمىغاندەك، يېتىمغا مەنسەپ ياراشمىغاندەك…

مەھەللە شادلىقى قارلىغاچلاردەك يوقالدى، ناخشىلار ئۇچەككە كىردى، كۆلكىلەر قاينىمىغا سوغۇق سۇ قۇيۇلدى، ھەممە ئادەمنىڭ قاپىقى زەھەر چايىنىۋالغاندەك تۈرۈلدى. مەھەللىنىڭ پەركايى ئۆچتى.

— قىشچە داغ سۇ ئىچمىزمۇ ئەمدى، — دېيىشتى خوتۇنلار چاي خۇمارى تۇتۇپ باشلىرىنى چېكىلەپ، — شاما يوق، تېزەكنى چايىنغۇدەك بولدۇقا!…

شۇنداق خاپىچىلىق ئۇستىگە مۇختەر باي شەھەردىن قايتىپ چىقتى. مەھەللە خەلقى ئۇنىڭ ئۆيىگە يۇگۈرۈشتى. سىل بولۇپ ياتقان گۈلنىسا بۇۋى ئايىم كېلىنلىرىگە كاۋا چاقتۇرۇپ، ئوغۇللىرىغا ئانىسىز قالغان چىشى موزايىنى سويدۇرۇپ، چوڭ قازاننى ئاستۇرۇپ مەھەللىگە يەتكۇدەك قىلىپ قورداق ئەتكۈزدى. مۇختەر باي ئاچىققان پۈتۈن بىر چاينىڭ يېرىمىنى ئۈۋۈتۈپ سېلىپ، ئاتنىڭ قېنىدەك قىپقىزىل چاي دەملەپ ھېجىرلاردا، ئاپقۇرلاردا چاي تارتتى.

مۇختەر باي شەھەردىن شادلىق، كۆڭۈل خۇشى ئېلىپ كەلدى.

— يەنە يىللىق ئىشلىگۇدەك باتراق بولدۇم، كۈللۈھۇم! — دېدى مەھەللە ئىمامى دۇمچىيىپ چاي ئىچىپ.

— قازارەن ئۇششۇك چۆجىسىگە ئايلاندۇق… ھەممىمىز باتراق.

— مەھەللىدە باي قالمىغىنى بىلەن تۆت باتۇر چىقتى، —

دېدى ھاشىم پوچى كىچىككىنە، ۋىجىك گەۋدىسىنى ئۇسسۇل ئوينىغاندەك مىدىرلىتىپ، كۆزلىرىنى ئوينىتىپ، بۇرۇتىنى تولغاپ قويۇپ، — نۇرى، مۇختەر باي، زىيەك، ھاشىم!…

— ھا - ھا - ھا!…، — كۆپچىلىك كۆزلىرىدىن ياش چىققۇچە كۈلۈشتى.

— ئاتە قېنى!

— ئوق نەرىگىدىن ئۆتۈپ كەتتا؟

— قارىسام مىلتىق تەگلاۋاتىدۇ. مىلتىقنىڭ تۆشۈكى پېشانەمگە ئۇدۇل. ئۇلۇغئاخۇندەك شېھىت بولماي غازى بولاي دېدىم - دە، ئوق پېشانەمگە كەلگەندە بېشىمنى بىرلا بۇرىۋىدىم، ئوق قۇلىقىمنىڭ ھالقىسىنى يالاپ ئۆتۈپ كەتتى!

— ھا - ھا - ھا!… تۇتۇۋالماپسەن - دە!

— پاشا قورۇغاندەك - ھە!

— قۇلىقىڭغا ھالقا سال، تۆشۈك ئېچىپ قويۇپتۇ.

— ھا - ھا - ھا!…

— ھى - ھى - ھى!…

— شەھىرىڭ قانداغۇي، مۇختەر باي؟

— گۇمباڭ، گۇمباڭ زەمبىرەك ئېتىلىۋېتىپتۇ. مەن گومىنداڭچىلاردىن بۇرۇن شەھەرگە كىردىم. ئەخمەتنى بۇرۇنقى سىلىڭبۇدىن تاپتىم، داش قازاندا قورداق ئېتىۋاتقانىكەن. پاھ، سويۇلغان مالنىڭ كۆپلۈكى، تېرەكلەرنىڭ ھەممىسى كانار بوپتۇ. گىردە، ئاق نان، توقاچ دېگىنىڭ تاغ. ئۇياقتا، ھەرەمباغدا گۇمباڭ، گۇم، تات - تات - تات! ئۇنىڭ يېنىدىلا كۈلكە - چاقچاق، مىڭ، ئون مىڭ، قانچىلىككى تاڭ، مەن بۇنچىلىك جىق ئادەمنى كۆرمىگەن. ئۇرۇمچى تۇرمىسىدىكى ئادەم سەي بولامدۇ. بۇ يەردىكىلەر بىر تاغ، تۇرمىدىكىلەر بىر تال چالما. ھەممىلا يەردە ياشلار ئەسكەرلىككە خەتلىنىۋاتقان. ئېلىخان تۆرەم، داموللا رازىيوف، ئابلا داموللاملار قۇرئان ئوقۇپ ياشلارنى

ئارغامچا ئاستىدىن ئۆتكۈزۈپ: «ئۆلسەك شېھىت، قالساق غا-
زى!» دەپ قەسەم ئىچۈرۈپ ھەرەمباغقا ھۇررەي ۋارقىراشقا
ئەۋەتمەكتە. بىزنىڭ ئەخمەتتىن قانداق دەپ سورىسام، ئۇ: سەن
خەۋەر قىلغان گومىنداڭچىلار جىرغىلاڭنىڭ نېرىسىدىلا يوقى-
تىلدى، دەيدۇ. كىم يوقاتتى دېسەم، شەھەر پارتىزانلىرى دەي-
دۇ، كىم باشلاپ باردى دېسەم، مەن دەيدۇ. ئۇ يۈزدەك پارتى-
زان بىلەن يامانيارنىڭ بېشىدا ساقلاپ تۇرۇپ جىرغىلاڭغا كەل-
تۈرمەستىن جايلاپتۇ. نەچچە يۈز ئات، كالا، قوي، ئىككى يۈز
نەچچە تال مىلتىق ئولجا ئاپتۇ. يۈز نەچچە چېرىك ئەل بوپتى-
كەن. ئۇلارنى ئاتقۇزماستىن ئاكوپ كولاشقا ساپتۇ...

— كىم هوي، ئەخمەت دېگىنىڭ؟

— كىم بولاتتى، مەن بىلەن تۈرمىدە بىللە سوپۇن ياسى-
غان يىگىت. ئۇنىڭ بىلمەيدىغان تىلى يوق. ئىشەكنىڭ هاڭگى-
رىشىنىمۇ ئۆرۈپ بېرەلەيدۇ. قىلمايدىغان ئىشى يوق. ئات
تاقىلاشتىن ئايروپىلان هەيدەشكىچە هەممىنى قىلىدۇ. ئۇ بول-
مىسا مەن تۈرمىدە ئۆلەتتىم. ئۇ توسىمىغان بولسا ئۆلۈۋالات-
تىم. ئۇنىڭغا ئەگىشىپ گومىنداڭنىڭ خاڭ روجېڭ دېگەن
خىتاي باشلىقىنىڭ ئۆيىدە ئۈچ كۈن قونۇپ، پۇل ئېلىپ، تەييار
ماشىنىغا چۈشۈپ ئۈرۈمچىدىن غۇلجىغـا كېلىۋالدىم. پاشا ساي-
لايدىغان بولسا بىز ئۇنى سايلايمىز. ئۇ گەپكە، ئىشقا ئۇستا،
مىنۇت تىنمايدۇ، هەممىنى بىلىدۇ. لېنىن، ستالىنلاردىن
دەرس ئالغان، مۇسا جارۇللانىڭ تەلىمىنى ئاڭلىغان، هەقىقەت
ئۈچۈن جېنىنى تىككەن، شۇنداق بىر تېپىلغۇسىز يىگىت،
ئۇنداق يىگىت بىرلا، بىرلا شۇ ئەخمەت، ئىككى ئەخمەت يوق!

— بىزنىڭ قوي - كالىلىرىمىز ئاشۇ سەن دېگەن داش
قازانلارغا چۈشۈپ بولدى دېگىنە؟

— ياق. ئەخمەت دېدى: يېڭى هۆكۈمەت خەلقنىڭ هۆكۈ-
مىتى، خەلققە قاسىراقچىلىك زىيان سالمايدۇ.

— بىزنى بۆلىغان كىم ئەمىسە؟

— بىرى، گومىنداڭ، يەنە بىرى، قاراقچى. ئۇ چوقۇم
ئابدۇمەرنىڭ ئادەملىرى.

— ئۇنداق بولسا بىز ئابدۇمەرنىڭ كۆزلىكىگە بېرىپ مال -
ئاشلىرىنى بۇلاپ كېلەيلى.

— شۇنداق قىلىمىز. قورساقنى تويغۇزۇۋېلىپ. پاھ،
شىۋىرغان چىققىلى تۇردىغۇ!

— پىيادە بارىمىزمۇ، ئات ئۇرۇقى قالمىغان تۇرسا!

— پارتىزانلار ئىلقىنىڭ نېرىسىدىن، كەڭسايىنىڭ ئېغىزى-
دىن پىيادە كېلىدۇيۇ، سەن بۇرنۇڭنىڭ ئاستىغا ئېرىنىسەن!

قىساس ئۇلارنى ئاتلاندۇردى، ئۆچمەنلىك ئۇلارنى كۈچلەندۈردى. ئىككى ياخشى ئاتقا ئۈچتىن ئالتە ئادەم مىندى، ئايىغى
يېنىك تۆتى ئاتلارنىڭ ئىزىدىن قاتىردى. يۈت چوڭلىرىنىڭ
دۇئاسىنى ئېلىپ، تارتقان زىيانلىرىنى تىرىلدۈرۈۋېلىش ئۈچۈن
ئۇن قەهرىمان يولغا چىقتى.

شىۋىرغان هۇۋلىماقتا، دەرەخلەر قاراسلىماقتا، قىبلىدىن
گۈمبۈرلىگەن ئاۋازلار كەلمەكتە. بۇنداق سۈرلۈك كېچە، بۇن-
داق شاۋقۇن - سۈرەن يېزىلاردا كۆرۈلۈپ باقمىغان. يوللار تىنغان،
شىۋىرغاندا كۆز ئاچقىلى بولمايدۇ. ئۇلار مۇدۇرۇپ، يىقىلىپ، ئال-
دىراپ مېڭىپ ئاخىر تونۇش جاي — ئابدۇمەر مىڭبېگىنىڭ
كۆزلىكىگە كەلدى. ئىگىسىنىڭ ئاچ كۆزلۈكى، قارا نىيەتلىكى-
نىڭ دەردىدىن كۆپ زىيان تارتقان بۇ كۆزلەك تاملىرى ئۆرۈل-
گەن، قەدىمىي يوغان تېرەكلىرى كۆيگەن، خۇددى ئۇرۇش
خارابىسىدەك ۋەيران بولغان هالدا ئۇلارنىڭ ئالدىدا پەيدا بولدى.
دەرۋازا هىم ئېتىلگەن، چوڭ قورۇنىڭ ئۆگزىسىدە نە چۆپ -
بېدە، نە بۇرۇنقىدەك ئاسمان - پەلەك مەڭگەن يوق. پەقەت مال
قورۇنىڭ لاپىسى ئۈستىدىلا بېدە - چۆپ، ئوچۇق ئېغىلدا لىق-
مۇلىق مەڭگەن - سامان تۇراتتى. ئاتلارنىڭ ئوت يېگەن ئاۋا-

زى، كاللارنىڭ پۇشۇلداشلىرى ئاڭلىناتتى.

— مەن تۇڭلۇكتىن ئۆيگە كىرىپ باقاي! — دېدى شەيتىنى تۇتقان مۇختەر باي.

ئۇلار مۇختەر باينى تەستە يۆلەپ ئۆگزىگە چىقاردى. باي تونۇش تۇڭلۇككە كەلدى - دە، قىل ئارغامچىنى بالداققا باغلاپ سىيرىلىپ دالانغا چۈشتى. سول ياقتىكىسى ساراي، توقال چوقۇم شۇ ئۆيدە. ئۇ سارايىنىڭ ئىشىك مۇجۇقىنى مۇرىدەپ ئاچتى ۋە ئىچكىرىگە كىردى. مورا ئوچاقتا كۆمۈر چوغى لاۋۇلداپ تۇراتتى. ئاپئاق ياستۇق ئۈستىدە قاپقارا چاچلىرىنى يېيىپ، قوللىرىنى كېرىپ، تولۇق كۆكسىنى ئېچىپ قويۇپ، ئابدۇمەرنىڭ ئۈچىنچى توقىلى، بۇ يىل شەھەردىن ئاچىققان ياش خوتۇن يالغۇز ئۇخلاۋاتاتتى. مۇختەر باي ئالدىراپ كىيىملىرىنى سالدى ۋە ئايالغا ئۆزىنى ئاتتى. ئايال چۆچۈپ، تېپىرلاپ ۋارقىرىدى، مۇختەر باي ئالقانلىرى بىلەن ئۇنىڭ ئاغزىنى تۇتۇۋېلىپ ئۇنى ئاستىغا چىڭ بېسىۋېلىپ:

— مەن مۇختەر باي، تېپىرلىما! — دەپ پىچىرلىدى.

— بۇلاڭچى، ئوغرى! — دېدى ئايال خىرقىراپ، ئۇنى ئۇرۇپ - تېپىپ. مۇختەر باي ئايالنى قورۇپ تۇتتى. لېكىن «قورالى» بۇرۇنقىدەك دەرھال بەتلەنمىدى. ئۇ ھاسىراپ، ئېتىشىپ كۈتتى، ياق، ئۇنىڭ بۇرۇنقى چاغلىرى تۈگەپتۇ. ئۆزىنىڭ ھېچ ئىش قىلالماسلىقىغا كۆزى يەتتى.

— ئالتۇن زىرە، ئۈزۈك، بىلەزۈكلىرىڭنى چىقار، بولمىسا ئۆلتۈرۈۋېتىمەن! — دېدى ئۇ بەدىنىدىكى چۈشكۈنلۈك بىلەن پەيدا بولغان خاپىچىلىقنى ئايالدىن ئالماق بولۇپ، — ھەممىنى چىقار، بولمىسا!

— قويۇۋەت، قاراقچى! — دېدى ئايال ئاخىر سىلكىنىپ، — كىچىك ساندۇق بىلەن چوڭ ساندۇقتا. جېنىم قالسا بولدى، ئالساڭ ئالمامسەن!

ئايال بىر كىچىك ساندۇقنى ئۇنىڭ ئالدىغا تاشلىدى. مۇختەر باي چەكسىز خورلاندى، چەكسىز ئازابلاندى، چەكسىز روھسىزلاندى.

ھايات ئۇنى قاتتىق جازالىغان. ئۇنىڭ شوخلۇقى چەكلەنگەن، ئەرلىك غۇرۇرى يەرگە ئۇرۇلغانىدى.

ئۇلار تۆت ئۆكۈزنى چانىلارغا قېتىپ، لىقمۇلىق ئۇن بېسىپ، قىرىق بىر كالا، توققۇز ئات، ئاتمىش ئىككى تۇياق قوي ھەيدەپ، ئابدۇمەرنىڭ مالايلىرىنى باغلاپ، خوتۇننى باغلىغاننىڭ ئۈستىگە ئاغزىغا لاتا تىقىپ قويۇپ، مەھەللىسىگە قايتىپ كەلدى.

مۇختەر باي يالغۇز ئۆيگە كىرىپ پېشانىسىنى يەرگە قويۇپ، قىبلىگە قاراپ دۇم يېتىپ:

— خۇدا، بۇنداق جازالىغۇچە ئال بۇ جاننى! — دەپ ھۆكرەپ يىغلىدى.

يىللار بۇ مەھەللىنىڭ ياۋاش، ھۇرۇن، ئاق كۆڭۈل دېھقانلىرىغا بۇلاڭچىلىق، رەھىمسىزلىك ۋە قارا كۆڭۈللۈكنى ھەدىيە قىلدى. خۇددى مۇختەر بايغا ئادالەت، تەڭلىك، ئىشچانلىقنى ھەدىيە قىلىپ، ئۆزى ئەڭ مەغرۇرلىنىدىغان ئەرلىك ھوقۇقىنى نابۇت قىلىپ، خوتۇنلار ئالدىدا تىلىنى قىسقا قىلىپ قويغىنىدەك!...

ئۇ ئەتىگەنلىكى سەھەر ئاتلاندى، نەگە، نېمىگە بارىدىغانلىقىنى ھېچكىمگە دېمىدى.

ئۇ زىياۋۇدۇننىڭ ئايدۆڭ مەھەللىسىدىكى ئۆيىدە پەيدا بولدى. ئۇ نېمىشقا بۇ يەرگە كەلگىنىنى ئۆزىمۇ بىلمەيدۇ.

زىياۋۇدۇننىڭ چىرايلىق، ئىشچان خوتۇنى قار كۈرەۋاتقانىكەن. ئۇنىڭ ئېڭىكىدىن چىگىۋالغان ياغلىقى ئاستىدىن پومپىيىپ چىقىپ تۇرغان بىر جۈپ مەڭزى سوزۇلۇپ پىشقان ئالمىدەك پارقىرىغان، يوغان، خۇمارلىشىپ تۇرىدىغان قارا كۆزلە-

ـرى ئېگىلىپ سالام قىلىپ بولۇپ مۇختەر بايغا تىكىلگەندە ،
گويا ئۇنى زاڭلىق قىلىۋاتقاندەك بىلىندى :
— ئەجەب ياخشى ، ئەتىگەندە كېلىپ قاپسىز ، چۇشۇك
ئاكا !
ياش خوتۇن تولىمۇ قىزغىن ، تولىمۇ يېقىملىق ، خۇشخۇي
ئىدى :
— زىياۋۇدۇننىڭ كېلىدىغان ۋاقتى بولدى . بەرا بىلەن
دەرامۇ پىدائىي بولۇپ كىرىپ كەتكەن .
— پاھ ، بىر ئۆيدىن تۆت پىدائىي ھە ، زىيەك ، ياق ،
زىياۋۇدۇن ياخشىمۇ ؟ — مۇختەر باي دەرۋازا ئالدىدا ئېتىدىن
چۈشۈپ ئۇلۇغ ئېچىلغان دەرۋازىدىن ئېتىنى يېتىلەپ ھويلىغا
كىردى ، — پاھ ، ئات باغلىغۇدەك خادىمۇ تېپىلمامدۇ نېمە ؟
كېلىن ئاتنى ئالدى ۋە نېرىدىكى لاپاس ئاستىغا يېتىلەپ
كەتتى . چۇلۇۋۇرنى ئالغاندا ئۇنىڭ ئىسسىق قوللىرى مۇختەر
باينىڭ قولىغا تېگىپ كەتتى . باينىڭ بەدىنى جۇغ قىلدى .
ئۇنىڭ يادىغا دەرھال رەيھانگۇل كەلدى . پاھ ، ئەجەب چاغلىرى
ئىدى ـ دە ، رەيھانغا قىلمىغىنى قالمىدى ، لېكىن ئۇنىڭ مەيلە-
ـنى قوزغىيالمىدى . بەخت ئۇنىڭغا سوغۇق قارىدى ، كۆڭلىدە
ئاچچىق ـ كۆڭۈلسىز خاتىرىلەر قالدى . لېكىن ئۇ ھەرگىز
ئۆكۈنمەيدۇ . ئۇنىڭ ئۆكۈنىدىغىنى زورلۇقتىن قالغان ئىلاجە-
ـسىزلىق ، قېرىلىق ، ئاجىزلىقنىڭ نىشانى بولغان ھېلىقى كارغا
كەلمەسلىك !...
ئۇ ئەلەم بىلەن زىياۋۇدۇننىڭ مۇنۇ خوتۇنىنىڭ كەينىدىن
تېقىمىغا چۈشۈپ تۇرغان ئۇزۇن چاچلىرىغا ، چاچلىرىنى ئوينى-
ـتىپ مېڭىشلىرىغا قاراپ قالدى ۋە : «زىيەك ئامەتلىك ، مەن يۈز
خوتۇن بىلەن بولغاندىمەن ، لېكىن يىغىپ كەلسە زىيەكنىڭ
ھالاۋىتىنىڭ يېرىمىغا تەڭ كەلمەيدۇ . نېمىشقا ئۇ ئامەتلىك ، مەن
تەلەيسىز ـ ھە ؟ نېمىشقا ئۇنىڭ خوتۇنلىرىلا ماڭا پەرىشتە ؟...» ئۇ

ئۆيگە كىردى . ئىككى ئېغىز ئۆي ھۇپپىدە ئىسسىق . دالاندىكى
سۇپىدا ئۈچ قىز ئۇخلاۋاتاتتى . ئۇ مەشىنىڭ يېنىدا يېشىنىپ
ئولتۇرۇپ خوتۇننىڭ ھەربىر ھەرىكىتى ، ھەربىر قىلىقى ۋە
چىرايىنىڭ ئۇجۇر ـ بۇجۇرلىرىگە قاراپ ئولتۇراتتى .
— ئەجەب قاراپ كەتتىلىغۇ ، مۇختەر ئاكا ؟
— ھە ، قارىدىممۇ ، قاراپتىمەن ـ دە . قارىغۇچىلىكىڭىز
باركەن ، زىيەك تەلەيلىك !
— مەن زىياۋۇدۇندىنمۇ تەلەيلىك .
— ئۇ ياخشى يىگىت . ئىشچان ، كۈچلۈك ، كۆيۈمچان .
— يەنە چىرايلىق ، كېلىشكەن .
— سىزگە شۇنداق كۆرۈنەمدۇ ، ئاڭلىسام ساقاللىرىنى
چۈشۈرتكۈزۈۋېتىپسىزا ؟
— ھەئە ، چۈشۈرتكۈزۈۋەتمەيزە . ئۇ تېخى ئەللىككە كىر-
ـمىسە ، نەۋرە كۆرمىسە ، ساقال دېگەن مانا سىزدەك ئاتمىشقا
يېقىنلاشقان ، ئون نەچچە نەۋرىلىك بوۋايلارغا يارىشىدۇ .
— مەن بوۋايمۇ سىڭلىم ؟ — ئۇ بىرىنچى قېتىم «سىڭ-
ـلىم» دېدى .
— شۇنداق . سىز مويسىپىت بوۋاي . مېنىڭ دادامدەك !
بۇ گەپ مۇختەر بايغا : «ماڭا يامان كۆز بىلەن قارىما !»
دېگەن بېشارەت ئىدى . يامان كۆز دېگىنى نېمىسى ؟ ھەۋەس ،
تەمەنى چەكلەش مۇختەرنىڭ ئىشىمۇ ؟ ئۇ ئون تۆت يېشىدىن
تارتىپ ھەرقانداق چىرايلىققا ھەۋەس ـ تەمە بىلەن قاراپ كەل-
ـگەن . شۇنداق قاراش ئۇنىڭ لەززىتى ، ھۇزۇر ـ ھالاۋىتىنىڭ
مەنبەسى تۇرسا ؟...
— راست دېدىڭىز سىڭلىم ! — ئۇ ۋۇجۇدى خالىمىغان
ھەقىقەتنى ئېتىراپ قىلدى ۋە بېشىنى سىلىپ ، ساقىلىنى سىي-
ـپىدى . ئۇ شۇ چاغدىلا ئۆزىنىڭ بۇ ئۆيگە نېمىگە كەلگىنىنى
چۈشەندى .

زىياۋۇدۇن قايتىپ كەلدى . ئۇ هارغان ، ئۇيقۇسىز ، لېـ
كىن خۇشال ۋە روهلۇق ئىدى . ئۇ مۇختەر ئاكىسى بىلەن
سالاملىشىپ بولۇپ ، قوڭۇر تاشلىق ، كۆل رەڭ ياقىلىق قىشـ
لىق قىسقا جۇۋىسىنى سالدى ، بېشىدىكى كۆل رەڭ پاپاقنى
ئېلىپ :

— نۇرىنىڭ ! — دېدى پەخىرلىنىپ ، — بالام يانپىشىدـ
غا گرانات تېگىپ يارىلانغان ، تۈنۈگۈن دوختۇردىن چىقىپ يەنە
ئالدىنقى سەپكە كەتتى . قارا ، ئاكا ، كېچىسى جەڭ ، كۈندۈزى
جىمجىتلىق . گومىنداڭچىلارنى هەرەمباغقا سولاپ قورشىۋالـ
دۇق ، كېچىچە ئېتىشىمىز ، كۈندۈزى سىرتتىن كەلگەن ياردەمـ
چى ئەسكەرلىرىنى توراپ قىرىمىز !

— باللارمۇ قېتىلىپتۇ ، — دېدى مۇختەر باي ، ئىنىدـ
سىدىن رازى بولۇپ ، — بىلەمسەن ، مەن بىلەن تۇرمىدىن
بىللە چىققان ئەخمەت دېگەن بىر تارانچى يىگىت بار ئىدى ،
تونۇمسەن ؟

— ياق ئاكا ، ئادەم دېگەن مىغ ـ مىغ . قايسىبىرىنى
تونۇپ بولغىلى بولسۇن دەيسەن !

زىياۋۇدۇن بۇرۇنقى زىيەك ئەمەس ، ئۇ هازىر قىران يىـ
گىتكە ئايلانغان ، سارغۇچ بۇرۇتىنى كۆتمەك قىلىۋاپتۇ ، ئىچىدـ
دىكى يېلىڭ چاپىنىنىڭ سىرتىدىن تاسما پوتا باغلىۋاپتۇ . مۇردـ
سىدىن ئارتىلدۇرۇپ ئوقدان ئېسىۋاپتۇ . ئۇ ئوۋ مىلتىقى ، نان
خالتىسى ، قىسقا جۇۋىسىنى قوزۇققا ئېسىپ قويدى ـ دە :

— ئائىلە بويىچە ئەسكەر بولدۇق ، — دەپ چاقچاق
قىلدى ، — مۇشۇ كۈننى قانچە يىل ئارزۇ قىلدۇق ، خۇدايىم
ئارزۇيىمىزغا يەتكۈزدى . ئاكا ، مۇشۇ جەڭدە ئۆلۈپ كەتسەم
رازىمەن . ئۈچ ئوغلۇمنى ئاتىدىم . ئۆلسە شېهىت ، قالسا غازى .

— مۇتائالى خەلپىتىم نەدە ؟

— قوماندانلىق شتابىتا ، ئېلىخان تۆرەمنىڭ يېنىدا . قۇرـ

ئان تىلاۋەت قىلىپ ، ئۇرۇشقا خۇدايىمدىن نۇسرەت تىلەۋاتىدۇ .
پۈتۈن خەلق ، پۈتۈن خەلقنىڭ بايلىقى ئۇرۇشقا تەقدىم قىلىنىۋاـ
تىدۇ !

«خەلق نېمە كويدا ، سەن مۇختەر نېمە كويدا ؟» دېگەن
سوئال مۇختەر باينىڭ مېڭىسىدە دەرهال پەيدا بولدى . ئۇ :

— مەنمۇ ئۇرۇشاي دەپ كىردىمغۇ ئۇكام ، — دېۋىدى ،
زىياۋۇدۇن :

— قېرىپ قالدىڭ ، ئوغۇللىرىڭدىن ئىككىسى كىرگەن
بولسا ، سەن بەش ۋاخ نامىزىڭنى ئوقۇپ دۇئا قىلىپ ئولتۇرغان
بولساڭ ياخشى بوپتىكەن ، — دېدى .

— مېنىڭ باللىرىم توشقانغا چوماق ئېتىشتىن باشقىنى
بىلمەيدۇ . مىلتىق ئاتالمىسا ، بىرەر ئىدارىدە ئىشلىسۇن دېسەم
خەت تونۇمىسا ، بالا تاپتىم دەپ بىر توپ بۇقىنى چوڭ
قىپتىمەن !

ئىنىسىمۇ ئۇنى قېرى دەۋاتسا ، ئاياللار كۆلۈۋاتسا …
هاياتنىڭ نېمە مەنىسى قالدى ئەمدى ؟ ئۇ تېخىمۇ روهسىزلاندى .

زىياۋۇدۇن چېيىنى ئىچىپ ئالدىراپ سىرتقا ماڭدى . مۇخـ
تەر بايمۇ ئېتىغا مىندى . ئۇ شەهەر ئارىلىماقچى بولدى . زىيەك
شتابقا ئۇنى باشلاپ كەلدى . ئادەم ئادەمگە قارار ئەمەس . هارۋا ـ
هارۋىدا گۆش ، كۆكتات ، مېۋە ـ چېۋە ، ئۇن ـ ماي توشۇلۇۋاتـ
قان ، ئادەملەر دەريادەك ئېقىپ كىرىپ ، ئېقىپ چىقىۋاتقان ،
ئاتلىق ، مىلتىق ئاسقان ، هەر خىل جۇۋا ، چاپان ، تۆپە ، قۇلاقچا
كىيىشكەن ئادەملەر ئۇرۇق ـ تۇغقان ، ئەل ـ ئاغىنىلىرى بىلەن
خوشلىشىپ :

— توققۇزتاراغا !

— ئىسهاقبېككە ئەسكەر بولدۇم !

— كۈرەنى ئېلىشقا !

— سۈيدۈڭدىكى گومىنداڭچىلارنى توپا چىشلىتىشكە ! —

دېيىشىپ ناھىيىلەرنى ئازاد قىلىشقا خۇددى تويغا ماڭغاندەك مېڭىش-
ماقتا. يىغا - زار، قۇرئان - تىلاۋەت، دۇئايۇ تەگبىر...
كىشىلەرنىڭ ھەرىكىتى، ئەقلى، گەپلىرى، كۆز يېشى...
ھەممىلا نېمىسى جەڭگە — غەلىبىگە، بولغۇسى ياخشى كۈنلەر-
گە بېغىشلانغان، ئۆز غېمىدە، راھەت - پاراغەت كويىدا يۈر-
گەن، بۇرۇنقىدەك مەست بولۇۋېلىپ ئۆتكەن - كەچكەننى مۇرد-
سى بىلەن ئۇرۇپ جېدەل تېپىشقا ئامراق ئادەملەر كۆرۈنمەيت-
تى. ئۇنىڭ خەلپىتىم بىلەن كۆرۈشۈشكە كۆزى يەتمىدى، زىيا-
ۋۇدۇننىڭ نەگە غايىب بولغىنىنىمۇ بىلمەي قالدى. ئۇ قار
توزۇتۇپ ئات چاپتۇرۇپ يۈرۈشكەن ئەزىمەتلەرگە ھەۋەسلىنىپ
ئېتىنى مەقسەتسىزلا دېۋىتتى ۋە بىردەمدىلا تەشلەپكە —
خىتاي بازىرىغا كېلىپ قالدى. بىلەكلىرىنى تۇرۇۋالغان، يالاڭ-
ۋاش بىر ئادەم قىلىچىنى ھاۋادا پۇلاڭلىتىپ:
— قان ئىچىمەن! — دەپ ۋارقىرىماقتا. نەدىندۇر
ئىككى قاۋۇل ئادەم ئىككى خەنزۇ خوتۇننى دارقىرىتىپ سۆرەپ
چىقىپ ھېلىقى قىلىچنىڭ ئالدىغا ئەكېلىپ دومىلىتىپ:
— چاپ! — دېۋىدى، ھېلىقى تەلۋە چىشلىرىنى كىرىش-
تۇرۇپ قىلىچىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ خوتۇننىڭ مۈرىسىگە قىلىچ
ئۇردى. خوتۇن «ئەيىيا، ئەيىيا!» دەپ تېپىرلىدى. تەلۋە قىلىچ-
تىكى قان يۇقىنى تىلى بىلەن يالىدى، ئادەمنىڭ كۆڭلى ئېلىش-
قۇدەك چىرايىنى تۇرۇپ قىلىچىنى يەنە كۆتۈرۈۋىدى، مۇختەر
باي ئېتىنى چاپتۇرۇپ كېلىپ تېقىمىدىكى چومىقى بىلەن ئۇنىڭ
قىلىچىنى ئۇرۇۋەتتى:
— باتۇر بولساڭ چېرىكنى چاپ، قېرى خوتۇندا نېمە
گۇناھ؟
— ۋاي ئاناڭنى! — ئىككى ياردەمچىسى مۇختەر بايغا
ئېتىلدى. مۇختەر باي چوماق بىلەن بىرىنىڭ بېشىغا ئۇردى،
ئۇ دومىلىدى، يەنە بىرىنى ئېتىنىڭ كۆكسى بىلەن ئۇرۇۋېتىپ

ئۆمىلەپ يۈرگەن خەنزۇ خوتۇننى ئالدىغا ئوڭكۇردى - دە،
جىرەن ئېتىنى توپىدەك تەرەپكە چاپتۇرۇپ يۈرۈپ كەتتى. ئاشۇ
بىگۇناھ خەنزۇ خوتۇنلار چېپىلىۋاتقاندا، ئۇنىڭ يادىغا تۇيۇقسىزلا
تۇرمىدە ئۆزىگە ياخشىلىق قىلغان ساقاللىق، ئۇنىڭغا ياندىشىپ
يېتىپ ئۇنى پات - پات يەلپۈپ قويىدىغان ئۇزۇن چاچ خەنزۇ
ئەپەندى، ئەخمەتنىڭ: «بۇلارمۇ بىزگە ئوخشاش ئېزىلىۋاتىدۇ»
دېگەن سۆزى كەلگەندى.
— نەگە مۆكىسەن، ئايلاڭزا؟
— مەن شۇ... ساڭا خوتۇڭ بولىدۇ...
— قېرىكەنسەن ئەمەسمۇ؟...
— سەنمۇ قېرىغۇ...
— قېرى بولسام سېنى يەردىن قوزىدەك يۇلۇۋالالايتتىم-
مۇ؟
— سەن باتۇر، سەن بولمساڭ مەن ئۆلەتتى شۇ!...
خوتۇن يىغلاپ ئۇنىڭغا چىڭ يېپىشتى.
ئۇلار لەڭزىبېشىغا بۇرۇلغاندا بىر قىزنىڭ چىرقىرىغان
ئاۋازى ئاڭلاندى. مۇختەر باي ئېتىنى ئاۋاز چىققان تەرەپكە
بۇرىدى. تۆت تەلۋە بىر بىچارە خەنزۇ قىزنىڭ قوللىرىنى قاي-
رىپ، يالىڭاچلىۋېتىپ زورلۇق قىلماقچى بولۇۋاتاتتى.
— ھايۋانلار! — دېدى مۇختەر باي چوماق بىلەن ئۇلارنى
ئۇرۇپ، — خەلق نېمە كويدا، سەن خەق نېمە كويدا!
ئۇ قىز بىلەن مومايىنى ئېتىنىڭ ئالدى - كەينىگە مىندۇ-
رۇپ قارادۆڭدىكى بىر يېقىنىنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ كەلدى.
ئۇ كەچتە مۇتائالى خەلپىتىمنىڭ ئۆيىگە كەلدى. خەلپىتىم
ئۇنى تولىمۇ قىزغىن كۈتۈۋالدى.
— خەلپىتىم، — دېدى ئۇ تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ، ئەس-
تايىدىللىق بىلەن، — مېنىڭ دىنىي ساۋاتىم يوقنىڭ ئورنىدا،
بىگۇناھ كاپىرنى ئۆلتۈرۈش ساۋابمۇ، قۇتقۇزۇش ساۋابمۇ؟

— ئەلۋەتتە كېيىنكىسى ، — دەپ دەرھال جاۋاب بەردى خەلپىتىم ، — خوش ، بولغان ئىشنى سۆزلەڭ .

مۇختەر باي بولغان ئىشنى ، كوچىلاردا ياتقان ئەسكەر ئەمەس ، پۇقرالارنىڭ جەسەتلىرىنىڭ خۇددى ھايۋاننىڭ جەسەتلىرىدەك خورلىنىۋاتقىنىنى سۆزلەپ بەردى . ئاخىرىدا ئەخمەتنىڭ : «ئاۋۋال ئادەم ، ئاندىن مىللەت ، ئادەم بولىدىكەن ، ئۇنىڭ ياشاش ھوقۇقى بار» دېگەن سۆزىنى قوشۇپ قويدى .

— خىتايمۇ بەندە ، — دېدى مۇتائالى خەلپىتىم ئاخىرىدا ، — قولىغا قورال ئېلىپ ساڭا قارشى چىقمىسىلا ، ئۇنىڭ جېنىغا زامىن بولماسلىقىڭ كېرەك .

مۇختەر باي تۈرمىدە.نۇرغۇن مىللەتلەرنىڭ ئۆزىگە قىلغان ياخشىلىقلىرىنى سۆزلەپ بېرىۋىدى ، خەلپىتىم ئاخىر :

— ئورۇس ، قالماق ، شىبەلەرمۇ كاپىرغۇ . كۆرۈپ تۇرۇپتىمىز ، ئۇلار بىز بىلەن بىر سەپتە گومىنداڭغا قارشى سوقۇش قىلىۋاتىدۇ . ۋەھالەنكى ئابدۇمەردەك مۇسۇلمانلىرىمىز گومىنداڭ بىلەن بىر سەپتە .

كېيىن ناھايىتى قاتتىق جەڭ بولدى . مۇختەر باي ھەرەمباغقا بېرىپ نەچچە مىڭلىغان ئادەملەر بىلەن بىللە باشلىرىدىن ۋىژىلداپ ئۇچۇپ ئۆتۈۋاتقان ئوقلار ئاستىدا ئۆمىلەپ يۈرۈپ «ھۇررەي !» ۋارقىرىدى .

ئۇ ھاياتىدا بۇنداق داغدۇغىلىق ، كىشىلەر جېنىنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇشقان مەيداننى كۆرمىگەنىدى . قورال تۇتقانلار ۋاڭىلداپ ئوق چىقىۋاتقان تۆشۈكلەرنى چەنلەپ ئوق ئاتاتتى . بايكۆل مەھەللىسى قۇرۇقدالغان . ئۆيلەردە بىر - بىرىنى تۇتاشتۇرىدىغان كامارلار ياسالغان . بىر مىلتىققا يۈزلەپ ئادەم خىزمەت قىلاتتى ، ۋارقىرايتتى ، يارىدارلارنى ، قۇربان بولغانلارنى يەر بېغىرلاپ توشۇيتتى . تاملارنىڭ تۈۋىدە قىستىلىشىپ ، ئۆمىلىشىپ «ھۇررەي !» ۋارقىراشقانلاردىنمۇ پەخەس بولمىغانلار

مىلتىق ياكى پىلىموت ئوقىدا قۇربان بولاتتى . ھەرەمباغقا سولانغان ئىككى مىڭدىن كۆپ گومىنداڭ ئەسكىرى خىل قوراللار بىلەن توختىماي ئاتاتتى . ئۇ يەرگە قامىلىۋالغان نەچچە يۈز ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى ، پۇقرالارمۇ ھايات قېلىشنىڭ كويىدا ئۆز ئەسكەرلىرىدىن پاناھ تىلەيتتى ، ئۇلارنىڭ ئۆلۈشىنى ھەرگىز خالىمايتتى ، بەلكى نۇرغۇنلىرى مۇنۇ «ھۇررەي» ۋارقىراشقانلارنىڭ قايتىدىن بېشىغا دەسسەشنىڭ ، ئۇلارنى قىرىپ تاشلاشنىڭ ، بىر تال تۇخۇمىنىمۇ قويماسلىقنىڭ كويىدا ئىدى . ئوق مانا شۇنداقلارغا تەگسە بولاتتى ، نىيىتى يامانلار بالدۇر ئۆلسە ، ئەخمەت دېگەن ھېلىقىدەك ئادەمنى ئادەم خورلىمايدىغان ، ھەممە ئادەم باراۋەر كۈن كۆرىدىغان جەمئىيەت پەيدا بولسا بولاتتى... مۇختەر باي شۇنداق جەمئىيەتنى خالايتتى ، ھەرگىزمۇ قان تۆكۈش ، بىر - بىرىنى قىرىشنى ئەمەس !...

ئادەملەر بىلەن قېرىشقاندەك ، سوغۇق كۈچىيىشكە باشلىدى . قارنى دەسسىسەڭ غاچىر - غۇچۇر قىلغان ئاۋاز چىقاتتى .

تام ياقىلاپ ئولتۇرۇۋېلىپ ھۇررا توۋلىغانلاردىن يالاڭ كىيىم ، ئاچ قورساق نامراتلار ، ئاشخانىلار ئالدىدا دۈم يېتىپ ، دۈم قوپۇپ كۈن ئۆتكۈزىدىغان يېتىمچىلارمۇ بار ئىدى . ئۇلار جالاقلاپ تىترىشەتتى . بىر - بىرىگە چاپلىشىپ ئولتۇرۇشۇپ سوغۇقنىمۇ ، گومىنداڭنىمۇ ئاغزىغا كەلگەن يامان تىللار بىلەن تىللايتتى ، ئۇنداقلار ياشاشقا تېخىمۇ قاتتىق تەشنا ئىدى . ھۇررا توۋلىغانلار ، مىلتىق تۇتقانلار ئىچىدە مۇختەر باي بىلىدىغان بايلاردىن بىرىمۇ كۆرۈنمەيتتى . بۇ بايلارنىڭ ئېلىخان تۆرەم ، ھېكىمبەگ غوجامنىڭ چۆرىسىدە كەلگۈسىدىكى مەنسەپ - پايدىنى كۆزلەپ پەرۋانە بولۇپ يۈرگىنىنى مۇختەر باي بىلمەيتتى .

مانا مۇختەر باينىڭ ئالدىدىن ئوندەك قوراللىق ئالدىراپ ئۆتتى . مۇختەر باي بىرىنى تونۇپ :

— ئەخمەت ! — دەپ ۋارقىراپ ئورنىدىن قوپۇشىغا ،

ئەخمەت كەينىگە قايرىلىپ:

— مۇختەركا، يات! — دېدى ۋە چاقچاقلىق بىلەن سەكرەپ كېلىپ مۇختەر باينى باستى. «ۋىژ» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ، قار ئۈستىدە بىر تال چوغ پىرقىرىدى — بۇ ئوق ئىدى.

ئەخمەت دەرھال قىسقا پاختىلىق چاپىنىنىڭ يانچۇقىدىن بىر خاتىرە دەپتەرنى ئالدى - دە، قاقاقلاپ كۈلۈپ دەپتەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى كۆيۈپ تېشىلگەن تۆشۈككە قولىنى تىقىپ:

— دەپتىرىم شېھىت! — دەپ قويۇپ، دەپتەرنىڭ بېتىگە قېرىنداش بىلەن بىرنېمىلەرنى يازدى ۋە ئوقۇپ: «ھەرەمباغ سوقۇشىنىڭ خاتىرىسى» دېدى. ئۇ ئاندىن كېيىن مۇختەر بايغا قايرىلىپ:

— سەنمۇ كەلدىڭمۇ، مۇختەركا، يارايسەن، قەيسەر! — دەپ ئۇنى چىڭ قۇچاقلىدى.

— ئالدىنقى كۈنى ھېلىقى خەۋەرنى ساڭا يەتكۈزگىلى كىرگەندىن كېيىن سېنى يەنە ئىزدىدىم، ئەخمەت، نەلەردە يۈردىسەنوي، مەن سېنى باش شتابتا ھەرقاچان، دەپ مىڭ بىر تەسلىكتە كىرسەم، ئۇ يەردە: «مۇنەقە، شۇنەقە» دىن بىرى ئولتۇرۇپتۇ. ئۇ كەكە ساقالنىڭ بىزدەكلەرگە قارارغا كۆزى يوق.

— ئۇ ئېلىخان تۆرەمغۇ، تونۇمامسەن، مۇختەركا؟

— ماڭا بىر مىلتىق تېپىپ بەرسەڭ بولاتتى.

— مەن ئامالىنى قىلاي، لېكىن سەن ياشىنىپ قالدىڭ، ھۆررا توۋلاپ بەرسەڭمۇ بولار.

— نېمە دەيسەنوي، گومىنداڭدىن يۈزنى ئۆلتۈرمىسەم قانداق پۇخادىن چىقىمەن!

بىر رۇس يىگىت ئەخمەتكە بىرنېمىلەرنى دېدى. ئەخمەت:

— مەن باش شتابقا بارىدىغان بولدۇم! — دەپ مېڭىۋىدى، مۇختەر باي ئۇنىڭغا ئەگەشتى:

— مەنمۇ بىللە باراي، يۈر، ئازگالدا ئېتىم بار!

ئۇلار ئۆملىشىپ ئويمانغا چۈشتى. مۇختەر باي بىر ھويلىدىن جىرەن قاشقا ئېتىنى تېپىپ چىقتى. ئۇلار سوۋېت كونسۇلخانىسىنىڭ ئالدىدىن ئۆتكەندىن كېيىنلا ئاتقا مىنىشتى. ئەخمەت ئاتىنىڭ بېشىنى ساي بويلاپ نوۋىگوردقا بۇرىۋىدى، مۇختەر باي:

— شتاب ئاۋۇ ياقتا ھوي...، — دېدى.

— يەنە بىر شتاب بار، ئاكا! — دېدى ئەخمەت ۋە ئۇلار ئاتنى يورغىلىتىپ نوۋىگوردقا يۈرۈپ كەتتى.

ئەخمەت بىر دەرۋازىنىڭ ئالدىدا ئاتتىن چۈشۈپ:

— سەن مەشەدە ساقلاپ تۇرغىن. مەن كىرىپلا چىقىمەن! — دېدى ۋە يان ئىشىكتىن كىرىپ كەتتى. دەرۋازىدا پوست بار ئىدى.

مۇختەر باي مۈزلاپ نېرى - بېرى ماڭدى. بىر ئۆينىڭ قاپقىلىرى ھىم ئېتىلگەن دېرىزىسىدىن كۈلكە ۋە ساز - ناخشا ئاڭلانماقتا ئىدى. مۇختەر باي دېرىزىنىڭ تۈۋىگە باردى. دېرىزىدىن چاقچاق، كۈلكە ئاڭلاندى:

— خەق ئۇ يەردە جاننىڭ غېمىدە، بىز بۇ يەردە شەھرىڭ خۇمارى!

— ئۆلۈمدىن باشقىسى تاماشا!

— ھا - ھا - ھا!...

— قېنى چالساڭلارا.

... مانا غۇلجا بايلىرى، ھېچنېمىدىن غېمى يوق ئۆزىنىڭ مەشرىپىنى ئوينىماقتا. بىر يەردە يىغا، بىر يەردە قۇرئان، بىر يەردە ناخشا، يەنە بىر يەردە چىرايلىق سۆزلەر... مانا غۇلجا شەھىرىنىڭ كارامىتى!...

ئەخمەت ئۇزاقتا چىقتى.

— سەن بىلەن بىللە بولالمايدىغان بولدۇم. كېچىچە قىلىدىغان بىر ئىش چىقىپ قالدى، — دېدى ئۇ ئالدىراپ.

— سەندىن بىر نېمىنى سوراي : بۇ ئىنقىلابنىڭ مەقسىتى زادى نېمە ؟

— گومىنداڭنى يوقىتىش .

— ئاندىن كېيىنچۇ ؟

— ھۆكۈمەت تەشكىل قىلىش ، خەلقنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلاش ، پەن ـ تېخنىكا ، مەدەنىيەت ـ مائارىپ ئىشلىرىنى گۈللەندۈرۈپ خەلققە بەخت يارىتىش .

— ھۆكۈمەت بېشىدا كىم ئولتۇرىدۇ ؟

— خەلق ئۆزى سايلىغان ئادەملەر .

— ياق ، بايلار ئولتۇرىدىغان ئوخشايدۇ . ئۆلۈۋاتقانلار ، جەڭ قىلىۋاتقانلار نامراتلار ، ھۆكۈمەت بېشىدا بايلار . بىرمۇ باي ھۆررەي ۋارقىرىغىلى چىققىنى يوق . ئاۋۇ ئۆيدە مەشرەپ تېخى . ئىنقىلابنى كەمبەغەللەر قىلىپ ، ھالاۋىتىنى بايلار كۆرىدىغان ئوخشىمامدۇ ؟

— ۋاقتىنچە شۇنداق .

— بىزنىڭ مەھەللىنى گومىنداڭمۇ بۇلىدى . بىلىكىگە بەلگە تاقىغان ئىنقىلابچىلارمۇ بۇلىدى !

— پۇرسەتپەرەسلەر توپىلاڭدىن توقاچ ئوغرىلىماقتا . بۇلار تۈزۈلىدۇ .

— كىم تۈزەلەيدۇ ؟

— بىز .

— بىز دېگىنىڭ كىم ؟

— خەلق بولمامدۇ !

— خەلق دېگىنىڭ قوي . ئۇنىڭ سەركىسى بولمىسا يول تېپىپ ماڭالمايدۇ . بېشى قايغان ، پۇتى تايغان تەرەپكە كېتىۋېرىدۇ .

— سەركە بولىدۇ . ياخشى يول بىلىدىغان سەركە بولىدۇ . يېقىندا ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت قۇرۇلىدۇ . مەن شۇ قۇرۇلىدىغان

ھۆكۈمەتنىڭ تۈزۈلمىسىنى يېزىپ چىقىشقا قاتنىشىمەن .

مۇختەر باي چۈشەنمىدى :

— نېمە دېدىڭا ، ھۆكۈمەتنى يېزىپ چىقىدىغان گەپمۇ تېخى ؟

— قانداق ھۆكۈمەت قۇرۇش كېرەك ؟ بۇ بىر چوڭ مەسىلە . ھەرەمباغ بەلكى يەنە بىرەر ئايدىن كېيىن ئېلىنىپمۇ قالار . پارتىزانلىرىمىز ناھىيىلەردىمۇ سوقۇش قىلىۋاتىدۇ . گومىنداڭ ئۈرۈمچىدىن توختىماي ئەسكەر يۆتكەۋاتىدۇ . سوقۇش قاتتىق بولىدۇ . جىق قۇربان بېرىمىز تېخى . ئىنقىلابنىڭ غەلىبىسىگە ئېرىشمەك ئوڭاي ئەمەس . ھازىر ھۆكۈمەت توغرىسىدا تالاش ـ تارتىش قىلىدىغان چاغ ئەمەس ، ھەممە خەلق بىر ياقىدىن باش ، بىر يەڭدىن قول چىقىرىپ ، سوۋېت خەلقى گېرمانلارنى قوغلىغاندەك گومىنداڭنى پاك ـ پاكىز قوغلاپ چىقىرىش كېرەك !

— گېرمانلار قېچىپ نەگە باردى شۇ تاپتا ؟

ئەخمەت ئالدىراپ جاۋاب بەردى :

— بېرلىنغا يېقىنلاشتى . ھە ، گېرمانىيىنىڭ پايتەختى . سوۋېت ئەسكەرلىرىدىن بىلورۇسىيە 1 ـ يۆنىلىش ئارمىيىسى ، ئۇكرائىنا 1 ـ يۆنىلىش ئارمىيىسى ، بىلورۇسىيە 2 ـ يۆنىلىش ئارمىيىسى ، جەمئىي ئىككى مىليون بەش يۈز مىڭ ئەسكەر ، قىرىق بىر مىڭ ئالتە يۈز زەمبىرەك ۋە مىناميوت ، ئالتە مىڭ ئىككى يۈز سەكسەن تانكا ۋە ئوت قويغۇچى زەمبىرەك ، يەتتە مىڭ بەش يۈز ئايروپىلان بىلەن بېرلىنغا ھۇجۇم قىلىپ گېرمانىيىنى ئۇزۇل ـ كېسىل تارمار قىلىشنىڭ تەييارلىقىنى قىلىۋاتىدۇ .

— پاھھـۇي !··· ئۇلارنىڭ تانكىسىلا بىزنىڭ ئەسكەرلىرىمىزدىن جىقكەنـا··· سوقۇش دېگـەن مۇنداق بولسـا ، گومىنداڭ ، ھەرەمبـاغ دېگەنلىردـىڭ پىيازنىـڭ پوستىدەك بولۇپ قالاتتى ـ دە !···

ئۇلار قاقاقلاپ كۈلۈشتى .

گۈمبۈرلەپ ، پۈتۈن شەھەرنى تىترىتىپ مىناميوت ئېتىـ
لىشقا باشلىدى . ھۇررا ئاۋازى غۇلجا ئاسمىنىنى تەۋرىتىپ
يىراق ـ يىراقلارغا كەتتى . بۇ ئاۋازدىن مۇختەر باي چەكسىز
ھۇزۇرلاندى ، ئۇ ئەخمەتتىن ئايرىلىپ ئېتىنىڭ بېشىنى ھەرەمـ
باغ تەرەپكە بۇرىدى .

37

8 ـ ئۈرۈش رايونىنىڭ قوماندانى جۇشاۋلياڭ سەپرالدىـ
شىپ ، چۈڭچىڭغا كەينى ـ كەينىدىن تېلېفون ـ تېلېگراممىلار ـ
نى بەردى . ئۇ ھەر قېتىملىق تېلېفون ـ تېلېگراممىسىغا : بۇ
سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تاجاۋۇزچىلىقى ، دېگەن سۆزنى قوشۇپ
قويىاتتى . لېكىن چۈڭچىڭ خۇددى بۇ ئىشقا سەل قاراۋاتقاندەك ،
بىر ئېنىق جاۋاب بەرمەيۋاتاتتى .

— يەنىلا ئىككى خىل ۋاستىنى تەڭ قوللانغىنىمىز
توغرىمىكىن ، — دېدى ئۆلكە رەئىسى ۋۇجۇڭشىن ، — شىڭ
شىسەيگە خەلقنىڭ نەپرىتى كۈچلۈك ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ھەم
شۇنداق . بىز گومىنداڭ پىرقىسىمۇ خۇددى شۇنداق . نېمىلا
بولمىسۇن ، بىر كىشىگە ئۈچ تەرەپنىڭ نەپرىتى ئورتاق . بۇ
ئورتاقلىقتىن دىپلوماتىيە ، نەسىھەت ـ چۈشىنىش ۋاستىلىرىـ
نى ئىشقا سېلىپ پايدىلانغىلى بولىدۇ ، دەپ ئويلايمەن .

— لېكىن ، مېنىڭچە ، كەسكىن تەدبىر قوللانمىساق زىـ
يان چوڭىيىپ كېتىدۇ . ئىلى ، ئالتاي ، تاشقورغان باندىتلىرى
بىرىكىۋالسا بۇ توپىلاڭ ئۆلكىگە تولىمۇ چوڭ خەۋپ پەيدا قىلىـ
دۇ ، ھەتتا بىزنىڭ پۈت تىرەپ تۇرالماي قېلىشىمىزغا سەۋەب
بولۇپ قالىدۇ . بىزگە مابۇفاڭنىڭ ئاتلىق قىسىملىرى بىلەن

يىگىرمە ـ ئوتتۇز بومباردىمانچى ئايروپىلان ، قىرىق ـ ئەللىك
تانكا ـ بىرونېۋىك ئەۋەتمىسە تەسەۋۋۇر قىلغۇسىز ئاقىۋەت پەيدا
بولىدۇ . بۇ ئىشتا يۈز پىرسەنت ئېنىقكى ، سوۋېت ئىتتىپاقىـ
نىڭ قولى بار .

— بۇ تەرىپى ئېنىق . سوۋېت تەرەپ شېڭ شىسەينىڭ
ھەددىدىن زىيادە قوپال دىپلوماتىيىسىگە جاۋابەن جازا يۈرۈشى
قىلماقچىدى ، شېڭ شىسەي يىگىرمە مىڭدىن ئارتۇق ئەسكىرىگە
ھەددىدىن زىيادە ئىشىنىپ ئېھتىياتنى ئۇنتۇپ قالغان . سوۋېت
يەتتە ـ سەككىز مىليون ئەسكىرى بار ، زامانىۋى قورالى بار
ئەڭ كۈچلۈك دۆلەت . ئۇ ھازىرچە ياپونىيە بىلەن مەخپىي تىل
بىرىكتۈرگەندەك قىلغىنى بىلەن ، ياۋروپادىن قولىنى بوشاتقان
ھامان ئاسىياغا دىققىتىنى مەركەزلەشتۈرىدۇ . مېنىڭچە ، ئۇنىڭ
بىرىنچى قول سالىدىغىنى شىنجاڭ . جياڭ ۋېيىۈەنجاڭ روزۋېـ
لىتنىڭ ياردىمىسىز سوۋېت بىلەن كېلىشەلمەيدىغىنىنى بىلىپ ،
قايتا ـ قايتا ۋاشىنگتونغا تېلېفون بەرمەكتە . ھەل قىلىدىغىنى
ئاخىرىدا يەنىلا سۈلھى بولۇشى مۇمكىن !

— جياڭ ۋېيىۈەنجاڭ دۆلەت غۇرۇرىغا تولىمۇ ئەھمىيەت
بېرىدۇ . 1944 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا ياۋروپادا فاشىزم يوقىتىـ
لىپ ، 1945 ـ يىلى ياپونىيە جۇڭگودىن قوغلاپ چىقىرىلىشى
مۇمكىن دېگەن مۆلچەر رېئاللىققا ئايلىنىۋاتقاندا ، ماۋۇ توپىلاڭـ
چى ئۇنسۇرلار مۇكەممەل تەشكىل ، ياخشى قوراللار بىلەن پەيدا
بولۇپ ئىلىنى ئىشغال قىلىۋالدى . ئىلى شىنجاڭنىڭ باي ،
ئاۋات ، ئىستراتېگىيىلىك ئورنى ئىنتايىن مۇھىم رايونى . توـ
پىلاڭچىلار ئىلىنىڭ مۇستەقىللىقىنى جاكارلىماقچى . بۇ ئىش
جياڭ ۋېيىۈەنجاڭغا تولىمۇ ئار كېلىدۇ .

— بىزمۇ ، ھەربىر جۇڭگولۇقمۇ بۇ بىر پارچە گۆھەرنىڭ
قولدىن كېتىشىگە چىدىمايمىز . مانجۇ ھۆكۈمرانلىرى چېغىدا
1871 ـ يىلدىن 1881 ـ يىلغىچە ئۇ يەرنى چارروسىيە بېسىـ

ۋالغاندا قاتتىق بىئارام بولغان . بالقاش كۆلى ئەتراپىدىكى چوڭ
بىر پارچە يەرنى پۈتۈنلەي روسىيىگە بېرىۋېتىش ھېسابىغا غۇل-
جىنى قايتۇرۇۋالغانىدى . بىز ھەرگىز ئۇ يەرنى بەرمەيمىز .
بولۇپمۇ ئىككىمىز شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان چاغدا بۇ
زېمىن قولدىن كەتسە ، ھازىرقىلارلا ئەمەس ، ئەۋلادلارمۇ نامە-
مىزنى تىلغا ئېلىپ قارغايدۇ .

بىرى ھەربىي ، بىرى مەمۇرىي ئەمەلدار بولۇپ ، ئۇزۇن
يىل جياڭ جيېشىنىڭ ئەتراپىدا سادىقلىق كۆرسىتىپ ئىناۋەت ،
يۇقىرى ئورۇن ۋە ئىشەنچكە ئىگە بولغان بۇ ئىككى دوست شىڭ
شىسەيدىن قالغان يېڭى بىنانىڭ ئازادە ، قېلىن گىلەملەر ، فران-
سىيە كرېسلولىرى بىلەن.بېزەلگەن ئۆيىدە پۇراقلىق چاي ئى-
چىپ ئولتۇرۇپ ، دۇنيا ، جۇڭگو ، شىنجاڭ ۋەزىيىتى ، بولۇپمۇ
غۇلجا توپىلىڭى توغرىسىدا ئۇزاق پاراڭلاشتى . بىرى قورالنى
تەكىتلىسە ، يەنە بىرى سۆھبەت ۋە دىپلوماتىيىنى تەكىتلەيتتى .
گەرچە ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا قىسمەن ئىختىلاپ پەيدا بولغان
بولسىمۇ ، شىنجاڭنىڭ بۇ ئىككى كاتتىۋېشى بىر مەسىلىدە ،
يەنى غۇلجىنى تاشلاپ بەرمەسلىك توغرىسىدا بىر پىكىردە ئىدى .
ئۇلار ئۆزلىرىنى بىر ئۇلۇغ دۆلەت ، بىر ئۇلۇغ مىللەتنىڭ
ۋەكىلى ھېسابلايتتى . ۋەكىللىك غۇرۇر ، ئۇلاردا مىللىي غۇ-
رۇر ، دۆلەت غۇرۇرىنى تېخىمۇ كۈچەيتكەنىدى . ئۇلار غۇلجىدى-
كى «توپىلاڭچى»لارنىڭ تولىمۇ چوڭ گۇناھقا پاتقانلىقى ، كە-
چۈرگىلى بولمايدىغان جىنايەتكە بوغۇلغانلىقىنى قايتا - قايتا
تەكىتلەشتى .

— مەن ، — دېدى جۇشاۋلياڭ گېنېرال غەزەپ بىلەن ، —
ئۇ يەردىكى ئۇيغۇر ، قازاق مىللەتلىرىنى مىللەت سۈپىتىدە تاما-
مەن قىرىپ تاشلاشنى ، ئايروپىلانلار بىلەن بومباردىمان قىلىپ ،
شەھەر - يېزىلىرىنى تۈزلەپ ، خەلقىنى قىرىپ تۈگىتىۋېتىپ ،
ئىچكىرىدىن ئادەم يۆتكەپ قايتىدىن قۇرۇپ چىقىشنى تەشەببۇس

قىلىمەن !

— قاتتىق ۋاستىنى سوۋېتمۇ ، ئامېرىكىمۇ قوللىمايدۇ .
روزۋېلىت ئەنگلىيىدىن ئاسىيادىكى مۇستەملىكىلىرىدىن ، فران-
سىيىدىنمۇ ۋېيتنام قاتارلىق دۆلەتلەردىن ۋاز كېچىشنى تەلەپ
قىلىۋاتىدۇ . ئۇ مەڭگۈلۈك تىنچلىق پەيدا قىلىشنىڭ ئاچقۇچى
باشقا دۆلەت ، باشقا مىللەتلەرگە تاجاۋۇز قىلماسلىق ، باشقىلار-
نىڭ يەرلىرىنى بېسىۋالماسلىق دەپ قايتا - قايتا تەكىتلىمەكتە .

— بىراق شىنجاڭ ئىككى مىڭ يىلدىن بېرى ، جاڭ
چيەن ، بەنچاۋلار قەدەم باسقاندىن تارتىپ بىزنىڭ يېرىمىز ئىكەن-
لىكى مۇنازىرە تەلەپ قىلمايدىغان پاكىتتە .

— بۇ بىزنىڭ كۆز قارىشىمىز . چەت ئەللىكلەر ئۇنداق
قارىمايدۇ . مىسالى ، سەددىچىن سېپىلىنى نېمىشقا شىنجاڭ -
گەنسۇ چېگراسىغا سوققان ، نېمىشقا جۇڭگو - روسىيە چېگرا-
سىغا ئەمەس دېسە ، يەنە نېمىشقا بۇ زېمىنغا شىنجاڭ (يېڭى
چېگرا) دەپ نام قويغان ، بۇ نام 1884 - يىلى قويۇلدىغۇ ، دېسە
تىلىمىز تۇتۇلۇپ قالىدۇ . ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ زېمىندىكى مىللەت-
لەرنى ئادەم ئورنىدا كۆرمىگىنىمىزمۇ راست . ياڭ زېڭشىن ،
جىن شۇرېنلار دەۋرىدە ئۆلكە دەرىجىلىك ئورۇنلاردا ئۇلارنىڭ
بىرمۇ ئەمەلدارى بولمىغان . شېڭ شىسەيمۇ ئۇلارنى يالغاچ
ھالدىلا پايدىسى تېگىدۇ دەپ ئىشلىتىپ ، مەقسىتىگە يېتىۋېلىپلا
ئۆلتۈرۈۋەرگەن . تۈرمىلەر شۇلار بىلەن تولۇپ كەتكەن . ئۇلارغا
بەزىدە ئىنسانىي ياشاش ھوقۇقىمۇ بەرمىگەن . بىزدىكى ھەددىدىن
زىيادە مىللەتچىلىك ، مىللىي زۇلۇم ، مىللىي كەمسىتىش ،
خورلاشلارمۇ بىر پاكىت . ئۆز ۋاقتىدا ئاق تەنلىكلەر نېگىرلار-
نى ، ئامېرىكا قۇلدارلىرى قۇللارنى ، ئىندىئانلارنى قانداق خور-
لىغان بولسا بىزمۇ ئۇلارنى شۇنداق خورلىدۇق !

— سىز بۇنى ئېتىراپ قىلامسىز ؟

— بۇ بىر پاكىت تۇرسا !

— بەللى، بەللى، ھېسسىياتقا بېرىلىپ كەتمەڭ، رەئىس
ئەپەندىم.

— ئىككىمىز ئوتتۇرىسىدىكى پاراڭ بۇ. دېمەكچىمەن:
بىز قاتتىق سىياسەت قوللانساق ئىككى چوڭ دۆلەت — سوۋېت
بىلەن ئامېرىكا بىزنىڭ قولىمىزدىن تۇتۇۋالىدۇ. جياڭ ۋېيىيۇەن-
جاڭنىڭ بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىنى قۇرۇشتا تۆت چوڭ
دۆلەتنىڭ بىرى بولۇپ كىرىشىگە ستالىن قارشى تۇردى، روز-
ۋېلتمۇ ستالىننىڭ رايىغا باقتى. بۇ ئىشلاردا مەن دېگەن ئامىل-
لارمۇ يوق ئەمەس!

تېلېفون جىرىڭلىدى. گېنېرال جۇ شاۋلياڭ تېلېفوننى
ئېلىپ، كرېسلودا پۇتلىرىنى ئالماشتۇرۇپ ئولتۇرۇۋېلىپ شا-
لاڭ چاچلىرىنى سىلاپ قويۇپ:

— ۋەي! — دېدى ۋە قارشى تەرەپنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ
جىددىيلىشىپ كەتتى، — سالامەتمۇسىز، باش شتاب باشلىقى،
ھالىمىز خاراب، ما بۇفاڭنىڭ قوشۇنىنى ياردەمگە بارىدۇ دەم-
سىز؟ ناھايىتى ياخشى. ئايروپىلان، تانكا ئەۋەتەلمەيمىز دېيەد-
ىڭىزما؟ شۇنداق، دۆلەتنىڭ قىيىنچىلىقى، بىزنىڭ قىيىنچىلى-
قىمىز، چۈشىنىمىز. زاپاس 7 - دىۋىزىيىنىڭ شتاب باشلىقى
ساۋ رۇلىڭ غۇلجىدا قورشاۋدا قالغاندا، قورشاۋنى بۆسۈپ چىقى-
مەن دەپ ھۇجۇم ئۇيۇشتۇرۇش مەقسىتى بىلەن، قوماندانلىق
شتابىنى ئاۋئاتسىيە تەلىم - تەربىيە ئەترىتىنىڭ ھەرەمباغ دې-
گەن بېغىغا كۆچۈرۈۋالغانىكەن. بۇ باغ ھازىر قورشاۋدا. غۇلجا
شەھىرىدىكى پۈتۈن خەنزۇ پۇقرالار بىلەن ئىككى مىڭدەك ئەسكەر
ئاشۇ كىچىككىنە باغقا قامىلىپ قالدى. ئۇلار سۇ، ئوزۇق - تۈلۈك-
تىن قىينالماقتا، ھاۋادىن تاشلىغان تەمىنات باندىتلارنىڭ قولى-
غا چۈشۈپ كېتىۋاتىدۇ. بۇ يەردە قار قېلىن، سوغۇق قاتتىق.
شۇنداق بولسىمۇ بىز كەڭسايدىن ۋە تاغ ئارىلاپ كۆكۈرچىن
دېگەن غولدىن ياردەمگە ئەسكەر ئەۋەتمەكچى. ئۇلار بىخەستەلىك

قىلغان. ئاساسىي قوشۇنى باندىت تازىلاشقا نىلقا دېگەن تاغلىق
ناھىيىگە يۆتكىۋېتىپ، شەھەرنى مۇداپىئە قىلىشقا ئازلا ئەسكەر
قالغان. باندىتلار بۇنى بىلىپ قېلىپ، كۈچىنى توپلاپ ئۈچ
تەرەپتىن غۇلجا شەھىرىگە ھۇجۇم قىلىپ شەھەرنى ئىگىلەپ
بولدى. نېمە، سىرتتىكى ئەسكەرلەر شەھەرنى قورشىسا بولما-
دۇ، دەمسىز؟ قوماندان ليۇ بىڭدې ئۆلگەندىن كېيىن دۇ شى-
جاڭ تەمتىرەپ قالغان. ئەسكەرلەر چېچىلىپ كەتكەن. باندىتلار
پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ نۇرغۇن ئەسكەرلىرىمىزنى يوقاتقان. ھا-
زىر ئۇلارنىڭ قوراللىرى خىل. بىزدىنمۇ نۇرغۇن قورال غەنىي-
مەت ئالدى. ئاساسىي قورال، ئوق - دورا مەنبەسى سوۋېت!
شۇنداق، ۋۇ جۇشىمۇ مۇشۇ يەردە، سالىمىڭىزنى يەتكۈزىمەن،
سەنمۇ جاڭ!

ئۇ تېلېفوننى قويۇپ تېخىمۇ بوشاپ كەتتى:

— ما بۇفاڭمۇ بىر باندىت! ئۇنىڭ ئەسكەرلىرى يېتىپ
كەلگۈچە بۇ توپىلاڭچىلار پۈتۈن شىنجاڭنى، ھېچبولمىغاندا شى-
مالىي شىنجاڭنى ئىگىلەپ بولىدىغان بولدى.

— مەن بەختسىز، قارىمامدىغان تازا نەس باسقاندا بۇ
يەرگە رەئىس بولۇپ كەلگىنىمنى!

— بىردىنبىر ئامال قۇمۇلنى ئاخىرقى بازا قىلىپ، پۈ-
تۈن كۈچ بىلەن قارشىلىق كۆرسىتىش. غۇلجا ئەتراپىدىكى
ناھىيىلەرنىڭ تولىسى قولدىن كەتتى. باندىتلار مۇنتىزىم قو-
شۇن تەشكىللەپ جىڭ، شىخو ناھىيىلىرىگە ھۇجۇم قىلماقچى.
ياق، غۇلجىدا ئۈمىد چوڭ ئەمەس. ساۋ رۇلىڭ جان قايغۇسىدا،
بىز ئۇنى قۇتقۇزۇۋېلىشنىڭ ئامالىنى قىلمىساق بولمايدۇ!

— ئالتاي قولدىن كەتتى. ئوسمان باندىت ھازىر سارسۇم-
بىدە ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ باشلىقى، دەلىلقان سۈگۈربايوف
مۇئاۋىن بولۇپ ئالتاي ۋىلايىتىنى سورىماقتا. غۇلجىدىمۇ «شەر-
قىي تۈركىستان» ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى. بۇ ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت-

كه ئېلخان تۆره رەئىس ، ھېكىمبەگ خوجا مۇئاۋىن رەئىس
بولدى ، ئۇلارنىڭ پارتىزانلىرىنى قوماندانلىق شتاب تەشكىللەپ
پالىنوف دېگەن ئورۇس بىلەن ئىسھاقبېك دېگەن قىرغىز سوۋېت
ئادەملىرىنىڭ ياردىمى بىلەن باشقۇرماقتا . پالىنوف ، ئىسھاق-
بېك ، يەنە ئاللىقانداق «يوف»لارنىڭ ھەممىسى ھەربىي تەلىم
كۆرگەن ، شېڭ شىسەيگە ، گومىنداڭغا ئۆلگۈدەك ئۆچ بىرنېمە-
لەر ، ئۇلارنىڭ ئارىسىغا بۆلگۈنچىلىك سېلىش ، بىرەر ئۇسۇل
بىلەن ئۇلارنى ئىچكى جەھەتتىن پارچىلاشنىڭ يوللىرى
يوقمىدۇ…
رەئىس ۋۇجۇڭشىن كۆپرەك مۇشۇ ئىشلارغا باش قاتۇرسا ،
گېنېرال جۇشاۋلياڭ ھازىر قولىدا بار بولغان يەتمىش - سەك-
سەن مىڭدەك ئەسكەر بىلەن ئەڭ ئاۋۋال غۇلجا توپىلىڭىنى
باستۇرۇشنىڭ ئەڭ ئوڭاي ، ئەڭ تېز ئۈنۈم بېرىدىغان يوللىرىنى
ئىزدىمەكتە ئىدى . تەبىئەت باندىتلارغا ياردەم قىلماقتا ، تاغلار ،
قارلىق داللار ئۇنىڭ ئەسكەر يۆتكىشىگە توسقۇن . جەنۇبىي
شىنجاڭدىن ئەسكەر يۆتكىسە تاشقورغان ئېغىزىدىن كىرىدىغان
باندىتلار قاغىلىق بىلەن يەكەننى ئوڭايلا ئېلىۋېلىپ قەشقەرنى
بېسىۋېلىشى مۇمكىن . ئۇ چاغدا خوتەننىڭ ھالى خاراب ، ئاقسۇ-
نى ساقلىماق تەس . پۈتۈن شىنجاڭ قولدىن كېتىش خەۋپى بار ،
يۆتكىمىسە كۈچ ئېلىشماق تەس . باندىتلار كۈنسېرى ، سائەتسې-
رى كۆپەيمەكتە ، قوراللىرى خىللانماقتا ، تەجرىبىسى ، قىز-
غىنلىقى ئاشماقتا . يامان يېرى ، بۇ باندىتلار ئۆلۈمگە پىسەنت
قىلمايدۇ ، بىرى يىقىلسا ئىككىنچىسى ئۇنىڭ قورالىنى ئېلىپ
ئىلگىرىلەۋېرىدۇ . گومىنداڭنىڭ ئەسكەرلىرى بولسا ۋەتەن ، زې-
مىن كۆز قارىشى ئاجىز ، ئۆزىنىڭ جېنىنىلا ئويلايدىغان بىر
توپ نانقېپىلار . ئامېرىكىنىڭ جۇڭگو ئەسكەرلىرىنى تەربىيە-
لەشكە مەسئۇل بولغان گېنېرالى مازاق قىلىپ : «مەن بۇنداق
قورساقچا ئامراق ، ئۇيقۇغا ئامراق ئەسكەرلەرنى كۆرمىگەن»

دەپتۇ تېخى . جياڭ ۋېيىۈەنجاڭ ئامېرىكىنىڭ «ئامېرىكا ئوفىت-
سېرى جۇڭگو گومىنداڭى بىلەن كومپارتىيە ئارمىيىسىنىڭ باش
قوماندانى بولسۇن» دېگەن تەكلىپىنى رەت قىلمىسا بوپتىكەن .
جەڭگىۋار ئەسكەر بولمىسا باندىتلارنى يەڭگىلى بولمايدۇ . بىز-
نىڭ ئەسكەرلىرىمىز شىنجاڭنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن جېنىنى
قۇربان قىلىشنى خالىمايدۇ . شىنجاڭنى تاشلاپ بەرسىمۇ جېنى
ئامان قالسىلا بولدى ئۇلارغا… جۇشاۋلياڭدەك بىر گېنېرال
مانا مۇشۇنداق جېنىغا ئامراق ئەسكەرلەرگە قوماندانلىق قىلىپ
ھاقارەتكە ئۇچرايدىغان بولدى . باندىتلارنى شېڭ شىسەي چېغىدا
تازىلىيالىغان ، مەيلى ھىيلە - نەيرەڭ ئىشلەتسۇن ، ئىشقىلىپ
تازىلىغان - دە ! جۇشاۋلياڭدەك جياڭ جيېشى ئارمىيىسىگە
ئالىي قوماندان بولۇشنى كۆزلەپ يۈرگەن بىر گېنېرال تۆت
توكتوك باندىتنى تازىلىيالمىسا بۇ تولىمۇ كۈلكىلىك ، ھاقارەت
ئەمەسمۇ ؟ خۇ زۇڭنەن ، بەي چۇڭشى ۋە باشقا گېنېراللار بىلەن
ئۈزەڭگە سوقۇشتۇرۇپ يۈرگەن جۇ گېنېرال كىچىككىنە باندىتلار-
دىن مەغلۇپ بولسا ، ئۇنىڭ رەقىبلىرى قانچىلىك كۈلەر ؟…
جۇشاۋلياڭ ۋۇجۇڭشىن بىلەن دوست ، پىكىرداش . لېكىن
ئىختىلاپمۇ يوق ئەمەس . بەلكى شۇ تۇرقىدا ۋۇجۇڭشىن مۇنۇ
ئۈزۈن ئەمەلدارلىق چاپىنىنى ئەتەي كىيىۋېلىپ ، جۇشاۋلياڭ-
نىڭ ھەربىي قوماندانلىق قابىلىيىتىدىن ئىچىدە كۈلۈۋاتقاندۇر ،
بەلكى ئۇ : «چاغلىقكەنسەن» دەۋاتقاندۇر . بۇ قېرى ھەربىي ئىش-
لارنى جۇشاۋلياڭغا ئىتتىرىپ قويۇپ ، چەتتە قول قوۋۇشتۇرۇپ
تۇرۇۋېلىپ ، ئەتەي جۇشياۋلياڭنى مەسخىرىگە قويماقچى بولۇ-
ۋاتقاندۇر ؟…
ئىككى باشلىق مەززىلىك چاي ئىچكەچ ، جىمجىت ئولتۇ-
رۇشۇۋېلىپ ئۆز - ئۆزى بىلەن سۆزلىشىۋاتقاندا ، ھەرەمباغدا
قورشاۋدا قالغان ساۋرۇلىڭ ئۇلارنى ئاغزىنى بۇزۇپ تىللىماقتا
ئىدى .

— يەتمىش پۇشتۇڭنى! ... ، — دېدى ئۇ هاۋادىن تاشلاـ
غان ئوزۇق ـ تۈلۈكنىڭ هەرەمباغقا چۈشمەي، يەنە بۇلاق داداىـ
تۇ يېزىسىغا چۈشكەنلىكىنى دوكلات قىلىپ كىرگەن كىيىملەـ
رى توپا، ساقىلى ئۆسۈپ، كۆزلىرى جىرتىيىپ قالغان لى
تۈەنجاڭنى تىللاپ بولۇپ، — بۇ يەردە ئادەملەر بىر ـ بىرىنىڭ
گۆشىنى يېۋاتىدۇ، قار يالاپ، مۇز شوراپ، لاي يەپ كۈن
ئۆتكۈزۈۋاتىدۇ. تېخىچە بىر كەسكىن تەدبىرى يوق، بۇ پوق
قورساقلارنىڭ!

دېمىسىمۇ بۇ كىچىككىنە باغدىكى ئون مىڭغا يېقىن ئادەم
ئاچتىن ئۆلمەكتە ئىدى. ئازغىنە ئاشلىق ئۇلارنىڭ هەربىرىگە
بىر سەردىن بىر ۋاخ تاماق يېيىشكىمۇ يەتمەيدۇ ـ دە! دەرەخ
قوۋزاقلىرىمۇ تۈگىدى. يەر ئاستىدىن ئاكوپ كولاپ كېپەكيۇـ
زى، دادامتۇ يېزىلىرىغا ئوزۇق ـ تۈلۈك بۇلاشقا چىققان ئادەمـ
لىرى قايتىپ كەلمىدى. ئاتلار تۈگىدى، مانا ئازغىنا قالغان
ئۈنمۇ تۈگىدى. هەممىلا ئادەم قورساق غېمىدە.

ئابدۇمەر مىڭبېگى ئاچ، ئۇيقۇسىز، چارچىغان هالدا ئاتـ
نىڭ قۇيرۇق ـ يايلىلىرىنى يېپىنچا، كۆرپە قىلىپ، كېسەكنى
بېشىغا قويۇپ، ئۆزلىرى كولىۋالغان گەمىنىڭ بۇلۇڭىدا دۈگدـ
يىپ ياتاتتى. ئۇنىڭ ئۈزۈن قاشلىرى، يىرىك ساقال ـ بۇرۇتى
ئاپئاق ئاقارغان، مايلىشىپ، كىردىن رەڭگىنى يوقاتقان يېپەك
كۆڭلىكى لۆم ـ لۆم پىت، پىتلار هەتتا ئۇنىڭ ساقال ـ
بۇرۇتلىرىنى ئارىلاپ، ئەنسىز، خۇپسەنلىك چىقىپ تۇرغان
كۆزلىرى بىلەن قويۇق يۇڭلۇق مەيدە ـ بىلەكلىرىنىمۇ تىنماي
ئارىلاپ «زىيارەت» قىلىپ يۈرەتتى. ئۇنىڭ دائىم پاكىز چۈشۈـ
رۈلۈپ تۇرىدىغان يوغان بېشىنىمۇ هازىر قويۇق، ئاپئاق چاچ
باسقان... ئۇ ئىڭرىدى:

— سۆيـۈرەم، بۇۋىزۆرەم، گۈلئايشەم! ... هۇ ـ هۇ ـ
هۇ! ... سىلەرنىڭ ۋابالىڭلارغا قالدىم... قېزا باسقان پولۇغا،

قىرغىز نېرىنىغا، خام قايماق، مايلىق توقاچ، هورلوقنان،
تۇخۇم پوشكىلى، ... هى ـ هى ـ هى ئاسىيە... كاتلېتلىرىڭ،
پېتىر مانتا، سامبۇسا، چۆچۈرىلىرىڭ... تۈتيا بولۇپ كەتتى،
پېشىڭلارنى كۆزۈمگە سۈرتەي، ئىزىڭلارغا باش قويۇپ سەجدە
قىلاي! ...

بىر يۈز يىگىرمە خو يەر، بىر مىڭ تۆت يۈز تۇياق قوي،
بىر يۈز توقسان كالا، سەكسەن يىلقا، ئوتتۇز تۆگە، ئالتە
يەردىكى باغ، تۆت خوتۇن، ئـون بىر بالا! ... كىملەرگە قالدـ
دۇ، هالاۋىتـى كىمنىڭ؟ ... ساڭ ـ ساڭدا ئاشلىق، تۇڭ ـ
تۇڭدا ماي، پاقلان، تۇغمىغان بىيە، تـاي گۆشلىرى... ئۇنى
ئاز دەپ ئىلىك، بۇغا، ئارقار ـ تېكە، كەكلىك، قىرغاۋۇل،
بۆدۈنە، غاز ـ ئۆردەك، ئـۇلار گۆشلىرى... ئاپئاق توقاچلار،
سېرىقماي، هەسـەل، مېۋە ـ رىشاللەر... نەلەردە قالدى،
كىملەرگە قالدى؟! مەندە بارى پىت، نەنى سىلىسام پىت،
يېيىشىم غازاڭ، ئېشەكتىن خارمەن، يېتىشىم زەي يەر توڭـ
گۈزغا ئوخشـاش... هەي ئادىل خۇدا، دوزاخقا سالغىن، لېكىن
پانىيدا ئەمـەس... — ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە سۆزلەپ، ئۆزىنى جىمـ
لەپ، ئۆتكەن ياخشى كۈنلىرىنى ئەسلەپ، مىڭ بىر پۇشايمان،
هەسرەت چېكىپ نالە ـ پەرياد قىلماقتا. ئۇنىڭ داستىخىنىدا
كۈن ئاتلاپ مېهمان بولۇپ، ئۇنىڭغا دۇنيادەك مەنسەپ ۋەدە
قىلىپ، ساندۇق ـ ساندۇق سوۋغىلار بىلەن ئۆيلىرىگە قايتىدـ
غان جاڭ، لى، گاۋ دەيدىغان هۆكۈمەت، ئارمىيە، ساقچى
ئەمەلدارلىرى هازىر ئۇنىڭ بىلەن بىر يەردە. لېكىن ئۇلارنىڭ
قارارغا كۆزى يوق، بىر چىشلەم نان بەرگۈدەك رايى يوق،
يىقىلىپ قالسا يۆلەرگە هالى يوق. تېخى ئۇ كۈنى ئاكوپ كولاشـ
قا سالدى. مىجەزىم ئوسال دېسەم، لى دېگەن باشلىق: «گەپ
قىل دېسە ساق، ئىشلە دېسە ئاغرىقمۇ سەن، هىيلىگەر چەنتۇ» دېمەمـ
دا. ئابدۇمەر شۇلارنى دەپ بۇ يەرگە كىرگەن ئەمەسمىدى. ئۇ:

— لى تۇەنجاڭ ، راستلا زادى ماڭغۇدەك هالىم يوق ! —
دېدى . لى نىڭ تەرى شۇنداق تۇرۇلدىكى ، ئابدۇمەر خۇددى
يېنىغا بومبا چۈشكەندەك ئالاقزادە بولدى ۋە ئۆمىلەپ ئورنىدىن
تۇرۇپ :

— ماقۇل··· مەن ئىشلەي !··· — دېدى .

— بىزنى مۇشۇ كۈنگە قويغان سەن خەق ! — دېدى لى
غەزەپ بىلەن ، — سەن خەق تۇغما باندىت ، سەن خەق بىزنىڭ
تۇغما دۈشمىنىمىز !

بۇ گەپ ئابدۇمەرنىڭ ئەڭ ئىشىنىدىغان ئادىمىنىڭ ئاغزى-
دىن چىقتى . بۇ ئۇنىڭ شاپاشلاپ يۈرۈپ قىلغان غالچىلىقلىرى ،
ئۆز مىللىتىدىن چىققان بىگۇناھ ئادەملەرنى چېقىپ - يامانلاپ
«خائىن» قىلىپ بېرىشى ، هۆكۈمەتنىڭ سالغان سېلىقىنى بىر-
نى بەش قىلىپ كۆپەيتىپ تاپقان پايدىسى بىلەن مۇشۇ ئادەملەرگە
سوۋغا - سالام بەرگىنىنىڭ جاۋابى ئىدى··· ئۇ مانا شۇ كۈندىن
باشلاپ بوسۇغىدىن هەيدەلگەن ئىت بولدى . ئۇنىڭغا ئۆلۈمدىن
باشقا يول قالمىدى .

— چەنتۇ ! — دېدى تەلەتىدىن مۇز ياغىدىغان لى ئۇنى
يەيدىغاندەك ئالىيىپ ، — تۇر !

ئۇ دەس تۇردى . لى قاراڭغۇ يەر ئاستى يولىنى كۆرسىتىپ :

— ئەسكەرلەرنى باشلاپ ماڭ ! — دېدى .

— ماقۇل ! — ئۇ بوينى باغلانغان ئىتتەك نائىلاج ئاكوپ
ئېغىزىغا كەلدى . ئۇنىڭغا بەش ئەسكەر ئەگەشكەنىدى .

— ماڭ ! — دېدى لى بۇيرۇق بېرىپ ، — مۇشۇ يول
كېپەكيۈزىگە بارىدۇ شۇ . سەن باشلا ، نان - گۆش تېپىپ كەل !

ئابدۇمەر ئۆمىلەپ دېگۈدەك ماڭدى ، قانچىلىك ماڭغىنىنى
بىلمەيدۇ ، ئاخىر ئاچچىق سوغۇق يۈزىگە ئۇرۇلدى . ئۇ دالاغا
چىققانلىقىنى چۈشەندى . ئۇلار ئېرىق بىلەن ئۆمىلەپ سولغا —
بىر كۈزلەككە قاراپ ماڭدى . كۈزلەكتە غۇۋا يورۇق كۆرۈنمەك-

تە ئىدى . ئابدۇمەر ئۆزىنىڭ كۈزلىكىنى ، ئۇ يەردىكى چىرايلىق
توقىلىنى ، ئۆزىنىڭ هەربىر گېپىنى هەدىس بىلىدىغان مالايلى-
رىنى ، دادىسىنىڭ ئىللىق چىرايىغا ئىنتىزار باللىرىنى ئەس-
لەشكە ئۈلگۈردى . مانا ئۇلار قورۇق تېمىغا كەلدى . قار بىلەن
چۈمكەلگەن باغ ئابدۇمەرنىڭ باغلىرىغا ئوخشاپ كەتتى ، قېرى
قارىياغاچلار نەق ئۆزى···

— ماڭ چەنتۇ ! — بىرى ئۇنى مىلتىق پاينىكى بىلەن
نوقۇدى . ئۇ لالما ئىتتەك قاترىدى . ئۇ كىشىلەرنى بويسۇندۇرد-
مەن دەپ لالما ئىتقا ئايلاندى ، باشقىلارنى ئاچ - يالىڭاچ قويۇپ
ئۆزۈم يايرايمەن دەپ ئاچ ، قوتۇر ئىتقا ئايلاندى ، ئۇ ياۋاشلارنى
تالايمەن دەپ غالجىر ئىتقا ئايلاندى . ئۇنىڭدا ئىتلارنىڭ هەممە
سۈپەتلىرى يېتىلدى ، ئۇنىڭدا ئادەمگە خاس هېچبىر بەلگە قالمى-
دى . ئۆگزىدە تۇرۇپ ، سامانغا چۈمكىلىپ هۈرۈنلۈق بىلەن
هاۋشىۋاتقان دېهقان ئىتى ئۇنى تونۇدى ، يۇندا ، ئۇستىخان تەمە-
سىدە قۇيرۇقىنى ئىچىگە تىقىپ ، ئالدى پۇتلىرىغا ئېڭەكلىرىنى
قويۇپ ، تىلىنى ئۇزۇن چىقىرىپ بۇرنىنى يالاۋاتقان ئاچ ئىت
ئۇنى ئەسلىدى ، هاياتىنى ئۇمىد ئۈزگەن ، ئىگىسىگە خىرقىرا-
ۋاتقان غالجىر ئىت ئۇنى دورىدى . ئۇ ئىت ، ئىتنىڭ هەممە
يامانلىقى ئۇنىڭ بەدىنىگە توپلانغان !

— ماڭ !

— نەگە ؟

— پەنجىرىدىن مارا !

— ماقۇل .

ئۇ ئۆمىلەپ ، قار تاتىلاپ يۈرۈپ پەنجىرىگە باردى . پەنجىرە
قەغىزىنى تىلى بىلەن ئاستا يالاپ تۆشۈك ئاچتى . كاڭدا ساقال-
لىق ئەر ئۇخلىماقتا ، مورا ئوچاق ئالدىدا پاخمۇاش ئايال پىت
باقماقتا . يالىڭاچ تۆت بالا مورا ئوچاقتا قوناق ئېتىلدۇرماقتا .
بىر چاغلاردا ، بەلكى بۇنىڭدىن ئەللىك يىل بۇرۇن ئابدۇمەرمۇ

ئاشۇ باللاردەك قوناق ئېتىلدۇرۇپ يەپ هايات لەززىتىنى سۇرگەن ، ئانىسى ئۇنى يالىڭاچلاپ بەدەنلىرىنى سىلاپ قويۇپ ئېگىندلىرىنى باققان . ئادەملەر شۇنداق ياشايدۇ ، بىر - بىرىنى ئەتىۋارلايدۇ ، بىر - بىرىگە شەپقەت ياغدۇرىدۇ . خۇددى توخۇلار باللىرىنى قانىتى بىلەن ياپقاندەك ، قانجۇق كۈچۈكلىرىگە ئېۋىپ يېتىپ سۈت بەرگەندەك ، كالا موزىيىنى مېهرى بىلەن يالاپ قۇرۇتقاندەك...

ئۇنىڭ مۇرىسىگە مىلتىق ئۇچى قويۇلدى . ئۇ دۈم يېتىۋالدى . دەھشەتلىك ئوق ئاۋازى چىقتى . ئۆيدىن نالە - پەرياد كۆتۈرۈلدى . ئەسكەر ئۆيدىكىلەرنى ئوققا تۇتتى . ئابدۇمەرنىڭ مانا شۇ چاغدا ئادەملىككە قايتقۇسى كەلدى ، هامىنى ئۆلۈم ، ئىتتەك ئۆلگەندىن ئادەمدەك ئۆلگەن ياخشى . ئۇ ئەسكەرنىڭ مىلتىقىغا ئۆرۈلۈپلا ئېسىلدى ۋە ئوڭدا يېتىپ ئەسكەرنىڭ چاترىسىغا ئاخىرقى كۈچلىرىنى يىغىپ تەپتى . ئەسكەر يىقىلدى ، ئۇ مىلتىقنى ئالدى ۋە نېرىدا ئۆمىلەپ كېلىۋاتقان تۆت ئەسكەرگە قاراپ :

— ئاسىيە... ! — دەپ ۋارقىراپ ئوق ئاتتى .

ئۇنىڭ كۆكسى دەھشەتلىك ئاغرىدى... كۆكسىگە تەگكەن نېمە ئۇ ، مۇختەر باينىڭ مۇشتۇمىمۇ ؟...

بىر دەمدىن كېيىن پارتىزان رازۋېدچىكلار بۇ يەرگە يېتىپ كەلدى . ئۆيدە بىر خوتۇن ئىككى بالىسىنى قۇچاقلاپ قانغا مىلىنىپ ياتاتتى . ئىككى بالا ئوچاقمانتىدا يالىڭاچ هالدا مەڭگەنگە مۆكۈكلۈك . ئەر ، ساقاللىق ئادەم هويلىدا قولىغا ئايپالتا ئېلىپ كىرىدىغان دۈشمىنىنى ساقلاپ تۇرۇپتۇ... دېرىزە تۈۋىدە بىر چېرىك بىلەن بىر ئاقساقال ئادەمنىڭ جەستى ، نېرىدا يەنە ئىككى چېرىكنىڭ جەستى قانغا مىلىنىپ توڭلاپ قېتىپ يېتىپتۇ .

سەنسەن جۇۋلىق جەسەتنىڭ زور تەمە بىلەن ياشاپ ، ئاخىـ

ـرىدا پىتلىرىنىمۇ رازى قىلالمايدىغان تولۇق گۆشكە ئايلىنىپ قالغان مۇشۇ ناھىيىنىڭ مۇئاۋىن هاكىمى — نامىغا مەنسىپى ياماقچىدەك ياراشقان ئابدۇمەر مىڭبېگى ئىكەنلىكىنى هېچكىم بىلمىدى...

يانۋار ئېيىنىڭ قاتتىق سوغۇقلىرىدا ھەرەمباغ ئەتراپىدىكى ئاكوپ ، هويلا ۋە ئېرىقلاردا بىر - بىرىگە مۇرە تىرەپ هۇررا توۋلاۋاتقانلار ئىككىلا تەرەپتىن ئېتىلىۋاتقان ئوقلارنىڭ كۈندىكىدىن قويۇق ، ئاۋازلىق ئىكەنلىكىنى سەزمەكتە . بۇ يەردە ئاخىرقى جەڭ ، ئاخىرقى ئېلىشىش داۋاملاشماقتا . ھەرەمباغ ئىچىدىكى جان تالىشىۋاتقان گومىنداڭ ئەسكەرلىرى پۈتۈن كۈچى بىلەن هۇجۇمغا ئۆتتى . پىلىموت ، بومبىلار بىلەن قوراللانغان ئەسكەرلەر ھەرەمباغ دەرۋازىسىدىن ئۆمىلەپ چىقىپ جەنۇبقا — شەھەرگە قاراپ ئىلگىرىلىدى . ئۇلار شەھەرنى قايتۇرۇۋېلىشقا قەسەم قىلىشىپ هۇجۇم بىلەن ئالدىغا چىققان پىدائىيلار ئىدى . ئۇلار ئىككى يۈز مېتىردەك پەسكە ئىلگىرىلىدى . ئالدىدا بۈك دەرەخلىك سوۋېت كونسۇلخانىسى بار ، شۇ يەردىن ئۆتۈۋالسىلا شەھەر . ئىككى مىڭ ئەسكەر نېمىشقا قىرغىن قىلالمايدىكەن ، نېمىشقا شەھەرنى قايتۇرۇۋالالمايدىكەن ؟

ئالدىنقى سەپتىكى پىدائىيلار ۋاڭىلدىتىپ ئوق ياغدۇرۇپ ، ئاتلىق ، پىيادە پارتىزانلارغا زەربە بېرىپ ئىلگىرىلەشكە باشلىدى . دۈشمەننىڭ تۇيۇقسىز هۇجۇمىدىن شەھەر تەرەپتىن هۇجۇم قىلىۋاتقان پارتىزانلارنىڭ بىر بۆلىكى تەمتىرەپ چېكىنىپ ، ئىككى ياقتىكى ئىسھاقبېك ، ئاباسوف پارتىزانلىرى ئورۇن يۆتكەپ يېتىپ كەلگۈچە دۈشمەن خېلىلا ئىلگىرىلەپ كونسۇلخانا تاملىرىغا يېقىنلاشتى . ئۇلار قىزىلكۆۋرۈك دېگەن يەردىن ئۆتۈشكىلا ، كونسۇلخانىنىڭ تاملىرىدىن مۆلدۈردەك پىلىموت ئوقلىرى ئۇچۇپ چىقىپ ئۇلارنىڭ هۇجۇمچىلىرىنى پۈتۈنلەي يەر چىشلەتتى . گومىنداڭ هۇجۇمچىلىرىنىڭ ئالدىدىكى سېپى تار-

مار بولۇشى بىلەن تەڭلا كونسۇل باغدىن، ئوڭدىن - سولدىن
پارتىزانلار ھۇجۇمغا ئۆتتى. گومىنداڭ ئۈچ يۈزدەك ئەسكىرد-
ىنىڭ جەسىتىنى سىرتتا قويۇپ ھەرەمباغ ئىچىگە ئارانلا چېكىند-
ۋالدى. قورسىقىغا ئوق تېگىپ يارىلانغان لى تۈەنجاڭ يەر ئاستى
ئۆيىگە كىرگەندىن كېيىن يىغلاپ تۇرۇپ:
— بىز باندىت تازىلاۋاتماپتۇق. سوۋېت بىلەن سوقۇشۇۋې-
تىپتۇق. ستالىن بىلەن جياڭ جيېشىنىڭ سوقۇشكەن بۇ.
پالاكەت باستى، بىز تۈگەشتۇق، بىرلىندىن بۇرۇن بىز تۈگەي-
دىغان بولدۇق! — دېۋىدى، جاڭ تۈەنجاڭ تەرىنى تۇرۇپ:
— ئاق بايراق چىقىرايلى. بىز كىم ئۈچۈن جېنىمىزنى
سېلىپ بېرىۋاتىمىز - ھە! — دەپ ۋارقىرىدى.
— ۋۇي ئاناڭنى! — دېدى ساۋ تاپانچىسىنى تەڭلەپ، —
ئېتىۋېتىمەن سەن توخۇ يۈرەكنى! ئۇلار كىم، بىز كىم؟ ئۇلار
دېگەن بىر دۆۋە ئەخلەت، بىز دېگەن ئېگىز تاغ! كىم ئاق
بايراقنىڭ گېپىنى قىلسا جاجىسى مۇشۇنداق بولىدۇ!
ئۇ جاڭ تۈەنجاڭنى تاڭلا قىلىپ ئېتىۋەتتى.
— بىرىمىز قالغۇچە ئېلىشىمىز، دېدىمغۇ، ياردەمگە ئەس-
كەر كېلىدۇ، ئەتىلا كېلىدۇ، بىز شەھەرنى قايتۇرىۋالىمىز،
باندىتلارنى پاك - پاكىز يوقىتالايمىز. بىز كىم؟ ئۇلۇغ جۇڭخۇا
پەرزەنتلىرى. ۋەتەننىڭ بىر تال تېشى، بىر سىقىم تۇپرىقىنىمۇ
دۈشمەنگە بەرمەيمىز. باندىتلار نېمىتى؟
— بىراق... ئۇلار كۆپلۈك، بىز ئاجىز. ئۇلار ھۇجۇم-
دا، بىز مۇداپىئەدە، ساۋ سەنمۇجاڭ! بىكاردىنلا ئۆلۈپ تۈگەي-
مىزمۇ؟
— ئادەملەر بىر - بىرىنىڭ گۆشىنى يېگۈدەك بولدى.
قېرىلار، بالىلار ئاچلىقتىن ئۆلمەكتە، ئەسكەرلەرنىڭ جەڭ
قىلغۇدەك ھالى قالمىدى!
— بۇنداق قېلىن قار، قاتتىق سوغۇقتا بۇ يەرگە ياردەمچى

ئەسكەرلەر كېلەلەمدۇ؟ كەلسىمۇ يوللاردا توسۇلىدۇ، بىز ئۆ-
لۈپ تۈگەيدىغان بولدۇق!
بىرىنى ئاتقان بىلەن يۈزى ئەكس سادا پەيدا قىلماقتا.
ھەممىنى ئېتىۋەرسە ساۋ سەنمۇجاڭ ئۆزى يالغۇز جەڭ قىلامدۇ،
دېمىسىمۇ ئۇلارنىڭ دەۋاتقىنى ھەقىقىي ئەمەلىيەت. لېكىن ساۋ
سەنمۇجاڭ مەغلۇبىيەتنى ئېتىراپ قىلمايدۇ. ئۇ قەسەمگە ئەمەل
قىلىدۇ.
— ياق، ياق، ياق! بىز يېڭىمىز، ئۇلارنى يوقىتىمىز،
يوقىتالايمىز. بۇ دېگەن چۈمۈلىلەرنىڭ يولۋاسقا ھۇجۇم قىلغى-
نى، ئۆمۈچۈكلەرنىڭ ئەجدىھانى تورغا چۈشۈرمەك بولغىنىدەك
بىر ئىش. بىز دېگەن يولۋاس، ئەجدىھا، ئۇلار دېگەن چۈمۈلە،
ئۆمۈچۈك، بەدىنىمىزدىكى پىت! بىز كۈچلۈك، ئۇلار ئاجىز،
بىز يېڭىمىز، ئۇلار چوقۇم يوقىلىدۇ!
لېكىن ئۇنىڭغا ئاۋاز قوشقۇچىلار بولمىدى. ھەممىنىڭ
بېشى چۈشكەن، ھەممە ئادەم جان قايغۇسىدا. يارىدارلار ئاغزىنى
بۇزۇپ تىللاشماقتا، سۆ، سۆ دەپ نالە قىلىشماقتا، بالىلار
چۇرقىرىشىپ ئاپىلىرىنىڭ يۈزلىرىنى مورلاپ، ئاچارچىلىق
ئۈستىدىن ئىسيان كۆتۈرمەكتە. ئەسكەرلەر گويا ھازىرلا پاتقاق-
تىن ئېغىناپ چىققان بىر توپ توڭگۇز، ئۇلارنىڭ كۆزلىرىگە
قان تولغان، دۇنيادىكى ئەڭ پاسكىنا تىللار ئۇلارنىڭ
ئاغزىدىن چىقماقتا. سىرتتىن توختىماي چۈشۈۋاتقان مىناميوت
ئوقلىرى ئۆيلەرنى تۈزلەپ تۈگەتكەن، يەر ئاستى گەمىلەر،
ئاكوپلار، ئۆيلەر تىقمۇتىقماق، ئاچ - زېرىن، ھارغىن، ۋەھىمە
زەربىسىدىن ئەقلىدىن ئازغان ئادەملەر بىلەن تولغان. بىرمۇ
چىرايدا تەبەسسۇم يوق، بىرمۇ كۆز ياشسىز ئەمەس. بىرلا ساۋ
سەنمۇجاڭ ئېلىشىپ قالغاندەك ۋارقىرىماقتا. بۇ ئەسەبىي ۋەتەن-
پەرۋەر ھەممە ئادەمنىڭ كۆزىگە سەت كۆرۈنمەكتە. ئاق بايراق
چىقارسا، قورال تاپشۇرسا ئۇلارنى قىرمايدۇ، نان بېرىدۇ، سۇ

بېرىدۇ ، ئۆلتۈرمەيدۇ ، ئاتمايدۇ ئەمەسمۇ… ساۋ دېگەن بۇ
مىللەت ، ۋەتەن دەپ ئالجىپ قالغان ئادەم قانداقسىگە بۇيرۇق
بەرگۈچى بولۇپ قېلىۋىدىكى ، ئۇ بۇيرۇق بەرمىسە ئاق بايراق
چىقارغىلى بولمايدۇ . ئۇنىڭغا تەگكىلىمۇ بولمايدۇ . ئۇنىڭ قى-
رىق - ئەللىكتەك ئەڭ سادىق ، تاللانغان مۇھاپىزەتچىلىرى بار .
ئۇلار : «بىز جاڭ چيەن ، بىز بەنچاۋ ، ساۋسەنمۇجاڭ بىزنىڭ
زوزۇڭتاڭ !» دېيىشمەكتە . ئۇلار ئۇمىدۋار ، ئۇلارنىڭ ھەربى-
رى كەلگۈسىدە ھېچبولمىغاندا بىردىن دۇتزىيىگە باشلىق بو-
لۇش تەمەسىدە .

— گېرمان يوقىلىشقا ئاز قالدى ، ياپونمۇ پات ئارىدا
يوقىلىدۇ . جياڭ ۋېيىۋەنجاڭ ئۈچ مەسلەك بايرىقىنى دۇنيا
سەھنىسىدە لەپىلدىتىپ جۇڭخۇا پەرزەنتلىرىنىڭ دۇنياۋى غەلى-
بىسىنى نامايان قىلىدۇ !

— جياڭ ۋېيىۋەنجاڭ ستالىندىن ئۇلۇغ !

— روزۋېلتتىنمۇ ئۇلۇغ !

— جۇڭخۇا مىڭگو ئەڭ قۇدرەتلىك دۆلەت !

— جۇڭگولۇقلار ئامېرىكىلىقلاردىنمۇ ، رۇسلاردىنمۇ ،
ئىنگلىزلاردىنمۇ ئەقىللىق ، باتۇر !

— جياڭ ۋېيىۋەنجاڭ ئۈچۈن ياشايمىز . جياڭ زۇڭتۇڭ
ئۈچۈن ئۆلۈشكە ھەر زامان تەييار !

بۇنداق چوڭ گەپلەردىن كىممۇ قورقمىسۇن ، كىممۇ ئۇنى
ئاق بايراق چىقىرىشقا مەجبۇرلىيالىسۇن ، بۇ يەردىكى كۈندىن -
كۈنگە ئازىيىۋاتقان ئادەملەرنىڭ بىرلا يولى — ئۆلۈم يولىلا
قالغان ئوخشايدۇ . بۇ يولغا مېڭىش تولىمۇ قورقۇنچلۇق ، تولىمۇ
دەھشەت !

لېكىن ، باشقا يولى قالمىغان بۇ بىر توپ ئادەمنىڭ ئاخىر-
قى كۈنلىرى مۇشۇ ھەرەمباغدا تامامىلىنارمۇ ؟

— مەن قەتئىي ئىشەنمەن ، ئۇلار بەرداشلىق

بېرەلەيدۇ ! — دەپ كەسكىن ئېيتتى گېنېرال جۇشاۋلياڭ
يېڭىلا ئورۇمچىگە كەلگەن جياڭ ۋېيىۋەنجاڭنىڭ ۋەكىلىنى كاتتا
زىياپەت بېرىپ كۈتۈۋېلىپ ، — ھەممىسى ۋاقىتلىق ئەھۋال ،
بۇ شېڭ شىسەينىڭ كاساپىتى .

— ئاڭلىغانسىلەر ، شېڭ شىسەي دېھقانچىلىق - ئورمان-
چىلىق مىنىستىرلىقىنىڭ مىنىستىرلىقىدىن قالدۇرۇلدى . ئۇ-
نىڭغا ئالىي دەرىجىلىك ھەربىي مەسلىھەتچى دېگەن قۇرۇق نام
بېرىلدى .

— ئۇمۇ ئارتۇق . ئۇنىڭ تۆھپىسى شىنجاڭنى رۇسلارغا
بەرمەي بىزگە ساق تاپشۇرۇپ بەرگىنىمۇ ؟ ياق ، ساق دېگىلى
بولامدۇ . تامامەن دەز كەتكەن ، ھالى قالمىغان بىر ئۆلكىنى
بىزگە تاپشۇرۇپ بەردى !

— ئاڭلىغانسىلەر ، شېڭ شىسەينىڭ قېيناتىسى چيۇزۇڭ-
جۈننىڭ ئەھۋالىنى ؟

— ئاڭلىمىدۇق ، يېڭى خەۋەر بولسا كېرەك ؟

— يېپيېڭى خەۋەر ، ئۇلارنى پۈتۈن ئائىلىسى بىلەن لەن-
جۇدىكى قورۇسىدا قىرىپ - ئۆلتۈرۈپ تۈگەتكەن . چيۇ نەسلى-
دىن شېڭ شىسەينىڭ خوتۇنى چيۇيۇفاڭ بىلەن چيۇيۇشيۇڭنىڭ
كىچىك قىزىلا ئامان قالغان .

— پاھ ، پاھ ، بۇ بىر چوڭ پاجىئە ئىكەن . بۇ چوقۇم
شېڭ شىسەينىڭ قىساسخورلىرىنىڭ قىلغان ئىشى ، ئۇنىڭ پېيى-
گە چۈشكەنلەر نۇرغۇن !

— چۈڭچىڭدىمۇ شېڭ شىسەينى بىر لىيەن ئەسكەر ساقلاي-
دىكەن ، ئۇ ئۆيدىن تالاغا چىقالمىغۇدەك ، لى يىڭچى سودىگەرچى-
لىك قىلىپ يۈرگۈدەك !

— شىنجاڭ خەزىنىسىنى قۇپقۇرۇق قىلىپ كەتتى ئۇلار !
مانا ھازىر پۇل تولىمۇ زۆرۈر ، خەزىنە قۇرۇق . پوقراغا سېلىق
سالماي ئامال قانچە ؟ ئات سېلىقى سېلىۋىدۇق ، نىلقىدا خەلق

توپىلاڭ كۆتۈردى . سىلىق سالمىساق كۈندىن - كۈنگە كۆپىيى-
ۋاتقان ئەسكەر ، مەمۇرىي خادىملارنىڭ مالىيە چىقىمىنى نېمە
بىلەن قامدايمىز ؟ نامى ئۇلۇغ ، سۇپىرىسى قۇرۇق تەنزىگە ئىگە
بوپتىمىز . شىنجاڭنىڭ يېرى كەڭ ، بايلىقى مول دېسە دەريالى-
رىدا ئالتۇن ئاقىدۇ ، تاشلىرىمۇ كۈمۈش ، قۇملىرى مەرۋايىت
دەپ ئويلىسا كېرەك خەقلەر . بايلىق نەدە ؟ قول يەتمەيدىغان
يەرنىڭ تېگىدە . ئۇنى پۇل قىلىشقا بىزنىڭ چامىمىز يەتمەيدۇ .
بىرلا ئالتاينىڭ ئالتۇنىدىن ئاز - تولا پايدىلىنىۋاتىمىز . چەك-
سىز ئورمان ، سانسىز مال - چارۋا ، كۆمۈر ، نېفىت كانى
بولغان شىمالىي شىنجاڭ قولدىن كەتتى . بىز جەڭ - شىخولاردا
قانچىلىك تىركىشەلەيمىز ، بۇنىسى قاراڭغۇ . شېڭ شىسەيدىن
قالغان بۇ ئەبجىقى چىققان تەنزە بىزگە نۇرغۇن ئاۋارىچىلىك
كەلتۈرىدىغان ئوخشايدۇ .

— شېڭ شىسەينىڭ خەلققە تولىمۇ ئېغىر زۇلۇم سالغان-
لىقى راست . زۇلۇم بولىدىكەن ، ئۆچمەنلىك بولىدۇ . بۇ ئۆچ-
مەنلىك هازىر بىز خەنزۇلارغا مەركەزلىشىۋاتىدۇ . غۇلجىدىكى
باندىتلار «توققۇز ماددىلىق خىتابنامە» دېگەن بىر نېمىنى ئېلان
قىلدى . ئۇنىڭدا دۈشمىنىمىز خىتاي ، خىتاي باسمىچىلىرىنى
يوقىتىپ ، شەرقىي تۈركىستاننى تولۇق ئازاد قىلمىغۇچە كۆ-
رەشنى توختاتمايمىز ! دېيىلگەن .

— بۇنى چۈشىنىشكە بولىدۇ . ياڭ ، جىن ، شېڭلار بۇ
يەردىكى خەلقلەرنىڭ نادانلىقىنى ، دىنىي خۇراپاتقا بېرىلىپ كەت-
كىنىنىلا كۆرۈپ ، ئۇلارنىڭ هامان ئويغىنىدىغانلىقىغا سەل قا-
رىغان . بولۇپمۇ شېڭ سوۋېت ئىتتىپاقىغا يېقىنغاندىن كېيىن ،
نۇرغۇن ئىشلاردا بۇ يەردىكى نادان مىللەتلەرنىڭ كۆزىنى ئېچى-
شىغا ئىمكان بەردى . قۇرئان ، مەسچىت بىلەنلا بولۇپ كەتكەن
خەلق ، ئۆزگە ئوخشاش مىللەتلەرنىڭ ئۆزگە ئۆزى خوجا بولالاي-
دىغانلىقىنى كۆردى . ئۇلاردىمۇ ئۆزگە ئۆزى خوجا بولۇش ،

دۆلەت بولۇش ، باشقا مىللەتنىڭ كونتروللۇقىدىن قۇتۇلۇش
ئىستىكى پەيدا بولدى . ئەڭ خەتەرلىكى مانا مۇشۇ !

چۈڭچىڭدىن كەلگەن پاكار ، سېمىز ، پېشانىسى تار ، هەر-
بىي كىيىم كىيگەن ئادەم جۇشياۋلياڭنىڭ ئالدىغا كېلىپ
توختىدى :

— خوش ، سىلەرنىڭ پىلانىڭلار قانداق ؟

— بىز بەش يولغا بۆلۈنۈپ غۇلجىغا يۈرۈش قىلىپ ،
باندىتلارنى ئۈزۈل - كېسىل تازىلاش پىلانىنى تۈزگەن . قوزغى-
لاڭچى باندىتلار 11 - ئاينىڭ 7 - كۈنى غۇلجىغا هۇجۇم قىلىپ
ئىككى - ئۈچ كۈندىلا شەهەرنى ئىگىلىۋالدى . بىز 11 - ئاينىڭ
ئوتتۇرىسىدا جىددىي هەربىي يىغىن ئاچتۇق . غۇلجا توپىلىڭىنى
باستۇرۇشنىڭ كونكرېت چارىلىرىنى بېكىتتۇق . بەش يولغا بۆ-
لۈنۈپ غۇلجىغا ئەسكەر ئەۋەتىشنى قارار قىلدۇق . غۇلجىدىكى
ئۈچ جايغا مۆكۈنۈۋالغان ئىككى مىڭغا يېقىن خىل قوراللار
بىلەن قوراللانغان قىسىم بىلەن ماسلىشىپ ، باندىتلارنى بىر
دەمدىلا يوقىتىۋېتىشكە بولاتتى . ئۇشتۇمتۇت قېلىن قار ياغدى .
بەش يولنىڭ ئۈچى توسۇلدى . پەقەت شىخو - جىڭ تاشيولى
بىلەن ، تاشيولنىڭ جەنۇبىدىكى مانا مۇنۇ ئاچال ئېغىزىلا قالدى .
تۈنۈگۈن ياخشى قوراللانغان تۆت پولك ئەسكەر ماشىنا ۋە ئاتلىق
يولغا چىقىپ مانا مۇشۇ تۇرقىدا شىخو ئەتراپىغا يېتىپ باردى .
يەنە بەش كۈندىن كېيىن بىز غەلىبە خەۋىرىنى ئاڭلايمىز !

— 1945 - يىلىنىڭ بىرىنچى ئېيىنى غەلىبە بىلەن
كۈتۈۋالىمىز !

— جياڭ ۋېييۈەنجاڭغا خۇش خەۋەر يەتكۈزسەكمۇ
بولىدۇ !

— ئالدىرىمايلى ! — دەپ قولىنى كۆتۈردى ئۆلكە رەئى-
سى ۋۇجۇڭشىن ، ئۇ بۈگۈن ياۋروپاچە كىيىنىپ ، كاستۇم -
بۇرۇلكا ، گالستۇكلىرى بىلەن خېلىلا سىن تېپىپ قالغانىدى ، —

ستالىن تولىمۇ هوشيار . ئۇ هازىر بىرلىنغا تىكىلگەن بىلەن
ئۇنىڭ بىر كۆزى شەرقتە . ئۇ ياپونلار بىلەن دوستلۇق شەرتنا-
مىسى··· تۈزگەن بىلەن ، سىبىرىيىدە يېتەرلىك ئەسكەر ساقلاۋا-
تىدۇ . بۇ ئەسكەرلەرنى 1941 - يىلى 12 - ئاي ۋە 1942 -
يىلى 1 - ئايلاردا موسكۋانى قوغداش جېڭىگە ئوغرىلىقچە بېرىپ
قاتنىشىپ ، گېرمانلار چېكىنگەندىن كېيىن يەنە سىبىرىيىگە
قايتىپ كەلدى .

ۋۇجۇڭشىن هەممە ئادەم بىلىدىغان گەپلەرنىمۇ تەپسىلىي
سۆزلەپ ، ئۆز بىلىمىنى كۆز - كۆز قىلىشقا ئادەتلەنگەن كونا
«تالىپ»لاردىن بولغاچقا ، گەپنى ئۇزاقتىن ئايلاندۇرۇپ كې-
لىپ ، ئاساسىي مەسىلىگە ئالدىرىماي قايتتى :

— دېمەكچىمەن ، ستالىن سىبىرىيىدىكى بىر نەچچە يۈز
مىڭ ئەسكىرىنى مىدىرلاتمىدى . بۇ ئەسكەرلەر ياپونلارنىڭ تە-
ۋەككۈلچىلىكى بىلەن جۇڭگو هۆكۈمىتىنىڭ دۆلەت غۇرۇرىغا
تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن ساقلىنىۋاتىدۇ .

— ئۇلار هەرقاچان ئەسكەر كىرگۈزىدۇ ، دېمەكچىمۇ
سىز ؟

— چۈشىنىشلىك ، — دېدى ۋەكىل بېشىنى لىڭ-
شىتىپ ، — لېكىن ئامېرىكا بۇنداق قىلىشقا يول قويمايدۇ !

— پارتىزان قىلىپ كىرگۈزۈۋېرىدۇ . ئۇنىڭ ئۈستىگە
روزۋېلت بىزنىڭ جياڭ ۋېييۈەنجاڭغىمۇ هازىر ئۈنچىلىك قىز-
غىن ئەمەس . جياڭ ۋېييۈەنجاڭ روزۋېلتقا··· شىنجاڭدىكى
توپىلاڭ پەقەت دېڭىز ئاستىدىكى بۈيۈك تاغنىڭ سۇ ئۈستىدىكى
قىسمىدىنلا ئىبارەت ، دېۋىدى ، روزۋېلت ئاڭلىمىغانغا سېلىۋال-
دى . ستالىن غۇلجا ، ئالتاي ، چۆچەكلەرنىمۇ بىر رېسپۇبلىكا
ياكى بىر دۆلەت قىلىپ ئېلان قىلىۋەتسە بىز ۋالاقشىپ قېلىۋې-
رىمىز . هەي··· 1944 - يىلنىڭ مۇشۇ ئاخىرقى ئايلىرى
سوۋېتنىڭ بىزگە بولغان بېسىمى راسا كۈچەيگەن چاغلار . غۇلجا

توپىلىڭىنى رۇسلار چوقۇم قوللايدۇ . بىزنىڭ ياردەمچى قىسىم-
لىرىمىز بەلكى تاغلاردىن ئۆتەلمەيدۇ . روزۋېلت بۇ يەرگە هېچ-
قاچان ئەسكەر كىرگۈزەلمەيدۇ ، ناۋادا تەلىيىمىز كېلىپ بىزنى
قوللىغان تەقدىردىمۇ !

— رەئىس ئەپەندىمنىڭ تەهلىلى كەڭ ، چوڭقۇر مەزمۇننى
ئۆز ئىچىگە ئالغان ! — دېدى ۋەكىل قايىل بولۇپ ، —
قايىلمەن ، قايىلمەن !

— مەن هامان ئىشنىڭ ئاكتىپ تەرىپىنى تەشەببۇس
قىلىمەن ! — دېدى جۇشاۋلياڭ نارازى بولۇپ ، — ئىشەنچىم
كامىل ، بىز باندىتلارنى ئۇزۇل - كېسىل تازىلىيالايمىز !

— شۇنداق بولغاي ، شۇنداق بولغاي !

ۋەكىل كەلگۈسىگە ئۈنچىلىك قىزىقمىدى . ئۇنىڭ قارىشى-
چە ، كۆكقولمەيداندىن قۇملۇقى كۆپ ، تۆت چوڭ تاغ زېمىنىنىڭ
كۆپ قىسمىنى ئىگىلەپ تۇرغان بۇ زېمىن ئۈچۈن بۇنچە كۆپ
بەدەل تۆلەش ئەرزىمەيدىغان بىر ئىش . ئۇ شۇڭا كەلگۈسىگە
قىزىقمايدۇ . مۇنۇ زىياپەتتە قويۇلغان كەكلىك ، ئۇلار گۆشلى-
رى ، قۇرۇتۇلغان مېۋىلەر ، بادام ، ياڭاق ، مېغىزلىرى تولىمۇ
لەززەتلىك . ئۇ بۇ يەردىن ياخشىراق سوۋغا - سالام ، يوللۇقلار
بىلەن قايتىسىلا ، قايتىپ بېرىپ ئۆز باشلىقىغا ئوبدان گەپ ياساپ
دوكلات قىلسىلا ئۇنىڭ ۋەزىپىسى تۈگىگەن بولىدۇ . هەممە
ئادەمنىڭ ئۆز ۋەزىپىسى بولىدۇ - دە ! مۇنۇ جۇسلىڭ ، ۋۇ
رەئىسلەرنىڭ ۋەزىپىسى ئىسياننى باستۇرۇش ، شىنجاڭنى تارت-
تۇرۇپ قويماسلىق ، لېكىن ۋەكىلنىڭ مەقسىتى ۋەزىپىسى بى-
لەن تازا بىرلەشكەن ، ئۇ ، شىنجاڭ قولدىن كەتمەيدىكەن ، دې-
گەن خەۋەرنى پاكىتلىرى بىلەن ئېلىپ بارالىسىلا بولدى . باشقا
ئىشلار بىلەن ئۇنىڭ ئىشى يوق !

— قورالمۇ مۇهىم ، جياڭ ۋېييۈەنجاڭمۇ شىنجاڭغا كۆ-
ڭۈل بۆلىدۇ . لېكىن يەنىلا دىپلوماتىيىنىڭ رولى چوڭ . مەن

نۇرغۇن كىتابلارنى كۆردۈم. ئۇيغۇرلارنى تەتقىق قىلدىم. بۇ مىللەت ئاساسەن دېھقان بولغاچقا رەھىمدىل خەلق. چىڭگىزخان دەۋرىدىكى موڭغۇللار ئوۋچى قەبىلە ئىدى. شۇڭا ئۇلار ئۆلتۈرۈشتىن لەززەت تاپىدىغان خەلق بولۇپ چىقتى. دېھقان دېگەن ئاسراشنى كەسىپ قىلغان. زىرائەت، ئورمان، چارۋا، ئۆي بىسات ھەممىسىنى كۆز قارىچۇقىدەك ئاسراپ قوغداش ئۇنىڭ بۇرچى. شۇڭا ئۇلار رەھىمدىل، مېھىر - شەپقەتتىن لەززەتلىنىدىغان خەلق. مانا بۇ ئۇلارنىڭ خۇسۇسىيىتى ھەم ئاجىزلىقى. ئىسلام دىنى ئۇلارنىڭ خۇسۇسىيىتىگە مېھىر - شەپقەت پۇرىقىنى تېخىمۇ قاتتىق سىڭدۈرگەن. ئۇلار: ئۆزۈم ئاچ قالساممۇ قوشنام توق يېسۇن، قانچە زىيان تارتساممۇ بىراۋغا زىيان سالماي، دېگەندەك ئەقىدىلەرگە قاتتىق ئەمەل قىلىدۇ. سوۋېت ئىتتىپاقى ئارىلاشمىسىلا ئۇلارنى ياخشى گەپ بىلەن ئۇندەككە كەلتۈرمەك ئاسان. ئۇنىڭ ئۈستىگە مەيلى غۇلجىدىكى، مەيلى ئالتايدىكى باندىتلارنىڭ بولسۇن كاتتىۋاشلىرىنىڭ چوڭلىرى دىندارلار، ئۇلار سوۋېتقا ئۆچ، كومپارتىيىگىمۇ ئۆچ. خەتەرلىكى، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى كومپارتىيىگە مايىللىرى. سوۋېت كومپارتىيىسى بولسۇن، جۇڭگو كومپارتىيىسى بولسۇن، ئۇلارنىڭ بىر قىسىم ياش، ئوتتۇرا دەرىجىلىك رەھبەرلىرى ئۈچۈن گويا نىجات يۇلتۇزى. خەتەرلىكى مانا شۇلار.

— رەئىسنىڭ تەھلىلى تولىمۇ توغرا!

— ئۇيغۇر مىللىتىدىن چىققان باندىتلار ھەربىي ئىلمىدىن بىخەۋەر. ئۇلار قارامىلىق قىلىدۇ، ئۆلۈمدىن قورقمايدۇ. ئەمما ھەربىي تاكتىكا، ئىستراتېگىيىدە قارىغۇ. ئۇلارنى قىلتاققا چۈشۈرمەك بېلىقنى قارماققا ئىلىندۇرمەكتىنمۇ ئاسان. يەمچۈكنى كۆرسىلا ئۆزىنى ئاتىدۇ. بۇ ئاجىزلىقى بىلەن بايا رەئىس ئېيتقان مەنىۋى ئاجىزلىقىدىن پايدىلىنىشقا بولىدۇ. گەپ بىزنىڭ يەمچۈكلىرىمىزنىڭ جەلپ قىلىش كۈچىدە!

ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق ھەربىي، مەمۇرىي ئەمەلدارلار، گومىنداڭ پىرقىسىنىڭ كۆزگە كۆرۈنگەن سىياسەتچىلىرى، شىنجاڭ مەسىلىسى ۋە سوۋېت ئىتتىپاقى مەسىلىسىدە نامى بار تەتقىقاتچىلار ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت بىناسىنىڭ بۇ زىياپەت زالىغا توپلىنىپ، بىر چەتتىن يەپ - ئىچىپ، بىر چەتتىن گەپ سېتىپ ئولتۇرۇشۇۋاتقان مۇشۇ قاراڭغۇ قىشنىڭ قاتتىق سوغۇق بولۇۋاتقان كېچىسىدە، غۇلجا ھەرەمباغ بازىسىدا نە يېگۈدەك، نە قالىغۇدەك ھېچنېمە بولمىغانلىقتىن، ئاچلىق، توڭلاش ۋە ۋەھىمە ئازابىدىن ۋىلايەتلىك پىرقىنىڭ مەسئۇل كاتىپى ئۆز ئايالى، ئىككى بالىسى بىلەن بىر - بىرىنى ئېتىپ كوللېكتىپ ئۆلۈۋالدى. ساۋ رۇلىڭ كاتىپنىڭ جەسىتىگە ئىككى پاي ئوق ئېتىپ، ئۇنى «خائىن!» دەپ تىللىدى ۋە ۋارقىراپ:

— 1867 - يىلى توپىلاڭچىلار باياندايىنى مۇشۇنداق قورشىۋالغاندا، بىرمۇ مانجۇ ئەسكىرى تەسلىم بولمىغان. كۈرە قولدىن كەتكەندە، مانجۇلار باندىتلارنىڭ قولىغا تىرىك چۈشمەيمىز دەپ بىرلىشىپ زەھەر ئىچىپ ئۆلۈۋالغان. ئاڭلىدىڭلارمۇ، كۈرەنى باندىتلار ئىگىلىگەندە ئۆلۈۋالغان. بۇ يەرنى باندىتلار ھەرگىز ئالالمايدۇ. ئايرودروم تېخى بىزنىڭ قولىمىزدا، بىزنىڭ ياردەمچى قىسىملىرىمىز ئەتىلا يېتىپ كېلىدۇ. كۆپچىلىك ئۆلۈۋېلىشقا ئالدىرىماي ئۆلتۈرۈشكە ئالدىراڭلار. لېكىن بىزگە قوشۇلۇپ باندىتلارغا ئوق ياغدۇرۇۋاتقان چەنتۇلارغا قول سالماڭلار! — دېدى. ئاكوپلاردا ئۆمىلەپ يۈرۈپ پىلىموت ئېتىۋاتقان ئۇيغۇر يىگىتلىرى بۇ گەپنى ئاڭلاپ تېخىمۇ روھلىنىپ، پىلىموتلىرىدىن قورغان سىرتىدىكى ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز، تاتار، ئۆزبېك، رۇس، شىبە، موڭغۇللارغا قارىتىپ ئوق ياغدۇرۇشقا باشلىدى. سىرتتىن: «ھۇررا!» دېگەن سادا ئاڭلانسا، ئۇلار: «ئۇرۇسچە گەپقۇ بۇ!» دېيىشىپ، ھەتتا قوزغىلاڭ كۆتۈرگەنلەرگە ئۇيغۇر تىلىدا ۋارقىراپ:

— سەنلەر ئورۇسنىڭ ئىتى ! — دېگەن چاغلىرىمۇ بولدى . گومىنداڭ ئارمىيىسىدە يۈرۈپ گومىنداڭنىڭ ئۇلۇغلۇقىغا راستىنلا ئىشەنگەن بۇ بىرنەچچە ئۇيغۇر ئەسكەر ساۋ رۇلىڭغا ئۆز يېقىنلىرىدىنمۇ يېقىن تۇيۇلاتتى .

··· كېچە ، سوغۇق ئەۋجىگە چىققان ، يوتقان - كۆرپە ، كىگىز - پالازلارغا ئورىلىۋالغان ئادەملەر بىر - بىرىنى چىڭ قۇچاقلىشىپ ، پۇتلىرىنى ئاستىلىرىغا تىقىشىپ سوغۇققا قارشىلىق كۆرسەتمەكتە ئىدى . يىغا - زار ، ھېلىدىن - ھېلىغا ئۆلۈۋاتقان قېرىلار بىلەن نارەسىدىلەر بۇيرۇق بىلەن ئاكوپىنىڭ سىرتىغا — قەھرىتان دالاغا تاشلىناتتى ، ئۇلارنىڭ كىيىملىرىنى دەرھال ساق قالغانلار سالدۇرۇۋېلىشاتتى . ئادەملەردە بىر - بىرىگە كۆيۈنىدىغان مېھرىبانلىقتىن قىلچە ئەسەر قالمىغانىدى . مانا لى تۇەنجاڭنىڭ خوتۇنى ساراڭ بولۇپ قېلىۋىدى ، ئۇنىڭ غەلۋىسىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ساۋ سەنمۇجاڭ ئۇنى ئېتىۋېتىشكە بۇيرۇدى . ئۇنى تۇرپاندىن كەلگەن ئۇيغۇر ئەسكەر ئېتىۋەتتى . لى تۇەنجاڭ دەرھال تاپانچىسىنى چىقىرىۋىدى ، ساۋ سەنمۇجاڭ ئۆزىنىڭ بۇ ئەڭ يېقىن دوستىنىڭ قولىنى قايرىپ تاپانچىسىنى تارتىۋالدى .

— بۇيرۇقنى ئىجرا قىلغان ئەسكەر ئەڭ ياخشى ئەسكەر ، — دېدى ساۋ يېقىن دوستىنى جونۇپ ، — چەنتۇ مېنىڭ بۇيرۇقۇمنى ئىجرا قىلدى .

— مەن ئاق بايراق چىقىرىمەن ! — دەپ ۋارقىرىدى لى تۇەنجاڭ ، — ماڭا ھايات كېرەك ، ماڭا تاماق ، ئىسسىقلىق ، سۇ كېرەك !

ئۇ كۆڭلىكىنى يىرتىپ بايراق قىلىپ تالاغا ئۆمىلىشىگە ساۋ ئۇنى «گۇم !» قىلىپ ئېتىۋەتتى :

— ساڭا ھايات كېرەك بولسا ماڭا مۇشۇ زېمىن كېرەك !

گومىنداڭ «ئۈچ بۈيۈك مەسلىكى»نىڭ كۈچى ، 40 - يىل-

لارنىڭ بېشىدىكى «ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسى تەشۋىقاتى»نىڭ ئىلھاملاندۇرۇشى بىلەن «ئەڭ چەت چېگرا رايوننى گۈللەندۈرۈپ ۋەتەن ئۈچۈن تۆھپە يارىتىش»قا قەسەم بېرىپ بۇ يەرگە كەلگەن بىر جۈپ دوست، ئالىي مەكتەپتىمۇ بىر - بىرىگە مەڭگۈلۈك دوست بولۇشقا قەسەم بېرىشكەن «غايىلىك» ئايرىلماس دوستلار مانا شۇنداق ۋىدالاشتى. لى تۇەنجاڭ سۇنايلىنىپ يېتىپ قالدى. ئۇنىڭ قولىدىكى ئاق بايراق كۆكرىكىگە تېڭىلغان پېتى قانغا مىلەندى. ساۋ ئۇنى يۈگۈرۈپ بېرىپ يۆلىدى ۋە ئۇنىڭ بېشىنى كۆكرىكىگە قويۇپ:

— بۇ يەردە ئۆلۈمدىن باشقا ھېچنېمە يوق! — دەپ ھۆكرەپ يىغلىۋەتتى···

قارا ماشىنا قار - مۇز بىلەن تولغان غۇلجا - ئۈرۈمچى تاشيولىدا ئىرغاڭلاپ - سىلكىنىپ ئاستا كېلىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستى برېزېنت بىلەن چۈمكەلگەن. كوزۇپتا تۆت قاتار بولۇپ قىشلىق ھەربىيچە كىيىنگەن ياش ئەسكەرلەر مىلتىقلىرىنى تىزلىرىغا قىسىپ لىق ئولتۇرۇشقان. قىبلىدىن ۋېژىلداپ ئاچچىق شامال ئۇرماقتا. كابىنكىدىكى ئاپتومات تۇتقان ئىككى يىگىت ئەسنەپ ئولتۇرۇپ، چەكسىز كەتكەن قارلىق دالاغا قاراپ بىرى يەنە بىرىگە:

— بىزنىڭ گۈيجۇدا بۇنداق مەنزىرە كىشىنىڭ خىيالىغىمۇ، چۈشىگىمۇ كىرمەيدۇ! — دېسە، يەنە بىرى:

— بىزنىڭ جېجياڭدا دېڭىز مانا مۇشۇنداق چەكسىز كۆرۈنىدۇ، — دېدى.

— شائىر دوستۇم، لى بەي[1] ئاتىمىز باللىق چېغىدا

[1] لى بەي — تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى ئاتاقلىق شائىر. مىلادىيە 701 - يىلى ھازىرقى قىرغىزىستاندىكى توقماقنىڭ يېنىدا تۇغۇلغان. 705 - يىلى ئاتىسى بىلەن بىللە سىچۈەنگە كېلىپ ئولتۇراقلاشقان.

باسقان يوللارغۇ، ھە؟

— سوقۇش يوق، ئۆلۈم ۋەھىمىسى يوق سەپەر كۆڭۈللۈك. تۆگە مىنىپ جاھاننى كۆرۈپ ماڭسەن. بىزگە خىيالدىن باشقا نەرسە ھەمراھ ئەمەس، تولىمۇ زېرىكىشلىك!

— تولىمۇ قورقۇنچلۇق، ئۆيۈمدىن بەش مىڭ كىلومېتىر يىراقتا ئۆلۈكۈم قالسا!...

— ئۇنىڭ ئۈستىگە قار - مۇز ئاستىدا دېگىنە. بىزنى كىم گۈەنسەيگە سالدۇ دەيسەن،... ۋەتەن دېگەن ئۇقۇمنى كىم ئىجاد قىلغان بولغىدى - ھە؟ ۋەتەننى قوغدىماق تولىمۇ تەسكەن!

— بەي جۈيى «ۋىدالىق» دېگەن شېئىرىدا، شىزاڭ - چىڭخەي ئېگىزلىكىگە جەڭ قىلىپ بارغان بىزدەك ياشلارغا ئىچ ئاغرىتىپ تاڭ ھۆكۈمىتىنى ئەيىبلىگەن. بىز ھازىر ئۇ ئېگىزلىكتىن ئىككى مىڭ كىلومېتىر يىراقلىقتا جەڭ قىلغىلى كېتىۋاتىمىز!

— ۋەتەن چېگراسى بىزگە موھتاج!

— ۋەتەن دېگەن بالىلىرىنى ئاسرايدىغان. ۋەتەن دەپ بىزنىڭ قانچىلىك ياشلىرىمىز جان بەردى. كۈنىگە قانچە يىگىت جان بېرىۋاتىدۇ - ھە؟

— بۇ بىزگە شان - شەرەپ!

— لېكىن بۇ شەرەپ بىزگە تولىمۇ قىممەتكە توختايدىغان بولدى. ئاتا - ئانىدىن، دوستلاردىن، غايىدىن، ئاخىرىدا جاندىن ئايرىلىدىغان ئوخشايمىز.

— ئۇلۇغ ۋەتەننى قوغداش مەسئۇلىيىتى ماڭا ئوخشاش ئىشچىنىڭ بالىسى بىلەن ساڭا ئوخشاش يېزا مۇئەللىمىنىڭ بالىسىنىڭ زىممىسىگە چۈشۈپتۇ. شان - شەرەپ قاچىلانغان بۇ ماشىنىلار نېمانچە ئاستا ماڭىدۇ. قورساق ئېچىپ بېشىم قايغىلى تۇردى!

— يول ئىنتايىن يامان! — دېدى شوپۇر، بىز يۇقىرىغا

ئۆرلەۋاتىمىز. مانا سايرام كۆلىگە كەلدۇق. پاھ، نېمانچە خەتەرلىك يول بۇ!

سىگنال چېلىندى. پۈتۈن ئەسكەرلەر — قىرىق ماشىنا ئەسكەر ئالدىرىشىپ يەرگە چۈشتى. ماشىنىلار چىراغلىرىنى ئۆچۈرۈشتى.

— ئالدىمىزدا باندىتلار باركەن! — دېدى بايىقى ئەسكەرلەرنىڭ لىيەنجاڭى دۆڭگە چىقىپ ۋارقىراپ، — ماشىنىلار قۇرۇق ماڭىدۇ. بىز پىيادە ماڭىمىز!

سايرام كۆلىنىڭ ئەتراپى بەلگە كەلگۈدەك قار بىلەن تىندىغان. يول باشلىغۇچى قىسىم بىردە قار كۈرەپ، بىردە تاشلارنى يۆتكەپ قارىغايلىق تاغقا قاراپ ئىلگىرىلىمەكتە. پىيادىلەر مىلتىقلىرىنى مۈرىلىرىگە سېلىپ، تۆتتىن تىزىلىپ قاتارلىشىپ ئۈن - تىنسىز ماڭماقتا. بۇنداق قېلىن قارنى كۆرمىگەن جەنۇبىي جۇڭگولۇق يىگىتلەر يىقىلىپ، بىر - بىرىنى يۆلىشىپ تەستە ئىلگىرىلىمەكتە. مانا كۆز ئاچقۇسىز شىۋىرغان باشلاندى. قۇلاقچىلىرىنىڭ سالپىلىرىنى ئېڭەكلىرى ئاستىدىن باغلاشقان، كۆزىلا ئوچۇق قالغان ياشلارنىڭ ئاياغلىرىدىكى پاختىلىق خەيلىرى قارغا تولدى، پاختىلىق ئىشتانلىرىنىڭ پۇشقاقلىرى ھېچنېمىگە دال بولالمىدى، مانا پۇتلار چىمىلداپ، كۆيگەندەك مۇزلىماقتا. داۋانغا پىيادە ياماشماق تولىمۇ تەسكەن، بىردە ئۆمىلەشكە، بىردە يىقىلىشقا توغرا كېلىدىكەن. بايىقى ئاپتوماتلىق بىر جۈپ يىگىت بىللە كېتىۋېتىپ بىردە يولنى، بىردە قارنى تىللاپ، مانا ئەمدى ئۆزلىرىنى ئۆلۈمگە ئېلىپ ماڭغان كالۋا باشلىقلىرىنى تىللاشقا باشلىدى:

— قىشتا ھۇجۇم قىلغۇچە يازدا، ھېچبولمىسا باھاردا ھۇجۇم قىلسا بولمامدۇ. قامالدا قالغانلارنى بىز قانداق قۇتقۇزغۇدەكمىز بۇ ھالىمىز بىلەن!

— ناۋادا مۇنۇ سايىنىڭ ئىككى قاپتىلىغا باندىتلار ئورۇنلى-

شۇالغان بولسا بىز تۇگىدۇق !

— باشلىقلارنىڭ دېيىشىچە ، جۇدۇندا تاغ ئۈستىدە باندىتلار تۇرالمىغۇدەك !

— ئىسيان كۆتۈرگەن باندىتلار يەر تاللامدۇ ؟

كېچە ، قاتتىق سوغۇق ، تىك داۋان ، قارلىق يول ئەسكەرلەرنى ھالىدىن كەتكۈزدى . ماشىنىلارنى دالدا قىلىپ ئاستا كېتىۋاتقان ئۇزۇن كارۋان نالە - پەرياد ، ۋار - جۇر تىللاشلار بىلەن ئىلگىرىلەپ ، ئاخىر داۋاندىن تۆۋەنگە ساڭگىلىدى . تىك يولدىن چۇشكۇچە بەش ماشىنا ئۆرۈلدى . ئەسكەرلەر بىردە يۇگۇرۇپ ، بىردە سىيرىلىپ دومىلاپ ساي تاپىنىغا قاراپ تېز ئىلگىرىلىدى . ئاخىر ئۇلارغا توختاشقا — سايدىكى تاغ سۇيىدىن ئېچىپ مۇرىلىرىدىكى قاتتىق جىڭموما ، پىششىق گۇرۇچلىرىدىن يەپ ماغدۇر يىغىۋېلىپ ئىلگىرىلەشكە بۇيرۇق بېرىلدى .

— نېمىشقا ماشىنا بىلەن ماڭمايمىز ؟

— ماشىنىلار مىنادا پارتلىسا ئەللىك ئەسكەر تۇگىگۇدەك ، پىيادىلەر بىر - بىردىن ئۆلسە زىيان چوڭ بولمىغۇدەك !

ساينىڭ تاپىنى ئەسكەرلەر بىلەن تولدى . ئاخىرقى ئەسكەرلەر چۇشۇپ بولدى .

تۇيۇقسىزلا ھاۋا گۇلدۇرلىگەندەك ئۇلارنىڭ ئۇستىگە مىناميوت ئوقى چۇشتى . ئارقىدىنلا پىلىموتلار تاتاتلاپ ، گراناتلار گۇمبۇرلەپ ، ۋار - جۇر ، داد - پەرياد ئەرشكە يەتتى . نەدىندۇر «ھۇررا !» ئاۋازى گۇرۇلدەپ كېلەتتى . پىلىموت ، گرانات ، مىلتىق ئوقلىرى ساي تاپىنىغا قىيامەت ئېلىپ كەلدى . تاشلارنىڭ دالدىسى ، ماشىنىلارنىڭ ئاستى ئەسكەرلەر بىلەن ، يوللار جەسەتلەر بىلەن تولدى ، سىگنال چېلىنىپ چېكىنىشكە كوماندا بېرىلدى . داۋانغا نە ماشىنىلار ، نە پىيادىلەر يامىشىپ چىقالمىدى . بارى - يوقى بىرلا يول ، ئاشۇ بىرلا داۋان بار ئىدى . ھېلىقى ئىككى دوست سايغا بىللە يۇگۇرۇۋىدى ، سايدىكى سۇنىڭ

مۇزى تېشىلىپ ئىككىسى تەڭلا سۇغا چۇشۇپ كەتتى . ھېلىمۇ ياخشى سۇ ئاز ، مۇز ئاستى ياخشى پاناھ جاي ئىكەن . ئۇلار چۇشەندى : شۇ تاپتا ئۇلارنىڭ قەلبىدە ۋەتەن قالمىغان ، بىرلا جان قالغان . جان ساقلاش ۋەتەننى قوغداشتىنمۇ مۇھىم ، جان بولسىلا سۆيۈملۈك ۋەتىنىڭ بولىدۇ ، جېنى يوقنىڭ ۋەتىنىمۇ ، ۋەزىپىسىمۇ بولمايدۇ - دە ! ئۇلار مۇز ئاستى بىلەن سۇ كېچىپ ئۆمىلەپ سۇنىڭ ئۇ قېتىغا ئۆتۈۋالدى :

— بۇ يەرگە بومبا چۇشەرمۇ ؟

— بومبا دېگەننىڭ كۆزى يوق !

— ۋەتەننى قوغدىماق تولىمۇ تەسكەن !

— جاننى قوغدىماق ئۇنىڭدىنمۇ تەسكەن . نېمىگە يىغلايسەن ؟

— مەن شاۋگاۋغا تېخى خەت يازمىغان !

— توي قىلىدىغان قىزىڭمىدى ؟

— ھە ، توي قىلىشقا كېلىشىپ قويغاندۇق ، ئىسىت ، ئىسىت !

— ئىككى ياقتىن مائاش بېرىدۇ ، بىر يىلدىن كېيىن يەنە يېرىم يىللىق مائاشنى قوشۇپ بېرىدۇ دېسە ، دادام ماڭ دېسە ماڭ دەپ مېنى ھەيدەپ !...

— مەنمۇ نامراتلىقتا چىدىماي بۇ يەرگە كەلگەن !

— ئۆلۈۋاتقانلارنىڭ ھەممىسى شۇنداق !

— بۇ يەردە بىرمۇ باينىڭ بالىسى يوق !

— باندىتلارغا ، بىزمۇ كەمبەغەللەرنىڭ بالىلىرى ، بىز سوۋېت ئىتتىپاقىدەك كەمبەغەللەر دۆلىتىنى خالايمىز ، دېسەك بىزنى ئاتماسمىدىكىن !...

— بىر ئامال قىلىپ شۇلارغا ئۆتۈپ كېتەيلى !

— سۇ بىلەن ئېقىپمۇ ، توڭلاپ قالمايمىزمۇ ؟

— مىدىرلاۋەرسەك ئۆلمەيمىز . مۇز ئاستىدىن چىقساقلا

ئۆلىمىز . ئاڭلا ، پاھ ، نېمانچە ئېتىلغان پىلىموت ، مىلتىق ، زەمبىرەك بۇ !

— باندىتلارمۇ كەمبەغەللەر ، كەمبەغەل بولمىسا زۇلۇم تارتاتتىمۇ ؟

— كەمبەغەللەر كەمبەغەللەرنى ئۆلتۈرۈپ - قىرىپ بايلارنىڭ پايدىسىغا جېنىنى سېلىپ بېرىۋېتىپتۇ - دە ؟

— يەنئەنگە قاچاي دېگەن ، قاچالمىدىم . مانا ئەمدى مۇشۇ باندىتلارنىڭ ئارىسىغا قېچىپ بارىمەن . مەن جەزمەن ئالدىغا ماڭىمەن . غەربكە مېڭىۋېرىمەن ، شەرققە قايرىلمايمەن !

— مەن سەندىن ئايرىلمايمەن !

ئۇلار ئۆمىلەپ ، سۇغا مىلىنىپ ساي سۈيى بىلەن تۆۋەنگە مېڭىۋەردى . ماڭغانسېرى ئوق ئاۋازى يىراقلاشتى . ئاخىر ئۇلار مۇز تېگىدىن بېشىنى چىقاردى .

— كۆتۈر قولۇڭنى !

ئۇلار قوللىرىنى كۆتۈردى . ئۆزلىرىگە ئوخشاش ئىككى ياش يىگىت ئۇلارنى ئالدىغا سېلىپ ماڭدى . ئۇلار چىلىق - چىلىق سۇ ئىچىدە ئىدى ، مانا ئەمدى تاراق - تۇرۇق ، غاچۇر - غۇچۇر مۇز ئىچىدە غال - غال تىترەشمەكتە .

— توڭلاپ ئۆلمىسۇن بۇ بىچارىلەر ! — دېدى بىر چىرايلىق يىگىت كۈلۈپ ، — شتابقا ئەكىرىپ كىيىملىرىنى سالدۇرۇپ قۇرۇق كىيىم كىيدۈرەيلى !

ئىككى نەپەر گومىنداڭ ئەسكىرى ئامان قالدى . بىرى يەنە بىرىگە :

— باندىت دېگەن مېھرىبان بولىدىكەنغۇ ، — دېۋىدى ، يەنە بىرى :

— بىز ھەقىقىي باندىتنىڭ قولىدىن قۇتۇلغان ئوخشايمىز ! — دېدى .

ئۇلار قۇتۇلدى . قالغان ئەسكەرلەر نېمە بولدىكىن ؟...

38

نۇرى ئەنۋەر مۇسابايوفنىڭ باغ قورۇسىدىن خاپا بولۇپ قايتىپ چىقتى . «جەڭ قىلىشۋاتقانمۇ ، ئۆلۈۋاتقانمۇ كەمبەغەللەرنىڭ بالىلىرى ، ھوقۇق تۇتقانلار ساپلا بايلار ، ئاخۇنلار . ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت قۇرۇلغىلى مانا 1944 - يىل 11 - ئاينىڭ 12 - كۈنىدىن ھېسابلىساق ، مانا 12 - ئاينىڭ 17 - كۈنىگىچە ئوتتۇز بەش كۈن بولدى . مەن ھەر كۈنى جەڭگە قاتنىشىۋاتىمەن . سەپداشلىرىمدىن ئون ئىككىسى قۇربان بولدى ، ھەممىسى گىمنازىيىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ، ئىلقىلىق چارۋىچى ، دېھقان بالىلىرى . مەن ئۇلار بىلەن قانچە قېتىم مۇڭداشقان ، بىللە ناخشا ئېيتىشقان ، گۈزەل كەلگۈسى توغرىسىدا پىكىرلىشىپ بىللە خۇشال بولۇشقانىدۇق . ئۇلارغا كەلگۈسىنى كۆرۈش نېسىپ بولمىدى . ماڭىمۇ نېسىپ بولماسلىقى مۇمكىن . بىز جەڭ قىلىمىز ، كەلگۈسى بايلارنىڭ بولۇپ قالىدىغان ئوخشايدۇ . ئەنۋەر مۇسابايوف بولسۇن ، رەخىمجان سابىر ھاجىيوف بولسۇن ، بىر پاي ئوق ئاتمىدى ، پۇل - مال بەردى ، تەشۋىق قىلدى ، بۈگۈن ھۆكۈمەت ئەزاسى ، غېنىكام جېنىنى ئالىقىنىغا ئېلىپ ، ئەڭ خەتەرلىك چاغلاردا خۇددى ژۇكوفتەك ئالدىنقى سەپتە بولدى . لېكىن كالتە قوشۇقنىڭ سېپى تەگمىدى . پاتىخ ئاكىنىڭ رەنجىشكە ھەققى بار...»

تۈنۈگۈن ھەربىي ئىشلار يىغىنىدا پاتىخ ئىسهاقبېككە ھال ئېيتقان . ئىسهاقبېك 11 - ئاينىڭ 16 - كۈنى سوۋېت ئە[illegible]قىدىن بىر باتالىيون خىل قوراللار بىلەن قوراللانغان ، ھەربىي تەربىيە كۆرگەن ئەسكىرى بىلەن غۇلجا شەھىرىگە كېلىپ ھەرەمباغقا ھۇجۇم قىلمىغان بولسا ، پارتىزانلار بۇنچە كۆچىيىپ

كەتمىگەن بولاتتى . پاتىخ تۆت يىل پارتىزانلىق قىلىپ بىر مىڭ ئالتە يۈزدىن كۆپ پىدائىينى توپلاپ غۇلجا شەھىرىگە ھۇجۇم باشلىمىغان بولسا ، گومىنداڭ بۈگۈنكىدەك ئۈچ ئورۇنغا قامىلىپ قالمىغان بولاتتى… لېكىن بىزگە تۈزۈك ئورۇن تەگمىدى… پاتىخنىڭ گېپىنىڭ ئورامى شۇ . بۇ گەپ ئىسھاقبېككە ياقتىمۇ يوق ، لېكىن نۇرىغا ياققان . نۇرى ئۇ يىغىنغا غېنى باتۇرنىڭ ۋەكىلى بولۇپ قاتناشقانىدى . ئىسھاقبېك يىغىندا ئىككى ئېھتىمالغا قارشى تەييارلىق قىلىشنى ئوتتۇرىغا قويدى . بۇ ئىككى ئېھتىمالنىڭ بىرى ، قامالدىكى دۈشمەن تەۋەككۇل قىلىپ شەھەرگە ھۇجۇم قىلىش ئېھتىمالى ، يەنە بىرى ، ياردەمگە كەلگەن قوشۇنلىرى بىلەن قوشۇلۇش ئۈچۈن قورشاۋنى بۆسۈشكە ھەرىكەت قىلىش ئېھتىمالى . بۇ ئىككى ئېھتىمالغا قارشى بىرىنچىدىن ، شەھەرنى مۇداپىئە قىلىشنى كۈچەيتىش ، ئىككىنچىدىن ، قورشاۋنىڭ شىمالىي ۋە شەرقىي تەرەپلىرىدە كۈچلۈك مۇداپىئە تەدبىرلىرىنى تەييارلاش زۆرۈر . بىز ھازىر ھۇجۇم بىلەن بولۇپ مۇداپىئە تەييارلىقىغا سەل قاراۋاتىمىز . ھەرقانداق بىر ھۇجۇم كۈچلۈك مۇداپىئە تەييارلىقى بولغاندا غەلىبىلىك بولىدۇ… دېدى . ئىسھاقبېكنىڭ بۇ ھەربىي ئىلمىگە ئۇيغۇن ، ماھىر قوماندانلىق ماھارىتىنىڭ ئىپادىسى بولغان پىكىرلىرىگە ئابدۇكېرىم ئابباسوف بىلەن زۇنۇن تېيىپ ناھايىتى قايىل بولۇپ ماختاپ سۆزلەشتى . ھۆكۈمەت رەئىسى ئېلىخان تۆرە بولسا :

— بىز قۇرئان كەرىمنى قولدا چىڭ تۇتۇپ ، ئىسلام بايرىقىنى ئېگىز كۆتۈرسەكلا ، ھەرقانداق ھىيلىگەر دۈشمەننىڭ ھىيلىسىمۇ بىزنى ئازدۇرالمايدۇ . بىزنىڭ ھازىرغىچە ئېرىشكەن نۇسرەت ، شانۇ - شەرەپلىرىمىز ئاللاتائالا ھېكمىتىنىڭ قۇدرىتىگە مەنسۇپ . دۈشمەن چىقالمايدۇ ، قاچالمايدۇ ، ئۇلارنىڭ گۆرى مۇشۇ ھەرەمباغ ، لاڭ شاڭ ، ئايرودروم ! — دېدى - دە ، ئىسھاقبېكنىڭ پىكرىگە قىزغىن مۇئامىلە قىلمىدى .

نۇرى ئاخشام ئەنۋەر مۇسابايوفلارنىڭ ئۆيىدە مېھمان بولۇپ ، شۇ يەردە قونۇپ قېلىپ ، ئۇ يەردە ئەتىگەنلىك چاي ۋاقتىدا ئەنۋەر مۇسابايوف بىلەن مۇشۇ مەسىلە توغرىسىدا گەپ تالىشىپ قالدى .

— مۇداپىئە تەدبىرلىرىمىز ئەمەلىيلەشمىسە ، غەلىبىنى قولغا كەلتۈرۈش ئىشەنچلىك بولمايدۇ ، بۇ بىر ھەربىي ئىلىم ، — دېدى نۇرى .

— سوۋېت يېرىنى شۇنداقلا دەسسەپ كەلگەنلەر ھە دېسىلا ئۇ ئىش قاملاشمىدى ، بۇ ئىش ئەپلەشمىدى دەپ بىلەرمەنلىك قىلىدىكەن . بىزنىڭ نىشانىمىز خىتاي باسمىچىلىرىنى قوغلاپ چىقىرىش ياكى قىرىپ يوقىتىش . ئابباسوف بىلەن ئىسھاقبېك مەقسەت گومىنداڭنى يوقىتىش - ئاغدۇرۇش ، خەنزۇ پۇقرالاردا گۇناھ يوق ، دېيىشمەكتە . ۋەھالەنكى خىتايلار ئۇنداق دېمەيدۇ . ئۇلارنىڭ مەقسىتى بىز خەقنى پۈتۈنلەي يوقىتىش ئىدى . بىزمۇ شۇنداق قازانغا شۇنداق چۆمۈچ قىلىشىمىز كېرەك !

— ھاكىمىيەت باشقا ، مىللەت باشقا ئۇقۇم ! — دېدى نۇرى ئاخىر .

— غېنى ئاكىمىز مۇشۇنداق قارامدۇ ؟

— مەن ئۆزۈمگە ۋەكىللىك قىلالايمەن . ئىسھاقبېك ، ئابباسوفلارنىڭ پىكىرلىرى ماڭا ياقىدۇ .

— تۆرەمنىڭ پىكرىچۇ ؟

ئەنۋەر مۇسابايوف نۇرىغا سىنچىلاپ قارىدى . نۇرى جاۋاب بەرمىگەندىن كېيىن :

— شەرقىي تۈركىستان ھۆكۈمىتى ئەمدىلا دۇنياغا كۆز ئاچتى . ئۇ بىر بوۋاق . ھەممە ئادەمنىڭ بۇ بوۋاقنىڭ كۈلكىسىنى كۆرگۈسى كېلىدۇ . ئايرىم ئادەملەر ئۇنىڭ چىشىغا تېگىپ يىغلاتماقچى ! — دېۋىدى ، نۇرى :

— ياق ، ياق . ئۇلارنىڭمۇ ، مېنىڭمۇ نىيىتىمىز ياخشى .

قىش چىققۇچە پۈتۈن شىنجاڭدىن گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنى قوغلاپ چىقىرىش، — دېدى.

— توغرا، خىتايلارنى ئۈزۈل - كېسىل يوقىتىپ، شىنجاڭنى مۇسۇلمانلارنىڭ ھەقىقىي شەرقىي تۈركىستان دۆلىتىگە ئايلاندۇرۇش. شىنجاڭ دېگەن نامنى ئىسىم قويغۇچىلار بىلەن بىللە گۆرىگە تىقىۋېتىش كېرەك!

نۇرى گەپ قىلمىدى، ئەمما خاپا چىقتى. ھاكىمىيەت بېشىدىكىلەردە پىكىر ئىختىلاپلىرى پەيدا بولماقتا ئىدى. ئۇ ئەمدىلا تاشقىرىقى قورۇدىن ئېتىنى يېتىلەپ چىقىپ مىنەي دەپ تۇرۇشىغا:

— نۇرمەھەممەت! — دەپ بىر تونۇش ئاۋاز ئۇنى چاقىردى. ئۇ ئىتتىك قايرىلدى. بىر قىز ئۇنىڭغا قاراپ كۈلۈپ كەلمەكتە ئىدى. زەيتۈنە ئىسىملىك بۇ قىز گىمنازىيىنىڭ ئوقۇغۇچىسى، باينىڭ قىزى، مەكتەپ ئەركىسى، يىگىتلەر تۆمۈر پارچىسى بولسا ئۇ بىر ماگنىت ئىدى. گىمنازىيىنىڭ ياش مۇئەللىملىرى، ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ سەرخىللىرى ئۆز قىممىتىنى بىلمەكچى بولسا زەيتۈنەگە يېقىنلىشىپ، سۈركىلىپ كۆرەتتى. ئاز كۈندىلا ئاشۇنداق يىگىتلەردىن نى - نىلىرى سۆلتىيىپ قالاتتى، مەست بولۇۋالاتتى ياكى دېمى ئىچىگە چۈشۈپ مۆردەسكە ئايلىناتتى. زەيتۈنە — كۆزلىرى ئويناپ تۇرىدىغان، ئىلىپتەك بۇرنى ئاستىدىكى كىشىنىڭ قارىسا قارىغۇسى كېلىدىغان ئوماق لەۋلىرىدىن كۈلكە كەتمەيدىغان، سۈتتەك ئاق يۈزىگە قاپقارا قاشلىرى، ئۇزۇن كىرپىكلىرى ھۆسن قوشۇپ، ھەرقاندىقىنى ئۆزىگە قارىتالايدىغان، ئۇزۇن چاچ، زىلۋا بوي، يازدا يىپەك كۆڭلەكلىرى بىلەن، قىشتا ھازىرقىدەك قاما ياقىلىق سوكنا پەلتو، مۇسابايوف زاۋۇتىدىن چىققان قىزغۇچ ئۇزۇن قونچ توپلەي ۋە بېشىغا چىرايلىق فرانسۇز شلەپىسى كىيىپ يۈرىدىغان بۇ قىز ھېچ ئىش بولمىغاندەك، ھېچكىمگە ئازار بەرمىگەندەك، كۈندە ئىككى قېتىم ئىككى ئارغىماق قوشۇلغان

كالاسكىدىن ئىرغىپ چۈشۈپ يۈرۈۋېرەتتى. ئۇ چاغلاردا نۇردەك سەھرالىقلار بۇ قىزغا قاراشقا پېتىنالمايتتى. ئەمما نامرات ياتاق بالىلىرى ئاخشاملىرى يىگىتلىك ھېسسىياتلىرى قوزغىلىپ بىر - بىرىنى بېسىپ ئوينىغاندا، ئاستىدىكى يىگىتكە «زەيتۈنە» دېگەن ئىسىمنى قويۇۋېلىپ ھۇزۇرلىنىشاتتى. زەيتۈنە قاراپ كۈلۈپ قويغىنى، ياكى زەيتۈنە بىرەر كونسپېكىنى يېزىپ بەرگىن دەپ بەرگىنى، ياكى زەيتۈنە ئۇنىڭ خىزمىتىگە رەھمەت ئېيتىپ ئىككى تال كەمپۈت بېرىپ قويغىنى ئۈچۈن بىر كېچىنى ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزەتتى.

مانا شۇ قىز نۇرنى «نۇرمەھەممەت» دەپ چاقىرماقتا.

— زەيتۈنە! — دېدى نۇرى قىزنىڭ ئىسمىنى ئەيمىنىپ تىلغا ئېلىپ.

— ياخشىمۇسىز؟ — قىز قولىنى تىۋىت پەلەيدىن چىقىرىپ نۇرىغا سۇندى. نۇرى ئەيمىنىپ، يوغان، قاتمال، كۈچلۈك قولىنى قىزغا سۇندى.

— پاھ، باتۇرنىڭ قولىنى تۇتۇش نېسىپ بولدى، — دېدى قىز جاراڭلىق، بىرئاز تىترەڭگۈ ئاۋاز بىلەن نۇرىنىڭ يوغان، قاپقارا، ئوتلۇق كۆزلىرىگە تىكىلىپ قاراپ، — مەن ئويلىغاندىنمۇ كاتتا، بىز پەرەز قىلىشقاندىنمۇ كۆركەم يىگىت بوپسىز، نۇرمەھەممەت!

— رەھمەت، مېنى نۇرى دەۋېرىڭ. سىزنى كۆرمىگىلى تۆت يىلدىن ئاشتى. سىزمۇ بۇرۇنقىدىن نەچچە ھەسسە!...

— ياق، ياق، مېنى ماختىماڭ، مەن ماختاشلاردىن بىزار. مېنى رەنجىتمەي دېسىڭىز ماختىماڭ! — قىز سوغۇقتىنمۇ ياكى قىزلىق ئىپپەت، ئىچكى ھېسسىيات سەۋەبىدىنمۇ ئىشقىلىپ ھۆپپىدە قىزاردى.

— سىز ھازىر نېمە ئىش قىلىۋاتىسىز، زەيتۈنەم؟

— ئوغۇللار ئىنقىلابقا قاتناشتى، قىزلاردىن بىر

قىسمى شەپقەت ھەمشىرىسى بولدى . مېنى دادام تاشكەنتكە ئەكەتكەن ، قايتىپ كەلگىلى بىر ئاي بولدى . غۇلجىدا ئىنقىلاب بوپتۇ دەپ ئاڭلاپ ، دادام ، مەنمۇ تۇرالماي قالدۇق . «ئازاد شەرقىي تۈركىستان» گېزىتىدىن سىزنىڭ قەھرىمانلىقلىرىڭىزنى ئوقۇپ خۇشال بولدۇم . ساۋاقداشلىرىم يىغىلىپ تۇنۇگۈن بىزنىڭكىدە تەنتەنە قىلىشتۇق . پۈتۈن كېچە سىزنىڭلا گېپىڭىز بولدى . سىزنىڭ شېئىرلىرىڭىزنى يادلىۋالغانلار باركەن . سىزنىڭ «سەن مېنى بالام دېسەڭ !» دېگەن شېئىرىڭىز ئالامەت ياخشىكەن نۇرى !

— سىزگە ياقتىمۇ ؟

— يالغۇز شېئىرلىرىڭىزلا ئەمەس !...

— نېمە ؟ بىزدەك داڭگاللارنىمۇ ماختايدىكەنسىز - ھە ؟

ئۇ قىزنىڭ چىرايلىق كۆزلىرىگە لاپ قىلىپ قاراپ قويدى ، شۇ چاغ قىزنىڭمۇ قارىغان چېغى ، كۆزلەر ئۈنسىز سۆزلەشتى . قىز قىزاردى ، يىگىت «ئۇھ» تارتتى . قىز مۇلايىملىق بىلەن يەرگە قارىدى :

— ئوقۇغۇچى ۋاقتىڭىزدىلا سىز ئاجايىپ بالا ئىدىڭىز...

— مەسىلەن ، قانداق بالىدىم ؟

— ئۆتكۈر ، كەم سۆز ، مەغرۇر !

— سىز راستىلا ئۇ چاغلاردا ماڭا دىققەت قىلغانمىدىڭىز ؟

— ئىشەنمەمسىز ؟

— سىزگە قاراشقا پېتىنالمايتتۇق . سىزنىڭ بىزدەك سەھرالىق چالمىلارنىڭ مېڭىش - تۇرۇشلىرىمىزغا دىققەت قىلىدىغىنىڭىز كىمنىڭ يادىغا كەلسۇن دەيسىز ؟

نۇرى ئېتىنى يېتىلەپ كوچىغا چىقتى . ئۇلار ياندىشىپ ئۈچدەرۋازا تەرەپكە ماڭدى . نۇرى راسا تولغان ، ئېگىز ، چىرايلىق ، ئېغىر - بېسىق يىگىت شەھەرنىڭ ئەڭ چىرايلىق قىزى بىلەن كوچىدا بىللە ماڭماقتا . ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ھەربىي كومىتېتىغا كىرىپ - چىقىۋاتقان پارتىزانلار ئۇلارغا ھەۋەس بىلەن تىكىلىپ قاراشتى . كۈندۈزدىكى ئوچۇق ھاۋا ، ئۇرۇش گۈمبۈرلەشلىرىدىن خالىي ، پوروخ پۇرىقى سۇسايغان ھاۋادىن ھوزۇرلىنىپ كوچىغا چىققان خۇشال - خۇرام خەلقلەر ئۇلارغا زوقلىنىشتى . چانىدا ئولتۇرۇپ ئاتلىرىنى ئوينىتىپ ، قوڭغۇراقلىرىنى جاراڭلىتىپ ، چۇرقىرىشىپ ئۆتۈشكەن رۇس قىزلىرى شوخلۇق قىلىپ ئۇلارغا قار چېچىشتى . قىز ھېلىدىن - ھېلىغا نۇرىغا زوقلىنىپ قاراپ قوياتتى ، نۇرى بولسا قاپقارا ئەگمە قاشلىرى ئاستىدىكى خىيالچان ، خۇمار كۆزلىرىنى ئاق قار بىلەن چۈمكەلگەن دەرەخلەرگە تىكىپ ، چىرايلىق ، قاپقارا بۇرۇتى ياراشقان ئاپئاق ، كەڭ يۈزىدە ، قاڭشارلىق بۇرنىنىڭ ئۈستىدە پەيدا بولغان سوغۇق يادنامىسى — قىرولارنى ئالىقىنى بىلەن ئارىلاپ - ئارىلاپ سۈرتۈپ قويۇپ ئالدىرىماي ماڭماقتا . ئۇنىڭ مۈرىسىدە بەشئاتار مىلتىق ، ئۇچىسىغا يېشىل سوكنا پەلتو كىيگەن ، پۇتىدىكى قېلىن چەملىك ئۆتۈكىنى توڭغىلاقلارغا ئۇرۇپ قويىدۇ . ئۇ بەلكى يېنىدىكى گۈزەل قىزنى ئۇنتۇغان ، ئۇنىڭ خىيالى نىلقا كوچىسىدا جەسىتى قالغان سەبىخەگە قايتقان بولۇشى مۇمكىن . ھايات بولسا ئۇ مۇنۇ ئازاد بولغان شەھەردىكى ئاشۇ شادىمان قىزلاردەك دوستلىرى بىلەن قولتۇقلىشىپ ماڭغان بولماسمىدى . پەرىخەچۇ ؟ ئۇ ھازىر نەدە ؟ نە ئانىسى ، نە قېرىندىشى قالمىغان بىچارە قىزنىڭ نەدە بولمىسۇن خىيالى نۇرىدا ، بەلكى مۇشۇ تۇرقىدا ئۇ نۇرىنى ئويلاۋاتىدىغاندۇر . بەلكى ئۇ نۇرىنىڭ جانجان دوستى خەمىتنىڭ ئىسمىنى ساقلاپ قالغان كىچىككىنە خەمىتكە دادىسى نۇرىنىڭ لياڭشاڭدىكى سوقۇشتا تام پارتلاتقانلىقى ، چوڭ قارا سۇ ، سۇلتان ئۇۋەيس مازار سوقۇشلىرىدا غېنى باتۇرنى دوراپ ، گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ قولىدىن ئېتىۋاتقان مىلتىقلىرىنى تارتىۋالغانلىقى توغرىسىدا گېزىتكە يېزىلغان ماقالىنى ھېكايە قىلىپ سۆزلەپ بېرىۋاتقاندۇر .

نۇرى پەرىخە بىلەن ئاخىرقى قېتىم سۇلتان ئۇۋەيس مازىرىدا كۆرۈشكەن. قىز ئوغۇلچە كىيىنىپ ئىۋاننىڭ پارتىزانلىرى بىلەن شەھەرگە ماڭغانىدى. ئۇ ئالدىراپ: «نۇرى ئاكا، خەمىت ئامان. ئۇنى نىلقىدا بىر رۇس موماي بېقىۋاتىدۇ!» دېگەن گەپنى ئارانلا دېيەلىگەن. نۇرى دوختۇردا ياتقاندا مولداجان بىلەن ناۋان ئۇنى يوقلاپ كېلىپ «بىز نىلقىنى ئازاد قىلدۇق!» دېگەن. بەلكى پەرىخە ھازىر مۇشۇ شەھەردىدۇر، بەلكى ئۇ ئانىسىغا تېگىل بولغان كۆكچىلىك تەرەپتىكى ئابدۇمەر مىڭبېگىنىڭ ئۆيىنى ئىگىلىگەندۇر، بالا بىلەن رۇس ئايالمۇ بەلكى شۇ يەردىدۇر... ئۇنىڭ دادىسى، ئۇكىلىرى، بالىسى ۋە پەرىخە توغرىسىدا ئويلىغىنى مانا مۇشۇ... ئۇلارنى ئەسلەشكە سەۋەب بولغان باينىڭ قىزى زەيتۇنە ئۇنىڭ يېڭىدىن ئاستا تارتىپ:

— نۇرى، بۈگۈن بىزنىڭ ئۆيگە تەكلىپ قىلسام بارالامسىز؟ — دېدى ئەيمىنىپ، ھودۇقۇپ، قىزىرىپ، — دادامنىڭ سىزنى بەكمۇ كۆرگۈسى بار. سىزگە دەيدىغان گېپى، تەييارلىغان سوۋغىسى بار ئوخشايدۇ. مەن سىزنىڭ مۇسابايوفلارنىڭكىدە ئىكەنلىكىڭىزنى ئاڭلاپ ئىزدەپ كېلىشىم!

— بۈگۈن بولمايدۇ. چۈشتىن كېيىنلا بىز كۆكۆرچىن داۋىنىغا ماڭىمىز.

— نە ئۇ؟

— جىڭ تەرەپتىن بۇياققا ئۆتىدىغان ئاچالنىڭ بىر قانىتىدىكى تاغ. گومىنداڭ ئەسكەرلىرى شۇ يەردىن كېلىۋاتقۇدەك!

— بارمىسىڭىز بولمامدۇ؟

— بىز پارتىزانلار سوقۇشتىن باشقىنى ئويلىمايمىز، زەيتۇنەم. سىلەرنىڭكىگە غۇلجا ئازاد بولغاندا باراي.

— ھازىرمۇ ئازادقۇ؟

— ئۈچ ئورۇندا گومىنداڭ ئەسكەرلىرى قاماقلىق! ئۇلار ھۇجۇم قىلىپ چىقىشى مۇمكىن. شەھەر تامامەن تازىلانسۇن!

— سىز قارامىكەنسىز، بىرەر خەتەر بولۇپ قالسىچۇ؟

— بىز قەسەم ئىچكەن، ئۆلسەك شېھىت، قالساق غازى.

— مەن سىزنىڭ غازى بولۇشىڭىزنى ئارزۇ قىلىمەن نۇرى! مەن ئۆمرۈمدە بىرىنچى قېتىم بىر يىگىتكە يېلىنىۋاتىمەن. خۇددى سىزنىڭ ھايات - ماماتىڭىز مېنىڭ بەختىم بىلەن مۇناسىۋەتلىكتەك!...

قىز نۇرىنىڭ تۈگمىسىنى ئويناپ، يەرگە قاراپ تۇرۇپ شۇلارنى دېدى.

— پاھ نۇرى، قالتىس ئوۋچى جۇمۇ سەن! قارا، بۈركۈتۈڭ ئاجايىپ قىرغاۋۇلنى ئاپتۇ. پاھ، نېمانچە چىرايلىق قىز بۇ، قوي، ھېلىقى نوغايلىرىڭنى!

غېنى باتۇر بىر توپ ئادەمنى ئەگەشتۈرۈپ نۇرىغا قاراپ ۋارقىراپ سۆزلىگىنىچە ئاتلىق كەلمەكتە ئىدى.

— خەير خوش، زەيتۇنەم! — دېدى نۇرى ئېتىغا سەكرەپ مىنىپ.

— غېنىكا، بۇ قىز مېنىڭ ساۋاقدىشىم!

— ئاۋۋال ساۋاقداش، كېيىن تاۋاقداش، ياستۇقداش! ھا - ھا - ھا!

قىز يولنىڭ ئۇ چېتىگە ئۆتۈپ كالاسكىغا ئولتۇردى. غېنى قىزدىن كۆزىنى ئۈزەلمەي قالدى:

— باينىڭ قىزى ئوخشامدۇ، پاھ، تىلىڭنى چاينىما، ھېلى باكا مەن بۈركۈتۈمنى قويۇپ بېرىمەن بۇ مېكىيان قىرغاۋۇلغا!... ھا - ھا...

— ھا - ھا - ھا!...

ئۇنىڭ ئادەملىرى كوچىنى بىر ئېلىپ قاقاقلاپ كۈلۈشتى.

كۆكۆرچىنگە بېرىش ئۈچۈن جىلىيۇزىدىن ياكى پەنجىمدىن توغراسۇغا بارىدىغان يول بىلەن شىمالدىكى توغراسۇ غولىغا كىرىپ شەرققە مېڭىش كېرەك. نۇرغۇن بەل، غوللاردىن ئۆتۈپ

سول تەرەپتىكى قاپتالدا ئاچال بىلەن جىڭدىن كېلىدىغان دۈش-
مەن ئەسكىرىنى كۈتۈپ ، قار - مۇز ئىچىدە يېتىش كېرەك .
قاچان يېتىپ بېرىپ ، قانچە ۋاقىت ياتىدۇ ، بۇنىسى قاراڭغۇ .
مانا ئاتلىق قوشۇن پەنجىم غولىغا كىردى . رازۋېدچىكلار يۇقى-
رىقى پەنجىم ئەتراپىدىلا دۈشمەن ئەسكەرلىرىنى بايقىدۇق دەپ
دوكلات قىلدى . بۇ قېتىمقى مۇداپىئەگە مەسئۇل بولغان ئىسهاق-
بېك پارتىزانلارغا ئىككى قاپتالنى ئىگىلەپ ، دۈشمەننى ئىچكى-
رىگە كىرگۈزۈپ ، قىستاڭ ئېغىزىنى بوغۇۋېلىپ زەربە بېرىشكە
بۇيرۇق بەردى . نۇرى قىرىق ئۈچ يىگىتنى باشلاپ قېلىن قاردا
ئۆمىلەپ قاپتاللارغا كىردى . غۇلجا ناھىيىسىدىن سەپەرۋەر قى-
لىنغان بۇ پارتىزان يىگىتلەرنىڭ قورال ئىشلىتىش ، ئۆزىنى
دالدىغا ئېلىش ماھارىتى تۆۋەن ئىدى . ئۇلار ئاران ئۈچ كۈنلا
مەشىق قىلدۇرۇلغان . قىممەتلىكى ، ئۇلار ئۆلۈمدىن زادى
قورقمايدىغانلار . ئۇلار قېلىن قارغا كۆمۈلۈپ ، ۋىژىلداپ تۇر-
غان شىۋىرغاندا تۆۋەنگە سەگەكلىك بىلەن قارىماقتا . مانا قېلىن
كىيىملىرىنىڭ ئۈستىدىن ئاق خالات كىيىپ ، قاردا يوشۇرۇ-
نۇشقا تەييارلىنىشقان دۈشمەن تۆۋەنلەپ غول ئىچىگە كىردى .
ئۇلارنىڭ قۇيرۇقى ئۈزۈلەر ئەمەس . ئۇلار شەھەردىكىلەر بىلەن
بىرلىشىۋېلىپ ، ئىككى ياقتىن ھۇجۇم قوزغىسا تولىمۇ خەۋپ-
لىك !

يىراقتىن سىگنال بېرىلدى ، نۇرىلار تۆۋەندىكى دۈشمەنلەر-
گە ئوق ياغدۇردى ، گىرانات ئاتتى… قارلار ئۇچۇپ ، ئوقلار
ۋىژىلداپ غول ئىچىدە تۇمان ، قىقاس ، داد - پەرياد كۆتۈرۈ-
لۈپ ، جىمجىت تەبىئەت ، شاۋقۇنسىز غول ئىچىدە مىسلى كۆ-
رۈلمىگەن مالىمانچىلىق پەيدا بولدى . دۈشمەنلەر تاشلارنى ،
دۆڭلەرنى دالدا قىلىپ قاتتىق قارشىلىق قىلىشتى . لېكىن
ئىلگىرىلىيەلمىدى . ئۆلگەنلىرى سۇنايلىنىپ يېتىشتى ، ئامان
قالغانلىرى كەينىگە چېكىنىپ بارغانسېرى نۇرىلاردىن يىراقلاش-

تى ، بىر ھازادىن كېيىن ئىككى بەلگە ئوق ياغدۇرۇپ يەنە
ھۇجۇم بىلەن كېلىشتى . ئۇلار ئېغىزدىن چىقىپ كەتمەكچى ،
چىقىۋالسىلا كەڭچىلىك ، ئابارون تۇتۇشقا ئەپلىك ، لېكىن ئۇلار
يەنە چېكىندى . ئۇلار چېكىنگەنسېرى ئىسهاقبېك ئىلگىرىلەشكە
بۇيرۇق بېرىدىپ تۇردى… قايتا - قايتا ھۇجۇم ، كۈچلۈك
مۇداپىئە بىلەن يېرىم كېچىدىن ئەتىسى كۈن چىققۇچە قاتتىق
جەڭ بولدى . نۇرىنىڭ يىگىتلىرىدىن ئالتىسى قۇربان بولدى .
ھايات قالغانلىرى ئەتراپتىكى قار ئۈستىدە «چيۇ - چيۇ» قىلىپ
تۇرىدىغان جان ئالغۇچ ئوقلار ئارىسىدا ئۆمىلەپ ئاستا - ئاستا
جەنۇبقا سىلجىماقتا . ئەتىگەنلىكى ھۇجۇم پەسەيدى . پارتىزانلار
خالتىلىرىدىكى سۇخار نان ۋە ئالدىدىكى قار بىلەن ناشتا قىلىشۋې-
لىشتى . پېيما ، قېلىن جۇۋىلارمۇ يانۋارنىڭ قاتتىق سوغۇقىدا
ھارارەت بېرەلمەيتتى . ئۇنى ئاز دەپ شىۋىرغان ئۇلارنىڭ مەڭ-
زىلىرىگە قار ئۇچقۇنلىرىنى چاچاتتى . ھەر بىر قەدەم ، ھەر بىر
نەپەس پارتىزانلار ئۈچۈن قىممەتلىك ئىدى . ئۆزىدىن بىر نەچچە
ھەسسە كۆپ ، ھەربىي تەلىم - تەربىيىدە پىشقان مۇنتىزىم
قوشۇن بىلەن ئېلىشىۋاتقان بۇ يىگىتلەر كەتمەن ، ئورغاق ، ئارا -
گۈرجەك بىلەنلا ھەپىلىشىپ ، ئېتىزلىرىغا ناخشا ئېيتىپ بې-
رىپ ، ناخشا ئېيتىپ قايتىپ ، ھاياتىدا مىلتىق ئاۋازىنىمۇ ئاڭ-
لاپ باقمىغان غۇلجا دېھقانلىرىنىڭ ساددا باللىرى ئىدى . لې-
كىن ئۇلار ئەمگەك تەربىيىسى كۆرگەن . ئېغىر ئەمگەك ، تەبى-
ئەت بىلەن ئېلىشىش جەبىرلىرى ئۇلاردا ئىرادە ، غەيرەت ۋە
جەسۇرلۇقنى يېتىلدۈرگەن . ئۇلار قېلىن قاردا سۇنايلىنىپ يې-
تىۋېلىپ ، تىرناقلىرى بىلەن يەر تاتىلاپ ، ئوق ئېتىشقا ئەپلىك
جاي ئىزدەشكە خېلىلا ماھىر بولۇپ قېلىشقانىدى . قار بىلەن
ئوخشاش رەڭدىكى مىدىرلاۋاتقان نىشاننى چەنلەپ ئېتىپ تەگكۈ-
زۈشتە ئون پاي ئوقنىڭ يەتتىسى ياكى سەككىزى زايە بولسىمۇ
ئىككى - ئۈچى ئۇلارنى رازى ۋە خۇشال قىلماقتا ، ئۇلار دۈش-

مەنلىرنى ئۆلتۈرۈشنىڭ خۇددى توشقان تۇتۇۋالغاندەك ، ئوغلاق ئەپقاچقاندەك كۆڭۈللۈك ۋە خۇشاللىق ئىكەنلىكىنى چۈشەنمەكتە . ئۇلار بۇ خىل جاپالىق هايات ئىچىدىمۇ كۆڭۈل خۇشلۇقى مەۋجۇتلۇقىنى بىلمەكتە ئىدى···

··· لېكىن باينىڭ قىزى زەيتۇنە خۇشاللىقىدىن ئايرىلدى . ئۇ كوچىدىن هەم هاياجانلانغان ، هەم گاڭگىرىغان ، ئەسەبىيلەشكەن هالدا كىرىپ كەلدى ـ دە ، هويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا كالاسكىدىن چۈشتى ۋە تاختايلىرى قىپقىزىل سۇرتۇلگەن پەلەمپەي بىلەن پېشايۋانغا چىقىپ قوش قاناتلىق يوغان كۆك ئىشىكنى ئاچتى :

— دادا !

— هوي قىزىم ! — دېدى پۈتۈن خۇشاللىقى قىزىنىڭ خۇشاللىقى بىلەن زىچ باغلىنىپ كەتكەن چوڭ باي ئوڭ تەرەپتىكى قېلىن گىلەملەر بىلەن بېزەلگەن ئۆيدە — ئۇزۇن كرېسلوغا تاشلانغان ماموق ياستۇقلاردىن ئاستا كۆتۈرۈلۈپ ، — كەلدىڭىزمۇ ، قىزىم ؟

— ئۇ كەتتى ! — دېدى قىز ئۆزىمۇ ئويلىمايلا دادىسىنىڭ يېنىدىكى كرېسلوغا تاشلىنىپ ، — دادا ئۇنىڭغا ئوق تېگەرمۇ ؟

— كىمگە ، قىزىم ؟

— دېدىمغۇ ، ساۋاقدىشىم نۇرمەهەممەت !···

— هە ، هېلىقى گېزىتكە يېزىلغان سەهرالىق بالىنى دەمسىز ؟

— ئۇ هەقىقىي قەهرىمان ، ئۇ هەقىقىي يىگىت !

— سىز ئۇنى تاپالىدىڭىزمۇ ، تېپىپسىز ـ دە ! هە ، سالام بەرگىلى كېلىدىغان بولدىمۇ ؟

— ئەجەب ئىسسىپ كەتتىما ، تام مەشلەرگە كۆمۈرنى جىق سالغان ئوخشايدۇ ، ئۆيئىچى خۇددى يازدەك .

— راست قىزىق ، قاراڭا، چىۋىنلەر تىرىلگىلى تۇرۇپتۇ . هە ، كېلىمەن دېدىمۇ، قىزىم؟

— كېيىن، شەهەردە ئوق ئاۋازى ئاڭلانماس بولغاندا، هەممە ئادەم غەلىبە خۇشاللىقى بىلەن كۈلگەندە كەلگۈدەك .

— ئۇ نەگە كەتتى، قىزىم؟

— كۆكقۇرچىن دەمدۇ، بىر تاغقا، كېلىۋاتقان گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنى توسۇغىلى!

— كۆكقۇرچىن، هە، بىزنىڭ يايلاق ئەمەسمۇ، هېلىقى چاغدا سىز ئات مىنىپ خۇشال بولغان تۇپتۇز قاپتال!

— ئۇ بىزنىڭ يېرىمىزگە بېرىپتۇ ـ دە ئاخىر! — قىز خۇشال بولۇپ دادىسىنىڭ تىزىغا نازۇك قوللىرىنى قويدى، — دادا، ساۋاقداشلىرىمنى ئۆيگە چاقىرىپ پاراڭلىشىپ ئولتۇرايمۇ؟

— بۈگۈن ئەنۋەر مۇسابايوفلارنىڭكىگە مېهمانغا بارىمىز ئەمەسمۇ، ئېلىخان تۆرەم، هېكىمبەگ غوجام، مۇتائالى خەلپىتىملەرمۇ كېلىدۇ. يېڭى هۆكۈمىتىمىزنىڭ رەهبەرلىرى بىلەن بىللە بولىمىز!

— غېنى باتۇر دېگەن ئادەم ئەسكىكەن، دادا!

— ئۇنداق دېمەڭ، قىزىم. ئۇ دېگەن خەلق باتۇرى. ئوق تەگمەيدىغان، دۈشمەنلىرىگە ئوت بولۇپ كۆرۈنىدىغان ئادەم.

— ماڭا ئالۋاستىدەك كۆرۈندى، ئەسكىكەن، دادا!

— بىرى ئاڭلاپ قالمىسۇن، قىزىم، ئۇ تولىمۇ قارام. قىلىمەن دېگىنىنى قىلىدىغان ئادەم!

— مەن بارمايمەن، دادا، دوستلىرىم بىلەن ئۆيدە پاراڭلىشىمەن. ئىمىنجان!

ئۆيگە باش بوغالتىر، قوشۇمچە باينىڭ كاتىپى دەرهال كىردى:

— خوپ، زەيتۇنە خېنىم!

— خېنىم دېمەڭا، زەيتۇنە دېسىڭىز بولدى.
— خوپ زەيتۇنەم.
— سىز مېنىڭ دوستلىرىمغا خەۋەر قىلىڭ. قايسى كۈنكى ئالتە قىز، تۆت ئوغۇلغا! هازىرلا مېڭىڭ، كەچ سائەت يەتتىگە بىزنىڭكىگە چايغا!
— بولىدۇ زەيتۇنەم خ …
باي قىزنىڭ ئالماس كۆزلۈك ئۈزۈكلەر، ئالتۇن سائەت ۋە بىلەيزۈكلەر بىلەن ۋال - ۋۇل قىلىپ تۇرىدىغان قوللىرىنى تۇتتى:
— ئوغلۇم يوق، لېكىن يۈز ئوغۇلغا بەرگۈسىز قىزىم باردە مېنىڭ!
— دادا، سىز نۇرمەھەممەتكە نېمە سوۋغا بەرمەكچىدىڭىز؟
— سىزچە نېمە بېرەي قىزىم، ئۇ باتۇرغا؟
— ئۇ بىر نامرات دېھقاننىڭ بالىسىكەن. ئۇنىڭغا بىر قورۇ - جاي تەقدىم قىلسىڭىز دەيمەن!
— ماقۇل قىزىم. شۇنداق قىلاي، ناغرىچىدىكى جايىنى بېرەي. يەنە يۈز قوي، ئەللىك سەر ئالتۇن!
— دادا! — قىز دادىسىنىڭ بويىنغا گىرە سالدى.

پەرىخە ئىزدەپ يۈرۈپ ئاخىر زىياۋۇدۇننىڭ ئۆيىنى تاپتى. ئۇ ئۆيگە كىردى - دە، بايىلا ھەرەمباغ ئۇرۇش مەيدانىدىن قايتىپ كېلىپ كاڭدا ئۇخلاۋاتقان زىياۋۇدۇننى ئويغىتىش ئۈچۈن ئۇنىڭ ئايالىغا بۇيرۇق قىلدى.
— بولۇڭ ھەدە، مۇھىم ئىش! — ئايال چىرايلىق، ئوغۇلچە ياسانغان سېرىق چاچ قىزغا ھەيران بولۇپ:
— سىز كىم، سىڭلىم؟ — دېۋىدى، قىز:
— زىياۋۇدۇنكام كىملىكىمنى بىلىدۇ! — دېدى.

ئاڭغىچە زىياۋۇدۇنمۇ كۆزىنى ئاچتى:
— ۋۇي، ۋۇي… سەبىخە… سىز…
— مەن پەرىخە، سەبىخە ئۆلۈپ كەتكەن. ئاڭلىمىغانمۇسىز؟
— ھە، راست ئاڭلىغان. نۇرى ئېيتقانىدى. ئاسىيە خېنىممۇ، ۋاي، ۋاي… بۇ كاپىر دۈشمەن! — ئۇ يەرگە قارىدى.
— ئولتۇرۇڭ، نېمىشقا ئۆرە تۇرىسىز؟
— ۋاقتىم قىس. بىر مۇھىم ئىش بىلەن كەلدىم. باشقا گەپلەرنى كېيىن دېيىشىمىز. مەن تىكەندەك يالغۇز قالدىم. يە ئاتا - ئانام، يە قېرىنداشىم، تۇغقىنىممۇ يوق، بىچارىمەن. تەلىيىمگە ھەدەمدىن بىر ئوغۇل قالدى. ئۇ مېنىڭ جېنىم. ئۇنى بىر رۇس خوتۇن بېقىۋاتىدۇ. ئۇمۇ يالغۇز. ماڭا ئاپامدىن قالغان بىر قورۇ بار. سىز بىلىسىز، ئابدۇمەرنىڭ كۆكچىلىكتىكى ھېلىقى جايى. ئالتە ئېغىز ئۆي، چوڭ باغ. سىلەر بۇ ئىككى ئېغىز ئۆيدە قىسىلىپ قاپسىلەر. مەن سىلەرنى شۇ ئۆيگە كۆچۈرۈپ ئاپىرىپ قويماقچى.
— بۇ، بۇ، بۇ…
— ئويلىنىشقا ۋاقىت يوق، هازىرلا كۆچۈڭ!
— مەن… مەن! …
— مېنى خۇش قىلاي دېسىڭىز، مەندەك بىر يېتىمنىڭ كۆڭلىنى يەردە قويماڭ، هازىرلا كۆچۈڭ.
— بولىدۇ، ماقۇل، كۆچەي! — دېدى زىياۋۇدۇن گەدىنىنى سىلاپ.

تاغ ئىچىدە مانا تۆت كۈن بولدى قاتتىق جەڭ بولماقتا. ئاكىسىنى تارتىشىپ دەرامۇ بۇ يەرگە كەلگەن. مانا شۇ ئەتىگەندىلىك ئاچچىق سوغۇقتا ئاكىسىنىڭ تىزىغا بېشىنى قويۇپ تاتلىق

ئۇخلىماقتا. بۇرۇتى خەت تارتقان، سۆڭىكى دادىسىغا، چىرايى ئانىسىغا تارتقان ئون يەتتە ياشلىق گۈزەل يىگىت نۇرىنىڭ ئىنىسى، دادىسىنىڭ قانىتى. ئۇ دادىسىنىڭ دەردىگە شېرىك بولۇپ كىشىلەرگە مالاي ئىشلىدى. دادىسى تۈرمىگە كىرگەندە جۇدۇن – چاپقۇنلۇق ھاياتتا قېرىنداشلىرىغا ئانا مېكىيادەك قانات ياپتى. ئەمدى ئاكىسىغا ئەگىشىپ مىلتىق تۇتۇپ، خەلقنىڭ دۈشمەنلىرى بىلەن ئېلىشماقتا. ئۇ ئاكىسىنىڭ يېنىدىن بىر قەدەم نېرى بولماي قار – مۇزدا يېتىپ – قوپۇپ، ئاكىسى نېمە قىلسا شۇنى قىلىپ بەش كۈندىن بېرى جەڭ قىلماقتا. نۇرى ئىنىسىنىڭ قويۇق، يىرىك چاچلىرىنى تارىدى، يېرىلغان يىرىك يۈزىنى سىلىدى: «كۆرگەن راھىتىڭ تارتقان جاپايىڭنىڭ مىڭدىن بىرىگە تەڭ ئەمەس، ئۆلمەي قالسام، قەدىرلىك ئىنىم، ساڭا ھاياتنىڭ لەززىتىنى كۆرسىتىمەن، سېنى بەختكە ئېرىشتۈرىمەن، ئۆزۈم ئېرىشمىسەممۇ مەيلى» دېدى ئۇ ئىچىدە.

«تات – تات – تات!» دۈشمەنلەر يەنە ھۇجۇمغا ئۆتتى، نۇرى دەرانى نوقۇدى، دەرا مىلتىقىنى قۇچاقلىغان پېتى ئورنىدىن تۇردى. نۇرى ئۇنى دەرھال باستى. ئەتراپتا چىۋ – چىۋ قىلىپ قار ئۈستىدە پىرقىراپ كۆزدىن غايىب بولىدىغان جان ئالغۇچلار كۆپەيدى. نۇرى ئىنىسىنى يەنە نوقۇدى، ئىنىسى جىم ياتاتتى. ئۇنىڭ يۈرىكى «جىغ» قىلىپ قالدى – دە، ئىنىسىنى يۆلىدى. دەرانىڭ دۈمبىسى تەگكەن يەر قىپقىزىل قان ئىدى. ئۇ ئىنىسىنىڭ كۆكرىكىگە قارىدى. نەق سول كۆكرىكىدە ئۇيۇپ قالغان قان، ئىنىسى جان ئۈزگەنىدى.

— دەرا! — دەپ ۋارقىرىدى ئۇ ئەسەبىيلىشىپ ۋە ئالدىدىكى قورام تاشنى مۇرىسى بىلەن ئىتتىرىپ:

— قىرىۋېتىمەن! — دەپ قاتتىق ۋارقىرىدى. چوڭ قورام تاش يۈزلىگەن ئۇششاق تاشلارنى بىللە ھەيدەپ، غول

ئىچىدە ھاۋا گۈلدۈرلىگەندەك قاتتىق سادا پەيدا قىلىپ تۆۋەنگە غۇلىدى. تاشلارنىڭ كەينىدىن قولىدىكى ئاپتوماتنىڭ پايىنىكىنى مۇرىسىگە تىرەپ تاتاتلىتىپ ئاتقىنىچە نۇرمۇ پەسكە قاراپ يۈگۈردى. خۇددى ھۇجۇمغا كوماندا بېرىلگەندەك، ئىككى قاپتالدىكى دېھقان يىگىتلىرى مىلتىقلىرىنى ئاتقىنىچە سايىنىڭ تاپىنىغا قاراپ يۈگۈردى، ئۇلار ئوقتەك ئېتىلىپ چۈشۈشكە ھودۇقۇپ كەتكەن دۈشمەن شىمالغا قاراپ قاچتى. قاچقان دۈشمەنلەرنى ئىسھاقبېكنىڭ ئاتلىق يىگىتلىرى بىلەن نۇرى باشلىق پىيادىلەر شىددەتلىك ھۇجۇم بىلەن تاكى كۈن پېشىن بولغۇچە قوغلىدى، سايدىكى جەسەتلەر سايىنىڭ تېشىدەك بولۇپ كەتتى. ئۇلار ئاخىر ئاچال ئېغىزىدىن ياندى. پۈتۈن غولدا ئوق ئاۋازى توختىدى. بىرلا نۇرىنىڭ ئاۋازى تېخى توختىمىغانىدى. ئۇ ئىنىسىغا — ئۆمۈر بويى جاپا تارتىپ ئارانلا ئون يەتتە يىل ياشىغان، تۇغۇلۇش ئازاب، ياشاشمۇ ئازاب دېگەن نەزەرىيىنى ھاياتى بىلەن ئىسپاتلاپ بەرگەن جاپاكەش دېھقان ئوغلىغا ئۈن سېلىپ يىغلىماقتا ئىدى. بۇ كۈن ئۇنىڭ ئەڭ ئازابلىق كۈنى، بۇ كۈن ئۇنىڭ يۈرىكىگە ئەڭ ئېغىر جاراھەت چۈشكەن كۈن، بۇ كۈن ئۇنىڭ ئۇمىد – ئارزۇلىرىنىڭ يېرىمىنى بەربات قىلغان، ئۇنىڭ گۈزەللىك توغرىسىدىكى تۇيغۇلىرىغا قارا سايە تاشلىغان كۈن بولدى.

ئۇنىڭ يېنىغا ئىسھاقبېك كەلدى.

— يىغلىما بالام! — دېدى گەۋدىلىك، ئېغىر – بېسىق، سالماقلىق ھەربىي رەھبەر ئۇنىڭ مۇرىسىگە قولىنى قويۇپ، — مېنىڭمۇ ياش ئوغلۇم مۇشۇلارنىڭ قولىدا ئۆلگەن. پۈتۈن ئائىلەم ۋەيران بولغان. بىز تەقدىرداش، يىغلىساق بىللە يىغلايلى. ئەمما ھازىر يىغلايدىغان چاغ ئەمەس. دۈشمەن ئاچالنىڭ ئۇ تەرىپىدە بىزگە مىلتىق تەڭلەپ تۇرۇۋاتىدۇ. كۆز يېشى بىلەن ئۇلارنى يوقاتقىلى بولمايدۇ، بالام!

نۇرى كۆزلىرىنى سۈرتۈپ ، چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ شىمالغا — قاپتالنىڭ ئىرىسىغا قارىدى .

كۆكچىلىك مەھەللىسىدىكى كەڭ - كۇشادە ئۆيلەرگە زىياۋۇدۇن شۇ كۈنىلا كۆچۈپ كەلدى . ئۇنىڭغا ياققىنى ئازادە ئېغىللار بىلەن كەڭرى باغ ئىدى . زىياۋۇدۇن كۆچۈپ كېلىپلا ئۆگزە ، ھويلا ، كوچىنىڭ قارلىرىنى تازىلىدى ، ھەممە يەرنى سۈپۈرۈپ پاك - پاكىز قىلىۋېتىپ ، ئۈچ ئاتنى ئوقۇرغا باغلاپ تەييار بېدىدىن سېلىپ بېرىپ ، خوتۇنى بىلەن كەڭرى ، يورۇق ، تاختايلىق ئاشخانىدا چاي ئىچىپ ئولتۇرۇپ ئۇنىڭغا :

— قىزلار قىنى ـ. قىنىغا پاتماي خۇش بولۇپ كەتتى . بەرا بىلەن دەرا كەلسە تېخىمۇ خۇشال بولىدىغان بولدى . قارا ، قويدىن ئۇن - يىگىرمىنى ، سېغىن سىيىردىن ئىككىنى ئەكىرىۋالساقمۇ ئېغىللىرى كەڭ - كۇشادىكەن ! — دېۋىدى ، خوتۇنى :

— نۇرىنىڭ تويىنى قىلىۋالساق ، ئەجەبمۇ ياخشى قىز كەنا بۇ قىز ، ئورۇس خوتۇنمۇ بىرچە بىلىدىكەن تېخى . پاھ ، بوۋاق نېمانچە ئوماق ، كۆزلىرى نۇرىنىڭ كۆزلىرىگە ئوخشايدىكەن . خەمىت دېسەم ئىنتىك كۈلۈپ قارايدۇ تېخى . قىزلار قولىدىن چۈشۈرمەيدىغان بولدى .

— ئۇ نۇرىنىڭ ئوغلىكەن... نۇرى بالام چوڭ دادىسى مۇختەركامىنى دوراپ... ھەي ، بۇ بالىنىڭ ئانىسى ھازىرقى قىزنىڭ ھەدىسى سەبىخە... ئۇ نۇرىغا ئاشىق ئىدى... بۇ بالا ئاشىق - مەشۇقنىڭ يادنامىسى . سەبىخەنى ، ئانىسى ئاسىيە ئاغىچىنى گومىنداڭ ئېتىۋەتتى . ھەي ئىسىت... بۇ نارەسىدىمۇ بىزنىڭ بالىلاردەك يېتىم . سىرىق قىزنىڭ ئېتى پەرىخە . بۇ بالا سەبىخەنىڭ سىڭلىسى... بوۋاقنىڭ كىچىك ئاپىسى بولىدۇ . ھەدىسى ئۆلۈپ كەتكەندىكىن سىڭلىسى راۋا بولار - ھە ؟ مۇتائالى خەلپە-

تىمگە دەپ بىر كۈنى ئىكاھ ئوقۇتۇپ قويساقلا بولدى...

— سىزنىڭ ھېلىقى قاشقالىق ئاغىنىڭىز بۇ ئۆينى بىلمەيدۇ - دە ؟

— خەلپىتىمگە دېدىم . خەلپىتىم دەپ بېرىدۇ . سەپەر ئاخۇننىڭ بۇ يەرگە كەلگۈدەك چولىسى يوق . ئۇ كېچەيۇ كۈندۈز مىلتىقنى لياڭشاڭغا تەڭلەپ ئاكوپتىن چىقماي ئولتۇرىدۇ ، خوتۇن ! ئۇ قالتىس مەرگەن ، چىۋىننىڭ كۆزىنى چەنلىيەلەيدۇ جۇمۇ !

ئۆيگە بوۋاقنى كۆتۈرۈپ رۇس خوتۇن كىرىپ كەلدى . ئۇ كىرىپلا سۆزلەپ كەتتى :

— بۇ بالا نۇرىنىڭ . ئول كونى ھەممە كەتتى . بالا ئۆيدە يەر تېپىپ يىغلادى ، يىغلادى . شۇندا مىن كىردى . ئۆيگە ئاپاردى . ئىۋان مىن ئىنى بولادى . پاتىخ ، ئەكبەر ، غىنى ھەممىسى باتىر . ئۇلار سوغىس قىلادى . بىز بالا باكادى ، بول ھەم سوغىس !

— توغرا ، مامۇچكا ، بالا باقماقمۇ بىر جەڭ . مەن ئاتلارغا بېدە سېلىپ بېرىپ جەڭگە بارادى !

ئۇ ھويلىدىن چىقىشىغا دەرۋازا ئالدىدا مۇختەر باي پەيدا بولدى . ئۇلار قىزغىن كۆرۈشتى .

— دۇرۇس ، ياخشى بوپتۇ ، — دېدى مۇختەر باي . بۇ يەرگە كۆچۈپ كېلىش جەريانىنى زىياۋۇدۇن تەپسىلىي سۆزلەپ بېرىۋىدى ، ئاڭلاپ بولۇپ ، — ئاسىيە ئاغىچىغا تېگىل ئۆي بۇ . ئابدۇمەرىنىڭ ئانىسىنىڭ ھەققى يوق . ئۇ ھەرەمباغدا ئادەم گۆشىگە تازا تويغاندۇر . ھەيتاڭ ، خىتايلار ئۇنىڭغا گۆشنى ئۆزلىرى يەپ ، ئادەم پوقىنى بەردىمىكىن تېخى . خوي بولدى . ھەممە خەق پاتقان جاھانغا ئۇ پاتمىدى ، نېمە ئۈچۈن ؟ نىيىتى يامانىنىڭ قازىنى تۆشۈك بولىدۇ . ھە ، يۇر قېنى ، مۇختەر ئاكاڭنى مېھمان قىل . قېزا ئەكەلدىم . خوتۇنۇڭغا دە ، ئېرىن قىلسۇن . بىر

كۇن «هۇررەي» ۋارقىرىمىساڭمۇ بولىدۇ . هۇررەي ۋارقىرىغىـ
لى قىرىق نەچچە كۇن بولدى . كۇندىلا هۇجۇم ، كۇندىلا هۇرـ
رەي ، مىت قىلمايدۇغۇ بۇ گومىنداڭ دېگەن . ئۇيۇپ كەتتىمۇ
نېمە؟ ئەخمەتتىن سورىسام ، ئاز قالدى ، ئاز قالدىلا ، دەيدۇ .
زادى بۇ هۆكۇمەتكە ئەخمەتنى باشلىق قىلمىسا هەرەمباغنى ئالـ
غىلى بولمايدۇ .

— ئۇنى دېمىسىمۇ بۇ ئېلىخان تۆرەم خەلقنى ئالدىنقى
سەپكە هەيدەشنىلا بىلىدىكەن . جەڭنىڭ يولىنى تازا بىلمەيدىغان
ئوخشايدۇ .

— بۇ ئەنجانلىق سوقۇشنىڭ يولىنى نەدىن بىلىدۇ ، ئورـ
نىنى ئەخمەتكە بەرسە بولىدۇ .

— ئۇ ئەخمەتنىڭ هازىر نېمە قىلىۋاتىدۇ؟

— ئۇ هازىر گېزىتخانىدا ئىشلەۋاتىدۇ . زايە كەتتى دېگىـ
نە . مەن مۇتائالى خەلپىتىمگە ، هېكىمبەگ غوجامغا دېدىم .
ئۇلارمۇ ئېلىخان تۆرىنىڭ ئاغزىغا قارايدىغان ئوخشايدۇ .

— ئىسهاقبېك دېگەن قىرغىز يامان نېمىكەن ، ئاڭلىساق ،
پەنجىم سايغا كېلىپ قالغان دۈشمەننى هەيدەپ ئاچالنىڭ نېرىـ
سىغا ئۆتكۈزۈۋېتىپتۇ !

— هە ، نۇرىدىن خەۋەر بارمۇ؟

— ئۇنى قىرىق پارتىزانغا باش قىلىپ ، ئىسهاقبېك بىلەن
بىللە ئاچالغا سوقۇشقا ئەۋەتىپتىكەن . بىزنىڭ دەرامۇ بىللە كەتـ
تى . بەرا غېنى باتۇرغا ئەگىشىپ كۇنەس تەرەپكە ماڭدى .

— باتۇرلار ئۇياق ـ بۇياققا مېڭىۋېرىپ ، مۇنۇ هەرەمباغـ
دىكى دۈشمەن يوپۇرۇلۇپ چىقسا كـۈچ ئېلىشالمـاي قالمـاسـ
مىز ـ هە؟

— بۇ يەردىمۇ نى ـ نى باتۇرلار بار . ئورۇسلار كۆپىيىپ
قالدى . پۈتۈن غۇلجا خەلقى مۇشۇ يەردە دۈشمەننى قورشاپ
تۇرۇۋاتسا ، چىچاڭشىيدىغان بېشى ئونمۇ بۇ گومىنداڭنىڭ !

كۇن ئولتۇرۇشقا غېرىچ قالدى . هويلا قىزىل شەپەق بىلەن
نۇرلاندى . كەپتەرلەر ، قاغىلار ، پاختەك ، قۇشقاچلار پېشايۋان ،
شاخلاردا شاۋقۇن كۆتۈردى . زىياۋۇدۇن قۇشلارغا دان چاچتى .
ئۇ هەم يېزا ، هەم شەهەر تۇرمۇشى ئەكس ئېتىپ تۇرىدىغان
بۇ هويلىدىكى تۇرمۇشتىن ئىنتايىن رازى . ئۇ بۈگۈن خۇشال .
مانا ئارغىماق مىنىپ ، دۈمبىسىگە مىلتىق ئېسىپ دەرۋازا ئالدىـ
دا پەرىخە پەيدا بولدى . ئۇ بىر قازاق قىزنى باشلاپ كەلگەنىدى .
زىياۋۇدۇن ئۇلارنىڭ ئېتىنى ئالدى ، ئۇلار هويلىغا ئەمدىلا كىـ
رىشىگە ، دەرۋازا ئالدىدا بىر كالاسكا توختىدى . كالاسكىدىن
ئاجايىپ كاتتا كىيىنگەن ، تولىمۇ چىرايلىق بىر قىز چۈشتى .
هارۋىكەش كالاسكىنىڭ كەينىدىن بىر ساندۇق بىلەن بىر تاغار
مالنى چۈشۈردى .

— زىياۋۇدۇن ئاكا سىز بولامسىز؟

— شۇنداق ! — دېدى زىياۋۇدۇن ئەيمىنىپ .

— مەن نۇرىنىڭ ساۋاقدىشى . ئىسمىم زەيتۇنە . بىز ساـ
ۋاقداشلار ئاخشام جەم بولۇپ ، ئارىمىزدىن چىققان قەهرىمانىمىز
نۇرمەهەممەت زىياۋۇدۇننىڭ روهىغا ئاپىرىن ئوقۇدۇق . ئۇنىڭ
باتۇرلۇقلىرىنى گېزىتتىن ئوقۇپ تەسىرلەندۇق . سىزگە رەهـ
مەت ، قالتىس ئوغۇل تەربىيىلەپسىز !

هويلىدىن مۇختەر باي ، پەرىخەلەرمۇ چىقتى . قىز جاراڭـ
لىق ئاۋاز بىلەن سۆزىنى داۋام قىلدى :

— بۇ ساندۇق بىلەن تاغار ساۋاقداشلارنىڭ كۆڭلى . مۇنۇ
ئازغىنە ئالتۇنمۇ بار ، ئاز كۆرمەي قوبۇل قىلسىڭىز .

— بۇ ، بۇ ، بۇ !...

— نېمــە بۇ ـ بۇ ـ بۇ؟ — دېدى مۇختــەر بــاي
كۈلۈپ ، — رەهمەت دېمەمسەن . بۇ ئاشۇنداق نومۇسچان ، مەن
چوڭ دادىسى بولغاندىكىن رەهمەت ئېيتاي . بىكارلا كايىپ ـ
جوۋۇپسىلەر ، سىز كىمنىڭ قىزى بولىسىز . مەن بىلمەيدىغان

باي يوق بۇ شەھەردە ؟

— ئۇ مۇھىم ئەمەس . مەن نۇرىنىڭ ساۋاقدىشى !

قىز قىزاردى . مۇختەر باي زىياۋۇدۇنغا ، ئۇنىڭ خوتۇنىغا ، ئاخىرىدا پەرىخەگە قارىدى . ئەر - خوتۇن قول قوۋۇشتۇرۇپ خۇشال تۇراتتى . پەرىخە تامدەك تاتىرىپ كەتكەنىدى .

— قېنى ئۆيگە !

— ياق ، ياق . مەن مەشەدىنلا قايتاي . بىر كۈن سوراشتۇرۇپ بۇ ئۆينى ئاران تاپتۇق . سىلەرگە رەھمەت !

قىز كالاسكىغا يېنىك سەكرەپ چىقتى . بىر جۈپ بوز ئارغىماق ئويناقلاپ يۈرۈپ كەتتى .

— پاھ ، مۇشۇنداق كېلىنىڭ بولسىزە زىيــەك !... ھا - ھا - ھا !...

پەرىخە بىلەن قازاق قىزمۇ ئاتلاندى .

— بۇ نېمە قىلغىنىڭلار ، كېلەر - كەلمەيلا ئەمدى ؟

— خەمىتنى كۆردۇق . ئۇخلاۋېتىپتۇ .

خۇشال كەلگەن پەرىخە خاپا قايتتى .

— كۈنچىلىكى تۇتۇپ قالدى - دە، دېدى مۇختەر باي كۈلۈپ ، — بۇمۇ بىر خىل جەڭ. ھەرەمباغدىكـــى جەڭدىن قېلىشمايدۇ !

— ئۇنداق دېمىسەڭا ئاكا...

ئۇلار قاقاقلىشىپ كۈلۈشتى . بۇ زىياۋۇدۇننىڭ ئۆزۈندىن بېرىقى ھەقىقىي شادلىق كۈلكىسى ئىدى .

كەچتە يەنە قاتتىق ئېتىشىش باشلاندى . شەھەر خەلقى ھازىر ئوق ۋە ھۇررا ئاۋازىغا كۆنۈپمۇ قالدى . شەھەر ئويۇنچىلىرى يەنە مەشرىپىنى ئويناۋەردى ، سازەندىلەرنىڭ مۇڭلۇق سازلىرى بىلەن ناخشىلىرىغىمۇ ، كۈلكە - چاقچاق ، مەست بولۇشلىرىغىمۇ ئوق ئاۋازلىرى دەخلى قىلالمىدى . غۇلجىدا ھايات يەنە بىر خىل داۋاملاشماقتا . بىرلا ئۆزگىرىش دوختۇرخانا ، گوسپىتاللار

كۆپەيدى . ھەر كۈنى نەچچە ئونلاپ يارىدارلار دوختۇرخانىلارغا كېلەتتى . پەرىخە مانا شۇنداق بىر دوختۇرخانىدا ئىشلەيتتى . ئۇنىڭ ۋەزىپىسى يارىدارلارنى كۈتۈش ئىدى . ئۇ قايتىپ كېلىپ زادىلا ئىشقا كىرىشەلمىدى . ئۇنىڭ ئېسۇ خىيالى بايىقى چىرايلىق قىزدا قالغانىدى . قىزنىڭ خىيالچان كۆزلىرىدىن ئۇ ئادەتتىكى ساۋاقداشلىقتا ئوخشىمايدىغان بىر خىل ھېسسىيات ۋە سېغىنىش بىلەن تولغان مۇڭنى بايقىدى . ناۋادا ئۇ قىز نۇرىنىڭ باتۇرلۇقىغا رەھمەت ئېيتىشنىلا كۆزلىگەن بولسا بۇنداق يالغۇز كەلمىگەن بولاتتى . نېمىشقا ئۇنىڭ بىلەن باشقا ساۋاقداشلىرى بىللە كەلمىدى ، نېمىشقا ئۇ قىز نۇرىنىڭ بۇ يېڭى تۇرالغۇسىنى بىلىۋېلىشقا شۇنچە ئالدىرىدى ؟

پەرىخە پەرىشان ، غەمكىن يۈرىكىگە يېڭى ئازاب يۈكلىگەن ھېلىقى چىرايلىق قىزغا ئىچ - ئىچىدىن ئۆچ بولۇپ قالدى . ئۇنىڭ بۇ باي قىزنى كەينىدىن بىر پاي ئوق بىلەنلا ئۇ دۇنياغا ئۇزاتقۇسى كەلدى . تەقدىر ئۇنىڭ رەقىبىنى يولغا سېلىپ ، پەرىخەنى كۈنداشلىقنىڭ تىك قىيارىدىن ئەمدىلا ياندۇرۇپ كەلگەندە ، توساتتىن يېڭى بىر تېخىمۇ خەتەرلىك قىيانىڭ پەيدا بولۇشىنى ئۇ خالىمايتتى ھەم كۈتمىگەنىدى . ئۇ ئەمدىلا : «نۇرى مەڭگۈ مېنىڭ» دېگەن ئىشەنچ بىلەن ھاياتنىڭ يېپيېڭى بەخت سارىيىنىڭ ئىشىكىنى ئاچقاندا ، بوسۇغىدا بۇ بەخت قاراقچىسىنىڭ پەيدا بولۇشىنى زادىلا خىيالىغا كەلتۈرمىگەنىدى . ئۆزگىرىش بولۇشى مۇمكىن . ھايات ھامان ئۆزگىرىدۇ ، لېكىن بۇ خىل ئۆزگىرىشنىڭ تاسادىپىيلىقى ئۇنىڭغا تولىمۇ ئار كەلدى . ئۇ تۇرۇپلا «راستتىنلا كۆڭلى ياخشى ساۋاقدىشى بولسىچۇ ؟ بۇ باي قىزنىڭ نۇرىدىنمۇ گۈزەل ، قامەتلىك ، ئەقىللىق بىر يىگىتى بولۇشى مۇمكىنغۇ ؟» دەپمۇ ئويلىدى . لېكىن تېزلا «ياق ، نۇرىدىن ئۈستۈن يىگىت زادى يوق» ئۇ ھەرقانداق قىزنى ئۆزىگە تارتىۋالالايدۇ . ھەرقانداق قىز ئۇنىڭغا ئاشىق بولۇپ قالىدۇ .

مۇنۇ باي قىزى شۇنداقلارنىڭ بىرى. ئۇنىڭ ئاۋۇ قاپقارا، ئۇزۇن كىرپىكلىك كۆزلىرى ماڭا ھەممىنى دەپ بەردى. ئۇ مېنىڭ رەقىبىم دېگەن ھۆكۈم ئۇنىڭغا تەسەللى بولىدىغان بارلىق گەپلەرنى يوققا چىقىراتتى...

ئىككى يىگىت بىر ياردارنى كۆتۈرۈپ كىردى، يىگىتلەر ھارغىن، قارغا مىلەنگەنىدى.

— نەدىن؟

— كۆكۈرچىندىن.

— نېمە، نۇرنى تونۇمسىلەر؟

— تونۇمايچۇ. ئۇ بىزنىڭ توپ باشلىقىمىز.

— ئەھۋالى قانداق؟

— ئۆزىغۇ ياخشى، قالتىس جەڭ قىلىۋاتىدۇ، بىراق...

— ھە، نېمە بولدى؟

— ئىنىسى ئوق تېگىپ قۇربان بولدى.

— نېمە، نېمە؟ دەرامۇ؟

— ھەئە. سىز ئۇنى بىلىدىكەنسىز - دە؟

پەرىخە سىرتقا قاراپ ئۇچقاندەك يۈگۈردى.

بۇ چاغدا مۇختەر باي بىلەن زىياۋۇدۇن نېرىنىغا تويۇپ، ساندۇق ۋە خالتىدىكى رەختلەر، كىيىملەر، گۆش، ماي، ئۇن - گۈرۈچ ۋە چاي - تۇز، قەنت - گېزەكلەردىن خۇشال بولۇپ نۇرنى ماختىشىپ، ئاتلىرىنىڭ ئۇلاڭلىرىنى چىڭىتىپ ھەرەمباغقا ماڭماقچى بولۇۋاتاتتى.

پەرىخە ئېتىنى چاپتۇرۇپ كەلدى ۋە دەرۋازىدىن كىرىپلا، يىغلاپ تۇرۇپ:

— دەرا، دەرا! — دېدى.

— دەرا نېمە بولدى؟ — زىياۋۇدۇننىڭ قولىدىن قامچىسى چۈشۈپ كەتتى.

— ئۇنىڭغا ئوق!... ئوق...

قىز بۇقۇلداپ يىغلاپ زىياۋۇدۇنغا ئۆزىنى ئاتتى. زىياۋۇدۇن پەرىخەنى يېرىم قۇچاقلاپ ئاۋۋال ئاسمانغا قارىدى. ئاسماندا ئوت بولۇپ ئوقلار ئۇچۇپ يۈرەتتى. ئاندىن كېيىن ئېڭىكىنى قىزنىڭ بېشىغا قويۇپ بۇقۇلداپ يىغلىدى. بايىلا خۇشاللىق ئەركىلەتكەن بەدىنىدە بىردىنلا ئازاب، قايغۇ ۋولقانى پارتلىدى. ئۇنىڭ بەدىنى شۇنداق قاتتىق سىلكىنىدىكى، خۇددى بىرى تىغ ئۇرغاندەك، ئوق تەگكەندەك، توك تەپكەندەك!...

ئۇنىڭ يۈرىكى شۇنداق تىلىندى: يۈزلىگەن پىچاق ئۇرۇلغاندەك، مىڭلىغان قول مورلىغاندەك، جاۋۇر - جاۋۇر قوقاس چېچىلغاندەك...

ئازاب ئۇنى مۇكچەيتتى:

— جېنىم بالام، دۇنيانىڭ خوۋلۇقىنى كۆرمىگەن ئوغلۇم، پۇتلىرى چوقايدىن، ئۇچىسى ماتادىن قۇتۇلمىغان بىچارە بالام، كۆزۈمنىڭ نۇرى، يۈرىكىمنىڭ بىر قانىتى، ھۇ - ھۇ - ھۇ!...

— ئارمان بىلەن كەتتىڭغۇ بىچارە بالام، رەيھان، مېنى ئەپۇ قىل، باللىرىڭنى ئاسرىيالمىدىم!...

ئۇنى قۇچاقلاپ مۇختەر بايمۇ بۇقۇلداپ يىغلىدى.

بايرام بولغان كوچىلاردىن تاۋۇت كۆتۈرگەن ھازىدارلار ئۆتىدۇ. بۇ ھاياتنىڭ قانۇنىيىتى.

زىياۋۇدۇن مۇسىبەت بىلەن جەڭگىمۇ قاتنىشالمىدى. ئوغلىنىڭ جەسىتىنى جەڭچىلەر نوسىلكا بىلەن ئەكەلدى. مۇتائالى خەلپىتىم ئۆزى دەرا بىلەن تونۇگۈن ھەرەمباغ سوقۇشىدا قۇربان بولغان مۇساپىر سەپەرئاخۇننىڭ نامىزىنى چۈشۈردى. ناماز چۈشۈرۈپ دەپنە قىلىش غۇلجا شەھىرىدە ھەر كۈنى بولۇپ تۇراتتى. كۈندۈزى تاۋۇت ئۆتكەن كوچىلاردىن ئوخشاشلا ئاخشاملىرى توپ - توپ ئادەملەر قاقاقلىشىپ كۈلۈشۈپ، ناخشا ئېيتىپ ئۆتۈشەتتى، ھايات شۇنداق بىر ئىزغا چۈشۈۋالغانىدى.

كۆكۆرچىندىكى جەڭمۇ شۇنداق بولدى. دۈشمەن نۇرغۇن قېتىم جەنۇبقا، ھەتتا غەربكە سۈرۈلۈپ ئىلگىرىلىدى. ئىككى كۈننىڭ ئالدىدا ھەرەمباغدىكى دۈشمەن مۇھاسىرىنى بۆسۈپ جىلىۋزى يېزىسىغا يېقىنلاپ باردى. ئىسھاقبېك ئالدىن پارتىزانلارنى ئورۇنلاشتۇرغاچقا، دۈشمەننى ئالداپ ئۇۋىسىدىن چىقىرىپ بازىلىرىدىن يىراقلاشتۇرۇش، قاتتىق زەربە بېرىپ جانلىق كۈچىنى ئاجىزلىتىش، سەپنى ئۇزارتىش، ئالاقىسىنى ئۈزۈۋېتىش، مۆكۈنۈپ زەربە بېرىپ، ئارقىسىدىن پاراكەندىچىلىك سېلىشتەك پارتىزانلىق تاكتىكىلىرىنى تولۇق ئىشقا سېلىپ، دۈشمەنلەرنىڭ ئۇچرىشىشىغا ئىمكان بەرمىدى. دۈشمەن بىردە خۇش بولۇپ، بىردە يىغلاپ ئاخىر نۇرغۇن چىقىم تارتىپ ھالىدىن كەتتى.

نۇرىلار ئون توققۇز كۈن قار - مۇزدا يەر بېغىرلاپ يېتىپ، قاتتىق سوغار يەپ جەڭ قىلدى. ئۇ ھەتتا ئىنىسىنىڭ ۋاپاتىنىمۇ يادىدىن چىقاردى. ئۇنىڭ ئېسۇ خىيالى قارشى تەرەپتىكى جان پىدا قىلىپ زېمىن ۋە دۆلەت غۇرۇرى ئۈچۈن كۈرەش قىلىۋاتقان دۈشمەن ئادەملىرىنى ئۆلتۈرۈشتە بولدى. ئۇ سوتكىسىغا ئۈچ - تۆت سائەت ئۇخلاشقا ئادەتلەندى، قارنىڭ تېگىدە ئۇخلاش، مېڭىپ كېتىۋېتىپ ئۇخلاش، ئات ئۈستىدە ئۇخلاشلارغا ئادەتلەندى. ئەڭ مۇھىمى، ئۇ پۈتۈن زېھنىنى ۋە جىسمانىي كۈچىنى دۈشمەننى ئۆلتۈرۈشكە مەركەزلەشتۈرۈشنى ئۆزىگە ئادەت قىلالايدىغان بولدى. ئۇ بۇرۇن كېتىپ بېرىپمۇ، سوقۇش ئۈستىدىمۇ ئۇنى - بۇنى ئويلاپ قوياتتى. ھازىر بولسا دۈشمەننى يوقىتىشتىن باشقا ھېچنېمىنى ئويلىمايتتى.

ئون توققۇزىنچى كۈنى سەھەردە ئۇلار ئاخىر ئاچال ئېغىزىنى قايتۇرۇۋالدى. گومىنداڭنىڭ ئازغىنە ئەسكىرى مىڭمارالدىن ئۆتۈپ، گۆرساي ئارقىلىق تاغنىڭ شىمالىدا كۆزدىن غايىب

بولدى. رازۋېدكىچىلار دۈشمەننىڭ جىڭ ناھىيىسىگە كىرىپ كەتكىنىنى دوكلات قىلدى. ئۇلار يانغۇچە ساي - سايدا يېتىشقان دۈشمەن جەسەتلىرىنىڭ يېنىدىن مىلتىق، ئاپتومات، گراناتلارنى يىغىۋالدى. ئولجا خېلى جىق ئىدى. ئەمما پارتىزانلاردىنمۇ ئوتتۇز نەچچە يىگىت قۇربان بولدى.

غۇلجا شەھىرىگە قايتقۇچە نۇرى ئىسھاقبېكنىڭ يېنىدا بىللە ماڭدى. ئۇ بۇ ئۇرۇشنىڭ ئىستىقبالى توغرىسىدا ئويلىغانلىرىنى ئىسھاقبېككە ئېيتتى:

— بىز سوتسىيالىستىك ھاكىمىيەت قۇرساق بولاتتى. سەۋەبى، بۇ ئىنقىلابتا جان تىكىپ ئالدىنقى سەپتە كۈرەش قىلىۋاتقانلار يۈز پىرسەنت نامراتلارنىڭ بالىلىرى. مەن كەمبەغەللەرنىڭ ھاكىمىيىتىنى قۇرۇشنى ئارزۇ قىلىمەن. مەسىلەن، تاشقى موڭغۇلىيىدەك!

— تاشقى موڭغۇلىيىنى جياڭ جيېشى تولىمۇ تەستە ئېتىراپ قىلدى. تاشقى موڭغۇلىيە، مانجۇرىيە مەسىلىسىدە ئۇ ستالىن بىلەن جىق ئېلىشتى. ئامېرىكا - روزۋېلتقا نۇرغۇن يالۋۇردى. ھەتتا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدىكى تەسىرىنى تۈگىتىشنى مەقسەت قىلىپ، ئامېرىكىدىن ئۈرۈمچىدە كونسۇلخانا قۇرۇشنى تەلەپ قىلدى. ئامېرىكا بۇ تەلەپنى قوبۇل قىلىپ، 1943 - يىلى 4 - ئايدا ئۈرۈمچىدە كونسۇلخانا قۇردى. گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن قۇرۇلغان بۇ كونسۇلخانا ئاساسەن ستالىن بىلەن جياڭ جيېشىنىڭ كېلىشىم ھاسىل قىلىشىغا سالاچىلىق قىلىدۇ. ناۋادا سوۋېت بىلەن گومىنداڭ تىنچلىق - دوستلۇق كېلىشىمى ئىمزالاپ قالسا، سوۋېت ئىتتىپاقى بىزنىڭ ئىلگىرىلىشىمىزنى توسۇپ قويىدۇ. ھەتتا بىزنى گومىنداڭ بىلەن يارىشىشقا قىستايدۇ. ھازىر سوۋېت - گومىنداڭ مۇناسىۋىتى ياخ-

شىلىنىشقا يۈزلىنىۋاتىدۇ . جياڭ جيېشى ستالىنغا لۈشۈن پورتى ، داليەن پورتى ۋە مانجۇرىيە تۆمۈر يولىدا ئالاھىدە ئىمتىياز بېرىمەن دەپ خۇشامەت قىلىۋاتىدۇ . بۇ ئىش بىز ئۈچۈن پايدىسىز .

— ئامېرىكا نېمىشقا سالاچىلىق قىلىدۇ زادى ، روزۋېلىت بوزەك مىللەتلەرنى قوللايدىغان ئىنسانپەرۋەر ئادەم دەپ ئاڭلىغان . تېھران يىغىنىدا ، دونبادون كاۋچۇكزارلىقى يىغىنىدا ستالىننى قوللاپ جياڭ جيېشىنى چەتكە قاققانىدىغۇ ؟

— ئۇنىڭ مەقسىتى سوۋېت ئىتتىپاقىنى ياپونغا جەڭ ئېلان قىلغۇزۇش . سوۋېت ئىتتىپاقى جەڭ ئېلان قىلمىسا ، گېرمانىيە يوقىتىلغاندىن كېيىنمۇ دۇنيادا ئوق ئاۋازى دەرھال تىنچىمايدۇ . ياپونىيە ئۇزاق تىركىشىدۇ !

— ھە ، چۈشەندىم . سوۋېت - گومىنداڭ دوستلۇق كېلىشىمى تۈزۈشتىن بۇرۇن شىنجاڭدىن گومىنداڭنى سۈرۈپ چىقارساق بولغۇدەك . ئىسھاقبېك ئاكا ، ئىشىمىز قىيىن ئوخشايدۇ . مېنىڭچە ، بىز يەنئەن بىلەن ئالاقە ئورناتساق بولغۇدەك . جياڭ جيېشى ئاخىرىدا يەنئەن بىلەن سوقۇشىدۇ . ئۇ كوممۇنىستلارنى يوقاتماي توختىمايدۇ ئەمەسمۇ !

— تەھلىلىڭ توغرا . جياڭ جيېشى ياپونىيە تەسلىم بولغاندىن كېيىنمۇ سوقۇشىدۇ . مۇشۇ كۈندىمۇ يەنئەنگە ئوق ئېتىۋاتىدۇ . ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ كوممۇنىستلارنى قوللىشىدىن ناھايىتى قورقىدۇ . بىزنى كوممۇنىستلار دەپ قارايدۇ . بىز ھېچقانداق كوممۇنىستىك پارتىيىنىڭ ئەزاسى بولمىساقمۇ !

— سىزنىڭ كۆز قارىشىڭىز ماڭا ئوخشاشكەن ئىسھاقبېك ئاكا !

— بىزگە ئوخشاش كۆز قاراشتىكىلەر ھازىرچە ئاز . ھۆكۈمەتتىكى چوڭ ھوقۇق بىزدە ئەمەس . ئەمما ئارمىيىدە

بىزنىڭ ئادەملىرىمىز خېلى بار . پارتىزانلار ئاز كۈندە مۇنتىزىم ئارمىيە بولىدۇ . ئارمىيە دۆلەتنىڭ تەقدىرىنى بەلگىلەيدۇ ، بالام...

ئاتلارمۇ ھارغان ، ئادەملەر ئات ئۈستىدە ئۇخلاپ كەلمەكتە . ئىسھاقبېك سىگنالچىغا بۇيرۇق بەردى :

— ھۇجۇمغا سىگنال بەر !

نۇرى ھەيران بولۇپ قارىۋىدى ، ئۇ :

— غەلىبە خۇشاللىقى بىلەن شەھەرگە كىرىشىمىز كېرەك . بىز يىگىرمە بەش كۈن توختىماي جەڭ قىلدۇق ، چارچىدۇق ، لېكىن بىز غالىبلار . غالىبلار روھلۇق بولۇشى ، ھەرگىزمۇ دۈگدەيمەسلىكى كېرەك !

سىگنال چېلىندى ، نۇرى بىرىنچى بولۇپ ئېتىنى دېۋىتتى ، ئۇنىڭغا ئەگىشىپ پارتىزانلار ئاتلىرىنى دېۋىتتى ، قامچىلىدى ، غول بىلەن شەھەرگە قاراپ ئاتلىرىنى يورتۇپ جۇشقۇن روھ بىلەن يۈرۈپ كەتتى .

— غېنىكام قايتىپ كەلدىمىكىن ؟

— ئۇ قايتىپ كەلگىلى بەش كۈن بولدى . كۈنەس تەرەپتىن دۈشمەن ئۆتەلمىگەن .

— غېنىكام ھازىر نەدىكىن . ئۇ يېنىمدا بولسا چوقۇم : «ستالىن شۇ تۇرقىدا نېمە قىلىۋاتىدۇ ؟» دەپ سورايتتى .

— سەن نېمە دەپ جاۋاب بېرەتتىڭ ؟

— ستالىن بېرلىنغا قاراپ كېتىۋاتقان ژۇكوف ، كونيېفلارغا : ئات ، ئايىماي ئات دەپ بۇيرۇق بېرىۋاتىدۇ ، دەپ جاۋاب بېرەتتىم .

— يەنە يالتا يىغىنىغا تەييارلىق قىلىۋاتىدۇ ، دېگەن سۆزنىمۇ قوشۇپ قويساڭ بولىدۇ . يالتا يىغىنى ئاز كۈندە ئېچىلىدۇ . ستالىن ، روزۋېلىت ، چېرچىل دۇنيانىڭ تەقدىرىنى بەلگىلەيدۇ . بىزنىڭ تەقدىرىمىزمۇ شۇنىڭ ئىچىدە .

39

1945 ـ يىلىنىڭ يانۋار ئېيى ئاچچىق سوغۇق بىلەن باشلى-
نىپ قاتتىق سوغۇق بىلەن ئاخىرلاشتى. سوغۇق قاتتىق، دە-
رەخلەر ئېغىر قاردىن مۈكچەيگەن، يوللار كۆلتۈك قار بىلەن
تولۇپ تارايغان، ئادەملەرنىڭ قۇلاقلىرى كۆكەرگەن، بۇرۇنلى-
رى قىزارغان، كۆزلىرىدىن توختىماي ياش ئاقاتتى، قوللىرى
يەڭلىرىدىن چىقمايتتى، پۇتلىرى تىنىمسىز يەرگە ياكى بىر ـ
بىرىگە ئۇرۇلاتتى.

مانا مۇشۇنداق سەھەر 1945 ـ يىل 28 ـ يانۋار ئەتىگەنلىكى
ئىلى پارتىزانلىرى لياڭشاڭ بىلەن ھەرەمباغقا ئاخىرقى قېتىم
ھۇجۇم باشلىدى. زەمبىرەك ـ مىناميوتلار گۈمبۈرلەپ، ھۇررا
سادالىرى ئەرشكە يەتتى. قالدۇق دۈشمەننىڭ بۇ ئىككى بازىدى-
كى ئىستىھكاملىرى يىمىرىلىپ، تاملار گۈپۈلدەپ ئۆرۈلدى.
قار، چاڭ قوشۇلۇپ ھەرەمباغ بىلەن لياڭشاڭ ئاسمىنىدا قويۇق
تۇتەك پەيدا بولدى. پارتىزانلار ئۆيدىن ـ ئۆيگە يۈگۈرۈپ تام
تېشىپ يول ئېچىپ، جاننى ئالىقىنىغا ئېلىپ، ئۆمىلەپ ـ
دومىلاپ دۈشمەن ئىستىھكاملىرىغا يېقىنلاشماقتا ئىدى. دۈش-
مەن ئىستىھكاملىرىدىن ــ پوتەي، ئاكوپ ۋە تاملارنىڭ تۆ-
شۈكلىرىدىن توختىماي پىلىموتلار ئېتىلىپ تۇراتتى. دۈشمەن
پۈتۈن كۈچى بىلەن قارشىلىق كۆرسەتمەكتە ئىدى. لياڭشاڭ
بۇتخانىسىنىڭ ئالدىدىكى تۇپتۇزلا يەرگە دۈشمەن پىلىموتى ئور-
نىتىلغان. گىمنازىيە پىدائىيلىرىدىن بىرنەچچىسى باش كۆتۈرۈ-
شىگىلا ئوق پېشانىسىگە تېگىپ كەينى ـ كەينىدىن قۇربان
بولدى: شېرىپ، مۇخپۇللار نۇرى بىلەن بىللە قەسەم بېرىشكەن
يىگىتلەر ئىدى. ئۇلار ھازىر قۇربان...

مانا بىرنەچچە ئادەم سۇغا چىلانغان كىگىزلەرنى بېشىغا

يۆگەپ دۈشمەن سېپىگە قاراپ يۈگۈردى. ئۇلارنىڭ بىرى يىقىل-
دى، قالغانلىرى ئۆتۈۋالدى. بىر پارتىزان پىلىموت ئوقى چىقى-
ۋاتقان تۆشۈككە گرانات تاشلىدى. پوتەي پارتلىدى. پارتىزانلار
«ھۇررا» ۋارقىراپ لياڭشاڭنىڭ ئىچىگە يۈگۈردى. بىرنەچچى-
سى يىقىلدى، يەنە پىلىموت ئېتىلدى. بىر پارتىزان پارتلاتقۇچ
دورىنى كۆتۈرگەن پېتى تۆشۈككە ئۇدۇل يۈگۈردى. ئۇ يىقىل-
دى. ئارقىدىن يەنە بىرى ئۆمىلەپ بېرىپ پارتلاتقۇچنى ئېلىپ
مېڭىۋىدى، ئۇنىڭغىمۇ ئوق تەگدى. بىر قىز ئوق تەگكەنلەرنى
دۈمبىسىگە تېڭىپ يەر بېغىرلاپ مېڭىپ دالدىغا ئاپاردى. ئوق
قىزنىڭ ئەتراپىدا، بېشى ئۈستىدە چىۋ ـ پىژ قىلىپ ئەجەل
بەلگىسى بەرمەكتە. لېكىن قىز ھەممىدىن پەرۋاسىز، ئۇ قۇتقۇ-
زۇشنىلا ئويلىسا كېرەك، ئوق ئۇنىڭ جېنىغا زامىن بولۇشىنى
ئويلاپمۇ قويمىدى. مانا ئاخىر ئۇ يارىدارنى قۇچاقلىغان پېتى
قىيسايدى...

بىر يىگىت ئوقىمۇ قارىماي ۋارقىراپ قىزغا ئۆزىنى
ئاتتى:

ــ پەرىخە! ــ بۇ نۇرى ئىدى. ئۇ قىزنى كۈچلۈك
قوللىرى بىلەن كۆتۈرگەن پېتى دالدىغا ئېلىپ باردى. قىز
يارىلانغان، ئوق ئۇنىڭ سول مۈرىسىگە تەگكەنىدى.

ئۇرۇش رەھىمسىز، ئوقنىڭ كۆزى يوق، دۈشمەن ساڭا
ئۆلۈمدىن باشقا ھېچنېمە تىلىمەيدۇ!

نۇرى قىزنى شەپقەت ھەمشىرىسىگە تاپشۇرۇپ بېرىپ،
ھەمراھلىرى بىلەن لياڭشاڭغا قاراپ يۈگۈردى. جەڭ تېخىمۇ
كۈچەيدى، لياڭشاڭ ئۆگزىسىدە پارتىزانلار پەيدا بولدى. بىر-
دەمدىن كېيىن ئېتىشىش توختىدى. توپىغا مىلەنگەن، ئىنسان
چىرايى قالمىغان گومىنداڭ ئەسكەرلىرى قوراللىرىنى ئېگىز
كۆتۈرۈپ لياڭشاڭ ھويلىسىغا چىقتى...

بۇ ئىش نەق چۈشتە بولدى. بۇ غەلىبىدىن شادلانغان ئادەم-

لەر «ھۇررا!» دەپ جېنىنىڭ بارىچە ۋارقىراشتى.
لياڭشاڭ ئېلىندى، سەكسەن كۈن قامال قىلىنغان جاھىل
قورغان ئاخىر يىمىرىلدى. ئادەملەر تەسلىم بولۇپ قوللىرىنى
كۆتۈرۈۋالغان دۈشمەنلەرنى ئۆلتۈرمەك بولۇپ يۈگۈرۈشتى. لې-
كىن بىر ياش پارتىزان بۇ تەلۋىلەرگە قورال تەڭلەپ:
— كىم ئاتسا مەن ئۇنى ئاتىمەن! — دېۋىدى، ھېچكىم
پېتىنالمىدى.
ھەرەمباغدا كۈندۈزى قاتتىق جەڭ بولدى. ئۇ كۈنى پۈتۈن
شەھەر خەلقى ئۆيىدىن چىقماي پارتىزانلارغا نۇسرەت تىلىدى.
كېچە سائەت ئون بولغاندا ئوق ئاۋازى پەسلىدى، پۈتۈن خەلق
كوچىغا چىقىپ تەنتەنە قىلدى. قاتتىق سوغۇق بولۇشىغا قارى-
ماي، ئادەملەر كوچىلاردا: «گومىنداڭ يوقالدى!» دەپ ۋارقى-
راشتى.
ئاسماندىكى يۇلتۇزلار بۇرۇنقىدىن نۇرلۇق كۆرۈندى. دە-
رەخ شاخلىرىدىكى قار ئەمەس، گوياكى چېچەك، گوياكى گۈل
ئىدى. تۇرمىلەر، قورقۇنچلۇق ساقچى ئىدارىلىرى، كوچىلاردا
ماڭسا غادىيىپ، شەھەر پۇقرالىرىنى ئەخلەت بىلىدىغان ياۋۇز
ئەسكەرلەر ئەمدى يوق، قايسىلا ئىدارىگە كىرسە غىڭشىلدىشىپ
يۈرىدىغان، تەكەببۇرلۇقتىن باشقىنى بىلمەيدىغان كىبىرى چوڭ
ئەمەلدارلار ھېچنەدە يوق. ئۇچقۇچىلار ئەمدى چىرايلىق قىزلار-
نى خالىغىنىچە ئېلىپ مېڭىپ، باشقا مىللەتلەرنىڭ غۇرۇرىنى
دەپسەندە قىلالمايدۇ. تۇرمىلەردىكى بىگۇناھلار ئەمدى ۋەھشىيانە
قىينىلىپ، كۆزلىرى ئويۇلۇپ، تىللىرى كېسىلىپ، ئۆلتۈرۈ-
لۇپ قۇدۇقلارغا تاشلانمايدۇ. دېھقانلار ئون نەچچە خىل سېلىق
دەردىدىن خار - زار بولىدىغان كۈنلەر ئەمدى ئۆتمۈش.
— گۈزەل شەھىرىمىز ئازادە - ھە!
— مۇھىمى، ھىلىقى كاللا كېسەر ئەسكەرلەر يوق!
— ئاڭلىغانسەن، ئايرودرومدىكى گومىنداڭچىلار قېچىپ

پىلچى جىلغىسىغا بارغانىكەن، بىزنىڭكىلەر ئالدىدىن توراپ،
كەينىدىن قوغلاپ ئۇلارنى قىرىپ تاشلاپتۇ!
— بىرەر مىڭ پۇقرامۇ قېچىپتىكەن، ئىسھاقبېك، ئابدۇ-
كېرىم ئابباسوفلار ئۇلارنى ئۆلتۈرگۈزمەپتۇ.
— گومىنداڭ تەسلىم بوپتۇ ئەمەسمۇ، تەسلىم بولغاندى-
كىن ئۆلتۈرمەيدۇ - دە!
زىياۋۇدۇن خوتۇن - بالىلىرىنى باشلاپ كېچىدە كوچىغا
چىقىپ خەنزۇ بازىرىغا كەلدى. ئۇ يەردە ئادەملەر مىغ - مىغ
ئىدى.
— ئەمدى بۇ يەرنى نېمە بازار دەيمىز؟
— ئۇيغۇر بازىرى دەيمىز - دە!
زىياۋۇدۇن مۇشۇنداق كۈن ئۈچۈن قۇربان بولغان دەرانى،
ئاكىسى ھېكايە قىلىپ بېرىدىغان مانا مۇشۇنداق كۈنلەرنى ئار-
مان قىلغان، لېكىن كۆرەلمىگەن كىچىك ئوغلىنى، قەشقەردە
نەچچە يىل سەرگەردان بولۇپ، بىگۇناھ قىرىلغان ئاتا - ئانى-
سى، قېرىنداشلىرى ۋە بالىلىرى ئۈچۈن قىساس ئېلىشنى بىر
مىنۇتمۇ ئۇنتۇمىغان يېتىمچى سەپەرئاخۇننى ۋە يەنە زىياۋۇدۇن
بىلەن بىللە پاراڭلاشقان، ھال - مۇڭ ئېيتىشقان، لېكىن
ئارمىنىغا يېتەلمىگەن نەچچىلىگەن پارتىزانلارنى بىرمۇبىر ئەس-
لىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ئىسسىق ياشلىرى تاراملاپ چۈشۈپ،
يىرىك بۇرۇتىدا مەرۋايىتقا ئايلاندى.
ئاددىي پۇقرالار خۇشال بولغان چاغلىرىدا، ھامان ئارمانغا
يېتەلمىگەن يېقىنلىرىنى يادلاشقا ئادەتلەنگەن. لېكىن كاتتىلار
ئۇنداق ئەمەس، ئۇلار ئارمانغا يەتكەن چېغىدا چوڭ ئارمان
ئۈستىدە ئويلايدۇ. كۈمۈش تەختتىكە ئولتۇرغانلار ئالتۇن تەخت-
نى، مىڭ ئەسكەرگە باش بولغانلار يۈز مىڭ ئەسكەرگە باش
بولۇشنى ئويلايدۇ. ئۇلارنىڭ ئارمانلىرى چەكسىز بولىدۇ.
ھۆكۈمەت رەئىسى ئېلىخان تۆرەم، مۇئاۋىن رەئىسى ھې-

كىمبەگ غوجا ۋە ھۆكۈمەتنىڭ توققۇز نەپەر ئەزاسى ئالدىنقى سەپتە كۈرەش قىلىپ غەلىبە بىلەن قايتىپ كەلگەن پارتىزان باشلىقلىرى بىلەن كۆرۈشتى. گومىنداڭ ئارمىيە قوماندانلىق شتابى ھازىر «ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» نىڭ ھۆكۈمەت ئىشخانىسى. بۇ يەردە قوراللىق پارتىزانلار بىلەن بىللە شىبەلەردىن تەشكىللەنگەن دوخوۋوي ئوركېستىر پەيدا بولدى. ئۇلار تۆرەم تۇرغاندا، تالاغا چىققاندا پۈتۈن شەھەرگە ئاڭلىتىپ مۇزىكا چالدۇ. مانا مۇزىكا چېلىندى، تولىمۇ تەنتەنىلىك كۆرۈنۈش - ھە! بېشىغا كەمچەت تۇماق، ئۇچىسىغا قاما ياقىلىق، ئەنگلىيە سۆكىنىسىدىن تاشلانغان جۇۋا كىيگەن، كەكە ساقال، ئورا كۆز، ئورۇق ئادەم — ئېلىخان تۆرەم، ئۇنىڭ يېنىدا سۆسەر ياقىلىق، ئەت رەڭ سوكنىدا تاشلانغان جۇۋا، بېشىغا مەرىيە تېرىدىن تىكىلگەن، تۆپە كىيگەن، ئېگىز، قاڭشارلىق، يېرىم ئاي شەكىللىك ساقىلى ئۆزىگە ياراشقان ئادەم — ھېكىمبەگ غوجام. ئۇلارنىڭ كەينىدە مۇتائالى خەلپىتىم، ئەنۋەر مۇسابايوف، رەخىمجان سابىر ھاجى... ئابدۇكېرىم ئابباسوفلار قاڭالتىر ئۆگزىلىك بىر قەۋەت ئۆينىڭ ئىككى يېنىدىكى سالاسۇنلۇق ئىشىكتىن چىقىپ، ئىشىك ئالدىغا توپلانغان پارتىزان باشلىقلىرى بىلەن كۆرۈشتى. نەچچە يىلنى تاغ - دالادا، ئاق قار، كۆك مۇزدا، قەھرىتان ۋە تومۇزدا دۈم يېتىپ - دۈم قوپۇپ، يەرنى چۆشەك، ئاسماننى يېپىنچا قىلىپ ئۆتكۈزۈشكەن، پاتىخ، غېنى، ئىۋان، مولداجان، ناۋانلار بىر چەتتە مەغرۇر، ئازادە تۇرۇشاتتى. يەنە بىر چەتتە غۇلجىنى ئازاد قىلىش جېڭىدە كۈچ چىقارغان ئىسھاقبېك، زۇنۇن تېيىپ، ناسىروف، يۇسۇپوف، پالىنوف، مازاروف، شونويوف، مارتوفلار، يەنە بىر چەتتە، ماناسبايوف، ئەبىشوف، قېيۇمبەگ، قارپىيوفلار... تۇراتتى. ئۇلارنىڭ كەينىدە — غۇلجىنى ئازاد قىلىش جېڭىدە ئالدىنقى سەپتە نەچچە كۈنلەپ قار - مۇزدا يېتىپ - قوپۇپ، نۇرغۇنلىغان

سۆيۈملۈك سەپداشلىرىنىڭ قۇربان بولغىنىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن، ئۆزلىرىمۇ بىر قېتىم ياكى بىرنەچچە قېتىم يارىدار بولۇشقان پارتىزانلار قاتار تىزىلىپ تۇراتتى. تۆرەم ئالدىغا چىقتى. ئۇ شەرەت قىلىۋىدى، بىر قارىي تولىمۇ چىرايلىق، تەسىرلىك قىلىپ قۇرئان ئوقۇدى. قۇرئان ئوقۇلغاندا ھەممە ئادەم يەرگە قاراپ، قوللىرىنى قوۋۇشتۇرۇپ تۇرۇشتى. قۇرئان ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن، مۇتائالى خەلپىتىم «ئامىن» دەپ قولىنى كۆتۈردى. ھەممە ئادەم دۇئا قىلدى. دۇئادىن كېيىن تۆرەم سۆزلىدى:

— قېرىنداشلار، ئاللانىڭ شىرلىرى، سىلەردىن ئاللاتائالا تابارەك رازى، خەلق رازى، زالىم گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنى ئاغدۇرۇپ، ئىسلام جۇمھۇرىيىتى — شەرقىي تۈركىستان ھۆكۈمىتىنى قۇردۇق، پۈتۈن ئېلى زېمىنىدا ھازىر گومىنداڭ يوق، خىتاي يوق. بۇ زېمىن خىتاينىڭ زۇلۇمىدىن قۇتۇلدى!

ئەنۋەر مۇسابايوف چاۋاك چېلىۋىدى، كۆپچىلىك ئەگىشىپ چاۋاك چالدى. تۆرەم ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

— لېكىن پۈتۈن شەرقىي تۈركىستان — خوتەن، قەشقەر، ئاقسۇ، تۇرپان، قۇمۇل، ئۈرۈمچى، ئالتاي، چۆچەك بىزنى كۈتۈپ تۇرماقتا. بىزنىڭ ئۇ يەرلەرنى ئازاد قىلىش مەسئۇلىيىتىمىز بار. بۇ مەسئۇلىيەت ئاللانىڭ ئەمرى. بىز نۇرغۇن قۇربان بەردۇق. شېھىتلىرىمىز ھازىر جەننەتتە. بىز يەنە نۇرغۇن قۇربان بېرىمىز. بۇ قۇربانلىرىمىز بەدىلىگە خەلقىمىز، ئەۋلادلىرىمىز يات، ياۋۇز مىللەتنىڭ زۇلۇمىنى كۆرمەيدۇ. بىز ئۆز زېمىنىمىزغا ئۆزىمىز مەڭگۈ خوجا بولىمىز!

چاۋاكلار يەنە گۈلدۈرلىدى، مىزگان چېلىندى. ئادەملەر شوئار توۋلاشتى.

تۆرەم ئاخىرىدا:

— پارتىزانلىرىم، ئەمدى بىز پارتىزانلىق قىلمايمىز.

بىز شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ دۆلەت ئارمى-
يىسى بولىمىز ، بىز ھەربىي كومىتېت قۇرىمىز ، پۈتۈن خەلق ،
يىگىرمە ياشتىن قىرىق بەش ياشقىچە بولغان پۇقرالارنىڭ ھەم-
مىسى ئەسكەر بولىدۇ ، فرونتقا ، تېخىمۇ مۇشكۇل ئىشقا ئاتلى-
نىدۇ . ياشىسۇن خەلق ، ياشىسۇن خۇدانىڭ شىرلىرى !

يىغىن تارقالدى . ھەممە ئادەم يېقىنلىرى بىلەن جەم بولۇپ
خۇشاللىقلىرىنى ، ھاياجانلىرىنى ئورتاقلاشتى .

ئەنۋەر مۇسابايوفنىڭ باغ قورۇسىدا ئېلىخان تۆرە باشلىق
ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى جەم بولۇپ ، كەلگۈسى ۋە ئەتىدىن باش-
لاپ قىلىنىدىغان ئىشلار توغرىسىدا ئويلىغانلىرىنى دېيىشتى .
زىياپەت مۇلاھىزە ۋە تالاش - تارتىش بىلەن يېرىم كېچىدە
ئاخىرلاشتى .

غېنى باتۇر بۇ كۈنلەردە ئېگىز ، كۆكسى كەڭ ئالا ئاتقا
مىنىپ ، شەھەر كوچىلىرىدا ئات ئوينىتىپ كۆڭۈل ئاچتى .
ئاخىر ئۇنى شەرق مەھەللىدىكى بىر باي ئۆيىگە مېھمانغا چاقىر-
دى . ئۇنىڭ ھازىر مۇھاپىزەتچىسى ، سازەندىسى ، بىرنەچچە مۇ-
رىتلىرى بار . ئۇ بۇلار بىلەن بېرىپ باينىڭ ئۆيىدە پاقلان
سويغۇزۇپ يەپ - ئىچىپ ، ئاخىرىدا مەست بولۇشتى . باي
ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ ئون ئالتە ياشلىق چىرايلىق قىزىنى نىكاھ
قىلدۇرۇپ ئۇنى «كۈيئوغۇل» قىلىۋالدى . ئۇ ياش قىزنىڭ
قوينىدا ئۆز باتۇرلۇقىنى نامايان قىلىپ ، ئەتىگەنلىكى سۆسەر
تۆپىسىنى قوزۇققا ئىلىپ قويۇپ :

— ئېرىڭ مانا مۇشۇ تۆپە . بىز ئەتىلا جەڭگە ماڭىمىز .
كۆرۈشكىچە ئامان بول ! — دەپ قويۇپ ، ئېتىنى ئويناقلىتىپ
چىقىپ كەتتى .

پاتىخ ئىسھاقبېك بىلەن بىللە نوۋگورودتىكى تاتار بايلىرى-
نىڭ ئۆيىدە مېھمان بولدى . ئۇلار تۈزۈلىدىغان ھەربىي قىسىم-
لار ، قىلىنىدىغان ئۇرۇشلار توغرىسىدا ئۇزاق سۆزلەشتى . ئۇ-

لار بىلەن ئىۋانمۇ بىللە بولدى .

ھەركىم ئۆز قۇربى بىلەن بىللە ئىدى . ئاباسوف «ئازاد
شەرقىي تۈركىستان» گېزىتىنىڭ مەسئۇلى ھەبىب يۇنىچنىڭ
ئۆيىدە ئىنقىلاب غەلىبىسىنى تەنتەنە قىلدى . ئۇلار بىلەن سەيپى-
دىن ، ئەسئەت ، زاكىروف ، سادىروف ئوخشاش تاشكەنت كۆر-
گەن ، ئۈرۈمچىدە چېن تەنچيۇ ، لىن جىلۇلارنىڭ دوكلاتلىرىنى
ئاڭلاپ كوممۇنىزم چۈشەنچىسىگە ئىگە بولۇشقانلار بىللە بولۇش-
تى . ئۇلار قانداق قىلىپ شىنجاڭنى سوۋېت ئىتتىپاقىدەك سوت-
سىيالىزم قىلىش ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن ھۆ-
كۈمەت قۇرۇشتا قانداق پىكرى بارلىقىنى بىلىش ئوخشاش شىن-
جاڭنىڭ تەقدىرىگە مۇناسىۋەتلىك ئىشلار ئۈستىدە سۆزلەشتى .
ئۇلار مۇشۇ ئىشلار ھەققىدە سۆزلەشكەندە گېزىتخانىدا ئىشلەۋات-
قان ۋە ئا .ئىلىلىق دېگەن تەخەللۇس بىلەن گېزىتكە توختىماي
ماقالە يېزىۋاتقان ئەخمەت ئىسىملىك ئادەممۇ سۆز قاتاتتى . ئۇ-
نىڭ پىكىرلىرى چوڭقۇر ، مۇلاھىزىسى كىشىنى جەلپ قىلىش
كۈچىگە ئىگە ئىدى . ئاباسوف :

— يەنئەن بىلەن ئالاقىلىشىشنىڭ يولىنى قىلساق بولات-
تى ، قانداق ئالاقىلىششكە بولىدىكىن . جۇڭگو كومپارتىيىسى-
نىڭ ئەزالىرىنى شېڭ شىسەي ئۆلتۈرۈپ بولدى ، — دېۋىدى ،
باشقىلار جىم بولۇپ قالدى .

— ئۇنىڭ يولى موسكۋادا ، — دېدى ئەخمەت ، — جياڭ
جيېشى بىزنى ئۇلارغا ئالىقاچان چېتىپ بولدى . بىز تېخى
باغلىنالمايۋاتىمىز !

كۆپچىلىك قاقاقلىشىپ كۈلۈشۈپ كەتتى .

— ماركسىزم - لېنىنىزمنى شېڭ شىسەي دەۋرىدە ئاشكا-
را سۆزلىشەتتۇق . ئۆزىمىزنىڭ ھۆكۈمىتى قۇرۇلغاندا ئەجەب
سۆزلەشكە قىسىنىدىغان بولۇپ قالدۇق - ھە؟ — دېدى
سەيپىدىن .

— ئاشكارا دەيدىغان كۈنلەر يىراق ئەمەس . ھازىرچە بىز
قىلىۋاتقان ئىشىمىزنى شۇنىڭغا توغرىلىساق بولمىدىمۇ ، —
دېدى ئەخمەت .
كۆپچىلىك قايىل بولۇشتى…
ھېكىمبەگ غوجام بولسا ئۆز مەشرىپىدە ئىلى ناخشىلىرىنى
ئاڭلاپ ، ھاياتنىڭ نەق ئۆزىدىن لەززەت ئالماقتا ئىدى . جىلىۋ-
زىدىكى تۇرسۇن پالۋان دېگەن ئادەم كېچىلەپ كىرىپ غوجامنى
ئۆز ئۇلپەتلىرى ، سازچىلىرى بىلەن بىللە ئۆيىگە ئاچىقىپ كەت-
تى . ئۇ يەردە مەشرەپ قىزىماقتا ئىدى . ئۇلار نە سىياسەت ،
نە دۆلەت ئىشى ، نە كەلگۈسى توغرىسىدا سۆزلىمەك تۈگۈل ئويلاپ-
مۇ قويمايتتى… ناخشا - ساز ، مانا بۇ ھاياتنىڭ لەززىتى… بۇ
ئۇلارنىڭ تۇرمۇش ئۇسۇلى ئىدى .
گىمنازىيىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى زەيتۇنەنىڭ ئۆيىگە توپلان-
دى ، تاللانغان ئوتتۇز نەپەر قىز - يىگىت ياشلارغا خاس ھايات ،
ھېسسىيات ۋە گۈزەللىكتىن پەيدا بولىدىغان ، ھامان كىشى
قەلبىدە يوشۇرۇنۇشقا تىرىشىدىغان مۇھەببەت لەززىتىنى سۇر-
مەكتە ئىدى . ئۇلارنىڭ چىرايلىرىدا ، بولۇپمۇ كۆزلىرىدە ، كۈل-
كىلىرى ، چاقچاقلىرى ، ھەتتا مېڭىش - تۇرۇشلىرىدا بۇ سې-
ھىرلىك مۇھەببەت تۇيغۇسىنىڭ شولىسى لاۋۇلدايتتى . باي قى-
زىنىڭ ئۆيىدە — تولىمۇ چوڭ ، تېگىگە قېلىن گىلەم سېلىن-
غان ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىغا ئۇزۇن ئۈستەل ، يۆلەنچۈكى ئادەمنىڭ
بېشىدىن ئېگىز ، چىرايلىق ئورۇندۇقلار چۆرىدەپ قويۇلغان .
ئۈستەل ئۈستىگە خىلمۇخىل بولكا ، پىرەنىكلەر ، ھەر خىل
ۋارىنا - كۋاسلار ، كاتلېت ، توخۇ گۆشى ، كاۋاپ ، بېلىق ۋە
ئىكرا ، ياۋروپانىڭ سەر خىل پىۋا ، ۋېنولىرى ،… تىزىلغان .
مېۋە - چېۋىلەر ئۈستەلگە چىقىش سالاھىيىتى بولمىغانلىقتىن
كىچىك - كىچىك مەخسۇس توقۇلغان سېۋەتلەردە بىر چەتكە
قويۇلۇپتۇ . بۇ ئۆينىڭ رومكا - ئىستاكانلىرىمۇ زىلۋا ، ئېگىز ،

باشقا يەرلەردە كۆرۈلمىگەن پاسوندا ئىدى .
ساھىبخان قىز زەيتۇنەم رومكىسىنى ئېگىز كۆتۈردى ۋە
ئورنىدىن تۇرۇپ جاراڭلىق ، تىترەپ تۇرغان ئاۋازى بىلەن :
— ئىنقىلاب غەلىبىسىنى تەبرىكلەپ بىر رومكىدىن
كۆتۈرەيلى ! — دېدى قىزىرىپ .
— ھۇررا ! — دېيىشتى شوخ يىگىتلەر رومكىلىرىنى
ئۇرۇشتۇرۇشتى ۋە كۆتۈرۈۋېتىشتى . قىزلار بولسا پىۋا تولدۇ-
رۇلغان رومكىلىرىنى قوللىرىغا ئېلىشتىيۇ ، بىر - بىرىگە قارى-
شىپ قاقاقلىشىپ كۈلۈشتى .
بىرلا نۇرى ئىچمەي قويۇپ قويدى .
— ئىچەۋەي ، بۈگۈن ئىچمەي قاچان ئىچەتتىڭ ، تازا
ساراڭ داڭگالكەنسەن جۇمۇ !
— مۇسىبەت ؟ بۈگۈن مۇسىبەت يوق . ئۆلگەنلەر شېھىت ،
شېھىت بولغانلار ھازىرمۇ ئارىمىزدا بار . كۆزگە كۆرۈنمىگەن
بىلەن ، شېھىتلەر غازىلار بىلەن دائىم بىللە !
— ئىچە نۇرى ، ئارىمىزدا ئەڭ جىق جاپا تارتقىنىمۇ سەن .
گىمنازىيىنىڭ قەيسەرلىرىدىن ساناپ باقسام ئون ئىككى يى-
گىت ، ئىككى قىز قۇربان بوپتۇ . ئۇلار شېھىت ، ھازىر ئارى-
مىزدا !
— ئالە نۇرى ، بۇنداق قىلساڭ قامالاشمايدۇ !
— ئېلىڭا نۇرى ، كۆڭلىمىز ئەمدى !
— نۇرىنىڭ قەھرىمانلىقىغا ئاپىرىن . باتۇر دېگەن ئىچىش-
تىمۇ باتۇر بولۇشى كېرەك !
— مېنىڭچە ، زەيتۇنەم ئۆزى تۇتسا نۇرى چوقۇم ئىچىدۇ .
— ئۇنداق يېرى بولسا تۇتە زەيتۇنە ، ۋىيىەي ، ئىچكىنە
تازا ، رۇس قىزلىرىدەك !
زەيتۇنە برانڭدى قۇيۇلغان رومكىنى قولىغا ئالدى ۋە يەنە
بىر قولىغا پىۋا قۇيۇلغان بىر رومكىنى تۇتۇپ نۇرىنىڭ ئالدىغا

كەلدى . ئۇنىڭ كۆزلىرى ، يۈرىكى نېمىلەرنى دېگىنىنى بىرلا نۇرى چۈشەندى . ئىسسىق ئۆيدە سوۋېت ئەسكەرلىرىنىڭ گىمناستوركىسىنى كىيىپ ، چېچىنى چۈشۈرۈۋېتىپ قولاقچا كىيىپ ئولتۇرغان نۇرى قولاقچىسىنى ئېلىۋېتىپ قىزغا قاراپ ئورنىدىن تۇردى ، قىز جىق گەپ قىلمىدى ، مەنىلىك قىلىپ :

— بەخت ئۈچۈن ئىچەيلى ! — دېدى . نۇرى ئىچمەي توختاپ قېلىۋىدى ، بىر يىگىت يېنىغا كېلىپ :

— رومكىسىنى تولدۇرايلى ، قىزلار بىلەن تەڭ ئىچەتتىمۇ بۇ داڭگال ! — دېدى ۋە زورلۇق بىلەن ئۇنىڭ رومكىسىنى لىق تولدۇردى . يىگىت :

— ساڭا ئىچۈرۈش ئۈچۈن غېنى باتۇر ئاكاڭنى باشلاپ كېلىمىزمۇ يە ؟ ! — دېدى ۋە ، — ئىچە ، بولمىسا بېشىڭغا قۇيىمەن ! — دەپ ئۇنى قىستىدى .

ئاخىر ئۇ رومكىنى قولىغا ئالدى ۋە زەيتۇنە بىلەن يەنە بىر قېتىم ئۇرۇشتۇرۇپ قويۇپ كۆپچىلىككە قاراپ :

— مېنىڭ تۇرمۇش يولۇمغا بىر كاتاڭ كولىدىڭلار ـ ھە ، بوپتۇ ، — دېدى ۋە — خەلقىمىزنىڭ بەختى ئۈچۈن ! — دەپ ئىچىۋەتتى .

براندى ئۇنىڭ ھېسسىياتىنى قوزغىدى ، ئۇنىڭغا ئولتۇرغانلار ، بولۇپمۇ قىزلار بۆلەكچىلا چىرايلىق كۆرۈنۈشكە باشلىدى . ئۇنىڭ يادىغا سەبىخە كەلدى . ئاياللاردىن كېلىدىغان لەززەت ئۇنى غىدىقلاشقا باشلىدى . ئۇنىڭ كۈلگۈسى ، تۇتقۇسى ، سۆيگۈسى ، قۇچاقلىغۇسى كەلدى . ئۇ يېنىدىكى شەمشىدىنىنى يېرىم قۇچاقلىدى :

— ئەمدى قولاقچە بولىدىغان بولدۇم . قويە !

ئۇ يەنە بىر رومكا ئىچىۋەتتى . ئاندىن كېيىن ئىككى رومكىغا تولدۇرۇپ قويۇپ زەيتۇنەنىڭ ئالدىغا باردى :

— ساۋاقداشلىرىڭىزنى قەدىرلىگىنىڭىزگە رەھمەت ! —

دېدى ـ دە ، ئۆزى يەنە ئىچىۋەتتى . زەيتۇنە لېۋىنى تەگكۈزۈپ قويدى . نۇرى قىزىرىپ ، كۆزلىرى نۇرلىنىپ بۆلەكچىلا خۇشخۇي بولۇپ كەتكەنىدى . قىز خۇشال بولۇپ ، پاتېفوننى ھېسسىيات قوزغايدىغان رۇس ، ئۆزبېك ۋە ئۇيغۇر ناخشىلىرىغا قويۇۋەتتى .

بىر نەچچە جۈپ يىگىت ـ قىز ۋالىسقا چۈشتى . نۇرى ئولتۇرالماي قالدى ، ئۇ زەيتۇنەنىڭ يېنىغا دەلدۈگۈنۈپ ماڭدى . قىز ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇنى يېنىك قولتۇقلىۋالدى :

— تانسا ئويناي دەمسىز ؟

— ئۆگىنەي دەيمەن ، زادى بىلمەيمەن .

— مەن سىزگە ئۆگىتەي ، — قىز ئۇنىڭ مۈرىسىگە بىر قولىنى ، ئالىقىنىغا يەنە بىر قولىنى قويدى . نۇرىنىڭ بەدىنىنى ئەقىل تورمۇزلىرىنى ئىشلىمەس قىلىدىغان جىنسىي ئەسەبىيلىك خاھىش ئوتى ئۆرتەپ تومۇرلىرىدا يۈگۈردى . ئۇ قىزنى ئىختىيارسىز ئۆزىگە تارتتى . قىز ئۇنى بىر ـ ئىككى ئايلاندۇرۇپ قويۇپ :

— يۈرۈڭ ، بىر دەم كوچا ئايلىنايلى ! — دېدى .

ئۆيدىكى قىز ـ يىگىتلەر جۈپتىن ـ جۈپتىن بولۇپ ، ئورۇندۇقلاردىن تامغا يۆلەكلىك فرانسىيە كرېسلولىرىغا يۆتكەلدى . بىرلىرى كۇسۇرلاشماقتا ، بىرلىرى كۈلۈشمەكتە ، بىرلىرى ھاياجان بىلەن سىياسەت ، ۋەزىيەت توغرىسىدا لېكسىيە قىلماقتا ، يەنە بىرلىرى باشلىرىنى ساڭگىلىتىپ ئۇخلىماقتا ئىدى . ھېچكىم بىلەن ھېچكىمنىڭ ئىشى يوق .

قىز بېشىغا يۇڭ بۆك كىيىپ ، ئىچى ـ تېشى ئوخشاش قۇندۇز تېرىسىدىن تىكىلگەن جۇۋا كىيىۋالغان ھالدا كىچىك بىر ئۆيدىن چىقتى ـ دە ، دالاندا ساقلاپ تۇرغان نۇرىغا ياقىسىمۇ ، ئىچىمۇ بىر ئېسىل تېرىدىن (نۇرى كۆرۈپمۇ باقمىغان) تىكىلگەن قېلىن سوكنا تاشلىق جۇۋىنى ، بېشىغا قۇندۇز تېرـ

سىدىن تىكىلگەن قاپقارا پاپاق كىيدۇردى، ئاندىن ئۇنى قولتۇقلاپ تالاغا ئېلىپ ماڭدى. ئۇلار قوش قاناتلىق دەرۋازىنىڭ يان ئىشىكىدىن چىقتى ــ دە، جەنۇبقا قاراپ يۈرۈپ كەتتى. قىز يىگىتنى قولتۇقلىغان، ئۇنىڭ بىلىكىدىن بىر قولىنى ئۆتكۈزۈپ يەنە بىر قولىنى ئۇ قولى بىلەن گىرەلەشتۈرۈپ تۇتۇۋالغان. نۇرى يەنە بىر بوش قولىنى ئۇنىڭ قوللىرىنىڭ ئۈستىگە قويۇۋالغانىدى.

سۈس ئايدىڭ، دەرەخلەر ئاپئاق قىرو بىلەن ئېگىلگەن، يولمۇ ئاپئاق قار، قار ئۈستىدە قاتتىق سوغۇقتا غاچ ــ غاچ ئاۋاز چىقىرىپ مېڭىش تولىمۇ كۆڭۈللۈك. نۇرى ھاياتنىڭ بۇ خىل لەززىتىنى زادىلا كۆرمىگەن، ھازىر ھېچنەدە نە ئوق ئاۋازى، نە ھۆررا ئاۋازى يوق. شەھەر ساقچىلىقىنى قىلىدىغان پارتىزانلار نۆۋەت بىلەن ئاتلىنىپ شەھەر كوچىلىرىنى ئايلىناتتى، سىرتتىن كېلىپ قېلىش ئېھتىمالى بولغان دۈشمەنلەرنى كۈتۈۋالىدىغان قوراللىق پارتىزانلار ھازىرمۇ باياندا، ياماتۇ ۋە پەنجىم غولى يوللىرىدا كۆزەتچىلىك قىلاتتى. نۇرى بىردىنلا شۇلارنى ئەسلەپ:

ــ مەن بۇ يەردە تاماشا قىلىۋاتىمەن، بۆرىۋاي، تۇرسۇنلار ھازىرمۇ ئالدىنقى سەپتە، سوغۇق يەپ پوستتا تۇرۇۋاتىدۇ، ــ دېدى. قىز ئۇنى ئاستا سىلكىپ ناز بىلەن:

ــ بۈگۈن باشقا خىياللاردا بولماڭ، پەقەت بىرلا كۈن! ــ دېدى.

ــ ماقۇل مەلىكە! ــ دېدى نۇرى كۈلۈپ، ــ سىز بىلەن بىللە كوچا سەيلىسى قىلىش چۈشۈمگىمۇ كىرمەيتتى. سىز دەرەخ بېشىدىكى كاككۇك، مەن پاتقاق ئىچىدىكى پاقا ئىدىم. ئىنقىلاب قالتىس نېمىكەن، دۈشمەننى يوقىتىپلا قالماي، ئادەملەر ئوتتۇرىسىدىكى قېلىن ـ قېلىن سېپىللارنىمۇ يوقاتتى! ئىنقىلاب بولمىغان بولسا سىز بىزدەكلەرگە قىيا بې-

قىپ قويماس ئىدىڭىز ــ ھە؟

ــ سىز نېمە دېسىڭىز ھەق. يېڭى ھۆكۈمەتتە سىزگە ياخشى ئورۇن تېگىدۇ، مېنىڭمۇ ئورنۇم ياخشى بولىدۇ، دەپ سىزگە مېنى مەقسەتلىك يېقىنچىلىق قىلىۋاتىدۇ دەپ ئويلاپسىز ــ ھە؟

ــ راست گەپنى قىلسام شۇنداق.

ــ ياق، خاتا ئويلاپسىز. مەن سىزنىڭ نۇرغۇن تەرەپلەردە زامانداشلىرىڭىزدىن ئۈستۈن ئىكەنلىكىڭىزنى مەكتەپتىكى چاغدىلا سەزگەن، كېيىن دوستلىرىمدىن يەنە نۇرغۇن گەپلەرنى ئاڭلىدىم.

ــ مەسىلەن، قايسى تەرەپلىرىمنى؟

ــ ئەقىللىقلىقىڭىز، ئەخلاقلىق، تىرىشچان، يەنە... يەنە ھېسسىياتقا باي، كۆيۈمچان... يەنە! ...

ــ ھە، يەنەدىن كېيىنكىسىنى ئاڭلاي...

ــ يەنە مۇھەببەتكە ئەسىرلەردە قەھرىمان بولالىغۇدەك سادىق...

ــ يەنىچۇ؟

ــ يەنە... سالماق، ئادەمنى زېرىكتۈرگۈدەك سالماق ھا ــ ھا ــ ھا! ...

قىز يىگىتنىڭ قولىنى چىڭ سىقتى، نۇرى قىزنى ھازىرلا قۇچاقلىسا، سۆيسە بولاتتى، لېكىن ئۇ ئۇنداق قىلالمايتتى. ئۇنىڭ خىيالى شۇ تاپتا يارىلىنىپ ياتقان پەرىخەدە ئىدى.

ــ مەن راست ئېغىر، ئەزمە... مېنىڭ ئورنۇمدا باشقا بىر يىگىت بولغان بولسا...

ــ مەن ئۇنداق شاللاق يىگىتلەر بىلەن بىللە سەيلە قىلمايمەن.

ــ ئەمىسە نېمىشقا مېنىڭ ئېغىرلىقىمدىن بىزار بولىسىز؟

— بۇ مېنىڭ بىرىنچى قېتىم ئۆزۈم ئارزۇ قىلغان يىگىت بىلەن بىللە سەيلە قىلىشىم··· نەرىمگە بولمىسۇن، شۇ يىگىتنىڭ يادنامىسى بېسىلسىكەن دېگەن تەمەدىمەن.

نۇرى ئۇنى سىلىق قۇچاقلىدى. قىز ئۇنىڭ ئوتلۇق كۆزلىرىگە تەلپۈندى. ئۇنىڭ لەۋلىرى تەمەدە، قەلبى تەمەدە. ئۇنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى ئۆز بايلىقىنىڭ تەتۈرىچە مۇھەببەت نامراتلىقىدا ئىدى.

نۇرى ئېگىشىپ ئۇنىڭ پېشانىسىگە سۆيۈپ قويدى:

— بىز قايتايلى زەيتۇنە!

— نېمىشقا؟

— پارتىزانلار كۆرۈپ قالمىسۇن. بىز راھەتكە، بايلىققا، مەنسەپكە بېرىلمەيمىز دەپ قەسەم ئىچىشكەن. مېنى كۆرۈپ قالسا گۇناھكار بولۇپ قالىمەن.

قىز ئۇنى قولتۇقلاپ كەينىگە ياندى:

— سىز يەنە ئالدىنقى سەپكە ماڭامسىز؟

— ھەئە، قىساس ئېلىپ بولمۇدۇم تېخى، مەن شىڭشىڭشىاغىچە جەڭ قىلىپ بارماقچىمەن.

— سىزگە مۇشۇ ھۆكۈمەتتىن ياخشى خىزمەت بەرسىچۇ؟

— دېدىمغۇ، بىزنىڭ ئۈچىنچى قەسىمىمىز شۇ مەنسەپكە ئىنتىلمەسلىك!

— دادام تۆرەم بىلەن يېقىن. سىزنى ھەتتا تۆرەمنىڭ يېنىدا مۇھىم ئىشقا قويۇشقىمۇ يول تاپالايدۇ. بىلەمسىز، بۈگۈن يىغىلغان ساۋاقداشلارنىڭ تولىسى ئالدىنقى سەپتە ئەمەس، مۇشۇ شەھەردە ھەر خىل خىزمەتلەرنى قىلىشنى ئارزۇ قىلىدۇ. ھۆكۈمەتمۇ بىزگە ئېھتىياجلىق. ساۋاتلىق، زامانىۋى بىلىمگە ئىگە ياشلار ھۆكۈمەتكە لازىم. مەن مۇئەللىم بولىمەن، ئۆزۈم بۇ ئىشنى ياخشى كۆرىمەن. خەلقىمىزگە ھازىر ئۇلارمۇ زۆرۈرغۇ؟

— زۆرۈر. لېكىن ھازىر ئەڭ زۆرۈرى، قورال تۇتالايدىغان جەڭچىلەر!

— مەن سىزگە يالۋۇرسامچۇ؟ ئالدىنقى سەپكە ماڭسىڭىز مەن بەختسىز بولىمەن دەپ يالۋۇرسامچۇ؟

— خەلقىمىزنىڭ بەختى بىزنىڭ بەختىمىز. خەلق بىزنى ئالدىنقى سەپكە چاقىرماقتا. بىز خەلقىمىزنىڭ ئۈمىدىنى زادى يەردە قويالمايمىز!

— ئۇنداقتا سىز بىلەن قانداق ئالاقىلىشىمەن؟

— مەن سىزگە خەت يازىمەن. نەگە بارسام شۇ يەردىن.

— بۈگۈن كەتمەڭ. سىزگە ئايرىم ئۆي تەييارلاپ قويدۇم. سەل تۇرۇپ تاماق تارتىلىدۇ، تاماققا كىرەيلى!

ئۇلار ئۆيگە كىرگەندە بالىلار چاۋاك چېلىشتى، ۋارقىراشتى، ھەتتا مەستلەر رۇسچىلاپ:

— گوركى، گوركى، — دېيىشتى.

— ئىچىسەن! — دېدى سېرىق چاچ، ئۇزۇن بويۇن، ئورۇق يىگىت، نۇرىنىڭ ئالدىغا كېلىپ لىق ھاراق تولدۇرۇلغان ئىستاكاننى تەڭلەپ، — بىلەمسەن، پۈتۈن شەھەردىكى يىگىتلەرنىڭ كۆزى ئۇ قىزدا. ئۇ ھېچكىمنى ياراتماي سەن داڭگال بىلەن بۈگۈن سەيلىگە چىقتى. بۇ بىر چوڭ ئىش، غۇلجا شەھرىنى ئازاد قىلغاندىنمۇ كاتتا. غەلىبەڭ ئۈچۈن داۋاي!

— مەن ھازىر كېتىمەن!

— ئىچمەي كېتەلمەيسەن، ئىچ، ئىچمىسەڭ جېدەل چىقىرىمەن!

نۇرىغا ئۆچمەنلىك پەيدا بولدى. بىر نەچچە يىگىت — غۇلجا بايلىرىنىڭ بالىلىرى — زەيتۇنەنىڭ كەينىدىن نەچچە يىل چېپىپ ھېچنېمىگە ئېرىشەلمىگەن، بايىقى قىزنىڭ ھەرىكىتىدىن قاتتىق ئازابلانغان يىگىتلەر ئاچچىقىنى ھاراقتىن چىقىرىشقانىدى.

— ئىچ! — دېدى يەنە دوغىلاق، پېشانىسى تار، قاۋۇل يىگىت، — غەلىبەڭ ئۈچۈن ئىچ. كاتتا باينىڭ يالغۇز قىزى سېنى مىراسخورلۇققا تاللىدى. سەن ھەممىمىزدىن چىرايلىق، ئەقىللىق، ئەخلاقلىق ئىكەنسەن، ھاراق ئىچىشتىمۇ بىزدىن ئۈستۈن بولمامسەن، ئىچە داڭگال!

نۇرى تۇرۇپ غەزەپلەندى، تۇرۇپ بۇ ئىشلارنىمۇ دوستلۇقنىڭ بەلگىسى دەپ ئويلىدى. ئۇ:

— ئىچسەممۇ ئىچەي، لېكىن بۇ سۆزلىرىڭلار ئوشۇقچە! — دېدى. دوغىلاق گۆلەيدى:

— ئوشۇقچە؟ ئوشۇقچە دەيدىكەنسەن، سەن ئوشۇقچە. سەن نەدىن كەلدىڭ؟

— مەن پارتىزان، فرونتتىن كەلدىم...

— ۋۇي سەندەك پارتىزاننىڭ ئانىسىنى...

ئۇ قولىنى كۆتۈرگۈچە نۇرى ئۇنىڭ تەستىكىگە بىرنى قويۇۋىدى، ئۇ دېۋانغا ئوڭدا چۈشتى. ئولتۇرغان ئىككىسى چاچراپ تۇرۇپ نۇرىغا ئېتىلدى. نۇرى كەلگىنىنى بىردىن مۇشت بىلەن دومىلىتىۋەردى، ئۆينىڭ ئىچىدە ۋاڭ - چۇڭ كۆتۈرۈلدى. قىزلار يىقىلغان يىگىتلىرىنى يۆلىشىپ نۇرىنى:

— سەھرالىق، داڭگال. مەدەنىيەتسىز! — دەپ تىللىغىلى تۇردى.

نۇرى قۇلاقچىسى بىلەن پاختىلىق چاپىنىنى ئالدى - دە:

— خەير خوش، باي باللىرى، راست مەن ئوشۇقچە، مەن سەھرالىققا بۇنداق يەردە نېمە بار! — دېدى ۋە سىرتقا ئىلدام مېڭىپ چىقىپ كەتتى. ئۇ دەرۋازىغا چىققاندا، دەرۋازا ئالدىدا قارا بۇرۇت، چىرايلىق بىر ئادەم ئېسىل جۇۋا يېپىنچاقلاپ كۈلۈپ تۇراتتى:

— ئۇلاردىن رەنجىمەڭ نۇرمەھەممەت، ئاۋۇ بىرى بىزنىڭ يۇنۇس ھاجىنىڭ نەۋرىسى، نەگىلا بارسا جېدەل چىقىرىدىغان

يىگىت.

— سىلىگە رەھمەت، رەنجىسەممۇ ئۇلار ئۆز ساۋاقداشلىرىم. سائەت بىرگە ئۈلگۈرۈپ شتابقا بارمىسام بولمايدۇ! — دېدى نۇرى بۇ ئادەمنىڭ زەيتۇنەنىڭ دادىسى ئىكەنلىكىنى بىلىپ.

— راخمان!

بىر يىگىت پەيدا بولدى.

— كالاسكىنى ئاچىق، — دېدى باي خىزمەتچىسىگە.

— ياق، ئاۋارە بولمىسىلا.

— ئەزىز مېھمانلىرىمىزنى كېچىدە قوندۇرۇپ قالاتتۇق. لېكىن سىز ئىشنىڭ گېپىنى قىلىۋاتىسىز. مەن ئىشنى ھەممىدىن ئەلا بىلىدىغان ئادەملەرنى ياخشى كۆرىمەن، بالام. بىر مىللەتنىڭ ئۆزىنى ئىشقا ئاتىغان ئادەملىرى قانچە كۆپ بولسا شۇنچە ياخشى، سىز توغرۇلۇق نۇرغۇن ياخشى گەپلەرنى ئاڭلىدىم. كەلگۈسىڭىز خەيرلىك بولغاي ئىلاھىم!

كالاسكا كەلدى. شۇ چاغدا زەيتۇنە پەيدا بولدى:

— دادا، مەن نۇرىنى ئاپىرىپ قويۇپ كېلەي! — دېدى قىز ئۇياتچانلىق بىلەن كۆزلىرىنى دادىسىدىن قاچۇرۇپ.

ئاتلار ئويناقلاپ، كالاسكىنى يېنىك تەۋرىتىپ ماڭماقتا. چاقلار ئاستىدىكى قارلىق يول يېنىك، رىتىملىق غاچىلدايدۇ. ھەر قېتىم ھارۋا سىلكىنگەندە، قىزنىڭ چېكە چاچلىرى نۇرىنىڭ يۈزىنى يېنىك غىدىقلايدۇ. قىز ئۇنىڭغا چاپلىشىپ دېگۈدەك ئولتۇرۇۋالغان، ئۇنىڭ بىر قولى نۇرىنىڭ يانچۇقىدا، يانچۇقتا بىر جۈپ قول — بىرى قوپال، يوغان، يەنە بىرى نازۇك، يۇمشاق قوللار سۆزلەشمەكتە، سىرداشماقتا. قىز قولى يىگىت قولىنى چىڭ سىقىپ: «مەن مۇشۇنداق قوللارغا تەقەززا، مۇشۇنداق قوللار مېنىڭ نازۇك بەللىرىمنى تۇتسا، ئەۋرىشىم دۈمبىلىرىمنى سىيپىسا» دەيدۇ. يىگىت قولى: «چىڭ - چىڭ

تۇت ، مىلتىق تۇتۇپ ، قار تاتىلاپ نەچچە يىلنى ئۆتكۈزدۈم . مەنمۇ راھەتكە ، ھۇزۇر - ھالاۋەتكە خۇشتار » دېمەكتە… قوللار ھېسسىياتنىڭ ۋەكىلى ، قوللار ئۈن - تىنسىز سۆزلىشەلەيدۇ ، ئىگىلىرىنىڭ مەقسەتلىرىنى ئۇقتۇرالايدۇ . قىز ھاياجان بىلەن يىگىتنىڭ بارماقلىرىنى چىڭ قىستى ۋە :

— قولۇمنى چىڭ تۇتۇڭ ، ئىسسىتىپ قويۇڭ ! — دېدى پىچىرلاپ .

— قوللىرىڭىز ئونقۇ ، ئوتنى سوۋۇتۇشقىلا بولىدۇ ، ئىسسىتىش قولۇمدىن كەلمەيدۇ !

— ياق دېمەڭ ، ئىسسىتىپ قويۇڭ !

يىگىت ئۇنىڭ تولىمۇ نازۇك ، يۇمشاق ۋە ئەۋرىشىم بارماقلىرىنى ئوينىدى :

— ئۆمرىڭىزدە سىز تۇتۇپ باققان ئەڭ قاتتىق نەرسە نېمە ؟

— قەلەم . سىزچۇ ؟

— مەن تۇتۇپ باققان ئەڭ يۇمشاق نەرسە قەلەم !

— قاتتىقچۇ ؟

— ئەڭ يېقىن دوستۇمنىڭ جەسىتى…

— شۇنىڭ ئۈچۈن يۈرىكىڭىز قېتىپ كەتكەنىكەن - دە ؟

— شۇنداق . سىز ھاياتىڭىزدا نابۇت قىلغان نەرسە گۈل - گىياھ ، ياكى يىپەك رەخت بولسا كېرەك - ھە ؟

— تاپتىڭىز . مەن بىرەر تىرىك نەرسىنى ، ھەتتا - پاشا ، چىۋىنلارنى ئۆلتۈرۈشتىنمۇ قورقىمەن .

— مەن تەتۈرىچە ، ئادەم ئۆلتۈرۈشنى ئارزۇ قىلىمەن . ھەتتا خۇن خۇمارى تۇتىدۇ .

— قىساس ئۈچۈنلىما ؟

— يالغۇز قىساسلا ئەمەس . بۇ بىر كەسپى كېسەللىگە ئايلاندى .

— ئاز قالدى . كەسىپ ئالماشتۇرالايسىز . مېنىڭ دادام قىزىنىڭ بەختى ئۈچۈن ھەممىگە تەييار ، ھەتتا بىرىنىڭ ئايىغىغا يىقىلىشقىمۇ تەييار . نۇرى ، مېنىڭ بەختىمنى ئويلاپ قويۇشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن . ھەممىنى گەپ بىلەن چۈشەندۈرۈش ھاجەتمۇ ؟ مەن سىزنى مەندەك بىر ھېسسىياتچان قىزنى چۈشىنىپ بولدى دەپ ئويلايمەن !

— ھېسسىياتىڭىزنى چۈشەندىم . لېكىن ھېسسىيات بىر ئادەمگە ھەمىشە ۋەكىللىك قىلىۋەرمەيدۇ . ئىككىمىزنىڭ ئوتتۇرىسىدا پەرق تولىمۇ چوڭ . سىز نازۇك ھېسسىيات بىلەن ھەممىنى ئاسرايمەن دەيسىز . لېكىن مەن قاتىللىق قورالىمنى ھەممىدىن ئەۋزەل بىلىمەن . مەن سىزنى قانداقمۇ بەختلىك قىلالايمەن ؟

— ياق . مەن ھەممىگە ماسلىشالايمەن ، ھەممىگە چىدىيالايمەن . كەينىڭىزدىن سېسترا بولۇپ مېڭىشقىمۇ تەييارمەن . شەپقەت ھەمشىرىسى بولۇپ سىلەر بىلەن بىللە مېڭىشقا تەييارلىنىپ قويدۇم !

— ئۇنداق قىلماڭ ، دادىڭىز سىزگە تولىمۇ ئامراقكەن ، ئۇ ئادەم ئازابلانمىسۇن !

— ياق ، ياق ، مەن ھەممىدىن كېچەلەيمەن ،سىز ئۈچۈن پۈتۈن راھەت - پاراغەت ، ئاتا - ئانام ، ھەتتا گۈزەل ئىستىقبالىمدىن كېچىشكىمۇ تەييارمەن !

قىز ئۇھ تارتتى ، يىغلىدى ، ئاپئاق پەلەي كىيگەن سول قولى بىلەن كۆز ياشلىرىنى سۈرتتى .

كالاسكا ھەرەمباغ مەھەللىسىدىكى پارتىزانلار چۈشكىگە يېقىنلاشقانىدى . نۇرى باي قىزىنى يېنىك قۇچاقلاپ باغرىغا باستى ۋە كالاسكىدىن سەكرەپ چۈشۈپ :

— رەھمەت ، زەيتۇنە ، يەنە كۆرۈشىمىز ! — دېدى .

— ئەتە كۆرۈشەيلى ، بىزنىڭكىدە !

— ياق ، هازىرچە ۋەدە بېرەلمەيمەن ! — نۇرى ئالدىراپ
ئوچۇق دەرۋازىغا قاراپ ماڭدى ، — خەير - خوش !

غۇلجا شادلىقتىن كىرپىك قاقمىدى . ھەممىلا ئادەمنىڭ
كوچىغا چىققۇسى ، «شەھەر بىزنىڭ ، بۇ بىزنىڭ شەھىرىمىز »
دەپ ۋارقىرىغۇسى كېلەتتى . زۇلۇمدىن قۇتۇلۇش چەكسىز خۇ-
شاللىق . ئەمدى بۇ شەھەردىن سۇرلۇك ساقچىلار ، قاپىقى يامان
ئەسكەرلەر ، قاراپلا قويسا ئادەمگە تۇكۇرىدىغان تەكەببۇر ، سەپرا
ئەمەلدارلار ، يانپاشلىرى ئاچا ، ياقىلىرى تىك كۆڭلەكلەرنى كى-
يىپ ، سامسىپەز ۋە ئاشخانىلارنىڭ ئالدىدىن بۇرنىنى تۇتۇپ
ئۆتىدىغان ھاكاۋۇر تەتەيلەر يوقالغان . كىشىلەر ئۆتۈشكىمۇ ئەي-
مىنىدىغان گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ قوماندانلىق شتابىنىڭ يو-
غان دەرۋازىسى ھاڭغىرقاي ئوچۇق . ئۇ يەرگە پارتىزانلار ئورۇن-
لاشقان . قېلىن جۇۋا - پېيمىلارنى ، ھەر خىل قۇلاقچىلارنى
كىيىشكەن پارتىزانلار بۇ دەرۋازىدىن بەخىرامان كىرىپ - چى-
قىپ تۇرىدۇ . «ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت »نىڭ رەئىسى ئېلىخان تۆ-
رەم كىشىلەرگە تونۇش ، قاڭالتىر ئۆگزىلىك ، خىش بىلەن
ياسالغان بىر قەۋەتلىك ئۆيىنىڭ يورۇق ، گىلەملەر ، كىرپىسلولار
بىلەن بېزەلگەن خانىسىدا ئۇزۇلمەي كىرىپ - چىقىپ تۇرغان
ھەر ساھە ئادەملىرى بىلەن توختىماي سۆزلەشمەكتە . ئۇ ھەربىر
سۆزىدە :

— بىلىپ قويۇڭ ، بىرتال ئوقنى ئۈچ ئالتۇن تىيىنغا
سېتىۋالدۇق . بىرتال مىلتىق بىر ئاتقا توختىدى . بۇنىڭدىن
كېيىن ھەم سېتىۋالىمىز ! — دېگەن سۆزنى قوشۇپ قوياتتى .

ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغۇچىلار بۇ ئەسكەرتىشتىن : بۇنىڭدىن
كېيىن تېخىمۇ زور قۇربان بېرىمىز ، گومىنداڭنىڭ زۇلۇمىدىن
قۇتۇلۇش ئۈچۈن جان ، مال - دۇنيا ۋە شەخسىيگە تەئەللۇق
بولغان گۈزەل ئارزۇ - ئارمانلىرىمىزدىن ۋاز كېچىشىمىز كې-
رەك دېگەن مەنىنى چۈشىنەتتى .

خۇشخۇي ، ئۈمىدۋار غۇلجا خەلقى «ۋاز كېچىش» دېگەن
سۆزنى ئاڭلىسا يەرگە قارايدىغان ، ئاھ - ۋاھ دەيدىغان نامەرد-
لەرگە تولىمۇ ئۆچ . ئۇرۇش مەزگىلىدە ۋىژىلداپ ئېتىلىۋاتقان
ئوقلارغا قارشى ئۆمىلەپ مېڭىپ ، كىچىككىنە چانا - هارۋىلارنى
سۆرىشىپ ، پىدائىيلارغا قازان - قازانلاردا پولۇ ، نېرىن ، گۆش
ۋە قورداقلارنى توشۇغانمۇ ، ياش جېنىنى ئالىقىنىغا ئېلىپ ،
ئالدىنقى سەپتە يىقىلغان پىدائىينى مۈرىسىگە ئارتىپ ، قار -
مۇز ئاتلاپ ئۆمىلەپ مېڭىپ ، كۆكرىكىگە ئوق تەگكەندە ياريدار-
نى چىڭ قۇچاقلاپ كۆلۈپ يېتىپ جان بەرگەنمۇ ، ئۆزىنىڭ ئەڭ
ياخشى ئېتىنى ، يالغۇز ئوغلىنى ، ئەڭ چوڭ بايلىقى بولغان
بىرتال ئالتۇن زىرىسىنى ، ئۆيىدىكى نان ، سۇر گۆش ۋە سېرىق-
ماي ، ھەتتا سۆك - تېرىقلىرىنى ئالدىنقى سەپكە توشۇغانمۇ ،
قورۇ - قورۇ قوي ، ئۇيۇر - ئۇيۇر ئات - يىلقا ، پادا - پادا
كالا ۋە كومزەك - كومزەك ئالتۇن - كۈمۈشلىرىنى قورال
سېتىۋېلىشقا تەقدىم قىلغانمۇ مۇشۇ غۇلجا خەلقى . ھەرەمباغ ،
لياڭشاڭ ، ئايرودروم سوقۇشلىرىدا ھەر كۈنى ھەربىر مەھەللىدە
ئون - يىگىرمىلەپ قۇربانلارنىڭ نامازلىرى چۈشۈرۈلۈپ تۇر-
دى . ئاق پوتا باغلىمىغان ئاتا ، ئاق ياغلىق تاڭمىغان ئانىلار
قالمىدى . لېكىن ئۇلار ئوغۇللىرى بىلەن پەخىرلەندى ، شېھىت
بولغان بالىلىرىغا چىن قەلبىدىن رەھمەت ئېيتىپ ، غۇلجا شە-
ھىرىنىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن يەنە قولىدا بارىنىڭ ھەممىسىنى
تەقدىم قىلىشتى ، قولىدىن كەلگەنلىكى ئىشنى قىلىشتى ،... مانا
شۇ قۇربانلار بەدىلىگە بۈگۈنكى خۇشاللىق پەيدا بولدى .

قەھرىتان سوغۇق ھۆۋلىماقتا ، لېكىن ئادەملەرنىڭ قەلبىدە
باھار ھاۋاسى پۇراق چاچماقتا : گويا بۇ زېمىن قايتىدىن يارال-
غان ، بۇ يەرنىڭ ئاسمىنىمۇ ، غۇۋا ئاي - يۇلتۇزلىرىمۇ يېڭىي-
ڭى ، گويا بۇ شەھەردە ئىنسانىيەتنىڭ تەقدىرىنى ئۆزگەرتەلەيدى-
غان بىر ئۇلۇغ ئادەم يورۇق دۇنياغا كۆز ئاچقان ، گويا بۇ

شەھەردە ئەمدى قارا بۇلۇت، بوران ـ جۇدۇن مەڭگۈلۈككە يوقالغان، گويا بۇ يەردە بۇگۈندىن باشلاپ دەرد ـ ئەلەم، زۇلۇم ۋە خورلۇق، قانلىق كۆز ياشلار مەڭگۈ كۆرۈلمەيدۇ…

لېكىن ئەخمەت ئۇنداق ئويلىمايدۇ. ئۇ ھەممىنى كۆردى، ئاڭلىدى، ئۇ «ئازاد شەرقىي تۈركىستان» گېزىتىنىڭ بىر خادىمى سۈپىتىدە ئا. ئىلىلىق دېگەن تەخەللۇسى بىلەن مۇھىم مەسىلىلەر توغرىسىدا ماقالىلەرنى يازدى. ئۇ بايىلا ئېلىخان تۆرەمنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىدى.

— مۇسۇلمانلارنىڭ يېڭى بىر دۆلىتى پەيدا بولدى! — دېدى تۆرەم غالىبلارغا خاس غۇرۇر بىلەن ھۆكۈم قىلىپ، — شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى!

لېكىن باشقىلار يەنە باشقىچە گەپلەرنى قىلىشتى:

— بۇ يەردە ئەمدى سوتسىيالىستىك جۇمھۇرىيەت قۇرۇلىدۇ، تاشقى موڭغۇلىيىدەك!

— ياق، بۇ يەردە دېموكراتىك جۇمھۇرىيەت قۇرۇلىدۇ، ياۋروپا دۆلەتلىرىدەك ياكى تۈركىيىدەك!

— بۇ يەر سوتسىيالىستىك ئۆلكە بولىدۇ، جۇڭگونىڭ ئۆلكىسى. بىز يەنئەن بىلەن ئوخشاش يول تۇتىمىز!

— قانداق ھۆكۈمەت بولسا بولىمدۇ، گومىنداڭ بولمىسىلا، خەلق ئېزىلمىسىلا بولغىنى!

— بىز دېگەن پارتىزان. پارتىزانلارنىڭ ئىشى پۈتۈن شىنجاڭدىن گومىنداڭنى ھەيدەپ چىقىرىش. قانداق ھۆكۈمەت قۇرۇش كېرەك دېگەن ئىشنى ئويلىغىنىمىز يوق!

— دۆلەتنى كەمبەغەللەر سورىشى كېرەك. نېمىشقا دېگەندە، جەڭنى شۇلار قىلدى، شۇلار ئۆلدى، شۇلار شېھىت بولدى. ئۇلار بولمىسا غەلىبە نەدىن كېلەتتى؟

— كەمبەغەل دېگىنىڭ ئۆيىنى باشقۇرالمايدۇ، ھۆكۈمەتنى نەدىن باشقۇرسۇن!…

ھەركىم ھەر نېمە دەيدۇ، ھەممىلا ئادەم ئەمدى نېمە بولىدۇ، قانداق ھۆكۈمەت قۇرۇلىدۇ دېگەن بىرلا ئىشنى ئويلىماقتا: ئىنقىلاب قوزغاشقا ئاتلانغانلار ئۆزلىرىگە تېگىدىغان ھوقۇق ـ مەنسەپ كويىدا؛ بايلار خەجلىگەن پۇلىغا تۇشلۇق پايدا تېپىشنى، دىندارلار دىنىنىڭ كۈچىدىن كۆپرەك بەھرىمەن بولۇشنى، سىياسەتچىلەر ئۆزلىرىنىڭ ۋە قۇرۇلىدىغان ھۆكۈمەتنىڭ سىياسىي ئىستىقبالى ۋە ئۆز ئەقىدىسىنىڭ ئۈستۈنلۈكىنى، پۇقرالار بولسا سېلىقى ئاز (ھەتتا يوق)، جەبىر ـ زۇلۇم سالمايدىغان ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلۇشىنى، ياشلار بولسا ئۆز ئىستىقباللىرىغا كۆيۈنىدىغان ھۆكۈمەتنىڭ بولۇشىنى ئارزۇ قىلىشىدۇ…

ئەخمەت گېزىتخانا ھويلىسىنىڭ قارلىرىنى تازىلاۋېتىپمۇ، كېچىلىرى كىتاب ئوقۇپ، ماقالە يېزىۋېتىپمۇ، ھەتتا ساي بويىدىكى كىچىك دادىسىنىڭ ئۆيىگە يېرىم كېچىدە كېتىۋېتىپمۇ، خەلقتىن ئاڭلىغان ئىنكاسلارنى ئۆزىنىڭ ئويلىغانلىرى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ، قۇرۇلىدىغان ھۆكۈمەت توغرىسىدا باش قاتۇرماقتا. ئۇ ھەممىنى ئاڭلىدى، ئويلىدى ۋە ئۆزىنىڭ ئويلىغانلىرىنى بىر تۈگۈچكە تۈگۈپمۇ بولدى. ئۇ ئويلىغانلىرىنى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتكە قانداق بىلدۈرۈشنىڭ يوللىرىنى ئىزدىدى. ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتتە ئۇنىڭ تونۇيدىغىنى گېزىتخانىنىڭ باشلىقى ھەبىب يۈنىچ ئىسىملىك ئاشۇ كىشى. كېسەللىك ئازابلاپ تۇرسىمۇ ئۇ يەنىلا تىرىشىپ ئىشلىمەكتە. شېڭ شىسەي دەۋرىدىن باشلاپ گېزىتخانا باشلىقى بولۇپ ئىشلەپ كەلگەن بۇ بىلىملىك، قابىلىيەتلىك ۋە تىرىشچان ئادەم ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ مۇھىم ئىشلىرىدا ئېلىخان تۆرىگە تەسىر كۆرسىتەلەيدۇ. ئەخمەت يېرىم كېچىدە ئاق سېرىق، كۆك كۆز، كەم سۆز باشلىقىنىڭ ئىشخانىسىغا كىردى. ئۇ ژۇكوف بىلەن كونيېف مارشاللارنىڭ بېرلىنغا ھۇجۇم قىلىش پىلانى توغرىسىدىكى بىر مۇھىم خەۋەرنى

تەرجىمە قىلىپ ئەكىرگەنىدى. ھەبىب يۈنىچ ئورنىدىن ئارانلا تۇرۇپ ئەخمەتنى:

— كېلىڭ، كېلىڭ، قاسىموف! — دېۋىدى، ئەخمەت كۈلۈپ تۇرۇپ خۇشخۇيلۇق بىلەن:

— مەن قاسىمى دېگىنىم ياخشىمىكىن دەپ ئويلايمەن، — دېدى. ھەبىب يۈنىچ بۇ سەزگۈر يىگىتكە ھەۋەس بىلەن تىكىلىپ قاراپ:

— ياخشى ئويلاپسىز، ئەخمەتجان قاسىمى! — دېدى ۋە ھالسىز قوللىرى بىلەن ئۇنىڭ قوللىرىنى سىقتى، — مەن سىزنى ئېلىخان تۆرەمگە تونۇشتۇردۇم. تۆرەم سىزنى ھۆكۈمەتنىڭ باش كاتىپى ئابدۇرۇپ مەخسۇمنىڭ يېنىدا كاتىپلىق قىلىشقا تەكلىپ قىلدى. ئەتىگەنلىكى ئۆزۈم باشلاپ باراي!

— مېنىڭ گېزىتخانىدىن كەتكۈم يوق. بۇ يەر خەلق بىلەن سۆزلىشىشكە ئەپلىك! — دېدى ئەخمەت.

— ئۇ يەر تېخىمۇ ئەپلىك، قاسىمى. ھۆكۈمىتىمىز بىلىملىك، ئىلغار پىكىرلىك زىيالىيلارغا تولىمۇ موھتاج. بىر چوڭ، مۇھىم ئەقىدە بىلەن خەلقنى يېتەكلەيدىغان چاغ كەلدى. جەڭچىلەر پارتىزان، ھۆكۈمەتمۇ پارتىزان، ئەمدى مۇنتىزىملاشقان ئەسكەر، ھۆكۈمەت بولمىسا بولمايدۇ.

— خەلقنىڭ ئارزۇسى بىلەن رېئاللىق ئوتتۇرىسىدىكى ئارىلىق بەكمۇ يىراقلىشىپ كېتىپ بارىدۇ، ھەبىب ئەۋزى. ئەمگەكچى خەلقنىڭ تۈپ مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلالايدىغان ھۆكۈمەت، ئارمىيە قۇرۇپ چىقىش ھازىرقى ئەڭ مۇھىم ئىش. خىلمۇخىل پىكىرلەر بار، ئۇلارنى بىرلەشتۈرۈپ، كۆپچىلىك ئاساسەن قوبۇل قىلالايدىغان بىر پروگراممىنى تۈزۈپ چىقىش كېرەك!

— ئاساسەن قوبۇل قىلالايدىغان دېدىڭىزما؟ بۇ گېپىڭىز ناھايىتى ئورۇنلۇق گەپقۇ، قاسىمى.

ئۇلار ھۆكۈمەت، خەلق، ئارمىيە مەسىلىلىرىدە ئۇزاق پا-

راڭلىشىپ شۇ ئىشخانىدا قونۇپ قېلىشتى.

ئىنقىلاب غەلىبىسى غېنى باتۇرنىڭ شۆھرىتىنى تېزلا كۆتۈرۈۋەتتى. ئۇنىڭ باتۇرلۇقى توغرىسىدا رىۋايەتلەر پەيدا بولدى: ئوق ئۆتمىگۈدەك، كەچتە چاپىنىنى سالسا ئوقلار توكۇرلاپ چۈشكۈدەك، ئالا ئېتىنى چاپتۇرۇپ ماڭسا دۈشمەنلەرنىڭ كۆزىگە ئوت بولۇپ كۆرۈنگۈدەك...

ئۇنىڭ چوقۇنغۇچىلىرى بىلەن ئەگەشكۈچىلىرى ئۇنى ئىنقىلاب غەلىبىسىنىڭ ھەل قىلغۇچى ئادىمى ھېسابلاپ، ئۇنى ئەڭ ئالىي شەخس دەپ بىلىشتى. ئۇنىڭغا بىرلىرى مال - دۇنيا، بىرلىرى ئۆي - جاي، يەنە بىرلىرى قىز - چوكانلارنى تەقدىم قىلىشتى. غېنى باتۇرنىڭ مەخسۇس مۇھاپىزەتچىلىرى، سازچىلىرى ۋە قىزنىقچى - چاقچاقچىلىرى پەيدا بولدى. ئۇلار غەلىبىدىن كېيىنكى بۇ كۈنلەرنى ئويۇن - كۈلكە، ئەيش - ئىشرەت ۋە مەدھىيە - ماختاشلار بىلەن ئۆتكۈزۈشمەكتە ئىدى.

مانا فېۋرال ئېيى تېخىمۇ قاتتىق سوغۇق بىلەن باشلاندى. قولنى يەڭدىن چىقارغىلى بولمايدۇ، تەبىئەت جانلىقلارنى قاتتىق سىناقتىن ئۆتكۈزمەكتە. نامراتلارنىڭ ئۆيلىرىدە يەنىلا بوران ئۇچۇپ تۇرماقتا، كوچىلاردا يەنىلا لالما ئىتلار سەكىلدىشىپ - غىڭشىپ يۈرۈشمەكتە، ئاشخانىلارنىڭ ئالدىلىرىدا جۇل - جۇل كىيىملىك، پاسكىنا - قاسماق ئادەملەر مەيدىلىرىنى ئوتقا قاقلاپ، قوتۇر كۈچۈكلەر بىلەن ئورۇن - سۆڭەك تالىشىپ يۈرۈشمەكتە. ئۇلار غەلىبە خۇشاللىقى، ھاكىمىيەت - دۆلەت دېگەنلەرنى ئويلاپمۇ قويمايدۇ، ئۇلارنىڭ ئېسى خىيالى نان، ھارارەت ۋە جان ئارامىدا. دېھقانلارمۇ چانىلىرىغا بىر - ئىككى تاغار ئاشلىق قاچىلاپ، نەچچە ئون كىلومېتىرلىق كاتاڭ، قار - مۇزلۇق يولنى بېسىپ، ئاشلىقىدىنمۇ ئېغىر غەم بىلەن شەھەرگە كىرىشكەن. ئۇلارغا لازىمى ئاشلىقنىڭ، چاي - تۇزنىڭ باھاسى. ئالىدىغىنى ماتا - شاتىۋار، «پىت بازىرى» دىكى كونا - يالغان

كىيىملەر. يەيدىغىنى قاتتىق نان بىلەن قايناق سۇ. ئۇلارنىڭ
ھاياتىدىمۇ زادىلا ئۆزگىرىش بولمىدى. ئۇلارغىمۇ نە ھاكىمى-
يەت، نە ئەسكەر، نە سىياسەتنىڭ لازىمى يوق. ئۇلارنىڭ ئاشلى-
قى ئوبدان پۇلغا يارىسا، لازىملىقلىرىنىڭ باھاسى چۈشسە،
ئۆيىگە ئوبدان بازارلىق بىلەن قايتىپ، بالىلىرىنى خۇشال قىلى-
ۋالسا بەخت دېگەن مانا شۇ، سېلىقلار بولمىسىلا، تەرگەن
ئاشلىقىغا ئۆزى ئىگە بولالىسىلا، ساپان تۇتۇپ، خامان ئېلىپ،
ئۆستەڭ - ئېرىق چېپىپ ناخشىسىنى ئېيتىۋېرىدۇ، خۇشاللىق -
بايرام دېگەنمۇ مانا شۇ…

ئىنسان نېمىنى تەمە قىلمايدۇ، تەمەخورلار قۇربان بېرىشكە
دائىم تەييار. مانا مۇنۇ ئايدۆڭ مەھەللىسىنىڭ بېيى ئۈچ كۈن
قاتراپ يۈرۈپ، ئاخىر غېنى باتۇرنى ئۆيىگە مېھمانغا كېلىشكە
ماقۇل دېگۈزەلىدى. ئۇنىڭ كەڭ ھويلىسى ئاتلار بىلەن تولدى،
ياسىداق، پاكىز ئۆيىدىكى گىلەم، پاياندازلار ئۈستىدە قار يۇقى
ئۆتۈك، پىيمىلارنىڭ ئىزلىرى پەيدا بولدى. مېھمانلار مەشرەپ
پەدىسىگە يەكتىز ئولتۇرماستىن، پۇتلىرىنى سۇنۇپ يانپاشلاپ
يېتىشىپ، ئاچچىق موخۇركىلىرىنىڭ كۈللىرىنى گىلەمگە،
ئىسلىرىنى پاكىز ئۆينىڭ تورۇس - تاملىرىغا خالىغىنىچە قې-
قىپ - پۈدەپ، بۇ ئائىلىنىڭ تارىخىدا كۆرۈلمىگەن يېڭىلىقلار-
نى پەيدا قىلدى. ئۇلار يېدى، ئىچتى، ساز چالدى، ناخشا
ئېيتتى، ئاخىرىدا غېنى باتۇر بىرلا ئەسنىۋىدى، باي بىلەن باتۇر
ئوتتۇرىسىدا چېپىپ يۈرگەن گەۋدىلىك، كۆزلىرى بورتۇپ چىق-
قان بايۋەچچە ساھىبخانىغا قاراپ:

— خوش، ۋاقىت بىر يەرگە باردى. دۇئا قىلمىزما؟ —
دېدى.

— ئەمىسە! — دېدى ساھىبخانىنىڭ ئەلچىسى، مەھەللە
ئىمامى دۇدۇقلاپ، — ئەرلەرنىڭ ئەرى، خۇدانىڭ شىرى،
خەلق قەھرىمانى غېنى باتۇرىمىزنى باي جانابلىرى كۈيئوغۇل

قىلىپ خىزمىتىدە بولسام دەيدىكەن، باتۇرنىڭ بالىسىنى تەۋەر-
رۈك نەۋرە قىلىپ بېقىپ چوڭ قىلسام دېگەن ئارزۇ بىلەن،
قىزى رۇخسارىگۈلنى باتۇرنىڭ نىكاھىغا تەقدىم قىلماقچىكەن.
نىكاھ ئوقۇپ قويۇشۇمغا رۇخسەت بولارمىكىن دېۋىدىم؟

— ئوقۇ! — دېدى ماموق ياستۇققا تايىنىپ سۇنايلىنىپ
ياتقان غېنى باتۇر تاقىر بېشىنى يوغان قوللىرى بىلەن سىيپاپ
قويۇپ، — قىز نەچچە ياش؟

— ئون ئالتىدىن ئون يەتتىگە ماڭدى.

— چىرايلىقمۇ؟ — غېنىنىڭ يېنىدىكى بايۋەچچە چاقچاق
قىلغان بولۇپ سورىدى.

— قوتۇر قوزىنى ئەزىز مېھمانغا سويغىلى بولمايدۇ، سەت
قىزنى باتۇرىمىزغا سۇنغىلى بولمايدۇ. قىز خۇدايىم بۇيرۇسا
جەننەتنىڭ ھۆر - پەرىلىرىدىن…

— يەكتىز ھەي، نىكاھ ئوقۇلىدۇ.

ئىمام ئەزمىلىك بىلەن نىكاھ ئوقۇپ ئاخىرىدا قىز ئەلچى-
سىدىن:

— قىزىڭىز رۇخسارىگۈلنى خەلق قەھرىمانى غېنى باتۇرغا
خاتۇنلۇققا بەردىڭىزمۇ؟ — دەپ سورىدى. قىزنىڭ ۋاقىتلىق
«ئاتىسى» بولغان ئەلچى خۇشامەت بىلەن:

— بەرمەمدىغـان، بەردىم! — دېـدى. ئىمـام غېنى
باتۇردىن:

— رۇخسارىگۈلنى ئۆز ئەمرىڭىزگە ئالدىڭىزمۇ؟ — دەپ
سورىۋىدى، غېنى باتۇر دەرھاللا:

— ئالدىم! — دېدى.

بۇ ئۇنىڭ مۇشۇ بىر ھەپتىدىن بېرى تۆتىنچى قېتىم «ئال-
دىم» دېيىشى ئىدى.

كۈيئوغۇل مەخسۇس ھۇجرىغا كۆچۈرۈلدى. مېھمانلار مۇ-
بارەكلىشىپ تارقالدى. قىزنىڭ يەڭگىسى نازۇك، سۇتتەك ئاق،

قاش ـ كۆزى قاپقارا، تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان گۈزەل قىزنى ھۇجرىغا ئەكىردى ۋە قىزغا:
— باتۇرنىڭ خىزمىتىنى ياخشى قىل بالام! — دەپ پېشانىسىگە سۆيۈپ قويۇپ چىقىپ كەتتى.
غېنى پۇتلىرىنى سۇندى. قىز تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن غېنىنىڭ يوغان پۇتلىرىدىن ئۆتۈكىنى تارتتى. باتۇر پۇتىنى قاتۇرۇۋېلىۋىدى، قىزنىڭ كۈچى يەتمىدى، قىز قورقۇپ ئىختىيارسىز بۇقۇلداپ يىغلىدى.
— ھېچنېمىدىن ـ ھېچنېمە يوقلا يىغلايسەنغۇ، — دېدى باتۇر ئالىقىنى بىلەن قىزنىڭ نازۇك ئېڭىكىنى تۇتۇپ، — كېلە، كۆڭلىكىمنى سالدۇر!
— مانا بۇ ئىنقىلاب غەلىبىسىنىڭ شاراپىتى، تارتقان جاپالىرىمنىڭ مېۋىسى... — دېدى غېنى يېرىم سائەتتىن كېيىن ئاپئاق كۆرپىدە بىھوش ياتقان يالىڭاچ قىزنىڭ قاپقارا، ئۇزۇن چاچلىرىنى تۇتۇپ، — ئىنقىلاب بۇ بىچارىگە ئازاب ئەكەلدى ـ دە!

مۇختەر باي ئەخمەتنى ھەممىلا يەردىن ئىزدىدى، لېكىن تاپالمىدى. ئاخىر ئۇ زىياۋۇدۇننىڭ كۆكچىلىك مەھەللىسىدىكى ئابدۇمەردىن قالغان ئۆيىگە كەلدى. بۇ مەھەللىگە سوۋېت ئىتتىپاقىدىن قېچىپ كەلگەن تۇڭگانلار كۆپرەك ئورۇنلاشقان، ئۇلار ئۆزلىرىنى «بەيياڭخۇنىڭ ئەسكەرلىرى» دەپ ئاتىشىدۇ. ئۇلارنىڭ مەھەللىسىدىمۇ غەلىبە شادلىقى بولغاچقا، يېرىم كېچىدىمۇ چىراغلار ئۆچمىگەنىدى.
— پاھ، مۇنۇ تۇڭگانلارمۇ تۇنىگەن ئوخشىمامدۇ، — دېدى مۇختەر باي ئۆز ـ ئۆزىگە، — مۇزاتتىن ئاقسۇغا قېچىپ ئۆتكۈچە ھەممە تۇڭگان بىز خەقنى تىللاشقان. مەن ئات باقار بولمىغان بولسام ئېتىۋېتەتتى ئاشۇ ما دېگەنلەر. جەڭنى بىز

قىلساق بۇلارنىڭ خۇش بولۇپ كەتكىنىنى، ھە راست، ئەخمەت مېنى مىللەت ئايرىما، يۇرت ئايرىما دېمىگەنمىدى. ئاۋۋال ئىنسان، ئاندىن مىللەت. بۇ نېمە دېگىنىكىنتاڭ ئۇنىڭ. شۇنى پاشا قىلىپ سايلىسا ھەممە ئىش تۈزىلىپ كېتەتتى. مۇتائالى خەلپىتىمگە، ھېكىمبەگ غوجامغا ئېيتمىسام بولمىدى...
لېكىن زىياۋۇدۇننىڭ ئۆيىدە شادلىق ئورنىغا يىغا ـ زار بولماقتا ئىدى. كىچىككىنە خەمىت نېمە بولدىكىن توختىماي يىغلىماقتا. ئالتە ئايلىق بوۋاقنىڭ يىغىسىغا ئەگىشىپ، پەرىخە ئانىسى بىلەن ھەدىسىنى يادلاپ، زىياۋۇدۇن كۆيۈمچان، ئاق كۆڭۈل ئوغلى دەرانى سېغىنىپ، بەرا بىلەن كىچىككىنە قىز قېرىندىشىنى سېغىنىپ يىغلاشماقتا، ئۇلارغا زىياۋۇدۇننىڭ خوتۇنى بىلەن ئىككى ئۆگەي قىزىمۇ قوشۇلۇپ يىغلاشماقتا ئىدى.
مۇختەر باي دەرۋازىنى قاقتى، لېكىن ھېچكىم ئاچمىدى، ئۇ قاتتىق ۋارقىرىدى، ھېچكىم ئاڭلىمىدى. ئۇ ئاخىر ئېتىنى قورۇق تامنىڭ يېنىغا ئەكېلىپ ئېگەرنى دەسسەپ ئۆگزىگە ياماشتى. ئات مېڭىپ كەتتى ـ دە، ئۇ پۇتلىرىنى ساڭگىلىتىپ، ئۆگزىنىڭ لىم ياغاچلىرىنىڭ ئۇچىغا ئېسىلىپ پۇلاڭلاپ قالدى. ئۇ تېخىمۇ قاتتىق ۋارقىرىدى. يەرگە چۈشسە پۇتى سۇنىدۇ، ئۆگزىگە چىقىشقا ئۇنىڭ چامى يەتمەيدۇ، سوغۇق جاندىن ئۆتىدۇ، قوللىرىنىڭ ئېغىر بەدىنىنى كۆتۈرگۇدەك كۈچى يوق:
— ۋاي زىيەك، ئۆلدۇڭمۇ؟
— تېخىچە ئۆگزىگە يامىشىپ يۈرەمسىنا، نېمانداق ئوڭشالمايدىغان خۇي بۇ؟
زىياۋۇدۇن دەرۋازىنى ئېچىپلا ساڭگىلاپ تۇرغان مۇختەر باينى جىملىدى.
ئۇلار ئۆيگە كىرگەندە خەمىت بىلەن پەرىخە تېخىچە يىغلىشىۋاتاتتى.
— بۇ ئاي، بۇ كۈنلەردىمۇ يىغلامدىغان! — دېدى مۇخ-

تەر باي پەرىخەگە سىنچىلاپ قاراپ چىقىپ ، — پاھ ، بۇ قىز
ئاسىيەدىن نۇرغۇن چىرايلىقكەنا ! ھە ، نۇرى يوق ، ھەممىڭلار-
نىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ تۇرامدۇ نېمە ؟
— شۇ ! — دېدى زىياۋۇدۇن ھەسرەت بىلەن ئۇھ
تارتىپ ، — ھەممە ئۆيدە كۈلكە ، بىزنىڭ ئۆيدىلا يىغا - زار .
— پەرىخە قىزىم ئانىسىنىڭ تۇتقان قاچا - قۇچىلىرى ،
ئۆز قولى بىلەن ئۆستۈرگەن گۈللىرىنى پۇراپ ئۆزىنى تۇتالماي
يىغلاپ كەتتى . دېمىسىمۇ ياخشى كۈنلەردە يېقىنلىرىڭ بۇرنۇڭغا
پۇرايدىكەن ، كۆڭلۈڭ كىنەيدىكەن ، چىدىمايدىكەنسەن !
— مەنمۇ ئەخمەتنى ئىزدەپ تاپالمىدىم . تۈرمىدە سىردى-
شىپ ئۇنىڭغا ئۆگىنىپ قاپتىكەنمەن . يېقىن ئادىمىم شۇ . يەنە
بىرى سەن . مانا سېنى كىنەپ كەلدىم . قېنى بىردەم سىردىشاي-
لى ، نۇرى ھازىر نەدە - ھە ؟
نۇرى بۇ چاغدا قوماندانلىق شتابتا — پارتىزانلار بىلەن
بىللە ئىدى . ئۇلار توقۇم ، پارچە كىگىزلەرنى سىلىنچا قىلىپ
تاختايلىق ئۆيلەردە ئېغناپ يېتىشاتتى . ئۆي ئىس بىلەن تول-
غان ، ھارغىن گەۋدىلەر نەچچە كۈنلەپ ئۇيقۇ كۆرمىگەن ، قار -
مۇزنى قۇچاقلاپ ، قولىدىكى بەتلەكلىك مىلتىقنى باغرىغا بې-
سىپ ، پۈتۈن دىققىتى بىلەن دۈشمەنلىرىنىڭ ئوت توچكىلىرىنى
كۆزلەپ يېتىشقان چارچىماس يىگىتلەر بەس - بەس بىلەن
خورەك تارتىشماقتا ئىدى . نۇرى شۇلارنىڭ ئارىسىدا ئېگەرنى
بېشىغا قويۇپ ، توقۇمنى ئاستىغا سېلىپ ، كەلگۈسىدە بولىدىغان
جاپالىق جەڭلەر توغرىسىدا خىيال سۈرۈپ ئاستا - ئاستا مۈگدە-
مەكتە ، بۇ ئۇنىڭ شادلىقى ، غەلىبە خۇشاللىقى ئىدى .
غۇلجا شەھىرى ئازاد بولغاندا ، نۇرىغا ئوخشاش كەلگۈسى
جەڭلەرگە ئۆزىنى ئاتىغان پارتىزانلارنىڭ سانى يىگىرمە توققۇز
مىڭ ئالتە يۈز ئەللىكتىن ئاشتى . ئۇلارنىڭ قېنى قىزىغان ،
ئۇلار شەرققە قاراپ ئىلگىرىلەشنى ، جىڭ - شىخولاردا غەلىبە-

لىك جەڭ قىلىپ ئۇرۇمچىگە ، جەنۇبتا ئاقسۇ ، قەشقەر ، خوتەن-
لەرگىچە جەڭ قىلىپ بېرىشنى ئارزۇ قىلاتتى .
ئۇلار ئاشۇ ئۇلۇغ ئىش ئۈچۈن ئۇخلىماقتا ، كەلگۈسىدە
بولىدىغان قانلىق جەڭلەر ئۈچۈن ئۆزلىرىنىڭ بەدىنى ، روھى
ۋە ئەزىز جېنىنى تەقدىم قىلىش ئۈچۈن ئۇخلىماقتا...

40

غۇلجا كوچىلىرىدا ئەگىز سۇلارمۇ ئېقىپ تۈگىدى . قىر-
لاردا باھارنىڭ تۇنجى مايسىلىرى كۆز ئاچتى ، شەرقتىن سەلكىن
شامال كېلىپ ، قىشتىن بېرى غەرق ئۇيقۇدا ياتقان دەل -
دەرەخلەرنى غىدىقلاپ ئويغىتىپ يېڭى ھايات لەززىتىگە ئۈندىدى .
ئاخىرقى قارمۇ يامغۇر ئارىلاش يېغىپ باھار ھارارىتىنىڭ تەپتى-
نى كۆرسەتتى ، يوپۇرماقسىز دەرەخلەرنىڭ ئەۋرىشىم شاخلىرىدا
باھار ئەلچىسى قارغۇجىلار چۇرۇقلاشتى ، كەپتەرلەر بۇقۇلداش-
تى ، پاختەكلەرمۇ ئۇلارغا ئەگەشتى... غۇلجا كوچىلىرىغا
باھار ھىدى ئاقتى .
ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت گومىنداڭ قوماندانلىق شتابىنىڭ ئور-
نىغا جايلاشقانىدى . 1871 - يىلى چارروسىيە غۇلجا شەھىرىنى
بېسىۋېلىپ ، گېنېرال كالپاكوۋسكىينى غۇلجىنىڭ گوبېرناتو-
رى قىلىپ بەلگىلىگەندە پەيدا بولغان بۇ بۈك دەرەخلىك باغ ،
شەرق تەرەپتە سوۋېت كونسۇلخانىسىغا يانداش ، غەربتە بولسا
ئايرودرومغا كېتىدىغان ، ساي سۈيىنى بويلاپ ماڭىدىغان چوڭ
يولغا چېگرا . باغنىڭ شىمالىدا مۇسا گۆڭدىن باشلانغان ئىلى
ۋاڭ - گۈڭ - تەيجىلەرنىڭ قەبرىستانلىقى «ئالتۇنلۇق» دېيىلى-
دىغان دۆڭلۈك ، بۇ دۆڭلۈك ھەرەمباغ بىلەن تۇتىشىدۇ .
ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ھويلىسى پارتىزانلار بىلەن تولغان .

بۇ پارتىزانلار ئۆز باشلىقلىرىنىڭ نامى بىلەن — پاتىخ توپى، غېنى توپى، ئىسھاقبېك ئەسكەرلىرى، غۇلجا پىدائىيلىرى، قورغــاس پارتىزانلىرى··· دېگەندەك ناملاردا ئاتىلاتتى. ئۇلارغا ھەربىي مەشىق، قورال مەشىقى بولۇپ تۇراتتى. لېكىن ئۇلار مۇنتىزىم ئەسكەر بولمىغاچقا، غۇلجا شەھىرىدە دائىم دېگۈدەك ئۇلار قاتناشقان ۋەقەلەر يۈز بېرەتتى. ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ ھەربىي ئىشلار كومىتېتى ئۇلارنى ئومۇمىي جەھەتتىن باشقۇرۇشنى بىلەن، كونكرېــت تۈزۈم، بەلگىلىمىلەر تېخــى تۈزۈلمىگەنىدى.

ھۆكۈمەتنىڭ بىرىنچى ئىشى مۇشۇ ئەسكەرلەرنى مۇنتىزىملاشتۇرۇش ئىدى. بۇ ئىشقا تەجرىبىلىك رۇس ئوفىتسېرلىرىدىن پالىنوف، ماژاروف، لېسكىنلار، تەجرىبىلىك ھەربىي باشلىقلاردىن ئىسھاقبېك، مارتوف، ياروف ئوخشاش كىشىلەر مەسئۇل قىلىندى. ئۇلار تەربىيە كۆرمىگەن دېھقان، چارۋىچى، شەھەر ئاھالىلىرىنىڭ ياشلىرىنى ئىزۋوت، روتا، باتالىيون قىلىپ تەشكىللەپ، ئۇلارغا سوۋېت ئوفىتسېرلىرى ۋە ئانچە ـ مۇنچە تەربىيىلەنگەن يەرلىكلەرنى مەسئۇل قىلىپ، ئاساسىي ھەربىي بىلىملەر بويىچە مەشىق ئېلىپ بارماقتا ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ چوڭ باغ، ھەرەمباغ، ئايرودروم ۋە باھار بىلەن يالىڭاچلانغان ئېتىز، باغلاردا كوماندىرلارنىڭ ئاۋازى، جەڭچىلەرنىڭ گۈپ ـ گۈپ قىلغان ئاياغ تىۋىشلىرى توختىماي ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ئىسھاقبېك ئەسكەرلەرنىڭ تەربىيىلىنىشىگە ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلەتتى. ئۇ گىمناستوركا سىرتىدىن تاسما پوتا بىلەن بېلىنى چىڭ باغلىۋېلىپ، ئۆتۈك كىيگەن پۇتلىرىنى چەبدەس بېسىپ، يېڭى ئەسكەرلەرنىڭ كىيىنىش، مېڭىش، ئۆمىلەش، مىلتىق تۇتۇش ئوخشاش ئەڭ تۆۋەن ئەسكىرىي قائىدىلىرىنى ئەستايىدىل كۆزدىن كەچۈرەتتى. ئېلىخان تۆرەم — ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ بۇ رەئىسمۇ ئەسكەرلەرنىڭ ناماز ئوقۇ-

شى، ئەسكەر ئىمام ـ مەزىنلىرىنىڭ دىنىي ساۋاتلىرىنى دائىم تەكشۈرۈپ تۇراتتى:

— قولۇڭدا ئىككى قورال بار، بىرى ئىمان، بىرى مىلتىق. مىلتىق بىلەن دۈشمەننى ئۆلتۈرسەن، ئىمان جېنىڭنى ساقلايدۇ!

ئىسھاقبېك ئاپرېلنىڭ ئۈچىنچى كۈنى ئەتىگەندە كۆك سىرلانغان رېشاتكىلار قورشاپ تۇرغان تاختايلىق پەلەمپەي بىلەن كۆتۈرۈلۈپ ئېلىخان تۆرەمنىڭ ئىشخانىسىغا كىردى. ئۇ زالدا ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن ئۇچراشتى.

— تۆرەم خاپا، — دېدى ئەخمەتجان بېلىدىكى پوتىسىغا بىر قولى بىلەن تايىنىپ تۇرۇپ، — بۈگۈن چېچىلىپلا قاپتۇ.

— نېمىگە؟

— رەئىسمەنۇ، يولىيورۇق ئورۇس كونسۇلىدىن. ئۇلارسىز ھېچ ئىش پۈتمەيدۇ، يېڭىنىگە يىپ ئۆتكۈزۈشكىمۇ يولىيورۇق ئالىمىز، بىز ھۆكۈمەتمۇ، قورچاق؟ — دەيدۇ تۆرەم خاپا بولۇپ.

— خېلى يوللۇق، چوڭ ـ چوڭ ئىشلاردا مەسلىھەت ئالساق، كۈندىلىك ئىشلارنى ئۆزىمىز قىلساق مۇۋاپىق بولىدۇ.

— شۇنداق. يىگىرمە ياشتىن قىرىق بەش ياشقىچە بولغان ئەرلەرنىڭ ھەممىسى ئەسكەر دېگەن بۇيرۇققا رۇس ئوفىتسېرلىرى تۈزىتىش كىرگۈزۈپ، ئون سەككىز ياشتىن يىگىرمە بەش ياشقىچە بولغان ياشلار ئەسكەر بولۇشى كېرەك دېيىدى، تۆرەم چېچىلىپ قايناپ قالدى.

— كېيىنكى لايىھە ئورۇنلۇق، چۈشەندۈرسەك تۆرەم كۆنىدۇ.

— يەنە مالىيە قىيىنچىلىقى ئېغىر. تۆرەم دېھقانلارغا سېلىق سالىمىز دەيدۇ. ھېكىمبەگ غوجام: خۇرجانى سېلىقتىن قۇتۇلدۇرىمىز دەپ بىز غازاتقا ئاتلاندۇق. يەنە خۇرجاغا سېلىق

سالساق غازاتنىڭ پايدىسى نېمە؟ مالغا، قولىدىكى ئالتۇن - كۈمۈش، پۇلغا قاراپ بايلاردىن ئالايلى، دەيدۇ.

— بايلارمۇ كۆپ ياردەم قىلدى، گومىنداڭ خەزىنىسىدە ھېچقانچە بايلىق يوق ئوخشىمامدۇ؟

— كۆپ ئەمەسكەن. مالىيە مىنىستىرى ئەنۋەر مۇسابايوف سوۋېت ئىتتىپاقىدىن قەرز ئېلىشنى ئوتتۇرىغا قويدى. لېكىن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭمۇ ھالى چاغلىق!

— ئېلىخان تۆرەم تۈركىيە بىلەن ئالاقىلىشايلى، دەمدۇ قانداق؟

— ھەئە. ئافغانىستان، تۈركىيە، ئەرەب دۆلەتلىرى بىلەن ئالاقە ئورناتساق دەيدۇ.

— ھازىرقى ۋەزىيىمىز جەڭ قىلىش. شەرققە، جەنۇبقا، شىمالغا تېزدىن يۈرۈش قىلىش. ئەسكەرلەر تولىمۇ تەقەززا. گومىنداڭغا كۈچ توپلاپ مۇداپىئە كۆرۈشكە ئىمكان بەرمەسلىك كېرەك ئىدى. جۇ شاۋلياڭ جياڭ جيېشىدىن تېزدىن ئەسكەر يۆتكەشنى تەلەپ قىلىۋاتىدۇ. مالىيە قىيىنچىلىقىنى ھەل قىلىشنىڭ ئۇسۇلىمۇ سوقۇش قىلىش. مەن مۇشۇ ئىش بىلەن تۆرەمنىڭ ئالدىغا ماڭغانىدىم. ئوتتۇز مىڭدەك ئادەم يەپ يېتىۋەرسە تاغمۇ توشمايدۇغۇ!

— پىكرىڭىز ناھايىتى توغرا. ئالتايمۇ ئاساسەن ئېلىنىپ بولدى. جىڭ، شىخودا دۈشمەن كۈچلۈك مۇداپىئە تەييارلىقى كۆرمەكتە. شىنجاڭنىڭ ھەممىلا يېرىدە پارتىزانلار پەيدا بولدى. ئۇلار بىزنىڭ يېتىپ بېرىشىمىزنى تۆت كۆز بىلەن كۈتمەكتە. ئۇنىڭ ئۈستىگە دۇنيا ۋەزىيىتى ھازىر بىزگە پايدىلىق. ستالىن بىلەن جياڭ جيېشىنىڭ زىددىيىتى ھازىرمۇ كەسكىن. سوۋېت ئەسكەرلىرى بېرلىن بوسۇغىسىغا يېتىپ باردى. گىتلېر پۈتۈن كۈچى بىلەن بېرلىن ئەتراپىغا ئودېر دەرياسىنى بويلاپ ئۈچ چەمبىرەك مۇداپىئە لىنىيىسى ياسىماقتا. ئۇنىڭ ھالاكىتى يې-

قىن. دۇنيادا ئوق ئاۋازى يۇتكەندە بىز ئۈرۈمچىگە ھۇجۇم قىلساق پۈتۈن دۇنيانىڭ بىزگە كۆزى چۈشىدۇ. ۋاقىت غەنىيمەت، باشقا ئىشلارنى كېيىنگە قالدۇرۇپ ئۇرۇش سەپەرۋەرلىكىگە تۇتۇش قىلغان ياخشى.

ئۇلار ئىختىيارسىز ھالدا چوڭ ئىشلار: رېئاللىق، ئىستىقبال ۋە سىياسىي كۈرەشلەر توغرىسىدا سۆزلەشكەچ، كاتىبات ئىشخانىسى — ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ ئىشخانىسىغا كىرىپ ئولتۇرۇشتى. ئەخمەتجان ئىسھاقبېككە ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ تەشكىلىي قۇرۇلمىسى، پات ئارىدا ئېلان قىلىنىدىغان ئارمىيە قۇرۇلمىسى، ئارمىيە بەلگىسى، يەنى بايراق، كاكار، ھەربىي ئۇنۋان ئوخشاش ئىشلار ئۈستىدىكى پىكىرلىرىنى ئېيتتى. ئىسھاقبېك ئۇنىڭ پىكىرلىرىنى قوللىدى، ئۇلار پىكىر - مەسلەكداش بولۇپ چىقتى. ئاخىرىدا:

— ئاڭلىسام، توي قىلىۋاپسىز، — دېدى ئىسھاقبېك ئەخمەتجاننىڭ قوللىرىنى قىسىپ، — مۇبارەك بولسۇن.

— تۇرمۇشنىڭ تەلىپى بىلەن مۇشۇنداق يېڭىلىقلار بولۇپ تۇرىدىكەن. ئانا يۇرتۇمغا چوڭقۇر يىلتىز تارتىشنىڭ كويىدىمەن. ئۇزۇن يىل سەرگەردان بولدۇم، سىزمۇ ھەم شۇنداق.

— مەنمۇ مۇشۇ يەرگە يىلتىز تارتىشنىڭ كويىدا. ئۇكام، مېنىڭ كەچۈرمىشلىرىمدىن خەۋەردار ئىكەنسىز - دە؟

— ئانچە - مۇنچە خەۋەردارمەن. تۈرمىدە ھەممىنى ئاڭلىدىم. بىز يالغۇز مەسلەكداشلا ئەمەس، مۇھىمى، بىز تەقدىرداش! ...

ئەخمەتجان بىلەن سۆزلەشكەنسېرى، ئىسھاقبېكتە بۇ ئۆزىدىن ئون نەچچە ياش كىچىك، سوۋېت ئەسكەرلىرىدەك گىمناستوركا، ئۆتۈك كىيىپ يۈرىدىغان يىگىتكە ھۆرمەت ئۇلغىيىشقا باشلىدى. ئەخمەتجان خۇشخۇي، قىزغىن، بىلىمى كەڭ، يىراقنى كۆرەر يىگىت بولۇپ تۇيۇلدى. بۇ خىل ئادەملەر ئۆز

سۆھبەتداشلىرىنى ئوڭايلا يېڭىدىن كېتەلمەس قىلىپ قويىدۇ ئىسھاقبېكنىڭ ئۇنىڭ ئىشخانىسىدىن كەتكۈسى كەلمەي قالدى. ئىشخانىغا بىردە رۇس، بىردە قازاق، بىردە تاتارلار ئىش بىلەن كىرەتتى. ئەخمەتجان قايسى مىللەت كىرسە، شۇ مىللەتنىڭ تىلىدا راۋان سۆزلەيتتى. ئېلىخان تۆرەم نەچچە قېتىم چاقىرتىپ ئاچچىقىپ كەتتى. ئەخمەتجان تېزلا قايتىپ كېلىپ ئىسھاقبېككە قىرغىز تىلىدا چاقچاق قىلىپ:

— ئېردى ئېل تابادى، ئېلدى ئېر باغادى دېگەن قىرغىز خەلق ماقالى بار، — دېدى.

ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى ئابدۇكېرىم ئابباسوف خاپا ھالدا ئۇلارنىڭ يېنىغا كىردى. يىگىرمە تۆت ياشلىق چىرايلىق، ئوتتۇرا بوي يىگىت غۇلجا پارتىزانلىرىنى تەشكىللەپ، غۇلجا شەھىرىنى ئازاد قىلىش كۆرەشلىرىدە تۆھپە يارىتىپ بۇ ئىككى ئادەمنىڭ ھۆرمىتىگە ئېرىشكەن. بۇ يىگىت يەنە جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ تەسىرىنى قوبۇل قىلغان، ئىككى گېپىنىڭ بىرىدە شىنجاڭ ئىنستىتۇتىنىڭ مۇدىرى مىڭ يىمىڭ، ئىلمىي مۇدىرى لىن جىلۇلارنىڭ ئىسمىنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەيتتى. بۇ ئادەملەر جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزالىرى ئىدى. كوممۇنىزم ئىدىيىسى، كەلگۈسىدە ئانا يۇرتىدا سوۋېت ئىتتىپاقىدەك ئېزىلگەن خەلقلەرنىڭ ھاكىمىيىتىنى قۇرۇپ چىقىش ئۈچۈن كۆرەش قىلىش نىشانى ئەخمەتجان بىلەن ئىسھاقبېككە ئوخشاش ئىدى. شىنجاڭ ئىنستىتۇتىنىڭ 1937—1938 - يىللىرى تاملىرىغا يوغان خەت بىلەن يېزىلغان «ئىتتىپاق بولۇش، جىددىي بولۇش، ئاددىي - ساددا بولۇش، جانلىق - تېتىك بولۇش» دېگەن شوئارلار بۇ يىگىتنىڭ شەخسىي خاراكتېرىنىڭ يېتىلىشىدە مۇھىم رول ئوينىغاچقا، بۇ يىگىت ھازىر ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتتە ھوقۇق تۇتۇۋاتقان بىر قىسىم ئادەملەر بىلەن، ھەرقايسى پارتىزان ئەترەتلىرىنىڭ بىر قىسىم باش-

لىقلىرى بىلەن چىقىشالمايۋاتاتتى. ئۇ ئۆز ھالىنى ئېيتىش ئۈچۈن مۇشۇ ئىككى كىشى بىلەن ئۇچرىشىشنى ئارزۇ قىلىپ يۈرەتتى. مانا بۈگۈن بۇ پۇرسەت يېتىپ كەلگەندى. ئۇ خاپا، روھى چۈشكۈن ھالدا:

— مەن ھال ئېيتىدىغان ئادەم ئىزدەپ سىلەر بىلەن بىر سائەت پاراڭلىشاي دەپ يۈرەتتىم. ئىزدىگەن ئاكىلىرىم بۈگۈن ئۆز ئايىغى بىلەن ئالدىمغا كەلدى، — دېدى زورىغا كۈلۈمسىرەپ. ئىككىيلەن تەڭلا ئۇنىڭ سارغايغان، مىسكىن چىرايىغا قاراشتى. ئۇنىڭ ساقاللىرى ئۆسكەن، يوغان كۆزلىرىدىن ئازاب ئالامەتلىرى چىقىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئازابلىرى ئېيتمىسىمۇ ئىككى ئاكىسىغا چۈشىنىشلىك ئىدى. يېقىندا ئۇنىڭ سۆيگەن قىزى ياڭ فېڭيى ئۆزىنى ئېتىپ ئۆلۈۋالدى. قىزنىڭ دادىسى — ياڭ چۈنلىن ئىسىملىك ئىلى سودىگەرلەر ئۇيۇشمىسىنىڭ باشلىقى بۇ تويۇقسىز ئۆلۈمدىن سەۋدايى بولۇپ قالدى. غۇلجىدا بولغان «خىتايلارنى قىرىش» ھەرىكىتىدە ئابدۇكېرىم ئابباسوف ياڭ ئائىلىسىنى ئۆز ئۆيىدە مۆكۈندۈرۈپ، ئۇلارنى قىرغىندىن ساقلاپ قالغانىدى. قىز تويۇقسىز ئۆلۈۋالدى. ئۇنىڭدىن بىر پارچىلا خەت قالدى. خەتكە: «مەن بۇ ئىنقىلاب غەلىبە قىلغاندىن كېيىن سىلەرنىڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى بىلەن قول - قولغا تۇتۇشۇپ، ئاسىيا زېمىنىدا يەنە بىر قۇدرەتلىك سوتسىيالىستىك دۆلەت قۇرۇپ چىقىشىڭلارنى تېخىمۇ ئۈمىد قىلىمەن» دەپ يېزىلغانىدى. ئابباسوف ئۆزىگە يېزىلغان بۇ خەتنى قىممەتلىك خاتىرە قاتارىدا يېنىدا ساقلاپ يۈرمەكتە. ئۇلار ئۈرۈمچىدە ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇپ يۈرگەن چاغلىرىدىلا پىكىرداش، دوست بولۇشقان. 1943 - يىلى غۇلجىدا «ئۆگىنىش گۇرۇپپىسى» قۇرغاندا، ئابباسوف «يېرەن» دېگەن تەخەللۇس بىلەن، ياڭ فېڭيى بولسا «ئەيرەن» دېگەن تەخەللۇس بىلەن بىر - بىرىگە مۇھەببەت خەتلىرى يېزىشقان. 1945 - يىلى يانۋاردا

غۇلجا ئازاد بولغاندا، ئۇزۇن ۋاقىت قار - مۇزدا يېتىپ -
قوپۇپ سوقۇش قىلىپ ئاباسوف كېزىك كېسىلىگە يولۇقتى.
ياش قىزنىڭ ئۇنى ئۆز ئۆيىدە ساقايغىچە باقتى. بۇ چاغدا ئۇلار
كەلگۈسىدىكى گۈزەل ھايات توغرىسىدا قانچە قېتىملاپ سىرداش-
قان، بىر - بىرىگە سادىق بولۇپ، بىللە قېرىپ، بىللە ئالەمدىن
ئۆتۈشكە ۋەدە قىلىشقانىدىغۇ، مۇھەببەت ئۇلارنى تېخىمۇ بىر-
لەشتۈرگەن بىر چاغدا قىز نېمىشقا ئۆلۈۋالدى؟ ئاباسوف قىز-
نىڭ ئۆلۈمىدىن كېيىن تولىمۇ ئازابلاندى، ھەتتا ۋەدىگە ۋاپا
قىلىپ قىز بىلەن بىللە كەتمەكچىمۇ بولدى. لېكىن ئۇ ئۆزىنى
خەلق ئىشىغا بېغىشلىغان، ئۆزى ئۈچۈن ياشاش ئۇنىڭ ئۈچۈن
يات تۇيۇلغاچقا ئۇ ئۇنداق قىلالمىدى.

— سىزگە بېرىلگەن جازاغا چىدىمىدى بەلكى، — دېدى
ئىسھاقبېك بۇ ئەسلىمىلەردىن كېيىن بىرىنچى بولۇپ سۆز
قىلىپ، — بىز قاتتىق تۇرمىغان بولساق سىزنى ھەممىدىن
ئېلىپ تاشلىماقچىدى.

1944 - يىلى 12 - ئاينىڭ ئاخىرىدا ئىككى پارتىزان
باشلىقى ئون ئالتە ياشلىق بىر خەنزۇ قىزغا باسقۇنچىلىق قىل-
دى. ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ ئىچكى ئىشلار مىنىستىرى ھەم
تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولغان ئاباسوف بۇ ئىشنى ئاڭلاپ
نەق مەيدانغا بېرىپ ھېلىقى ئىككى باسقۇنچىغا ئۆلۈم جازاسى
ئېلان قىلدى. شۇ يەردىلا ئاباسوفقا قارشى ئادەملەر چۇقان
كۆتۈرۈپ ئوتتۇرىغا چىقىشتى. بۇ ئىش ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ
ئالدىغا كەلدى. ھۆكۈمەت باشلىقلىرى غەزەپلىنىپ ئاباسوفنىڭ
ھەممە ئەمىلىنى ئېلىپ تاشلاشنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئىسھاقبېك
باشلىق ئادەملەر قارشى چىقتى. ئاخىر تالاش - تارتىش قىلى-
شىپ، ئاباسوفنىڭ ئىچكى ئىشلار مىنىستىرى دېگەن ئەمىلىنى
ئېلىپ تاشلاپ، تەشۋىقات بۆلۈم باشلىقلىقىنىلا ساقلاپ قېلىش-
تى. ئاباسوفقا بۇ ئىش قاتتىق زەربە بولۇپ تۇيۇلدى. ئۇ

ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت يىغىنىدا: «مىللىي مەسىلىنى ئېنىق بىر
تەرەپ قىلىش لازىم» دېگەن پىكىرنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئىسھاق-
بېكمۇ ئۇنىڭ تەشەببۇسلىرىغا قوشۇلدى، ئەخمەتجانمۇ «ئاۋۋال
ئىنسان، ئاندىن مىللەت» دەيدىغان نەزەرىيىسىگە ئاساسەن خەن-
زۇلارنى قارا - قويۇق قىرغىن قىلىشقا قارشى تۇردى. ھۆكۈ-
مەت يىغىنىدا ئاباسوف «··· مەن شۇنداق بايانات ئېلان قىلى-
مەنكى، ئەگەر كىم بىزنىڭ كۈرىشىمىزنى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد
قىلىدىغان مىللەتلەرنىلا ئازاد قىلىشنى مەقسەت قىلىدۇ دەيدى-
كەن، مەن ئۇنىڭغا قەتئىي قارشى تۇرىمەن، بەلكى ئىشلەتكىلى
بولىدىغان بارلىق ۋاسىتىلەرنى ئىشلىتىپ قارشى تۇرىمەن! »
دېۋىدى، ئېلىخان تۆرەم ئۇنىڭغا ئالىيىپ قاراپ قويۇپ:

— ئۇيغۇرلاردىن يەنە بىر نىياز ھېكىم پەيدا بولدى! —
دېدى.

— خاتالاشتىلا تۆرەم، — دېدى ھېكىمبەگ غوجا دەرھال
ئاباسوفنى قوللاپ، — يوللۇق گەپ، لەۋەي، كاپىرلارنى
يوقىتىش بىزنىڭ مەقسىتىمىز ئەمەسقۇ، ئورۇس، شىبە، قال-
ماق، سۇلۇنلار سىلىگە ئىمان ئېيتمىغاندۇر - ھە؟

ئاخىر ھۆكۈمەت خەنزۇلارنى كەلسە - كەلمەس قىرغىن
قىلماسلىق توغرىسىدا قارار قوبۇل قىلالىدى.

ئاباسوف تېخى ئېيتمىغان بۇ ئىشلاردىن ئىسھاقبېك بىلەن
ئەخمەتجان تولۇق خەۋەردار ئىدى. ئۇنىڭ يەنە قانداق دەردى
بارىكىن؟

— بىز دىندارلار ھۆكۈمرانلىقنى تىكلەش ئۈچۈن ئىنقى-
لاب قىلمىدۇق، — دېدى ئاباسوف خاپا بولۇپ، — دۆلەت
بايرىقى، ئارمىيە بايرىقىغا «لائىلاھە ئىللاللاھۇ مۇھەممەدىن
رەسۇلىللا» نى يازدۇق. ئەسكەرلەر ناماز ئوقۇۋاتىدۇ، بۇلارمۇ
مەيلى، خەلقنى قوزغاش، ئىنقىلاب غەلىبىسىنى قولغا كەلتۈ-
رۈشنىڭ ئېھتىياجى. لېكىن سوۋېت ئىتتىپاقىغا، جۇڭگو كوم-

پارتىيىسىگە قارشى مەسچىتلەردە تەشۋىقات كېتىۋاتىدۇ. بۇ بىر خەتەرلىك خاھىش، بۇنى چەكلىمەي بولمايدۇ. بۇنىڭ باشچىسى مۇشۇ تۆرەم!

— هاي، هاي، — دېدى ئەخمەتجان كۈلۈپ، — سەۋرچان بولۇڭ ئۇكام. ھېلىقى تۆت جۈملە سۆزنىڭ بىرىنچىسى «ئىتتىپاق بولۇش» ئىدىغۇ، بۇ سۆزنىڭ تازا ئىشلىنىدىغان يېرى كېلىپ قالدى. سانائىتى بولمىغان، قالاق يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان مىللەتلەردە دىنىي ئۇقۇم ھۆكۈمران ئورۇندا تۇرىدۇ. بۇنى بىلىسىز. روھىي ھالەتنى، پىكىر قىلىش ئۇسۇلىنى قارار، بۇيرۇق بىلەن ھەل قىلماق تەس. مۇستاپا كامالمۇ قاتتىق ۋاستىلەر بىلەن بۇ ئىشنى ھەل قىلالمىدىغۇ؟ سەۋرچان، ئېغىر - بېسىق بولايلى!

— ناھايىتى دۇرۇس، — دېدى ئىسھاقبېك كۈلۈپ، — ئەخمەتجان ئۇكامنىڭ ھۆكۈمەت، ئارمىيە قۇرۇلمىسى توغرىسىدا يېزىپ چىققان پروگراممىسىنى نېمىشقا ھەممىلا ئادەم ماختايدۇ؟ نېمىشقا سىياسىي ئىختىلاپىكى تۆت تەرەپنىڭ ھەممىسى بۇ پروگراممىنى قوللىدى؟ سەۋەبى، ئىتتىپاقلاشتۇرۇش قېنى بۇ پروگراممىنىڭ چوڭ تومۇرلىرىدىن تارتىپ ئەڭ نازۇك قىل تومۇرلىرىغىچە يېتىپ بارغان.

گەۋدىلىك، سالماقلىق، گەپنى ئاستا، ئېنىق قىلىپ سۆزلەيدىغان ئىسھاقبېك گېپىنى تۈگىتىپ ئاباسوفقا قارىدى.

— ناھايىتى قايىلمەن ئەخمەتجان ئاكىغا، — دېدى ئاباسوفمۇ كۈلۈپ تۇرۇپ، — ئەخمەتجان قاسىمى ئاكىنىڭ پەيدا بولۇشى بىر مۆجىزە، بىزنىڭ ئامىتىمىز. مەن ھۆكۈمەت ئەزالىرى يىغىنىدا ئەخمەتجان قاسىمى ئاكىنى مۇھىم رەھبەرلىك ئورۇنغا قويۇشنى تەۋسىيە قىلماقچى.

— ياخشى ئويلاپسىز ئۇكام. مەنمۇ شۇنداق پىكىردە. تۆرەممۇ، غوجاممۇ، رەخىمجان، ئەنۋەر مۇسابايوفلارمۇ ئەخمەت-

جانغا قايىل. مەن مانا تۆرەم بىلەن كۆرۈشكىلى كېلىۋىدىم، ئەپەندىم بىلەن ئۇچرىشىپ ھەممىدىن يالتايدىم.

ئۇلار ئىشىكنى ئىچىدىن ئىلىۋېلىپ قىزغىن پاراڭغا چۈشتى. گويا قەدىناس دوستلاردەك، گويا بىر ئۆينىڭ باللىرىدەك، گويا ئۇزۇن يوللۇق سەپەر جاپاسىنى بىللە تارتقان سەپەرداشلاردەك، يەنە گويا تۇرمىدە بىللە يېتىشىپ دېيىشمىگەن گېپى قالمىغان تەقدىرداشلاردەك...

ئۇلارنىڭ بىرى موسكۋا، ستالىن ۋە سوۋېت ئىتتىپاقى توغرىسىدا سۆزلىسە، يەنە بىرى تاشقورغان، قىرغىزىستان، تاجىكىستان ۋە جەنۇبىي شىنجاڭ توغرىسىدا سۆزلەيتتى، يەنە بىرى بولسا ئۈرۈمچى، يەنئەن ۋە جۇڭگو كوممۇنىستلىرى توغرىسىدا سۆزلەيتتى. ئۇلار نەدىن، نېمە توغرىسىدا سۆزلىمىسۇن، ئۇلارنىڭ تەشەببۇسلىرى، مەقسەت - غايىلىرى ئوخشاش بولۇپ چىقاتتى.

دوستلۇق پىكىر - غايىنىڭ بىردەكلىكىنى ئاساس قىلىدۇ. ئۇلار بىردەمدىلا بىر - بىرىگە ئىچ سىر ئېيتالايدىغان دوستلاردىن بولۇپ قېلىشتى. ئۇلارنىڭ بىر - بىرىدىن ئايرىلغۇسى كەلمىدى. ئاخىر ئەخمەتجان ئۇلارغا ئىلتىماس قىلدى:

— بۈگۈن كەچ مېنىڭ ھۇجرامغا سىلەرنى تەكلىپ قىلسام رەت قىلماسسىلەر. يېڭى كېلىن ماھىنۇرنىڭ قول تەمىنى تېتىپ كۆرسەڭلاركەن.

— مۇھىم ئىشلىرىم بار ئىدى. شۇنداق بولسىمۇ بېرىشقا ۋەدە بېرىمەن.

— مەنمۇ شۇ!

ئۇلار ۋەدىلىشىپ تارقىلىشتى. سىرتتا دوخوۋوي ئوركېستىر چېلىنىدى، بۇ تۆرەمنىڭ چۈشلۈك تاماققا ماڭغانلىقىنىڭ بەلگىسى ئىدى.

ئۇلار كەچتە غۇلجا شەھىرىنىڭ ساي بويى كوچىسىدىكى بىر

ئاددىي قورۇدا — دەرۋازا تۈۋىدىكى بىر ئېغىزلىق هۇجرىدا يەنە جەم بولۇشتى. ئۇلار هازىر بەش كىشى ئىدى. بىر پارچە كىگىزلا سېلىنغان، سۈپىلىق، پاكىز تۇتۇلغان هۇجرىدا بىر ساندۇق ۋە ساندۇق ئۈستىگە تىزىلغان ئورۇن - كۆرپىدىن باشقا هېچنېمە يوق ئىدى. مېهمانلار ئاياغلىرىنى يېشىپ كۆرپىلەرگە چىقىپ ئولتۇرۇشقاندىن كېيىن، ساهىبخان ئەخمەتجان قاسىمى پەگادا تۇرۇپ ئۆزرىخاهلىق ئېيتتى:

— ئۆيىمىز كىچىك، كۆڭلىمىز كەڭ. ناسىراخۇن كىچىك دادام سارايىنى بىزگە بېرىۋىدى، مەن ئۇنىمىدىم. ئۆز هۇجرامدا دوستلىرىمنى كۈتەي دېدىم. مانا ماهىنۇرمۇ كىردى. ۋۇي، تۇزۇك سالام قىلىڭ، هە، ئەمدى بولدى!

زىلۋا، ئاققىنە كەلگەن، ئوماق قىز يەرگە قاراپ قىزىرىپ تۇراتتى. گىمنازىيىنىڭ مەكتەپ پۈتتۈرۈشكە ئۈلگۈرەلمىگەن ئون يەتتە ياشلىق قىز ئوقۇغۇچىسى بىرىنچى قېتىم ئۆز هۇجرىسىدا مېهمان كۈتۈشكە تۇتۇش قىلغاچقىمىكىن، ئۇ هودۇققانىدى.

كىچىككىنە، ئاددىي ئۆيدە، پۈتلىرىنى يىغىشىپ ئولتۇرۇشقان بۇ مېهمانلار بىرىنچى پىيالە چايدىن كېيىنلا چوڭ ئىشلار: 2 - دۇنيا ئۇرۇشى، گېرمانىيىنىڭ جان تالىشىشى، ياپونىيىنىڭ ئەسەبىيلىكى، ئىتتىپاقداش ئارمىيىنىڭ غەربىي فرونتتىكى ئىلگىرىلەشلىرى، جياڭ جيېشىنىڭ شىنجاڭ مەسىلىسىدە ئامېرىكىنى ئىشقا سېلىش مەقسىتى بىلەن ئامېرىكا - سوۋېت ئىتتىپاقى - ئەنگلىيىنىڭ يالتا كېلىشىمىدىكى جۇڭگوغا ئالاقىدار مەسىلىلەردىن پايدىلىنىش ئۈچۈن سوۋېت ئىتتىپاقىدا تۇرۇشلۇق هەربىي ئەمەلدارى گودىچۇەن ۋە باش ئەلچى فۇبىڭچاڭلارنى ئۇياق - بۇياققا قاتراتقانلىقى، مۇشۇ يىل 3 - ئاينىڭ 13 - كۈنى روزۋېلت باش ئەلچى ۋېي داۋمىڭغا كېلىشىمنىڭ مەزمۇنىنى قىسقىچە تونۇشتۇرغانلىقى، 1944 - يىل 11 -

ئاينىڭ 12 - كۈنى شەرقىي تۈركىستان جۇمهۇرىيىتى رەسمىي جاكارلانغاندا، جياڭ جيېشىنىڭ ستالىننى «پىت ئۈچەي» دەپ تىللىغانلىقى، شىنجاڭدىكى بۇ «قورچاق» جۇمهۇرىيەت سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ زېمىن كېڭەيمىچىلىكىنىڭ ئالامىتى، بۇنى پۈتۈن دۇنياغا جاكارلايمەن دەپ داۋراڭ سالغانلىقى ۋە 11 - ئايدىكى پىلانغا تەستىق سېلىپ، تاللانغان 2 - ئارمىيىدىن قىرىق مىڭ ئەسكەرنى شىنجاڭغا ئەۋەتىپ «ئىسيانىي باستۇرماقچى» بولغىنى ۋە نەق پاكىتنى قولغا چۈشۈرۈپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تاجاۋۇزچى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ، ئامېرىكا هۆكۈمىتىنى جۇڭگو ئىشلىرىغا ياردەمگە ئەكىرمەكچى بولغانلىقى··· يالتا يىغىنى، شىنجاڭنىڭ تەقدىرىگە ئوخشاش مەسىلىلەر توغرىسىدا سۆزلەشكىلى تۇردى. مېهماندارچىلىق ئۇلار ئۈچۈن پىكىرلىشىش، مۇهاكىمە قىلىش يىغىنى بولۇپ قالدى. ماهىنۇر كىرىپ - چىقىپ يۈرۈپ ئۇلارنىڭ ئېغىزلىرىدىن زادىلا ئاڭلاپ باقمىغان، زادىلا چۈشەنمەيدىغان گەپلەرنى ئاڭلىدى.

— بۇ قانداق مېهماندارچىلىق، — دېدى ئۇ ئىككى چېلەكنى كۆتۈرۈپ ئالدىراپ سۇغا ماڭغان ئەخمەتجانغا، — مەجلىسقۇ بۇ؟ قېنى ساز، قېنى ناخشا؟

— بىزگە بۇ گەپلەر سازدىنمۇ، ناخشىدىنمۇ يېقىملىق، — دېدى ئەخمەتجان قاقاقلاپ كۈلۈپ.

پاتىخ غېنى باتۇرنى شەرق مەهەللىدىكى كاتتا قورۇدىن تاپتى. ئۇ مەست ئىدى. ئۇ يېنىدىكى نۇرىنى كۆرۈپ:

— سەن ماڭا نەسىهەت قىلغۇدەك بولدۇڭما، جالاپ خوتۇننىڭ بالىسى! — دەپ تىللىدى. لېكىن نۇرى غېنىنىڭ مامۇق ياستۇقلارنى قولتۇقىغا قىسىۋېلىپ سۇنايلىنىپ ياتقان ئۆيىگە سالام - سەھەتسىزلا كىرىۋەردى.

— نەگىلا بارسا سېنىڭ ئەسكەرلىرىڭنىڭ ئەسكىلىكى. گومىنداڭنىڭ ئۇچقۇچىلىرىغا قىز تېپىپ بېرىدىغان سولامچى خوتۇنلار

ھازىر سېنىڭ ئەسكەرلىرىڭگە خىزمەت قىلىۋاتىدۇ! — دېدى نۇرى ئۆتۈك كىيگەن ئىككى پۇتىنى جۈپلەپ تىك تۇرۇپ، — خەلق، ئۇچقۇچىلارنى غېنى باتۇر ئاتقانىدى، غېنىنىڭ ئەسكەرلىرىنى كىم ئاتاركىن، دەۋاتىدۇ!

— سەن ئات، نۇرى، جالاپ… سەن ئات! كىم ئەسكەرلىك قىلسا ئايىماي ئات. مەن ئەسكىلىك قىلسام مېنىمۇ ئات!

— تۇر، غېنى! — دېدى پاتىخ خاپا بولۇپ، — ھازىرلا ماڭىمىز، ماشىنا تەييار!

— نەگە ھوي نوغاي؟

— تاۋغا، ئۇلاستايغا!

— نېمە؟ قايتىدىن باشلايمىزما ئىنقىلابنى؟

— ئەكبەر، سېيىت، خەمىتلەرنىڭ قەبرىسىنى يوقلاپ كېلىمىز. بىلەمسەن، يەنە ئىككى كۈندىن كېيىن ئارمىيە قۇرۇش يىغىنى بولىدىكەن. سەن بىلەن ماڭا ھېچنېمە تەگمىدى. ماڭا ئىلىقىنىڭ ھاكىملىقى، ساڭا خەلق باتۇرى دېگەن قۇرۇق نام تەگدى شۇ. ئىنقىلابنى بىز باشلىساق، قوماندان پالىنوف، مازاروف دەيدىغان ئورۇسلار بولدى. ئىسھاقبېككىمۇ تەگمىدى. شېھىتلار نېمە دەيدىكىن ئاڭلاپ كېلەيلى.

— ئەكبەر، سېيىت، خەمىت! — دېدى غېنى ۋارقىراپ، — جېنىم قېرىنداشلىرىم. ئەكبەر بىلەن غۇلجىغا ئاتلىق كىرىپ پوستتا تۇرغان خىتايلارنىڭ مىلتىقلىرىنى قولىدىن تارتىۋالاتتۇقا! ئىست، يۇر، ھازىرلا ماڭىمىز، ئاڭلىدىڭمۇ، نۇرى، ھازىرلا! سەنمۇ ماڭ جالاپ…

ئۇ سەنتۈرۈلۈپ تۇرۇپ كىيىنىشكە باشلىدى. پاتىخنىڭ يېنىدىكى ناۋان باتۇر چاقچاق قىلدى:

— چىرايلىق خوتۇنۇڭنى ئېلىۋالمىزما؟ ئاكامنىڭ ئىككى خوتۇنىغا ھەمراھ بولمامدۇ؟

— ياق، ياق. ئەكبەرنىڭ چوڭ خوتۇنى زەينەپ، توقىلى

شەمشەرقانلار تۇل قالدى. ئەكبەرنىڭ چالغان دومبىرىسى، مىدەت ئاقىن بىلەن بەسلىشىپ ئۆلەڭ ئېيتىشلىرى قۇلىقىمدىن كەتمەيدۇ، ئۇنىڭدەك ئۇستا مەرگەن تۇغۇلمايدۇ، ئۇنىڭ ئىككى مىلتىقى، كۆك ئېتى… ھەي ئىست!

غېنى بېشىنى ئىككى ئالىقىنى ئارىسىغا ئېلىپ ھۆڭرەپ يىغلاپ ناۋان باتۇرنى قۇچاقلىدى.

ئۇلار چۈشتىن كېيىن ماشىنا بىلەن غۇلجىدىن نىلقا ناھىيىسىگە قاراپ يولغا چىقتى.

قامىر تېغىنىڭ كۈنگەي قاپتاللىرى ياشىرىشقا باشلىغان، نىلقا بازىرىدىن يىگىرمە كىلومېتىر بېرىدا — غەربتە تاغ سۈيىنى پاناھ تارتىپ پەيدا بولغان ئۇلاستاي يېزىسى جاغالاستاي (ياقا ئۇلاستاي)، تاۋلاستاي (تاغ ئۇلاستاي) دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ. مانا ماشىنا غۇلجا شەھىرىدىن چىقىپ ئۈچ سائەتتەك مېڭىپ، ئاخىر جاغالاستايغا كېلىپ شىمالغا بۇرۇلدى. گىلەم، كۆرپىلەر سېلىنغان، ئۈستى برېزېنت بىلەن يېپىلغان سوۋېت ماشىنىسىنىڭ كوزۇپىدا خۇددى ئۆيدە ئولتۇرغاندەك ئازادە ئولتۇرۇپ، يول بويى چاقچاق بىلەن كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرۇشقان ئەزىمەتلەر ئۇلاستايغا كېلىپلا جىمىپ قېلىشتى. ئۇلار بۇ يەردە قانلىق جەڭلەرنى قىلىشقان، بايىلا ئۇلار بېسىپ ئۆتكەن قارا سۇ يېزىسىدا ئەكبەر باتۇرغا ئوق تەگكەن. ئۇ ئوق تەگكەن كۆكرىكىنى تۇتۇپ تۇرۇپ پاتىخقا: «غۇلجىنى ئازاد قىلغان خەۋەرنى كۈتىمەن» دېگەنىدى. غۇلجىنى ئازاد قىلىش جېڭىنىڭ ئىككىنچى كۈنى، يەنى 1944 - يىل 11 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ئۇنىڭ بىر نەۋرە ئىنىسى، يەنى ئىسبوسىن باتۇرنىڭ ئىنىسى كۆرپە باينىڭ ئوغلى سېيىت باتۇرغا ئوق تەگدى. جېنى ھەلقۇمىغا كېلىپ قالغان ئەكبەر باتۇر بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ تۇرۇشىغا، قېرىنداشلىرىنى جېنىدىن ئەزىز بىلىدىغان يېقىن ئادىمى ئەلەسمۇ جەڭگاھنىڭ قۇربانىغا ئايلاندى. ئېغىر ياردار ئەكبەر باتۇر

بۇ مۇسىبەتلەرنى كۆتۈرەلمىدى، خەلقنى ئازادلىققا چىقىرىشتەك ئۇلۇغۋار ۋەزىپىنى سەپداشلىرىغا قالدۇرۇپ مەڭگۈلۈككە كۆز يۇمدى. يەنە ئوخشاشلا ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان، ھەل قىلغۇچ جەڭلەردە ئۆزىنىڭ يەتمىش - سەكسەن ئادىمى بىلەن ئالدىنقى سەپتە جەڭ قىلىپ، ئىنقىلاب غەلىبىسىنىڭ شانلىق مېۋىلىرىنى قولغا كەلتۈرگەن ئىنىسىنىڭ ئۆلۈمىنى ئاڭلاپ ئاندىن جان ئۈزدى. دۈشمەن ئوقىمۇ، ئەجەل ئوقىمۇ ئۇ قېرىنداشلىرى ئۈچۈن تەلپۈنگەندە ئۇنىڭغا تەگدى، بۇ ئىشلار ئۇنىڭ تەبىئىتىنىڭ ئىپادىسى ئىدى. بۇنى پاتىخمۇ، غېنىمۇ ناھايىتى ياخشى بىلەتتى. شۇڭا ھازىر بۇ ئىككى قەيسەر ئاتاماننىڭ كۆزلىرى ياش، يۈرىكى قان، مانا ماشىنا ئىنقىلابنىڭ بۆشۈكى تاۋلاستاي يېزىسىغا كېلىپ سۇدىن ئۆتۈپ، ئۆز ۋاقتىدىكى قوماندانلىق شتاب ئەكبەر باتۇرنىڭ ئۆيى ئالدىدا توختىدى. دەرۋازىسى كۈنچىقىشقا قارىغان كەڭ ھويلا ھاڭغىرقاي تۇرۇپتۇ. ھويلىدا بىرنەچچە ئورۇق كالىدىن باشقا ھېچنېمە يوق. قومۇش بىلەن يېپىلغان پېشايۋان ئاستىدا ئالدى پۇتلىرىغا بېشىنى قويۇپ ئىككى ئىت ماتەم تۇتۇپ يېتىپتۇ. ئۇلار غېنى بىلەن پاتىخنى كۆرۈپ كېرىلىپ قۇيرۇقلىرىنى شىپاڭلىتىپ كېلىپ سۈركەلدى، پۇرىدى، ئۇلار گويا ئۆزىنى نەگىلا بارسا ئەگەشتۈرۈپ يۈرىدىغان ئىگىسىنىڭ ھىدىنى سېغىنغان، مانا ئالا ئىت ناۋاننىڭ مۈرىلىرىگە پۇتلىرىنى ئالدى، كۆك ئىت نۇرنىنىڭ كۆكرىكىگە ئېسىلىپ تىللىرى بىلەن چاپانلىرىنى يالىدى.

بىردىنلا ئېغىلدىكى كۆك ئات قاتتىق كىشنىدى، ئۇنىڭ كەينىدىن: «پالۋانىم، باۋىرىم...» دەپ چۇرقىرىشىپ تۆت ئېغىز ئۆينىڭ ئىشىكلىرىدىن چوڭ خوتۇنى زەينەپ، كىچىك خوتۇنى شەمشەرقان، سەككىز ياشلىق ئوغلى دۆلەتكەلدى، ئارقىدىنلا بىرنەچچە ئايال چىقىپ كېلىشتى.

مېھمانلار بىلەن ساھىبخانىلار قۇچاقلىشىپ يىغلاشتى. ئۇلار قوماندانلىق شتاب ئىشخانىسى — ئەكبەر باتۇرنىڭ چوڭ ئۆيىگە كىرىشتى. كىگىز - شىرداقلار شۇ پېتى تۇرۇپتۇ. تاملاردىكى ئىلمەك، قوي سۈرەتلىرى، گۈللەر كەشتىلەنگەن زەدىۋاللارمۇ بۇرۇنقىدەك. ئەكبەر بىلەن سېيىت ئاۋۇ يەردە ساندۇقلارغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ زور جەڭلەر توغرىسىدا ئاجايىپ ياخشى گەپلەرنى قىلىشاتتى. ئەنە ئەكبەرنىڭ دومبىرىسى. ئۇ چاقچاققا، كۈلكىگە، دومبىرا چېلىپ ئۆلەڭ ئېيتىشقا ئامراق ئىدى. باشقىلار پاقلان گۆشى، قېزىلار بىلەن ئېتىلگەن نېرىنغا تۇتۇش قىلغاندا، ئۇ تېرىقنى سېرىقماي ياكى خام قايماققا مىلەپ يەيتتى. ئۇنىڭ چاققان، زىلۋا قامىتى، قارا بۇرۇتى، ئويناق كۆزلىرى، يارىشىملىق، پاكىز كىيىملىرى، دائىم چېكىسىگە چۈشۈرۈپ كىيىپ يۈرىدىغان ئاق كىگىز قالپىقى، مۈرىسىدىن چۈشۈرمەيدىغان مىلتىقلىرى، تاغ كېزىپ كۈنلەپ ئوۋ ئوۋلاپ چارچىمايدىغان ھارماس پۇتلىرىغا راھەت بېرىدىغان خۇرۇم ئۆتۈكى... ئۇنىڭغا چېتىشلىق بولغانلىكى ھەممە نەرسە بۇ ئۆيگە ھەقدار، بىرلا ئۇ يوق، ئۇنىڭ جاراڭلىق كۈلكىسى، يېقىملىق ئاۋازى ئاڭلانمايدۇ. پاتىخ ئازاب بىلەن كۆكۈچ كۆزلىرىنى سۈرتتى، غېنى بۆرتۈپ چىققان كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ، سەل پاناقراق بۇرنىنى تارتىپ قويدى، ناۋاننىڭ گۆشلۈك يۈزى ياش بىلەن يۇيۇلغان، نۇرنىنىڭ تولىمۇ چىرايلىق يۈزىگە ئازاب ياشلىرى ئىز قالدۇرغان...

ئاخىر خوتۇنلارنىڭ قوشاقلىرى ئاخىرلاشتى، يىغىلىرى توختىدى. ساماۋاردىن چاي قۇيۇلۇپ، خام قايماق پىيالىلەرگە ئاز - ئازدىن سېلىنىپ مەززىلىك قازاق چېيى تارتىلدى، داستىخاندا توغرالغان كۆمبە، بوغۇرساق، قۇرۇت ۋە توغرالغان قېزا، قايماق، سېرىقماي، ھەسەل، جىنتلار پەيدا بولدى.

قايغۇ - ماتەممۇ كۈلكىگە ئورۇن بېرىدىكەن. ئاخىر غېنى باتۇرنىڭ قوپال چاقچىقى باشلاندى:

— قايسىڭلار قايتا ياتلىق بولساڭلار ئېتىۋېتىمەن! —

دېدى ئۇ ئاخىر پۇتۇن - پۇتۇن قوي گۆشلىرىنى ئىشتىھا بىلەن يەۋېتىپ، — مەنمۇ ئۆلۈشۈم مۇمكىن. مەن ئۆلسەممۇ خوتۇنلىرىم ئەرگە تەگمىسۇن، قايسىسى ئەرگە تەگسە سەن نۇرى ئېتىۋەت!

— يادىكار قىلىپ ھېلىقى ئون ئالتە ياشلىق خوتۇنۇڭنى مەن ئېلىپ قويايمىكىن! — دېدى پاتىخ كۈلۈپ.

— نوغاي دېگەن جاننىڭ راھىتىنى ئۇقمايدۇ. بىرلا خوتۇن بىلەن ئۆتكىنى ئۆتكەن. رەسۇلىللا تۆت خوتۇن راۋا دېگەن. سەنلەردە ئارانلا بىر. مەن تۇرمىدىن ئاچقىپ بەرمىسەم بىر خوتۇنۇڭمۇ يوق بولاتتى، سەن نوغاينىڭ!

ئۇلار كەچنى ئىلقا بازىرىدا چىغلىق مەھەللە بىلەن دۆربىلجىن مەھەللىسىدە ئۆتكۈزدى. دۆربىلجىن مەھەللىسى تاتار، رۇسلار پەيدا قىلغان مەھەللە. جەنۇبىي سازلىق — ئىرىسى قاش دەرياسى، دەريانىڭ ئۇ چېتى ئاۋرال تېغى. سازلىق غازغا تولغان، دەريا تولىمۇ شوخ، تاغ بولسا غەمكىن — گويا سۇنايلىنىپ ياتقان گىگانت شىرغا ئوخشايدۇ. پاتىخ بۇ يەردە ئاكىسىنىڭ ئوغلى، سۆيۈملۈك قېرىندىشى خەمىتنى ئەسلەپ يەنە ياش تۆكتى. ئۇ غازلار بىلەن ئويناشقا، ئاساۋ دەريادا چۆمۈلۈشكە ئامراق ئىدى. خەمىت ئۇچۇن قاتتىق قايغۇرۇپ ياش تۆككەن نۇرى بولدى. ئۇ نۇرىغا ئامراق ئىدى. بىر كۈنى خەمىت، نۇرى ئىككىسى تۇرك مەھەللىسىدە بىر ئۆيدە بىر كېچە بىللە پاراڭ بىلەن تاڭنى كۈتۈۋالغان. نۇرى ھاياجانلىنىپ شېئىر يازغان، ئۇ شېئىرنىڭ بىرىنچى مىسراسىنى:

دەريا بىلەن بەسلىشىپ،
مۇگدەك بىلەن قەستلىشىپ

دەپ يازغاندا، خەمىت قاقاقلاپ كۈلۈپ:

— يارايسەن، يارايسەن! — دەپ ئۇنى بېسىپ ئاغزىغا ھاراق قۇيغانىدى.

مانا خەمىت يوق، سېيىت يوق، ئەكبەرمۇ يوق. ئۇلارنىڭ ئەڭ چوڭى ئەكبەر ئوتتۇز ئۈچ ياشتا، قالغانلىرى تېخىمۇ ياش ئىدى. ئىسىت باتۇرلىرىم، غۇلجىنىڭ كۈلكىسىنى كۆرەلمىدىڭلار!

ئەتىسى ئۇلار ئۈچ قەھرىماننىڭ قەبرىسىگە بېرىپ موللامغا قۇرئان ئوقۇتقۇزۇپ، ئۇزاق دۇئا قىلىپ قايتىشتى:

— سوقۇشنى بىز قىلدۇق، كۆرەشنى بىز باشلىدۇق. ئەمما بىز ھېچنېمىگە ئېرىشمىدۇق. يەنە سوقۇش قىلىمىزما؟ ياق، غېنى، سەن سوقۇشساڭ سوقۇشۇۋەرگىن. نۇرى سەنمۇ ئۆلۈمنى ياخشى كۆرۈسەنغۇ، مەيلى سوقۇشقىن، ئەمما مەن قېرىدىم… ئىۋان باشلىق بولماي نېمىشقا پالىنوف قوماندان بولىدىكەن. ئىسھاقبېك تۇرغان يەردە زۇنۇن تېيىپقا نېمە كەپتۇ. مەنچۇ؟ تاۋلاستايدا قوماندان بولالايمەنۇ، غۇلجىدا نېمىشقا بولالمىغۇدەكمەن!

— سوقۇشساق بولمىدىمۇ ھوي نوغاي، بىز گومىنداڭنى يوقىتىشقا قەسەم ئىچىشكەن، مەنسەپ ئالىمىز دەپ ئەمەس! ھەيدە، ھەي ساراڭ شوپۇر، دوقاسلاتماي تۈز ھەيدە. ئېيتقىنا نۇرى، مۇشۇ ئاي، مۇشۇ كۈنلەردە ستالىن نېمە قىلىۋاتىدۇ؟

— ستالىنما؟ ئۇ بېرلىننى قورشاپ ھۇجۇم باشلىغىلىۋاتىدۇ.

— دېگىنە، قانداق ھۇجۇم؟

نۇرى ئۇنىڭ بىلمەكچى بولغىنىنى ياخشى بىلىدۇ. ئۇ گېزىتتىن بىلىۋالغىنىنى ئاڭلىغانلىرى بىلەن قوشۇپ سۆزلەشكە باشلىدى:

بۇ يىل (1945 - يىل)2 - ئاينىڭ بېشىدىن باشلاپ گىتلېر بارلىق پۇقرالار، مەھبۇسلار ۋە مەجبۇرىي ئىشلىتىۋاتقان چەتئەل ئىشچىلىرىغا ئودېر دەرياسىنى چېگرا قىلىپ، بېرلىن ئەتراپىدا ئۈچ قەۋەت مۇداپىئە لىنىيىسى ياساشقا بۇيرۇق بەرگەن.

ھەربىر لىنىيە چەمبىرىكىنىڭ دىئامېتىرى يىگىرمە تۆتتىن قىرىق كىلومېتىرغىچە كېلىدىكەن. بېرلىن شەھىرىنى توققۇز مۇداپىئە رايونىغا بۆلگەن. بىر مىليون ئىككى يۈز مىڭ ئەسكەر، ئون مىڭدىن جىق زەمبىرەك، بىر مىڭ بەش يۈز تانكا، ئۈچ مىڭ ئىككى يۈز ئايروپىلان تەييارلىغان. گىتلېر سوۋېت ئەسكەرلىرىنى ئودېر دەرياسى بويىدا تارمار قىلىمەن دەپ جار سالماقتا. ئۇ مۇداپىئەدە مەغلۇپ بولساق، ھەربىر بېرلىنلىق ئاخىرقى بىر ئادەم قالغۇچە جەڭ قىلىپ بېرلىننى قوغداشقا تەييار تۇرسۇن، دەپ بۇيرۇق بەرگەن.

— نېمانچە ھوي؟

— ئۇنىڭ مەقسىتى بېرلىننى ئامېرىكا - ئەنگلىيە بىرلەشمە ئارمىيىسىگە تاپشۇرۇش ياكى بېرلىننى تالىشىش جېڭى پەيدا قىلىپ سوۋېت بىلەن ئامېرىكىنى سوقۇشقا سالدۇرۇپ ئۆزىنى ساقلاپ قېلىش!

— ھە، ستالىنچۇ؟

— مارشال ژۇكوف گىتلېرنىڭ مۇداپىئە لىنىيىلىرىنى ئاسماندىن سۈرەتكە ئالغۇزۇپ، ئۇنى ھەربىر كوماندىرغا تارقىتىپ بەرگەن. يەنە تېخى سوۋېت قۇرۇلۇش قىسىملىرى بېرلىن ئەتراپىنىڭ تەپسىلىي ئەھۋالىنى مودېللاشتۇرۇپ چىققان. سوۋېت ئىتتىپاقى قالتىس تەييارلىق قىلغان. يەتمىش دىۋىزىيە، ئۈچ مىڭ بىر يۈزدىن كۆپ تانكا، ئون بەش مىڭ زەمبىرەك ۋە مىناميوت، كاتيۇشا، ھەربىر كىلومېتىر يەرگە ئىككى يۈز يەتمىشتىن كۆپ زەمبىرەك توغرا كېلىدىكەن. يۈز مىليارد ۋاتلىق ئېلېكتر نۇرلىرى جەڭ مەيدانىنى يورۇتىدىكەن. بىر قېتىمدا بىر مىليون ئىككى يۈز ئوتتۇز ئالتە مىڭ پاي زەمبىرەك ئېتىلىدىكەن. بۇ دېگەنلىك، بىر قېتىمدا توقسان سەككىز مىڭ توننا پولات - تۆمۈر دۈشمەننىڭ بېشىغا چۈشىدۇ دېگەن سۆز!

— پاھوي، ئوغۇل بالا، ياشا ستالىن!

— كۆرۈپ قالىسەن، دۈشمەن بۇ يورۇقلۇق، بۇ ئوقلار ئالدىدا بىر پاي ئوقمۇ ئاتالمايدۇ، پۈتۈن ئۈچ قەۋەت لىنىيىسى بىر نەچچە مىنۇتتىلا كۇمپەيكوم بولىدۇ.

— سەن بۇ سانلارنى نەدىن بىلىۋالدىڭ ھوي؟

— بۇ مەخپىيەتلىك ئەمەسكەن!

— ھۇجۇم قاچان بولغۇدەك؟

— تەخمىنەن ئون نەچچە كۈندىن كېيىن.

— ئاۋازى بىزگىمۇ ئاڭلىنارمىكىن دەيمەن.

— چىراغلىرى كۈندىنمۇ يورۇق بولىدىكەن - دە!

— جەڭ دېگەن مانا مۇنداق بولسا. پاتىخ ئاڭلىغانسەن، مانا بۇ سوقۇش. بىزچۇ؟ ئات چېپىپ يۈرگەن، قاردا نەچچە كۈنلەپ ياتقان، تۆت تال مىناميوت بىلەن كۆرەڭلەيمىز. ئاسماندا ئىككى ئايروپىلان پەيدا بولسا، پۈتۈن شەھەر خەلقى ئاسمانغا قارايمىز. ئاڭلىدىڭمۇ، ئۈچ مىڭ ئىككى يۈز ئايروپىلان بىراقلا ھاۋاغا چىقىپ يەرگە بومبا تاشلايدىكەن!… پاھوي!…

ئۇلارنىڭ ماشىنىسى قاراڭغۇ چۈشمەستە غۇلجا شەھىرىگە يېتىپ كەلدى.

غېنى ئۇشتۇمتۇت كابىنكىنى ئۇردى:

— توختا! — ئۇ ئالدىراپ ماشىنىدىن سەكرىدى، كەينىدىن نۇرىمۇ بىللە سەكرىدى. غېنى يولنىڭ چېتىدە غادىيىپ كېتىپ بارغان، بېشىغا يوغان شلەپە كىيگەن، گەۋدىلىك، مەيدىسى ئوچۇق بىر ئادەمگە قاراپ ئېتىلدى:

— توختا داۋۇر!

ئۇ توختىدى، غېنى تاپانچىسىنى ئۇنىڭغا تەڭلىدى:

— ماڭ، غىڭ قىلماي ماڭ!

«مەھبۇس» ماڭدى:

— ئات، ئاتامسەن، ئاتە! — ئۇ كۆكرىكىنى غېنىغا تەڭلىدى.

— ئوق زايه كېتىدۇ سەن تۇڭگانغا! مېنى تۇتۇپ بېرىمەن دەپ ۋەدە بېرىپ، تۈرمىدىن چىقىپ غۇلجىغا كەلگىنىڭ راستمۇ؟

— ھە، راست!

— تۇتامسەن قېنى؟

— ئاتە، ئات دەيمەن، غېنى توشقان يۈرەك!

«پاڭ!» تاپانچە ئوقى ئۇنىڭ ئوڭ پۇتىغا تەگدى. داۋۇر سەنتۈرۈلۈپ ۋارقىرىدى:

— يۈرەككە ئات، مانا مەيەرگە!

«پاڭ» ئۇنىڭ ئوڭ بىلىكىدىن قان ئېتىلىپ چىقتى.

— ۋاي، ۋاي، ۋاي! — داۋۇر ئىڭراپ غېنىنغا ئېتىلدى، نۇرى ئۇنى سىلكىپ تۇتۇۋالدى. پاتىخ بىلەن ناۋان ئۇنىڭ قوللىرىنى قايرىپ باغلىدى ۋە ئۇنى ئىتتىرىپ ـ تارتىپ ماشىنىغا چىقارماق بولۇۋىدى، غېنى:

— قويۇۋەت! ماڭ! — دەپ ۋارقىرىدى. ئۇ قانغا بويالغان، ئاقساپ ئارانلا ماڭىدىغان «مەھبۇس»نى ئالدىغا سېلىپ پىيادە ماڭدى.

ئۇ خېلى مېڭىپ ئۇنى قوماندانلىق شتابقا ئەكەلدى. ئۇنىڭ قېشىغا پارتىزانلىرى ـ قىلىچ، مىلتىق تۇتۇشقان ئەزىمەتلەر يېتىپ كېلىشتى.

— تەگمەڭلار! — دېدى غېنى باتۇر بىرىنىڭ قولىدىن قىلىچنى ئېلىۋېلىپ، — ئاۋۇ ئازگالغا باغلاڭلار!

پارتىزانلار دەرھال بۇيرۇقنى ئىجرا قىلىشتى. غېنى باتۇر قىلىچنى ئېگىز كۆتۈرۈپ داۋۇرنىڭ ئوڭ مۈرىسىگە ئۇردى. داۋۇر قاتتىق ۋارقىراپ ئارقىغا قېرى قارىياغاچقا تاشلاندى. ئۇنىڭ ئوڭ مۈرىسى بوسۇلۇپ ـ ساڭگىلاپ چۈشتى.

— گۆشۈڭنى يەپ، قېنىڭنى ئىچىپ ياشاۋەرگىن، داۋۇر! كىم ئۇنى بوشتىمەن دېسە جاجىسى مانا!

«ۋاڭ» قىلىپ ئاسمانغا بىر پاي ئوق ئاتتى ئۇ. ئادەملەر كەينىگە داجىشتى. توپ ئارىسىدىن ئەپكەش بىلەن مۈرىسىگە ئىككى چېلەك سېلىۋالغان، قارا بۇرۇت، چىرايلىق، لېكىن بىر كۆزى سەل قىسقىراق بىر يىگىت چىقىپ:

— خەلق باتۇرى دېگەن خەلقنىڭ رايىغا بېقىشى كېرەك. غېنىكا، بۇ دۈشمىنىڭىزنى قىينىماي ئۆلتۈرۈۋېتىڭ! — دېدى.

— ئەخمەتمۇسەن، سەن ھېلىقى ھۆكۈمەتنى ياسىغان يىگىتقۇ؟ نېمىشقا ئۆلتۈرىمەن ئۇنى، ئۇ ئۆزىنى ئۆزى ئۆلتۈرسۇن، سەن يەنە سۇ توشۇپ يۈرەمسىنا ئەپەندى تۇرۇپ؟

— بىز ھەممىمىز جەڭچى، غېنىكا، جەڭچى دېگەن خەلقنىڭ چاكىرى.

— ھە، مۇنداق دە. سەن مېنى خوجايىن بولۇۋالما، پاشا بولۇۋالما، چاكار بول دېمەكچىغۇ، ئەپەندى؟

— ياق باتۇرۇم، ئۆزۈمنى دەۋاتىمەن!

ئادەملەر قانغا بويالغان داۋۇرنى تاشلاپ ئەخمەتجاننى قورشىۋالدى. ھەممە ئادەم بىلىدۇ، بۇ يىگىت ئاۋۇ چوڭ پارتىزانلار ئاشخانىسىغا سۇ توشۇپ يۈرگەندە، خەمىت سەئىدى ئىسىملىك ئۆزبېك ئۇنى تونۇپ قالغان. ئۇلار تاشكەنتتە ئوتتۇرا ئاسىيا ئۇنىۋېرسىتېتىدا تونۇشقان دوستلار ئىدى. سەئىدى:

— ياق، سىزنىڭ رولىڭىز باشقا يەردە جارى قىلىنىشى كېرەك! — دەپ ئۇنى گېزىتخانىغا — گېزىتخانا باشلىقى ھەبىب يۈنىچقا تونۇشتۇرغان. سەئىدى، يۈنىچ ھۆكۈمەت ئەزالىرى ئىدى. كېيىن ئېلىخان تۆرەم ھۆكۈمەتنىڭ تۈزۈلمىسى، چاقىرىق، باياناتلىرىنى تەييارلاشنى سەئىدىگە تاپشۇرغاندا، سەئىدى بۇ ئىشنى مۇشۇ «سۇچى» قىلالايدۇ دەپ تۆرەمگە تونۇشتۇرغان. تۆرەم «سۇچى» دىن:

— ئون بەش كۈندە يېزىپ چىقالامسىز؟ — دەپ سورىغاندا، ئۇ:

— بىر ھەپتە كۇپايە! — دەپ جاۋاب بەرگەن ۋە دېگەن ۋاقتىدا ئاجايىپ — ھەممە ئادەم ماختاپ - ئالقىشلىغان «پىروگراما»نى ھۆكۈمەت ئەزالىرىغا ئوقۇپ بېرىپ ھەممىنى قايىل قىلغان.

— ئەخمەتجان ئاكا! — دېدى نۇرى ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ، — ئەكېلىڭ ئەپكەشنى، سىز ئۈچۈن مەن توشۇي!

— ھە، نۇرمەھەممەت، دادىڭىز زىياۋۇدۇن، چوڭ دادىڭىز مۇختەركاملار ياخشى تۇرۇۋاتامدۇ؟

— ئەپكەشنى ماڭا بېرىڭ!

— ئاخىرقى قېتىم بىر توشۇۋېتەي، ئۇكام ماقۇل دەڭ!

— ئەخمەت ھوي، سەنغۇ بولىدىغان يىگىت، ئەمما دۈشمەنگە ئىچ ئاغرىتقىنىڭ بولمىدى. ئۇ مېنى گومىنداڭغا ساتقان، ئاخىر ئۆز بېشىنى يېدى. خالايىق كۆرسۇن، ساتقىنىنىڭ جاجىسى شۇ!

نۇ ى غېنى باتۇرنىڭ بۈگۈنلا ۋاپات بولغان سەپداشلىرىنى ئەسلەپ ھۆڭرەپ يىغلىغىنىنى كۆرگەن. ئۇ چاغدا نۇرى: «پاھ، ئەجەب كۆڭلى يۇمشاقكىنە!» دېگەنىدى. بۈگۈنكى رەھىمسىزلىكى ۋەھشىيلىك بولۇپ تۇيۇلدى. ئۇ: «پاھ، باغرى تاشكىنە!» دېدى. «بىر ئادەمنىڭ كۆكسىدە ئىككى يۈرەك بار ئىكەن، بىرى پاختا، بىرى تاش. بۇ ئادەم ياخشىلىقنىمۇ، يامانلىقنىمۇ چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىدىكەن!» دەپ ئويلىدى نۇرى يېنىدا تۇرغان، قالپىقى قىڭغىر كىيىلگەن، گەۋدىسى تولىمۇ زور، چىرايى سۇرلۇك ئاق سېرىق، تاقىر باش، كۆزلىرى ھازىرلا چاچراپ چىقىپ كېتىدىغاندەك بورتۇپ چىققان ئاق يۈز ئادەمگە قاراپ قويۇپ. ئۇنىڭ يېنىدا گىمناستوركا، ئۆتۈك كىيگەن، چاققان

ئادەم ئەخمەتجان كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى. بۇ ئادەمنىڭ ۋۇجۇدىدا مېھرىبانلىق، كەمتەرلىك ۋە ئەستايىدىللىق ئۇرغۇپ تۇراتتى. بۇلار غۇلجا تارانچىلىرىدىن تۇغۇلغان بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان ئىككى ئوغۇل، ئىككى باتۇر، ئىككى باشلامچى ئىدى.

ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت قارىمىقىدىكى ھەربىي كومىتېت بىر نەچچە كۈن تالاش - تارتىش قىلىپ ئاخىر ئۆز ئارمىيىسىنىڭ ئۇستاپ، ئىنتىزام - نىزاملىرى، قۇرۇلما مەزمۇنلىرى، ئارمىيە بايرىقى، ئارمىيە كاكارلىرى، ئوردېن - مېداللار، ئارمىيە پاگونلىرى، ھەربىي ئۇنۋانلىرىنى سوۋېت قىزىل ئارمىيىسىگە تەقلىد قىلغان ئاساستا بەلگىلەپ چىقتى. مايسىرەڭ تېرىكا ۋە سوكنا - سارجىدا ئەنۋەر مۇساباييوف نۇرغۇن پۇل خەجلەپ ھەربىي كىيىملەرنى تىكتۈردى، قوڭۇررەڭ مەسكاپتىن قىسقا قونچلۇق ئاتلىق ئەسكەرلەر ئۆتۈكلىرىنى تىكتۈردى. ئالتۇندىن ۋە كۈمۈشتىن ئوردېن - مېداللارنى ياساتتى، ئاتلىق ئەسكەرلەر ئۈچۈن ئېگەر - جابدۇق، ئوقدان ۋە تاسما رىمۇنلارنى تەييارلىدى. ھەممە نەرسە ھۆكۈمەت قورۇسى — ھېلىقى قاڭالتىرلىق ئۆيلىرى بار چوڭ ھويلىغا توپلاندى.

ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ئەزالىرى، ھەربىي كومىتېت ئەزالىرى بىرلىشىپ مەخسۇس يىغىن ئېچىپ بۇ نەرسىلەرنى بىرمۇبىر كۆزدىن كەچۈرۈپ چىقتى. ھەربىي ئۇنۋان، مۇرىگە تاقىلىدىغان بەلگىلەر تامامەن سوۋېت ئەسكەرلىرىنىڭكىگە تەقلىد قىلىنغان، مېدال - ئوردېنلار بىلەن ھەربىي بايراقلا «ئىسلام» تۈسى ئالغاندىن باشقا، ناملارنىڭ ھەممىسى سوۋېت ئەسكەرلىرى بىلەن ئوخشاش ئىدى. ئېلىخان تۆرەم نارازى بولدى. لېكىن ئۇ ھەربىي كومىتېتتا ئاز سانلىق ئىدى. ئۇ ناملارنى تۈركىيىنىڭكى بىلەن ئوخشاش ئېلىش كېرەك دەپ قاتتىق تۇرۇۋالدى. لېكىن ئاخىرقى قارار ئۇنىڭ دېگىنىدەك بولمىدى:

ئارمىيە بايرىقى يۇقىرى تەرىپىگە ئوڭدىن سولغا قۇرئان
يېزىقىدا «لائىلاھە ئىللاللاھۇ مۇھەممەدۇن رەسۇلىللا» دېگەن
يېزىق يېزىلغان، ئوڭ تەرەپ قىسمىغا يۇلتۇزنى ئوراپ تۇرغان
ھىلال ئاي چۈشۈرۈلگەن ئاي ـ يۇلتۇزلۇق يېشىل بايراقتىن
ئىبارەت بولدى.

باش كىيىمنىڭ ئالدىغا تاقىلىدىغان كاكار: ئىككى تەرەپ-
تىن ئايلاندۇرۇلۇپ چەمبەر ھاسىل قىلغان بۇغداي باشقى.
ئوتتۇرىسىدا ھىلال ئاي ئارىسىغا ئېلىنغان يۇلتۇز، بەلگە دۈگى-
لەك شەكىلدە بولدى.

پاگونلارنىڭ رەڭگى ئەسكىرىي تۈرلەر بويىچە پەرقلىق،
ھەممە پاگوننىڭ باش تەرىپىدە ئاي ـ يۇلتۇز شەكلى چۈشۈرۈل-
گەن مېتال تۈگمە بار.

ھەربىي ئۇنۋانلارنىڭ دەرىجىلىرى ئاشۇ پاگونغا تاقالغان
توغرا بالداق ۋە يۇلتۇز سانىغا قاراپ ئايرىلدى. بېكىتىلگەن ئون
بەش ھەربىي دەرىجە نامىنىڭ يۇقىرىقى توققۇزىغا پىراپورشىك-
تىن باشلاپ مۇرە بەلگىسى بېرىلدى. ئۇنىڭ تۆۋىنىدىكىلەر
ستارشىنا، ستارشى سىرژانت، سىرژانت، مىلادشى سىر-
ژانت، يېفىرېيتور. پاگون ئۈستىدىكى بەلگىلەر ئۇ كىشىنىڭ
ئۇنۋانىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان بولدى. ئاددىي ئەسكەرلەرگە
پاگون بېرىلمىدى. ئۇنۋان دەرىجىلىرى توغرا بالداق ۋە يۇلتۇز
سانى بىلەن بەلگىلەندى.

پىراپورشىك پاگونىدىكى بەلگە: بىر توغرا بالداق، بىر يۇل-
تۇز.
پودپورۇچىك " " : بىر بالداق، ئىككى يۇلتۇز.
پورۇچىك " " : بىر بالداق، ئۈچ يۇلتۇز.
كاپىتان " " : بىر بالداق، تۆت يۇلتۇز.
مايور " " : قوش بالداق، بىر يۇلتۇز.
پودپولكوۋنىك " " : قوش بالداق، ئىككى يۇلتۇز.

پولكوۋنىك " " : قوش بالداق، ئۈچ يۇلتۇز.
گېنېرال مايور" ": پاگوننىڭ بېشىدىن ئاخىرىغىچە
يىلانباغرى بالداق، بىر يۇل-
تۇز.

گېنېرال لېيتېنانت: يۇقىرىقىغا ئوخشاش يىلانباغرى بال-
داق، ئىككى يۇلتۇزدىن تەركىب تاپتى.

ئوردېن ـ مېداللار: «ئازادلىق» — ئوتتۇرىسىغا، ئاي ـ
يۇلتۇز ئېلىنغان ئالتۇن مېدال. «ئازادلىق 2 ـ » — يۇقىرى-
قىغا ئوخشاش كۈمۈش مېدال. «ئىستىقلالىيەت» — چوڭ
يۇلتۇز، چۆرىسى ھىلال ئاي ئالتۇن مېدال ...
«ئىستىقلالىيەت ئۈچۈن كۈرەش» — شەكلى ئوخشاش، كۈ-
مۈش مېدال بولۇپ بېكىتىلدى.

3 ـ ئايدا قۇرۇلغان ھەربىي ئىشلار ئىدارىسى قوماندانلىق
شتابى سوۋېت ھەربىي مۇتەخەسسىسلىرىنىڭ ياردىمى بىلەن ھەم-
مە تەييارلىق خىزمەتلىرىنى پۇختا ئىشلەپ، سىياسىي بۆلۈم،
ئارقا سەپ بۆلۈملىرىنى تەسىس قىلدى. 3 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى
شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى ھۆكۈمىتى قارار قو-
بۇل قىلىپ، پالىنوفنى باش قوماندان، زۇنۇن تېيىپوفنى مۇئا-
ۋىن باش قوماندان، ماژاروفنى شتاب باشلىقى، ئابدۇكېرىم
ئابباسوفنى سىياسىي بۆلۈم باشلىقى قىلىپ تەيىنلىدى. ھۆكۈ-
مەتنىڭ يىگىرمە ياشتىن قىرىق بەش ياشقىچە بولغان پۇقرالار-
نىڭ ھەممىسى ئەسكەر بولۇش مەجبۇرىيىتىگە ئىگە دېگەن قارا-
رىغا ئاساسەن، پۇقرالار باش شتابقا كېلىپ ئەسكەرلىككە تىزىم-
لىنىش دولقۇنى پەيدا قىلدى. ئاخىر مۇزاكىرە، تالاش ـ تار-
تىش ئارقىلىق، ئالتە پولك، ئۈچ باتالىيون (مۇستەقىل) تەش-
كىل قىلىندى. بىر نەچچە كۈن ئۇدا كېڭىشىپ ئوردېن، مېدال-
لار تارقىتىلدى. غۇلجا كوچىلىرىدا ئىسپانكا، گىمناستوركا،

گەلەپى شىم ، ئۆتۈك كىيىپ بېلىگە رىمۇن باغلىغان ، تېتىك ، تېمەن ھەر مىللەت يىگىتلىرى ھۆكۈمەت مۇنتىزىم ئەسكىرى نامى بىلەن كاكار ، پاگون تاقاپ مەغرۇر يۈرۈشتى .

نۇرىغا ھەربىي كىيىم تولىمۇ ياراشقانىدى . ئۇ مايسىرەڭ كىيىم بىلەن پاگونىغا كاپىتان ئۇنۋانىدىن دېرەك بېرىدىغان بىر بالداق تۆت يۇلتۇز قادالغان ، كاكارىدا ئاي - يۇلتۇز چاقناپ تۇرغان ، كۆكرىكىدە «ئىستىقلالىيەت» ئالتۇن مېدالى كۆزنى چېقىپ تۇرغان ھالدا جىرەن ئاتنى ئويناقلىتىپ كۆكچىلىكتىكى ئۆيىگە باردى . چاچلىرى ئاقارغان دادىسى ئوغلىغا ھەۋەسلىنىپ قولىدىكى ئوتۇن يېرىۋاتقان پالتىسىنى تۇتقىنىچە :

— پاھ ، پاھ ··· بىز خەققىمۇ يارىشىدىكەنا مۇنۇ ئەسكەر كىيىمى ، مېداللىرىڭ ، پاگونلىرىڭچۇ بالام ، ياشاپ كەت ، ئەمدى جان ئۈزسەممۇ خۇدادىن رازىمەن ! — دەپ بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى .

— يىغلىما دادا . ئەتە ۋاڭ قادىرنىڭ بېغىدا بايراق تاپشۇرۇش - ئارمىيىمىزنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى ئېلان قىلىش يىغىنى بولىدۇ . ئۆزىمىزنىڭ ئارمىيىسىنى ، خۇشاللىقنىڭ چوڭىنى ئەتە كۆرىسەن !

پەرىخە پېشايۋاندا پەيدا بولدى . ئۇ بىر ئاز ئاقساپ ساقايغان ، ئۇ تولۇپ ئاقىرىپ كىشىنىڭ زوقى كەلگۈدەك چىرايلىق بولۇپ كەتكەنىدى . ئۇ خەمىتنى كۆتۈرۈۋالغان ، خەمىت نۇرىنىڭ يۈزىنى سىيپىدى . نۇرى چەكسىز ھاياجانلاندى . ئوغۇل شوخ ، خۇشخۇي ، تولىمۇ چىرايلىق ئىدى . ئۇ نۇرىنىڭ كاكارىنى ، مېداللىرىنى ، پاگونلىرىنى تارتتى .

— ئەسكەر باشلىقى بولىمەن دەيدۇ ! — دېدى زىياۋۇدۇن بىردىنلا خۇشال بولۇپ ، — ئىككى ئوغلۇمغا تېگىشىۋالغان ئەتىۋارلىقىم ، كەل بوۋاڭنىڭ مەڭزىگە سۆيۈپ قوي .

دەرۋازا ئالدىدا قوڭغۇراقلىرىنى جاراڭلىتىپ كالاسكا پەيدا بولدى .

— يەنە شۇ قىز ! — دېدى پەرىخە ئىختىيارسىز ئۆڭۈپ ، — نېمانچە ھە ، كەينىڭىزگە كىرىپلىۋاپتىغۇ !

— ئۇ ھوقۇقلۇق ، ئۇنى چەكلەش ھوقۇقىمىز يوق ! — دېدى نۇرى كۈلۈپ .

— بىرىنىڭ بەختىگە قول سوزۇشمۇ ھوقۇق بولامدىكەن ، بۇ بىر جىنايەت !

زىياۋۇدۇن نەۋرىسىنى كۆتۈرۈپ باغقا ماڭدى . پەرىخە غەزەپ بىلەن پېشايۋان پەلەمپىيىدىن چۈشتى :

— مەن ئۇنىڭغا ھوقۇق دېگەننىڭ نېمىلىكىنى كۆرسىتىپ قويىمەن !

— نادانلىق قىلماڭ ! — دېدى نۇرى ئۇنى توسۇپ ، — سىز ئەنسىرىگۈدەك ، خاپا بولغۇدەك ھېچ ئىش يوق . ئۇ بىر ياخشى نىيەتلىك قىز !

— نېمە ، ياخشى نىيەتلىك ؟ سىزگە كۆيۈپ قالغىنى ئۇچۇنما ؟

— پۈتۈن خەلق خۇشال بولۇۋاتقان كۈنلەردە خاپا بولۇپ نېمە قىلىسىز پەرىخە ، كۈلۈڭ ، كۈلۈڭە ؟

نۇرى ئۇنىڭ ئېڭىكىنى سىيپاپ قويدى . يىگىتنىڭ قولى قىز قەلبىنى ئوڭايلا يۇمشاتتى . ئۇ كۈلدى ، كۈلۈۋىدى ، ئۇنىڭ چىرايى تېخىمۇ گۈزەللەشتى :

— ئۇنىڭ كالاسكىسى بىلەن كەتمەڭ !

— ياق ، مەن ھازىر ئاتلىق پولكىنىڭ روتا كوماندىرى ، ھەربىي ئات تۇرغان يەردە كالاسكىدا نېمە قىلاتتىم ؟

زەيتۇنە ھويلىغا كىردى . ئۇ ياۋروپاچە ياسانغان ، بويۇن ، قوللىرى يالت - يۇلت ئالتۇن ، ئەترەڭ ، پەي پۆپۈكلۈك چىراي-

لىق فرانسىيە شىلەپىسىنى سىڭايان كىيگەن، ئەنگلىيە سارجـ
لىرىدىن تىكىلگەن تار يوپكا بىلەن بەدىنىگە يېپىشىپ تۇرىدىغان
مودا چاپىنى ئۇنىڭ گۈزەللىكىنى ھەسسىلەپ ئاشۇرغان، ئاپئاق
مەڭزىلىرىدە ئويناپ تۇرىدىغان قارا كۆزلىرىنىڭ كىرپىكلىرى
سايە تاشلاپ، كۇلۇمسىرىگەندە چىرايلىق لەۋلىرى ياقۇتقا، سە-
دەپتەك چىشلىرى ئاق مەرۋايىتقا ئايلىنىپ، ھەرقانداق بىر جان
ئىگىسىنى زوقلاندۇراتتى. پەرىخە كۇلۇپ ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى،
ئۇنىڭ قوللىرىنى تۇتتى:

— زەيتۇنە، سىز باھـاردا بەكمۇ گۈزەللىشىپ كېتىدى-
كەنسىز! — دېۋىدى، زەيتۇنە قاقاقلاپ كۇلۇپ:

— مەن نۇرمەھەممەتكە باتۇرلۇق مېدالى تېگىپتۇ دېگەن
خەۋەرنى ئاڭلاپ تەبرىكلىگىلى كەلدىم. بىزنىڭ ئۆيدە ساۋاقداش-
لار يىغىلىپ تەنتەنىلىك تەبرىكلەش زىياپىتى ئۆتكۈزىمىز. دا-
دامنىڭ ئالاھىدە مۇكاپاتىمۇ بار. سىزمۇ بارىسىز پەرىخە!

— ئەلۋەتتە. مەن نۇرنى يالغۇز ئەۋەتمەيمەن - دە!
ئۇلار يەنە قاقاقلىشىپ كۇلۇشتى. قىزلارنىڭ كۇلكىسىگە
ھويلىدىكى ھەممە ئادەم قوشۇلدى.

ئۆز ئوغلـى بىلـەن مەغرۇرلىنىشتىنمـۇ ئارتۇق بەخت
بولامدۇ؟

غۇلجا ئوغلانلىرى بىلەن مەغرۇر، غۇلجا كەلگۈسى ئۈچۈن
جانبازلىققا تەييارلانغان ئەزىمەتلىرى بىلەن بەختلىك!

لېكىن نۇرى ئۈنچىلىك خۇشال ئەمەس. ئاخشام ئۇ ئەنۋەر
مۇسابايوفنىڭ باغ قورۇسىدا تەبرىكلەش زىياپىتىگە قاتناشتى.

سوۋېت ئىتتىپاقىدىن قايتىپ كەلگەن سادىروف:

— «پراۋدا» گېزىتىدە جياڭ جيېشىنىڭ گېنېراللىسـ
مۇس ستالىنغا يېقىنلىشىش ئۈچۈن ئامېرىكىنى ئەلچى قويۇپ
نەتىجىگە ئېرىشكەنلىكى خەۋەر قىلىنىدى. يالتا يىغىنىنىڭ قارار-

لىرىدىن قاتتىق غەزەپلەنگەن جياڭ جيېشى بىردىنلا ستالىننى
ماختىغىلى تۇردى! — دېگـەن گەپنـى قىلدى. ئەخمەتجـان
قاسىمى:

— ياۋروپادا ئۇرۇش ئاخىرلىشىشقا ئاز قالدى. 1945 -
يىل 2 - ئاينىڭ 4 - كۇنىدىن 11 - كۇنىگىچە ستالىن،
روزۋېلت، چېرچىل — بۇ دۇنيا تەقدىرىنى ھەل قىلغۇچى
ئۈچ كاتتىۋاش قىرىمدا سەككىز كۈن يىغىن ئاچتى. مانا بۇ يالتا
يىغىنى. يالتا يىغىنىدا روزۋېلت بارلىق مۇستەملىكىچى دۆلەت-
لەر مۇستەملىكە قىلىنغان دۆلەتلەردىن چېكىنىپ چىقىش، دۆ-
لەتلەر مۇستەقىل بولۇشى كېرەك، سانى ئاز، كىچىك مىللەتلەر
بوزەك قىلىنماسلىقى كېرەك دەپ تەكىتلىگەن. يالتا يىغىنى
بىزگە پايدىلىق قارارلارنى چىقارغانىدى. ناۋادا ستالىن جياڭ
جيېشى بىلەن ئەپلىشىپ قالسا، بىزنىڭ ئىلگىرىلىشىمىز تەس
بولىدۇ! — دېدى.

زىياپەتتە ھەممىلا ئادەم ئەندىشىگە چۇشۇپ ئىستىقبال ئۇس-
تىدە سۆزلەشتى. نۇرىنىڭ خىيالى مۇشۇ ئىشقا مەركەزلىشىۋال-
غان، شۇڭا ئۇ ئۈنچىلىك خۇشال ئەمەس ئىدى.

8 - ئاپرېل غۇلجا ئاسمىنى سۈزۈك، كۆپكۆك كەپتەرلەر
ئاسماندا پەرۋاز قىلماقتا.

شەھەر خەلقى كوچا - كوچىلارغا پاتماي شەھەرنىڭ غەربىگە —
مۇراسىم بولىدىغان باغقا قاراپ ئاقماقتا. چىرايلىق، رەتلىك
كىيىنگەن ئەسكەرلەر رەت - رەت تىزىلىپ، ئوخشاش ئاتلارغا
مىنىپ مارش ئېيتىپ، گۇپ - گۇپ دەسسەپ شۇ ياققا ماڭماق-
تا. غۇلجا تارىخىدا بۇنداق تەنتەنە بولۇپ باقمىغان. 1933 - يىلىدىن
باشلاپ شېڭ شىسەي «12 - ئاپرېل» بايرىمى ئۆتكۈزۈپ كەل-
دى. لېكىن ئۇ بايراملاردا خەلق ھازىرقىدەك خۇشال بولمىغان-
دى. مانا قاراڭ، ئەسكەرلەر زېمىنى بىلەن — ئانا يۇرتىنىڭ

باغرى بىلەن مەغرۇر . ئۇلار ئۆز يېرىدە ئۆز روھىنى نامايان
قىلماقتا . ئانا تۇپراق ئۇلارنى ئەركىلەتمەكتە ، سۆيمەكتە ، ئۇلار
بىلەن سۆيۈنمەكتە . خەلق ئۆز ئوغۇللىرى بىلەن پەخىرلەنمەك-
تە . مۇشۇ زېمىندىن ئۈنۈپ چىققان ، لېكىن ئۆز ئانا تۇپرىقىدا
زادىلا كۆلەلمىگەن ، كۆن ئالالمىغان خەلقىنىڭ ئوغۇللىرى ئەنە
ھازىر كۆكرەك كېرىپ مەغرۇر ماڭماقتا . ئۆز يېرىگە خوجا
بولۇش باشقا چوڭ - چوڭ مىللەتلەر ئۈچۈن ھېچقانچە خۇشاللىق
ئەمەس ، لېكىن مۇنۇ ئانا يۇرت خورلۇقى بىلەن يۈرەكلىرى
پۇچۇلغان خەلقلەر - مىللەتلەر ئۈچۈن بۈگۈنكى كۈن ئاشىق -
مەشۇقلارنىڭ مۇراد - مەقسەتلىرىگە يەتكەن كۈنى ، جۇدالىق
ئازابىنى ئاخىرلاشتۇرغان ئانا - باللار دىدارلىشىپ مۇراد تاپقان
كۈن ياكى ئۇزۇن مەنزىلگە ئاتلانغان يالاڭ ئاياغ سەييياھنىڭ
قارارگاھىغا يەتكەن كۈنى .
سەھنىدە ئېلىخان تۆرەممۇ ھەربىي كىيىم بىلەن تۇرۇپتۇ .
ئۇنى باشقىلار مارشال دېيىشىدۇ ، گەرچە ھۆكۈمەت ھەربىي
ئۇنۋانلىرى ئىچىدە بۇ دەرىجە بولمىسىمۇ . ئەنە ھاياتىنى قاچقۇن-
لۇق بىلەن ئۆتكۈزگەن ئىسھاقبېك گېنېرال مايور ئۇنۋانى بىلەن
مەزمۇت گەۋدىسىنى تىك تۇتۇپ مەغرۇر تۇرماقتا . قاتار تۇرۇش-
قان پاگون ، مېدال تاقىغانلارنىڭ ھەممىسى چەكسىز خۇشال ،
ئۇلار بىر بۈيۈك تاغ . جەڭچىلەرچۇ ؟ ئۇلار جانلىق ، روھلۇق ،
تېتىك چىرايلىق ، كىشىنىڭ قارىسا قارىغۇسى كېلىدۇ .
بۇنداق بايرام غۇلجا تارىخىدا زادىلا كۆرۈلمىگەن . ھەربىر
دىلدا خۇشاللىق ، غۇرۇر ۋە قەسەم يادلانماقتا : ئۇلار ئۇلۇغ
كەلگۈسىنىڭ ياراتقۇچىلىرى ، ئانا تۇپراقنىڭ خوجىسى بولغان
ئۆز خەلقىنى مۇراد - مەقسەتكە يەتكۈزگۈچى ئۇلۇغ كۈچ ، بۇ
كۈچ ئۇلغىيىدۇ ، مەۋج ئۇرىدۇ — خۇددى چېچەك سۈيى بىلەن
تولىدىغان ئىلى دەرياسىدەك !...

41

— ئەڭ بەختلىك ئەۋلاد مانا بىز !
— ئەڭ چوڭ قۇربان بەرگەنمۇ بىز ، ساناپ باقسام غۇلجا
سوقۇشىدىلا گىمنازىيىنىڭ يىگىتلىرىدىن ئون ئىككىسى ، قىز-
لىرىدىن ئىككىسى قۇربان بوپتۇ !
— جىڭ ، شىخو سوقۇشلىرىدا قانچىمىز قۇربان بولىمىز
تېخى ، مەن ئۇرۇمچىنىڭ كوچا سوقۇشىدا ئۆلسەمكەن دەيمەن !
— مەن ئۇرۇش ئاخىرلاشقۇچە ھايات بولسام دەيمەن ، ھەممە
يېرىمىزگە ئازادلىق بايرىقىمىز قادالغىنىنى كۆرسەم دەيمەن !
گىمنازىيىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىدىن ئەسكەر بولغانلار كۆپ
ئىدى . ئاپرېل ئېيىدا مىللى ھۆكۈمەتنىڭ مۇنتىزىم ئارمىيىسى
قۇرۇلغاندا ، مەيلى ئىلقا پارتىزانلىرىغا قېتىلغان نۇرى باتۇر ،
بۆرىۋايلار بولسۇن ، مەيلى 1943 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىلا قەسەم
بېرىشىپ ھۆكۈمەتكە قارشى چىقىشقا ئۆزىنى ئاتىغانلار بولسۇن ،
ياكى 1942 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا سوۋېت ئەسكەرلىرى شىنجاڭ-
دىن مەجبۇرىي چېكىندۈرۈلگەندە شۇلارغا قېتىلىپ سوۋېت ئىت-
تىپاقىغا قېچىپ كېتىپ ، 1944 - يىلى نويابىردا قايتىپ
كېلىپ ، غۇلجىنى ئازاد قىلىش جەڭلىرىدە قوللىرىغا
تاياق - توقماق ئالغان ياكى تام تۆۋلىرىدە دۈم يېتىپ -
دۈم قوپۇپ «ھۇررا» توۋلىغانلار ، مىناميوت ئوقى توشۇغان ،
ياردارلارنى قۇتقۇزۇشقا قاتناشقانلار ياكى جەڭگە قاتناشماي ئۆي-
لىرىدە گۇمبۇرلىگەن ، قاراسلىغان ، گۇركىرىگەن ، چاڭىلدى-
غان ، پاراسلىغان قورقۇنچلۇق ئاۋازلارنى ئاڭلاپ ، ئىشىك -
دېرىزىلەرنى ھىم ئېتىپ يېتىشقانلار بولسۇن ، مانا ھازىر ئۇلار-
نىڭ ھەممىسى ئەسكەر بولۇشقانىدى . ھازىر ئۇلارنىڭ ھەممىسىلا

قەھرىمان. ئۇلار زالىم ھۆكۈمەتنى يوقىتىپ، ئۆز يۇرتىدا ئادىل ھۆكۈمەت قۇرۇپ باشقا يەرلەردىمۇ ھۆرلۈك پەيدا قىلىش ئۈچۈن، ھەربىيچە ماش رەڭ گىمناستوركا ـ ئىشتان، ئۆتۈك ۋە بېشىغا ئىسپانكا كىيىشكەن ھالدا پىيادە ئۇزۇن سەپەرگە ئاتلانماقتا. غۇلجا ئارقا سەپ 4 ـ پىيادىلەر پولكىنىڭ يازنىڭ بۇ تىنچىق تومۇز ئايلىرىدا بۇيرۇقنى ئىجرا قىلىش ئۈچۈن غۇلجا شەھىرىدىن يولغا چىققىنىغا مانا بۈگۈن تۆت كۈن بولدى. ئۇلار غۇلجىدا ھەربىي مەشىق قىلغاندىمۇ رۇس ئوفىتسېرلىرىنىڭ «راز ـ دۋا ـ ترى!» لىرىنى ئاڭلاپ كۆكرەك كېرىپ گۈپۈلدىتىپ يەر دەسسەپ، يەر بېغىرلاپ ئۆمىلەپ، سىيرىلىپ مېڭىپ، مىلتىق ـ گرانات ئېتىشلارنى مەشىق قىلغاندىمۇ بۇنچىلىك چارچىمىغان، مانا نەچچە كۈندىن بېرى ئۇلار چۆللەردىن ئۆتتى، تاغلاردىن ئاشتى، سايرام بويىدا راھەتلىنىپ يېتىشقانلىرىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، سۇخارنان بىلەن سوغۇق سۇ ئىچىپ پىيادە يول ماڭدى. ئەمدىلىكتە ئۇستىدىكى يىگىرمە كىلودەك يۈك كۈندىن ـ كۈنگە ئېغىر بىلىنمەكتە. ھەتتا كىيىملىرىمۇ ئارتۇق كېلىپ ئىچى پۇشماقتا. لېكىن زارلىنىش نومۇس، داد ئېيتىش جىنايەت. مانا باتالىيون كوماندىرى نۇرى جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن ناخشا باشلىۋەتتى. جەڭچىلەر ئەگەشتى:

كۈچلۈك قوللاردا مەدەنىي قورال،
گاڭغا ئايلاندى مۇشتۇملىرىمىز.
بىزدە چېكىنىش يوق، چوقۇم بولمايدۇ،
چۈنكى ئۆسمەكتە قوشۇنلىرىمىز.

مارش ـ ناخشا — قەسەم! بۇ قەسەمگە تەلكە تاغلىرىنىڭ بۆك قارىغايلىرى قوشۇلماقتا. كېپىكلەر تىك چوققىلاردا شىڭتىيىپ قاراپ زوقلانماقتا، سايرام كۆلى داۋالغۇپ ئاپئاق بۇژغۇنلىرىنى قىرغاقلارغا چاچرىتىپ جور بولماقتا. تەشنا دىللار-

نىڭ قەسىمى تەبىئەتنى ئويغاتماقتا. گۈل ـ گىياھ، چەكسىز چىمەنلىك ۋە قۇم ـ يۇلغۇن باسقان چۆللەر ئۇلارنىڭ قەدەملىرىگە پاياندار!

— نۇرى! — دېدى بايىقى پاراڭلاشقانلار ناخشا تۈگەش بىلەنلا، سەپنىڭ بىردە يېنىدا، بىردە ئالدىدا پىيادە مېڭىپ يۈرۈپ جەڭچىلەرنى روھلاندۇرۇۋاتقان ئېگىز، گەۋدىلىك، كۆزلىرى ئويناق بۇ يىگىتنىڭ ھەربىي كىيىمى، بولۇپمۇ پاگونىدىكى بىر بالداق تۆت يۇلتۇزلۇق بەلگە (كاپىتان بەلگىسى)، كۆكرىكىدىكى ئوتتۇرىسىغا يۇلتۇز ئېلىنغان ھىلال ئاي شەكىللىك «ئازادلىق» ئالتۇن ئوردېن ۋە چوڭ يۇلتۇزنىڭ مەركىزىگە يۇلتۇزنى يېرىم ئوراپ تۇرغان ھىلال ئاي شەكلى چۈشۈرۈلگەن «ئىستىقلالىيەت» ئالتۇن ئوردېنى، ئىسپانكىسىغا قادالغان بۇغداي باشىقى ئىككى تەرەپتىن ئايلاندۇرۇلۇپ چەمبەر ھاسىل قىلغان، ئوتتۇرىسىدا يۇلتۇزنى يېرىم ئوراپ تۇرغان ھىلال ئاي چۈشۈرۈلگەن كاكار ئۇنىڭغا تېخىمۇ سۈمبات قوشقان؛ ئۇ قاملاشقان، جانلىق، قەيسەر قىياپەتلىك كۆرۈنەتتى.

— مەن ئۇنىڭ بىلەن پەخىرلىنىمەن!

— ئۇ ھەقىقىي يىگىت!

— شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭغا شەھەرنىڭ ئەڭ گۈزەل، ئەڭ ئەقىللىق، ئەڭ باي قىزى ئاشىق ـ دە!

— بىرى ئەمەس، ئىككىسى!

— نوغاي قىزىمۇ مەيلى، ئاۋۇ باي قىزنىڭ ئەسكەرگە تىزىملانغىنىنى دېمەمسەن!

— دادىسى موسكۋادا، پارىژدا ئوقۇغىن قىزىم دەپ يالۋۇرسىمۇ سانىتارلىقنى تاللىۋالغىنىنى قارا!

— بىراق ئۇ گېنېرال شتابىدا — باش دوختۇرخانىدا قالدى ـ دە! نۇرى ياردار بولمىسا ئۇنى كۆرەلمەيدۇ ـ دە!

— نوغاي قىزىنىمۇ موڭغۇلكۈرەدىكى 12 ـ ئىسكادرونغا

ئەۋەتىپتۇ. ئاقسۇغا ھۇجۇم قىلغاندا نۇرى ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشەلەيدىكەن ـ دە!

— بىراق ئۇنىڭ يۈرىكىدە قىز يوق!
— نوغاي چوكاندىن تۇغۇلغان بالىسىمۇ يوق دېگىنە!
— ئۇنىڭ يامان گېپىنى قىلما ئاق ناچى!
— بالىسىنى ئۇمۇ ئېتىراپ قىلىدۇغۇ!
— كاپشىما دەيمەن!

ئەسكەرلەر جىمىشتى، ئۇلارنىڭ قەدەملىرى گۇپ ـ گۇپ قىلىپ بىر يۈرەكنىڭ رىتىمىدەك ئاڭلانماقتا.

جاھان ئىنسانلارنىڭ يۈگۈرۈشلىرىگە، رىتىملىق قەدەملىرىگە كۆنۈككەن. ھازىر ساق بەش يىل ئەسكەرلەرنىڭ ئاياغ تىۋىشلىرىدىن ساراسىمىگە چۈشكەن ياۋروپا جىمىدى، ئادەملەر خارابە شەھەرلەرنى تۈزەشكە ئۆتۈشتى. لېكىن شەرقىي ئاسىيادا بۇ قەدەملەر ئەۋجىگە چىقتى. پۈتۈن جۇڭگونىڭ دېڭىز ياقىسىدىكى شەھەرلىرى، پۈتۈن شەرقىي شىمال، ياپونىيىنىڭ بېرىسىدىكى خىروسىما دېگەندەك ئاراللار 1945 ـ يىلىنىڭ بۇ ماي، ئىيۇن ئايلىرىدا كۈچ سىنىشىشنىڭ ئېغىر، دەھشەتلىك كۈنلىرىنى باشتىن كەچۈردى. غۇلجىدىن قوزغالغان يىگىرمە توققۇز مىڭ ئالتە يۈز ئەللىك قوراللىق ئەزىمەت شۇلارغا ماس قەدەم تاشلىماقتا. يېقىندا، جىڭ، شىخو ناھىيىلىرىدە، چۆچەك، ئالتاي، ئاقسۇ ۋىلايەتلىرىدە ئاجايىپ جەڭلەر بولماقچى. بۇ ياش، ئانچە كۆپ ھەربىي تەلىم كۆرمىگەن قوشۇنغا قارشى شەرق، شىمال ۋە جەنۇبىي شىنجاڭدىكى گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئۈچ ھەسسە كۆپ، يەنى يۈز مىڭ كىشىلىك زور قوشۇنى بىلەن زەمبىرەك، تانكا، ئايروپىلانلار، مۇستەھكەم ئاكوپ ـ پوتەيلەر پۈتۈن قەھرى ـ غەزىپى بىلەن تەييارلىنىپ خىرىس قىلىپ تۇرماقتا.

8 ـ ئۇرۇش رايونىنىڭ قوماندانى، شىنجاڭنىڭ ۋاقىتلىق

مەمۇرىي، ھەربىي باشلىقى گېنېرال جۇ شاۋلياڭ جىڭ مۇداپىئەسىگە پىشقان گېنېرال گو چىنى، شىخو مۇداپىئەسىگە گېنېرال شىي يىفېڭنى تەيىنلەپ، نەنجىڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتىگە «ئۈچ ئايغىچە باندىتلارنى قەتئىي يوقىتىمەن!» دېدى. 5 ـ ئاتلىق كورپۇس قوماندانى ما چېڭشياڭ لەنجۇدىكى قوماندانى ما بۇفاڭغا: «خاتىرجەم بولۇڭ. كېچىكسەك ئۈچ ئايدا يېتىپ بارىمەن. يەنئەننى ئاتلىرىمغا چەيلىتىپ، پېڭ دېخۇەينى ئۆز قولۇم بىلەن تىرىك تۇتىمەن!» دەپ ۋەدە بەردى.

1945 ـ يىلى قۇتلۇق يىل بولدى. ياۋروپانى تېزلا بويسۇندۇرۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقىغا نەچچە مىليون ئەسكەر بىلەن تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىپ، موسكۋا بوسۇغىسىغىچە تېز سۈرئەت بىلەن كېلىپ، «ئۈچ ئايدا روسىيە مېنىڭ بولىدۇ!» دەپ جار سالغان گىتلېر مەقسىتىگە يېتەلمىدى. 8 ـ ماي كۈنى رېيخستاگ ئۈستىگە سوۋېت بايرىقى قادالدى. ئامېرىكا، ئەنگلىيە، فرانسىيە ئەسكەرلىرىمۇ غالىبلار مارشىنى ياڭرىتىپ بېرلىنغا كىردى. لېكىن ھازىرمۇ ياپونىيىنىڭ قۇرۇقلۇق قىسىملىرى جۇڭگو تۇپرىقىدا زورلۇق ـ زومبۇلۇق قىلماقتا، ھەممىلا يەردە ياپونغا قارشى سوقۇش، كۈندە مىڭلاپ ئادەملەر جان بەرمەكتە. چۆچەك بىلەن يەنئەن بىر ـ بىرىگە تىغ تەڭلىشىپ تۇرۇشقان ئىككى ئۇلۇغ كۈچ بولسىمۇ، ياۋۇز دۈشمەنگە بىرلىشىپ ئوق ئاتماقتا. ياپونلار ئۆز زېمىنىدىن يىراقلاپ، ئەنگلىيە، فرانسىيە ۋە ئامېرىكا ئىگىدارلىق قىلىۋالغان مەملىكەتلەرنى بېسىۋېلىپ، ئاسىيا قىتئەسىنىڭ ھۆكۈمرانى بولۇۋېلىشقا ئاز قالغاندا، ئامېرىكىدىن قاتتىق دۈمبا يەپ چېكىنىشكە باشلىدى. نەچچە ئون مىليون ئەسكەر قاتناشقان دۇنيا ئۇرۇشى ياۋروپا جەڭ مەيدانىدا ئەللىك مىليوندىن كۆپ ئادەمنى ئۇ دۇنياغا ئۇزاتتى. ئاسىيا قانچىلىك قۇربان بېرەركىن؟ ئۈچ دۆلەت كاتتىۋاشلىرى يالتادا مانا مۇشۇ 1945 ـ يىل 4 ـ فېۋرالدىن 11 ـ فېۋرالغىچە

سۆھبەتلىشىپ كېلىشىم ھاسىل قىلدى . كېلىشىمدە ، دۇنيانىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى تەقدىرىنى ستالىن ، روزۋېلت ، چېرچىل دېگەن ئۈچ ئادەم ھەل قىلىپ بېكىتتى . يالتا يىغىنىنىڭ قارارىغا ئاساسەن ، سوۋېت ئىتتىپاقى 1945 ـ يىل 5 ـ ئاپرېلدا 1941 ـ يىل 13 ـ ئاپرېلدا تۈزۈلگەن سوۋېت ـ ياپونىيە بىتەرەپلىك شەرتنامىسىنى بىكار قىلدى . بۇ ئىش ياپونىيىگە قاتتىق تەھدىت بولدى . 1945 ـ يىل 28 ـ ئاپرېلدا مۇسسولىنىنى ئىتالىيە خەلقى دارغا ئاستى ، ئىككى كۈندىن كېيىن ، يەنى 1945 ـ يىل 30 ـ ئاپرېل كۈنى گىتلېر خوتۇنى ئېۋا برائىن بىلەن ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالدى . ئۇلارنىڭ جەسەتلىرى دۆلەت باشلىقى باغچىسىدا كۆيدۈرۈلدى . گېرمانىيىنىڭ 2 ـ نومۇرلۇق كاتتىۋېشى ، ئىچكى ئىشلار مىنىستىرى گىمملېر گېرمانىيە تەسلىم بولغاندىن كېيىن قېچىپ كېتىۋېتىپ ئەنگلىيە قوشۇنى تەرىپىدىن قولغا چۈشتى ، ئۇزۇن ئۆتمەي زەھەر ئىچىپ ئۆلۈۋالدى .

ئۇلار بەش يىل ۋارقىراشتى ، ئۆلتۈرىمىز ، يېڭىمىز دېيىشتى . لېكىن تەقدىر ئۇلارنىڭ دېگىنىچە بولمىدى ...

داۋراڭ سالغانلار ، قەسەم بەرگەنلەر غالىبلاردىن بولۇپ چىقمىدى . نۇرىلار بۇنىڭدىن ئۈچ يىل بۇرۇن قەسەم بېرىشكەنىدىغۇ ، ئۇلاردىن باتۇر بىلەن نۇرىلا قالدى . قالغانلىرى قۇربان بولدى . مانا ھازىر نۇرىمۇ سەنتەيدىكى دۆڭ باغرىدا چىمەندە ئوڭدا يېتىپ دۇنيادا ، ئەتراپىدا بولۇۋاتقان ئىشلارنى ئويلاپ ، تىنىق ئاسماندا جىمىرلاپ ، نۇرىغا زاڭلىق كۆزى بىلەن تىكىلگەن يۇلتۇزلارغا قاراپ قاتتىق ئۇھ تارتتى .

شىمالدىكى بۇك قارىغايلىق قاپتاللاردا يالت ـ يۇلت ئوتلار كۆرۈنمەكتە ، يېنىدىكى سايرام كۆلى داۋالغۇپ ، قىرغاقلارغا ئۇرۇلۇپ بىر خىل رىتىمدا شاۋقۇنلىماقتا ، ئەتراپ جىمجىت ، ھارغان ئەسكەرلەر نېپىز يوتقان ـ كۆرپىسىنى چىمەنلىككە سېلىپ يېشىنمەيلا ئۇخلاشماقتا . ئاي ئۇلارنىڭ يۈزلىرىنى يو-

رۇتقان ، بىر ـ بىرىدىن چىرايلىق ياش يىگىتلەر مىلتىقلىرى بىلەن ئوقدانلىرىنى يانلىرىغا قويۇشۇپ شېرىن ئۇيقۇغا كېتىشكەن . ئۇلار يول مېڭىپ ، ئاكوپ كولاپ چارچىغان ، ئۇلارنىڭ غىزالىرىمۇ قۇرۇق نان بىلەن سوغۇق سۇ ، بۈگۈن كەچ بورتالالىق موڭغۇللار كالا ـ قوي سويۇپ ئەسكەرلەرنى مېھمان قىلدى . گۆش بىلەن شورپىدىن ئۇلارنىڭ چىرايلىرىغا رەڭ يۈگۈردى . نۇرىنىڭ ئەسكەرلىرى تولىمۇ گۈزەل ، ئوماق بولۇپ كەتتى . تۆكۈلۈپ تۇرغان قاش ـ كىرپىكلەر نۇرىنىڭ خىيال ئېكرانىغا زەيتۇنەنى ئېلىپ چىقتى ... قىز نۇرىنىڭ كۆكرىكىدىكى مېداللىرى بىلەن مۇرىسىدىكى پاگونلىرىنى نازۇك ، ئاپئاق قوللىرى بىلەن سىيپىدى . ئۇ نۇرىنىڭ كۆزلىرىگە شۇنچىلىك تىكىلدىكى ، نۇرىنىڭ بەدىنىگە گويا ئوت تۇتاشتى ، يۈرىكىنى بىر يوشۇرۇن قول مۇجۇدى . ئۇ ئىختىيارسىز قىزنىڭ نازۇك بېلىنى تۇتۇپ ئۆزىگە تارتتى ، قىز جانسىز ھالدا ئۇنىڭ كۆكرىكىگە تاشلاندى ... ئۇلار ئۇزاق سۆيۈشتى . ئۇ ئاخىر جىمجىت باغدىكى ئورۇندۇقتا قىزنى قۇچىقىغا ئولتۇرغۇزۇپ باغرىغا چىڭ تېڭىپ :

— زەيتۇنە ، ئۇيغۇر قىزى ... باغۋەن قىزى ... ياق ، باينىڭ قىزى ! — دەپ بىر شېئىرنىڭ يادىدا قالغان مىسرالىرىنى پىچىرلىدى .

— سىز شائىر ، ھەم باتۇر ، ھەم ... ناخشىچى ، سازەندە ...

— يەنىچۇ ؟...

— يەنىما ... سىز رەھىمسىز ، تاش يۈرەك ! ...

— يالغان ، مەن يەنە ئاشىق !... — ئۇ قىزنى يەنە سۆيدى .

بۇ ئۇلارنىڭ خوشلىشىشى ... نۇرى راستتىنلا ئاشىقما ؟ ئۇنداق بولسا شۇ ئاخشىمى ئۇ زەيتۇنەنى ئۆيىگە ئاپىرىپ قويۇپ ، كۆكچىلىكتىكى دادىسىنىڭ ئۆيىگە كېلىپ ، ئۆزىنى ساقلاپ تۇر-

غان پەرىخەنى سانىتارلار كۆرسىغا ئاپىرىپ قويغۇچە تېرەك دال-
دىسىدا ئۇنىمۇ شۇنداق ھاياجان بىلەن سۆيدىغۇ؟ ھەتتا ئۇنىڭ-
غىمۇ:

— ئاشىق - مەشۇق بىز! — دېدىغۇ؟ مۇھەببەتنىڭ ئۇ
بىلىدىغان قانۇنىيىتى بۇنداق ئەمەس، بىر يۈرەكتە بىرلا مەشۇق
بولۇشى لازىم ئىدىغۇ، بۇ ئىككىسىنىڭ قايىسى ئۇنىڭ قەلب
تۆرىدە؟ نۇرى بۇنى بىلمەيدۇ. ئۇ ئۇچرىغانلا يەردە خوتۇن ئېلىپ
كەيپ - ساپا قىلىپ يۈرگەن غېنى باتۇر ئاكىسىدىن نەپرەتلىنىپ
يۈرگەن ئەمەسمىدى. ئۆزىنىڭ ئۇنىڭدىن نېمە پەرقى قالدى.

سەبىخەدىن تۇغۇلغان ئوغلى خەمىتچۇ تېخى؟ ئۇ چىن مۇ-
ھەببەتنى قەدىرلىگۈچىمۇ، خارلىغۇچىمۇ؟ ئۇ ئۆزىنى ئەيىبلەپ
بىر يەرگە كەلگەندە، ياق، مېنىڭ قەلبىم ساپ، تۇرمۇش،
شارائىت مېنى مۇشۇنداق قىلىشقا زورلىدى دەپ تەسەللى تاپىدۇ
تېخى ... مانا بۇگۈن ئەسكەرلىرىنىڭ قاش - كىرپىكى ئۇنىڭغا
پەرىخەنى ئەمەس، زەيتۇنەنى ئەسلەتتى. ئۇنىڭ قەلبىنىڭ تۆرىدە
زەيتۇنە بارمىكىنە؟ باي قىزى نېمىسى بىلەن ئۇنىڭ قەلب تۆرىگە
چىقىۋالدى، چىرايى، ئەخلاقى، بىلىمى ياكى مۇھەببىتى بىلەن-
مۇ؟...

— پاڭ، پاڭ! — بىردىنلا مىلتىق ئېتىلدى.

نۇرى مىلتىقنى تۇتقىنىچە ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ ۋار-
قىرىدى:

— بۇيرۇق، ئاتاكا!...

ئەسكەرلەر كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ
ئاكوپلىرىغا يۈگۈرۈشتى. نېرىقى دۆڭدە سىگنال چېلىنماقتا،
دۆڭنىڭ نېرىسىدا قاراس - قۇرۇس مىلتىق ئېتىلماقتا ئىدى.

جىمجىت سەنتەي بىردەمدىلا پاڭ - پۇڭ، گۇمبۇر - غا-
راس، تات - تات - تات! ئوق ئاۋازلىرى بىلەن جەڭ مەيدانىغا
ئايلىنىپ قالدى. نۇرى ئاكوپلار ئارىسىدا يۈگۈرۈپ يۈرۈپ،

ھەرقايسى روتىلارنىڭ جەڭ ئەھۋالىنى تەكشۈرمەكتە.

ھەسەنجان ئىسمىلىك باي بالىسى ئاكوپنىڭ ئاستىدا دۈم
يېتىۋالغان، ئەركىن ئىسمىلىك يەنە بىر گەپدان يىگىت چاتقال
ئارىسىدا سۇنايلىنىپ يېتىۋالغان، قالغان ئۈچ يۈزدىن جىق
يىگىت ئاكوپتا ئۆگەتكەن بويىچە ئوق ئاتماقتا ئىدى.

— دۈشمەن چېكىندى!

ئەسكەرلەر ئاكوپلاردىن قايتىپ چىقىشتى. مەسخىرە،
كۈلكە - چاقچاق باشلاندى:

— ئەركىن ئاداش، سېنى پاقىغا ئايلىنىپ قاپتۇ دېيىد-
شىۋىدى، باركەنسىنا؟

— ھەسەنجانمۇ تويىدا پاقىچىلاپ ئۈزەلەيدىكەن!

— ھا - ھا - ھا!...

— ھى - ھى - ھى!...

— ئۇلارنى جازالاش كېرەك!

— سىلەرنىڭ جېنىڭلار ھەسەل، بىزنىڭ جېنىمىز لاي-
كەن - دە؟

— بۇ بىر مانېۋىر! — دېدى نۇرى كۈلۈپ، — ھەقىقىي
جەڭ ئالدىمىزدا. بىز جىڭ ناھىيىسىنىڭ باجياخۇ، يۈگجىخۇ
دېگەن يېزىلىرىدىكى دۈشمەنلەرگە ھۇجۇم قىلىمىز. بىردەمدىن
كېيىن يولغا چىقىمىز. ئېغىر يۈكلەرگە ئىسمىڭلارنى يېزىپ
ئارقا سەپكە تاپشۇرۇڭلار، ھاۋا ئىسسىق، يول ئۇزاق، يېتەر-
لىك سۇ ئېلىۋېلىڭلار، بۇنىڭدىن كېيىنكى يول سۇسىز
قۇملۇق!

ئەسكەرلەر ناخشا ئېيتىپ، ۋارقىرىشىپ شەرققە — ئۈتەي-
گە قاراپ يۈرۈپ كەتتى. نۇرى ئېتىغا مىنمىدى، ئۇ يەنە پىيادى-
لەر بىلەن بىللە ماڭدى. ئۇ ئۆزىنى جازالاۋاتقاندەك، يۈرىكىنىڭ
قاتلاملىرىدىكى ئۆزىگە يات بىلىنىدىغان نەرسىلەرنى مۇشەققەت
بىلەن يۇيۇپ چىقىرىۋېتىدىغاندەك ئىدى. ئىسسىق، كۆيۈك ئاپ-

تاپ، چەكسىز كەتكەن قۇملۇق، تاشلىق يول، قۇم دۆڭلىرى، ئەتراپىدىكى چاتقال، يۇلغۇن، توغراقلار گويا ئۇنىڭدىن مەدەت - غەمخورلۇق تىلەۋاتقاندەك، گويا بۇ يەرلەر ئۆز ئوغۇللىرىنىڭ ئاياغلىرىغا پاياندار بولغىنى ئۈچۈن خۇشال بولۇۋاتقاندەك بىلىنىشكە باشلىدى. ئۇلار چارچاپ، چاڭقاپ، كۆيۈپ قارىداپ، تەرلەپ - پىشىپ ئىلگىرىلىمەكتە. شەرققە ماڭغان قەدەملەر مانا قۇياشنى باش ئۇستىلىرىدىن ئۇزىتىپ كەينىگە ئۆتكۈزدى. قۇياش ئەسكەرلەرنىڭ دۈمبىلىرىنى كۆيدۈرمەكتە. نۇرى باكالاشكىسىدىكى سۇيىنى باشقىلارغا بېرىپ تۈگەتتى. ئۇنىڭ لەۋلىرى گەز باغلاپ، تاماقلىرى قۇرۇپ كەتتى، لېكىن ئۇ ھەربىر جەڭچىگە كۈلۈپ، خۇشال، روھلۇق گەپ قىلاتتى.

— يولداش كوماندىر، ئۇتەيگە ئاز قالدۇقمۇ؟

— ئاز قالدۇق، جەڭگە ھۇجۇم قىلىشقىمۇ ئاز قالدۇق!

— ئۈرۈمچىنى قاچان ئالىمىز؟

— يەنە ئۈچ ئايدىن كېيىن! بىز جىڭ، شىخو، بورتالا، ئاقسۇلارنى، چۆچەك، ئالتايلارنى بىراقلا ئالىمىز. ئۈرۈمچىدە دۈشمەننىڭ ھېچقانچە كۈچى يوق! ئاقسۇنى ئالساق قەشقەردىن كېلىدىغان ياردىمىنىڭ يولى توسۇلىدۇ، دۇنيادا فاشىزم يوقالغۇچە بىزمۇ يۇرتىمىزدىن گومىنداڭنى قوغلاپ چىقىرىپ بولىمىز، 1945 - يىل دۇنيا ئۈچۈن خاسىيەتلىك، بىز ئۈچۈن تېخىمۇ شۇنداق، بىزنىڭ ئاسمىنىمىزدا ئۆزىمىزنىڭ قۇياشى مۇشۇ يىل پەيدا بولغۇسى!

نۇرىنىڭ ھېسسىياتلىق، مەنىلىك گەپلىرى جەڭچىلەرنى روھلاندۇردى. ئۇلار يەنە ناخشا باشلىۋەتتى:

بىز مانا فرونتقا ماڭدۇق،
دۈشمەن باشىنى كەستۇق!...

سۈزۈك ئاسماندا يېشىل رەڭلىك، «لائىلاھە ئىللەللاھۇ مۇھەممەدۇن رەسۇلۇللا» دېگەن ئەرەبچە يېزىق يېزىلغان، ئوڭ

تەرىپىگە يۇلتۇزنى يېرىم ئوراپ تۇرغان ھىلال ئاي چۈشۈرۈلگەن ئارمىيە بايرىقى لەپىلدىمەكتە. بايراق كۆتۈرگەن يىگىت كۆكرەكلىرىنى كېرىپ ئىسپانكىسىنى پېشانىسىگە چۈشۈرۈپ، مەغرۇر، تەمكىن، چەبدەس قەدەم بىلەن ماڭماقتا. ئاۋۋال يارىش يازىغى (بەيگە تۈزلەڭلىكى)، كېيىنچە جۇڭغار تۈزلەڭلىكى دەپ ئاتالغان چەكسىز تۈزلەڭلىك باشلاندى. بۇ يەرلەردىن نۇرغۇن يىللار ئىلگىرى ھۇنلار، تۈركلەر، كىدانلار، موڭغۇللار، مانجۇلار ۋە خەنزۇلار ئات چاپتۇرۇپ ئۆتۈشتى، ئۇلار ياكى غەربكە كېچىشتى، ياكى قوغلاشتى، 1864 - يىلى باشلانغان مانجۇلارغا قارشى ئىلى خەلق قوزغىلىڭىنىڭ چەۋەندازلىرىمۇ سۇلتان ئەلاخاننىڭ بۇيرۇقى بىلەن مۇشۇ يەرلەردىن ئات چاپتۇرۇپ ئۆتۈپ جىڭ ناھىيىسىگىچە بارغان. ئۇلار گويا يەر شارىنى بىر ئايلىنىپ چىققاندەك زوقمەنلىك بىلەن كۆكرەك كېرىپ «دۇنيا بىزنىڭ» دېيىشكەن. ئۇلار قىلىچ ۋە نەيزە بىلەن تارىخ ياراتقان، لېكىن بۇ تارىخ قېرىغىنىدا يېشى قۇرۇمايدىغان مۇساپىردەك بىر ئوبراز يارىتىش بىلەن خۇلاسىلەندى. مۇنۇ ئۆتكەنكى قوغلىغان، قاچقانلارنىڭ تەتۈرىچە سەپەر باشلىغان ئەزىمەتلەرنىڭ يېشىل بايرىقى تارىخ بېتىگە نېمىلەرنى يازاركىن، تۆكۈلگەن تەر بىلەن قان، چۆللەردە قالىدىغان يىگىت سۆڭەكلىرى يېشى قۇرۇماسلارنىڭ ئەسلىمىسى بولارمۇ ياكى پەخىرلەنگۈچىلەرنىڭ ئابىدىلىرى بولۇپ قالارمۇ؟ «ئۈرۈمچىنىڭ كوچىسىدا ئۆلسەم ئارمىنىم يوق!»، «ياق، مەن بۇ بايراقنى شىڭشىڭشىيا دېگەن يەرگە ئۆز قولۇم بىلەن قادايمەن!»، «مېنىڭ جېنىم ئالىقىنىمدا، ھەممە يەر مېنىڭ قەبرەم!»، «بىر جېنىمنى ئۇنغا تېگىشسەم گومىنداڭ يوقىلار!»...

جەڭچىلەرنىڭ بۇ سۆزلىرىنى نۇرى دائىم ئاڭلاپ كەلدى. ئۇنىڭ يالغۇز ئىنىسى بەرامۇ دادىسىنىڭ نالىسىگە پىسەنت قىلماي: «دەرا ئۈچۈن، ئىنىم ئۈچۈن قىساس ئالمىسام قانداق

ئادەم بولىمەن !» دەپ تەرسالىق قىلىپ ئاتلىق ئەسكەر بولۇۋالدى. ئۇ هازىر تېكەس 1 ـ ئاتلىق پولكتا، ئۇلار هازىر ئاچال داۋىنىنىڭ شىمال قاپتىلىدىكى تاغلىق رايوندا بۇيرۇق كۈتۈپ تۇرماقتا. چوڭ دادىسى مۇختەرباي چېغىدا 1 ـ ئاتلىق پولكقا «يول باشلىغۇچى» بولۇۋېلىپ، هازىر مۇزاتتا تۇرماقتا. مەۋلانوف پولكى ئابدۇكېرىم ئابباسوف، قاسىمجان قەمبىرىلارنىڭ يېتەكچىلىكىدە مۇز داۋاندىن ئۆتۈپ ئاقسۇغا هۇجۇم قىلماقچى.

— بۇ يوللار ماڭا بەش قولدەك تونۇش، مەن تۇڭگانلارنىڭ ئات باققۇچىسى بولۇپ ماڭغان يوللاردا ئۆزىمىزنىڭ ئاي ـ يۇلتۇزلۇق بايرىقىنى كۆتۈرۈپ بىر ماڭسام ئارمىنىمغا يېتەلمەيمەن! — دېگەنىدى. ئۇ ھەربىي بۆلۈمنىڭ باشلىقى ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ مۇرىسىگە قولىنى سېلىپ، — ئەخمەتجان ئۇكا، ماقۇل دېسەڭا!

نۇرىنىڭ دادىسى ئايالى ۋە بالىلىرى بىلەن شەھەردىن يېزىغا كۆچۈپ چىقىپ كەتكەن. ئۇ:

— خۇدايىم بۇيرۇسا بۇ يىل يىگىرمە خو يەرگە بۇغداي تېرىيمەن. خو بېشىغا ئون خودىن بۇغداي ئېلىپ، يۈز خو بۇغداينى ئەسكەرلىرىمىزگە ياردەم قىلىمەن! — دېگەنىدى.

ھەممە خەلق قوزغالغان، ھەممە خەلق ئۈمىدىنى مۇشۇ ئەسكەرلەرگە باغلىغان، تەشنا قەلبلەرنىڭ كۆزلىرى مۇشۇلاردا، خىيالى مۇشۇلار بىلەن بىللە!

نۇرى بىردىنلا تەرلەپ قىزاردى. ئۇ بايىلا قىزلار، سۆيگۈ توغرىسىدا ئويلىغىنىغا ئۇيالدىمۇ ياكى كىشى بىلمەيدىغان بىر نومۇسلۇق ئىشى بارمىكىن؟...

ئىنسان قەلبى سىرلىق ساندۇق، ئۇنىڭ ئىچىدە نېمىلەر يوق دەيسىلەر؟

«ئازاد شەرقىي تۈركىستان» گېزىتىدە مەشھۇر باينىڭ مەردلىكى ئېلان قىلىندى. باي ئۆز دۇنياسىنىڭ يېرىمىنى ھۆ-

كۈمەت خەزىنىسىگە تەقدىم قىلغان. ھۆكۈمەتنىڭ مالىيە مىنىستىرى ئەنۋەر مۇسابايوفنىڭ دۆۋە ـ دۆۋە چوكا ئالتۇنلارنى تاپشۇرۇپ ئېلىۋاتقان سۈرىتىمۇ گېزىتكە بېرىلگەن. زەيتۇنە نۇرىغا يۆلىنىپ پىچىرلىغاندەك سۆزلەپ: «دادام مېنىڭ تەلىيىمنى قاندۇرۇش ئۈچۈن شۇنداق قىلدى، بىلەمسىز؟» دەپ ئەركىلىگەنىدى. زەيتۇنە نۇرىنىڭ قەلب تۆرىدىن پۇلىنىڭ كۈچى بىلەن ئورۇن ئالغان بولسىچۇ؟...

نۇرى بىكار قىزارمىدى، بەلكى يەنە باشقا سىرلىق ئىشلىرى بولسا كېرەك...

ئۇتەي — چۆلنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى كىچىككىنە يېشىللىق. بۇ يەر ھارغىن تەنلەر ئۈچۈن ئارام ماكانى بولدى. لېكىن بۇ يەرنى باشقا بىر باتالىيونغا قالدۇرۇپ، نۇرىنىڭ باتالىيونى ئوڭ تەرەپتىكى تاغ باغرىدىن ئورۇن تۇتۇپ، شۇ يەردە ئاكوپ كولاپ كۈتۈپ تۇرۇش بۇيرۇقىنى ئالدى. ئەسكەرلەر چېلەكلەردە چاي قاينىتىپ ئىچىشتى. ئىسسىقتىن پاناھلانغۇدەك نە دەرەخ، نە تام يوق، ئۇلار ھۆپۆلدەپ تۇرغان ئاپتاپتا دەرھال ئاكوپ كولاشقا كىرىشتى. گۈرجەكلەر كۈن نۇرىدا يالت ـ يۇلت قىلاتتى. مانا كۈن ئولتۇردى. تاغ باغرى قاقاس بولغىنى بىلەن شاماللىق ئىدى. ئاخشىمى پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇش كۆڭۈللۈك، كۈندۈزى تومۇزدا ئەمگەك قىلىش جەڭچىلەر ئۈچۈن راھەت ئىدى. چۈنكى ئۇلار قەھرىتاندا مۇزدا تۈنەش، بەلگىچە پاتقاقتا مىلىنىپ نەچچە كۈنلەپ سۇدا يېتىش، بىر پۇت، بىر قولى بولمىسىمۇ يەر بېغىرلاپ نەچچە كىلومېتىر يول بېسىش، نەچچە كۈنلەپ ئاچ يۈرۈش، قىرىق گرادۇسلۇق ئىسسىقتا چاكىلداپ ئۇسساپ كېتىسىمۇ دادلىماسلىق... مۇشەققەتنىڭ ئەڭ يۇقىرى چېكىگە ئۆزىنى تەييارلاش تەربىيىسىنى ئاڭلىق قوبۇل قىلىشقان، ئۇلار ھەرقاچان قۇربان بولۇشقا تەييار، تۇيۇقسىز زەربىگە ھازىر ئىدى. جەڭچى — ئۆلتۈرگۈچى، ئۆلگۈچى. ئۇنىڭ بىرىنچى

ۋەزىپىسى دۈشمەننى ئۆلتۈرۈش، دۈشمەنى ئۆزىدىن ئۈستۈن كەلگەندە، ئاخىرقى تىنىقى قالغۇچە ئېلىشىپ جان بېرىش، ھەرگىز قاچماسلىق، باش ئەگمەسلىك، يېلىنماسلىق، پۇشايمان قىلماسلىق...

شەرقىي تۈركىستان ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسى ئېلىخان تۆرەم:

— غازات قىلماق ئۇلۇغ ئىشقا ئۆزىنى ئاتماق دېگەنلىك. ئىستىقلال ئۈچۈن ئۆلسەك شېھىت، قالساق غازى، ھەر ئىككىسى جەننەتتىدۇر. شۇڭا بۇ ئىش بەخت، مۇراد، خەيرلىك ـ ساۋاب، ساۋابلارنىڭ ساۋابى، ئاللاتائالانىڭ ھىممىتىدۇر. بالىلىرىم، نۇسرەت ـ مۇۋەپپەقىيەت سىلەرگە خاس، پېشانەڭلەرگە تەگكەن ئوق ئاللاتائالانىڭ ھىممىتى، دۈمبەڭلەردىن تەگكىنى دوزاخنىڭ بېشارىتى! — دەپ سۆزلىگەندى جەڭچىلەرگە.

پۈتۈن ئىلى خەلقى يول ـ يوللاردا سەپ بولۇپ جەڭچىلەرگە ئۇتۇق، غەلىبە تىلەشتى. خەلقنىڭ ئۈمىدىگە ھەربىر قەدەمدە جاۋاب ئىزدەۋاتقان جەڭچىلەر تومۇزدىن قورقاتتىمۇ؟

كەچقۇرۇنقى دىمىق بەدەنلەردىن چىلىق ـ چىلىق تەر ئاققۇزغاندا، سايرام كۆلى تەرەپتىن ئاتلىق قىسىملار چىقىپ كېلىشتى. ئاتلىقلارنىڭ كوماندىرى ئالا ئات مىنگەن، گەۋدىلىك، بېلىگە كەمەر باغلاپ تاپانچا ئاسقان يىگىت نۇرىغا غېنى ئاكىسىنى ئەسلەتتى. پولكوۋنىك نامى بېرىلگەندە غېنى باتۇر غۇلجىدا يوق ئىدى. مۇشۇ يىلىنىڭ بېشىدا غۇلجا ئازاد بولغاندا، گومىنداڭ قىسىملىرى غۇلجىغا بەش تەرەپتىن يۈرۈش قىلدى.

بۇ بەش تەرەپنىڭ بىرى بورتالادىن كېلىۋاتقان گومىنداڭنىڭ جاڭ يىڭجاڭ باشچىلىقىدىكى ئىككى روتا ئەسكىرى ئىدى. ئۇلار ئاقسۇ داۋىنىدىن ئېشىپ غۇلجىغا ھۇجۇم قىلماقچى ئىدى. ئاقسۇ داۋىنىدىن ئېشىپ كەلمەكچى بولغان بۇ دۈشمەننى توسۇپ يوقىتىشنى غېنى پارتىزانلىرى ئۈستىگە ئالدى. غېنى پارتىزان-

لىرى جۇۋا، پىيما كىيگەن، بىردىن يۈك ئېتىنى يېتەكلەشكەن ھالدا غۇلجىدىن يولغا چىقىپ قارلىق دالادا ئۇزاق ماڭدى. نۇرى غېنى ئاكىسىنىڭ يېنىدىن نېرى كەتمىدى. باتۇرنىڭ قاۋۇل، يۈگۈرۈك جىرەن ئېتىغا نۇرىنىڭ چىلانتورۇق ئېتى ياندىشىپ مېڭىشقا ئادەتلەنگەن، ئاتلارنى ئاپئاق قىرو قاپلىغان، ئادەملەرنىڭ قۇلاقچىلىرىدىن چوكا مۇزلار ساڭگىلاشقان، سوغۇق جاندىن ئۆتەتتى.

ئاقسۇ داۋىنىغا يېقىنلاشقاندا، ئۇلارغا بورتالا پارتىزانلىرىنىڭ باشلىقى ئېردەننىڭ رازۋېدكىچىسى ئۇچرىدى:

— جاڭ يىڭجاڭ ئىككى روتا ئەسكەر بىلەن يېڭىلا ئاردىشاڭنىڭ بېرىسىدىكى بۆكە ئامبال جاڭزىسىغا كېلىپ ئورۇنلاشتى.

— ئېردەنى نەدە؟

— داۋان ئېغىزىدا، سىلەرنى ساقلاپ تۇرۇۋاتىدۇ!

— چۇ! — دېدى غېنى ئېتىنى دېۋىتىپ. بۇ ئۇنىڭ كوماندا بەرگىنى. پارتىزانلارنىڭ ئاتلىرى ئاسماندا قار ئۇچقۇنلىرىدىن بۇلۇت پەيدا قىلىپ ئۆرىگە — داۋانغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

— دەرھال قورشاپ يوقىتايلى!

غېنىنىڭ بۇيرۇقى بىلەن يېڭىلا قوشۇلغان ئىككى پارتىزان ئەترىتى بۆكە ئامبال جاڭزىسىنى قورشىۋالدى. ئەسكەرلەر جاڭزىغا قارىتىپ بۇيرۇقسىزلا ئوق ئاتتى. دۈشمەنمۇ ھودۇقۇپ ئوق چىقاردى. قورشاۋ بارا ـ بارا تارىيىپ جاڭزىغا قامالغان دۈشمەنلەر يا تەسلىم بولۇش، يا يوقىتىلىش ھالىتىدە تۇرغاندا، تۇيۇقسىزلا پارتىزانلارنىڭ كەينىدىن ئوق يېغىشقا باشلاندى. قېلىن قاردا دەرەخلەرنى پاناھ قىلىپ ئوق ئېتىۋاتقان يىگىتلەردىن ئالتىسى قۇربان بولدى. غېنى باتۇر بورتالا تەرەپتىن دۈشمەننىڭ ياردەمچى قىسىملىرى كېلىپ قېلىشىنى ئويلاپمۇ قوي-

مىغانىدى. بۇ ئىشنى نۇرى ئۇنىڭغا دېگەندە، غېنى:
— ئېتىشنىڭنى بىل، سەن كوماندىرمۇ، مەنمۇ؟ — دەپ
ۋارقىرىغانىدى.
— يارەدەمگە كېلىپ قالسىچۇ، غېنىكا؟
— يارەدەمچىلىرى كەلگۈچە مۇنۇ جاڭزىدىكىلەرنى تۈگى-
تىمىز.
لېكىن ئىش ئۇنداق بولمىدى. غېنى ئوقنىڭ ئارىسىدا
قالغانىدى. ئۇ:
— نۇرى، ئېيت، داۋانغا چېكىنەيلى! — دېدى - دە،
تىك بولۇپ تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭ تۇلكە قۇلاقچى-
سىنىڭ كەينى تەرىپى قانغا بويىلىپ چىرايى كۆكىرىپ كەتتى.
ئۇنىڭ دولىسىغا ئوق تەگكەنىدى.
ئۇ بايىلا نۇرىغا چاقچاق قىلىپ:
— ستالىن شۇ تۇرقىدا نېمە قىلىۋاتىدۇ؟ — دېۋىدى،
نۇرى:
— بېرلىنغا ھۇجۇم قىلىۋاتىدۇ! — دەپ جاۋاب بەردى.
— بېرلىن دېگەننىڭ مۇشۇ بۆكە ئامبال جاڭزىسىدىن چوڭ
ئەمەستۇر - ھە؟
— ئۇنىڭ ئەسكەرلىرى نەچچە مىليون، زەمبىرەكلىرى،
تانكا، ئايروپىلانلىرى نەچچە مىڭ، نەچچە مىڭ. ئۇلار دېگەن
دېڭىز، بىز دېگەن ئېرىق، ئاكا!
— دېڭىز دېگىنىڭ سايرام كۆلىدىن چوڭ
ئەمەستۇر - ھە، ھا - ھا - ھا! ... قانچىنى ئۆلتۈردۈڭ،
نۇرى؟
— يىگىرمە ئالتە! — دېدى نۇرى.
غېنى قاقاقلاپ كۈلۈپ ئۈملەپ كېتىۋېتىپ:
— يۈزگە يەتكۈز، دۈشمەن جىق تېخى! — دېدى - دە،
جىم بولۇپ قالدى. دەل مۇشۇ چاغدا ئۇنىڭغا ئوق تەگدى، نۇرى

ئۇنىڭغا قارىدى. ئۇ كۆكىرىپ كەتكەن، بويىنىدىن قان چىقىپ
كېيىملىرىنى بۇلغىغان، ئۇ گەپ قىلمايتتى. غېنى تاپانچىسىنى
چىڭ تۇتۇۋالغان، قولى بىلەن ئالدى تەرەپنى شەرەت قىلماقتا.
بۇ ئىش 1945 - يىلى 10 - يانۋار كېچىدە يۈز بەردى.
«غېنى باتۇر جەڭگە كىرسە پەرىشتىلەر بۇلۇت بولۇپ ئۇنى
قوغداپ ماڭارمىش»، «ئۇنىڭ ئوق ئۆتمەس مۇرىسىدە بىر، سول مۇرى-
سىدە بىر پەرىشتە ھىمايە قىلىپ ماڭارمىش، شۇڭا ئۇنىڭغا ئوق
تەگمەيدۇ!»
بۇ خەلقنىڭ توقۇلما گەپلىرى، غېنى باتۇر ساقچىنى ئې-
لىشتا يېغىۋاتقان ئوقىقا قارشى سۇغا چىلانغان كىگىزنى بېشىغا
ئارتىپ يۈگۈرگەن ۋە قېلىن، ئېگىز تامنى تېگىنى كولاپ، مىنا
كۆمۈپ پارتىلاتقان، ئەكسىچە زاۋۇتىنىڭ بەشىنچى
قەۋىتىگە — نەچچە پىلىموتتىن ئوق يېغىۋاتقان بىناغا يالغۇز
ئۆزى چىقىپ پىلىموتچىلارنى دېرىزىلەردىن يەرگە خۇددى سې-
سىغان كاۋىنى ئاتقاندەك ئاتقان، ئىلى سوقۇشىنىڭ دەسلىپىدە
ئۇ يەنە ئىسكىلاتقا قامىلىۋالغان شۇنچە كۆپ دۈشمەن قورالىلىق
ئەسكەرلىرى ئارىسىغا تۈڭلۈكتىن يالغۇز سەكرەپ چۈشكەن،
شۇنچە كۆپ مىلتىق تۇتقان ئەسكەرنىڭ بىرىمۇ ئۇنىڭغا ئوق
ئاتالمىغان، ئۇ قىلىچ بىلەن دۈشمەننى چاناۋەرگەن، تاكى ھې-
رىپ ھالىدىن كەتكۈچە... ئەڭ خەتەرلىك جايدا غېنى بار، شۇ
يەرنىڭ بۇزغۇچىسى، غالىب سەردارى غېنى باتۇر، ئۇنىڭغا ئوق
ئۆتمەسلىكىگە ھەممە خەق ئىشەنگەن، غېنى باتۇر ئاخشىمى كى-
يىملىرىنى سالسا، ئوقلار ھەممە يېرىدىن توكۇرلاپ ئۆرۈۋېچى-
دەك چۈشىدىكەن ... ئۇ ئۇچۇپ كېلىۋاتقان ئوقنى قامچىسى
بىلەن قايرىۋېتەلەيدىكەن، ئۇ دۈشمەننىڭ كۆزىگە كۆيۈۋاتقان
ئوت بولۇپ كۆرۈنگۈدەك ... بۇ گەپلەرنىڭ ھەممىسىگە خەلق
ئىشەنگەن، لېكىن نۇرى ئىشەنمىگەن. ئۇ غېنى باتۇرنىڭ «قور-
قۇش» نى بىلمەيدىغىنىغا، قىلمەن دېگىنىنى قىلالايدىغىنىغا

ئىشەنگەن . ئۇ ھەرقانداق خەتەرگە قارامىلىق بىلەن تەۋەككۇل
قىلالايتتى ، مازاردىكى جەڭ ، غۇلجا شەھىرىدىكى جەڭلەردە
ئۇ ئۆز كۆزى بىلەن ھەممىنى كۆرگەن … بۈگۈنكى
ئوق قانداق تەگدى ، نەدىن كەلدى ؟ بۇ بىر سىرلىق ئىش . ئوق
كەينىدىن تەگكەن ، ئۇنىڭ دولىسىدىن كىرگەن ئوق مۈرىسىدىن
بۆسۈپ چىقىپ كەتكەن :
— دۈشمەننىڭ ئوقى ئەمەس ، ئۆزىمىزنىڭ ئوقى ! —
دېدى تۇرسۇن باتۇر دېگەن مەرگەن جاراھەتنى تېڭىۋېتىپ .

قورقۇشنى بىلمەيدىغان ، دۈشمىنىگە رەھىمسىز باتۇرغا
ئوق تەگدى . غېنى باتۇر ئىككى ئات كۆتۈرگەن نوسىلكىدا
بىردەمدىلا قورغاسقا ، ئاندىن ماشىنىدا شۇ كۈنىلا ئالمۇتىغا
يۆرۈپ كەتتى ، ئۇ ھازىر موسكۋادا داۋالىنىۋاتقان .

ئارمىيە قۇرۇلغان ئاپرېل ئېيىدا ئۇ داۋالىنىشتا ئىدى .
ئۇنىڭغا خەلق قەھرىمانى دېگەن نام بېرىلدى . نۇرى تولىمۇ
ياخشى كۆرىدىغان بۇ ئاكىسىغا غۇلجا يېڭىدىن ئازاد بولغان
كۈنلەردە نارازى ، ھەتتا ئۆچ بولۇپ قالغانىدى . نارازىلىقى غېنى-
نىڭ خوتۇنپەرەسلىكى ، بولۇپمۇ مۇھەببەت دېگەننى ئاياغ ئاستى
قىلىپ ، ئۆزىگە مۇھەببەت ھېسسىياتى ئويغانمىغان ئون نەچچە
ياشلىق قىزلارنى خوتۇنلۇققا ئېلىپ كۆڭۈل ئېچىشلىرىغا قارى-
تىلغان ، نەپرىتى بولسا ئۇنىڭ چىرايلىق قىزلارنى قىدىرىپ
ئىزدەپ ، ئاخىر زەيتۈنەگە كۆزى چۈشكەنلىكىدىن پەيدا بولغانى-
دى . ئارىغا چوڭلار — ھەتتا غوجام ، رەخىمجانلار كىرىپ
يۆرۈپ غېنىنى نىيىتىدىن ياندۇردى . بولمىسا نۇرى تاپانچىسىنى
غېنى باتۇرغا قاراتقانمۇ بولاتتى …

مانا ھازىر ئاۋۇ ئاتلىق كوماندىرنى كۆرۈپ نۇرىنىڭ يادىغا
غېنى باتۇر بىلەن بىللە ئۆتكەن چاغلار كەلدى . ئۇ ھازىر بىلدى :
ئۇ غېنى باتۇرنى سۆيەتتىكەن . سۆيگۈ ، ھۆرمەت ئىنسان بەدىنى-
دە يوشۇرۇن ياشايدىكەن ، سەن كىمنى ياخشى كۆرۈپ ، كىمنى

يامان كۆرۈشۈڭنى ئۆزۈڭ بەلگىلىۋالالمايدىكەنسەن ، ئۇنى ھايات
ساڭا تاڭىدىكەن !

دۈشمەن بىلەن جەڭ باشلىنىش ئالدىدا نۇرى نېمىشقا يې-
قىنلىرىنى بىرمۇبىر ئەسلەپ قالدى - ھە ؟ بۇ جۇدالىقنىڭ
بېشارىتىمۇ ، كەلگۈسىدە بولىدىغان مەڭگۈلۈك ئايرىلىشنىڭ ئال-
دىن مەلۇماتىمۇ ؟

ئۇ ئەلۋەتتە نېمە ئۈچۈن ياش ھاياتىنى ئاخىرلاشتۇرۇشقا
بەل باغلىغىنىنى چۈشىنىدۇ . ئىنسانىي غۇرۇرى ، مەۋجۇت بو-
لۇپ تۇرۇش ئىستىكى خەلقنىڭ تەقدىرى بىلەن چىڭ باغلانغان
ئادەملا مۇشۇنداق قىلالايدۇ . ھايات ئۆز مەنىسىدىن ئېيتقاندا ،
ئۆزىگە ئۆزى خوجا بولۇش ئۈچۈن كۈرەش قىلىش دېگەنلىك .
ھەممىلا ئىشتا — ماددا ، مەدەنىيەت ۋە سىياسەت دەپ ئاتىلىدى-
غان ئىنسانىي ئەركىنلىكتە باشقىلارغا يېلىنىپ ياشاش ئېغىلدى-
كى قوي - كالا ، كاتەكتىكى توخۇ ، قەپەستىكى قۇش بىلەن
ئوخشاش ياشىغانلىق ئەمەسمۇ ؟ 1759 - يىلى چيەنلۇڭ ۋاقتى-
دىن باشلاپ بۇ يەرگە ھۆكۈمرانلىق قىلىپ كەلگەن زالىملار بۇ
يەرنىڭ خەلقىنى ھايۋان ئورنىدا خارلاپ كەلدى . خالىسا ئۆلتۈر-
دى ، خالىسا قىينىدى ، خالىسا دەسسەپ - چەيلىدى . رايون ،
ناھىيىدىن تارتىپ ئۆلكە ھەربىي - مەمۇرلىرىغىچە ھەممىسىلا
شۇلاردىن ، بۇ يەرنىڭ ئادەملىرى ئىنسانىي ھوقۇق ، ئىنسانىي
غۇرۇر ۋە ئۆز ئەمگىكى ياراتقان بايلىقلىرىغا ئىگە بولۇش ھوقۇقى-
لىرىدىن مەھرۇم ، ئۇلارنىڭ بۇرچى زالىم ھۆكۈمدارلار ۋە
ئۇلارنىڭ شۇنچە چوڭ ھاكىمىيەت قوغدىغۇچىلىرىنى بېقىش بول-
دى . بۇ يەرنىڭ ئەڭ قىممەتلىك بايلىقلىرى ، ئەڭ شېرىن
نېمەتلىرى ، ئەڭ گۈزەل قىز - چوكانلىرى زالىم ھۆكۈم-
رانلارنىڭ بولۇپ كەلدى . بۇ خىل مەجبۇرلاش مەنىسىدىكى
تەڭسىزلىكنى خالىمىغانلارنىڭ كاللىسى ئېلىندى ، بۇ خىل ئە-
زىمەتلەرنىڭ سۆڭەكلىرى مۇشۇ يەرنىڭ تۇپىسىغا ئايلىنىپ ،

قۇملار ئارىسىدىكى دۆڭلەرنى پەيدا قىلدى. ئاۋۇ قىزغۇچ غوللۇق يۇلغۇنلار ئاشۇ قانلاردا كۆكەرگەن. زېمىن ئىگىلىرى ئۆز سۆڭەك، قانلىرى بىلەن ئۆز يېرىنى كۆكەرتسۇنۇ، زالىم ھۆكۇمرانلار بۇ يەردە قىيغىتىپ، ئېغىناپ يايرىسۇن! بۇ تەڭسىزلىككە قارشى تىغ كۆتۈرگەن ئوغلانلاردا پۇشايمان ـ ئەندىشە نېمە قىلسۇن!...

ئۇ ئاتلىقلارغا سالام بېرىش ئۈچۈن ئورنىدىن تۇردى، لېكىن نەق شۇ چاغدا سۇزۇك ئاسماندا دۇشمەن ئايروپىلانى پەيدا بولدى. جەڭچىلەر بىرلا قوماندا بىلەن يۇلغۇنلار ئارىسىغا، ئورەكلەرگە ئۆمىلىشىپ بىردەمدىلا غايىب بولۇشتى.

ئايروپىلانلار بىردەمدىلا كۆپەيدى. بەش ئايروپىلان قاپقاردىسىغىلا يارىش يازىقىنىڭ قۇم دۆڭلىرى ۋە يۇلغۇنلىرىغا بومبا تاشلاپ، پەسلەپ پىلىموت ئېتىپ، ئەتراپىنى چاڭ ـ توزان ۋە داد ـ پەريادقا تولدۇرۇۋەتتى!

ئون يەتتە ئات، سەككىز جەڭچى قۇم بارخانلىرى ۋە يۇلغۇنلار ئارىسىدا جان بەردى.

— بىكاردىنلا ئۆلۈپ تۈگەيمىزمۇ، باجىياخۇ، يۈڭجىخۇ دېگەنلىرىگە ھۇجۇم باشلايلى! — دەپ ۋارقىرىدى نۇرىنىڭ يۇرتلۇقى زىخرۇللام ئىسمىلىك ئېگىز، ئاق سېرىق چوقۇر يەگىت دوستىنى قۇمغا دەپنە قىلىۋېتىپ.

— نېمىشقا ھۇجۇمغا بۇيرۇق يوق؟

— قاچانغىچە ئاكوپ كولايمىز، دۇشمەننىڭ گۆرىنى كولىساق بولمامدۇ؟

— بۇنداق مىسلداپ ئۇرۇمچىگە قاچان بارىمىز؟

— خەپ، غېنى باتۇرنىڭ يوقلۇقى، پالىنوف، ماژاروف دېگەن ئورۇسلارغا قالغاندىكىن كۇنىمىز شۇ!

— ئورۇس دېگەن ئۆلۈم ئالدىدا بىر توشقان!

— توشقان بولسا گېرمانلارنىڭ ئانىسىنى كۆزىگە كۆرسە-

تەلەيتتىمۇ؟

— نەچچە مىليون نېمىسنى گۆرگە تىقتىغۇ؟

— سوۋېت دېگەن ئۆزىنىڭ يېرى، ھەر كىم ئۆز يېرىنى قوغداشتا باتۇر!

— ئىۋاننىڭ: سىن ئۆلسە شىخىت، قالسا غاز بولادى. ماغان ئۆردەكتە يوق! دەپ ۋارقىرىغىنى بىكار ئەمەس ـ دە!

— بىز قانچە جىق ئۆلسەك ئۇلارغا ياخشىمۇ تېخى!

— تەتۈر گەپ قىلما، ھەسەنجان، ئېلىخان تۆرەمنىڭ گېپىغۇ بۇ!

— ئۆلۈۋاتقان ئۇيغۇر بىلەن قازاق!

— قالماق، شىبە، تۇڭگانلارمۇ بارغۇ؟

— ئەمما لېكىن پايدا ئورۇسلارغا، ھەممە ئەسكەر باشلىقلىرى ئورۇس!

— پالىنوفنىڭ ئورنىغا غېنى باتۇرنى قويۇش كېرەك ئىدى.

— باتۇرنى ئەگەشسەڭ باتۇر بولىسەن. شىرنى ئەگەشسەڭ ھېچبولمىسا بۆرە بولالايسەن، قوينى ئەگەشسەڭ ئەڭ قالتىس بولساڭ ئارانلا قوشقار!

— ياق، غېنىكام قالتىس قارام، ھەربىي ئىلىمنى بىلمەيدۇ. ئىسھاقبېكنى قوماندان قىلىش كېرەك!

— جەنە دەلىلقاننى!

— ئۇيغۇردىنچۇ؟ ئاباسوفچۇ؟

— ئۇ ئادەم سىياسەتكە بولىدۇ، قوماندان بولالمايدۇ.

— مۇشۇ بىزنىڭ كوماندىر زىياۋۇدۇنوفنى باش قوماندان قىلسا ئۇيغۇردىن ژۇكوف چىقاتتى ـ دە!

— توغرا، زىياۋۇدۇنوف ھەم باتۇر، ھەم ئەقىللىق، ھەم بىلىملىك! قالتىس قوماندان بولىدۇ بىزنىڭ نۇرى!

نۇرى بۇ گەپلەرنى ئېغىر قايغۇ، قاتتىق غەزەپ ئىچىدە

جەڭچىلەرگە ئوخشاشلا تىت ـ تىت بولۇپ ئاڭلىدى. لېكىن بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلمىدى. ئۇ قۇم دۆڭى ئۈستىگە چىقىپ شەرققە — ئۆتەيىنىڭ نېرىسىغا دۇربۇن بىلەن قارىدى. ئۇ دۇربۇندا ئۈرۈمچى ـ غۇلجا يولىنىڭ سول تەرىپىدە، ئۆتەيىنىڭ نېرىسىدا چەكسىز قومۇشلۇق، سازلىق، قويۇق تەبىئىي ئورمانلىقلارنى كۆردى. باجياخۇ، يۈڭجىخۇ دېگەن يەرلەر شۇ ئورمان ئىچىدە، گومىنداڭ جىڭ ناھىيىسىنى قوغداش ئۈچۈن شۇ يېزىلارغا سانسىز پوتەيلەرنى قۇرۇپ، ئامېرىكا پىلىموتلىرى بىلەن قوراللانغان ئەسكەرلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇۋەتكەن. پۇقرالارغا ئۇزۇندىن ئۇزۇن، قاتمۇقات ئاكوپ ـ خەندەكلەرنى كولىتىپ تەييارلاتقان، زەمبىرەكلەر، ئايروپىلان، تانكىلىرىمۇ شۇ يەرنى مۇداپىئە قىلىشقا ھازىرلانغان. تېكەس 1 ـ ئاتلىق پولك ئاچال داۋىنىنىڭ شىمالىي قاپتىلىدا، خۇيزۇ دىۋىزىيون، شىبە ئىسكادىرون، بايا ئۆتكەن غۇلجا 2 ـ پولكىنىڭ بىر ئىسكادىرونى ئاشۇ باجياخۇ، يۈڭجىخۇ ئىستىھكاملىرىغا ھۇجۇم بۇيرۇقى كۈتۈپ ئابارۇن تۇتۇپ ياتماقتا، غۇلجا 4 ـ پىيادىلەر پولكىنىڭ 1 ـ ئىسكادىرونى ھەم شۇنداق بۇيرۇق كۈتۈپ ياتارمۇ؟ قاچانغىچە؟ بۇيرۇقنى كىم بېرىدۇ؟ نېمىشقا ئېلىخان تۆرەم ياكى ئاباسوف، ئەخمەتجانلار بېرەلمەيدۇ؟ «بۇيرۇق 2 ـ دومدىن بېرىلىدۇ، — دېگەنىدى زۇنۇن تېيىپوف، — ھازىر ھەربىي ئىشلار نازارىتىنىڭ نازىرى بولۇپ مۇئاۋىن باش قوماندان ئورنىغا كۆتۈرۈلگەن، ئۆز ۋاقتىدىكى مۇسابايوف تېرە زاۋۇتىنىڭ باش ماستىرى سەپەر ئالدىدا نۇرىغا ھەسرەت بىلەن پىچىرلاپ، — قۇربان بېرىش بىزدىن، بۇيرۇق باشقىلاردىن!»

— ھەر كۈنى بومباردىمان قىلىنىۋەرسە، بىزنىڭ ئايروپىلان ئاتىدىغان قوراللىرىمىزنىڭ تايىنى بولمىسا، كۈتۈش چىقىم تارتىش دېگەن سۆز، سوۋېت ئارمىيىسى شەرقىي شىمالدىكى ياپونىيە كانتون ئارمىيىسىگە ھۇجۇم باشلىغاندا، بىزگە جىڭغا ھۇ-

جۇم قىلىشقا بۇيرۇق بەرمىسە يەنە تۆت ـ بەش ئاي ياتىمىزمۇ؟

نۇرى ئەلەم بىلەن ئېغىر ئۇھ تارتتى:

— ئەكبەر، خەمىت، سېيىت، مانا غېنىيكام ئىنقىلابىنىڭ تۇنجى ئوقىنى ئاتقانلار قۇربان بولدى، يارىلاندى. لېكىن ئىنقىلابنىڭ مېۋىسى كىمنىڭ؟ بىر كۈنمۇ ئاق قار، كۆك مۇزغا باغرىنى يېقىپ ياتمىغان، زۇلۇم دېگەننىڭ نېمىلىكىنى بىلمەيدىغان قېيۇمبەگ غوجاملار بۈگۈن بىزگە پولك كوماندىرى. ناۋادا ئۇ غوجامنىڭ بالىسى بولمىغان بولسا، غوجامنىڭ ئەدەپلىك، سىلىق تەربىيىسىنى قوبۇل قىلىپ كىشىلەرنىڭ ھىمايىسىگە ئېرىشمىگەن بولسا، بۇ چىرايلىق يىگىت بۇنچە چوڭ مۇھىم ئورۇنغا مۇناسىپمىدى؟ شتاب باشلىقى مارتوف بولمىسا ئۇ كوماندىرلىق قىلالامدۇ؟

ئۇ قۇمدا ئوڭدا يېتىۋېلىپ، قۇربان بولغان دوستلىرىنى ساناپ چىقتى. ئۆزىنىڭ كىچىك ئىنىسىنى، قامىنىڭ كىچىك قىزىنى، دەرانى، نېزەرخان غوجام، ئەكبەر، خەمىت، سېيىتلارنى قوشۇپ ھېسابلاپ قىرىق ئىككى ئادەمنىڭ ئىسمىنى ساندى. ئاسىيە، سەبىخە، قېرى قىزلارنىڭ ئۆلۈمى يادىغا كەلگەندە، ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن تاراملاپ ياشلار تۆكۈلدى. قازان شەھىرىدىن ھاياتلىق ئىزدەپ ئالمۇتىغا، غۇلجىغا كەلگەن بۇ تاتار ئايالغا كىچىككىنە نىلقا بازىرىنىڭ قاش دەريا بويىدىكى تۈرك مەھەللىسىدىمۇ ئاراملىق بولمىدى. قىزلىرىنىڭ ياخشى كۈن كۆرۈشى ئۈچۈن ئابدۇمەر مىڭبېگىگە ئۆز كۆڭلىنى مۇجۇپ تۇرۇپ خوتۇن بولدى. قىزىنىڭ چىرايى ئۇنىڭ دۈشمىنى بولدى. قىزىنى شىڭ شىسەينىڭ قېيىنىسى زورلۇق بىلەن ئۈرۈمچىگە ئاپىرىپ نابۇت قىلدى، قىز بىچارە مۇھەببەتنى دەپ جاسۇس بولۇشقا، مۇشۇ يول بىلەن ساپ مۇھەببەت قاتىللىرىدىن قىساس ئېلىشقا بەل باغلىدى. ئۇ دېگىنىنى قىلدى ...

ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا كىچىككىنە خەمىت كەلدى. نۇرى داد-

سى بىلەن خوشلاشقاندا، خەمىت كىچىككىنە بارماقلىرى بىلەن
نۇرنىڭ كاكار، پاگون، مېداللىرىنى تارتىپ چىرايلىق كۈلگە-
نىدى. رۇس موماي:

— باتۇر بولامىن، مىندە مېدال ئالام دېدى! — دېگەند-
دى. بوۋاققا خەمىت باتۇرنىڭ ئىسمى يادىكار قىلىپ بىكار
قويۇلمىدى. ناۋادا ئۆزى قايسىبىر قۇم دۆۋىسى ياكى يۇلغۇن
ئاستىدا قۇربان بولۇپ كەتسە! ··· خەمىت دادىسى ۋە ئاپىسىنىڭ
قىساسىنى ئېلىشى كېرەك. نىكاھسىز تۇغۇلغانلىقى ئۇنىڭ گۇ-
ناھى ئەمەس، بەلكى زامان ۋەھشىيلىرىنىڭ يەنە بىر قىلمىشى.
خەمىت چوڭ بولغاندا بۇنى چۈشىنىدۇ!

خەۋەرچى ئالدىراپ ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى:

— پولكوۋنىك كەلسۇن دەيدۇ!

نۇرى يېنىدىلا تۇرغان ئېتىغا سەكرەپ مىندى - دە، شەرق
تەرەپكە، ئۇتەينىڭ نېرىسىدىكى داخىيەنزە يېزىسىدىكى پولك
شتابىغا ئات چاپتۇرۇپ يۈرۈپ كەتتى.

پولك شتابى ئىگىسى قېچىپ كەتكەن بىر چوڭ قورۇدا
ئىدى. چوڭ ئۆيدە پولك كوماندىرى قېيۇمبەگ قىزىل پاگون
تاقىغان ئىككى ئادەم بىلەن سۆزلەشمەكتە ئىدى. ئۇنىڭ بىرى
گەۋدىلىك، بۇرۇتلۇق ئادەم ئىسھاقبېك ئىدى.

— سالام پولكوۋنىك! — نۇرى تىك تۇرۇپ سالام بەر-
دى. باشلىقلار كۈلۈپ باش لىڭشىتىشتى. سۇتتەك ئايدىڭ كې-
چىدە نېرىدىكى تاغ، قارلىق چوققىلار، ئورمانلار، چەكسىز
قۇملۇق ئاجايىپ گۈزەل، سىرلىق كۆرۈندى.

— گېنېرال ئىسھاقبېك! — دېدى قېيۇمبەگ سىلىق،
خۇشخۇي ئاۋازدا كۈلۈپ تۇرۇپ، — ئاتلىق 1 - بىرىگادىنى
ئېلىپ جىڭ ئۇرۇشىغا قاتنىشىش ئۈچۈن ئالدىنقى سەپكە كەل-
مەكچى.

— قىسىم ئىككى كۈندىلا كېلىدۇ! — دېدى ئىسھاق -

بېك، — بىللە ھۇجۇم قىلىمىز. جىڭ ھازىر مۇھاسىرىگە
ئېلىنىپ بولدى. داخىيەنزىدە — مانا بىز تۇرۇۋاتقان بۇ يەردە
غۇلجا 2 - پولكى بىلەن تۇڭگان ئاتلىق دىۋىزىيون، شىبەئىس-
كادرون دۈشمەننىڭ ئېغىسىنى ئاستىدا بۇيرۇق كۈتۈپ تۇر-
ماقتا! ···

— گېنېرال ئىسھاقبېك، — دېدى قېيۇمبەگ گېنېرال-
نىڭ گېپىنى بۆلۈپ، — جىڭغا ھۇجۇم قىلغۇچى قىسىملارنىڭ
باش قوماندانلىقىغا تەيىنلەندى، ئەھۋال ئىگىلىگىلى كەلگەن،
ھازىر غۇلجىغا قايتىدۇ.

— خادىكىڭىز بولغان بولسا سايرام بويى، كەڭساي بىلەن
راھەتلىنىپ قايتاي دېۋىدىم، ئامال يوق، يەنە ئاتلىق ئاچالدىن
ئېشىپ قايتىدىغان بولدۇق!

— ئەپۇ قىلىڭ، گېنېرال، — دېدى قاش - كۆزى
تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان ئاق يۈزلۈك، سۆڭەكى، چىرايى تولىمۇ قاملا-
شقان قېيۇمبەگ كۈلۈپ تۇرۇپ، — جاپا تارتىدىغان بولدىڭىز!

— جاپا دېگەن گەپ ئەسكەرلەرگە يات، — دېدى ئىس -
ھاقبېك، — ئەسكەرنىڭ خۇشاللىقى جاپا ئىچىدە، مەن ئاتتا
يۈرۈپ ئۆگىنىپ قالغان ئادەممەن. ئون تۆت يېشىمدىن تارتىپ
ئەسكەرمەن. پامىر، تەكلىماكان، جۇڭغار، تەڭرىتاغ، قىرغى-
زىستان داللىرىدا ئايىغىم تەگمىگەن يەر قالمىدى. ئوتتۇز يىل
بولدى مەن ئاتتىن چۈشمەي چېپىپ يۈرگىلى
ھا - ھا - ھا ··· جەڭچىلەرگە ئېيت، ئۇكام نۇرى زىياۋۇدۇ-
نوف، خۇشاللىقنى جاپا ئىچىدىن تېپىشقا ئادەتلەنسۇن. ئاڭلىسام
سەن ھەر كۈنى ئەسكەرلىرىڭنى مەشىق قىلدۇرۇۋېتىپسەن.
ياخشى قىپسەن. ئۆزۈڭمۇ يىلانباغرى بولۇپ، تۆت - بەش
كىلومېتىر يەرگە يۈگۈرىدىكەنسەن، سوۋۇروفنى دوراپ قىشتى-
مۇ بېشىڭغا ھەر كۈنى بىر چېلەك سوغۇق سۇ قۇيىدىكەنسەن،
يارايسەن يىگىت. جاپانىڭ چوڭى ئالدىمىزدا. شىخودا ئالتە

مىڭ، جىڭدا ئالتە مىڭ دۈشمەن ئەسكىرى پۇختا تەييارلىنىپ،
خىل قوراللار بىلەن قوراللىنىپ بىزگە قوراللىرىنى توغرىلاپ
تۇرماقتا. جىڭ ناھىيىسىنىڭ تۆت تەرىپى قاتمۇقات خەندەك،
ھەممىلا يەر پوتەي، ئاخىرقى خەندەكلىرى سۇ بىلەن تولدۇرۇل-
غان. باجياخۇ، يۇڭجىخۇلاردا پىلىموت بەتلەكلىك سانسىز پو-
تەيلەر بار. پوتەيلەر بىلەن قۇم دۆۋىلىرىنى ئايرىماق تەس. بىز
ئوچۇق يەردە، دۈشمەن قالتىس مۆكۈنگەن!

— دۈشمەن بىزنى جىڭ ناھىيىسىدىن قەتئىي ئۆتەلمەيدۇ
دېمەكتە!

— 8 - ئۇرۇش رايونىنىڭ قوماندانى جۇ شاۋلياڭ،
مۇئاۋىن قوماندانى گوجىچياۋ، 29 - كورپۇسنىڭ باش قوماندا-
نى لى تيېجۇنلەر نۇرغۇن جايلاردا نۇتۇق سۆزلەپ، ئىلى باندىت-
لىرىنى جىڭ بازىرىغا دەسسەتمەي كۆلگە ئايلاندۇرىمىز دېمەكتە!
لېكىن بىزنىڭ پىلانىمىز جىڭغا يالغان ھۇجۇم قىلىپ شىخونى
ئاۋۋال ئېلىش، جىڭغا ئۇرۇمچىدىن كېلىدىغان ياردەم يولىنى
ئۈزۈپ تاشلاش، ئاخىرىدا جىڭنى ئېلىش!

— ئاڭلىغانسەن، نۇرى، — دېدى قېيۇمبەگ غوجام كۈ-
لۈپ تۇرۇپ، — ئەسكەرلەرگە تەربىيە بەرگىن، ئېمىشقا ھۇ-
جۇم بۇيرۇقى بېرىلمەيدۇ دەپ جىددىيلىشىپ كەتمىسۇن!

جىددىيلەشكەنلەرنىڭ بىرى مۇشۇ نۇرى ئىدى.

— «يالغان» دېگەن سۆز ئاغزىڭدىن چىقمىسۇن! — دې-
دى بۇيرۇق ئاھاڭىدا، — تاكتىكا، ئىستراتېگىيە جەڭچىلەردىن
مەخپىي بولىدۇ، ئۇنتۇما يىگىت!

نۇرى مانا شۇ چاغدىلا ئۆزىنىڭ «جەڭچى» ئەمەسلىكى،
ئۈچ يۈزدىن جىق ئەسكەرنىڭ رەھبىرى ئىكەنلىكىنى يادىغا ئال-
دى. ئۇنىڭ قەلبىدە بىر خىل خەلققە، ئۇرۇشقا، قول ئاستىدى-
كى جەڭچىلىرىگە مەسئۇل بولۇش ھېسسىياتى تۇيۇقسىز پەيدا
بولۇپ، ئۆزىنىڭ ئۇزۇن ۋاقىتلىق قاچقۇنلۇق، پارتىزانلىق

تۇرمۇشتىن پەيدا بولغان، غېنى ئاكىسىدىن يۇققان قاراملىق
ئىدىيىسى بىلەن توقۇنۇشۇپ قالدى. ئۇ مۇنتىزىم ھەربىي بىلەن
پارتىزان ئوتتۇرىسىدىكى پەرقنى خېلى بۇرۇنلا چۈشەنگەن، لې-
كىن ھەرىكەتتە ئۇ يەنىلا «بۇيرۇق» دېگەن سۆز بىلەن ئۆزىنى
چەكلەشكە ئادەتلىنەلمەيۋاتاتتى.

— خەير، بىز ماڭايلى! — دېدى ئىسھاقبېك ئۇلار بىلەن
قول ئېلىشىپ خەيرلىشىپ، — ئېشەكچىلەر تۈز توشۇيدىغان
يول بىلەن ئاتلىق ماڭىدىغان بولدۇق!

— داخىيەنزىدىن غۇلجىغا تاغ بىلەن ماڭساق يۈز ئەللىك
كىلومېتىردەك كېلىدۇ. ئون سائەت ئەتراپىدا ئاتلىق
ماڭىمىز! — دېدى ئىسھاقبېكنىڭ يېنىدىكى يۇنۇس ئىسىملىك
قىرغىز يىگىت، — بۇ يوللار ئاقچى، ئۇلۇغچات، تاشقورغان
يوللىرىغا قارىغاندا ھېچ گەپ ئەمەس!

ئاتلار ئويناقلاپ يۈرۈپ كەتتى، قېيۇمبەگ غوجام بىلەن
نۇرى ئۇلارنىڭ كەينىدىن چاس بېرىپ، زوقلىنىپ قاراپ
قالدى.

— خوش، نۇرى ئۇكام! — دېدى قېيۇمبەگ غوجام
نۇرىنىڭ مۈرىسىگە قولىنى قويۇپ، — سەندىن بىرنەچچە ياش
چوڭمەن. ئۇكام دېسەم خاپا بولماسسەن؟ كىچىك بولغىنىڭ
بىلەن سەن ماڭا قارىغاندا جىق ئوقۇغان، جىق سوقۇش كۆر-
گەن. مەن بولسام بىر بەگزادە! ئىككىمىز ئورۇن ئالماشتۇ-
رۇپ، سەن پولك كوماندىرى بولساڭ بولاتتى. لېكىن بۇ ئىككى-
مىزنىڭ ئىشى ئەمەس. ئويلاپ باقسام، بىزنىڭ ئۇيغۇرلىرىمىز
ئىچىدە ئىسھاقبېكتەك، پالىنوف، مازاروفتەك، ھېچبولمىسا
ئالتايدىن چىققان دەلىلقان سۈگۈربايوفتەك ھەربىي بىلىمى بار
ئادەملەر يوقكەن! زۇنۇن تېيىپوف، ھەسەنوف، سادىروف دېگە-
مىز، ھەممىمىز خىلمۇخىل كەسىپلەردە ئوقۇغان ياكى ماڭا
ئوخشاش ئازراقلا ئوقۇپ باشلىق بولۇپ قالغان ئادەملەركەنمىز.

— راست ئېيتىسىز، پولكوۋنىك!
— قېيۇمبەگ دەۋەرمېنى ئۇكام!
— مەن هازىردىن باشلاپ هەممە ئىشىمدا هەربىيچە ئىش
قىلىشقا ئادەتلەنمەكچى، جانابىي پولكوۋنىك!
— ها ـ ها ـ ها ··· يارايسەن، زىياۋۇدۇنوف! ئۇنداق
بولسا بۇيرۇقنى ئاڭلا، ئەتە كېچە سائەت ئىككىدە بىر روتا
ئەسكىرىڭ باجياخۇغا هۇجۇم قىلىدۇ. يەر ئىگىلەش مەقسەت
ئەمەس. دۈشمەننى تۇتۇپ تۇرۇش كېرەك. پۇرسەت بولسىلا
جانلىق كۆچىنى يوقىتىش، تىرىك تۇتۇپ ئەھۋال ئىگىلەش. ئۇ
يەردە خەنزۇ بايلىرىنىڭ چوڭ ـ چوڭ كۆزلەكلىرى كۆپكەن.
دۈشمەنلەر شۇ كۆزلەكلەردە تۇرىدىكەن. مىنا، پوتەي، ئاكوپلى-
رى تولىمۇ كۆپكەن. ئورۇنسىز چىقىم بولمىسۇن. تولىراق
مەشىق قىلىڭلار. ئەسكەرلىرىمىزنىڭ جەڭگىۋارلىقى ياخشى،
ماھارىتىنى ئۆستۈرۈش مۇهىم. ئۆزىمىزدە بار بولغان قوراللارنى
ئىشلىتىشنى ياخشى ئۆگەنسۇن، دۈشمەننىڭ قولىدىكى قوراللار-
نىڭمۇ تىلىنى بىلىۋالسۇن. دۈشمەندىن تارتىۋېلىپلا ئۆزىگە ئې-
تىش كېرەك. جەڭچىلەرگە سالام ئېيتقىن.
— بولىدۇ، پولكوۋنىك جانابلىرى!
نۇرى يېرىم كېچىدە قايتىپ كېلىپ ئەتىسىلا ھەربىي مە-
شىقنى باشلىۋەتتى. ھەربىر جەڭچىنىڭ ئۇرۇش قىلىش ماھارى-
تى ۋە تاكتىكا ماھارىتىنى ئۆلچەمگە يەتكۈزۈش، ھەتتا ئاشۇرۇ-
ۋېتىش بولغۇسى جەڭلەرنىڭ غەلىبە كاپالىتى. ئۇ نىلقىدا پارتى-
زانلىق قىلىپ يۈرگىنىدە، تۈگمەنچى ئورۇس ئىۋان ئىۋانوۋىچ-
تىن ئاق پادىشاھ سولداتلىرىنىڭ ماھارىتىنى ئۆگەنگەن،
4 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى ئارمىيە قۇرۇلغاندىن كېيىن، باياندايدى-
كى ئوفىتسېرلار مەكتىپىدىمۇ بىر مەزگىل ئوقۇدى. ئۆزىدە بار
قوراللاردىن يېنىك پىلىموت، ئېغىر پىلىموتلار، مىناميوت،
مىلتىق ـ لارنى چۇۋۇپ ـ ياساش جەھەتتە ئۇ هازىر كۆزىنى

تېڭىپ قويسىمۇ خاتا كەتكۈزمەيدۇ. ئېتىش ماھارىتىدە تانكىئا-
تارنى ئالتە يۈز مېتىرغا تەگكۈزەلەيدۇ، لېكىن هازىر ئۇنىڭ
ئەسكەرلىرىنىڭ سەكسەن پىرسەنتى بۇ ئۆلچەمگە يەتمەيدۇ. ئاپ-
توماتچىلارمۇ ئۇنىڭدەك ئىككى يۈز مېتىر يەردىكى نىشاننى
قىرالمايدۇ، ئارانلا يۈز ـ يۈز ئەللىك مېتىرغا يېتەلەيدۇ.
نىشاننى قارىغا ئالغاندا، نۇرى ئۆرە تۇرۇپ ياكى زوڭزىيىپ
ئولتۇرۇپ، ئىككى مىنۇت قولى تىترىمەي مىلتىق تۇتۇپ تۇ-
رۇش ماھارىتىنى هازىر ئون مىنۇتقا ئاشۇردى. ئەسكەرلەرنىڭ
تولىسىنىڭ قارىغا ئالغاندا قوللىرى غالىلداپ تىترەيدۇ. قول
كۈچىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن نۇرى كۈنىگە سەككىز ـ توققۇز سائەتتىن
مەشىق قىلغان. ئەسكەرلىرىمۇ شۇنداق قىلىشى كېرەك. مىل-
تىقنىڭ ئەڭ يۇقىرى چەنلەش ئارىلىقى ئۈچ مىڭ ئىككى يۈز
مېتىر. نۇرى بىرنەچچە قېتىم ئۈچ مىڭ مېتىرغا تەگكۈزدى.
لېكىن هازىر ئەسكەرلەرنىڭ ماھارىتى ئاران مىڭ مېتىر. گرا-
نات ئېتىشتا يىراققا ئېتىش، توچكىغا تەگكۈزۈش ماھارىتى
مۇهىم. نۇرى ئەسكەرلىرىگە دىئامېتىرى ئىككى مېتىر كېلىدى-
غان چەمبىرەككە ئەللىك مېتىر نېرىدىن ئېتىشنى مەشىق قىل-
دۇرغىلى نەۋاخ. هازىر ئۇلار ئوتتۇز مېتىر نېرىدىن ئۇ چەمبى-
رەككە يەتكۈزەلەيدۇ. نۇرى بولسا ئەللىك مېتىر نېرىدىن سۆز-
سىز تەگكۈزەلەيدۇ. توچكىغا تەگكۈزۈشتە، ئاشۇ دىئامېتىرى
ئىككى مېتىرلىق چەمبىرەك ئىچىدىكى دىئامېتىرى ئون سانتى-
مېتىر كېلىدىغان توچكىغا ئوتتۇز مېتىر، قىرىق مېتىر نېرى-
دىن دەل تەگكۈزەلەيدىغانلار يەتمىش ـ سەكسەن پىرسەنتكە
يېتىدۇ. نېمىشقا يۈز پىرسەنت ئەمەس. تېخى يىلانباغرى ئۆمى-
لەپ مېڭىش، يەرگە ياتقاندا يانپاش بىلەن يىقىلىش، يېتىپلا
دەرھال ئورۇن يۆتكەش، يەرگە چاپلىشىش ماھارىتىنى ئۆزلەش-
تۈرۈش جەھەتلەردىمۇ تېخى كۆڭۈلدىكىدەك ئەمەس. ئۆمىلەش
ماھارىتى، سۈرئىتىنى ئاشۇرۇش، ستانكىۋاي، تېبلى، ماك-

سىمكا ئوخشاش ئۈچ پۈتلۈق، چاقلىق ئېغىر پىلىموتلارنى كېچىدىمۇ قۇراشتۇرالايدىغان بولۇش كېرەك. سەكسەن ئۈچ مىللىمېتىرلىق، ئەللىك مىللىمېتىرلىق مىنامىيوتلار ئۇلارنىڭ ئېغىر قوراللىرى. بۇ قوراللارنى ئىككى يۈز مېتىرلىق نىشانغا ھەرقانداق جەڭچى تەگكۈزەلەيدىغان بولۇشى كېرەك. دۈشمەنلەرنىڭ پوتەيلىرى، ئاكوپ، يوشۇرۇن زوپ، دوپلىرى سازسىز، قارامىلىق بىلەن يوقاتقىلى بولمايدۇ، ماھارەت لازىم.

جەڭچىلەر ھۆپۆلدەپ تۇرغان ئىسسىقتا تاغ باغرىغا ھاسىراپ كېلىپ دەم ئېلىشقا ئولتۇرۇۋىدى، نۇرى دەرھال مەشىق قىلىشقا بۇيرۇق بەردى ۋە نارازى بولغان روتا، ئىزۋوت كوماندىرلىرىنى يىغىپ يۇقىرىقىلارنى دېدى. ئۇ ئۆز قولى بىلەن قۇملۇققا كۆۋرۈك سىزىپ، دىئامېتىرى ئون سانتىمېتىر كېلىدىغان چەمبەرنىڭ ئوتتۇرىسىغا قوزۇق قاقتى.

— قىرىق مېتىر ئارىلىقتىن دۈشمەن پىلىموتىنىڭ ئوقى چىقىۋاتقان ئاشۇ دىئامېتىرى ئون سانتىمېتىر كېلىدىغان تۆشۈككە گراناتنى ئېتىپ كىرگۈزۈش كېرەك، — دېدى ئۇ، — بىر تال گرانات زايە بولمىسۇن، مەشىق باشلانسۇن، يادىڭلاردا چىڭ تۇتۇڭلار: مەشىقتە تەر قانچە جىق ئاقسا ئۇرۇشتا قان شۇنچە ئاز ئاقىدۇ! بۇ گېنېراللىسمۇس سوۋۇروفنىڭ گېپى!

ئۇ ئۆزى بىرىنچى بولۇپ تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ ئەللىك مېتىر نېرىدىن مەشىق گراناتىنى ئاتتى. گرانات دەل تەگدى. ئەسكەرلەر روھلاندى. تاغ باغرى تىنچىق ئىسسىقتا مەشىق باشلىنىپ كەتتى ...

قاراڭغۇ چۈشكەندىلا دەم ئېلىشقا بۇيرۇق بېرىلدى. جەڭچىلەر ياتقانلا يېرىدە مىلتىقلىرىنى قۇچاقلاپ ئۇخلاپ قېلىشتى. نۇرى مۇھاپىزەتچىسىنى ئەگەشتۈرۈپ قاراۋۇللارنى تەكشۈردى. ئاندىن بىر قۇم دۆڭگە قىيسايدى ـ دە، قول چىراغ ياندۇردى. سومكىسىدىن كىتاب چىقىرىپ ئوقۇشقا باشلىدى. ئۇ كىتاب

ئوقۇمىسا ئۇخلىيالمايدىغان بولۇپ قالغىلى بەش ـ ئالتە يىل بولۇپ قالغانىدى. ئۇ سېغىنىش، غەزەپ، زېرىكىش، ھاياجانلىنىشلاردىن ساقلىنىش ئۈچۈن كىتاب ئوقۇيتتى. ئۇ كىتابقا بېرىلگەندە، ئۆزى ياشاۋاتقان دۇنيادىن باشقا بىر ئۆزگە تونۇش بولمىغان دۇنياغا كىرىپ كېتەتتى. ئۇ ناتونۇش ئادەملەر بىلەن دوست بولاتتى، بەزىدە سوقۇشاتتى، بەزىدە گەپ تالىشاتتى. مانا ئۇ مۇسابايوف زاۋۇتىدا ئىشلەپ يۈرگىنىدە قازاندىن كەلگەن بىر تاتار ماستىر تەقدىم قىلغان تاتار تىلىدا بېسىلغان «ئۇرۇش ۋە تىنچلىق» ناملىق كىتابنى بېرىلىپ ئوقۇماقتا. ئۇ كىتابنىڭ تۆتىنچى تومىنى ئوقۇۋېتىپ، كىنەز ئوغلى پيېرنىڭ ناپولېئون ئەسكەرلىرىگە ئەسىر بولغان چاغدىكى ھېسسىياتىغا تولىمۇ قىزىقتى. ئۆمرىدە بىرتال قوشۇقنى بىر يەردىن ئىككىنچى يەرگە يۆتكەپ باقمىغان، ئەس ـ خىيالى پارىژ ھاياتىنىڭ، فرانسۇز تۇرمۇشىنىڭ لەززەتلىرىگە بېرىلىپ، ھاياتتا ھەممىگە شۇ تۇرمۇشنىڭ قائىدىلىرىنى ئۆلچەم قىلىشقا ئادەتلەنگەن ئاق كۆڭۈل باي بالىسى ھازىر خارابىلىكتە. ئاياغلىرى يېرىلغان، ئاچ قورساق، پىتلاپ كەتكەن، لېكىن ئۇ بۇ خورلۇقتىن نۇرغۇن قانۇنىيەتلەرنى بىلىۋالغان. نۇرى قول چىراغنىڭ نۇرىدا كىرلىشىپ كەتكەن ئات دوربىسىدەك سومكىسىدىن قېلىن دەپتەرنى ئالدى ۋە خىمىچىسكىي قېرىنداش بىلەن كىتابتىن تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى كۆچۈرۈپ يازدى: «...ئەسىرلىكتە، لاپاستا تۇرغان چاغدا، پيېر ئىنساننىڭ بەخت ـ سائادەت ئۈچۈن يارىتىلمىغانلىقىنى، بەخت ـ سائادەت شۇ ئىنساننىڭ ئۆزىدە، ئىنساننىڭ تەبىئىي ئېھتىياجلىرىنىڭ قانائەتلەندۈرۈلۈشىدە ئىكەنلىكىنى، ھەممە بەختسىزلىكنىڭ يېتىشمەسلىكتىن ئەمەس، بەك ئارتۇقچىلىقتىن يۈز بېرىدىغانلىقىنى ئەقىل ـ ئىدراكى بىلەن ئەمەس، بەلكى پۈتۈن ۋۇجۇدى ۋە ھاياتى بىلەن بىلگەنىدى؛ لېكىن ئەمدى، يۈرۈشنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ئۈچ ھەپتىسىدە، ئۇ تەسەللى

بولارلىق يەنە بىر يېڭى ھەقىقەتنى — دۇنيادا ھېچقانداق دەھشەتلىك نەرسە يوقلۇقىنى بىلىۋالدى. ئۇ دۇنيادا ئىنسان بەختىيار ۋە تولۇق ئەركىن بولىدىغان شەرت - شارائىت بولمىغىنىدەك، تولۇق بەختسىز ۋە ئەركسىز بولىدىغان شەرت - شارائىتنىڭمۇ بولمايدىغانلىقىنى بىلىۋالدى. ئۇ ئازاب - ئوقۇبەتنىڭمۇ چېكى بارلىقىنى ۋە ئەركىنلىكنىڭمۇ چېكى بارلىقىنى، بۇ چەكنىڭ ناھايىتى يېقىنلىقىنى بىلىۋالدى ...»

ئۇ كۆچۈرۈپ شۇ يەرگە كەلگەندە، ئۆزىچىلا قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى ۋە بېشىنى چايقاپ قويۇپ:

— پاھ، لېۋ. تولستوي، قالتىس تەبىئىي خۇلاسىلىگەن - دە! — دەپ قويدى.

ئۇ تۆتىنچى تومنىڭ ئاخىرىدىكى ئېغىر جۈملىلەر بىلەن ئىپادىلەنگەن پەلسەپىۋىلىك پىكىرلەرنى قىزىقىپ ئوقۇدى. مۇلاھىزە قىلدى. ئۇ قول چىراغ باتارېيىسىنىڭ تۈگەپ قالغىنىنى سەزمەي قالدى ...

قول چىراغ ئۆچتى، ئەتراپ قاراڭغۇ، سۈرلۈك ئىدى:

— توغرا، ئازابنىڭ چېكى بار، خۇددى قاراڭغۇنىڭ چېكى بولغىنىدەك. بىردەمدىلا قاراڭغۇلۇقنىڭ ئورنىنى يورۇقلۇق ئىگىلەيدۇ. يارىش يازىقى يېڭى بىر تاڭنى كۈتۈۋالىدۇ. گويا ناباداتلار باھاردا يېڭىدىن ھايات باشلىغاندەك، ھاشاراتلار يەر قاتلىمىدىن ئويغىنىپ چىقىپ مەڭگۈلۈك يېڭى ھاياتنى كۈتۈۋالغاندەك ...

42

قىز قەلبى رېئاللىققا قارشى، ھايات ئۇنىڭ خاھىشىنىڭ تەتۈرىنى تەقدىم قىلماقتا. ئۇ قولىغا قورال ئېلىپ جىڭ،

شىخوغا ياكى 1 - ئاتلىق پولك بىلەن مەۋلانوف پولكوۋنىكنىڭ قىسىملىرىغا سانىتار بولۇپ مۇز داۋانغا بېرىشنى ئارزۇ قىلاتتى. شۇنداق قىلالىسا، ئۇ ئانىسى، ھەدىسى ۋە قېرى قىز مۇئەللىم ئۈچۈن تېزرەك ئىنتىقام ئالالىغان بولاتتى. لېكىن رەھىمسىز بۇيرۇق ئۇنى موڭغۇلكۈرەدىكى 12 - ئىسكادىرونغا ئەكېلىپ سانىتار قىلىپ قويدى. بۇ يەردە نە دۈشمەن، نە ئوق ئاۋازى، نە ھۆررا سادالىرى يوق. كۈن ئاتلاپ، بەزىدە ھەپتىلەپ توختىماي ياغىدىغان يامغۇردىن كىشى بىزار، قارا توپىلىق يېرىنىڭ نەرىنىلا دەسسىسەڭ پۇتۇڭ قارا پاتقاق، بۇ يەردە نە ياشىغىلى، نە بىرى بىلەن مۇڭداشقىلى، نە كۈتكەن ئادىمىڭنى كۆرگىلى، ئەسلىگىلى بولمايدۇ. دائىملا سۇس تۇمان ئىچىدە قارا يېشىل بولۇپ كۆرۈنىدىغان بۈك قارىغايلار قاچانلا قارىساڭ بىر خىل، سىزىپ قويغان رەسىمدەك تۇرغىنى تۇرغان. تاغلار، قارلىق چوققىلار ئاسمانغا قارىغىنى قارىغان، ياغاچ ئۆيلەرنىڭ توپىلانغان ئۆگزىلىرىمۇ ئادەم چۆككۈدەك ئوت - چۆپ بىلەن تولغان. قارىغاي، بۇلۇت، يامغۇر ۋە گۈزەللىكى ئاستا - ئاستا ئادەمنى زېرىكتۈرۈشكە باشلىغان ھەيۋەتلىك تاغلار قىز قەلبىگە نە يېڭى ھېسسىيات، نە تەسەللى، نە زوق ۋە خۇشاللىق بېرەلمەيدۇ. پەقەت 3 - ئىسكادىروننىڭ كوماندىرى رەپىق بايچۇرىن ئىسىملىك تاتار كىشى بۇ يەردە پەيدا بولغاندىلا، ئۇنىڭ قەلبىدە خۇشاللىق پەيدا بولىدۇ.

— پەرىخە! — دەيدۇ ئۇ قىزنى يېرىم قۇچاقلاپ، ئۇ يىرىك سېرىق ساقاللىق (قىرىلغان بولسىمۇ) ئېڭىكىنى قىزنىڭ پېشانىسىگە تەگكۈزۈپ قويۇپ، — جانىم، ئاسىيە ئابىستەينىڭ ئازىلىق تەۋەررۇكى، ياق، سېنى مەن ئۆزۈمنىڭ پولكىغا ئەكېتىمەن!

ئۇ 3 - ئىسكادىروننى يۈزدەك ئەسكىرى بولغىنىغا قارىماي پولك دەپ ئاتايتتى.

— بىزنىڭ 12 - پولكچۇ؟ — دەيتتى ئىسكادىرون كوماندىرى ئىمىرھاجىمۇ ئىسكادىروننى «پولك» دەپ ئاتاپ، — چىرايلىق قىزلارنى ساڭا تۇتقۇزۇپ قويارمۇ؟

— ئەسكەرلىرىڭ يالغان ئاغرىۋېلىپ سانىتارغا تومۇرلىرىنى تۇتقۇزغۇدەك، تېخى قوللىرىنى ئەتەي كېسىۋېلىپ قىزغا تاڭدۇرغۇدەك، ۋۇي باغلاپ باققان ماشكىلار، تاتار قىزىنىڭ قولىنى دەپ بىر - بىرىنى ئېتىۋالمىسا بولاتتىغۇ تېخى! ھى - ھى - ھى! ...

— پەرىدە تاتار ئەمەس، ئۇيغۇر!

— پەرىدە ئەمەس پەرىخە، ئۇ قازان تاتارلىرىدىن!

— ياق، نەق ياركەنت ئۇيغۇرلىرىدىن، قارا، كۆزلىرىنى قاپقارا!

— چاچلىرى سارغۇچ، تېرىسى ئاپئاق، بۇنداق گۈزەل چىراي، بۇنداق پىگۇرا تاتار قىزلىرىدىلا بولىدۇ!

بۇنداق تالاش - تارتىشلار پەرىخەنى شادلاندۇراتتى. ئۇنىڭ ئۆزى يارىتىدىغان گۈزەللىكلىرىنى ئۇ بىر ئېغىز، بۇ بىر ئېغىزدىن تىلغا ئېلىپ تولۇق دەپ بولاتتى. قىز يالغۇز قالغاندا، ئەينەككە قاراپ ئەرلەر تىلغا ئالغان ئەزالىرىنى بىرمۇبىر قاراپ چىقاتتى: قارا كۆز، سۇتتەك ئاق يۈز، سارغۇچ، ئۇزۇن چاچ، ئىسپانكىسىنى چۈشۈرۈپ كىيسە ئىنچىكە، ئەگمە قاشلار ئاستىدىكى يوغان، قاتلىرى تولىمۇ يارىشىملىق كۆزلىرىدە ئۆز - ئۆزىدىن زوقلىنىش ھېسسىنىڭ ئۇچقۇنلىرى چاچراپ تۇراتتى. ئۇنىڭ چىرايلىق، كىچىككىنە، تۆشۈكلىرى تولىمۇ كىچىك بۇرنى ئاستىدىكى خۇددى ئالۇچا پاتۇرۇپ قويغاندەك كۆرۈنىدىغان ئوماق لەۋلىرىدە كۈلكە ئوينايتتى: «مەن ھەددىدىن گۈزەل، سەبىخە سېرىق ئىدى، مەن ئاق سېرىق، ياق، سۇتتەك ئاق، بىراق ئۇنىڭ بالىسى خەمىت ماڭا ئوخشايدۇ ...» قىز شادلىقى تۇيۇقسىز قۇرغۇي كۆرگەن قۇشقاچتەك كۇر قىلىپ

ئۇچاتتى. ئۇنىڭ خىيال ئېكرانىدا بىر گۈزەل يىگىت پەيدا بولاتتى: يىگىتنىڭ ئېگىز، كەڭ يەلكىلىك، قامالاشقان قامىتى، كەڭ پېشانە، قاڭشارلىق، قاش - كۆزى تولىمۇ جەلپ قىلارلىق، چىرايلىق بۇرۇتى، يىگىتلىك سۈپىتىگە زىننەت بېرىپ تۇرىدىغان چىرايى قىز خۇشاللىقىنى نەلەرگىدۇر توزىتىۋېتەتتى. قىز كېچە - كۈندۈز ئىنتىزار بولغان بۇ چىراي ئۇنىڭ خىيال ئېكرانىدىن ھايات سەھنىسىگە چىقسا - ھە؟ قىز ھەربىر يىگىت يالغان ئاغرىپ كىرگەندە، ھەربىر يىگىت قول، كۆز، تىل ئىشارەتلىرى بىلەن قىزغا ھەۋەس - تەشنالىق ئىپادىلىرىنى بىلدۈرگەندە، ئۆز قەلبىنى بىرلا ئاشۇ يىگىتكە ئاتىۋەتكەنلىكىنى ھەر قېتىم ئەسلەپ سېغىنىش، تەشنالىق ئىستىكى بىلەن ئۇھ تارتقاندا، ئاشۇ يىگىت كېلىپ قىز قەلبىنى تىڭشاپ باقسا - ھە؟ بۇ قەلب ئاشۇ يىگىت قەلبىگە ئەسىر، قىز قەلبى يوشۇرۇن ئازاب، ئاشكارا ئىنتىزارلىقنىڭ ئاسارىتىدە قىينالماقتا، كۆيمەكتە، دادلىماقتا. تەقدىر، بۇيرۇق دېگەنلەر نېمانچە رەھىمسىز، نېمىشقا قىزنىڭ ھالىغا يەتمەيدۇ، نېمىشقا ئۇنى ئالدىنقى سەپكە ئەۋەتمەيدۇ؟

ئۇ «ئازاد شەرقىي تۈركىستان» گېزىتىدىن باجاخۇدا بولغان جەڭ خەۋىرىنى ئوقۇدى. نۇرى زىياۋۇدۇنوف تىلغا ئېلىنغان قۇرلارنى قايتا - قايتا ئوقۇپ ئورنىدىن تۇردى، يەنە ئولتۇردى. ئاخىر گېزىتنى تۇتۇپ شتاب باشلىقى سۇلايمانوفنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

— كۆردىڭىزمۇ، نۇرى ... ئاكا ... نۇرى زىياۋۇدۇنوف! ... — دېيەلىدى.

— كۆردۈم، بىزنىڭ نۇرى ئەمدى پولكوۋنىك بولىدىغان بولدى.

— بىزنىڭ دېگىنىڭىز؟ ...

— يالغۇزلا سىزنىڭمىدى؟ ھا - ھا - ھا! ...

— بۇ راست ، — دېدى قىز ئۆز ھاياجانلىرىنى يوشۇرالماي ، — مەن ئۇنى بىزنىڭ ... ئۆينىڭ دەپ ئۆگىنىپ قاپتىمەن .

— ئۇ بىزنىڭ گىمنازىيىنىڭ غورۇرى !

— ھەم بىزنىڭ ئائىلىنىڭ !

— سىز پەرىخە ...

— ياق ، پەرىدە ...

— ھە ، پەرىدە ، بىزنىڭ سانىتاركىمىز ، سىز ئۇنى ئاكام دەپ ھېسابلامسىز ياكى...

ئۇ قىزغا قارىدى . قىز قىزارمىدى ، ئۆزگەرمىدى ، ھېچ ئىش بولمىغاندەكلا ئۇنىڭغا تىكىلىپ قاراپ تۇراتتى . سۇلايمانوف گېپىنى داۋاملاشتۇردى :

— سىز ئۇنى ، يەنە باشقىچە چۈشىنەمسىز ؟

— سىز بىلەن سىرداشتۇق ، دوست بولۇپ قالدۇق ، سىز بىزنىڭ شتاب باشلىقىمىز ، مەن سىزدىن يوشۇرمايمەن : ئۇ مېنىڭ ، مەن ئۇنىڭ ! ...

— بىراق ! ... سۇلايمانوف جىم بولۇپ قالدى . ئۇ كەمىرىنى بوشىتىپ گىمناستوركىسىنىڭ تۈگمىسىنى يېشىپ قويدى ، — دېسەم بولارمۇ ، بولماسمۇ ؟

— نېمە ، تايىنلىق زەيتۇنە توغرىسىدا بىر نېمە دەيسىزغۇ دەيمەن . بۇ گەپ پۈتۈن شەھەرگە پۇر . ئۇ بىر باينىڭ ئەركە قىزى ... — پەرىخەنىڭ لەۋلىرى تىترەپ گەپ قىلالماي دۇدۇقلىدى ... — دەۋېرىڭ ، مەن كۆنۈكمەن ، قايسى قىز ، قايسى خوتۇن كۈنداشلىقنىڭ دەردىنى تارتمىغان ، مەن دېگەن ئاڭلىق قىز ...

— شەھەرگە پۇركەتكىنى بەلكى ئىغۋادۇر ، مېنىڭ دېمەكچى بولغىنىم يېڭى گەپ : باي نۇرغۇن يېمەكلىك ، دورا - مېۋىلەرنى ئېلىپ ئەسكەرلەردىن ھال سوراپ بەش ماشىنا مال

بىلەن جىڭغا بېرىپتۇ . زەيتۇنەمۇ دادىسى بىلەن بىللە بېرىپتۇ . بۇ ئىشنى دادا قىلغان بىلەن قىزى ئەقىل كۆرسەتكەن . پۇل نۇرغۇن ئىشقا قادىر . زەيتۇنە نۇرى بىلەن كۆرۈشتى . ئۇلار قىلىمەن دېگىنىنى قىلالايدۇ . سىز بەختسىز بولۇپ قالماڭ دەيمەن !

سۇلايمانوف قىزغا قارىدى . قىز تامدەك تاتىرىپ قېتىپلا قالغانىدى . ئۇ ھەدىسى بىلەن نۇرىنى تالاشتى . رەھمىتى ھەدىسى ئاخىر بەدىنى بۇلغانغان بىلەن روھى پاكىز ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى . پەرىخە ھەدىسىنىڭ قەلبىنى ۋاپاتىدىن كېيىن چۈشەندى . ئۇنىڭ قەدىردان ئانىسى بىر زالىم ھۆكۈمەتنىڭ ئوقىدا بىگۇناھ ئۆلدى ، دادىسى يەنە بىر ھۆكۈمەتنىڭ ئوقىدا ئۆلدى . ئانىسىنىڭ قېرىنداش ، ئۇرۇق - تۇغقانلىرى بىر مىللەت سۈپىتىدە جازالىنىپ ، قازان شەھىرىدىن سىبىرىيە ۋە قازاقىستان چۆللىرىگە سۈرگۈن قىلىنىدى . شۇنچە دەردنى ھېچكىمى ۋە يۆلەنچۈكى يوق يالغۇز قىز ئىچىگە سىغدۇرالىغانىدى . مۇنۇ بىر يوقىلاڭ خەۋەر ئۇنى مانا تىرىك مۇردىغا ئايلاندۇرۇپ قويماقتا . قىزلار ئۇچۇن مۇھەببەت شۇنچىلىك چوڭ ئىشمىدۇر - ھە ؟

سۇلايمانوفنىڭ قىزغا ئىچى ئاغرىدى . ئۇ دېگىنىگە پۇشايمان قىلدى ، بىراق كېچىككەنىدى . ئۇنىڭ مەقسىتى زادى نېمىدى ؟ قىز قەلبىنى نۇرىدىن سوۋۇتۇشمۇ ؟ نېمىشقا ئۇ يىگىتلەرگە خاس ئۇستۇنلۇكى ۋە جەلپ كۈچى بىلەن قىزنى ئۆزىگە قاراتماي ، بۇ خىل ئۇسۇلنى تاللىدى ؟

ئۇ پەرىخەنى ئۇزۇندىن بېرى تونۇيدۇ . سۇلايمان دوكا دېسە ئۇنىڭ دادىسىنى بىلمەيدىغان ئادەم يوق . بىر يىلدا قورغاس سۈيىدىن ئون نەچچە قېتىم ئۆتۈپ ئالمۇتا ، بېشكەك ، تاشكەنت ، ئەنجان ، قوقەند ، سەمەرقەند ، ھەتتا موسكۋا ، لېنىنگرادلارنىمۇ ئالا قويمايدىغان سودىگەر ئاسىيە ئابىستەينى كىچىك خوتۇنلۇققا ئېلىشقا كۆپ ھەرىكەت قىلدى . لېكىن سەھرالىق مىڭبېگى

ئۇنىڭ رىزقىغا ئولتۇردى . سۇلايمانباي ئىككى قىزى بار تاتار ئايالنى ئۆيىگە باشلاپ كەلگەن ، شۇ چاغدا شوخ ، خۇشخۇي ئوغلى ئەيساجاننىڭ مۇشۇ پەرىخەگە كۆزى چۈشكەن . قىز ئوقۇدى ، چوڭ بولدى ، نىلقىغا كەتتى ، ئەيسا سۇلايمانوف ئۇ قىزنى ئۇنتۇيالمىدى . تەقدىر ئاخىر ئۇلارنى بىر ئىسكادىرونغا ئەكېلىپ قويدى . مانا سۇلايمانوف — پېشانىسىنىڭ تارلىقى ، كالپۇكلىرىنىڭ قېلىنلىقى بولمىسا گۈزەل ھېسابلىنالايدىغان شتاب باشلىقى قىز بىلەن ھەركۈنى سۆزلىشەلەيدىغان بولدى . لېكىن بۇ پۇرسەت ئۇنىڭغا خۇشاللىقتىن كۆرە ئازاب ئەكەلدى . ئۇ كېچىلىرى ئۇياققا ـ بۇياققا ئۆرۈلۈپ ئۇخلىيالمايدىغان ، بولۇپمۇ قىزنىڭ ئەس ـ يادى نۇرىدا ئىكەنلىكىنى بىلگەندىن كېيىن ، بۇ ئازابلىرى تېخىمۇ كۆپىيىشكە باشلىغانىدى . قېرىشقاندەك ، قىز سۇلايمانوفقا نۇرى توغرىسىدىلا سۆزلەيتتى .

— مېنى كەچۈرۈڭ پەرىدە… بارغان بولسا قايتىپ كەلگەندۇر ئۇ زەيتۇنەممۇ !

قىز سۇلايمانوفنىڭ تەسەللىسىنى ئاڭلىمىدى .

— ماڭا بەش كۈنلۈك رۇخسەت بېرەلەمسىز شتاب باشلىقى ، قەدىرلىك سۇلايمانوف ئاكا ؟

قىزنىڭ چىرايلىق كۆزلىرىدە ياشلىرى لىغىرلىدى . سۇلايمانوف يانغا قارىۋالدى :

— ئىمىرھاجى رۇخسەت قىلسا بولىدۇ ـ دە ! بەلگىلىمە بار . ھەرقانداق جەڭچىگە بىر كۈندىن ئوشۇق رۇخسەت سورىسا ئىسكادىرون كوماندىرى تەستىقلىشى كېرەك .

— خەمىت ئاغرىقكەن ، رۇخسەت بېرەرمۇ ؟

— ھەيتاڭ ! مۇزاتتىكى 1 ـ ئاتلىق پولك مۇزداۋاندىن ئاقسۇنىڭ باي ناھىيىسىگە يۈرۈش قىپتەك ، پولكوۋنىك مەۋلانوف بىر مىڭ ئىككى يۈز ئەسكەر ئازلىق قىلىدۇ ، ياردەم لازىم دەپ باش شتابقا ياردەم سوراپ كومىسسار ئۆمۈرزاقوۋنى ئەۋە-

تىپتۇ . بىزنى ئەۋەتىپ قېلىشى مۇمكىن .

قىز جىمىپ قالدى . سۇلايمانوف ئورنىدىن تۇرۇپ ئۈستەل يېنىدا غەمكىن تۇرغان بەللىرى زىلۋا ، كۆكرەكلىرى تىك ، گۈزەل قىزنىڭ مۈرىسىگە قولىنى قويدى :

— مەيۈسلەنمەڭ ، نۇرى ئۇجمە كۆڭۈل ئەمەس ، سىزنى بەختسىز قىلمايدۇ !

قىز تەسەللىگە موھتاج ئىدى . ئۇ سۇلايمانوفقا تىكىلىپ قارىدى . سۇلايمانوف تىترەپ تۇرۇپ قىزنىڭ مۈرىسىدىن يېنىچە قۇچاقلىدى . قىز بېشىنى ئۇنىڭ كۆكرىكىگە قويدى . قىزنىڭ ئوت چاقناپ تۇرغان بەدىنى يىگىت ۋۇجۇدىنى ئېرىتتى . سۇلايمانوف قىزنىڭ چاچلىرىنى پۇرىدى . ئۇ خۇددى كۈچلۈك ئىچىملىك بىلەن بىردىنلا مەست بولغاندەك قىزنى چىڭ قۇچاقلىدى .

— نۇرى دوستىڭىزما ؟ — دېدى قىز ئاستا پىچىرلاپ .

— يا … ھە …

سۇلايمانوفنىڭ ۋۇجۇدى بىردىنلا مۇزلىدى . ئۇ قىزنى قويۇۋەتتى .

موڭغۇلكۈرە بىر ياپيېشىل دۇنيا ، سۈپسۈزۈك جاھان . ئەتىگەنلىكى ئوچۇق ھاۋادا ئۇنىڭ پاكلىقى ، گۈزەللىكى ئۆزىنى ئاشكارىلايدۇ . قاپتاللار ، چەكسىز يايلاق ، بازار كوچىلىرى ، باغلار ياپيېشىل ، ياپراقلار بېتىدە قىلچىمۇ كىر يوق . سۇلىرى ئويناق ، سۈپسۈزۈك ، سۇ تېگىدىكى تاشلارمۇ گويا مەر ـ مەردەك سۈزۈك . شوخ سۇلار تاغلاردىن گويا ساغلام ، خۇشال گۆدەكلەردەك بىقىلداپ كۈلۈپ ، قىيغىتىپ چۈشىدۇ ، ئۇنىڭ بۇژغۇنلىرى كىشىگە كۈمۈشتىن ئاق ، پاختىدىن ئاق ، سۈتتىنمۇ ئاق كۆرۈنىدۇ .

لېكىن گۈزەل تەبىئەتمۇ پەرىخەنىڭ قەلبىدە شېئىرىي ھېسسىيات ئويغىتالمىدى . سۆيگۈ ئەسەبىيلىكى ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى ئىگىلىگەن ، ئۇنىڭ روھى ياشلىق سۆيگۈسىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىد-

دا . ئۇنىڭ ئۆتمۈشىنى ، كەلگۈسىنى ئويلىغۇسى يوق . ئۇ ھەمە-
مىدىن بىزار ، باشقىلارنى ھاياجانغا سېلىۋاتقان ئۇرۇش غەلىبى-
لىرىمۇ ، «شەرقىي تۈركىستان ھۆكۈمىتى» نىڭ رەئىسى ئېلى-
خان تۆرەم توغرىسىدىكى ھېكايىلەرمۇ ، دۇنيادا يۈز بەرگەن
چوڭ - چوڭ ئىشلارمۇ ئۇنى قىـزىـقـتۇرمـايـدۇ . كېچەيۇ
كۈندۈز كېيىملىرى بىلەنلا قۇم - توپىدا دۈم يېتىپ - دۈم
قوپۇپ ، تالقان ، سۇخار يەپ ، سـوغۇق سۇ ئىچىپ جەڭ قىلى-
ۋاتقان نۇرىنىڭ ھاياتـى ۋە مۇنۇ يېشىل دۇنيادا گۆش - قايماق
يەپ ، ئاپئاق پراستىنا سېلىنغان كارىۋاتلاردا يېتىپ - قوپۇپ
مەڭزىلىرى قىزىرىپ ، كۆلكىلىرى جاراڭلاپ تۇرىدىغان ئاتلىق
ئىسكادىرون جەڭچىلىرىدەك ساغلام ، خۇشال بولۇشنى تىلەشلا
ئۇنىڭ كۆندىلىك ئارزۇسى ۋە تىلەيدىغىنى ئىدى . ئۇ گويا دۇنيا-
غا بىر يىگىت ئۈچۈن يارالغان ، ئۇنىڭ ئۈچۈن ھاياتنىڭ مەنىسى
سۆيگۈ . سۆيگۈ - مۇھەببەتسىز ھايات ئۇنىڭ ئۈچۈن ماتەملىك
دۇنيا ، مۇھەببىتى ئازار يـېگـەن كۆنلەر ئۇنىڭ جازالانغان
كۈنلىرى ...

ئەتىگەنلىك مەشىققە جەڭچىلەر ، ئوفىتسېرلار بىلەن بىللە
سېپسترالارمۇ چىقىدۇ . يۇمشاق ، لۆم - لۆم يەردە يۈگۈرۈش
تولىمۇ كۆڭۈللۈك . سۇلايمانوف قىزنىڭ يېنىدا يۈگۈرۈپ كېتى-
ۋاتىدۇ . ئۇ ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي سۆزلىمەكتە :

— جىڭ ، شىخو ، چۆچەك ، ئالتاي ، بورتالا ، ئاقسۇلارغا
بىراقلا ھۇجۇم قىلغۇدەكمىز . بۇ يىلنىڭ ئاخىرى بىزنىڭ ئانا
دىيار تۇپرىقىمىزدىن گومىنداڭ تازىلىنىدۇ ، دۇنيادا ئۇيغۇر
دۆلىتى پەيدا بولىدۇ . «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيى-
تى» دۇنيا ئەللىرى قاتارىدىن ئورۇن ئالىدۇ ، ئاخشام گېزىت-
تىن ئېلىخان تۆرەم ئاتىمىزنىڭ سۆزىنى ئوقۇپ ھاياجانلىنىپ
كېچىچە تۈزۈك ئۇخلىيالمىدىم . قازاقىستان ، ئۆزبېكىستان ،
تۈركىيىلەرگە چىقىپ كەتكەن ئۇيغۇرلىرىمىز تۆگەل قايتىپ

كەلسە ، بىز موڭغۇلىيە خەلق جۇمھۇرىيىتىدىن ئون ھەسسە
قالتىس دۆلەت بولالايمىز . نېفىت ، ئالتۇن ، مىس ، تۆمۈر ،
كۆمۈر ، ئالىيۇمىن ، سىنىك ... دۇنيادىكى بايلىقنىڭ ھەممىسى
بىزدە ، سۇ ، ئورمان ، چارۋا ، مۇنبەت تۇپراق بىزدە تولۇق .
ئون يىلغا قالماي بىز بايلىق ، پاراۋانلىق ، تەرەققىياتتا سوۋېت
ئىتتىپاقىدىن ئۆتۈپ كېتەلەيمىز ! ئېيتىڭا ، سىز ئۇ چاغدا نېمە
بولماقچى پەرىدە ؟

— ئانا بولماقچى !

— ھا - ھا - ھا ... شۇمۇ غايە بولامدۇ ، سىز ئۆزىڭىزنى
ئەتەي چۈپەيلەشتۈرۈۋاتىسىز ، مېنى يىراقلاشتۇرۇش ئۈچۈنما ؟
نېمانچە ھوي ؟ بىز دېگەن مەڭگۈلۈك دوست . بىلەمسىز ، پۈتۈن
ئىسكادىرون بويىچە مەن سىزنى ئەڭ يېقىنىم ھېسابلايمەن .

— مەنمۇ شۇ ، ئەيساجان .

— مېنى ئەيساجان دېگىنىڭىزگە مەن خۇشال . مەن كەل-
گۈسىدە مال دوختۇرى بولىمەن ، نەسىللىك ئات ، كالا ، قوي
دېسە يايراپ كېتىمەن . بەرناۋۇل ، ئارغىماق ، يارۇسلاۋىسكى ،
ئالاتاۋىسكى ، مېتىس دېگەندەك ئىسىملار ماڭا قالتىس ئاڭلىنى-
دۇ . كۆرگەنسىز ، قۇلا ئېتىمنى ھەر ئۈچ كۈندە بىر قېتىم
يۇيۇپ - تارايمەن .

لېكىن قىزنىڭ قۇلىقىغا بۇ گەپلەر كىرمىدى .

— مەن ئورۇسچىنىمۇ خېلى بىلىمەن . سوقۇشلار تۈگەپ
خاتىرجەم بولغاندا مەن سوۋېت ئىتتىپاقىغا بېرىپ ئوقۇيمەن
تېخى !

— نۇرىمۇ ئوقۇيمەن دەيدۇ ، ئۇ شائىر ، ناخشىچى . ئۇنىڭ
يازغان شېئىرلىرى ماڭا بەك ياقىدۇ !

— بىراق ئۇنىڭ شېئىرلىرىدا ھەدېسىلا زەيتۇنە ، زەيتۇنە
دېگەن ئىسىم بار - دە !

قىز يىگىتكە نەپرەت بىلەن قارىدى . يىگىتمۇ شۇنداق قىلى-

ـدى . لېكىن ئۇ بىلىكىگە قوندۇرۇۋالغان قۇرغۇيىنىڭ ئۇچۇپ كېتىشىنى خالىمايتتى . يىگىتلىك غۇرۇرىنى تەشنالىق ھېسسى يەڭدى :

— بىر شېئىردا شۇنداق گەپلەرنى ئوقۇغانمەن !

— سىز نېمىشقا ھەدېسىلا زەيتۇنە ، زەيتۇنە دەيسىز ؟ ئەتەي مېنىڭ چىشىمغا تېگىۋاتىسىز - ھە ؟

— سىزنىڭ ئېغىزىڭىزدىن نۇرى چۈشمىگەندىكىن !

— ئۇ دېگەن باشقا ئىش .

— مەن ئۇچۇن بىر ئىش !

— بۇ نېمە دېگىنىڭىز ؟ — قىز جىددىي سورىدى .

— يالىڭاچ گەپ قىلىشقا قىستىماڭ مېنى پەرىدە !

— سىز نۇرىدىن مېنى كۈنلەۋاتامسىز ؟ ھا - ھا - ھا ... كۆلكىلىك !

— نېمىسى كۆلكىلىك ؟ مېنىڭ بىر قىزغا ئاشىق بولۇش ھوقوقۇم بار . ئاشىق دېگەننىڭ كۈنلەش ھوقۇقى بولىدۇ - دە ؟

— نېمە ، سىز ئاشىقمۇ ؟ ھى - ھى - ھى ... تووۋا !

— بۇ مېنىڭ ئىختىيارىم ئەمەس قىزچاق ! — سۇلايمانوف قاتتىق ۋارقىرىدى .

ئۇلار چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن غول سەيلىسىگە چىققاندى . غول تەبىئەتنىڭ يەرمەنكىسى . ئۇنىڭ ئوتتۇرىسىدا قارلىق داۋاندىن چۈشۈۋاتقان شوخ تاغ سۈيى ئويناپ ، تاشتىن - تاشقا ئۇرۇلۇپ ئاقىدۇ ، ئۇنىڭ بۇژغۇنلىرى ئاق قاشتېشىدەك سۈزۈك ، يالتىراق . ئىككى قاپتال رەڭگارەڭ گۈللەر ماكانى . قاپتالنىڭ تۆپىسى بۈك قارىغايلىق . قارىغايلىق ئارىسىدا تىك چوققىلاردا تاغ تېكىلىرى شىڭتىيىپ قارىسا ، قىلىن چۆپلەر ئارىسىدا كېيىكلەر توپى بەخىرامان ئوتلاپ يۈرىدۇ . بۇرغىسىغا كىرىپ مەست بولغان بۇغىلار مارالىلىرىنى تۆۋەنگە قوغلاپ تاغنى جاراڭلىتىپ ۋارقىرايدۇ ... جانلىقلار مۇھەببەت سەۋدالىقىدا ،

تەبىئەت مەست ، سۇلايمانوف — يىگىرمە ئۈچ ياشلىق يىگىت باھاردا ئويغانغان يىگىتلىك ھېسسىياتىنى قانداق يوشۇرالىسۇن !

ئۇ ئەلەم بىلەن قورام تاش ئۈستىگە ئولتۇردى - دە ، بېشىدىن شەپكىسىنى ئېلىپ يېنىغا قويۇپ تار پېشانىسىنى تۇرۇشتۇرۇپ ، نېرىسىدىكى ئاسمانغا تاقاشقان قارلىق چوققىلارغا قارىدى :

— ئاباسوفلار ھازىر ئاشۇ چوققىلاردىن ئاشماقتا . قاسىمجان قەمبىرى ، سوپاخۇن پولكوۋنىكلار ئۇلۇغ ئىشقا ئۆزىنى بېغىشلىدى ، مەن بولسام بىر قىزنىڭ قۇلى !

— ھا - ھا - ھا !... پەرىخە مەغرۇر ، بىپەرۋالىق بىلەن قاقاقلاپ كۈلدى . تاغ كەپتەرلىرى چۆچۈپ ئۇچۇشتى ، چاتقال ئارىسىدىن توشقانلار قېچىشتى ، ئۇنىڭ كۈلكىسى تەمبۇر ئاۋازىدەك زىل ، تاغ سۈيىدەك سۈزۈك ، كۈمۈش قوڭغۇراقتەك جاراڭلىق ئىدى .

قىز يىگىتنى چۈشەندى : ئۇنىڭ قەلبى سۈزۈك تاغ سۈيى ئاستىدىكى تاشقا ئوخشاش ئېنىق كۆرۈندى . بۇ قەلبتە يوشۇرغۇدەك سىر قالمىغانىدى .

— نۇرى دوستۇم دەيسىزۇ ، ئۇنىڭ سۆيگىنىگە يامان كۆز بىلەن قارايسىز ؟

— يامان كۆز ؟ مەن سىزدىن نېمىنى تەلەپ قىلىۋاتىمەن ؟ ئۆمرۈمدىكى ئەڭ زور ئىشنى تەلەپ قىلىۋاتىمەن . ماڭا بۇنى ھېچكىم ئۆگەتمىدى ، مۇشۇ كىشىلىك تۇرمۇش تەقدىم قىلدى . مەنمۇ جىق كىتاب ئوقۇغان ، جىق ئويلايدىغان يىگىتمەن . مۇھەببەت ئىنسان جىسمىنىڭ تەلپىلا ئەمەس . ئىنسان روھىنىڭ ئىنتىلىشى ، تاللىشى ...

— يەنە شۇ پەلسەپە . نۇرىدەك ...

— يەنە شۇ نۇرى ، نۇرى ! ئەگەر مېنى خاپا قىلماي دېسىڭىز شۇ ئىسمنى ئېغىزىڭىزغا ئالماڭ !

— پاھ، قۇياش نۇرى كۆزۈمنى ئەجەب چاقتا!

— باشقىچە ئىپادىلىگىلى بولىدۇغۇ، قۇياش چاقتى دېسەڭىزمۇ چۈشىنىمەنغۇ!

— ئۇ چاغدا ھەقىقەتنىڭ نۇرى چاقنىمايدۇ - دە!

— دۇنيا نۇرسىزمۇ گۈزەل بولالايدۇ، مەن سىزگە توشقان ئېتىپ بېرەيمۇ؟

سۇلايمانوف تاپانچىسىنى ئالدى. ئۇ تېرىكىپ گەپ يۆتكەپ باقتى. لېكىن پەرىخە جىددىي قىلىپ:

— ئاخىرقى گېپىم، مەندىن ئۈمىد كۈتمەڭ. مېنىڭ كۆڭلۈم ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈشنى جىنايەت ھېسابلايدۇ. مەن سىزگە ئىلتىماس قىلىمەن، شتاب باشلىقى سۇلايمانوف، ماڭا بەش كۈنلۈك رۇخسەت بېرىڭ. ئاڭلىسام زىياۋۇدۇن ئاكام يېزىغا كۆچۈپ چىقىپ كېتىپتۇ. مېنىڭ شەھەردىكى قورۇ - جايىم («مېنىڭ» دېگەن سۆزنى ئالاھىدە قاتتىق ئېيتتى ئۇ.) قۇرۇق قاپتەك. مەن جايىمنى يېتىملار مەكتىپى قىلماقچى. بۇ مەقسىتىمنى ھۆكۈمەتكە — باش كاتىپ ئابدۇرۇپ مەخسۇمغا يازدىم. شۇ ئىشنى پۈتتۈرۈپ چىقاي دەيمەن، — قىز تىك تۇرۇپ سۆزلىدى.

— ئۇنداق بولسا شەھەرگە بىللە كىرەيلى. مەن سىزگە رۇخسەت ئېلىپ بېرەي. ئاتلىق داۋاندىن ئېشىپ جاغىستاي بىلەن شەھەرگە بىر كۈندىلا چۈشەلەيمىز.

— سىزگە رەھمەت!

— ئارانلا قۇرۇق رەھمەتما؟ ھېچبولمىسا ياۋروپاچىلاپ قولىڭىزنىڭ دۈمبىسىگە تەشنا لېۋىمنى تەگكۈزۈۋالسام!

قىز سول قولىنى سوزدى. سۇلايمانوف ئىككى قولى بىلەن قىزنىڭ قولىنى چىڭ تۇتۇپ، بۇ قولنىڭ دۈمبىسىنى ئۇزاق پۇرىدى ۋە ئاچ كۆزلۈك بىلەن سۆيدى:

— ياخشى باشلىنىش، غۇلجىغا ھۇجۇم قىلىپ ساقچىنى

ئالغانغا ئوخشاش ... ئىلاھىم شەھەر مېنىڭ بولسۇن!

قىز قولىنى ئىتتىك تارتىۋالدى.

تىزگىن سىيرىپ، ئوبناقلاپ تۇرغان ئاتلارغا مىنگەن، ھەربىيچە كىيىنگەن بىر جۈپ قىز - يىگىت بېشىغا ئىسپانكا كىيگەن، بەللىرىگە كەمەرلىرىنى چىڭ باغلاپ تاپانچا ئاسقان بىر جۈپ ياش سۇيى شارقىراپ گەپنى گەپكە قوشمايدىغان، قورام تاشلىرى ئۈستىدىمۇ موخ ۋە چۆپ ئۆسكەن غولنى بويلاپ يۇقىرىغا — قارلىق چوققىلارغا قاراپ ئۆرلىمەكتە.

ئۇلار ئاشۇۋاقىتى بىلەن قېلىن قارىغايلىقلارنى پەستە قالدۇرۇپ، تىك چوققىلارنىڭ باغرىدىكى تار، شېغىللىق يول بىلەن ئۆرلەۋاتقاندا، ئۇلارنىڭ ئۈستىگە كىگىزچىلىك بىر پارچە قارا بۇلۇت كېلىۋىدى، يامغۇر شارقىراپ يېغىشقا باشلىدى. ئاتلار شۈمشەيدى، ئىككىسى بىردەمدىلا چىلىققىدە سۇ ئىچىدە قالدى:

— نۇرى تۆت يىل تاغلاردا ياشىدى، خۇددى ئېيىقتەك!

— يەنە شۇ نۇرى، باشقا گەپكە تىلىڭىز بارمايدۇغۇ دەيمەن؟

— بىچارە جاپانى ئەڭ جىق تارتتى. تاشلارنىڭ كامىرىدا، ئۆڭكۈرلەردە خۇددى ئېيىقتەك، بۇ تاغدا يولۋاس بارمىكىن؟

— يولۋاس يوق، ھازىر مانا بىر پەرى بارغۇ!

— توۋا، جاپالىق جايدىمۇ يادىمغا شۇ كېلىدۇ، ئازراق راھەتكە يولۇقسام ياخشى تاماق، كۆڭۈللۈك ئولتۇرۇش بولسىمۇ شۇ. شۇنىلا ئويلايمەن، خۇددى مەن ئۇنىڭ ئادىمىدەك!

— بىراق ئۇ سىزنى ئويلامدىكىنتاڭ؟

— مەيلى، ئۇنىڭ ۋاقتى يوقتۇر بەلكى. ئۇ دېگەن جەڭ مەيدانىدا. ئۇ يەردە دۈشمەننى يوقىتىشتىن باشقىنى ئويلاشقا ۋاقىت بولمايدۇ. پاھ، بۇ يامغۇر يوللارنى تۈگىتىدىغان بولدى،

نېمانچە يامان يول بۇ ؟

تۆۋەنگە قارىسىڭىز باش قايىدىغان قاراڭغۇ ساي ، قارىغايلار نەلەردە قالغان ، تۆپە قېلىن قار بىلەن قاپلانغان تىك چوققا . يول شۇ قېلىن قارنىڭ ئاستىدىلا . قار ئاتتىنمۇ ئېگىز ، ناۋادا يۇقىرىدىن قار سىيرىلىپ چۈشسىلا ، بۇ جەڭچىلەر جەھەننەمنى كۆرىدۇ . قىزنى سۈر باستى :

— ئاتتىن چۈشۈپ پىيادە ماڭايلى ، مېنىڭ بېشىم قېيىۋاتىدۇ .

— بىز ھازىر دېڭىز يۈزىدىن ئالتە مىڭ مېتىر ئېگىزلىككە چىقتۇق . ئاۋۇ كۆرۈنگىنى ئەۋلىيا چوققا . شۇ چوققىدىن ئاشساقلا تۆۋەنگە ماڭىمىز .

بىردىنلا ھەممە يەرنى تۇمان باستى ، بىر ماڭدام نېرىنى كۆرگىلى بولمىدى . تەبىئەتكە رەھمەت . قىز ئاتتىن چۈشۈپ غالىلداپ تىترەپ سۇلايمانوفنىڭ يېنىدىن پاناھ ئىزدىدى :

— ئۆلۈپ كېتەرمىزمۇ ؟

— قورقماڭ ، ئۆتۈپ كېتىمىز ! — يىگىت قىزنى قۇچاقلىدى . قىز غالىلداپ تىترەپ سۇلايمانوفنىڭ قوللىرىغا چىڭ ياماشتى .

— قورقۇپ كېتىۋاتىمەن ، مېنى ، مېنى …

— ئەزىمەت ، ئاتلارغا ئىگە بول !

سۇلايمانوف مۇھاپىزەتچى يىگىتكە بۇيرۇق بەردى - دە ، قىزنى بېلىدىن قۇچاقلاپ كۆتۈرۈۋالدى . قىز ئۇنىڭ بوينىغا چىڭ گىرە سالدى .

تەبىئەتكە رەھمەت ، قىزنىڭ يۇمشاق ، ھۆل مەڭزى يىگىتنىڭ يىرىك ساقاللىق ، قوپال يۈزىگە چاپلاشتى . قىز مەڭزى نېمانچە لەززەتلىك ، ئۇ قىزنى باغرىغا چىڭ تېڭىپ ، بىر قەدەم خاتا باسسىلا تىك ياردىن غۇلايدىغان يول بىلەن شىمالغا قاراپ قەدەم تاشلىدى . ئۇنىڭ قەدەملىرى شېغىللىق يولغا چوڭقۇر

ئىزلارنى قالدۇردى . لېكىن رەھىمسىز يېغىن بۇ ئىزلارنى ھەش - پەش دېگۈچە يوقاتماقتا . گويا ۋەھىمە قىز قەلبىدىكى ھېلىقى ئۆچمەس نۇرنى بىر مەھەل ئۆچۈرۈپ قويغاندەك .

سۇلايمانوفنىڭ يۈكى بارغانسېرى ئېغىرلاشماقتا . قىزنىڭ يازلىق ھەربىي كىيىم ئىچىدىكى بەدىنىدىن شۇنچە يامغۇردىمۇ ، چىلىق - چىلىق سۇ ئىچىدىمۇ ھارارەت كەلمەكتە . مۇنۇ ھەربىي كىيىملەر بولمىغىنىدا ، ئارقىسىدىن ئۈچ ئاتنى يېتىلەپ كېلىۋاتقان مۇھاپىزەتچىسى بولمىغىنىدا ، سۇلايمانوف لەززەتلەرنىڭ مېغىزى ، جان ئارامىنىڭ تاجى ، ھېسسىيات دەرياسىنىڭ چوڭقۇر قاينىمىنى كۆرگەن بولماسمىدى . ھېلىمۇ شۈكرى ، يامغۇر توختىمىسا ، قىز مۇنۇ ۋەھىمە بىھوشلۇقىدىن ئەسلىگە كېلىپ يۈلقۇنمىسا بولاتتى .

— سەن ئالدىدا ماڭ ! — دېدى سۇلايمانوف مۇھاپىزەتچىسىگە بۇيرۇق بېرىپ ، — ئاتلارنى بىر - بىرىنىڭ غانجۇغىسىغا چېتىپ قوي !

ئاتلار ئادەمدەك ھوشيار ، ئۇلار قۇلاقلىرىنى شىڭتايتىپ ، پۇختا قەدەم بىلەن مۇھاپىزەتچىنىڭ كەينىدىن ماڭماقتا . سۇلايمانوف تېخىمۇ ئاستىلىدى . ئۇنىڭ بارماقلىرى ئۇنى دائىم بىھوش قىلىدىغان قىز كۆكسىگە ئاستا تەگدى . قىز بىر نېمىلەرنى دەپ پىچىرلايتتىيۇ ، كۆزىنى ئاچمايتتى . قىزنىڭ چىڭ ، ئادەمنى مەست قىلىدىغان كۆكسى سۇلايمانوفنىڭ ئالىقىنىدا ئاستا مۇجۇلدى ، ئۇنىڭ يەنە بىر قولى ئۆزىگە بويسۇنماستىن قىزنىڭ ئادەم جەلپ قىلىدىغان ساغرىسى ، يانپاشلىرىنى سىلىدى . ئۇنىڭ بەدىنىگە ئوت تۇتاشتى . ئەرلىك روھىي ئىشتىھاسى ، جىسمانىي تەلپۈنۈشى ئۇنىڭ ئەقىل - ئىدراك تورمۇزلىرىنى نابۇت قىلدى . ئۇ قىزنىڭ كۆكسىنى مۇجۇغانسېرى قىزنىڭ كۆزلىرى خۇمارلىشاتتى ، لېكىن قىز كۆز ئاچمايتتى . سۇلايمانوف يوغان قورام تاشنىڭ دالدىسىدا توختىدى . ئۇ قىزنىڭ قىسقا

ئىشتىنىنى ئاستا تۆۋەنگە تارتتى . قىز جىم تۇردى . ئۇ قىزنىڭ گەۋدىسىنى ئالدىراپ تاشقا يۆلىدى ـ دە ، ئىككى پۇتىنىڭ ئارىسىغا كىردى ...

... قىز بەدىنىدە بولۇۋاتقان بىر ئازابلىق راھەتتىن چۆچۈپ ھوشىغا كەلدى . لېكىن ئۇ كېچىككەنىدى ...

— سەن ئىپلاس ! — قىز ئىڭرىدى .

— سىز ئەمدى مۇشۇ ئىپلاسقا مەنسۇپ !

قىز يەردە ئولتۇرۇۋېلىپ ئۈن سېلىپ يىغلىدى . سۇلايمانوف ئۇنى چىڭ قۇچاقلاپ خۇددى ئاچ بۆرە قوزا گۆشىگە ئۆزىنى ئاتقاندەك ئاچ كۆزلۈك بىلەن سۆيۈشكە باشلىدى .

— ياشىسۇن ئەۋلىيا چوققا ، ياشىسۇن قارا بۇلۇت ، شار ـ شار يامغۇر !

— سەن كىمگە خىيانەت قىلدىڭ ، بىلەمسەن ھايۋان !

— مەيلى مېنى ئېتىۋەتسۇن !

— بۇ دېگەن باسقۇنچىلىق !

— ئىقرارمەن .

— مەن سېنى ھەربىي سوتقا بېرىمەن !

— مەيلى ، مەن ئۆلۈمگە رازى !

قىز يىغلىدى ، لېكىن ئۇ يەنىلا سۇلايمانوفنىڭ قۇچىقىدا ئىدى .

— مەن مۇشۇنداق قىلمىسام ساڭا ئېرىشەلمەيمەن !

— مەن سەندىن نەپرەتلىنىمەن !

— نەپرەتنىڭ تېگى مۇھەببەت . نەپرىتىڭ مۇھەببەتكە ئۆزگىرىدۇ پەرىدە !

ئۇلار شىمالدا تار ، تىك قاپتاللىرى قېلىن قارىغاي بىلەن قاپلانغان ، ئوتتۇرىسىدا شىمالغا قاراپ تاغ سۈيى ئاقىدىغان غولنىڭ بېشىدا يەنە ئاتلاندى . يامغۇر توختىغان ، ياپيېشىل تاغلار ، يوپۇرماقلار ئۈستىدىكى مەرۋايىتتەك تامچىلار ، تاغ قۇشلىرىنىڭ

ناۋالىرى، جاڭگال دۇمباقچىسىنىڭ تۈك ـ توكلىرى تەبىئەت گۈزەللىكىنى يەنە كۆرگەزمە قىلماقتا. لېكىن قىز قەلبى ئازابتا، ئۇنىڭ روھى چۈشكۈن، كۆزلىرى ئىششىغان، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا نەپرەتتىن باشقا نەرسە قالمىغان. ئۇ ئۆز تەقدىرىگە، ئۆزىنى مۇشۇ ھالغا سالغان پۈتۈن ھايات پاجىئەلىرىگە نەپرەتلىنەتتى. ئۇنىڭ نە مۇڭدىشىدىغان ئادىمى، نە يۆلەنچۈكى يوق. ئەمدى ئۇ كىمنىڭ ئىسمىنى تىلغا ئالىدۇ. نۇرىنىڭ نامىنى مۇشۇ بۇلغانغان بەدىنىدىكى ئېغىزىغا قانداقمۇ ئالالىسۇن. ئۇ ئەمدى كىم ئۈچۈن، نېمە ئۈچۈن ھايات كەچۈرىدۇ؟ ...

ئۇ تاپانچىسىنى غىلاپتىن ئاستا چىقاردى. ئۇنى ئالدىدا كېتىپ بارغان ياۋۇز ئادەمگە توغرىلىدى ۋە تەپكىنى باستى، «چارس قىلدى» ، ئوق چىقمىدى. ئۇ شۇ چاغدىلا بىلدى. ئۇنىڭ ئوقلىرىنىمۇ سۇلايمانوف ئېلىۋالغانىكەن.

سۇلايمانوف بىردەملىك غالجىر ئىشتىھانىڭ كۈچى بىلەن ئەقلىدىن ئايرىلىپ قىلغان ئىشىغا پۇشايمان قىلدى. ئۇ ئەمدى يالۋۇرۇپ كەچۈرۈم سورىسىمۇ ھېچنېمىگە ئېرىشەلمەيتتى. ئۇ ھەممىگە: ھەربىي سوتنىڭ جازاسىغا، قىلمىشى ئاشكارىلىنىپ رەسۋا بولۇشقا، ھەتتا مۇھىم بولغاندا ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىشقىمۇ تەييارلىنىپ قويدى. ئۇ قىزغا تىكىلىپ قارالمىدى. بايىقى ئەۋلىيا چوققىسىدا ئېرىشكەن بىردەملىك راھەت ئەمدى ئازابقا، ئۆمۈرلۈك پۇشايمانغا ئايلانماقتا ئىدى. بىر ئاجىزنىڭ بىچارىلىكىدىن پايدىلىنىپ روھىي ئۈستۈنلۈك، جىسمانىي راھەتكە ئېرىشىش يىرگىنىشلىك بىر قىلمىش، ئۇ ئەۋلىيا چوققىدا نېمىشقا ئۆزى دائىم دەپ يۈرىدىغان سۆزىگە ئەمەل قىلالمىدى. تەبىئەتكە ئېيتقان رەھمەتلىرىمۇ ئەمدى نەپرەتكە ئايلاندى. ئۇ ئۆزىگە ئۆزى باھا بەردى: ئۇ رەزىل، يارىماس يىگىت ئىكەن، ئۇ شتاب باشلىقى بولۇشقا لايىق ئەمەس، ھەتتا جەڭچى بولۇشقىمۇ لايىق ئەمەسكەن ... ياق، ئۇ شۇ مىنۇتلاردا قىزدىمۇ بىر

خىل خاھىشنى سەزگەندەك قىلغاندىغۇ، ئۇ ئۆزىنى ئاقلاشقا بىرەر سەۋەب تېپىشنىمۇ ئويلىدى. ئۇ بۇنىڭغا ئېرىشكەندەكمۇ قىلدىغۇ؟ قىزنىڭ كۆزلىرى، لەۋلىرى، بەدىنىنىڭ ھېسسىيات كۈچى بىلەن مىدىرلاشلىرى ئۇنىڭدىن بىر نېمىنى تەلەپ قىلغاندىغۇ، بۇنداق چاغدا قىز تەلىپىگە بىپەرۋالىق قىلغان يىگىت يارامسىز ھېسابلانامدىكەن، بەلكى بىر - ئىككى كۈندىن كېيىن قىزمۇ بۇنى ھېس قىلار. بەلكى ئۇ سۇلايمانوفنى كەچۈرەر، بەلكى تېخى ئۇلار ھايات خۇشلۇقىنىڭ مۇقەددىمىسىدىن كېيىنكى تۈنجى بابىنى بۇنىڭدىن كېيىن يازار تېخى ... نېمە بوپتۇ، نۇرىمۇ بۇ قىزنىڭ ھەدىسىدىن خاتالىشىپ بىر بالا تاپقاندىغۇ، سۇلايمانوف بۇ قارامىلىقى بەدىلىگە كەلگۈسىدە بىر ئوغۇلنىڭ ئاتىسى بولۇپ قالامدۇ تېخى!

ئۇ ئويلاپ شۇ يەرگە كەلگەندە بىر ئاز يېنىكلەپ قالغاندەك بولدى - دە، ئېتىنى قىزنىڭ ئېتىغا ياندىدى.

بۇ چاغدا كۈن غەربكە ئۆتكەن، ئۇلار چەكسىز تۈزلەڭ بىنەملىكتە كېتىپ باراتتى. يامغۇرلۇق پەسىل بىنەملىكنى ياشارتقان، قارامتۇل يېشىل بۇغداي ئېتىزلىرى كىشىنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرەتتى. سۇلايمانوف قىزغا يانداشىپ:

— پەرىدە، مېنى كەچۈرەلمەمسىز؟ — دېۋىدى، قىز توڭلا قىلىپ:

— ئادەم بولسىڭىز ئۆزىڭىزدىن سوراڭ! — دېدى.

— يۈز قېتىملاپ سورىدىم. يۈرىكىم: بۇ سېنىڭ ئەيىبىڭ ئەمەس، مۇھەببەت ئەسەبىيلىكى ھەر كىمنى شۇ ھالغا قويىدۇ دېدى.

— مۇھەببەت؟ ئەگەر مۇھەببەت شۇنداق بولسا ھايۋانلار مۇھەببەتنىڭ ئەڭ ياخشى تىپلىرى بولالايدۇ!

سۇلايمانوف جىم بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ پەتىۋالىرى يەنە بورانغا يولۇققان تۇزغاققا ئايلاندى.

— مۇشۇ ئەيىبىم بىلەن ئېتىلىپ كەتسەم تۇغۇلىدىغان ئوغلىمىزغا دادىسىنى قانداق چۈشەندۈرىسىز؟

— نېمە؟ — دېدى قىز، ئازاب بىلەن مىيىقىدا ئاچچىق كۈلۈپ قويۇپ، — سىزگە ئۇ نەرسىلەر نېسىپ بولمايدۇ، تىرىكلىكىڭىزدە ئېرىشەلمىگەنگە ئۆلگەندىن كېيىن تېخىمۇ ئېرىشەلمەيسىز!

«ئۆلگەندىن كېيىن» دېگەن سۆزنىڭ ئۇرغۇسى قاتتىق ئېيتىلدى. سۇلايمانوف خۇددى تۇيۇقسىز ئوق تەگكەندەك سىلكىندى. ئۇ ئاچچىق بىلەن ئېتىنىڭ تىزگىنىنى سىلكىۋىدى، ئات بىردىنلا سىلكىنىپ، قۇلاقلىرىنى دىڭ قىلىپ ئالدىغا يۇلقۇندى. سۇلايمانوف تامدەك تاتىرىپ قىزغا «لاپ» قىلىپ قاراپ قويدى - دە، ئۆز غەزىپىنى يوشۇرماستىن:

— بىر قىز ئۈچۈن ھۆكۈمىتىمىز ئۆزىنىڭ بىر قەھرىمان ئوغلىنى گۆرگە تاشلىمايدۇ، بولۇپمۇ سىزدەك بىر ئىگىسىز، ۋەتەنسىز قىز ئۈچۈن!

ئۇ شۇنداق دېدى - دە، ئېتىنى دېۋىتتى، ئات سېغىز توپىلىق تۈزلەڭ يولدا چاڭ توزۇتۇپ، مانان ئىچىدە غۇۋا كۆرۈنۈۋاتقان دەريا تەرەپكە ئۇچقاندەك چېپىپ كەتتى. ئۇنىڭغا ئەگىشىپ مۇھاپىزەتچىسىمۇ ئېتىنى قويۇۋەتتى.

«كىمگە ھال ئېيتىمەن، كىمنىڭ ئۆيىگە بارىمەن؟» قىز بۇ سوئالغا جاۋاب تاپالمىدى. «ئىگىسىز، ۋەتەنسىز!» دېگەن سۆز ئۇنىڭغا تولىمۇ قاتتىق ھاقارەت بولۇپ تۇيۇلدى. ئۇنىڭ ئۆپكىسى ئۆرۈلۈپ ئىچ - ئىچىدىن يىغا ئۆرلەپ ئۈن سېلىپ يىغلىدى، ئانىسى بىلەن ھەدىسى، قېرى قىزنىڭ ئاپئاق يوپۇق يېپىلغان تاۋۇتى ئالدىدىمۇ ئۇ بۇنچىلىك يىغلىمىغانىدى. ئۇ چاغدا ئۇنىڭ يېنىدا نۇرىنىڭ روھى بار ئىدى. لېكىن ئۇ ھازىر نۇرىدىنمۇ ئايرىلدى. ئۇ ئەمدى نۇرىنى ئۇنتۇشى كېرەك. ئۇنى ئۇنتۇپ ياشاش ئۇنىڭ قولىدىن كېلەرمۇ؟ ئۇ شۇ تۇرقىدا كىمنى

سىغىنىدۇ ، كىمگە ئۈمىد باغلايدۇ ؟ بولغان ئىشنى ئۇنتۇپ ھېچ
ئىش بولمىغاندەك ياشىسا ، ئانىسى بىلەن ھەدىسى ئۈچۈن قىساس
ئېلىپ ئاندىن كېيىن پەيت تېپىپ مۇنۇ سۇلايمانوفتىن ئىنتىقام
ئېلىپ ، ئاندىن ھاياتىدىن خۇلاسە چىقىرىپ ھەممىنى نۇرىغا
ئېيتىسىچۇ ؟ …
ئۇ يىغا بىلەن بىر ئاز بوشاپ ئۆزىگە تەسەللى تاپتى ، بىر
خىل يورتۇپ كېتىۋاتقان ئېتىنىڭ يايلىنى ئېگىشىپ تاراپ قوي-
دى - دە ، ئالدىغا ـــ دەريا تەرەپكە قارىدى . كۆزىگە ئەمدى
شەھەر دەرەخلىرى كۆرۈندى . غۇلجا شەھىرى گويا ئۇنى ھاياتقا ،
بەختكە ۋە كۈرەشكە چىللاۋاتقاندەك بىلىندى . ئۇ پىچىرلىدى :
«بۇ يەر مېنىڭ ۋەتىنىم ، مېنىڭ ئىگەم» ، مېنىڭ دادام مۇشۇ
زېمىندا تۇغۇلغان ، بۇ زېمىننىڭ قەھرىمان ئوغۇل - قىزلىرى
ئىچىدە نوزۇگۇم ، مايىمخان ، گۇلەمخان ، رىزۋانگۇلدەك قىز-
لارنىڭ نامىمۇ بارغۇ ؟ بۇ يەر بۇ يەر ئۈچۈن جېنىنى ئاتىغانلارنىڭ
ۋەتىنى ، ھەرگىز سۇلايمانوفدەك ئادەملەرنىڭ ئەمەس… قىز
كۆڭلى بىر دەريا ، بۇ دەريادا ياپېپشىل ، يىلتىزلىرى بىلەن
قومۇرۇلغان قارىغايمۇ ، سېسىپ چىرىگەن كۆتەكمۇ ئاقىدۇ .
قىز قەلبى ئاجىز ، لېكىن ئۇ كەچۈرۈش ، رەھىم قىلىشتا تەڭ-
داشسىز . مانا قىز قەلبىنىڭ بىر يېرىدە سۇلايمانوف ئۈچۈن يەنە
ئىللىق ھارارەت پەيدا بولۇشقا باشلىدى : «ئۇ مېنى بەختلىك
قىلىش ئۈچۈن ھەممىدىن كېچىشكە تەييار . ئۇ مېنىڭ بەدىنىم-
نىڭ تۇرتكىسى بىلەن سەتلەشتى . مەن ئۇنىڭغا گىرە سېلىۋال-
مىغان بولسام ئۇ ماڭا زورلۇق قىلالايتتىمۇ ؟ … » ئۇ زىددىيەت-
لىك ، جاۋابى يوق خىيال - سوئاللار بىلەن كېمە بويىغا كەلدى .
كۈن ئولتۇرۇشقا ئاز قالغانىدى . كېمە بويىدا ھارۋىلار ، ئاتلىق-
لار كۆپ ئىدى . سۇلايمانوف ئاتتىن چۈشۈپ دەريانىڭ سارغۇچ
چېچەك سۈيىدە يۈزلىرىنى يۇماقتا ئىدى . پەرىخەمۇ ئاتتىن چۈش-
تى . مۇھاپىزەتچى ئۇنىڭ ئېتىنى ئالدى . سۇلايمانوف ئۇنىڭ

ئالدىغا كەلدى :
ـــ نەگە چۈشمەكچىسىز ، باش شتابقىمۇ؟
ـــ ياق ، مەن ئۆزۈمنىڭ ئۆيىگە چۈشمەن!
ـــ ئۇ ئۆيدە ھېچكىم يوق ئەمەسمۇ؟
ـــ ماڭا بەربىر ، مۇتائالى خەلپىتىمنىڭ خانىمى ئابىس-
تەي ئاپام بىلەن يېقىن ئىدى. شۇ ئابىستەيگە گېپىم بار .
ـــ مۇتائالى خەلپىتىم دىنىي نازارەتنىڭ نازىرى. ئۇ
كىشى دادام بىلەنمۇ يېقىن. بۈگۈنكى گۇناھىمنى يۇيۇشقا قەسەم
ئىچەي ، ئۇلار ھازىر بۇ ئىشنى بىلمىسۇن ، مەن سىزگە يالۋۇ-
راي . بايىقى قوپاللىقىمنى كەچۈرۈڭ پەرىدە!
قىز ئۇنىڭغا جاۋاب بەرمىدى . ئۇ يىگىتنىڭ ئاۋازىدىن ،
لەۋلىرىنىڭ تىترەشلىرى ، كۆز چاناقلىرىنىڭ قىزىرىشلىرىدىن
ئۇنىڭ پۇشايمان ، ئازابلىرىنى چۈشەنگەندەك بولدى . ئۇنىڭ قەل-
بىدە بىردىنلا رەھىم - شەپقەت ئوتى يېلىنجىدى . يىگىت يەنە
يېلىنىشقا باشلىدى :
ـــ مەن شىخو ئالدىنقى سېپىگە بېرىشنى قەتئىي تەلەپ
قىلىمەن . ئىشىنىڭ ، مەن ئۆزۈمنى ئۆزۈم سوتلىيالايمەن!
ئۇلار ئاتلىرىنى يېتىلەپ كېمىگە چىقتى . كېمىچى ئارغام-
چىنى يېشىۋەتتى . كېمە غالتەك توم سىم ئارغامچىدا سىيرىلىپ
دەريانىڭ قىرغىقىدىن يىراقلاشتى . دەريا سۈيى تولىمۇ ئۇلۇغ ،
دولقۇنلۇق ئىدى ، بولۇپمۇ دەريانىڭ ئوتتۇرىسىغا بارغاندا ، لۆم-
شۈپ قورقۇنچلۇق ئېقىۋاتقان ئۇلۇغ سۇدا قىزنىڭ بېشى قايدى .
ئۇ كېمىنىڭ يان ياغىچىنى چىڭ تۇتتى . سۇلايمانوف ئۇنىڭدىن
ئەنسىرەپ ئۇنى ئوتتۇرىغا ئەكېلىۋېلىش ئۈچۈن يېنىغا بېرىپ
جەينىكىدىن تۇتۇشىغا ، سۇلايمانوف قىزنىڭ كۆزىگە ئېغىز ئې-
چىپ ئۆزىگە ئېتىلغان ئەركەك ئېيىق بولۇپ كۆرۈندى . قىز
ئۆزىنى دەرياغا ئاتتى . ئۇ دەريا دولقۇنى ئىچىدە ئەندىكىپ قاتتىق
ۋارقىرىدى - دە ، چۆكۈپ كەتتى . ئۇ يەنە بېشىنى چىقىرىپ

ۋارقىردى. سۇلايمانوف قىزنىڭ كەينىدىنلا سەكرىدى. دولقۇن
ئۇلارنىڭ ئارىسىنى يىراقلاشتۇرۇپ قويغانىدى. سۇلايمانوف ئۇ-
زۇشكە ئۇرۇناتتى، دولقۇن ئۇنىڭغا يول قويمايتتى. مۇھاپىزەت-
چى خارتىلداپ تۇرغان قۇلا ئاتنى بىر قامچا ئۇرۇۋىدى، ئات
دەرياغا سەكرىدى. مۇھاپىزەتچىمۇ بىللە سەكرىدى. ئۈچ ئادەم
دەريادا، قىز بىر چۆكۈپ - بىر چىقىپ جان تالاشماقتا، سۇلاي-
مانوف ئۇنىڭغا يېقىنلىشىش ئۈچۈن ھەدەپ غۇلاچ تاشلاپ ئۈز-
مەكتە، ئات قۇلاقلىرىنى سىلكىپ كۆتۈرۈلۈپ ئۈزمەكتە. مۇھا-
پىزەتچى ئۇنىڭ يايلىغا يامىشىپ تىزگىنىنى قىز تەرەپكە تارتماق-
تا. مانا ئۇ قىزغا يېقىنلاشتى. ئۇ قىزنى تارتىپ يېنىغا ئەكېلە-
ۋالدى - دە، بىرلا سىلكىپ سۇ ئىچىدىكى ئېگەرگە ئاچىقتى:
— ئۈزەڭگىنى دەسسەڭ، ياق، ئېگەرگە يامىشىڭ!
جان تاتلىق ئىكەن، قىز ئاتقا ياماشتى. مۇھاپىزەتچى ئات-
نىڭ قۇيرۇقىنى تۇتتى. سۇلايمانوف ۋارقىرىدى:
— ئەزىمەت، قىرغاققا تارت!
كىمە ئاستا شىمالىي قىرغاققا سىلجىماقتا، ئادەملەر ۋار-
قىراشماقتا. سۇلايمانوف تۆۋەنگە قاراپ ئاقماقتا، ئەمما ئۇمۇ
سول قىرغاققا قاراپ غۇلاچ تاشلىماقتا. دەريادا ئاتنىڭ بېشى،
تىك بىر جۈپ قۇلىقى، ئاتقا ياماشقان ئىككى ئادەمنىڭ بېشى،
نېرىدا مەيدىسىگىچە سۇ ئۈستىگە كۆتۈرۈلۈپ غۇلاچ ئېتىۋاتقان
سۇلايمانوف كېمىدىن بارغانسېرى يىراقلاشماقتا.
ئەزىم دەريا شارقىراپ - ۋاژىلداپ، قىرغاقلىرىغا سۇرلۇك
ئۇرۇلۇپ دولقۇن ياساپ، ئۆز پەرزەنتلىرىنى سىناۋاتقاندەك تې-
خىمۇ ھەيۋەتلىك مەۋج ئۇرماقتا.
ئۇنىڭ پەرزەنتلىرى قىرغاققا ئامان - ئېسەن چىقىشتى.
ئۇلار كىيىملىرىنى سىقىش ئۈچۈن جىغانلارنىڭ كەينىگە
ئۆتۈشتى.
قىز ئەۋلىيا چوققا ۋە ئىلى دەرياسىنىڭ سىناقلىرىدىن ساق

قالدى. ھەر ئىككىلا خەتەردىن ئۇ سۇلايمانوفنىڭ ياردىمى بىلەن
ئۆتۈۋالدى. لېكىن سۇلايمانوف تۇرمۇشنىڭ نازۇك سىناقلىرى-
دىن سالامەت ئۆتەلمىدى. قىز ئۇنىڭغا مەيلىنى ئەمەس، بەدەن
بىخەتەرلىكىنى تاپشۇرغانىدى. قىزنىڭ ئىشەنچىسى بىكار بولدى.
ئۇ ئۆزىنىڭ قىممەتلىك ھايات بەلگىسى — قىزلىق ئىپپىتىنى
ساقلىيالمىدى. ئۆزىگە خاس بولغان بەلگىسىنى يوقاتقان بەدەن-
نىڭ نېمە قىممىتى بولسۇن!
قىز قاراڭغۇ چۈشەي دېگەندە كۆكچىلىكتىكى ئابدۇمەر
مىڭبېگىدىن قالغان يوغان دەرۋازىلىق ئۆينىڭ ئالدىدا ئاتتىن
چۈشتى. دەرۋازا ئىچىدىن زەنجىرلەنگەنىدى. ئۇ تۆڭگىسىنى
شاراقلىتىۋىدى، دەرۋازا ئالدىدا بىر ئايال پەيدا بولدى:
— كىم؟
— پەرىخە.
— پەرىخە دېگەن كىم؟
— ئاسىيە ئابىستەيىنىڭ كىچىك قىزى.
— ئاسىيە ئابىستەي كىم ئەمدى؟
— مۇشۇ ئۆينىڭ ئىگىسى.
— بۇ دېگەن دارىلئېتام. ھۆكۈمەتنىڭ بۇيرۇقى بويىچە
دىنىي نازارەت يېتىملارغا بەرگەن قورۇ - جاي!
— مەنمۇ يېتىم بالا، بىر كېچە قونايچۇ؟
ئايال ئىشكنى ئاچتى. ئالدىدا بىر ھەربىي ئايالنىڭ تۇرغى-
نىنى كۆرۈپ ھودۇقتى - دە:
— ھە، ئەمدى بىلدىم، سىز شەپقەت ھەمشىرە
پەرىدەمۇ؟ — دېدى ئۇ دەرۋازىنى يوغان ئېچىپ.
— ھەئە مەن.
— ئېگەر - جابدۇقلار ھۆلغۇ، ۋاي - ۋۇي سىزمۇ سۇغۇ.
كىيىم - كېچەك بىلەنلا - ھە، كېمە توختاپ قالغان چېغى،

دەريادىن ئات ئۈزدۈرۈپ ئوتتىڭىزما ، شورپا ئىچەمسىز ، مەن
هازىرلا ...

ئاق سېرىق ، ئورۇق ، ئېگىز ، دورداي كالپۇك ، كالاچ
ئېغىز ئايال ئاغزى بېسىقماي سۆزلەيتتى .

— مەن ، بىلەمسەن ؟ بىلەمسىنا ! — دەپ گەپ باشلىدى
ئۇ ئايال بىردىنلا يات قىزنى «سەنلەپ» ، — مەنچۇ ، ئاپپاي .
رابىيە ئابىستەي ، رابىيە خانىم دېسەڭ ھەممە ئادەم بىلىدۇ .
ئايخان ئانا دېسە خەقنىڭ ئاغزىغا بىر چىقىدۇ . ئۇ ناھايىتى
ئۆزىنىڭ قازانچىدىكى ئاستى - ئۇستى تاختايلىق ئون ئالتە
ئېغىز ئۆيىنى «خەيرىيە» مەكتىپىگە بەردىغۇ . بۇ ئىشقا ئون يىل
بولدى . ئون يىلدىن بېرى مەن نېمىلەرنى قىلدىم ؟
يۈزلەپ - يۈزلەپ بالا ئوقۇتتۇم . بىلەمسەن ، مېنىڭ ئېرىمنى
بالا ئوقۇتتۇڭ ، راست گەپ قىلدىڭ دەپ شېڭ شىسەي تۈرمىگە
سېلىپ قىيناپ كۆزلىرىنى ئويۇپ ئۆلتۈرگەن . قىشتا ساقچىنى
ئالغاندا مۇرەببىمنىڭ جەستى قۇدۇقتىن چىقتى ، ئۈچ ئوغلۇم
ئاتا قىساسى ئۈچۈن جەڭگە كىرىپ چوڭى سۇلتان ھەرەمباغ
سوقۇشىدا ، ئوتتۇرانچىسى زاتى سەمى ئاچالدىكى جەڭدە قۇربان
بولدى . كەنجەم ئىمام ئەمدى ئون ئالتىگە كىرگەن ، دادا -
ئاكىلىرىنىڭ قىساسىنى دەپ ئەسكەر بولۇپ شىخوغا كەتتى ،
مەن تىكەندەك يالغۇز قالدىم . مەن دېمەتلىكلەرنىڭ كېلىن ،
نەۋرىلىرى ئۆيلىرىدە لىق . مېنىڭ بۇنداق تەلەيلىكلەرنى كۆر-
گۈم يوق . مۇشۇ يېتىم باللار بىلەن كۆڭلۈم توق كېتىۋاتىد-
مەن ، قېنى ، مۇنۇ ھۇجرىغا كىر . چوڭ ئۆيلەردە باللار كىتاب
ئوقۇۋاتىدۇ .

رابىيە ئاپپاي ئۇنى ھۇجرىغا باشلاپ كىردى . بۇ ئۆي سەبىد-
خە بىلەن پەرىخەنىڭ ھۇجرىسى ئىدى . ئەنە ، تامدا ئۇلارنىڭ
ئاپىسى بىلەن چۈشكەن رەسىمى تۇرۇپتۇ . ئابدۇمەر مىڭبېگىنىڭ

رۇس رەسسامغا سىزدۇرغان رەسىمىمۇ ئۇنىڭ يېنىغا
ئېسىقلىق تۇرۇپتۇ . پەرىخەنىڭ ئۆپكىسى ئۆرۈلۈپ كۆزلىرى
تۇمانلاشتى .

رابىيە ئاپپاي چاي تەييارلاۋېتىپ ، ئۆزى ، ئېرى توغرىسىدا
توختىماي سۆزلىمەكتە ئىدى :

— مۇسابايىنىڭ تەرەققىيپەرۋەر ئوغلى باھاۋۇدۇنباي ناسىر
ئەلەم ئاخۇنۇمنى قايىل قىلىپ ، بەيتۇللا يېنىدىكى دىنىي مەك-
تەپتە پەننىي دەرسلەرنى ئۆتۈشكە كىرىشكەندە ، دادام بىلەن
قېيناتام مۇئەللىم بولغانىكەن ، كېيىن (1880 - يىلى) ئەيسا
خەلپىتىم ، ھاشىر خەلپىتىملەر مەشھۇر مائارىپچى كەشپۇلئەس-
رار دامولللىنى قازان مەدرىسىدىن ئەكەلگەن سىدىقھاجى ئابدوف
دېگەن بايغا ئۆز مەكتىپىدە پەننىي دەرس ئۆتۈشكە يول قويغاندا ،
دادام بىلەن قېيناتام كەشپۇلئەسرار دامولللىنىڭ ياردەمچىلىرى
بولغانىكەن . تاتار جامائەتچىلىكى مەسچىت يېنىغا ئىككى قەۋەت-
لىك بىنا سېلىپ ، ئون سىنىپلىق مەكتەپ قۇرغاندا ، بىز تۇنجى
قىز مۇئەللىم بولۇپ قىزلارغا دەرس ئۆتكەن ، — رابىيە داڭ-
لىق مۇئەللىملەرنى قويماي ساندى . غۇلجا شەھىرىگە مەكتەپ
قۇرغان تاتار بايلىرىنى بىرمۇبىر ساناپ چىقتى . خەلىچە ئابىس-
تەي ، غەزىز ئەۋزى ، ئەينۇرە خانىم دېگەندەك مۇئەللىمەلەرنىڭ
ئىسىملىرىنى ، قازاندا بېسىلغان ئىملا ، ئىنشا ، ھېساب ،
جۇغراپىيە... دېگەندەك دەرسلەرنىڭ ئىسىملىرىنى يېزىپ كۆر-
سەتتى ، ئۇنىڭ ئاغزىدىن ئىلىم ، مۇئەللىمدىن باشقا گەپ چىق-
مايتتى . ئۇ پەرىخەنى باشلاپ باللارنىڭ ياتاقلىرىغا ئەكىردى .
تاختاي ئۇستىگە بورا ، پالاس سېلىنغان . باللار پۇتلىرىنى
سۇنۇپ ئولتۇرۇۋېلىپ ۋارقىرىشىپ كىتاب ئوقۇشماقتا ئىدى .

— ئاتمىش سەككىز بالا ، ئون يەتتىسى قىز ، ئەللىك بىرى ئوغۇل . ئۇلارنىڭ ھەممە چىقىمى دىنىي نازارەتتىن ، مۇتائالى خەلپىتىم ئۇلارنىڭ دادىسى ، بوۋىسى . مانا مەن ئۇلارنىڭ ئانىسى . ھەممىسى يېتىم ، ئەمما ئۇلار تەلەيلىك يېتىملار ! …

پەرىخە باللار بىلەن يېرىم كېچىگىچە بىللە بولدى . ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى غەيرىي خىياللار قۇياشنى كۆرگەن تۇماندەك بىردىنلا يوقىلىپ قەلبىدە ھايات ئىستىكى ، كېلەچەك ئارزۇ يالقۇنى لاۋۇلداشقا باشلىدى .

— زالىم ھۆكۈمەت بېشىنى يېسۇن ئىلاھىم ، نەچچە - نەچچىلىگەن باللارنى ئاتا - ئانىسىدىن ، قانچىلىرىمىزنى قېرىنداش ، جانجىگەرلىرىمىزدىن ئايرىدى . ئەل قىساسۇل مىنەلھەق ، ئىلاھىم باتۇر باللىرىمىزغا نۇسرەت بەرسۇن ، زالىملارغا زاۋاللىق يەتكەي !

پەرىخە رابىيە ئاپپايىنى ياقتۇرۇپ قالدى . بىردەمدىلا بۇ ئايال ئۆز ئانىسىدەك بولۇپ قالدى . ئۇ بېشىدىن ئۆتكەن پاجىئەلىرىنى سۆزلەپ بېرىۋىدى ، رابىيە ئاپپاي ئۆچكەن چىراغنى قايتىدىن ياندۇرۇپ ، قىزنىڭ بېشىنى سىلاپ ، ئۇنىڭغا سىنچىلاپ قارىدى :

— ئاسىيەنىڭ يالغۇز قىزىمەن دېگىنە ! مەن ئۇنى ياخشى بىلىمەن . ئابدۇمەر مىڭبېگىنىمۇ بىلىمەن . ئۇ تەمەخور بولغان بىلەن سېخىي ئادەم ئىدى ! — دېدى ۋە پەرىخەنىڭ بېشىنى مەيدىسىگە باستى :

— مەن سېنىڭ ئاپاڭ ، سەن مېنىڭ قىزىم . بالام ئىمام غازى بولۇپ كەلسە سېنى كېلىن قىلىۋالىمەن ، شېھىت بولۇپ كەتسە ، مەن قالغان ئۆمرۈمنى سېنىڭ باللىرىڭنى بېقىشقا ئاتايمەن . ھەممىمىز يېتىم - يېسىركەنمىز . بۇ جاي سېنىڭ جايىڭ ئىكەن ، بوپتۇ ، جايىمىزدا يېتىملارنىڭ جېنى يايرىسۇن

قىزىم !

… ساقاللىق ، ئۇزۇن قاشلىرى ئاستىدىكى يوغان كۆزلىرى ئويناپ تۇرىدىغان ئادەم ئۇنىڭ پېشانىسىگە سۆيۈش ئۇچۇن ئېڭىشتى . قىز يىرىك ساقالنىڭ سانجىلىشىدىن ئۆزىنى قاچۇردى :

— دادا ، قويۇڭا ، ساقىلىڭىز يامان يىرىككەن !

— پەيغەمبەرنىڭ ساقىلى بۇ قىزىم !

ئەر ساقاللىرىنى سۇۋاپ قىزنى قىيناپ سۆيدى . قىز ئويغاندى . بۇ ئادەم ئابدۇمەر مىڭبېگى ئىدى . مىڭبېگى پەرىخەگە ئامراق ئىدى . دائىم ئەتىگەنلىكى مۇشۇ ئۆيدە شۇنداق قىلاتتى . مانا بۈگۈنمۇ شۇ .

— ئۇخلىۋال قىزىم . باللار ئېتىڭنى سۇغىرىپ يەم بەردى . ئۇلار تېزرەك چوڭ بولۇپ ئەسكەر بولساق دەپ تىتىلداماقتا !

قىز كۆزىنى يۇمدى ، لېكىن ئۇخلىيالمىدى . ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا يەنە مىڭبېگى دادىسى كەلدى ، ئۇ ئابدۇمەرمىڭبېگىنى رەسمىيەت ئۈچۈنلا ئەمەس ، چىن يۈرىكىدىن «دادا» دەيتتى . مىڭبېگى ئۇنى بۆلەكچىلا ياخشى كۆرەتتى . مىڭبېگىنىڭ قىزى سەبىخەنى شېڭ شىسەينىڭ قېيىنىنىسىغا بېرىشى ، شۇ سەۋەبتىن ئاسىيەنىڭ تارتقانلىرى ۋە ئاخىرىدا پاجىئە بىلەن ھاياتىنى ئاخىرلاشتۇرۇشى ، قىزغا ئۆگەي دادىسىنى تولىمۇ يىرگىنىشلىك ئادەم قىلىپ چۈشەندۈرگەنىدى . مانا ھازىر ئۇ ئادەمنىڭمۇ شۇ گومىنداڭ ئوقىدا ئۆلگەنلىكىنى بىلىدۇ . ۋاقىت ، پاكىت ئۇنىڭ قەلبىدىكى نەپرەتنى يوقاتقان ، ئۇنىڭ يۈرىكىنىڭ بىر يېرىدە ئۆگەي ئاتىغا يەنە مېھىر - مۇھەببەت ساقلانغانىكەن - دە ! ۋاقىت ، پاكىت ئۇنىڭ قەلبىدىن سۇلايمانوفقا بولغان ئۆچمەنلىكىنىمۇ يۇيۇپ چىقىرىۋېتەرمۇ - ھە ؟

قىز ئەتىگەنلىكى ئات توقۇۋېتىپ شۇنى ئويلىدى .

يەنە شۇ يېزا يولى، جىرغىلاڭ كۆۋرۈكىدىن ئۆتۈپ يۇقىرى
كۆتۈرۈلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئالدىدا ئىككى يول تۇراتتى.
بىرى، يار ياقىلاپ توغراق يېزىسى تەرەپكە باراتتى. يەنە بىرى،
ئوڭغا بۇرۇلۇپ يارغا چۈشۈپ كېتەتتى. ئۇ ئويناقلاپ تۇرغان
ئېتىنىڭ ئۆزەڭگىسىگە چىڭ دەسسەپ، ئوڭ تەرەپتىكى ئورمانـ
لىق، مەۋج ئۇرۇپ ئېقىۋاتقان ئىلى دەرياسى، ئۇنىڭ ئۇستىدىـ
كى چەكسىز بىنەملىك، يۇقىرىدا ئاپئاق چوققىلار ئاستىدا قاردـ
يىپ كۆرۈنگەن بۇك قارىغايلىق غوللىرى بىلەن ئۆزىنى جاھانغا
تەنتەنە قىلىپ تۇرغان ھەيۋەتلىك دىلمۇك تاغلىرىغا قارىدى.
ئۇنىڭ قەلبىدە بىردىنلا غۇرۇر ۋە مۇھەببەت ئۇرغۇدى. ئۇ
شىمالغا قارىدى. نېرىدا يەنە ئاقۋاش تاغلار، تاغ تۆۋىنىدە چەكـ
سىز بىنەملىك، قاپتاللاردا بۇك ـ باراقسان دەرەخلەر بىلەن
قاپلانغان يېزىلار كۆرۈندى. بۇ يەرلەردە مانا ئەمدى جاللاتلار
يوق، بىكاردىنلا ئادەملەرنى تۇتۇپ سولاپ، ئۆلتۈرىدىغان قاتىلـ
لار يوقالغان، كەمبەغەللەر يەنىلا كەمبەغەل، بايلار يەنىلا باي،
سىياسىي كومىسسارنىڭ گېپى بىلەن ئېيتقاندا، تەڭسىزلىك
يەنىلا مەۋجۇت. لېكىن ھۆكۈمەتتىن كېلىدىغان ۋەھىمە ـ تەھـ
دىت تۈگىگەن. بۇ قارا بۇلۇتنى يوقىتىش ئۈچۈن قانچە ئەزىمەتـ
لەر جان تىكتى؟ قان تۆككەنلەر زادى قانچە؟ بۇ ساننى سانىتار
قىز بىلمەيدۇ. لېكىن ئۇ ئۆز قولى بىلەن ھەرەمباغ سوقۇشىدىلا
قىرىق نەچچە يىگىتنىڭ تام تۈۋىلىرىدە، ئازگاللاردا جاراھىتىنى
تاڭدى، جان ئۈزگىنىنى كۆردى. كۆزلىرىنى سىيپاپ يۇمدۇرـ
دى. رابىيە ئاپپاينىڭ ئۈچ جانجىگىرى، زىياۋۇدۇنىنىڭ
ئىككى ئوغلى، ئۆزىنىڭ ئانىسى، ھەدىسى، ئاخشام
سۆزلەشكەن بالىلارنىڭ ئاتا ـ ئانىلىرى … مۇشۇ تۇپراقنىڭ
غۇرۇرى ئۈچۈن ئەزىز جانلىرىنى ئاتىدى. ئۇ ئاخشام بىرنەچچە
بالىدىن:

— چوڭ بولغاندا نېمە بولىسەن؟ — دەپ سورىغىدى،

ئوغۇللارنىڭ تولىسى:

— غېنى باتۇر بولىمەن!

— ئەكبەر باتۇردەك قەھرىمان بولىمەن.

— سادىر بوۋامدەك بولىمەن! — دېگەندەك جاۋابلارنى
بەردى. قىزلار بولسا رىزۋانگۈل، نوزۇگۇملارنى تىلغا ئېلىشـ
تى. رابىخان ئاپپاي بالىلارنىڭ قېنىغا قىساس ـ ئىنتىقام
روھىنى سىڭدۈرگەن، شۇڭا پەرىخە ئۆيدىن خوشلاشقاندا، ئاپپايـ
نى ئۆز ئانىسىدەك چىڭ قۇچاقلىدى.

ئۇ ئاخىر ئاتنى ئوڭغا بۇرىدى. بۇ يول نۇرى تولا ھېكايە
قىلغان يول. مانا «يامانيار» — قويۇق توپىلىق، ئىككى چېتى
تىك توپا قىرغاقلىق سۇرلۇك يول، ئۇ ئېتىنى دىۋىتتى. تىك
يارنىڭ ئۇ يەر ـ بۇ يېرىدە توقىناق قاغىلار ئۇۋىلىرىدا قاقىلدـ
شاتتى. ھېلىدىن ـ ھېلىغا چاڭغا مىلەنگەن ھارۋىكەشلەر،
توپ ـ توپ يۇڭ ئارتقان ئېشەكلەرنى پىيادە ھەيدەپ كېتىۋاتقان
ئېشەكچىلەر، تۆگە كارۋانلىرىمۇ ئۇچراپ تۇراتتى. ئۆتكەن ـ
كەچكەنلەر ھەربىيچە كىيىنگەن تولىمۇ چىرايلىق بۇ قىزغا ھەـ
ۋەس بىلەن قارىشاتتى.

مانا چوڭ يار، نېرىسى ئىلى دەرياسى، بۇ يار ئىچىدە
بۇلاقمۇ باركەن تېخى. قىز ئېتىنى سۆگەتكە باغلاپ قويۇپ بۇلاق
سۈيىدە يۈزلىرىنى يۇدى، سۇ ئىچتى ـ دە، ئېتىغا يەنە مىندى.

ھىزىۋەكتام، گۇركىرەتمە، ئاندىن كېيىن تۇز، مۇنبەت
لېكىن سۇسىز چۆل … ئۇ ھەممىگە قىزىقاتتى، ھەممىلا نېمە
ئۇنىڭ قەلبىدە ھاياجان پەيدا قىلاتتى. ئۇ كۆڭۈلسىز ئۆتكەن
تۇنۇگۈننى تامام ئۇنتۇغان. ئۇ ھەتتا ھەربىيلەرنىڭ ناخشىلىرىنى
غىڭشىپمۇ قويدى. ئۇ بۇ كۆڭۈللۈك يولدا خۇشال كېتىۋېتىپ
بىردىنلا نۇرىنى يادىغا ئالدى. نۇرى ھەر شەنبە كۈنى مۇشۇ يول
بىلەن يۈگۈرۈپ يېزىسىغا چىقاتتى. يەكشەنبە كۈنى چۈشتىن
كېيىن يەنە مۇشۇ يول بىلەن شەھەرگە قايتاتتى، بۇ ئەللىك

كىلومېتىردەك كېلىدىغان توپىلىق يول ئۇنىڭ «ئىرادە تاۋلايدىغان مەيدانى» بولغانىدى. پەرىخە نىلقىدىكى تۇرك مەھەللىسىدە ۋە كونا بازار مەھەللىسىدە نۇرىدىن بۇ ھېكايىلەرنى جىق ئاڭلىغانىدى.

— نۇرى، ھازىر نېمە قىلىۋاتىدىغانسىز؟ بەلكى ئاكوپتا پۈتۈن دىققىتىڭىزنى دۈشمەنگە قارىتىپ دۈربۈن بىلەن قاراۋاتقانسىز ياكى ئەسكەرلەرگە بۇيرۇق بېرىۋاتقانسىز ياكى ئادىتىڭىز بويىچە يەر بېغىرلاپ مېڭىۋاتقانسىز. سىزنىڭ خىيالىڭىزدا مەن يوق، لېكىن مېنىڭ خىيالىم سىز بىلەن ... لېكىن مەن ئەمدى سىز بىلەن ئۆمۈرلۈك بىللە بولالمايمەن! ...

قىزنىڭ كۆڭلى يەنە بۇزۇلدى. ئۇنىڭ كۆڭلى لاپ قىلىپ ئېچىلىپ، ئالىقاندەك بۇلۇت چىقسىلا شار ــ شار يامغۇر ياغىدىغان موڭغۇلكۈرەنىڭ ھاۋاسىغا ئوخشاپ قالغانىدى.

... ئۇنىڭ نېمە دېگىنى؟ سىزنىڭ كۆزىڭىز، لەۋلىرىڭىز، بەدىنىڭىزنىڭ مىدىرلاشلىرىدىن بىر خىل تەلەپنى سەزدىم دەيدا تېخى، پەرىخە راستلا شۇ ئىشنى خالاپ ئىپادە بىلدۈردىمۇ؟ ئۇ نېمىشقا ئۆزىگە راست گەپ قىلمايدۇ ــ ھە؟

بىر قول ئۇنىڭ كۆكسىنى ئاستا سىلىغاندا ئۇ چەكسىز راھەتلىنىپ تولغاندى، بۇ راست، نېمىشقا سەزگەن ھامان ئۇ قولنى سىلكىۋەتمىدى! يىگىت قولىدىن كېلىدىغان لەززەتتىن نېمىشقا ئۆزىنى قاچۇرمىدى؟ كېيىنچۇ؟ ئۇ ھوشسىزلىقتىن باشقا بىر راھەت ــ لەززەت دۇنياسىغا كۆچكەندە: «دۇنيانىڭ ئەڭ شېرىن لەززىتىدىن مەھرۇم بوپتىكەنمەن، ئىسىت!» دەپ ئويلىغىنىمۇ يالغانمۇ؟

ئۇ ئات ئۈستىدە، ئۆزىدىن ئۆزى ئۇيۇلۇپ ھۆپپىدە قىزاردى: «ياق، ئۇ مۇھەببەت ئەمەس. قىز بالىنىڭ جىسمانىي ئاجىزلىقى، ئۇ مېنىڭ ئاجىزلىقىمدىن پايدىلاندى ...»

تۇمشۇقبايتوقاي يېزىسىدىن ئۆتكەندە، ئۇ يەنە ئاچا يولغا دۇچ كەلدى. ئوڭغا ماڭسا نۇرىلارنىڭ مەھەللىسىگە، سولغا ماڭسا يېڭىتام، بورچى يېزىلىرىغا بارىدۇ. ئۇ ئاتنى يەنە ئوڭغا بۇرىدى. نۇرىلارنىڭ مەھەللىسىدە ئۇنىڭ جىيەنى خەمىت بار. ئۇنىڭ دۇنيادىكى بىردىنبىر قان قېرىنداشى شۇ بىر ياشتىن ئاشقان ئوغۇل بالا. خەمىتمۇ نۇرىنىڭ بىر دەملىك جىسمانىي لەززەتتىن ئۆزىنى تارتالمىغانلىقىنىڭ مەھسۇلىغۇ؟ ناۋادا پەرىخەنىڭ ھاياتىدىمۇ بۇ ئىش تەكرارلىنىپ قالسىچۇ؟ بۇ رېئاللىققا ئۇ ھەدىسىدەك، نۇرىدەك بەرداشلىق بېرەلەرمۇ؟ ياق، بۇ ئىشلار سۇ بىلەن مايدەك بىر ــ بىرىگە ئارىلاشمايدۇ. ئۇلار تۇنجى مۇھەببەتلىرى بىلەن بىر ــ بىرىگە ئىنتىلگەن ئىككى روھنىڭ ئىگىلىرى ئىدى. مۇھەببەت قاتىللىرىنىڭ قولى تەگمىگەن بولسا، ئۇلار ھاياتنىڭ ئەڭ شېرىن لەززىتىدىن بىللە بەھرىمەن بولۇشقا ھەقلىق بولغان خۇدا قوشقان بىر جۈپ بولالايتتى. مانا شۇنىڭ ئۈچۈن ھەدىسى ئاخىرقى تىنىقى قالغۇچە تىرىشتى. لېكىن ھېچنېمىگە ئېرىشەلمىدى ...

ئۇ نۇرىلارنىڭ يېزىسىغا كەلگۈچە ئەرخەقلەرنى تىللاپ كەلدى. بىراق مەھەللىنىڭ يېنىدا پالەچ ئايالنى ھاپاش قىلىپ كېتىۋاتقان، ياماق كىيىم كىيگەن چار ساقال دېھقاننى كۆرۈپ ئېتىنى توختاتتى:

— ئەسسالام ئاكا، زىياۋۇدۇنكامنىڭ ئۆيى مۇشۇ مەھەللىدىمۇ؟

— ھە، زىيەك باخشىما؟ ئۆستەڭ ياقىسىدىكى چوڭ قورۇ شۇ.

— بۇ ھەدەمچۇ، نېمە بولغان ئاكا؟

— شامالدارىغان، ئوقۇتتۇق، باخشىغا ئويناتتۇق، قىلمىغان سەۋەب قالمىدى. ئون يىلدىن ئاشتى، تۆگكان قاچ ــ قاچتا پالەچ بولغان، ساقايمىدى. ئېتىزنى كۆرىمەن دەيدۇ،

يالغۇز قارىياغاچ ئاستىدا ياتقۇدەك ··· ھى - ھى ··· دېگىنىنى قىلماي بولامدۇ بۇنىڭ ··· ئالتە بالامنىڭ ئانىسى - دە!

ئەر ساداقىتى قىز قەلبىنى ئىللىتتى.

زىياۋۇدۇننىڭ ھويلىسى، بېغى، ئۆيلىرى تولىمۇ پاكىز - ئازادە ئىكەن. پەرىخە نۇرى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ئۆينى كۆرۈپ ھاياجانلاندى. ھويلىدا قولىغا چۆۋىق ئېلىپ بۇدرۇق ئوغۇل خەمىت توخۇلارنى قوغلاپ يۈرەتتى.

ئۇ بالىنى باغرىغا چىڭ بېسىپ قاتتىق سۆيدى. بالىنىڭ چىرايلىق كۆزلىرى، بۇرنى نۇرىغا ئوخشىغان، چاچلىرىنىڭ سارغۇچلىقى سەبىخەنى تارتقان، پەرىخەنىڭ كۆزلىرىگە ياش كەلدى. ئۇنىڭ يېنىدا زىياۋۇدۇننىڭ ئايالى، ئۈچ قىز پەيدا بولدى···

چۈشلۈك چايدا زىياۋۇدۇن پەيدا بولدى. ئۇنىڭ ساقاللىرى ئۆسكەن، يالاڭ ئاياغ پۇتى يېرىلغان، كىيىملىرى ياماق، لېكىن پاكىز ئىدى:

— ئون ئالتە خو يەرگە بۇغداي تەردىم، تۆت خو زىغىر، ئىككى خو سۇلۇ، ئالتە پۇت تېرىق! ··· ھەممىگە بىر ئۆزۈم، نۇرى بىلەن بەرا ئەسكەر، دەرا قۇربان بولدى. مۇختەر ئاكامۇ بىر ئوغلىنى ئېلىپ ئاقسۇغا ماڭغان باتۇرلار بىلەن بىللە كەتتى، مېنىڭ سوقۇشقا بارغۇم بار ئىدى، نۇرى ئۇنىمىدى. دېھقانچىلىقمۇ لازىم. كىم نان يېمەيدۇ دەيسىز، قىزىم، سىلەر جەڭ قىلىڭلار، بىز سىلەرگە نان تەييارلايلى!

پەرىخە ئۇرۇشنى، خەلق كۈلپىتىنى ئۇنتۇمىغان دېھقاننىڭ سۆزلىرىنى بېرىلىپ ئاڭلىدى. بىر تېرە، بىر ئۇستىخان بولۇپ قاپتۇ. جاندىن ئەزىز بالىلىرىدىن ئىككىسى دۇشمەن ئوقىدا ئۆلدى، لېكىن بۇ ئادەم نە بالىلىرى، نە ئۆزىنىڭ تارتقانلىرى توغرىسىدا سۆزلىمىدى. سوقۇش، ئازادلىق، خەلقنىڭ تەقدىرى توغرىسىدىلا سۆزلىدى. قىز خىجىل بولدى، ئۇ ئاپقۇر چىنىدىـ

كى قايماقلىق ئەتكەنچايغا سىلىق - سىپايىلىق بىلەن نان سېلىۋاتقان ئايالنىڭ چىرايىغا رەھمەت ئېيتىپ «لاپ» قىلىپ قارددى، ئۇ ئۆز ۋاقتىدا ئاپئاق يۈزلۈك ئايال ئىدى، مانا ھازىر قارىدىغان، قورۇقلىرى كۆپەيگەن، يۈزلىرى يېرىلغان، كىيىملىرىمۇ ناچار، شاتىۋاردىن ئىدى.

— جاپا تارتىپسىز، ھەدە!

— نېمە دەيسىزھۇي، جاپانى ئەسكەرلەر تارتىۋاتىدۇ. قۇرۇق دان، تالقان يەپ، سوغۇق سۇ ئىچىپ ئايدالادا، تاش - شېغىل ئۈستىدە يېتىپ - قوپۇپ سوقۇش قىلىۋاتقان ئەسكەرلەر جاپا تارتماي، بىز جاپا تارتىمىزما تېخى!

— سىز دېگەن شەھەردە چوڭ بولغان - دە، شۇنداقتىمۇ!

— زالىم ھۆكۈمەت شەھەرلىك، سەھرالىق دەپ ئايرىمىدىغۇ، نى - نى يىگىتلەر ئۆلۈپ كەتتى. مېنىڭ ئىنىممۇ لياڭشاڭ سوقۇشىدا قازا تاپتى. زالىملارنى يوقاتماي ئادەمنىڭ قانداقمۇ كۆڭۈل ئارامى بولسۇن!

ئۇرۇش ئادەملەرنى ئويغاتقان، ئادەملەرنى ئىناقلاشتۇرغان، ئادەملەر باتۇرلۇققا ئىنتىلمەكتە ··· پەرىخە ئەتىسى ئابدۇمەر مىڭبېگىنىڭ كۆزلىكىگە بېرىۋىدى، ئۇنىڭ ئۆگەي ئاكىلىرى، مىڭبېگىنىڭ چوڭ خوتۇنى ھازا ئېچىپ ئۇنىڭ ئالدىغا چىقىشتى. ئەتىسى مال سويۇپ يۇرتقا نەزىر بەردى.

ئىككى كۈندىن كېيىن پەرىخە باش شتابقا قايتىپ كىردى. ئۇ روھلۇق، خۇشال ئىدى. سۇلايمانوف ئۇنى كۆرۈپ خۇشال بولۇپ ئالدىغا كەلدى.

— سالام، كوماندىر شتاب باشلىقى! — دېدى پەرىخە ئىككى پۇتىنى جۈپلەپ چاس بېرىپ، — جەڭچى پەرىدەنىڭ ئىشلىرى تۈگىدى، قايتىشقا تەييار!

— رۇخسەت! — دېدى سۇلايمانوف مەغرۇر كۈلۈمسىرەپ، — مەن ئالدىنقى سەپكە بېرىشقا ئىلتىماس سۇندۇم.

ئىلتىماسىم تەستىقلاندى . مەن شىخوغا يۆتكەلدىم ، ئەتە سەھەر
يولغا چىقىمەن !

— مېنىڭ ئىلتىماسىمنى كىم تەستىقلايدىكىن ؟

— سىز توغرۇلۇق ھەربىي بۆلۈم باشلىقى پولكوۋنىك
ئەخمەتجان قاسىمىغا دېۋىدىم ، ئۇ كىشى ، ئاقسۇ ئالدىنقى سېپىد-
گە سانىتاركىلار زۆرۈر ، موڭغۇلكۈرەدە بۇيرۇق كۈتۈپ تۇرۇ-
ۋاتقانلارنى كۆپەيتىشكە بولىدۇ ، ئازايتىشقا بولمايدۇ ، دېدى .

— سىزگە رۇخسەت قىپتۇغۇ ئەمىسە ، شتاب باشلىقى ؟

— مەن ئارىغا گېنېرال ئىسھاقبېكنى قويدۇم . بۇ ئىشقا
ئېلىخان تۆرەم ماقۇل بولدى . ئالدىنقى سەپكە مەن زۆرۈر بولۇپ
قاپتىمەن !

— قىزلارچۇ ؟

— بىلمىدىم ، بۇ بىر ھەربىي سىر .

ئىككى كۈندىن كېيىن ، ئۇ يېڭىدىن قوبۇل قىلىنغان ئەس-
كەرلەر بىلەن يەنە غۇلجا شەھىرىدىن موڭغۇلكۈرەگە قاراپ يولغا
چىقتى . پەرىخە يەنە ئات بىلەن ئىلى دەرياسىدىن ئۆتۈپ جەنۇبقا —
دىلمۇك تاغلىرىغا قاراپ كەتتى . چەكسىز تۈزلەڭ ، قارلىق چوق-
قىلار ئۇنىڭغا يېڭىچە ئوي ـ خىيال ، ئىلھام ۋە روھ تەقدىم
قىلدى .

43

قارا دەرۋازا ، كۆك خىشتىن قىلىنغان ئېگىز سېپىل ئى-
چىدىكى ئىككى ـ ئۈچ قەۋەتلىك ، بىر قەۋەتلىك بىنالارنىڭ
ئىشىكلىرى تېز ئېچىلىپ ـ يېپىلاتتى ، سېرىق رەڭلىك ھەربىي
كىيىم كىيىپ كۆك ئاسمان ، ئاق كۈن سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن
كاكار تاقىغان ، شەپكىلىرىنى چۆكۈرۈپ كىيىشكەن ، تاپانچىلى-
رىنى يانلىرىغا ئېسىپ ، بەللىرىگە رىمۇن ، مۈرىلىرىدىن ئارتىل-

دۇرۇپ قورال پوتىلىرى ئېسىشقان سۇرلۇك ئەسكەرلەرنىڭ چى-
رايلىرىدىن ئالاقزادىلىك ، ۋەھىمە چىقىپ تۇراتتى .

بۇ شىمالىي قوۋۇق بىلەن جەنۇبىي قوۋۇق ئارىسىدىكى
شېڭ شىسەينىڭ دۇبەن مەھكىمىسى بولۇپ ، ئۈرۈمچى شەھىرى-
دىكى ئەڭ مەھكەم قوغدىلىدىغان ، قاتمۇقات ئەسكەرلەرنىڭ ھى-
مايىسىدە تولىمۇ سۇرلۇك بىلىنىدىغان ئورۇن بولۇشىغا قارى-
ماي ، زور ۋەھىمە ئىچىدە قالغانىدى . شېڭ شىسەي سالدۇرغان
ئۈچ قەۋەتلىك يېڭى بىنا رەئىس ۋۇ جۇڭشىننىڭ ھەم ئۆيى ،
ھەم ئىشخانىسى . ئۇنىڭ راھىبلارغا ئوخشاپ كېتىدىغان چىرايى
بۇگۈن بۆلەكچىلا سۇرلۇك . ئۇ يېشىل تاۋاردىن تىكىلگەن ئۇ-
زۇن چاپان كىيىپ ، يۇمشاق گىلەم ئۈستىدە قولىنى كەينىگە
تۇتۇپ ئۇزاق ماڭدى . خىزمەتچى قىز خۇنەن چېيى دەملەي-
گەن گۈللۈك پىيالىنى پۈتلىرىغا ئەجدىھا سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن
چاي شىرەسىگە قويۇپ قويغىلى خېلى بولدى . ئۇ تېخىچىلا
قېلىن ، يۇمشاق گىلەم ئۈستىدە ماڭماقتا . ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە
سۆزلىمەكتە ئىدى .

شىنجاڭغا رەئىس بولۇپ نېمىگە ئېرىشتى . ئۇ كېلىپلا
نىلقىدا قورال‌لىق توپىلاڭ بولغانلىقىنى ئاڭلىدى . بۇ توپىلاڭ
شېڭ شىسەينىڭ زالىملىقىدىن پەيدا بولغان ، ۋۇ جۇڭشىن ئۇ-
نىڭ بالاسىغا يولۇقتى . ئۇ ئۆزىنىڭ هارام نىيىتى يوق ، ئادىل
ئادەم ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن ئۈچ سۆزلۈك ئەڭگۈشتەر-
نى ، يەنى شېڭ شىسەي تۈرمىگە سالغان ئەربابلارنى قويۇۋېتىش ،
جايلارغا تەسەللى بېرىپ ـ هال سوراپ كۆڭۈل ئىزهار قىلىش ،
قوشنىدارچىلىق دىپلوماتىيە مۇناسىۋىتىگە ھەيدەكچى بولۇش
سىياسەتلىرىنى ئىشقا سالدى . ئۇ سۆز ۋە ھەرىكىتىدە ياڭ زېڭ-
شىن ، جىن شۇرېن ، شېڭ شىسەيلەردەك يەرلىك خاقان بولۇۋې-
لىش نىيىتىدە ئەمەسلىكى ، خەلققە كۆيۈنىدىغان ، ئادىل ئىش
قىلىدىغان شەپقەتلىك بىر رەئىس ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاشقا تى-

رىشتى. لېكىن ئۇ 1944 - يىلى 10 - ئايدا شىنجاڭغا رەئىس
بولۇپ كەلگەندە، قوزغىلىپ بولغان غۇلجا، ئالتاي توپىلىڭى
ھازىر ئۆلغىيىپ، پۈتۈن شىمالىي شىنجاڭ قولدىن كېتىشكە
ئاز قالدى. ئۈرۈمچى تەھدىت ئىچىدە، خەنزۇلار ئىچكىرىگە
ھەدەپ قاچماقتا. جىڭ، شىخو ئالدىنقى سەپ قوماندان-
لىرى ھېلىدىن - ھېلىغا ياردەم سوراپ ئارام بەرمەيۋاتىدۇ،
ئۇنىڭ ئۈچ ئەڭگۈشتىرىمۇ شېڭ شىسەينىڭ ئالتە بۇيۇك سىيا-
سىتىدەك خەلق قەلبىدىن ئورۇن ئالالمىدى. ئۇ يېقىندىلا تۇر-
مىدىن قويۇپ بېرىلىپ، ئۈرۈمچى ۋىلايىتىگە ۋالىيلىققا
تەيىنلەنگەن بۇرھان شەھىدىنى قوبۇل قىلغاندا ئاق
سېرىق، ياۋروپا چىراي بۇ ئادەمگە:

— مەن شېڭ شىسەي ئەمەس، مېنىڭمۇ مەقسىتىم تەڭ-
سىزلىككە، مىللىي زۇلۇمغا قارشى تۇرۇش. سىز ئامال قىلىپ
غۇلجا، ئالتايدىكى توپىلاڭچىلارنىڭ باشلىقلىرىغا مېنى چۈشەن-
دۈرۈڭ، ئۇلار چۈشەنسىلا قورالىنى تاشلايدۇ! — دېۋىدى،
بۇرھان:

— سىلىگە جياڭ ۋېيپۈەنجاڭ ئىشىنىدىكەنۇ، بىز نېمىشقا
ئىشەنمەيمىز. توپىلاڭچىلارنىڭ مەقسىتىمۇ بۆلۈنۈپ دۆلەت قۇ-
رۇش ئەمەس، شېڭ شىسەيدىن ئۆچ ئېلىپ ئاچچىقىنى چىقىرى-
ۋېلىش، مەن سىلىنى چوقۇم چۈشەندۈرىمەن! — دېدى. لې-
كىن يېرىم كېچىدە 8 - ئۇرۇش رايونىنىڭ قوماندانى گېنېرال
جۇ شاۋلياڭ ئۇنىڭ ئۆيىگە كىرىپ:

— خەتەرلىك، باندىتلارنىڭ تېرىكى سوۋېت ئىتتىپاقى-
كەن. بىزنى شىنجاڭدىن قوغلاپ چىقىرىپ ئىككىنچى تاشقى
موڭغۇلىيە پەيدا قىلماقچىكەن. جياڭ ۋېيپۈەنجاڭغا مەلۇم قىلايلى! —
دېدى.

ۋۇ جۇڭشىننىڭ مەركىزىي ھۆكۈمەتتىن رايى قايتقان ئى-
دى. ئۇ شىنجاڭنى تۆت ئۆلكە قىلىپ ئۆزگەرتىش تەكلىپىنى

بېرىۋىدى، ئۇنىڭغا ھېچكىم ئېتىبار قىلمىدى. شىمالنى بىر
ئۆلكە قىلىپ، بۇ ئۆلكىنى شەنبېي (تەڭرىتاغنىڭ شىمالى) دەپ
ئاتاپ ئۈرۈمچىنى مەركەز قىلىش، جەنۇبنى شەننەن ئۆلكىسى
قىلىپ قەشقەرنى مەركەز قىلىش، كوئېنلۇن تاغ تىزمىلىرىدىكى
رايونلارنى كوئېنلۇن ئۆلكىسى دەپ ئاتاپ خوتەننى ئۆلكە مەركە-
زى قىلىش، گەنسۇنىڭ جيۇچۈەن ۋىلايىتىدىن تارتىپ تۇرپان،
قۇمۇللارنى قوشۇپ ئەنشى ئۆلكىسى دەپ ئاتاپ قۇمۇلنى مەركەز
قىلىش تەكلىپى قانداق ئىلمىي ئىدى - ھە؟ ۋۇ جۇڭشىن
موڭغۇل - شىزاڭ ھەيئىتىنىڭ باشلىقى بولۇپ تۇرغاندا، غەر-
بىي ئۆلكىلەرنى كۆپ تەتقىق قىلغان. مۇشۇنداق پارچىلاپ،
كۆپلەپ ئادەم كۆچۈرۈپ ئەكەلگەندىلا بۇ يەردە خاتىرجەملىك
بولاتتى. مانا ھازىر پۈتۈن شىنجاڭدىكى ئۈچ مىليون سەككىز
يۈز مىڭ ئاھالىنىڭ ئىككى يۈز مىڭدىن سەل كۆپرەكىلا خەنزۇ،
مانا ئۇلارمۇ قاچقىلى تۇردى. ئۇ تۈنۈگۈن كۆڭزى ئىبادەتخانىسى
ۋە گۈەنيۈمياۋ ئىبادەتخانىلىرىغا بېرىپ كۆز يېشى قىلىپ:
«بۇتلىرىم مەدەت بەرگەي، شىنجاڭ مەن رەئىس بولغاندا قولدىن
كېتىپ قالمىسا ئىكەن، مەن جياڭ ۋېيپۈەنجاڭغا، خەلققە نېمە
دەيمەن! ...» دېگەندە، ئىبادەتخانىدا باشقا ھېچكىم يوق ئىدى.
قېنى بۇ يۇرتتا مۇرىدىتلىرى؟ ئۈرۈمچىدىنى تاشلاپ قې-
چىپ بولدىمۇ - ھە؟

— دوكلات! — مۇھاپىزەتچى ئۇنى چۆچۈتۈۋەتتى. رە-
ئىس ئۇنىڭغا تۇرۇلۇپ قارىدى:

— دېڭ شياڭخەي نازىر كەلدى!

— كىرسۇن!

كۆل رەڭ كاستۇم - بۇرۇلكا كىيگەن، چېچىنى مايلاپ
پارقىرىتىۋەتكەن قىرىق نەچچە ياشلىق، پاكار، پاناق ئادەم ئى-
شىكتە پەيدا بولدى. ئۇلار ئاۋۋال ئەنئەنىۋى ئۇسۇل بىلەن
ئىككى قولىنى جۈپلەپ تەزىم قىلىشتى، ئاندىن كېيىن ياۋروپا-

چە قول ئېلىشىپ سالاملاشتى. ئۇلارغا چاي كەلتۈرۈلدى.
— ھېلىمۇ ياخشى شىيەڭ شىسەي ئىسكىلاتنى قۇرۇقدى-
ۋەتمەپتىكەن، — دېدى رەئىس ئىچكى ئىشلار نازىرىنىڭ تەسەللى
بېرىش ھەيئىتىنىڭ خىراجىتى توغرىسىدىكى دوكلاتنى ئاڭلاپ، — ئۇ-
نىڭدىن قالغان رەخت، قول سائىتى، قەلەم، براندى، ۋىسكى،
كانىياك، رۇس ۋوتكىلىرى، قەنت - ناۋات، كونسېرۋالار ھەد-
دى - ھېسابسىز كۆپ بولغاچقا، ھەر كۈنى سوۋغا، زىياپەت
بېرىپمۇ تۈگىتەلمىدۇق. ئۈرۈمچىدىكى ئالتە مېھمانخانىدا
ھەركۈنى زىياپەت، بىر زىياپەتتىلا ئوتتۇز - قىرىق بوتۇلكا
ئېسىل ھاراق ئىچىلىدىكەن، شەرقىي باغچا بىلەن يېڭى بىنا
مېھمانخانىلىرىدىكى چىقىمنى ھېسابلىغان ئادەم يوق. راست
گەپنى ئېيتسام، شىيەڭ شىسەي دېگەن نەرسە خەلقنىڭ يىلىكىنى
قۇرۇتۇۋەتكەنىكەن. خەلق شۇڭا غەزەپلەنگەن. ئۇ ئەللىك مىڭ
سەر ئالتۇن خەجلەپ ئەمەلدار بولۇۋېلىپ ھازىر چۇڭچىڭدا،
شىنجاڭدىن ئوتتۇز ماشىنىدا ئەكەتكەن بايلىقى بىلەن راھەتتە.
تارتقۇلۇق بىزگە بولۇۋاتىدۇ. ھۆكۈمەتنىڭ ئالاھىدە كۆتۈۋېلى-
شى كۈندىن - كۈنگە ئېشىۋاتىدۇ. يىللىق خىراجىتىمىز يىگىر-
مە مىليون دوللاردىن كۆپ. مەن تەستىقلىساملا خىراجەت بولۇ-
ۋېرىدۇ. ئىدارىنىڭ راسخوتىنى سەككىز پىرسەنت قىسقارتتۇق.
ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئايلىقى تۆۋەن.
— مەركەزنىڭ ئون دوللار پۇلى ئىككى دوللار شىنجاڭ
پۇلىغا توغرا كېلىدىكەن. ھەربىي ماشىنىلار ھايانكەش سودىگەر-
لەرنىڭ ماللىرىنى توشۇماقتا. بىر ئايلانسا سودىگەرنىڭ بىر
تەڭگىسى بەش تەڭگە بولىدىكەن. كۆلىدىن كېلىدىغان سودىگەر-
لەر بېيىپ كەتتى. شىنجاڭ خەلقىنىڭ كۈنى تەس. ئاشلىق
يېتىشمەيدۇ، بۇ بىر چوڭ ئىش. ما چېڭشياڭنىڭ ئاتلىق كور-
پۇسى بىلەن 129 - دىۋىزىيە كىرىۋىدى، ئاشلىق تېخىمۇ قىيىنلاش-
تى... ھەي، شىنجاڭنى ساقلاپ قالماق تەس بولۇۋاتىدۇ.

— ھەرقانچە تەس بولسىمۇ ساقلايمىز. ئەسكەرلەر بىلەن
بىر قىسىم ھەربىي باشلىقلار، چاقماق تېزلىكىدە جەڭ قىلىپ،
باندىتلارنى ئۈزۈل - كېسىل تازىلاش كېرەك، دەپ چۇقان
سالماقتا. لېكىن تەۋەككۈلچىلىك بىزگە زىيانلىق. بىزنىڭ
ئەسكەرلەر ئېيتماققا يۈز مىڭ. ھەقىقىي ۋەتەن، مىللەت دەيدى-
غىنى تولىمۇ ئاز. تولىسى جان ساقلاشنىڭ كويىدا. بىر پولك
ئەسكىرىمىز باندىتلارنىڭ بىر روتا ئەسكىرىدىن يېڭىلىۋاتسا،
ماچېڭشياڭ دېگەنمۇ بىر باندىت. قىلدىن قىيىق كەتسىلا باندىت-
لار تەرەپكە ئۆتۈپ كېتىدۇ. 8 - ئۈرۈش رايونىنىڭ ئەھۋالى
قىيىن. جياڭ ۋېيىيۈەنجاڭنىڭ قانداق دانا تەدبىرى باركىنتاڭ!
— ياپونلار مەغلۇپ بولماقتا، سوۋېت ئىتتىپاقى ياپونىيە-
گە ئۇرۇش ئېلان قىلسىلا بىزنىڭ بۇ يېرىمىز تىنچلىناتتى!
— يېقىندىلا، 6 - ئاينىڭ 30 - كۈنى جۇڭگو ۋەكىللەر
ئۆمىكى موسكۋاغا سۆھبەتكە باردى. مولوتوف، كالىنىنلار سۇڭ
زىۋېنىنىڭ ئالدىغا چىقتى. بۇ ياخشىلىقنىڭ بەلگىسى. ستالىن
كەچكى سۆھبەتتە: ھازىرقى سوۋېت ئىتتىپاقى رەھبەرلىرى
چارروسىيە دەۋرىدىكى بىلەن ئاسمان - زېمىن پەرقلىنىدۇ. ئۇ
چاغدا چارروسىيىنىڭ مەقسىتى ياپونىيە بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ
جۇڭگونى بۆلۈۋېلىش ئىدى، لېكىن ھازىر سوۋېت ئىتتىپاقى-
نىڭ مەقسىتى جۇڭگو بىلەن بىرلىشىپ ياپونىيىنى چەكلەش!
دەپ ئېيتتى. بۇ دوستلۇقنىڭ بەلگىسى. ھازىر موسكۋادا سۆھ-
بەت كېتىۋاتىدۇ. شىنجاڭ مەسىلىسى سۆھبەتنىڭ بىر مۇھىم
مەزمۇنى.
— لېكىن، ستالىننىڭ گېپىگە ئىشەنگىلى بولمايدۇ. ئۇ
شىنجاڭنى ماۋ زېدۇڭغا ئۆتكۈزۈپ بېرەرمىكىن دەيمەن!
— لېكىن، ستالىن سۇڭ زىۋېنغا بىز جۇڭگو كوممۇ-
نىستلىرىنى بۇرۇنمۇ قوللىمىغان، ھازىرمۇ قوللىمايمىز دەپ
ئاشكارا ئېيتىپتۇغۇ!

چە قول ئېلىشىپ سالاملاشتى. ئۇلارغا چاي كەلتۈرۈلدى.

— ھېلىمۇ ياخشى شىڭ شىسەي ئىسكىلاتنى قۇرۇقدىۋەتمەپتىكەن، — دېدى رەئىس ئىچكى ئىشلار نازىرىنىڭ تەسەللى بېرىش ھەيئىتىنىڭ خىراجىتى توغرىسىدىكى دوكلاتنى ئاڭلاپ، — ئۇنىڭدىن قالغان رەخت، قول سائىتى، قەلەم، براندى، ۋىسكى، كانياك، رۇس ۋوتكىلىرى، قەنت - ناۋات، كونسېرۋالار ھەددى - ھېسابسىز كۆپ بولغاچقا، ھەر كۈنى سوۋغا، زىياپەت بېرىپمۇ تۈگىتەلمىدۇق. ئۈرۈمچىدىكى ئالتە مېھمانخانىدا ھەركۈنى زىياپەت، بىر زىياپەتتىلا ئوتتۇز - قىرىق بوتۇلكا ئېسىل ھاراق ئىچىلىدىكەن، شەرقىي باغچا بىلەن يېڭى بىنا مېھمانخانىلىرىدىكى چىقىمنى ھېسابلىغان ئادەم يوق. راست گەپنى ئېيتسام، شىڭ شىسەي دېگەن نەرسە خەلقنىڭ يىلىكىنى قۇرۇتۇۋەتكەنىكەن. خەلق شۇڭا غەزەپلەنگەن. ئۇ ئەللىك مىڭ سەر ئالتۇن خەجلەپ ئەمەلدار بولۇۋېلىپ ھازىر چۇڭچىڭدا، شىنجاڭدىن ئوتتۇز ماشىنىدا ئەكەتكەن بايلىقى بىلەن راھەتتە. تارتقۇلۇق بىزگە بولۇۋاتىدۇ. ھۆكۈمەتنىڭ ئالاھىدە كۈتۈۋېلىشى كۈندىن - كۈنگە ئېشىۋاتىدۇ. يىللىق خىراجىتىمىز يىگىرمە مىليون دوللاردىن كۆپ. مەن تەستىقلىساملا خىراجەت بولۇۋېرىدۇ. ئىدارىنىڭ راسخوتىنى سەككىز پىرسەنت قىسقارتتۇق. ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئايلىقى تۆۋەن.

— مەركەزنىڭ ئون دوللار پۇلى ئىككى دوللار شىنجاڭ پۇلىغا توغرا كېلىدىكەن. ھەربىي ماشىنىلار ھايانكەش سودىگەرلەرنىڭ ماللىرىنى توشۇماقتا. بىر ئايلانسا سودىگەرنىڭ بىر تەڭگىسى بەش تەڭگە بولىدىكەن. كۆلىدىن كېلىدىغان سودىگەرلەر بېيىپ كەتتى. شىنجاڭ خەلقىنىڭ كۈنى تەس. ئاشلىق يېتىشمەيدۇ، بۇ بىر چوڭ ئىش. ما چېڭشياڭنىڭ ئاتلىق كورپۇسى بىلەن 129 - دىۋىزىيە كىرىۋىدى، ئاشلىق تېخىمۇ قىينىلاشتى… ھەي، شىنجاڭنى ساقلاپ قالماق تەس بولۇۋاتىدۇ.

— ھەرقانچە تەس بولسىمۇ ساقلايمىز. ئەسكەرلەر بىلەن بىر قىسىم ھەربىي باشلىقلار، چاقماق تېزلىكىدە جەڭ قىلىپ، باندىتلارنى ئۇزۇل - كېسىل تازىلاش كېرەك، دەپ چۇقان سالماقتا. لېكىن تەۋەككۈلچىلىك بىزگە زىيانلىق. بىزنىڭ ئەسكەرلەر ئېيتماققا يۈز مىڭ. ھەقىقىي ۋەتەن، مىللەت دەيدىغىنى تولىمۇ ئاز. تولىسى جان ساقلاشنىڭ كويىدا. بىر پولك ئەسكىرىمىز باندىتلارنىڭ بىر روتا ئەسكىرىدىن يېڭىلىۋاتسا، ماچېڭشياڭ دېگەنمۇ بىر باندىت. قىلىدىن قىيىق كەتسىلا باندىتلار تەرەپكە ئۆتۈپ كېتىدۇ. 8 - ئۇرۇش رايونىنىڭ ئەھۋالى قىيىن. جياڭ ۋېيۋونجاڭنىڭ قانداق دانا تەدبىرى باركىنتاڭ!

— ياپونلار مەغلۇپ بولماقتا، سوۋېت ئىتتىپاقى ياپونىيەگە ئۇرۇش ئېلان قىلىسىلا بىزنىڭ بۇ يېرىمىز تىنچلىناتتى!

— يېقىندىلا، 6 - ئاينىڭ 30 - كۈنى جۇڭگو ۋەكىللەر ئۆمىكى موسكۋاغا سۆھبەتكە باردى. مولوتوف، كالىنىنلار سۇڭ زىۋېننىڭ ئالدىغا چىقتى. بۇ ياخشىلىقنىڭ بەلگىسى. ستالىن كەچكى سۆھبەتتە: ھازىرقى سوۋېت ئىتتىپاقى رەھبەرلىرى چارروسىيە دەۋرىدىكى بىلەن ئاسمان - زېمىن پەرقلىنىدۇ. ئۇ چاغدا چارروسىيىنىڭ مەقسىتى ياپونىيە بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ جۇڭگونى بۆلۈۋېلىش ئىدى، لېكىن ھازىر سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مەقسىتى جۇڭگو بىلەن بىرلىشىپ ياپونىيىنى چەكلەش! دەپ ئېيتتى. بۇ دوستلۇقنىڭ بەلگىسى. ھازىر موسكۋادا سۆھبەت كېتىۋاتىدۇ. شىنجاڭ مەسىلىسى سۆھبەتنىڭ بىر مۇھىم مەزمۇنى.

— لېكىن، ستالىننىڭ گېپىگە ئىشەنگىلى بولمايدۇ. ئۇ شىنجاڭنى ماۋ زېدۇڭغا ئۆتكۈزۈپ بېرەرمىكىن دەيمەن!

— لېكىن، ستالىن سۇڭ زىۋېنغا بىز جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنى بۇرۇنمۇ قوللىمىغان، ھازىرمۇ قوللىمايمىز دەپ ئاشكارا ئېيتىپتۇغۇ!

— بىراق جياڭ زۇڭتۇڭ خاتىرجەم ئەمەس. 1942 ـ
يىلىدىن بۇرۇن ستالىن چەكلىك قانۇنىي ھوقۇقىدىن پايدىلى-
نىپ، شىنجاڭدا سىياسىي، ئىقتىسادىي، ھەربىي ھوقۇق يۇر-
گۈزگەنىدى. بۇ قېتىم ماۋ زېدۇڭ 30 ـ يىللاردىكى شېڭ
شىسەينىڭ رولىنى ئويناپ قالارمىكىن. ئۇ ھالدا شىنجاڭ سو-
ۋېتقا بېقىنىدىغان زېمىن بولۇپ قالىدۇ. مانا بۇ جياڭ زۇڭتۇڭ-
نىڭ ئەندىشىسى، مېنىڭمۇ ئەندىشەم!
ئۇلار ئۇرۇش، سىياسەت، شىنجاڭنىڭ كەلگۈسى توغرى-
سىدا ئۇزاق سۆزلەشتى.
ھېلىدىن ـ ھېلىغا تېلېفون، ئالاقىچى كېلىپ يېڭىدىن ـ
يېڭى خەۋەرلەرنى يەتكۈزۈپ تۇراتتى. ۋۇ جۇڭشىن قارىماققا
تولىمۇ خاتىرجەم كۆرۈنەتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ شەخسىي ھاياتىدىن
راستتىنلا خاتىرجەم ئىدى. ئۇ 1911 ـ يىلىدىكى ئىنقىلابنىڭ
قاتناشچىسى. ئۇ سۇن جۇڭشەن ئەپەندى نەنجىڭدا ۋاقىتلىق
پرېزىدېنت بولغاندا، مەركىزىي ساقچىلار مەھكىمىسىگە باش تەيى-
نلىنىپ بولۇپ ياپونىيىدە ئوقۇپ كەلگىنىنىڭ كۈچىنى كۆرسەت-
كەن. شۇ چاغدىن باشلاپ جياڭ جيېشى بىلەن دوست بولغان.
ئۇ ئۆز يۇرتى ئەنخۇي ئۆلكىسىگە، كېيىن گۈيجۇ ئۆلكىسىگە
رەئىس بولغان. 1944 ـ يىلى 9 ـ ئايدا جياڭ زۇڭتۇڭ ئۇنى
ھارام نىيىتى يوق، ئادىل ئادەم ھېسابلاپ، شېڭ شىسەينىڭ
ئورنىغا شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسى قىلىپ ئەۋەتكەن. ئۇ بۇ
يەرگە كېلىپ، باشقىلاردەك ئۆز يېقىنلىرىنى مۇھىم خىزمەت-
لەرگە قويۇپ گۇرۇھ، مەزھەپ ئۇيۇشتۇرمىدى، خىلمۇ خىل
يوللار بىلەن ئۆزىگە بايلىق توپلىمىدى، مۇھىم ئىشلارنىڭ ھەم-
مىسىدە 8 ـ ئۇرۇش رايونى قوماندانىنىڭ يوليورۇقىنى ئاڭلى-
دى. يۇقىرى قاتلامنىڭ كۆڭلى ئۈچۈن دۆلەت پۇلىنى ئايىماي
خەجلىدى. ئۆزىنىڭ ھېسسىياتلىرىنى شېئىر بىلەن ئىپادىلەپ
نۇرغۇن شېئىرلارنى يازدى، جياڭ جيېشىغا تەلەپ يېزىپ، لىيۇ

زىرۇڭنى پەۋقۇلئاددە خارجى ئىشلار ۋەكىلى قىلىپ شىنجاڭغا
ئەكەلدى، ئۇنىڭدىن مەخسۇس سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بولغان
دىپلوماتىيە ئىشلىرىدا پايدىلاندى، ئۇ دائىم:
— ئون نەچچە نازىر ئىچىدە بىرمۇ ئۇيغۇر يوقكەن.
ئۇيغۇرلار نارازى، مەن بۇ ئىشنى تۈزەيمەن! — دەپ سۆزلى-
دى. ئۆتكەن دۈبەن، رەئىسلەر ئۇيغۇرلارنى ئادەم قاتارىدا ھې-
سابلىغانمۇ؟ لېكىن ئۇ ئۆزىنى ھەرقانچە ياخشى قىلىپ كۆرسەت-
سىمۇ، شىنجاڭنىڭ يەرلىك ئادەملىرى ئۇنى يەنىلا تىللايتتى.
ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ:
— گۇناھىم شۇ، جاللاتلار ئولتۇرغان ئورۇندۇقتا
ئولتۇردۇم، — دەپ قوياتتى.
ئۇنىڭ ئەنسىرەيدىغىنى يەرلىك ئۇيغۇر، قازاقلار ئەمەس.
جياڭ زۇڭتۇڭ ئامېرىكا قوراللىرى بىلەن قوراللانغان قىرىق
مىڭ ئەسكەر ئەۋەتسەم باندىتلارنى بىردەمدىلا تىنچىتالايمەن،
لېكىن سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن قوراللىق توقۇنۇشتىن ئېھتىيات
قىلىمەن دېگەن سۆزنى بىكار ئېيتمىغان. ۋۇ جۇڭشىنىنىڭ ئەن-
دىشىسى جياڭ ۋېييۈەنجاڭ بىلەن ئوخشاش. خەۋپلىك كۈچ
سوۋېت. ئۇلار بىلەن مۇناسىۋەتنى ياخشىلىمىغاندا، شىنجاڭ
بىلەن شەرقىي شىمال، مانجۇرىيىنىڭ قولدىن كېتىشى تەبى-
ئىي. سوۋېت نېمىلەرنى پىلانلاۋاتىدۇ؟ 2 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى-
دىن 11 ـ كۈنىگىچە ستالىن، روزۋېلت، چېرچىل يالتادا
نېمىلەرنى كېلىشكەنلىكىنى ھازىرغىچە ۋۇ جۇشى تولۇق
بىلمەيدۇ. 1945 ـ يىلىنىڭ 6 ـ ئايلىرىدا جياڭ جيېشى
چېغىدا قىسمەن بىلدى. ۋۇ جۇشى لىيۇ زىرۇڭ بىلەن سوۋېتنىڭ
غەرىزى توغرىسىدا نۇرغۇن قېتىم سۆزلەشتى. لىيۇ زىرۇڭ نۇر-
غۇن يېڭىلىقلارنى دەپ بەردى. ئۇ سوۋېتتە ئوقۇغان، موسكۋادى-
كى ئەلچىخانىدا ئىشلىگەن. ئۇ دىپلوماتىيىدە گەرچە ۋاڭ شى-
جيېدەك بىلىملىك، ئەقىللىق بولمىسىمۇ سۇڭ زىۋېندىن

— بىراق جياڭ زوڭتوڭ خاتىرجەم ئەمەس. 1942 - يىلىدىن بۇرۇن ستالىن چەكلىك قانۇنىي ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ، شىنجاڭدا سىياسىي، ئىقتىسادىي، ھەربىي ھوقۇق يۈرگۈزگەنىدى. بۇ قېتىم ماۋ زېدۇڭ 30 - يىللاردىكى شېڭ شىسەينىڭ رولىنى ئويناپ قالارمىكىن. ئۇ ھالدا شىنجاڭ سوۋېتقا بېقىنىدىغان زېمىن بولۇپ قالىدۇ. مانا بۇ جياڭ زوڭتوڭنىڭ ئەندىشىسى، مېنىڭمۇ ئەندىشەم!

ئۇلار ئۇرۇش، سىياسەت، شىنجاڭنىڭ كەلگۈسى توغرىسىدا ئۇزاق سۆزلەشتى.

ھېلىدىن - ھېلىغا تېلېفون، ئالاقىچى كېلىپ يېڭىدىن - يېڭى خەۋەرلەرنى يەتكۈزۈپ تۇراتتى. ۋۇ جۇڭشىن قارىماققا تولىمۇ خاتىرجەم كۆرۈنەتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ شەخسىي ھاياتىدىن راستىنلا خاتىرجەم ئىدى. ئۇ 1911 - يىلىدىكى ئىنقىلابنىڭ قاتناشچىسى. ئۇ سۇن جۇڭشەن ئەپەندى نەنجىڭدا ۋاقىتلىق پرېزىدېنت بولغاندا، مەركىزىي ساقچىلار مەھكىمىسىگە باش تەپتىش بولۇپ ياپونىيىدە ئوقۇپ كەلگىنىنىڭ كۈچىنى كۆرسەتكەن. شۇ چاغدىن باشلاپ جياڭ جيېشى بىلەن دوست بولغان. ئۇ ئۆز يۇرتى ئەنخۇي ئۆلكىسىگە، كېيىن گۈيجۇ ئۆلكىسىگە رەئىس بولغان. 1944 - يىلى 9 - ئايدا جياڭ زوڭتوڭ ئۇنى ھارام نىيىتى يوق، ئادىل ئادەم ھېسابلاپ، شېڭ شىسەينىڭ ئورنىغا شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسى قىلىپ ئەۋەتكەن. ئۇ بۇ يەرگە كېلىپ، باشقىلاردەك ئۆز يېقىنلىرىنى مۇھىم خىزمەتلەرگە قويۇپ گۇرۇھ، مەزھەپ ئۇيۇشتۇرمىدى، خىلمۇ خىل يوللار بىلەن ئۆزىگە بايلىق توپلىمىدى، مۇھىم ئىشلارنىڭ ھەممىسىدە 8 - ئۇرۇش رايونى قوماندانىنىڭ يوليورۇقىنى ئاڭلىدى. يۇقىرى قاتلامنىڭ كۆڭلى ئۈچۈن دۆلەت پۇلىنى ئايىماي خەجلىدى. ئۆزىنىڭ ھېسسىياتلىرىنى شېئىر بىلەن ئىپادىلەپ نۇرغۇن شېئىرلارنى يازدى، جياڭ جيېشىغا تەلەپ يېزىپ، لىيۇ

زېرۇڭنى پەۋقۇلئاددە خارجى ئىشلار ۋەكىلى قىلىپ شىنجاڭغا ئەكەلدى، ئۇنىڭدىن مەخسۇس سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بولغان دىپلوماتىيە ئىشلىرىدا پايدىلاندى، ئۇ دائىم:

— ئون نەچچە نازىر ئىچىدە بىرمۇ ئۇيغۇر يوقكەن. ئۇيغۇرلار نارازى، مەن بۇ ئىشنى تۈزەيمەن! — دەپ سۆزلىدى. ئۆتكەن دۇبەن، رەئىسلەر ئۇيغۇرلارنى ئادەم قاتارىدا ھېسابلىغانمۇ؟ لېكىن ئۇ ئۆزىنى ھەرقانچە ياخشى قىلىپ كۆرسەتسىمۇ، شىنجاڭنىڭ يەرلىك ئادەملىرى ئۇنى يەنىلا تىللايتتى. ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ:

— گۇناھىم شۇ، جاللاتلار ئولتۇرغان ئورۇندۇقتا ئولتۇردۇم، — دەپ قوياتتى.

ئۇنىڭ ئەنسىرەيدىغىنى يەرلىك ئۇيغۇر، قازاقلار ئەمەس. جياڭ زوڭتوڭ ئامېرىكا قوراللىرى بىلەن قوراللانغان قىرىق مىڭ ئەسكەر ئەۋەتسەم باندىتلارنى بىردەمدىلا تىنچىتالايمەن، لېكىن سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن قوراللىق توقۇنۇشتىن ئېھتىيات قىلىمەن دېگەن سۆزنى بىكار ئېيتمىغان. ۋۇ جۇڭشىننىڭ ئەندىشىسى جياڭ ۋېييۈەنجاڭ بىلەن ئوخشاش. خەۋپلىك كۈچ سوۋېت. ئۇلار بىلەن مۇناسىۋەتنى ياخشىلىمىغاندا، شىنجاڭ بىلەن شەرقىي شىمال، مانجۇرىيىنىڭ قولدىن كېتىشى تەبىئىي. سوۋېت نېمىلەرنى پىلانلاۋاتىدۇ؟ 2 - ئاينىڭ 4 - كۈنىدىن 11 - كۈنىگىچە ستالىن، روزۋېلت، چېرچىل يالتادا نېمىلەرنى كېلىشكەنلىكىنى ھازىرغىچە ۋۇ جۇشى تولۇق بىلمەيدۇ. 1945 - يىلىنىڭ 6 - ئايلىرىدا جياڭ جيېشى چېغىدا قىسمەن بىلدى. ۋۇ جۇشى لىيۇ زېرۇڭ بىلەن سوۋېتنىڭ غەرىزى توغرىسىدا نۇرغۇن قېتىم سۆزلەشتى. لىيۇ زېرۇڭ نۇرغۇن يېڭىلىقلارنى دەپ بەردى. ئۇ سوۋېتتە ئوقۇغان، موسكۋادىكى ئەلچىخانىدا ئىشلىگەن. ئۇ دىپلوماتىيىدە گەرچە ۋاڭ شىجيېدەك بىلىملىك، ئەقىللىق بولمىسىمۇ سۇڭ زىۋېندىن

قىلىشمايتتى. يىقىندا، 7 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى سوۋېت
زىۋېن تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىقىدىن مۇشۇ سوۋېت بىلەن
بولغان مۇناسىۋەت توپەيلىدىن ئىستىپا بەردى. ئەمدى يېڭى
مىنىستىر ۋاڭ شىجيې قانداق قىلاركىن؟ لىيۇ زېرۇڭنىڭ دېيىـ
شىچە، ئارىغا روزۋېلت كىرمىسە، سوۋېت ئىتتىپاقى جۇڭگو
بىلەن راستتىن دوست بولمايدۇ. ئۇ جياڭ زۇڭتۇڭغا بېسىم
ئىشلىتىدۇ. باندىتلارنى تېخىمۇ ئۇلغايتىدۇ، يېقىندا ئۇرۇمچى
قولدىن كېتىشى مۇمكىن. قۇمۇلنى مەركەز قىلىپ قانچىلىك
تىركەشكىلى بولار، ئارقىسىدا سوۋېت تۇرۇۋاتقان كۈچ بىلەن
ئېلىشىپ نەپ ئالغىلى بولارمۇ؟
ئۇنىڭ شىنجاڭنى قولدىن بېرىپ قويۇشقا ھەرگىز ۋىجدانى
يول قويمايتتى. زو زۇڭتاڭ ياقۇپبەگ ھاكىمىيىتىنى يوقىتىپ،
جاھاننى يېڭىلا تىنچىتسا ئارقىدىن قۇمۇلدا غوجانىياز دېگەن
چىقىپ تاسلا قالدى خەنزۇلارنى ھەيدەپ چىقارغىلى، ناۋادا شېڭ
شىسەي سوۋېتنىڭ ئايىغىغا باش قويمىغان بولسا بۇ يەر يوق
ئىدى. سوۋېتنىڭ كۈچى بىلەن بۇ يەرنى شېڭ شىسەي ساقلاپ
قالدى. شۇڭا جياڭ ۋېيبۇەنجاڭ ئۈچ ـ تۆت يۈز مىڭ ئادەمنىڭ
بېشىغا چىققان بۇ جاللاتنى كەچۈردى. زېمىن دېگەن بايلىق،
ئار ـ نومۇس، جۇڭخۇا مىنگونىڭ غۇرۇرى دېگەن سۆز. موڭغۇ-
لىيىدە ھېچقانچە خەنزۇ يوق، لېكىن ئۇ جۇڭگونىڭ يېرى، شۇڭا
ئۇ يەردە موڭغۇللار ھاكىمىيىتى بولماسلىقى كېرەك. تېخى
بەزىلەر سەددىچىن سىپىلى بالقاش كۆلى بويلىرىغا سوقۇلغان
بولسا، بۇ زېمىننىڭ ئىسمى «شىنجاڭ» دېيىلمەستىن «شىـ
جاڭ» دېيىلگەن بولسا، بۇ يەر بىزگە ئەزەلدىنلا تەۋە دېيىشكە
تىلىمىز ئۈزۈن بولاتتى دېيىشىدۇ تېخى. رۇسلار ئۆزبېك،
قازاق، قىرغىز يەرلىرىنى بىزنىڭ دەيدىكەنۇ، بىز دېسەك بولـ
مامدىكەن. جۇڭغار توپىلىڭى باستۇرۇلۇپ، 1759 ـ يىلىدىن
كېيىنلا شىنجاڭ جۇڭگونىڭ قوينىغا كىردى دېگۈچىلەرمۇ بار

تېخى، 1760 ـ يىلى كۈرەدە ھەربىي ھاكىمىيەت قۇرۇلغىنى
راست. ئۇنىڭدىن ئىلگىرى بۇ يەرنى قانداق ئۇسۇل بىلەن سورد-
غانلىقى مەلۇم ئەمەس. ئۇ دېگەن مانجۇلارنىڭ ئىشى. ئەمما بىز
خەنزۇلار بۇ زېمىننىڭ خوجىسى، نەچچە مىڭ يىلدىن بېرى
خوجا بولۇپ كەلدۇق. مانا بۇ راست گەپ. بۇ يەرنى بېرىپ
قويۇش دۆلەت غۇرۇرىغا، ۋىجدانىغا تاقىلىدۇ. ۋۇ جۇڭشىن رە-
ئىس بولۇپ كەلگەندە شىنجاڭ قولدىن كەتسە، ئۇنىڭ نامى
تارىخقا قارا داغ بولۇپ يېزىلمامدۇ؟ شېڭ شىسەي زالىملىق
قىلمىغان بولسا توپىلاڭمۇ بولمىغان بولاتتى. شېڭغا ئېتىلغان
ئوق ۋۇ جۇڭشىننىڭ كۆكسىگە قاراپ كەلمەكتە. زالىملىقنىڭ
جازاسىنى زالىم ئۆزى تارتىشى كېرەك ئىدىغۇ؟ زالىملىقمۇ
تارىختا ئىجابىي رول ئوينىغان، چىن شىخۇاڭ، چىڭگىزخانلارمۇ
زالىم ئىدىغۇ؟ لىيۇ زېرۇڭنىڭ دېيىشىچە، ستالىنمۇ 30 ـ
يىللاردا زالىملىق قىلغانىكەنغۇ؟ ھاكىمىيەت مېھىر ـ شەپقەت
ئۈستىگە قۇرۇلمايدۇ، ئۇ قان ۋە سۆڭەكلەر ئۈستىگە قۇرۇلـ
دۇ. لېكىن خەلق دېگەنگە بۇ قان ۋە سۆڭەكنى تاش ـ شېغىل
قىلىپ كۆرسەتكىلى بولىدۇغۇ. خەلقنىڭ كۆز يېشىنى مەدھىيە
كۈيى قىلىپ كۆرسەتكەن ئىشلار تارىختا ئازمۇ؟... ياق، نېمىلا
بولمىسۇن بۇ ئالتۇن زېمىننى بېرىپ قويۇشقا بولمايدۇ. گېنې-
رال جۇ شاۋلياڭ توغرا ئېيتىدۇ: شىخو، جىڭ ناھىيىلىرىنى
يەنە بەش ـ ئالتە ئاي تۇتۇپ تۇرالىساقلا، باندىتلارغا ستالىن
ئۆزى قورال تاشلاشقا بۇيرۇق بېرىدۇ. لېكىن باندىتلار بۇنى
سەزگەندەك قىلىدۇ. ئۇلار ھۇجۇمنى بىر كۈنمۇ توختاتقىنى
يوق. ستالىن ياپونىيىگە ئۇرۇش ئېلان قىلىپ ياپونىيىنى مەغ-
لۇپ قىلمىغۇچە بۇ يەرلەرگە قول سالالمايدۇ، باندىتلار بۇنى
بىلىۋالغان. ياپونىيىدىن بۇرۇن بىزنى تەسلىم قىلماقچى، دۇنـ
يادا ئوق ئاۋازى تۈگەشتىن بۇرۇن ئۇلار بۇ يەردە «شەرقىي
تۈركىستان» ھۆكۈمىتىنى پەيدا قىلىۋالماقچى. بۇنداق بولغاندا

يەنئەن ئۇچۇن يېڭى بىر كۈچ پەيدا بولغان بولىدۇ. پۈتۈن
شەرقىي شىمال، شىمالىي جۇڭگو، غەربىي شىمالنىڭ بۇ چېتىـ
ـدە شىنجاڭ قىزىلبايراق قادالغان رايون بولۇپ قالسا، جياڭ
ۋېيىۋەنجاڭ ئۇچۇن تولىمۇ ئېغىر بېسىم بولمامدۇ؟ ياق، ئاخىرـ
قى بىر تامچە قان، ئاخىرقى نەپەسكىچە ھەر غېرىچ يەر ئۇچۇن
كۈرەش قىلىش كېرەك. شىخو ئالدىنقى سەپ قوماندانى شيې
يىفېڭ بىلەن جىڭ ئالدىنقى سەپ قوماندانى گو چىلار نېمىشقا
ھەدېسىلا زارلايدۇ! بۇ ئىككى گېنېرال ۋەتەن تۇپرىقى جاندىن
ئەزىز دېگەن ئاڭنى ھەربىر جەڭچىسىگە سىڭدۈرەلىسە، زامانىۋى
قورال، قاتتىق مۇداپىئە تەييارلىقى بار ئون ئىككى مىڭ ئەسكەر
ھەربىي تەلىم كۆرمىگەن قارام باندىتلارنى توسۇپ تۇرالماسمۇ؟
بىر ئەسكەر ئۈچ باندىتقا تەڭ كېلەلىسىلا باندىتلار تۈگىدى دېگەن
سۆز ئەمەسمۇ؟ جۇ شاۋلياڭ بىلەن گو جىچياۋلار نېمىنى ئويلايـ
ـدىكىنتاڭ. جەڭچىلەرگە ۋەتەننى سۆيۈش تەربىيىسى بېرىش،
خەلقنى ئۆزىگە تارتىش توغرىسىدا گەپ قىلىسامىلا، ئۇ
ئىككى گېنېرال تەرىنى تۈرۈپ: «كونا گەپ!» دېيىـ
ـشىدۇ. قورال بىلەن ئەسكەر سانىنىڭ كۆپلۈكى شەكىل. جەڭـ
گىۋارلىق بىلەن خەلق رايى غەلىبىنىڭ تۈپ ماھىيىتى. جۇگې
لياڭنىڭ بۇ ئىككى ئەڭگۈشتىرى ھازىر ئاقماس بولۇپ قالدىمۇ
ھە؟...

تېلېفون جىرىڭلىدى. ۋۇ جۇڭشىن تېلېفوننى ئالدى:

— نېمە؟ پېتروف ئۈرۈمچىگە كەپتۇمۇ؟ كاتتا مېھمانخانىـ
غا ئورۇنلاشتۇرۇپ چوڭ زىياپەت تەييارلانسۇن!

ئۇ بۇيرۇق بەردى ـ دە، يان ئۆيگە كىرىپ خىزمەتچىلەرگە
ياۋروپاچە كىيىملىرىنى تەييارلاشنى بۇيرۇدى.

بىردەمدىن كېيىن ئۇ توق كۆك رەڭلىك كاستۇم ـ بۇرۇلـ
كا، ئاق كۆڭلەك، كۆك گالستۇك بىلەن ياۋروپاچە ياسىنىپ
چوڭ زالدا پەيدا بولدى. ئۇنىڭ يېنىغا ليۇ زېرۇڭ ئالدىراپ

كىرىپ كەلدى. پاكار، كۆزلىرى بۆرتۈپ چىققان، چېچى شالاڭ
كەلگەن بۇ پەۋقۇلئاددە خارجى ئىشلار ئەمەلدارى تولىمۇ تەكەبـ
ـبۇر ئادەم ئىدى. ئۇ ئۆزىنى ۋۇ جۇڭشىن، جۇ شاۋلياڭلاردىن
ئۈستۈن ھېسابلايتتى. جياڭ جيېشىغا ۋەكىل بولۇپ، خەلقئارا
سەھنىدە ۋاڭ شىجيې بىلەن تەڭ ئورۇندا تۇرۇپ، دۇنياۋى
مەسىلىلەر توغرىسىدا پىكىر يۈرگۈزۈشكە تېگىشلىك ئادەم مۇنۇ
شىنجاڭنىڭ كىچىككىنە زالىدا زايە بولۇپ كېتىۋاتاتتى. ئۇ
كەينى ـ كەينىدىن كىرىپ كەلگەن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ
نازىرلىرىدىن: ئىچكى ئىشلار نازىرى دېڭ شياڭخەي، مائارىپ
نازىرى شۈي ليەنچى، تەمىرات نازىرى شى لىنيۈن، مالىيە
نازىرى لويۇۋېن قاتارلىقلار ھەمدە ئۇلاردىن باشقا مۇھىم ئەمەلـ
ـدارلاردىن يۈدا، جۇكۇنتيەن، جاڭ شۈەنزېلەر كىرىپ كەلگەنـ
ـدە، غادىيىپ ئۆرە تۇرۇپ ئۇلار بىلەن بېشىنى لىڭشىتىپ، يا
ياۋروپاچە ئەمەس، يا جۇڭگوچە ئەمەس بىر خىل تەكەببۇرلۇق
بىلەن سالاملاشتى.

ئاۋغۇست ئېيىنىڭ بېشىدا ئۈرۈمچى شەھىرى ھەم تىنـ
ـچىق، ھەم ئىسسىق ئىدى. كەچقۇرۇنلۇقى تاغ شامىلى ئازراق
سالقىن تارتمىغاندا تىنچىق دەستىدىن دەم ئالماقمۇ قىيىن ئىـ
ـدى. شۇنداق بولۇشىغا قارىماي، يېڭىدىن ياۋروپالىششقا يۈـ
رۈش قىلىشقان شىنجاڭ ئەمەلدارلىرى كاستۇم كىيىشىپ، گاـ
لىستۇك باغلىشىپ يېڭى بىنانىڭ زىياپەت زالىغا كىرىپ كېلىشـ
ـتى.

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۈرۈمچىدىكى كونسۇلىنىڭ ھەمراھـ
ـلىقىدا پېتروف — ئوتتۇرا بوي، چاچلىرى بۇدۇر، چارلاشقان
ئادەم قىسقا يەڭ كۆڭلەك بىلەن كىرىپ كەلگەندە:

— سوۋېتنىڭ جۇڭگودىكى باش ئەلچىسى كىردى! —
دېيىشتى ئادەملەر ھودۇقۇپ. گېنېرال جۇ شاۋلياڭ بىلەن ۋۇ
جۇڭشىن ئالدىراپ ئالدىغا ماڭدى، ليۇ زېرۇڭ رۇس تىلىدا بىر

نېمىلەرنى دېۋىدى، رۇسلار قاقاقلىشىپ كۈلۈشتى.

كۈلكە، تەنتەنىلىك سۆز، خۇشامەت، مەدھىيە زىياپەتلەرنىڭ مودىلاشقان مەھسۇلاتى. بۇنداق زىياپەتلەردە قاپىقى تۈرۈلگەن ئادەم بولمايدۇ. ئۇلار سۇنئىي ئەمەس، چىن كۆڭلىدىن خۇشال. چۈنكى ئومۇمىي مەنىدىن ئېيتقاندا، ئۇلار غالىبلار. بولۇپمۇ 1945 - يىل 7 - ئاينىڭ 16 - كۈنى نىسپىيلىك نەزەرىيىسى ۋە كۋانت نەزەرىيىسىنىڭ مەھسۇلى بولغان ئاتوم بومبا سىنىقى ئامېرىكىنىڭ يېڭى مېكسىكا شتاتىدا سىناقتىن ئۆتتى. 6 - ئاۋغۇستتا بۇ ئاتوم بومبا خىروسىما ئارىلىغا تاشلاندى. شۇ كۈنى سوۋېت ئىتتىپاقى ياپونىيىگە ئۇرۇش ئېلان قىلدى. ئۈچ كۈندىن كېيىن ئامېرىكا (يەنى 9 - ئاۋغۇست كۈنى) ياپونىيىنىڭ ناگاساكى دېگەن يېرىگە ئىككىنچى قېتىم ئاتوم بومبىسى تاشلىدى. ئۈچ كۈن بۇرۇن، يەنى 7- ئاۋغۇست كۈنى جۇڭگو - سوۋېت ئىككىنچى قېتىملىق سۆھبىتى موسكۋادا باشلاندى. ئامېرىكا ئارىغا كىرىپ سوۋېت ئىتتىپاقىغا بېسىم ئىشلەتتى. ترۇمېننىڭ ستالىنغا خارىمان ئارقىلىق يەتكۈزگەن:

... ئامېرىكا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۆز ئالدىغا جۇڭگونى يول قويۇشقا قىستىماسلىقىنى ئۈمىد قىلىدۇ، ئۇنداق بولمايدىكەن، ئامېرىكىنىڭ مەنپەئىتىگە ئېغىر زىيان يېتىدۇ، دېگەن سۆزىنى ئاڭلاپ، جياڭ ۋېييۈەنجاڭنىڭ خۇشاللىقى ئىچىگە پاتماي قالدى. بۇ خۇشاللىق بولمىسا بۈگۈنكى بۇ سورۇن بولاتتىمۇ؟ ئامېرىكا ئارىغا كىرگەن، ئۇ جۇڭگوغا يان بېسىپ ستالىننى يول قويۇشقا قىستىماقتا. ياپونىيىنىڭ ئىككى ئارىلىغا تاشلانغان ئىككى ئاتوم بومبا ئىككى يۈز نەچچە مىڭ ياپونىنىڭ جېنىغا زامىن بولغىنى ئۈچۈن، قان - جان بەدىلىگە بۇ يەردە خۇشاللىق پەيدا بولغان. گويا بۈيۈك ئالىم ئېينىشتېيىن ئۆز نەزەرىيىسىنىڭ ئىنسانىيەتكە كەلتۈرگەن بالايىئاپەتتىن ئازابلىنىپ ئۆزىنى كاچاتلاۋاتقاندا، پرېزىدېنت ترۇمېن ئاق سارايدا پۈتۈن دۇنياغا

ئۆز ئۈستۈنلۈكىنى جاكارلاپ نۇتۇق سۆزلىگەندەك بىر ئىش بۇ يەردىمۇ تەكرارلاندى. دۇنيا شۇنداق، كۆز يېشى، قان - سۆڭەكلەر ئۇلۇغ تەنتەنە گۈللىرى ئۈچۈن مۇنبەت تۇپراق بولۇپ قالىدۇ...

ۋۇ جۇڭشىن مەست بولغۇچە ئىچتى. ئۇ پېتروفتىن:

— باندىتلار قورال تاشلامدۇ؟ — دەپ بالىلارچە سوئال سورىۋىدى. رۇس ئەلچى:

— ئۆزلىرىدىن سوراڭ! — دەپ جاۋاب بەردى.

— سىز بۇنى تەشەببۇس قىلمامسىز؟

— دۇنياغا تىنچلىق، دېموكراتىيە، ئەركىنلىك كېرەك! قاراڭ، شىنجاڭ زېمىنىدا بولۇۋاتقان زىياپەتتە بىرمۇ ئۇيغۇر ئەمەلدارى يوق. مۇشۇ يەرنىڭ ئىگىلىرى بولغان بىر مىللەت ئۆز يېرىنىڭ ۋەكىلى بولالمىسا، قانداقمۇ سىلەرنى قوللاپ، ئۇلارنى قورال تاشلاشقا مەجبۇرلىغىلى بولسۇن!

— ئامېرىكا ئارىغا كىردى. ستالىن جياڭ ۋېييۈەنجاڭنى چوقۇم چۈشىنىدۇ!

— جياڭ ۋېييۈەنجاڭ ئالدى بىلەن دۇنيانىڭ تەلىپىنى چۈشىنىشى كېرەك. چوڭ دۆلەتنىڭ كىچىك دۆلەتنى بوزەك قىلىشى، چوڭ مىللەتلەرنىڭ كىچىك مىللەتلەرنى بوزەك قىلىشى دۇنيا تىنچلىقىنى بۇزىدىغان ئىككى چوڭ مەنبە، بۇ نۇقتىدا ستالىن، روزۋېلىت، چېرچىللار ئوخشاش تونۇشقا كەلگەن.

ۋۇ جۇڭشىن زىياپەتتىن خۇشال غىڭشىپ چاڭچىلە ئېيتقىنىچە ئۆيىگە قايتىپ كەلدى. ئۇ بىر نەرسىنى چۈشەندى: ئامېرىكا جياڭ جيېشىغا ئەمدى بېسىم ئىشلەتمەيدۇ، بۇلتۇر جۇڭگو - سوۋېت مۇناسىۋىتى تولىمۇ يامان ئىدى. ئامېرىكا - جۇڭگو مۇناسىۋىتىمۇ يىرىكلەشكەنىدى. 1944 - يىل 7 - ئاينىڭ 4 - كۈنى روزۋېلىت جياڭ جيېشىدىن گېنېرال سېتىۋېننى جۇڭگو ئۇرۇش رايونىدىكى بارلىق ئارمىيىنىڭ، جۈملىدىن كوممۇنىستىك

پارتىيە قوراللىق قىسىملىرىنىڭ باش قوماندانى قىلىپ تەيىن-
لەشنى تەلەپ قىلدى . قەتئىي تەلەپ قىلىپ ئۇلتىماتۇم تاپشۇر-
غانمۇ بەلدى . جياڭ جيېشى قوبۇل قىلمىدى . قوبۇل قىلغان
بولسا قانداق بولاتتى ؟ سوۋېت بىلەن ئامېرىكا جۇڭگونىڭ تەقدى-
رىنى ھەل قىلىدىغان ئىككى ئاتا بولۇپ قالاتتى . شىنجاڭ ،
مانجۇرىيە ، موڭغۇلىيە ھەتتا شىزاڭ بىراقلا قولدىن كېتەتتى .
جۇڭگو تۇپرىقىدا بەش دۆلەت پەيدا بولاتتى . بۇ قانچىلىك چوڭ
پاجىئە ئىدى - ھە ؟ مانا ئەمدى ئامېرىكا ئىككى ئاتوم بومبىسى
بىلەن ئۆزىنى كۆرسەتتى . ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقىنى چەكلىيەلەي-
دىغان بىر كۈچكە ئايلاندى . ئەتىلا ئامېرىكا ، ئەنگلىيە كونسۇل-
لىرىغا زىياپەت بېرىپ كۆڭۈل ئىزھار قىلىش كېرەك . ئامېرىكا
كونسۇلى باكستون يېقىندىلا ۋۇجۇڭشىنىڭ سوۋغا - سالامل-
رىغا رەھمەت ئېيتىپ تېلېفون بەرگەنىدى . ئۇ بىر ياخشى باش-
لىنىشنىڭ بەلگىسى . موسكۋا سۆھبىتىدە ئىلى توپىلىڭىنىڭ
تەقدىرى بېكىتىلىدۇ . ئۇلار چۆچەك ، ئالتايلارنى ئىگىلەشتىن
بۇرۇن ، ئۇلارنى قورال تاپشۇرۇشقا مەجبۇرلاش كېرەك ، كې-
چىكسە زىيان چوڭ بولىدۇ . ئۇرۇمچى قولدىن كەتسىلا بىزنىڭ
كۈنىمىز تەس . قايتا - قايتا ياردەم ، ئاشلىق تەلەپ قىلىپ
تېلېگرامما بەرسەكمۇ مەركەزدىن تۈزۈك جاۋاب يوق . جياڭ
جىڭگو ، يۆفېيپىڭلار ھال سوراپ كېلىپ نېمىنى ھەل قىلدى ؟
ئاشلىقنى ئۆزۈڭلار ھەل قىلىڭلار دەيدۇ تېخى ، ئاشلىق چىقىدى-
غان جايلار بانديتلارنىڭ قولىدا تۇرسا ، نەدىن ھەل قىلغۇدەك-
مىز… كىم بىلىدۇ ، بۈگۈن كېچىلا بانديتلار ئۇرۇمچىگە باستۇ-
رۇپ كىرەمدۇ تېخى ؟…

ئۇ يۈيۈنۈپ ياتقان بولسىمۇ ئۆزۈنىچە دەككە - دۈككىدە
ئۇخلىيالمىدى .

ئۇ كۆزىنى يۇمۇۋىدى ، چۈش كۆردى . قوپال كىيىنگەن
ئېگىز بانديت بىر كاللىنى چەنزىگە سانجىپ ئەكېلىپ ئۇنىڭ

ئالدىغا تاشلىدى . قانغا مىلەنگەن كاللىنى ئۇ تونۇدى . بۇ كاللا
تارباغاتاي ۋالىيسى پىڭ رۇڭنىڭ كاللىسى ئىدى . ئۇ چۆچۈپ
ئويغاندى .

پىڭ رۇڭ مۇشۇ 1945 - يىل 7 - ئاينىڭ 30 - كۈنى
قوراللىرىنى تاشلىغان بىر مىڭ تۆت يۈزدىن ئارتۇق ئادەمنى
باشلاپ چېگرادىن قېچىپ ئۆتۈپ سوۋېت يېرىگە كىرىۋالغان .
ئۇنىڭ قورقۇنچاقلىقىدىن تارباغاتاي ۋىلايىتى قولدىن كەتتى .
ھازىر ئۇ يەردىمۇ بانديتلار ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت قۇردى . تېخى
ئۈچ كۈننىڭ ئالدىدىلا بانديتلارنىڭ ھېلىقى شەرقىي تۈركىستان ھۆكۈمى-
تى قارار ماقۇللاپ ، باسباي چولاق ئوغلى باپىن دېگەن باي قازاقنى
تارباغاتاينىڭ ۋالىيسى قىلىپ بېكىتتى . پىڭ سوۋېت يېرىدە . ئۇنىڭ
كاللىسىنى بانديتلار قاچان كېسىپ كەلگەندۇر ، بۇ ئورۇسلارغا
زادى ئىشەنچ يوق . ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ ئاران ئون پىرسەنتىگە
يەتمەيدىغان يېرىدە — ئاشۇ بۇرچىن بىلەن سارسۇمبە ناھىيىلى-
رىدىلا دۆلەت ئارمىيىسى تۇرۇۋاتىدۇ ، قالغان توقسان پىرسەنت
زېمىننى ئوسمان ، دەلىلقانلار قولىغا ئېلىپ «ئالتاي ۋاقىتلىق
ھۆكۈمىتى» نى قۇرۇۋالدى . بانديتلارنىڭ كاتتىۋېشى ئوسمان
ۋالىي بولىۋالدى ، سوۋېت ئىتتىپاقى موڭغۇلىيە ئارقىلىق قول-
لىمىغان ، ئەسكەر تەربىيىلەپ ، ھەربىي باشلىقلارنى بەرمىگەن
بولسا ، ئوسمان بىلەن دەلىلقان دېگەن قازاق بانديتلار دۆلەت
ئارمىيىسىنى يېڭەلەيتتىما ؟ زادى ئورۇسلاردا ۋاپا يوق . ئەمما
ئاشۇ ۋاپاسىزدىن ۋاپا تىلىمەي نېمە ئامال . پېتروف تېخى بۇ
يەرنىڭ ئىگىسى بولغان مىللەتتىن بىرمۇ ۋەكىل يوق دەيدا !
دېمىسىمۇ ئۇ خەق خەنزۇلاردىن ئون بەش - يىگىرمە ھەسسە
كۆپ ، يەرمۇ ئۇلارنىڭ . لېكىن ئۇلارنى بىز سورايمىز ، بىز
سورىغانىكەنمىز ، ئېزىمىز . ھۆكۈمەت ، ئەسكەر ، ساقچى ، قا-
نۇن بىزنىڭ ، خالىساق ئۆلتۈردۇق ، تۈرمىگە سالدۇق ،
شۇنچە بايلىق ، ماشىنا - ماشىنىدا ئىچكىرىگە كېتىۋاتقان

ئالتۇن ـ كۈمۈش ، ئۈنچە ـ مەرۋايىت ، قاشتېشى ، پۇل ـ دۇنيانى ئۇلار يارىتىدۇ ، بىز ئالىمىز . بۇ بىر ئادالەتسىزلىك . لېكىن بۇ ئادالەتسىزلىكنى ۋۇجۇڭشىن پەيدا قىلمىغان ، تارىخ ياراتقان . ۋۇجۇڭشىن رەئىس بولغىنى بىلەن بۇ رېئاللىق ئالدىدا بىر كىچىككىنە بۇت ، قولىدىن ھېچ ئىش كەلمەيدۇ . ئۇمۇ تەڭسىزلىك ، زۇلۇم ۋە بوزەك قىلىشلارغا قارشى ، پېتروف بۇنى چۈشىنىشى كېرەك ...

يازنىڭ تىنچىق بۇ كېچىسى ئۇ 1945 ـ يىلى دۇنيادا ، ئەتراپىدا يۈز بەرگەن ئاجايىپ چوڭ ئىشلارنى بىرمۇبىر ئەسلەپ ، ئۆزىنىڭ گىتلېر ، مۇسسولىنىلاردەك دۇنياغا چاڭ سالغۇچىلار ئالدىدا ، ستالىن ، روزۋېلت ، چېرچىللار ۋە جياڭ ۋېيۈەنجاڭلاردەك دۆلەت ، مىللەت ۋە ئادەملەرنىڭ تەقدىرىنى بەلگىلىگۈچىلەر ئالدىدا تولىمۇ كىچىك ، ئەرزىمەس ئادەم ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى . ئۇنىڭ ئۇيقۇسى قاچتى ، باشلىرى قاتتىق ئاغرىدى ، ئۇ قاتتىق چارچىغان ، ئەسەبىيلەشكەنىدى . ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ چوڭ ئۆيگە چىقتى . كېچە سائەت تۆت بوپتۇ . ئۇ دەردىنى ئېيتىدىغان ئادەم تاپتى . ئۇ جۇڭچىڭغا تېلېفون بەردى :

— ماڭا سۇڭ مېيلىڭ خانىمنىڭ تېلېفونى لازىم...

ئۇ قىيىنچىلىققا يولۇقسا سۇڭ مېيلىڭ خانىمغا يېلىنىشقا ئادەتلەنگەن . 1942 ـ يىلى ئۇ سۇڭ مېيلىڭغا ھەمراھ بولۇپ شىنجاڭغا كەلگەندە ، شېڭ شىسەينىڭ خانلىق سەلتەنىتىگە زوقلانغانىدى . گەرچە ئۇ چاغدا سۇڭ مېيلىڭ نازـ كەرەشمە ئارىلاشقان دىپلوماتىيە يولى بىلەن شېڭ شىسەينى دۆلەت ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭغا كىرىشىگە ماقۇل قىلالىغان ، نەتىجىدە جيۇچۈەندىكى لى تيېجۈن گارنىزونى قۇمۇلغا يۆتكەلگەن بولسىمۇ ، ۋۇ جۇڭشىن شېڭ شىسەينىڭ راستتىنلا يەرلىك خاقان ئىكەنلىكىگە ھەيران قالغان ۋە زوقلانغانىدى . ئايروپىلاندا سۇڭ مېيلىڭ ئۇنىڭغا :

— سىز ئۇنىڭدەك خاقان بولۇۋالمايسىز ـ ھە ، سىز دېگەن جياڭ ۋېيۈەنجاڭنىڭ يۈرەك پارىسى ! — دەپ كەلگۈسىدىن ئەنسىرىگىنىنى ئىپادىلىگەنىدى . ئۇ مانا ھازىر پادىشاھ ـ خاقان ئەمەس ، ئۆلۈمنى كۈتۈپ ياتقان بىر مەھبۇس ئورنىدا تەشۋىش بىلەن كۈن ئۆتكۈزمەكتە...

تاڭ سەھەردە يەنە ئەنسىز تېلېفون :

— ئاقسۇ خەتەر ئىچىدە ، باي ناھىيىسى قولدىن كەتتى . باندىتلار مۇز داۋاندىن ئېشىپ بايغا چۈشتى . خەلق ئۇلارنىڭ ، مانا ، يەر ـ سۇ ئۇلارنىڭ !

ئۇ ھودۇقۇپ ، شەرقىي باغدىكى بىر قەۋەت ئۆيدە تۇرۇۋاتقان جۇشاۋلياڭغا تېلېفون بەردى .

— ھە ، مەن ! — دېدى 8 ـ ئۇرۇش رايونىنىڭ قوماندانى گاراڭ ـ گۇرۇڭ ئاۋازدا سوغۇقلا قىلىپ ، — كېچىچە ھەربىي كېڭەشمە بولدى . پەرىزىمىز توغرىكەن ، باندىتلار جىڭ ناھىيىسىگە يالغان ھۇجۇم قىلىۋېتىپتۇ . ئۇلار بىزنى جىڭ بىلەن شىخوغا بەنت قىلىپ قويۇپ ، چۆچەك ، ئالتايلارنى ئالماقچىكەن . بىز ئالداندۇق . باندىتلار مەقسىتىگە يەتتى . جىڭ بىلەن شىخو قورشاۋدا قالدى ، ساقلىماق تەس . ھە ، سىزنىڭ بۇ ئىشلار بىلەن ئانچە كارىڭىز بولمىدى ، سىز ھەربىي ئەمەس ، لېكىن جاۋابكارلىق ئىككىمىزنىڭ ئۈستىدە . بىرلا يول قالدى . باندىتلارنى سۈلھىگە كۆندۈرۈش . كېچىكسەك ، ماۋ زېدۇڭنىڭ ئەسكەرلىرى سوۋېت ئارقىلىق غۇلجا ، چۆچەككە كىرىپ كېلىشى مۇمكىن .

— ۋاقىت ، تەدبىر كېرەك دەڭ !

— شۇنداق ، سوۋېت ئىتتىپاقىغا تەسىر كۆرسىتەلەيدىغان بىر چوڭ ئەرباب كېلىپ ، بىزگە ياردەم قىلمىسا ھالىمىز خاراب !

— نۇرغۇن گېنېراللار ، پۈتۈن كۈچنى ئىشقا سېلىپ

ھۇجۇم قىلىش كېرەك، دەپ چۇقان كۆتۈرمەكتە. مەن سۇلھى تەرەپدارى، سىزگىمۇ ئىشىنىمەن، قاراملىق ئىشنى بۇزۇپ قويارمىكىن دەيمەن!

— دۆلەت غۇرۇرى، مىللەت غۇرۇرى، ئارمىيە غۇرۇرىنى دېسەم مەن گېنېراللارنى قوللايمەن، ۋەزىيەتنى، موسكۋادا بولۇۋاتقان سۆھبەتنىڭ نەتىجىسىنى كۈتۈشكە توغرا كېلىۋاتىدۇ. بولمىسا ئامېرىكا قوراللىرى بىلەن قوراللانغان يۈز مىڭ ئەسكەرنىڭ تۆت توكتوك باندىتنى يوقىتالماسلىقىغا ئىشەنمەيمەن!

— ئۇنتۇپ قالمايمەن: ئۈچ مىليون نەچچە يۈز مىڭ پۇقرانىڭ ھەممىسى باندىتلارنى قوللايدۇ. شېڭ شىسەي بۇ ۋەزىيەتنى شەكىللەندۈرگەن. خالىسىڭىز مەن سىزگە سۇڭ خانىمنىڭ تېلېفوندا دېگەنلىرىنى دەپ بېرەي، ماقۇل، تېزرەك كېلىڭ!

جياڭ جيېشىنىڭ خەتەرلىك دۈشمىنى كومپارتىيە، ئۇنىڭ قولىدا يۈز مىليون ئاھالە، بىر مىليون مۇنتىزىم ئەسكەرگە ئىگە ئاتالمىش ئازاد رايون بار. شىنجاڭدىكى بۇ توپىلاڭ شۇلارنىڭ ئىشى. گەرچە بۇ يەرگە يەنئەندىن بىرەر سىياسىي رەھبەر كەلمىگەن بولسىمۇ، بەربىر شۇنداق. قىزىل بايراق مەخپىي، كۆك بايراق، ئاق بايراق ئاشكارا! بولمىسا سوۋېت ئىتتىپاقى قورال، كوماندىر چىقىرىپ باندىتلارنى بۇنچە قوللايتتىمۇ؟ موڭغۇلىيە، مانجۇرىيە، شىنجاڭدا قىزىل ھاكىمىيەت پەيدا قىلىپ، ئۆزىنىڭ شەرقتىكى تەسىرى، ئورنىنى چوڭايتىش ستالىنىنىڭ مەقسىتى. ئەمما ئۇ ئامېرىكا ئوتتۇرىغا كىرگەندىن كېيىن بۇ نىيىتىدىن يانىدۇ. ھەتتا ماۋ زېدۇڭنىمۇ قوللىمايدىغان بولىدۇ. ئۇ جياڭ جيېشىنىڭ تەلەپلىرىگە ئاكتىپ جاۋاب قايتۇرىدۇ. داليەن، لۈشۈن پورتلىرى بىلەن مانجۇرىيە تۆمۈريولىغا ئىگىدارچىلىق قىلىۋالسىلا شىنجاڭدىن قول تارتىدۇ. جياڭ جيېشىنىڭ مەقسىتى ئۆزىنى تۈزەپ سەككىز مىليون

ئەسكىرىنى تەرتىپكە سېلىۋېلىپ، كومپارتىيىگە قارشى ئومۇمىيۈزلۈك ئۇرۇش ئېلىپ بېرىپ، بىر يىل ئىچىدە جۇڭگو تۇپرىقىدىن كوممۇنىزم ۋەھىمىسىنى تازىلاش. ئىلى باندىتلىرىمۇ شۇ قاتاردا تازىلىنىدۇ. بۇ، ۋاقىت، ئىستراتېگىيە ۋە تاكتىكا مەسىلىسى، ۋۇ جۇشى ئۈمىدۋار بولۇشى كېرەك، ئۈرۈمچى قولدىن كەتسىمۇ، ھەتتا پۈتۈن شىنجاڭ قولدىن كەتسىمۇ ئۈمىدسىزلەنمەسلىك كېرەك، ۋاقتى كەلگەندە، خۇ زۇڭنەن، ما بۇفاڭنى ئەۋەتسىلا شىنجاڭ يەنە قولغا كېلىدۇ. ئۇ چاغدا باندىتلار مىللەت سۈپىتىدە يەھۇدىيلەرنىڭ كۈنىنى كۆرىدۇ!

گېنېرال جۇ شاۋلياڭ بۇ گەپلەر بىلەن ھاياجانلىنىپ كەتمىدى. بۇ گەپلەرنى ئۇ كۆپ ئاڭلىغان. ھەربىر چوڭ سىياسەتچى، ھەربىي قوماندان بۇ گەپلەرنى قىلىۋېرىدۇ. 8 - ئۇرۇش رايونىغا زۆرۈرى قۇرۇق گەپ ئەمەس، كونكرېت چارە. ئەسكىرىي كۈچ، ئايروپىلان، تانكا، ئاشلىق، كىيىم - كېچەك كەمچىل. ئەسكەرلەر روھسىز، جەڭگىۋارلىقى ئاجىز. نۇرغۇنلىرى ئىچكىرىگە كېتىشنىڭ كويىدا. ئۇلارغا يەر، كەلگۈسىدىكى بايلىق لازىم ئەمەس، جان كېرەك. بۇ خىل چۈشكۈنلۈك، ئالاقزادىلىكنى سۆزلەپمۇ، بۇيرۇق بېرىپمۇ تۈگەتكىلى بولمايدۇ. ھازىر ئەسكەرلەر ئىچىدە دۈشمىنىمىز باندىت ئەمەس ئىكەن، ئەمگەكچىلەركەن، بىزمۇ ئەمگەكچى، ئۇلارغا ئوق ئاتساق، ئۆزىمىزگە ئاتقان بولۇپ قالىمىز دېگۈچىلەرنىڭ تەشۋىقاتلىرى ئەدىمەكتە. ئۈرۈمچىنى ساقلاۋاتقان ئالتە باتالىيون ئەسكەر نېمىگە دال بولالايدۇ. بۇ ئەسكەرلەرنىڭ ئۈچ يۈز سەكسەن نەپىرى مەركىزىي ھەربىي مەكتەپــى ئۈرۈمچى 9 - شۆبىسىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى. ئالتە باتالىيون ئەسكەر دېگەن ئىككى مىڭدەك ئەسكىرىي كۈچ. دۈشمەن شىپقاپ شىخوغا يېقىنلاشتى. جۇ شاۋلياڭ شىنجاڭنى بېرىپ قويۇپ، باشقىلارنىڭ كۈچى بىلەن قايتۇرۇۋېلىشنى ئاڭلاشنىمۇ خالىمايدۇ، ئۇنىڭدىن كۆرە

ئۆزىنى ئېتىۋالغىنى ياخشى!...

... مانا بۇلار كونكرېت ئىشلار.

— سىزچە گو چى قانچىلىك بەرداشلىق بېرەر؟

— مەن كۆرگەن، مۇداپىئەسى چىڭ، ئاكوپ، پوتەي، مىنالار، ياخشى جايلاشتۇرۇلغان. ئالتە مىڭدىن كۆپرەك ئەسكىرى بار. ئەمما باندىتلار ئەسەبىيلەشكەن، ئۆلۈمدىن زادىلا قورقمايدۇ، بىرى ئۆلسە ئونى سەكرەپ چىقىدۇ. بۇنداق دۈشمەنگە ھەرقانداق مىنا، سۇ ئاكوپلىرى، پوتەيلەرمۇ دال بولالمايدۇ. شىي يىفېڭ بىلەن گو چى بىزنىڭ قالقانلىرىمىز. ئۇلارنىڭ يىمىرىلگىنى بىزنىڭ تۈگەشكىنىمىز.

— قۇمۇلغا چېكىنىشكە تەييارلىق قىلىپ قويساق بولغۇدەك!

ۋۇ جۇڭشىن جۇ شاۋلياڭغا يەر ئاستىدىن قاراپ قويدى. دائىم خۇشخۇي، قاقاقلاپ كۈلۈپ يۈرىدىغان چوڭ گېنېرالنىڭ قوشۇمىسى تۈرۈلۈپ، قىسقا، پاناق بۇرنى تېخىمۇ قىسقىراپ، قوش ئېڭەكلىرى ئاستىدىكى خالتىلاشقان تېرىلىرى بىر كۈندىلا ئۆزىراپ كەتكەندەك كۆرۈندى:

— بىز جان قايغۇسىدا قالساق بولماس!

— جان ساقلاش كەلگۈسىدىكى ھۇجۇم ئۈچۈن!

— مېنىڭ كەلگۈسى دېگەن سۆزنى ئاڭلىغۇم يوق!

— مەنمۇ شۇ ...

دائىم ھېسسىياتلىرىنى شېئىر بىلەن ئىپادىلىشىپ قاقاقلىشىپ كۈلۈشىدىغان ئىككى كاتتىۋاش تەڭلا ئەلەم بىلەن ئۇلۇغ - كىچىك تىنىدى:

— يامىنى، شۇي روجېڭ 46 - دىۋىزىيىسى بىلەن ياردەمگە كېلىپ، ئادەمگە مەسخىرە كۆزىدە قارىسا، ما جۇڭيىڭنىڭ ئاتلىق 5 - كورپۇسى مۇسۇلمانلارغا قوشۇلۇپ بىزگە خائىنلىق قىلسا...

— ئىشنىڭ ياخشى تەرەپلىرىنىمۇ ئويلايلى!

— مەن يامانىنى ئويلاپ ئۆگىنىپ قالغان كونا ھەربىي.

— مەن ياخشىنى ئويلاپ ئادەتلەنگەن سىياسەتچى!

ئىككىسى بىر - بىرىگە قارىشىپ مىيىقلىرىدا كۈلۈشۈپ قويۇشتى.

ئۇلار ھەم ئەندىشە، ھەم ئۈمىد ئىچىدە قارا رەڭلىك فرانسىيە پىكاپىغا ئولتۇرۇپ، ئۈرۈمچى شەھىرىدىن ئۇرۇش تەييارلىقىدىكى ھەربىيلەرنى روھلاندۇرۇش ئۈچۈن شەھەرنىڭ غەربىگە قاراپ ماڭدى. ئۇلارنىڭ ئالدى - كەينىدە مۇھاپىزەتچىلەر، ساقچى ئەترەتلىرى پۈتۈن شەھەرگە سىگنال بېرىپ ھەيۋە بىلەن ئىلگىرىلىدى. كەچتە ئۇلار يەنە كاتتا زىياپەت تەييارلاپ، ئامېرىكا - ئەنگلىيە كونسۇللىرىنى تەكلىپ قىلدى.

ئۇلارغا چۈشىنىشلىك: 2 - دۇنيا ئۇرۇشى يېقىندا ئاخىرلىشىدۇ. ئەمما دۇنيادىكى 1 - دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن پەيدا بولۇپ 2 - دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن ياۋروپادا زورىيىۋاتقان سوتسىيالىزم كۈچلىرى ئامېرىكا ۋە باشقا دۆلەتلەر ئۈچۈن ئەڭ چوڭ تەھدىت. ئۇرۇشتىن كېيىن ئامېرىكا دۇنيادىكى ئەڭ زور ھۆكۈمران دۆلەتكە ئايلىنىپ دېگىنى دېگەن، قىلغىنى قىلغان ھېسابلىنىدىغان بولالىشى ئۈچۈن سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن زوراۋانلىق تالىشىدۇ. سوۋېت بىلەن بولغان ئۇزۇن مۇددەتلىك كۆرەش ئۇلارنىڭ نىشانى. ھازىر ئاسىيادا ئەنگلىيە، فرانسىيە، گوللاندىيىلەرنىڭ ھۆكۈمرانلىقى يوقالدى، ئامېرىكا ئاسىيا قىتئەسىدە كىمگە تايىنىپ ھۆكۈمرانلىق قىلىدۇ؟ ئەلۋەتتە جۇڭگو ھۆكۈمىتىگە تايىنىش كېرەك. بۇ جۇڭگو ھۆكۈمىتى كوممۇنىستىك پارتىيە ھۆكۈمرانلىقىدىكى ئەمەس، گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىق قىلغان، قۇدرەتلىك، بىرلىككە كەلگەن جۇڭخۇا مىنگو بولۇشى كېرەك. بۇ ھەرىكەت ئەنگلىيە، فرانسىيە، گوللاندىيەلەر ئاسىيادىن چىقىپ كەتكەندىن كېيىنكى بوشلۇقنى تولدۇرا-

لايدىغان بولۇشى كېرەك. شۇڭا ئامېرىكا جۇڭخۇا مىنگونى بار كۈچى بىلەن يۆلەيدۇ، بەدەل تۆلەپ بولسىمۇ، ستالىننىڭ بۇ ھۆكۈمەتكە دۈشمەنلىك پوزىتسىيىدە بولماسلىقىنى قولغا كەلتۈرىدۇ. ئامېرىكا ھازىر بۇ ئىشقا تۇتۇش قىلدى، جياڭ جيېشى ئۇزۇن ۋاقىت قېقىلىپ يۈرۈپ، ئاخىر ئامېرىكا ھۆكۈمىتىنىڭ قوللىشىغا ئېرىشتى. شۇڭا ئامېرىكا - سوۋېت سودىسىنىڭ مەھسۇلى بولغان موسكۋادىكى جۇڭگو - سوۋېت سۆھبىتى جياڭ جيېشىنى خۇشال قىلماقتا. جياڭ جيېشى مۇئاۋىن پرېزىدېنت خاللىسقا خېلى بۇرۇنلا بېشارەت بېرىپ، 1944 - يىلى 7 - ئايدىلا نۇتۇق سۆزلەپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇشتىكى تۆھپىلىرى ۋە باتۇرلۇقىنى قالتىس ماختىدى. دونبادون كاۋچۇكزارلىقى يىغىنىدا دۇنيادىكى چوڭ دۆلەتلەر قاتارىدىن قېقىلغان جياڭ جيېشى يالتا كېلىشىملىرىگە بولغان نارازىلىقلىرىنىمۇ ئىچىگە يۇتۇپ، ۋىرسال تراگېدىيىسىگىمۇ بەرداشلىق بېرىپ، ئاخىر 1945 - يىلى 6 - ئايدا بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىنىڭ سان - فرانسىسكو يىغىنىدا مولوتوفنى جۇڭگو ۋەكىللەر ئۆمىكى موسكۋاغا كەلسۇن، سۆھبەت ئۆتكۈزىمىز، دېگۈزدى. جياڭ ۋېيپۇەنجاڭ شۇ كۈنلەردە تولىمۇ روھلۇق، جۇشقۇن. ئۇ غالىبلار مۇنبىرىدە، ئۇ ھازىر يېقىن كەلگۈسىنىڭ زور پىلانلىرىنى تۈزۈۋاتىدۇ. ئۇ يېڭىدىن تەختكە چىققان ترومىن پرېزىدېنتنىڭ ئىللىق مۇئامىلىسىگە ئۇچرىدى. يېقىن كەلگۈسىدە جۇڭگو تۇپرىقىدا نە كوممۇنىستلار، نە باندىتلار قالمايدۇ. بىرلىككە كەلگەن، قۇدرەتلىك جۇڭخۇا مىنگو پات يېقىندا شەرقتە بىرگىگانت پالۋاندەك ئورنىدىن تۇرىدۇ!

زىياپەت، قەدەھلەر، سۆزلەنگەن سۆزلەر ۋە جۇشنى قايتىدىن روھلاندۇردى. ئۇ يەنە چالا مەست، غىڭشىپ ناخشا ئېيتىپ، ئۆزىنىڭ غالىبلار قاتارىدىن ئورۇن ئالغانلىقىغا سۈپەت بېرىش ئۈچۈن ھېسسىياتلىق مىسرالارنى تۈزۈپ ئۆيىگە قايتتى.

لېكىن روھىي ئىنتىلىشنىڭ مەھسۇلى بولغان ئۈمىدۋارلىق كۈچلۈك ھاراقتەك بىردەملىك تەلۋىلىك ئىنئامنىلا بېرەلەيدۇ. ئۆيىگە كىرە - كىرمەيلا تېلېفون جىرىڭلىدى:

— شىخوغا ھۇجۇم باشلاندى، ئىش چاتاق، تولىمۇ چاتاق، دەرھال ئايروپىلان، تانكا، برونېۋىكلار ياردەمگە كەلمىسە بولمايدۇ!

مانا بۇ رېئاللىق: قېنى ئۇ نەرسىلەر. بۇ يەردە چېكىنىش، قېچىش، ئۆلۈش - يوقىلىشتىن باشقا ھېچ نەرسە يوق!

يەنە تېلېفون: ئامانلىق ساقلاش شتابىنىڭ باشلىقى شاڭ چاۋجۇڭ ۋە جۇڭشىننىڭ تەرتىپ ساقلىغۇچى خادىملىرى تەرتىپىدىن چالاپ خوتۇن بىلەن بۇزۇقچىلىق قىلىۋاتقاندا تۇتۇلۇپ قالغان. شاڭ چاۋجۇڭ جۇ شاۋلياڭنىڭ ئادىمى. ئۇنى قالدۇرۇۋەتسە قوماندان رەنجىيدۇ، جازالىمىسا ۋە جۇڭشىننىڭ ئىناۋىتىگە تەسىرى بولىدۇ. ئۇ مۇئاۋىن باش قوماندان گو جىچياۋغا تېلېفون بەردى. گو جىچياۋ ئۆزىنىڭ يۇرتدىشى، تۈز سۆزلۈك ئادەم:

— قوغلاش كېرەك، — دېدى خاپا بولۇپ، — مۇشۇنداقلارنىڭ كاساپىتىدىن بىزنىڭ ئەسكەرلىرىمىز خەلقتىن ئايرىلىپ قالغان. بىز نېمە كويدا، ئۇ لۈكچەك نېمە كويدا!

ئۇ ھېلىدىن - ھېلىغا ئۆزۈلمەي كېلىپ تۇرغان كۆڭۈلسىز تېلېفون، دوكلات، خەۋەرلەر دەستىدىن بۇ كېچىمۇ تۈزۈك ئۇخلىيالمىدى. ئۆي ئىچىدە مېڭىپ يۈرۈپ: «دۆلەتنىڭ، ئەلنىڭ غېمىدىكىلەر قانچە؟ گومىنداڭدا بۇنداقلار ئاز، كومپارتىيىدە جىقمىش. بىزدە ئۆزغېمىدىكىلەر مىڭ، ئەل غېمىدىكىلەر بىر بولسىمۇ چوڭ گەپ ئىدى. ليۇ زېرۇڭ بىلىملىك ئادەم. ئۇنىڭ دېيىشىچە، ئون مىڭدىن بىرگىمۇ يەتمەسمىش. مەنچۇ؟ دۆلەت، خەلق غېمى مېنىڭ غېمىممۇ ياكى ئۆز غېمىم بىلەنمۇ مەن؟ ياق، مەن شېڭ شىسەيدەك دۇنيا يىغمىدىم، مەنسەپ -

هۆكۇمرانلىق ئۈچۈن جان تىكمىدىم. دۆلەت غېمى مېنىڭ غې-
مىم، ئەل دەردى مېنىڭ دەردىم. لېكىن بۇ ئەل ھەممە جۇڭگو-
لۇق ئەمەس. بەلكى بىر ياكى يېرىم پىرسەنت جۇڭگولۇق! ...
بىراق ئۇ مۇھىم ئەمەس، مۇھىمى، مەن ئىنساپلىق، ئەخلاق-
لىق، «مۇھاكىمە ۋە بايان» غا ئىشىنىمەن، ئەمەل قىلىمەن ...

ئىنسان ئۆز - ئۆزىدىن قانائەت تېپىش ئۈچۈن دائىم ئۆز
ھاياتىنىڭ يورۇقلۇقلىرىنى كۆز - كۆز قىلىدۇ، ھېچكىم ئۆزىد-
گە نەپرەتلەنمەيدۇ. گەرچە ئاغزىدا دېسىمۇ، ھېچكىم باشقىلارغا
چىن كۆڭلىدىن چوقۇنمايدۇ، ھېچكىم ئۆزىگە ئۆزى پالاكەت
تىلىمەيدۇ.

شىنجاڭنىڭ ئەڭ چوڭ ھۆكۇمرانى ئۆزىنى چۈشىنىش ئۈ-
چۈن ھاياتقا كەينى - كەينىدىن سوئال قويدى، لېكىن ئۆزى
خۇشال بولغۇدەك جاۋاب تاپالمىدى، ئۇ ئۆز نەزىرىدە جۇڭخۇا
مىنگونىڭ مۇشۇ ئەسىردىكى كاتتا ئەربابلىرىدىن بىرى. ئۇ سالا-
ھىيەتتە، قابىلىيەتتە ۋە پەزىلەتتە دۆلەت رەھبەرلىرى قاتارىدىكى
ئادەم. شۇڭا جياڭ ۋېييۈەنجاڭ نەچچە - نەچچىلىگەن نامزاتلار
ئىچىدىن ئۇنى تاللىۋالغان. شىنجاڭ نۇرغۇن يىللاردىن خەنزۇ
ئەمەلدارلارنىڭ پادىشاھلىقى بولۇپ كەلگەن زېمىن. جياڭ ۋېي-
يۈەنجاڭ بۇ زېمىننى ئۆز ئالىقىنىدا كۆرۈش ئۈچۈن ۋۇ جۇڭ-
شىننى تاللىۋالغان. دۆلەت ئاتىسىنىڭ ئىشلىرىغا ۋارىسلىق
قىلغۇچى كاتتا سىياسەتچى ئوڭايلىقچە بىرىگە ئىشەنمەيدۇ. دۆ-
لەت ئىشى سودا ئەمەس، ئۇ ساداقەت ۋە پىداكارلىققا موھتاج.
دۆلەت باشقۇرۇش ئائىلە باشقۇرۇش ئەمەس، ئۇ داھىيانىلىق،
ئەقىل - پاراسەت، دانالىق ۋە تەدبىرچانلىق بىلەن روناق تاپىدۇ ...

يەنە تېلېفون:

— نېمە، ھەرگىز بولمايدۇ! — دېدى ئۇ كەسكىن
قىلىپ، — ئۆز پۇتىمىزغا ئۆزىمىز پالتا چاپقان بولىمىز!

لومەنچىڭدىن كەلگەن بۇ خەۋەردە تۇيۇقسىزلا يەتتە - سەك-

كىز ئەسكەرنىڭ يوقىلىپ كەتكەنلىكى، ئۈچ كۈندىن كېيىن بۇ
ئەسكەرلەرنىڭ ئۆلۈكىنىڭ چۆپلۈكتىن چىققانلىقى دېيىلگە-
نىدى.

— ئۈرۈمچىدىكى ئۇيغۇرلار بىلەن قازاقلارنى تۇگەل قى-
رىۋېتىش كېرەك! — دەپ جار سالدى پولك كوماندىرى. ئۇ
بىر باتالىيوننى بۇگۈن كېچىلا نەنلياڭغا قىرغىنغا ئەۋەتمەكچى
ئىكەنلىكىنى ئېيتتى.

— ئۈچ كۈن بۇرۇن سۆھبەت يىغىنى چاقىرىپ، ئۈرۈم-
چىدىكى داڭلىق ئۇيغۇر، قازاق زىيالىيلىرى، دىنىي زاتلار ۋە
ئەمەلدارلارنى يىغىپ پىكىر ئالدۇق. ئۇلار قىزىل پاچاقلار ئۇي-
غۇر خەلقىنىڭمۇ دۈشمىنى، ئىلى باندىتلىرىغا ھەممە مىللەت
بىرلىشىپ قارشى تۇرىمىز دەپ بىردەك چۇرقىراشقانتىغۇ؟
«شىنجاڭ گېزىتى» گە قاراڭلار، ئۇلارنىڭ شوئارلىرى بېسىل-
دى ئەمەسمۇ!

— سىزنى ئالدايدىغان يالغان گەپلەر ئۇ. ئۇيغۇر، قازاق
ۋە باشقا مىللەتلەرنىڭ ھەممىسى بىزگە ئاستىرتىن تىغ بىلەۋاتى-
دۇ، بىزنى يوقىتىش ئۇلارنىڭ ئورتاق شوئارى!

— ياق، ياق، ئىشەنمەيمەن! ئىلى باندىتلىرىنى قوللاۋاتى-
قان خەنزۇلارمۇ بار. ھەتتا ئەسكەرلىرى ئىچىدىمۇ خەنزۇلار
بار.

— ئۇلار مىللىي مۇناپىقلار!

— مىللىي مۇناپىق ھەممە مىللەتتە بار!

ۋۇ جۇڭشىن تېلېفوننى جالاقىدە قويۇپ قويدى:

— مېنىڭ تەكلىپ ۋە تەلەپلىرىمگە ئېتىبار قىلمىدى.

ئۈچ ئەڭگۈشتىرىم ئەمەلىيلەشمىدى، ئاساسىي تۇسقۇن مۇشۇ
قارام ھەربىيلەر بولدى. شېڭ شىسەينىڭ ئالتە بۇيۇك سىياسى-
تى ئاقىدۇ يۇ، مېنىڭ ئۈچ مەسلىكىم نېمىشقا ئاقمايدۇ؟ خاتا-
مۇ؟ ياق، ئىلاھىي قانۇن، دۆلەت قانۇنى، ئادەمگەرچىلىك دې-

گەنلەرنىڭ قايسىسى خاتاكەن؟ شىڭ شىسەي ئەڭ جىق ئادەم تۇتتى، مەن ئەڭ جىق قويۇپ بەردىم. ئۇ قوشنىلىرىغا ئەڭ قاتتىق دۈشمەنلىك قىلدى. مەن قوشنىدارچىلىقنى ۋايىغا يەتكۈزدۈم، سوۋېت بىزگە دۈشمەن بولسىمۇ دوستلۇقنى ئىپادىلىدىم. مەن ئۈرۈمچى ۋىلايىتىگە بۇرھان شەھىدىنى ۋالىي قىلدىم. شىڭ بولسا غوجانىيازنى يوقىتىش ئۈچۈن مۇئاۋىن رەئىس قىلغان. ياڭ، جىڭلار بىرىمۇ ئۇيغۇر، قازاقنى ھاكىم قىلمىغان. مەن ھەممە ئىشتا ئىنساپنى ئۆلچەم قىلىمەن. شىنجاڭدا ئەڭ چوڭ ئىنساپ يەرلىك خەلقنى ئادەم قاتارىدا كۆرۈش. بۇ خەق يەر تېرىش، مال بېقىش، گىلەم توقۇش، زەرگەرچىلىك، قول ھۈنەر ئىشلىرىنى قىلىشتىن باشقا، بەش ۋاخ ناماز ئوقۇپ، ناخشا ئېيتىپ، ئۇسسۇل ئويناپ يۈرىدىغان، سىياسەت، ھەربىي ئىشلاردىن تولىمۇ يىراق يۈرىدىغان ئىنساپلىق، ئىتائەتچان، ئەمگەكچان، كەڭ قورساق، مېھماندوست خەلق. ئۇلارنى ئادەم قاتارىدا كۆرمەسلىك تولىمۇ ئىنساپسىزلىق. كۇڭزىنىڭ ياۋاشلارنى خورلاش ھايۋان ئورنىغا چۈشكەنلىك دېگەن سۆزى بار. ھايۋانلار ئاجىزلىرىنى بوزەك قىلىدۇ. پېتروۋ توغرا ئېيتىدۇ: بۇ يەرنىڭ ئىگىلىرىدىن بىرىمۇ نازىر، ھەتتا مۇئاۋىن نازىرىمۇ يوق. بىز پايدا، ئۈستۈنلۈك توغرىسىدا ئويلىغاندا، ئۆزىمىز توغرىسىدىلا ئويلاپ كەلدۇق. بىرەر قېتىم ئاشۇ مىللەتنىڭ پايدىسى توغرىسىدا ئويلاپ باقتۇقمۇ؟ بۇ تولىمۇ ئىنساپسىزلىق. بۇ يەردە خەنزۇلار ئۈچۈن ئالىي ئوقۇش يۇرتلىرى بار ئىكەن. ئۇيغۇر، قازاقلار ئۈچۈن تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپمۇ يوق ئىكەن. بىز ئارانلا ئىككى يۈز نەچچە مىڭ، ئۇلار ئۈچ - تۆت مىليون. بىزدىن يىگىرمە ھەسسە كۆپ ...

ئىنساپسىزلىقنىڭ جازاسىنى نېمىشقا شىڭ شىسەيدەك ئىنساپسىز تارتماي، مەن ۋۇجۇڭشىندەك ئىنساپلىق ئادەم تارتىدىكەن! تۈنۈگۈن ھېلىقى تارىخچى ماڭا: مەن بىر ھۆججەت تاپ-

تىم، شىنجاڭ خەن ۋۇدى زامانىسىدا بىزگە قېتىلغانىكەن، خەن ۋۇدىنىڭ گېنېرال زەيچۇغا يازغان يارلىقى باركەن، ئۇ تېپىلدى. زەيچۇ ھازىرقى زەيخۇدا ئەسكەر تۇرغۇزغانىكەن، دەيدۇ تېخى. ئەجەب بۇ يەرنىڭ تاغ - دەريا، شەھەر، چۆللىرىگە ئىسىم قويماپتىكەنمىزغۇ ئەمىسە. تەكلىماكان، تارىم، قەشقەر، تۇرپان ... ۋاي - ۋۇي بىرىمۇ خەنزۇچە ئىسىم ئەمەسقۇ؟ ...

تارىخچىنىڭ قالدۇرغان كىتابلىرىنى ۋۇجۇشى ئوقۇپ كۆردى. نەچچە مىڭ يىللىق تارىخقا ئىگە ئۇيغۇر مىللىتى مۇشۇ ھازىر ياشاۋاتقان يېرىدىن يىراققا كەتمىگەن. بەزىدە كۆچمەن چارۋىچىلىق بىلەن ئاسىيانىڭ شىمالىدا، شەرقىدە يۈرگەن بولسىمۇ، ئاخىر مۇشۇ ھازىرقى شىنجاڭدا شەھەر قۇرغان، بىر نەچچە قېتىم دۆلەت بولۇپ ياشىغان. قاراخانىيلار دۆلىتىنىلا 870 - يىلى قۇرۇلغان دېيىلسە، 1209 - يىلقى ئاخىرقى خان بىلىك خاقانغىچىلا ئۈچ يۈز ئوتتۇز توققۇز يىل مۇستەقىل پادىشاھ بولۇپ ياشىغان ھېسابلانامدۇ؟ تارىخچىلار ئۆزىنى بىلىملىك قىلىپ كۆرسىتىمەن دەپ، ھۆكۈمەتنىڭ تىلىنى قىسقا قىلىپ قويىدۇ! ۋۇجۇشى شىزاڭ - موڭغۇل كومىتېتىنىڭ ئىشلىرىغا مەسئۇل بولغاندا تارىخچىلارغا:

— چانمايدىغان قىلىپ ياساشمۇ بىر خىل ماھارەت، بۇ ماھارەتكە ئىگە ئادەملەر ئاز دېگەنىدى ...

... ياق، تارىخ نېمە بولسا بولسۇن، ھازىر مۇنازىرە دەۋرى ئەمەس، كىم كۈچلۈك، تەدبىرلىك بولسا شۇنىڭ گېپى ئاقىدىغان مەزگىل بۇ. ھازىر كىم كۈچلۈك؟ گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسى، 8 - ئۇرۇش رايونىنىڭ قوماندانى جۇشاۋلياڭ قويغان - تۇتقىنىنى بىلمەيلا قالدى. ئۇلارنىڭ قىلىدىغىنى ياردەم تىلەش، باشقىلارغا يېلىنىشلا بولۇپ قالدى. بۇ كۈچلۈكلەرنىڭ ئىشىمۇ؟ باندىتلار كۈندىن - كۈنگە كۆپەيمەكتە، ئىلگىرىلىمەكتە. شىمالدا ئۈچ ۋىلايەت قولدىن كەتتى، ئۈرۈمچى تەھ-

ـدىت ئىچىدە ، جەنۇبتا ئاقسۇنىڭ باي ناھىيىسى ، كونىشەھەر
ناھىيىسىنى توپىلاڭچىلار ئىگىلىۋالدى . مۇشۇ يىل 4 ـ
ئاينىڭ 9 ـ كۈنى باندىتلار ئازراقلا كۈچ بىلەن ئۇششاقتالدىكى
يۈزلىگەن ئەسكەرنى يوقىتالىغان ، يېقىندا توقسۇننىڭ ئالغۇي
دېگەن جايىغا ھۇجۇم قىلىپ نۇرغۇن ئاتنى ئېلىپ كەتتى .
مايتاغدىكى سوپاخۇن بىر روتا ئەسكەر بىلەن باندىتلار تەرەپكە
ئۆتۈپ كەتتى . بۇ ئىشلار بىلەن يەرلىكلەر روھلىنىپ ، بىزنىڭ ـ
ـكىلەر ئېسەنكىرەپ قالدى . مانا ھازىر قەشقەر ، قاغىلىق ، پوسـ
ـكام ، ئاقسۇلاردا خەلق قوزغالماقتا . قۇمۇل ، تۇرپان ، پىچان ،
توقسۇنلارمۇ تىنچ ئەمەس . ھەممىلا ئادەم بىزنى يوقىتىش كويىـ
ـدا . ئۇلار كۈچلۈك ، بىز ئاجىز بولۇپ قالدۇق . بۇنى ئېتىراپ
قىلماي نېمە چارە . بىزنى ئاجىزلاشتۇرغان بىزنىڭ ۋەھشىيلىـ
ـكىمىز . يولۋاسمۇ تالاۋەرسە ئاخىرىدا ئاجىزلىشىپ ئىتقا يەم
بولىدۇ ، چۈمۈلىگە ئوزۇق بولىدۇ . ئاتۇش ھاكىمى ئوۋياك
مۇشۇ XX ئەسىردىمۇ ئاتۇشنىڭ ئازاق كەنتىگە قېلىن ، ئېگىز
قىلىپ سېپىل سوقتۇرغان . ئالۋاڭ ـ ياساق ، باج ـ ھاشار ،
سەيسە ـ سەيجۇلار خەلقنى دەم ئالالماس قىلىپ قويىدى . دۆلەت
ئاتىسىنىڭ «جۇڭگودىكى بەش چوڭ مىللەت ــــ خەنزۇ ، خۇيـ
ـزۇ ، موڭغۇل ، زاڭزۇ ، ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆز تەقدىرىنى ئۆزلىرى
بەلگىلەش ھوقۇقىغا ئىگە» دېگەن تەلىمىنى ۋارقىرىدۇق ، لېـ
ـكىن ئۇنى دەسسىدۇق . تاشقورغاندىن ئېغىر تېپىتكى قورallar
بىلەن قوراللانغان باندىتلار سۈبىشى داۋىنىدىكى ساقچى ئىدارىـ
ـسىنى ئىشغال قىلىپ ، تاشقورغاننىمۇ ئىگىلىدى ، باندىتلاردىن
قورقۇپ قاچقان ئەسكەرلەر قەشقەرگە كېلىپ تۇرمىدىكى پۇقرا ـ
لارنى ئاچىقىپ چېپىپ ، جادۇغا بېسىپ ، تېرىسىنى سويۇپ
قىيناپ ئىنتىقام ئالدى . تىنچ ياتقان پۇقرانى بوزەك قىلغان
ئەسكەرنى كۈچلۈك ئەسكەر دېگىلى بولامدۇ ؟ خەقنى باندىت
دەيمىزۇ ، ھەقىقىي باندىتلىقنى ئۆزىمىز قىلىمىز . ئۇلار يەرگە

ئىشلەپ تاپقىنىنى بىزگە بېرىدۇ ، ئۆزلىرى ئاچ قالىدۇ ، مۇكـ
ـچىيىپ رەخت ، كىگىز ، گىلەم توقۇيدۇ يۇ ، يالىڭاچ ، داق يەردە
ياتىدۇ . باغ ياساپ مېۋە قىلىدۇ يۇ ، مېۋە مېغىزلىرىنى بىزگە
بېرىدۇ ، ئۆزلىرى زاغرا يەيدۇ . قار ـ بوران دېمەي تۈجۈپىـ
ـلەپ مال باقىدۇ يۇ ، يىلدا بىر قېتىم گۆش يېيەلمەيدۇ ، بىز
بولساق ھەر كۈنى زىياپەت بېرىپ ، يەپ ـ ئىچىپ كېرىـ
ـلىپ ياتىمىز . ئېغىر ئەمگەك ئۇلارنىڭ ، مېۋىسى بىزنىڭ ،
بىزنىڭ ئادەملىرىمىزنىڭ قايسىسى كەمبەغەل ، قايسىسى زۇلۇمـ
ـغا ئۇچرىدى ؛ راھەت بىزنىڭ ، جاپا ـ مۇشەققەت ئۇلارنىڭ .
ئەسكەر ، ساقچى ، ئەمەلدارلارنىڭ قايسىسى دېھقاننى شىلمايدۇ .
قايسىبىرى بايلىق ئۈچۈن «ئىنساپ» دېگەننى ئاياغ ئاستى قىلـ
ـمايدۇ . نەپسى يامان ، رەھىمسىز ، ۋەھشىي ئەمەلدارلارنىڭ جىـ
ـنايەتلىرىنى بىلىپ تۇرۇپ ئۇنى ئۆستۈرىمىز ، ماختايمىز .
خەلق ئەرز ـ شىكايەت قىلسا ئۆلتۈرىمىز ، سولايمىز ، ھېچبولـ
ـمىسا ئۇرىمىز . ئۇلارنىڭ يىغلاش ، داد ئېيتىش ھوقۇقىمۇ يوق .
شاڭخەيدىكى چەت ئەل كونسېسسىيلىرىنىڭ ئىشىك بېشىغا يېـ
ـزىلغان جۇڭگولۇقلار بىلەن ئىتلارنىڭ كىرىشىگە رۇخسەت يوق
دېگەن خەتنى كۆرۈپ ، دېڭىز ياقىسىدا بىر كۈن يىغلىغان ئە ـ
مەسمىدىم . دۇنيادا ۋىجدان ئىگىلىرىگە مىللىي ھاقارەت ، مىلـ
ـلىي كەمسىتىشتىنمۇ قاتتىق خورلۇق بولمايدۇ . يەرلىكلەرنى
بىز شۇنچە خورلىدۇق ، شۇنچە ئاياغ ئاستى قىلدۇق . ئۇلارنىڭ
توپىلاڭ كۆتۈرۈشى بىزنىڭ سۇن جۇڭشەن باشچىلىقىدىكى شىنـ
ـخەي ئىنقىلابىمىزدىن نېمە پەرقى بار ؟ بىز ئەزمىسەك ئۇلار
بىزگە يانمايتتى . خەنزۇ بولغىنىمىز ئۈچۈن بىزگە تىغ ئۇرۇۋاتـ
ـقىنى يوق ، زالىم بولغىنىمىز ئۈچۈن تىغ ئۇرۇـ
ۋاتىدۇ...

مانا بۇلار «ئىنساپ بىلەن پىكىر قىلىش» دېيىلىدۇ . ئىنـ
ـساپ راستچىللىقنى تەلەپ قىلىدۇ . مەن پەقەت ئۆزۈمگىلا راست

گەپ قىلالايمەن. مېنىڭ بۇ گەپلىرىمنى ئۇلۇغ كۆڭزىمياۋ بۇتخانىسىدىكى بۇتىمىز ئۆزىلا ئاڭلىسۇن. ھەتتا خوتۇن - بالىلىرىممۇ ئاڭلىمىسۇن. كۆڭفۇزىنىڭ مۇرىتى ھېچبولمىسا ھاياتىدا بىر قېتىم ئۆزىنى ۋە تەڭرىنى ئالدىماسلىقى كېرەك. كۆڭزىنىڭ مۇرىتى بىلەن گومىنداڭ سىياسەتچىسى بىر - بىرىگە دۈشمەن ئىككى ئادەم. گەرچە ئۇ بىر گەۋدە بولسىمۇ ئىنساپ بىلەن رېئاللىققا باھا بەرگۈچى ھەرگىزمۇ دۆلەت مەنپەئىتىنىڭ ۋەكىلى بولالمايدۇ. گەرچە ئۇنىڭ شوئارى شۇ بولسىمۇ. مانا بۇلار دانالىقنىڭ بەلگىلىرى. غەزىپىنى چىرايلىق سۆز ۋە مېھىر - شەپقەتلىك كۆز نۇرى ئىچىگە سىڭدۈرەلىگەن ئادەملا دۆلەتنىڭ روھىي بايلىقىغا ئايلىنالايدۇ. سەن يالغان كۈلسەڭمۇ باشقىلار ئىشەنسۇن، سېنىڭ سۇيىقەستىڭ دەبدەبىلىك قەسەملىرىڭ ئىچىگە شۇنداق سىڭىپ كەتسۇنكى، ئاڭلىغۇچى ساڭا چىن قەلبىدىن قەسەم بىلەن ۋەدە بېرەلەيدىغان بولسۇن، ۋەدىسىگە جېنى بىلەن ئەمەل قىلىدىغان بولالىسۇن. مانا بۇلار كۆڭفۇزى تەلىمىگە ئاسىيلىق قىلغۇچىنىڭ تالانتى.

1945 - يىلىنىڭ ئاۋغۇست ئېيىدا ئۈرۈمچى شەھىرى قىزىغان تونۇرغىلا ئوخشاپ قالغان. شىمالدىن جەنۇبقا سوزۇلغان بىرلا چوڭ يولدا ھەربىي ماشىنىلار ئاچچىق توپا توزۇتۇپ ئالدىرىشىپ چېپىشىدۇ، ئاۋات بازار بولىدىغان دۆڭكۆۋرۈك، چوڭ غەربىي قوۋۇقلاردىكى سارايۋەنلەر تۆگىلەر، ئېشەكلەردىكى تاي - تاي ماللىرىنى ھويلىلاردىكى لاپاسلارغا تىزىشىدۇ. كىردىن رەڭگى يوقالغان ماتا - شاتىۋار كىيىملىرى تەرلىگەن بەدەنلىرىگە چاپلىشىپ كەتكەن، پۇتلىرى يالاڭ، باشلىرىغا پىپى تۇماق، شاپاق دوپپا كىيىشكەن، يۈزلىرىدە كىر ۋە مايلار قېتىشقان ئىشلەمچىلەر تىنىمسىز ئېقىۋاتقان تەرلىرىنى كۆڭلەكلىرىنىڭ ئېتىكى بىلەن ئېرتىشىپ، تېپىرلىشىپ ئىشلىمەكتە. چوڭ غەربىي قوۋۇقنىڭ ئۇ چېتى تاشلىق ساي، ئوتتۇرىسىدا

ئۈرۈمچى دەرياسى يېپىلىپ - كۆۋرەپ ئاقماقتا، ئىشلەمچىلەرنىڭ سۇ بويىغا بېرىپ يۇيۇنۇپ سالقىندىۋېلىشقىمۇ ۋاقتى يوق. بۇ بېسىلىپ قالغان ماللارنى كۈننىڭ ئىسسىقىدا بۇزۇلۇپ قېلىشتىن ساقلاش ئۈچۈن، بۇ مەدىكارلار قولىدىن كەلگەنلىكى ئامالنى قىلماقتا. يەنە نەچچە كۈن ياتاركىن. ئۈرۈمچىدىن غۇلجا، چۆچەككە بارىدىغان يوللار ئېتىلگەن. جەنۇبقا مالنى ياندۇرۇپ كېتىشنىڭ ئورنى يوق. تۇرپان، قۇمۇللارنىڭ كارۋان يولى ئېتىلگەن، ئاتمىش ئېشەك، ئوتتۇز تۆگە سۇنىڭ نېرىسىدا بېقىلماقتا. لېكىن مەدىكارلارغا خوجايىن كۈنىگە ئىككى پوم بېرىدۇ. قالغىنىغا مۇزدەك سۇ.

— ئېتىڭ نېمىدى، ئاداش، سەلەيھاجى ئەمەت دېدىڭما، ھاجىكەنسەنۇ، يەنە يېتىمچىكەنسىنا؟

— سوراۋېرەمسەن؟ دېدىمغۇ، مەن ئىلى تەرەپكە ئەپلەپ ئۇتۇۋالساملا بولاتتى.

— ئوغرىلارنىڭ يېنىدا نېمىش قىلاتتىڭ، بېشىدا سۇيى بار يېتىممۇ نېمە ماۋۇ؟

— ئۇ دېگەن ھۆكۈمەتنىڭ گېپى! ئوغرى بولسا گومىنداڭنى يوقىتامتى؟

— سوپىبەگ ھاجىم شۇنداق دېدىيا، ھاجىممۇ يالغان ئېيتامدا؟

— ھۆكۈمەتنىڭ تىلى ئۇ سوپىبەگ ھاجىم دېگىنىڭ جۇما!

— ماڭە ۋاي، ئۇ دېگەن جاھانگىر غوجامنىڭ پۇشتىدىن.

— جاھانگىر غوجامنىڭ پۇشتى بولسا ئىسلام غازاتچىلىرىنى ئوغرىلار دەپ ۋالاقشىيتتىمۇ؟

— ئابدۇكېرىمخان مەخسۇمدەك خۇدا بەرگەن ئادەملىنى ۋاي كوممۇنىستكەن، سوۋېتنىڭ ئادىمىكەن دەپ ۋارقىراپ، پۈتۈن قەشقەرنى بېشىغا كىيىپ توۋلاپ نامايىش قىلىشقان ئۇيغۇرلىرىڭ نېمە دېمەيتتى؟

— ئەمما لېكىن بىز خەقتىن ھەرقاندىقى چىقىدۇ جۇما:

غېنى باتۇر، سېيىت نوچىدەك باتۇرلىمۇ، سوپىبەگ ھاجىدەك
مۇناپىقلىمۇ چىقىدۇ. پۇقراچە كىيىنىپ خەقنىڭ ئېغىزىنى تاتى-
لاپ گەپ ئېلىپ، يىگىرمە نەچچە ئادەمنى ساقچىغا تۇتۇپ بەر-
گەن سېتىۋالدى ھاجىمۇ ئۇيغۇر؛ تۈرمىدە ئۇيغۇرلىنىڭ كۆزىنى
ئويۇپ، بەدىنىگە يىڭنە سانجىپ قىيناپ، قەشقەر كونىشەھەر
قۇمدەرۋازا تۈرمىسىدە يۈزدەك ئادەمنى ئۆلتۈرگەن قاتىل ھاشى-
مەكمۇ ئۇيغۇر. سارايلارغا قاراپ باقە، ياسىنىپ - تارىنىپ
يۈرگەن سەتەڭلەرمۇ ئۇيغۇر. ئۇلار سەن بىلەن بىزگە قاراپمۇ
قويمايدۇ. خىتاي ئەسكەر باشلىقلىرىنىڭ كۆڭلىنى ئاچىدۇ.
شۇلىمۇ ئۇيغۇر.

— راست، بىز خەقتىن چىقمايدىغان ئىخلىم يوق. تۈر-
مىدە ئۆلۈۋاتقانمۇ ئۇيغۇر، ئۆلتۈرۈۋاتقانمۇ شۇ. گومىنداڭغا
قارشى قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ دۈشمەننى سۈر - توقاي
قىلىپ چىچاتىۋەتكەنمۇ ئۇيغۇر. شۇغىنىسى، بۇ ئەزىمەتلەرنى
تىللاپ ئۈرۈمچىنىڭ كوچىلىرىدا تەشۋىقات ۋەرەقە تارقىتىپ
يۈرگەنلەرمۇ، نامايىش قىلىپ «يوقالسۇن باندىتلار!» دەپ ۋار-
قىرىشىپ يۈرگەنلەرمۇ ئۇيغۇر.

— پۇقراچە ياسىنىۋېلىپ، بىزدەك يېتىمچىلارنى ماشكى-
دەك پۇراپ يۈرگەن ساقچىلارچۇ تېخى!

— مەسچىتلەردە خەلققە ئىلى ئوغرىلىرى خۇدانىڭ ئاسىي-
لىرى دەپ سۆزلەپ يۈرگەن ئاخۇنلارمۇ شۇ!

— گېزىتلەرگە ماقالە يېزىپ، شەرقىي تۈركىستان ھۆ-
كۈمىتىنى تىللاۋاتقانلارمۇ ئۇيغۇر!

— پاھ، ئاغىنىلەر، راست، ھەرقاندىقى چىقىدىكەن بىز
خەقتىن، شۇغىنىسى، چوڭ ھوقۇق تۇتقاندىن بىرىمۇ چىقماپتۇ.
رەھمىتى غوجانىياز ھاجىممۇ ھوقۇقنىڭ تەمىنى تېتا - تېتىمايلا
دارغا ئېسىلدى. شور پېشانە خەقكەنمىز!

ئېغىر ئىش ئۇلارنىڭ ئېغىزلىرىنى گەپتىن توختىتالمى-

غان. ئۇلار جۇل - جۇل كىيىم، يېلىڭ - يالىڭاچ، قاسماق -
سېسىغان بولسىمۇ، گەپلىرى چوڭ ئىدى. ئۇلار دۆلەت، مىل-
لەت، ۋەزىيەت، جەمئىيەت توغرىسىدا ئاڭلىغان، ئويلىغانلىرى-
نى دەۋېرەتتى. ئۇلار تۇرمۇشنىڭ ئەڭ تۆۋەن قاتلىمىدىكى ئەڭ
كەمسىتىلىدىغان ئادەملەر. لېكىن ئۇلار ئەركىنلىك ۋە ئادىمىي
قىممەتكە ئەڭ تەشنا بولغاچقا، ئۆز زېمىنىنىڭ شىمالىدا بولۇۋات-
قان ئىشلارغا تولىمۇ كۆڭۈل بۆلەتتى.

— سەلەيھاجى ئەمەت! — دېدى بېشىدا بىر تالمۇ چېچى
يوق تاز يىگىت پارقىراپ تۇرغان بېشىنى سىلاپ قويۇپ، —
قاچساق، بۇگۈن كېچىلا قاچىلى. مەن غۇلجىغا بارغان، چۆ-
چەكتە قاسساپلىق قىلغان. بىر چېرىك گۆشنى مۇجۇپ تۇتۇپ
«قانچە» دېۋىدى، بەش قولۇمنى كۆرسەتسەم گۆشكە تۈكۈرۈپ
قويمامدا. مانا ئەمىسە دەپ پىچاقنى قورسىقىغا ساپىقىغىچە تى-
قىپ، ئىككى - ئۈچ مالتىلىۋەتتىم. «ھامىنى ئۆلتۈرگەندىكىن
يەنە ئۆلتۈر!» دېدى قاسساپلار، مانا ئەمىسە دەپ پالتىنى ئالدىم -
دە، يەتتىنى چاندىم، ساقچى يېتىپ كەلگۈچە قېچىپ سوۋېت
چېگراسىغا بېرىپ بوپتىمەن... قېچىشقا مەن ئۇستا، يول باشلاپ
ماڭىمەن، يەنە كىم قاچىدۇ؟

— مەنمۇ قاچاي جۇما!

— مانا ئۈچ بولدۇق. بىرىڭ خائىنلىق قىلساڭ مەن
قوۋۋان تازنىڭ مۇنۇ پىچىقى رەھىم دېگەننى بىلمەيدۇ.

ئون نەچچە مەدىكار قوۋۋان تازغا تەڭلا قاراشتى: ئېگىز،
مەيدە يۇڭلىرىدا لاي، چىۋىنلەر قېتىپ قالغان، قويۇق ساقال-
لىق، ئاق سېرىق، يوغان بۇرۇن ئادەم تىزىغا چۈشۈپ تۇرىدىغان
غىلاپىنى تۇتۇپ، ھازىرلا بىرىگە ئېتىلىدىغاندەك سۇرلۇك، غادى-
يىپ تۇراتتى. سەلەيھاجى ئەمەت ئىسىملىك قاش - كۆزى
چىرايلىق، ئېگىز، قارىقۇمچاق يىگىت ئۇنىڭغا زوقلىنىپ پەس
ئاۋازدا سۆزلىدى:

— بىزنىڭ قەشقەر، ئاتۇشلارمۇ پىچاق بىلەن قوزغالدى. ئالمىئاخۇن، نىزامىدىن، قۇتلۇق ئەپەندى، باراتئاخۇن دېگەن ئىنقىلابچىلار ئىلى ئىنقىلابىنى تەشۋىق قىلىپ خەلقنى ئويغىتىپ بولدى. شۇغىنىسى، قورال يوق. پىچاق بىلەن مىلتىققا تەڭ كەلگىلى بولمايدۇ. مەن… مەن…، — ئۇ دۇدۇقلىدى.

— سەن نېمە؟ دەۋرەمەسسەن، بۇ يەردە ئىشپىيون يوق جۇما!

— مەن ئاتۇش ياشلار تەشكىلاتىنىڭ ۋەكىلى. غۇلجىغا ئالاقىلىشىشكە ماڭدىم. مېنى ئامان - ئېسەن ئۆتكۈزۈپ قويغان ئادەمنى خەلق ئۇنتۇمايدۇ!

— مانا مەن قۇۋان تاز سېنى ئۆتكۈزۈپ قويىمەن. ئازادلىق يولىدا سېسىق جېنىم پىدا!

ئاۋغۇستىنىڭ كېچىلىرى بۇ شەھەر دىمىق، نەپەس ئېلىشمۇ قىيىن. ئادەملەر ھويلا، ئۆگزىلەردە يېتىشىپمۇ تولا ئۆرۈلۈپ ئۇخلىيالمايتتى. شۇنداق كېچىسى ئۈچ يېتىمچى ھاياتىدىكى ئەڭ چوڭ ئىش — شىمالغا بېرىپ قوزغىلاڭچىلارغا قېتىلىش ئۈچۈن تاشلىق سايغا، ئاندىن شارىلداپ شاۋقۇن سېلىپ ئېقىۋاتقان دەرياغا چۈشتى. سۇ ئادەمنى چۆكتۈرمىگەن بىلەن تېز ئاقاتتى. ئۇلار قۇۋان تازنىڭ ئۆگەتكىنى بويىچە قوللىرىنى مىدىرلىتىپ قويۇپ ئوڭدا يېتىشتى. سۇ ئۇلارنى شۇنچىلىك تېز ئېقىتىپ ماڭدىكى، ئۇلار ھاياتىدا زادىلا مۇنداق ئىتتىك مېڭىپ باقمىغانلىقىنى ھېس قىلىشتى. سۇ ئۇلارنى ئۆمرىدە كۆرمىگەن راھەت ۋە سۈرئەتكە ئىگە قىلدى. تىنىق ئاسماندىكى يۇلتۇزلار ئۇلارغا تولىمۇ چىرايلىق، جىلۋىلىك كۆرۈندى، ئۇلار نەدە، نەگە كېتىۋاتقىنىنى بىلمەيتتى، لېكىن ئۈرۈمچىدىن چىقىپ كەتكىنىنى بىلەتتى.

— سەلەيھاجى ئەمەت، سۇ قانداقكەن؟

— بەلەن، قانچە كۈن ئاقارمىز؟

— ھېلىلا سانجىدىن ئۆتۈپ كېتىمىز. بۇياقتا نى - نى خىتاي، تۇڭگان جاڭزىلىرى بار. خۇرجالار ئاتلىرىنى ئېتىزلارغا باغلاپ قويۇشىدۇ، مىنىمىز، قاچىمىز. خۇدا بۇيرۇسا كۈندۈزى مۆكۈپ يېتىپ، كېچىسى قېچىپ ئۈچ كۈندە چۆچەككە بېرىۋالىمىز.

— چۆچەك بىزنىڭ قولىمىزدىغۇ - ھە؟

— ئاز قالدى، قەشقەرمۇ، ئاتۇشمۇ، ئاقسۇ، كۇچالارمۇ قولىمىزغا ئۆتىدۇ، بۇ مېنىڭ تۆتىنچى قېتىم قېچىشىم. ئۆمرۈم قېچىش بىلەنلا ئۆتتى… ۋاي - ۋاي … نېمە قىقاس بۇ!

— بۇ يەردە ئىنقىلاب باشلاندىمۇ نېمە؟…

ئۇلار سۇدىن چىقىشقا تەمشەلدى، لېكىن ئۈلگۈرەلمىدى. نۇرغۇن ئاتلىقلار سۇنى ياقىلاپ ئۇلارنى قوغلاپ كەلمەكتە ئىدى. مانا ئۇلارنىڭ بەدەنلىرىنى قول چىراغلىرى يورۇتتى، «پاڭ - پۇڭ!…» ئۇلارنىڭ بەدەنلىرى قاتتىق سىلكىندى، دېمى سىقىلدى، ئۇلار ھېچنېمىنى سەزمىدى. ئۈرۈمچى دەرياسى قىپقىزىل قانغا بويالدى…

دىمىقتا ئۇخلىيالمىغان ۋۇجۇڭشىنغا تېلېفون كەلدى: «ئۆز يېغىدا ئۆز گۆشىنى قورىدۇق. ئۆزىنىڭ يالاڭتۆشلىرى ساقچىلىرىمىزغا قاچقۇنلارنى مەلۇم قىلدى، يول باشلاپ ماڭدى. دەريادىن ئۈچ باندىتنىڭ ئۆلۈكىنىمۇ سۈزۈۋالدىغان ئادەم چىقمىدى، — دەپ ماختاندى ئۈرۈمچى شەھەرلىك ساقچىنىڭ باشلىقى، — خاتىرجەم بولسىلا، رەئىس جانابلىرى، ئۈرۈمچىدىلا ئەمەس، باشقا يەرلەردىمۇ ئۈچ ئادەمنىڭ بىرى بىزنىڭ ئادەم. كىم قەيەردە، نېمىلەرنى دېدى، ھەممىسى خاتىرىمىزدە!»

— جۇنتۇڭ، جۇڭتۇڭلار ھەرىكەتتە دېگىنە. ياخشى، مەن سېنى شىنجاڭدىن چىققان دەي لى قىلىپ كۆتۈرىمەن!

ۋۇ جۇشى غىڭشىپ ناخشا ئېيتىپ يۇمشاق گىلەم ئۈستىدە ئۇيان - بۇيان ماڭدى. ئۇنىڭ خىيال كەپتىرى يەنە پەرۋاز قىلىشقا باشلىدى! گۇاڭشۈينىڭ 10 - يىلى (1884 - يىلى)

شىنجاڭ ئۆلكە بولغاندىن تارتىپ ليۇ جىنتاڭ، ۋېي گۇاڭتاۋ، تاۋ مۇ، رۇيىڭچى، فەن شياۋسۇ، لەن كۇي، يۇەن داخۇا، ياڭ زېڭشىن، جىن شۇرېن، شېڭ شىسەيلەر شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ شۇنفۇ، دۇدۇ، رەئىس، دۇبەنلىرى بوپتۇ. مەن ئون بىرىنچى ئۆلكە رەئىسكەنمەن. ئاتمىش بىر يىل ئىچىدە ئون دانا شىنجاڭنى سوراپتۇ. لېكىن ئەڭ پايدا ئالالمىغىنىمۇ، ئەڭ ئاپەتكە يولۇققىنىمۇ جىن شۇرېن بىلەن ئىككىمىزكەنمىز. ياڭ زېڭشىننى ئۆز ئادەملىرىدىن فەن ياۋنەن ئېتىپ ئۆلتۈرگىنى بىلەن، ئۇ قېرى ئەڭ ئۇزۇن جاھان سورىدى. توپتوغرا ئون ئالتە يىل. ئۇنىڭ ئۇسۇلى خەلقنى نادان تۇتۇش، ئۆز يېغىدا ئۆز گۆشىنى قورۇش. بۇ ئۇسۇلنى ھازىر·جاھان كۆتۈرمەيدۇ. دانالىق بۇنىڭدا ئىپادىلەنمەيدۇ.

ئامېرىكا ئۇسۇلچۇ؟ ياق، ئۇ تېخىمۇ ئاقمايدۇ، دېموكراتىيە جۇڭگو ئۈچۈن بىر ئاپەت، ۋابادىنىمۇ يامان. مانجۇلار 1616 ـ يىلىدىن 1911 ـ يىلىغىچە ئىككى يۈز توقسان بەش يىل جۇڭگوغا ھۆكۈمرانلىق قىلدى. ئون ئۈچ پادىشاھ ئۆتتى. ئەڭ ئۇزۇن سورىغىنى كاڭشى ئاتمىش بىر يىل سورىدى. ئاندىن قالسا چيەنلۇڭ ئاتمىش يىل سورىدى. ئەڭ ئاخىرقىسى شۇەنتۇڭ ئارانلا ئۈچ يىل. مەن ئۇنىڭدىنمۇ بىچارە، بىر يىل بولار ـ بولمايلا ۋەھىمىگە چۆكۈپ قالدىم. نېمىشقا ھۆكۈمرانلار خەلقنىڭ ھىمايىسىگە ئىگە روزۋېلتتەك، ستالىندەك دۆلەت باشقۇرۇش ئۇسۇلىنى تاپالمىدى ـ ھە؟

مەن پادىشاھ بولۇشنى خالىمايمەن، لېكىن دېموكراتىيىدىنمۇ قورقىمەن. مەن قورقىدىغان نەرسىلەر تولىمۇ كۆپ… ئەڭ قورقۇنچلۇقى كوممۇنىستلارنىڭ غايىسىنىڭ ئەمەلگە ئېشىشى…ياق، بۇنىڭغا دۇنيادىكى كۈچلۈك دۆلەتلەرنىڭ ھەممىسى قارشى. بىز بىر ئۇلۇغ كۈچنىڭ ۋەكىلى، دۇنياۋى كوممۇنىزمغا قارشى بىرلىك سەپنىڭ بىر ئەزاسى…

《故乡—母亲》历史长篇小说定稿人员：阿布都许库尔·吐尔地，伊明·艾合买提，阿布来提·努尔东，阿布都克力木·热合曼，买买提伊明·吾守尔，阿扎提·苏里坦，苏里坦·阿西木，尼加提·穆合力斯

责任编辑：阿不都热合满·艾拜
麦苏提·哈力提
责任校对：阿布列孜·阿巴斯
外力·再丁
封面设计：努尔买买提·托合提

شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى نەشر قىلغان
زوردۇن سابىر ئەسەرلىرى

1. ئانا يۇرت ① (تارىخىي رومان)

2. ئانا يۇرت ② (تارىخىي رومان)

3. ئانا يۇرت ③ (تارىخىي رومان)

4. ئاتا (رومان)

5. گۈلەمخان (پوۋېستلار)

6. قەرزدار (ھېكايىلەر)

ISBN 7-5371-2970-3

ISBN7 - 5371 - 2970 - 3/I · 988
(民文)套价(78.00元).单价:26.00元